

ทศบารมี ทศพิธราชธรรม

สมเด็จพระญาณสังวร
(เจริญ สุวฑฒนมหาเถร)

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

ทศบารมี ทศพิธราชธรรม

วัดบวรนิเวศวิหาร

ขอพระราชทานถวายเฉลิมพระเกียรติ

ในมหาอุดมมงคลวโรกาสพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช

๒-๕ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๑

สถิติในการพิมพ์ ทศบารมี ทศพิธราชธรรม

พิมพ์ครั้งที่ ๑/๒๕๓๑	จำนวน	ไม่ปรากฏหลักฐาน
พิมพ์ครั้งที่ ๒/๒๕๓๖	จำนวน	๒,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๓/๒๕๔๔	จำนวน	๑,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๔/๒๕๕๕	จำนวน	๑,๐๐๐ เล่ม

ทศบารมี ทศพิธราชธรรม

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

วัดบวรนิเวศวิหาร

ทศบารมี ทศพิธราชธรรม

พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2555.

262 หน้า

I. ชื่อเรื่อง.

© สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

พิมพ์ครั้งที่ ๔/๒๕๕๕ จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา นายจิรายนต์ สังฆสุวรรณ

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย

๑๒๙ หมู่ ๓ ถ.ศาลายา-นครชัยศรี ต.ศาลายา

อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐

โทร. ๐-๒๕๐๐-๒๓๗๓-๔

ราชมณฑลภิเสกขยาภิตุคาคา

ภูมิพล มหาราชา
เทวจตุตาศิวสุธานี
ตสุสาภิเสกกาโล หิ
สมาโน ราชกาเลน
เอโส ปโย มหาราชา
ดาวกาลสิ ราชภูโธ
อิทานิ นวโม ราช
เทวสหสุธานมทุธมปี
พุทุธสเกว อาสาพุท—
คโต จิรตร ราช
อิโต ติวเส สพุพ
จุพาลงกรณินุทสุ
ภูมิพล มหาราชา
จิร ชิวตุ ทิมายู
ราชสมปตติราชสุส
กโรติ มหกมเมน
อโธ อตีตราชุน
จุพาลงกรโณ เทวเม
มหปปียา มหปเปมา
รตนตุดยานุภาเวน
ภูมิพล มหาราชา
อตีตราชเทเวหิ
ทิมายูตาทิสมปโน
ราชนีวสวิปูล
ทยุยรภูสสุส กเรตุ
นาโธ สาเรตุ สพุพล

จิร ราช ปติภูสหิ
เทววิสติทานิ จ
สมปตโต ราชมณฑล
ปลงจมจกิริราชิน
จุพาลงกรโณ สุโ
ทุลลโธ ตาทิส สโม
เตน สโมว ตาทิส
ปลงจสเทกตีสม
มาสสุท ทุติเย ทิน
ปติภูชาติ มหิสสุโร
รภูง อกา มหามห
มหาราชสุส ทกขิน
อนุปปเทติ การโว
วรมสุสาภิปลถย
อภิเสก สุมงค
สุเขตเต รตนตุดเย
มหายาค ปยุลชติ
ภูมิพล จ ภูมิปา
ปชาย สสุเชลีโน
กตปลุณสุส เตชสา
ชยต ชยมณฑล
สพุพรภูสเอหิ รกขโต
จตุ ราช ชย จิร
ธมมิโก สพุพชิต
ราช ธมเมน สพุพทา
ภियโย อตุลหิต สข

คำแปลรัชมังกลาภิเษกษยาภิสตุติกาตา

สมเด็จพระภูมิพลมหาราช เสด็จสถิตในสิริราชสมบัติมานานนับได้ ๔๒ ปี ๒๒ วัน เสมอด้วยรัชกาลแห่งพระบรมราชจักรีวงศ์รัชกาลที่ ๕ กาลแห่งรัชมังกลาภิเษกมาถึงแล้ว

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระปิยมหาราช ผู้ทรงคุณอันงาม รัชกาลที่ ๕ พระองค์นั้น ได้ทรงดำรงอยู่แล้วในสิริราชสมบัติตลอดกาลนานเท่า่นั้น พระมหากษัตริย์เสมอเช่นนั้นหาได้ยาก

บัดนี้สมเด็จพระมหาราชนามรัชกาล ทรงดำรงสิริราชสมบัติมาเช่นนั้น เสมอด้วยสมเด็จพระปิยมหาราช รัชกาลที่ ๕

ในวันที่ ๒ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๑ สมเด็จพระมหิศรภูมิพลมหาราช ทรงดำรงอยู่ในสิริราชสมบัตินานกว่านั้น

แต่วันที่ ๒ นี้ไป ๓ วัน ทั่วประเทศได้ทำการฉลองใหญ่ สมเด็จพระภูมิพลมหาราชเจ้าทรงเคารพบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุประทาน ถวายสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระปิยมหาราช ทรงมีพระราชปรารณาพระพรแห่งสมเด็จพระปิยมหาราชพระองค์นั้น ว่าจงทรงมีพระชนมพรรษายืนยาวดำรงอยู่ตลอดกาลนาน

ทรงกระทำมหารวมสมโภชสิริราชสมบัติรัชมังกลาภิเษกในพระรัตนตรัย ซึ่งเป็นเขตอันดีงาม

อนึ่ง ทรงประกอบพระราชพิธีสังเวศสมเด็จพระอดีตมหาราชทั้งหลาย พระภูมิบาลมหาราชทั้ง ๒ พระองค์นี้ คือ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงเป็นที่รักมากของประชาชน ทรงมีรักมากในประชาชน ทรงมีปกติแสวงหาความสุขดียิ่งแก่ประชาชน

ด้วยอานุภาพแห่งพระรัตนตรัย ด้วยเดชแห่งพระราชกุศลบุญบารมีที่ได้ทรงกระทำแล้ว

ขอสมเด็จพระภูมิพลมหาราช จงทรงชนะในชัยมงคล อันสมเด็จพระอดีตมหาราชและเทพทั้งหลายรักษา พร้อมทั้งประชารัฐทั้งปวง

จงทรงถึงพร้อมด้วยพระสรรพรชัยมงคล มีความเจริญพระชนมพรรษา

ยืนยาว เป็นต้น เสด็จสถิตดำรงอยู่ในสิริราชสมบัติทรงชัยอยู่ตลอดกาลนาน
ทรงไพบูลย์พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และพระราชวงศ์
ทรงตั้งอยู่ในธรรม อัมปวงชนบูชาเทิดทูน

ขอสมเด็จพระบรมนาถบพิตร ทรงครองราชย์แห่งไทยรัฐให้บริหารประเทศ
ชาติโดยธรรมทุกเมื่อ ทรงประสพความสำเร็จประโยชน์हितสุขแก่ปวงชนทุก
หมู่เหล่ายิ่ง ๆ ขึ้นเทอญ

คำนำ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ทรงดำรงสิริราชสมบัติยืนนานเสมอรัชสมัยแห่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช พระบรมอัยกาธิราช คือ ๔๒ ปี ๒๒ วัน ในวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๑ และยืนนานยิ่งกว่านับแต่วันที่ ๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๑ เป็นต้นไป จึงทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยที่ทรงดำรงสิริราชสมบัติยิ่งยืนนานกว่าพระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ที่มีปรากฏมาในพระราชพงศาวดาร กาลเช่นนี้จึงนับเป็นโอกาสขัตติสมัยอันเป็นมหามงคลวโรกาสสำคัญของชาติ เพราะเป็นโอกาสขัตติกาลที่ยากแก่การที่จะปรากฏมีขึ้น เมื่อโอกาสขัตติสมัยเช่นนี้มาถึงเข้า รัฐบาลและพสกนิกรชาวไทยทั้งปวงซึ่งระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณที่ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจเพื่อแผ่นดินและประชาชนมาถึงปีที่ ๔๓ จึงพากันชื่นชมยินดี มีสมานฉันท์พร้อมกันจัดงานเฉลิมพระเกียรติสนองพระเดชพระคุณ ทั้งขอพระราชทานให้ทรงกำหนดงานพระราชกุศลและพระราชพิธีรัชมิ่งคลาภิเษกอนุโลมตามราชประเพณีเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชพิธีรัชมิ่งคลาภิเษกมีขึ้นครั้งแรกในรัชกาลที่ ๕ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำรงสิริราชสมบัติย่างเข้าปีที่ ๔๐ เมื่อปี ร.ศ. ๑๒๖ (พ.ศ. ๒๔๕๐) เสมอสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (รัชกาลที่ ๑๑) แห่งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งทรงดำรงสิริราชสมบัติเป็นที่ยืนยงในยุคนั้น จัดว่าเป็นมหามงคลสมัยสำคัญของแผ่นดิน จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้จัดการบำเพ็ญพระราชกุศลถวายแด่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ และสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินในอดีตทั้งปวงที่ทรงดำรงสิริราชสมบัติในกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี ๓๕ พระองค์ ณ พระราชวังกรุงเก่า การพระราชพิธีครั้งนี้เรียกว่า พระราชพิธีรัชมงคล มีกำหนด ๓ วัน

ในปีถัดมา คือ ร.ศ. ๑๒๗ (พ.ศ. ๒๔๕๑) อันเป็นที่ทรงดำรงสิริราชสมบัติครบ ๔๐ ปีบริบูรณ์ ยืนยาวยิ่งกว่าพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ที่ทรงดำรงสิริราชสมบัติมาในแผ่นดินนี้ในอดีต พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้จัดการบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ถวายแด่สมเด็จพระบรมบุรพบุรุษ ๔ พระองค์ ซึ่งได้ทรงดำรงกรุงรัตนโกสินทร์นี้ อีกคราวหนึ่ง เป็นบุรพกิจ

แล้ว ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเพื่อเป็นสิริมงคลแก่แผ่นดินอีกแผนกหนึ่ง การพระราชพิธีครั้งนี้เรียกว่า พระราชพิธีรัชมิ่งคลาภิเษก ซึ่งมีติดต่อกันเป็นเวลาถึง ๑๔ วัน

สำหรับการพระราชพิธีรัชมิ่งคลาภิเษก ที่มีขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชมหาราช (รัชกาลปัจจุบันนี้) ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดขึ้นอนุโลมตามราชประเพณีเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวคือทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดพระราชกุศลทักษิณานุปทานและพระราชพิธีรัชมิ่งคลาภิเษก ย่อเข้าเพียง ๓ วัน คือวันที่ ๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๑ พระราชพิธีทักษิณานุปทาน วันที่ ๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๑ พระราชพิธีสมโภชสิริราชสมบัติ และวันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๑ พระราชพิธีบวงสรวงสังเวจสมเด็จพระมหากษัตริย์ในอดีต นับเป็นพระราชพิธีรัชมิ่งคลาภิเษก ครั้งที่ ๒ ในประวัติศาสตร์ชาติไทย

ตลอดระยะเวลาอันยาวนานแห่งรัชกาล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่เพื่อประโยชน์สุขของประเทศชาติและประชาราษฎร์ด้วยพระวิริยะอุตสาหะอย่างแรงกล้าโดยมิได้หยุดหย่อน จนเป็นที่เจนตาเจนใจของพสกนิกรทั่วไปตลอดมา นับแต่ต้นจนปัจจุบัน เฉพาะในส่วนการพระศาสนา ก็ได้ทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ทรงเป็นพุทธมามกะ พระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์และพระบรมราชานุญาตแก่กิจการพระศาสนาและสังฆมณฑลตามควรแก่การณ ทั้งที่เป็นส่วนราชการตามราชประเพณีและส่วนพระองค์ตามพระราชอัธยาศัย เป็นอเนกประการ

เมื่อมหามงคลวโรกาส พระราชพิธีรัชมิ่งคลาภิเษก เช่นนี้มาถึงเข้า คณะสงฆ์วัดบวรนิเวศวิหารจึงได้มีสมานฉันท์พร้อมใจกันจัดพิมพ์หนังสือเรื่อง **ทศบารมี ทศพิชราชธรรม** นี้ขึ้นขอพระราชทานถวายเฉลิมพระเกียรติ ด้วยสำนึกในพระมหากุณาธิคุณที่ได้พระราชทานแก่พระศาสนา สังฆมณฑล และวัดบวรนิเวศวิหารหาประมาณมิได้

เรื่อง **ทศบารมี ทศพิชราชธรรม** นี้ เป็นธรรมบรรยายของ สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) วัดบวรนิเวศวิหาร ได้บรรยายแก่พระนวกะภิกษุ ในพรพรพกาล ๒๕๓๐ รวมทั้งสิ้น ๓๘ ครั้ง แสดงนำด้วยไตรสิกขา แล้วแสดงเรื่องบารมีและราชธรรมควบคู่กันไปจนครบทั้ง ๑๐ คู่ เหตุที่ได้เลือกเอาหัวข้อธรรมเรื่อง ทศบารมีและ

ทศพิธราชธรรม มาบรรยายในพระราชกาล ๒๕๓๐ นี้ ก็โดยที่ปี พ.ศ. ๒๕๓๐ และ ๒๕๓๑ นี้เป็นอภิรักษ์ชิตกาลพิเศษที่นับว่ามีความสำคัญต่อประเทศชาติและประชาชนชาวไทย คือเป็นอภิรักษ์ชิตสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ และพระราชพิธีสมโภชสิริราชสมบัติรัชชมังคลาภิเษกแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นมหามงคลวโรกาสที่ยากแก่การที่จะปรากฏขึ้น ฉะนั้น การที่นำเอาหัวข้อธรรม ๒ หมวดนี้ มาบรรยายเผยแพร่ในวโรกาสนี้ จึงนับเป็นส่วนหนึ่งแห่งการร่วมเฉลิมพระเกียรติและประกาศพระราชกิตติคุณตามจริงให้เป็นที่ปรากฏแพร่หลาย

ในตอนต้นของหนังสือนี้ ได้นำ **รชขมมงคลาภิเสกขยาภิญญิตคาถา** ที่สกลมหาสงฆ์ มีสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เป็นประธานสวดถวาย ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย และท้าวราชอาณาจักร และ **พระธรรมเทศนา ทูลลกภคา** ที่สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) วัดบวรนิเวศวิหาร ถวายในการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ในพระบรมมหาราชวัง ในพระราชพิธีรัชชมังคลาภิเษก เมื่อวันที่ ๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๑ มารวมพิมพ์ไว้ด้วย

ขอพระราชทานถวายพระราชกุศล ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย พระราชกุศลบารมีที่ได้ทรงปฏิบัติบำเพ็ญ และพระบรมเดชาานุภาพแห่งสมเด็จพระบรมราชบูรพการีทั้งหลาย จงอภิบาลรักษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระเจริญพระชนมพรรษายิ่งยืนนาน เสด็จสถิตในสิริราชสมบัติ ทรงชัยตลอดกาลนาน

วัดบวรนิเวศวิหาร

กรกฎาคม ๒๕๓๑

พระธรรมเทศนาทูลลภกถา

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน)

ถวาย

ในการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศล
ทักษิณานุประทาน ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

ในพระบรมมหาราชวัง

ในพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก

วันเสาร์ที่ ๒ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๑

เวลา ๑๖ นาฬิกา ๓๐ นาที

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

เทวเม ภิกฺขเว ปุคฺคลา ทูลลภา โลกสุมี กตเม เทว โย จ ปุพฺพการี โย จ
กตลฺลญฺกตเวที อิม โข ภิกฺขเว เทว ปุคฺคลา ทูลลภา โลกสุมินฺदि

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนา ฉลองพระเดชพระคุณ
ระดับพระปัญญาบารมี อนรุปรพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุประทาน
ถวาย พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
อันเป็นพระราชพิธีเบื้องต้นแห่งพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก อนุโลมตามราชประเพณี
เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำรงราชย์ยืนยาวยิ่งกว่าพระ-
มหากษัตริย์ทุกพระองค์อันมีปรากฏในพระราชพงศาวดาร

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลรัชมงคล
เมื่อปีที่ทรงครองราชย์ครบ ๔๐ ปี ในปีพุทธศักราช ๒๔๕๐ เท่ากับปีครองราชย์ของ
สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ แห่งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งได้ทรงครองราชย์ยาวนานที่สุด
ในพระราชพงศาวดาร ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดพระราชพิธีรัช-
มังคลาภิเษกในปีถัดมา คือปีพุทธศักราช ๒๔๕๑ เฉลิมพระเกียรติ ทรงดำรงรัฐสีมา
ยืนยาวยิ่งกว่า และต่อมาอีก ๒ ปี ได้เสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม พุทธศักราช
๒๔๕๓ รวมเวลาที่ทรงครองราชย์ (ตามรายงานของกรมศิลปากร) ๔๒ ปี ๒๒ วัน
ยืนยาวยิ่งกว่าพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ที่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร

บัดนี้ สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงครองราชย์ยืนนาน ๔๒ ปี ๒๒ วัน เท้าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในวันที่ ๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๑ และจะยืนนานกว่า ในวันที่ ๒ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๑ คือวันนี้เป็นต้นไป เนื่องด้วยทรงตระหนักพระราชหฤทัย ในความจงรักภักดีของพระบรมวงศานุวงศ์ รัฐบาล ข้าราชการฝ่ายทหาร พลเรือน และพสกนิกรชาวไทยทั้งปวง ซึ่งระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณที่ได้ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจเพื่อแผ่นดินและประชาชนมาตั้งแต่ปี ๔๓ พวกกันขึ้นชมนิมยนิมิตว่า เสด็จดำรงรัฐสีมายืนยาวยิ่งกว่าสมเด็จพระมหากษัตริย์พระองค์ใดในอดีตที่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร หรือแม้ในตำนานหรือพงศาวดารอื่นที่มีหลักฐานแน่นอน และมีสมานฉันท์พร้อมกันจัดงานเฉลิมพระเกียรติสนองพระเดชพระคุณ ทั้งขอพระราชทานให้ทรงกำหนดงานพระราชกุศล และพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษกอนุโลมตามราชประเพณีเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดพระราชกุศลทักษิณานุปทานและพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก ย่อเข้าเพียง ๓ วัน คือวันที่ ๒ กรกฎาคม พระราชพิธีทักษิณานุปทาน วันที่ ๓ กรกฎาคม พระราชพิธีสมโภชสิริราชสมบัติรัชมังคลาภิเษก และวันที่ ๕ กรกฎาคม พระราชพิธีบวงสรวงสังเวศสมเด็จพระมหากษัตริย์ในอดีต

พระราชพิธีรัชมังคลาภิเษกมีขึ้นเนื่องด้วยพระมหากษัตริย์ ๒ พระองค์ ซึ่งได้เสด็จครองราชย์ยืนยาวที่สุดเสมอกัน ซึ่งได้มีขึ้นครั้งแรกในรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ แห่งกรุงศรีอยุธยา และในครั้งนั้นสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า กับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าได้ทรงครองราชย์ยืนยาวยิ่งกว่า จึงทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทานถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระอัยกาธิราช พระบรมราชบุพพการี เป็นการทรงแสดงพระราชหฤทัยเปี่ยมด้วยกตัญญูกตเวทิตาธรรม และทรงนอบน้อมถวายความเคารพเทิดทูนพระมหากรุณาธิคุณสมเด็จพระบรมอัยกาธิราชเจ้าพระองค์นั้น ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตและพระพรชัยมงคลให้ทรงพระเจริญพระชนมพรรษา ยืนยาว ทรงชัยครองราชย์ตลอดกาลนาน

ก่อนที่จะทรงประกอบพิธีฉลองสมโภชสิริราชสมบัติ จึงทรงบำเพ็ญพระราช-

กุศลทักษิณานุประทานเป็นวาระแรกตามภูมิชั้นของสาธุชนคนดี มีความกตัญญูกตเวทิต่อท่านผู้เป็นบุพพการี ตามพระพุทธานุภาพที่สมเด็จพระบรมศาสดาสตวรรษกย่องและได้ตรัสเตือนไว้ว่า บุพพการีและกตัญญูกตเวทิต่เป็นบุคคลที่หาได้ยาก ตามพระพุทธานุภาพที่บทยุทธศาสตร์แปลความว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๒ จำพวกเหล่านี้หาได้ยากในโลก คือ บุพพการี บุคคลผู้ทำอุปกัระก่อนหนึ่ง กตัญญูกตเวทิต่ บุคคลผู้รู้อุปกัระที่ท่านทำแล้ว และประกาศอุปกัระที่ท่านทำแล้ว คือตอบแทนคุณท่านหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๒ จำพวกเหล่านี้แลหาได้ยากในโลก ดังนี้

อันประชาชนชาวไทยกล่าวได้ว่า ส่วนใหญ่นับถือบุคคล ๒ จำพวก คือ บุพพการีและกตัญญูกตเวทิต่ ด้วยอนุภาพแห่งพระพุทธานุภาพที่ได้นับถือมาตลอดเวลาช้านาน

บุพพการี คือบุคคลผู้ทำอุปกัระก่อน ส่วนกตัญญู คือบุคคลผู้รู้อุปกัระที่ท่านได้ทำแล้ว กตเวทิต่ คือประกาศอุปกัระที่ท่านทำแล้วให้ปรากฏ หมายความว่าปฏิบัติตอบแทน กตัญญูและกตเวทิต่เป็นคำที่ใช้ร่วมกัน หมายถึงบุคคลประเภทที่ ๒ บุคคลใดบุคคลหนึ่งก็ตาม เมื่อทำอุปกัระก่อน โดยมีใช่เป็นการตอบแทน แต่เป็นผู้ให้ก่อนที่เดียว ชื่อว่าบุพพการี ส่วนบุคคลผู้ที่ได้รับอุปกัระของท่าน แล้วรู้คุณของท่าน และไม่ลบหลู่คุณของท่าน ประกาศให้ปรากฏในโอกาสอันควรประกาศ ตอบแทนคุณท่านด้วยการให้การทำสิ่งที่เป็นไปเพื่อสุขประโยชน์แก่ท่านเป็นการปฏิการคือตอบแทน ชื่อว่ากตัญญูกตเวทิต่ สมเด็จพระบรมศาสดาสตวรรษว่าบุคคล ๒ จำพวกนี้หาได้ยาก ท่านอธิบายว่า บุคคลเป็นอันมากควรจะปฏิบัติตนเป็นบุพพการีแต่ไม่ปฏิบัติ เพราะจิตใจถูกครอบงำด้วยตัณหา คือความดิ้นรนทะยานอยากแต่จะได้ ไม่ปรารถนาจะเป็นผู้ให้ ส่วนบุคคลที่ควรจะเป็นกตัญญูกตเวทิต่แต่ไม่เป็น เพราะจิตใจถูกครอบงำด้วยอวิชชา คือความไม่รู้ โดยตรงคือไม่รู้คุณท่าน ลบหลู่คุณท่าน อีกอย่างหนึ่งเพราะบุคคล ๒ จำพวกนี้ที่เกี่ยวข้องกันโดยฐานะเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งมีจำนวนจำกัด เช่นมารดาบิดากับบุตรธิดา มารดาบิดาเป็นบุพพการีของบุตรธิดาก็มีเพียงหนึ่งเท่านั้น หรือจะกล่าวว่า มารดาก็มีเพียงหนึ่ง บิดาก็มีเพียงหนึ่งก็ได้ ส่วนบุตรธิดาก็มีจำนวนเท่าที่มีจึงหาได้ยาก เพราะจะหามารดาบิดาให้มากกว่าท่านละหนึ่งหาได้ไม่

โดยฐานะที่เกี่ยวข้องกันดังนี้ ฟังจำแนกแสดงบุคคลทั้งสองจำพวกนี้ได้ ๔ คู่ คือ มารดาบิดากับบุตรธิดา คู่ ๑ ครูอาจารย์กับศิษย์ คู่ ๑ พระมหากษัตริย์กับพลสกนิกร คู่ ๑ พระสัมมาสัมพุทธเจ้ากับพุทธศาสนิกชน คู่ ๑ มารดาบิดาเป็นผู้ทำอุปการะก่อนแก่บุตรธิดา เพราะเป็นผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูอุปถัมภ์ต่าง ๆ จึงถือว่าเป็นบุพพการีของบุตรธิดา ฝ่ายบุตรธิดาเมื่อระลึกบุญคุณของมารดาบิดา ไม่ลบหลู่ แต่แสดงคุณให้ปรากฏ ปฏิบัติสนองคุณมารดาบิดา ชื่อว่าเป็นกตัญญูกตเวทีในมารดาบิดา ครูอาจารย์เป็นผู้ทำอุปการะก่อนแก่ศิษย์ เพราะได้ประสารณวิद्याให้และอบรมด้วยคุณงามความดีต่าง ๆ จึงถือว่าเป็นบุพพการีของศิษย์ ฝ่ายศิษย์เมื่อระลึกบุญคุณ ไม่ลบหลู่ แต่แสดงคุณให้ปรากฏเคารพครูอาจารย์ปฏิบัติสนองคุณครูอาจารย์ ชื่อว่าเป็นกตัญญูกตเวทีในครูอาจารย์ พระมหากษัตริย์ทรงทำอุปการะก่อนแก่พลสกนิกร เพราะทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจโดยธรรม ยังให้เกิดความสุขความเจริญแก่พลสกนิกร ชื่อว่าทรงเป็นบุพพการีของพลสกนิกร แม้รัฐบาลและบุคคลผู้มีอำนาจหน้าที่ปกครองทุกระดับ ก็ชื่อว่าผู้ทำอุปการะก่อนแก่พลสกนิกรตามระดับ ฝ่ายพลสกนิกร เมื่อระลึกบุญคุณพระมหากษัตริย์ ไม่ลบหลู่ ประกาศให้ปรากฏ มีความเคารพรักจงรักภักดี ปฏิบัติตอบแทนพระมหากษัตริย์ตามฐานะ เช่นปฏิบัติตามกฎหมาย เสียส่วยสาอากร ปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมอันดี ชื่อว่าเป็นกตัญญูกตเวทีในพระมหากษัตริย์ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงทำอุปการะก่อนแก่เวไนยนิกร เพราะได้ทรงมีพระมหากษัตริย์แสดงธรรมสั่งสอนโปรดให้พ้นความทุกข์ให้ได้รับสุขประโยชน์ตามภูมิชั้น ชื่อว่าทรงเป็นบุพพการีแห่งเวไนยนิกรพุทธศาสนิกชนทั่วไป ฝ่ายพุทธศาสนิกชนเมื่อระลึกบุญคุณ ไม่ลบหลู่ต่อพระพุทธานุภาพ อุปถัมภ์พระพุทธานุภาพตามควรแก่กรณี บูชาด้วยอามิสบูชา และปฏิบัติบูชา ดำรงรักษาสืบต่อพระพุทธานุภาพ ชื่อว่าเป็นกตัญญูกตเวทีในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

แสดงโดยสรุป บุคคลผู้ที่ให้ก่อนด้วยเมตตาภรณ์ ชื่อว่าบุพพการี ฝ่ายบุคคลผู้ที่รับแล้วให้ตอบแทนในภายหลัง ชื่อว่ากตัญญูกตเวที ผู้ที่ลู่อำนาจแห่งต้นเหาคือความอยากแต่ที่จะได้ หรืออยากแต่จะเป็นผู้แบมือรับ ไม่อาจจะสละให้ ย่อมเป็นบุพพการีไม่ได้ ถึงจะอยู่ในฐานะที่ฟังเป็นบุพพการี ก็ปฏิบัติหน้าที่ของบุพพการีไม่ได้ พระบรมศาสดาจึงตรัสสอนให้อบรมพรหมวิหารธรรม มีเมตตา ภรณ์ เป็นต้น และสังคหวัตถุ คือธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความสงเคราะห์ยึดเหนี่ยวจิตใจ ได้แก่ การให้

การเจรจาจาเป็นที่รัก ความประพฤติประโยชน์ และความวางตนสม่ำเสมอ ฝ่าย
ผู้ที่มีวิชาหนาแน่น รับผิดชอบต่อท่านแล้วก็ไม่รู้คุณท่าน แทนที่จะสำนึกตนว่า
กลายเป็นลูกหนี้ท่าน กลับคิดว่าเหมือนเป็นเจ้าของหนี้ท่าน ต้องการที่จะทวงให้ได้ยิ่งขึ้น
ครั้งไม่ได้ตามปรารถนา ก็กลับโกรธลบหลู่คุณของท่าน ดังนี้ ก็เป็นกตัญญูกตเวที
ไม่ได้ พระบรมศาสดาจึงตรัสสอนให้อบรมสติปัญญาให้สำนึกจริงในคุณของท่าน
ผู้มีคุณ และปฏิบัติตอบแทนตามหลักสังคหัตถุ์นั้นแหละ เมื่อเป็นเช่นนี้ สังคมหมู่ชน
จึงดำเนินไปได้ด้วยดีมีความสุขความเจริญ เหมือนดั่งล้อรถที่มีเพลลา ย่อมหมุนนารถ
ไปได้ฉะนั้น ด้วยอานุภาพแห่งพระพุทธศาสนาและความรับปฏิบัติตามพระธรรม
คำสั่งสอน บุคคล ๒ จำพวกนี้จึงยังหาได้อยู่ในประชาชนชาวไทย อันอาจหาได้ยาก
ในที่อื่น ธรรมนี้จึงรักษาชนผู้ประพฤติธรรมให้มีความสุขสงบสุข ดังที่ปรากฏเห็นได้ชัด

ส่วนผู้ที่ลุ่มอำนาจเป็นทาสตัณหาและอวิชาโมหะ หากไม่มีธรรมะเป็นเครื่อง
ยับยั้งใจย่อมปฏิบัติตรงกันข้ามคือเป็นเวรีและปฏิเวรีต่อกัน เวรีนั้นคือบุคคลผู้มีเว
ได้แก่เป็นผู้ที่ก่อเวรีขึ้น คือได้กระทำเบียดเบียนชีวิตบ้าง ร่างกายบ้าง ทรัพย์สมบัติ
บ้าง วงศ์สกุลบ้าง เบียดเบียนล่อลวงเพื่อประโยชน์ของตนบ้าง ดื่มน้ำเมาอันเป็นเหตุ
ให้ก่อเวรีดั่งนั้นบ้าง ดังนี้ เรียกว่าเวรี ส่วนผู้ที่ได้รับเบียดเบียนจากผู้ก่อเวรีขึ้น
ดังกล่าว และก่อเวรีตอบแทน เช่นว่าเขาเบียดเบียนร่างกายมา ก็เบียดเบียนร่างกาย
เขาตอบแทน เขาเบียดเบียนชีวิตมา ก็เบียดเบียนชีวิตเขาตอบแทน เขาเบียดเบียน
ทรัพย์มา ก็เบียดเบียนทรัพย์เขาตอบแทน เป็นการแก้แค้น ดังนี้เรียกว่าปฏิเวรี เวรีนั้น
ภาษาไทยเรียกว่า ไฟรี ที่มักแปลว่า ศัตรู ปฏิเวรีนั้นก็เท่ากับปฏิไฟรี คือ เป็นศัตรู
ตอบ เวรีหรือไฟรีก็ตรงกันข้ามกับบุพพการี ปฏิเวรีหรือปฏิไฟรีก็ตรงกันข้ามกับ
กตัญญูกตเวที

กล่าวได้ว่าในโลกนี้คนเป็นไฟรีและปฏิไฟรีต่อกันมีมาก หรือเรียกว่าหาง่าย
เพราะโดยมากเป็นผู้ลุ่มอำนาจ เป็นทาสของตัณหาของอวิชา พร้อมด้วยโลกโกรธหลง
หาง่าย ส่วนผู้ที่ปฏิบัติตนเป็นบุพพการีและกตัญญูกตเวทีต่อกัน คือประพฤติดีต่อกัน
มีเมตตากรุณาต่อกันมีน้อย ดังที่เรียกว่าหายากตามพระพุทธภาษิต และการที่ตรัสไว้
ดังนี้ก็เพื่อสะกิดใจบุคคลทุกคนให้ได้สติมีความระลึกได้ถูกต้อง เป็นสัมมาสติคือความ
ระลึกชอบ อันเป็นเหตุให้ปฏิบัติได้ถูกต้อง ไม่ลุ่มอำนาจ ไม่เป็นทาสของตัณหาอวิชา
เมื่อมีสติก็จะได้ปัญญาเป็นแสงสว่างให้เห็นทางปฏิบัติที่ถูกชอบ คือที่เป็นความดี

ทั้งหลาย มีเมตตากฎา ธรรมะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน มีทาน ปิยวาจา เป็นต้น อันจะนำให้อยู่ด้วยกันโดยสันติ มีความสุขความเจริญ

ทุกคนระลึกให้เป็นสัมมาสติได้ เพราะเป็นเรื่องของจิตใจ ที่อาจโน้มจิตใจให้คิดไปได้ จึงขอแต่เพียงว่า ให้น้อมจิตใจคิดไปในทางสงบเท่านั้น โดยพยายามระงับดับจิตใจที่เราร้อนไม่สงบลงเสีย แนวคิดที่จะนำไปสู่สัมมาสติ ดังเช่นคิดดูว่า

๑. เราทั้งหลายเป็นอะไรกัน ถ้าคิดด้วยความโกรธ ก็จะได้คำตอบว่าเป็นศัตรูกัน โกรธเกลียดกัน ซึ่งจะต้องเอาชนะกันให้ได้แม้ด้วยการใช้กำลังประหัตประหารกัน แต่ถ้าคิดด้วยจิตใจที่สงบ ก็จะได้คำตอบว่า เราเป็นพี่น้องกัน ร่วมชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์เดียวกัน หรือแม้ร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน บรรพบุรุษ สตรีของเราได้เสียสละทุกอย่าง รักษาสถาบันต่าง ๆ ของชาติไทยไว้ให้แก่เรา เราทั้งหลายจึงเหมือนอยู่ในครอบครัวเดียวกัน ผู้ที่เป็นผู้ใหญ่ก็เป็นเหมือนเป็นพ่อเป็นแม่ เป็นตาเป็นยาย เป็นปู่เป็นย่า เป็นน้าเป็นอา ผู้ที่เป็นเด็กกว่าก็เป็นเหมือนอย่างเป็นลูก เป็นหลาน ที่เป็นชั้นเดียวกันก็เป็นเหมือนอย่างเป็นที่พี่น้องกันทั้งนั้น ไม่ใช่ใครที่ไหน ความระลึกได้อย่างนี้จะทำให้จิตใจอ่อนโยนลง จะทำให้เกิดความคิดที่จะปรองดองกัน สัมครสมานกันขึ้น

๒. อนึ่ง เราทั้งหลายกำลังจะทำอะไรแก่กัน ถ้าตอบด้วยความโกรธ ก็จะได้คำตอบว่า เราจะต้องไม่ยอมกันเด็ดขาด จะต้องบังคับเอาสิ่งที่เราต้องการ หรือไม่ยอมให้ทุกอย่าง แม้ด้วยการใช้กำลัง แต่ถ้าคิดด้วยใจที่สงบ ก็จะมองเห็นว่า เราทั้งหลายต่างเป็นญาติกันทั้งหมด มิใช่ใครอื่นที่ไหน ควรที่จะผ่อนปรนกัน สมมติว่า ผ่อนความต้องการของตนบ้าง ทำใจเป็นกลางต่อกัน พึงเหตุผลที่พึงเป็นไปได้ เพราะการที่ตึงตันเอาแต่ใจของตนฝ่ายเดียวนั้นยากที่จะตกลงกันได้ หลักของความสามัคคีประการหนึ่งก็คือ ความรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา หรือเอาใจเราไปใส่ใจเขา แต่จะต้องทำใจให้สงบเสียก่อนจึงจะเกิดความคิดผ่อนปรนประนีประนอมดังกล่าวได้

๓. อนึ่ง เราทั้งหลายกำลังมุ่งอะไรเพื่ออะไร สิ่งที่มุ่งนั้น ถ้าไม่ขัดกันก็ไม่เกิดปัญหาขัดแย้งกัน แต่ถ้าขัดกันก็เกิดปัญหาขัดแย้ง แต่ก็จะต้องมีจุดที่มุ่งหมายว่าเพื่ออะไร เมื่อมีจุดที่มุ่งหมายเป็นอันเดียวกัน เช่น เพื่อชาติ ก็น่าที่ทุกฝ่ายจะพากันเสียสละประโยชน์สุขส่วนตนเพื่อส่วนรวมคือชาติ อันหมายถึงประชุมชนทั้งหมด พร้อมทั้งสถาบันทั้งหลายของชาติด้วยสันติวิธี พยายามหาทางปฏิบัติโดยสันติที่จะบรรลุถึง

จุดที่มุ่งหมาย ทุก ๆ คนย่อมรวมอยู่ในชาติ ต่างเป็นกำลังของชาติ ดังที่เรียกกันว่า “พลเมือง” จึงต้องรักษาตนไว้ให้ดีด้วยกัน การที่จะมาทำลายกันเองลงไป เท่ากับเป็นการทำลายกำลังของชาตินั้นเอง ทำให้ชาติอ่อนกำลังลง และเราทั้งหลายต่างก็มีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงเป็นองค์พระประมุขของชาติ ผู้ทรงดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรม วางพระองค์เป็นกลางจริง ๆ เป็นที่เคารพนับถืออย่างสูงสุด ปรากฏว่าพระองค์ทรงมีพระราชหฤทัยวิตกห่วงใยเป็นอันมาก ทรงมีพระมหากรุณาแผ่ไปอย่างยิ่ง เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่น่าจะรุนแรงขึ้นเพียงใด ความทุกข์อย่างหนักก็ย่อมจะเกิดขึ้นในพระราชหฤทัยเพียงนั้น จึงนำที่ทุก ๆ ฝ่ายจะรำลึกถึงพระมหากรุณา และปฏิบัติผ่อนปรนแก่กันด้วยมุ่งประโยชน์แก่ประเทศชาติอันเป็นส่วนรวมเป็นที่ตั้ง และระลึกถึงพระศาสนา ซึ่งสอนให้ใช้สัมมาสติ กล่าวได้ว่า ทุกศาสนาย่อมสอนให้ใช้สัมมาสติทั้งนั้น

แนวคิดทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นแนวคิดที่นำไปเป็นสัมมาสติ ให้ปฏิบัติถูกต้องชอบ ฉะนั้น ทุกคนทุกฝ่ายพึงพากันยับยั้ง คิดรำลึก ถึงจะต้องใช้เวลาสักหน่อย ก็ยิ่งดีกว่า การทำอะไรลงไปด้วยความผลุนผลัน พอให้อารมณ์ที่ตึงเครียดผ่อนคลาย พอให้จิตใจสงบ และคิดตามแนวที่เสนอแนะ หรือแม้แนวอื่นที่จะนำไปสู่ความพบเหตุพบผลที่ดีกว่า ย่อมจะได้สัมมาสติและปัญญา ในอันที่จะแก้ไขผ่อนปรนนำไปสู่วัตถุประสงค์ที่ต้องการร่วมกันโดยสวัสดิ์ และเชื่อว่าได้ปฏิบัติธรรมนำไปเป็นกตัญญูกตเวทีแด่องค์พระมหากษัตริย์ พระประมุขแห่งชาติ

ในวโรกาสรัชมังคลาภิเษกนี้ มหาชนทุกหมู่เหล่าจึงสมควรปฏิบัติตนฉลองพระเดชพระคุณ ถวายความกตัญญูกตเวที แด่องค์พระมหากษัตริย์ ซึ่งทรงเป็นองค์พระบรมราชบุพพการีแห่งประเทศไทย ด้วยแต่ละคนปฏิบัติตนถูกต้องตามควรแก่ภาวะของตน ตามหลักของบุคคลหาได้ยากทั้งคู่นี้แก่กันและกัน แสดงโดยย่อที่สุดคือปฏิบัติตนเป็นผู้ให้ คือให้คุณ อุปการะ อภัย อันเป็นส่วนดีที่เป็นประโยชน์ที่ต้องการเกื้อกูลให้เกิดความสุข และปฏิบัติตนเป็นผู้รับการให้ นั้น ด้วยความสำนึกในพระคุณ และตอบแทนด้วยคุณอันเป็นส่วนดีเช่นเดียวกัน คือต่างปฏิบัติให้เป็นคุณต่อกัน ไม่ให้โทษต่อกัน ผู้ให้ดังกล่าวชื่อว่าบุพพการีได้ ผู้รับดังกล่าวชื่อว่ากตัญญูกตเวทีได้ แม้หนึ่งอยู่แต่รับรู้พระคุณของท่านอยู่ในใจ ไม่พูดแก่ใคร ก็ชื่อว่าประกาศคุณของท่านได้ เพราะไม่คิดลบหลู่คุณท่าน คุณท่านประกาศปรากฏอยู่ในใจตนแล้ว ผู้ใดปฏิบัติดังนี้ ผู้นั้น

ก็เชื่อว่าเป็นผู้หาธรรมทั้งคู้นี้ง่ายในตนเอง ทุกคนที่ไม่เกลียดชังธรรม พังธรรมโดยกาล มีสติปัญญารักษาดน ปฏิบัติธรรมแม้ตามข้อที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้สำหรับสามัญชนทั่วไป เช่น ทาน ศีล ภาวนา หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา หรือ ไม่ทำบาป ทำกุศล ชำระจิตของตนให้ผ่องใส ก็เชื่อว่าได้ปฏิบัติธรรมคู้นี้ คือ บุพพการี และ กัตถัญญุกตเวทียุอยู่ในตัวไปพร้อมกัน นำให้เกิดประโยชน์ ให้เกื้อกูล ให้เป็นสุข ทั้งแก่ตน ทั้งแก่ผู้อื่น ชื่อว่าปฏิบัติธรรมฉลองสมโภชรัชชมังคลาภิเษก ถวายฉลองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระบรมราชบุพพการีแห่งประเทศไทย แผ่นดินไทย ซึ่งได้ดำรงมั่นร่มเย็นเป็นสุข ด้วยพระบารมีปกเกล้าปกกระหม่อม

ขออำนาจพระราชกุศลทักษิณานุปทานที่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าได้ทรงบำเพ็ญให้ตั้งอยู่ด้วยดีแล้วในพระสงฆ์ ทรงพระราชอุทิศถวายส่วนพระราชกุศลทั้งปวงนี้แด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยพระราชหฤทัยอันงามประกอบด้วยพระกัตถัญญุกตเวทิตาธรรม พระราชาคณะเป็นไปในสมเด็จพระปิยมหาราชเจ้าพระองค์นั้น จงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระปิยมหาราช สมตามพระราชอุทิศเจตนา ขอพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบ ทรงอนุโมทนาพระราชทานพระพรชัยมงคลถวายแด่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ให้ทรงพระเจริญพระชนมพรรษา เสด็จสถิตในสิริราชสมบัติ ทรงชัยตลอดกาลนาน

ในวโรกาสพระราชพิธีรัชชมังคลาภิเษกนี้ สกกลมหาสงฆ์คือพระสงฆ์ทั่วพระราชอาณาจักร มีสมเด็จพระสังฆราช สกกลมหาสังฆปริณายก เป็นประธาน ขอพระราชทานถวายพระชัยอมิสต์ดุริรัชชมังคลาภิเษกแด่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ

ภูมิพล มหาราชา
เทวเจตดาพีสวสุธานี
ตสุธานีเสกกาโล หิ
สมาโน รชชกาเลน
เอโส ปิโย มหาราชา
ดาวกาถสิ รชชฎโง

จิรั รชเช ปติฏฐหิ
เทววิสติทินานิ จ
สมปตุโต รชชมงฺกเล
ปญจมงฺกิริราชิโน
จุพาลงฺกรโณ สุโภ
ทุลลโภ ตาทิโส สโม

สมเด็จพระภูมิพลมหาราช เสด็จสถิตในสิริราชสมบัตินานนับได้ ๔๒ ปี ๒๒ วัน เสมอด้วยรัชกาลแห่งพระบรมราชจักรีวงศ์รัชกาลที่ ๕ กาลแห่งรัชมั่งคลาภิเษก มาถึงแล้ว

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระปิยมหาราช ผู้ทรงคุณอันงาม รัชกาลที่ ๕ พระองค์นั้น ได้ทรงดำรงอยู่แล้วในสิริราชสมบัติตลอดกาลนานเท่า่นั้น พระมหากษัตริย์เสมอเช่นนั้นหาได้ยาก

อิทานิ นวโม ราชา	เตน สโมว ตาทิส
เทวสหัสสถานมุกุฎมูปี	ปญจสเทกตีสเม
พุทฺธสเกว อาสาพุทฺ—	มาสสุส พุติเย ทิเน
ตโต จิตรร รัชเช	ปติภูจาทิ มหิสสุโร

บัดนี้ สมเด็จพระมหาราชนามรัชกาล ทรงดำรงสิริราชสมบัติมาเช่นนั้น เสมอด้วยสมเด็จพระปิยมหาราช รัชกาลที่ ๕

ในวันที่ ๒ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๑ สมเด็จพระมหิศรภูมิพลมหาราช ทรงดำรงอยู่ในสิริราชสมบัตินานกว่านั้น

อิโต ติวเส สพุพ	รญจ อกา มหามห
จุพาลงกรณินุทสุส	มหาราชสุส ทกขิณ
ภูมิพล มหาราช	อนุปฺปเทติ การโว
จิร ชิวตุ ทีมาเย	วรมสุสาภิปตฺถย
ราชสมุปตฺติรชชสุส	อภิเสก สุมจฺกค
กโรติ มหกมุเมน	สุเขตเต รตนตฺถเย
อโถ อติตราชุน	มหายาค ปญฺญชติ

๓ แต่วันที่ ๒ นี้ไป ๓ วัน ทั่วประเทศได้ทำการฉลองใหญ่ สมเด็จพระภูมิพลมหาราช ทรงเคารพบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุประทานถวายสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระปิยมหาราช ทรงมีพระราชปรารภนาพระพรแห่งสมเด็จพระปิยมหาราชพระองค์นั้น ว่าจงทรงมีพระชนมพรรษาเป็นยาวดำรงอยู่ตลอดกาลนาน

ทรงกระทำมหารวมสมโภชสิริราชสมบัติรัชมั่งคลาภิเษกในพระรัตนตรัย ซึ่งเป็นเขตอันดีงาม

อนึ่ง ทรงประกอบพระราชพิธีสังเวศม์เด็จพระอัครมหาราชทั้งหลาย

จุฬาลงกรณ์ เทวเม

ภูมิปาโล จ ภูมิปา

มหปเปีย มหปเปมา

ปชาย สุตเชลิน

พระภูมิบาลมหาราชทั้ง ๒ พระองค์นี้ คือ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา-
จุฬาลงกรณ์ และพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงเป็นที่รักมาก
ของประชาชน ทรงมีรักมากในประชาชน ทรงมีปกติแสวงหาความสุขดียิ่งแก่ประ-
ชาชน

รัตนตยานุภาเวน

กตปุณณุตส เตชสา

ด้วยอำนาจแห่งพระรัตนตรัย ด้วยเดชแห่งพระราชกุศลบุญบารมีที่ได้ทรง
กระทำแล้ว

ภูมิพล มหาราช

ชยต์ ชยมงกุเล

อัครราชเทเวหิ

สพฺพรภูเจหิ รกฺขิต

ขอสมเด็จพระภูมิพลมหาราช จงทรงชนะในชัยมงคล อันสมเด็จพระอัคร-
มหาราชและเทพทั้งหลายรักษา พร้อมทั้งพระราชรัฐทั้งปวง

ทิมายุตาทิสมนุโน

ธาคู รชเช ชยํ จิรํ

ราชินิวสวิปุโล

ธมฺมิโก สพฺพปฺพิชิต

จงทรงถึงพร้อมด้วยพระสรรเพชญ์ชัยมงคล มีความเจริญพระชนมพรรษา
ยืนยาวเป็นต้น เสด็จสถิตดำรงอยู่ในสิริราชสมบัติ ทรงชัยอยู่ตลอดกาลนาน

ทรงไพบูลย์พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และพระ-
ราชวงศ์ ทรงตั้งอยู่ในธรรม อันปวงชนบูชาเทิดทูน

ทยฺยรภูจฺจสฺส การเหตุ

รชฺชํ ธมฺเมน สพฺพพทา

นาโถ สาธตุ สพฺพเพถํ

ภิกฺขุโย อตฺถหิตํ สุขํ

ขอสมเด็จพระบรมนาถบพิตร ทรงครองราชย์แห่งไทยรัฐให้บริหารประเทศ
ชาติโดยธรรมทุกเมื่อ ทรงประศาสน์ให้สำเร็จประโยชน์हितสุขแก่ปวงชนทุกหมู่เหล่า
ยิ่ง ๆ ขึ้นเทอญ

รับพระราชทานถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนายุติลง เอวังก็มีด้วยประการ
ฉะนี้ ขอถวายพระพร.

สารบัญ

	หน้า
รชชมงฺคลาภิสกชยาภิตฺติคาถา	(๑)
คำนำ	(๕)
พระธรรมเทศนาทุลลกถา	(๙)
ทศบารมี ทศพิชราชธรรม	
ครั้งที่ ๑ ไตรสิกขา ข้อสี่สิกขา	๑
ตรัสสอนให้ตั้งใจศึกษาไตรสิกขา	๑
ปฏิบัติไตรสิกขาเพื่อความสิ้นกิเลส	๑
เป้าหมายของการบวช	๒
สี่สิกขา การศึกษาในศีล	๓
ปาริสุททธิศีล ๔	๔
ครั้งที่ ๒ จิตตสิกขา	๖
จิตตสิกขา การศึกษาในจิต	๖
นิเวรณ ๕	๗
นิเวรณทั้ง ๕ เกิดจากอารมณ์	๘
กำจัดนิเวรณด้วยการตั้งจิตในอารมณ์อันตรงกันข้าม	๘
ปฏิบัติให้จิตมีอารมณ์เป็นอันเดียว	๑๐
ครั้งที่ ๓ ปัญญาสิกขา	๑๒
ปัญญาสิกขา ศึกษาปัญญา	๑๒
ความรู้ทางอายตนะไม่เรียกว่าเป็นปัญญา	๑๒
ปริยัติปัญญา ปฏิบัติปัญญา ปฏิเวธปัญญา	๑๓
สุตมัยปัญญา จินตมัยปัญญา ภาวนามัยปัญญา	๑๔
อายตนะ ๖ เป็นทางให้เกิดปัญญา	๑๕
	(๑๙)

	ตรัสสอนให้รู้จักกำหนดรู้หรือปริญญา	๑๖
ครั้งที่ ๔	สรุปไตรสิกขา	๑๗
	พระพุทธาธิบายในอริสิกขา	๑๗
	ไตรสิกขาที่ยังไม่ถึงขั้น	๑๗
	คฤหัสถ์อาจปฏิบัติให้ถึงอริสิกขาได้	๑๘
	ภาวะจิตปกติเป็นอริสีลสิกขา	๑๙
	มีสติคอยตั้งจิตให้หนึ่งสงบ	๒๐
	จิตได้อัปปนาสมาธิจึงเป็นอริจิตตสิกขา	๒๑
	กำหนดรู้ขั้น ๕ หรือนามรูป	๒๑
	เห็นเกิดดับของนามรูปจึงเป็นอริปัญญา	๒๓
ครั้งที่ ๕	วิมุตติ	๒๔
	วิมุตติ ความหลุดพ้นจากอาสวะ	๒๔
	วิมุตติ เป็นผลของการปฏิบัติศีล สมาธิ ปัญญา	๒๔
	วิมุตติ ๕	๒๕
	ตทังควิมุตติ พันชั่วคราว	๒๕
	วิกขัมภนวิมุตติ พันด้วยสะกดไว้	๒๖
	สมุทเทนวิมุตติ พันด้วยเด็ดขาด	๒๖
	ปฏิบัติสัทธาวิมุตติ พันด้วยสงบ	๒๖
	นิสสรณวิมุตติ พันด้วยออกไป	๒๖
	เทียบวิมุตติกับมรรค ผล นิพพาน	๒๗
ครั้งที่ ๖	บารมี	๒๘
	ความหมายของบารมี	๒๘
	ความหมายของโพธิสัตว์	๒๙
	สุคติและทุคติ	๓๐
	พระโพธิสัตว์ยังเป็นสัตว์โลก	๓๑
	พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญบารมีเพื่อความตรัสรู้	๓๑

	หน้า
ครั้งที่ ๗	
บารมี (ต่อ)	๓๓
บารมีคือคุณธรรมที่นำผู้ปฏิบัติให้พ้นโลก	๓๓
บารมีมาจากกรรม	๓๓
บารมีหมายถึงเก็บดี เก็บถูกไว้ในจิตใจ	๓๔
อาสวะหมายถึงเก็บชั่วเก็บผิดไว้ในจิตใจ	๓๔
นิสสัยและอธยาศัย	๓๕
วาสนา แปลว่าความอยู่ตัว	๓๖
วาสนามีได้ทั้งทางกายและใจ	๓๗
พื้นฐานของจิตใจมาจากการสั่งเสพ	๓๘
ครั้งที่ ๘	
ที่มาของชาดก	๔๐
บาลี คัมภีร์ชั้นแรกในพุทธศาสนา	๔๐
อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์อื่น ๆ	๔๑
บาลียังหมายถึงภาษาที่จารึกพระพุทธรว้จนะด้วย	๔๑
ธรรมกับวินัย	๔๒
พุทธศาสนาคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า	๔๒
ครั้งที่ ๙	
ชาดก (ต่อ)	๔๔
พระไตรปิฎก	๔๔
คำสอนของพระศาสดา ๙ หมวด	๔๔
ชาดกเป็นวิธีสอนอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า	๔๕
ทรงแสดงชาดกสอนให้เหมาะแก่คติโลก	๔๖
ครั้งที่ ๑๐	
ชาดก (ต่อ)	๔๘
สุตตะหรือสูตร	๔๘
ชาดกอยู่ในหมวดที่เป็นสูตรเล็กน้อย	๔๘
ชาดกเป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์	๔๙
ทรงเป็นพระโพธิสัตว์เมื่อตั้งปรารถนาโมกขธรรม	๕๐
คำว่าบารมี ปรากฏเฉพาะในชาดก	๕๑

	หน้า
ครั้งที่ ๑๑	
กำเนิดพระโพธิสัตว์ และความเริ่มต้นของบารมี	๕๒
พระชาติแรกของพระโพธิสัตว์	๕๒
สมณสุข ๘ ประการ	๕๒
ตั้งความปรารถนาที่จะเป็นพระพุทธเจ้า	๕๓
ได้รับพระพุทธรูปพยากรณ์และเริ่มได้ชื่อว่าพระโพธิสัตว์	๕๔
อภินิหารหรือคุณสมบัติ ๘ ประการ	๕๔
พุทธการกกรรม หรือ บารมี	๕๕
บารมี ๓ ชั้น	๕๖
บารมี ๑๐ ประการ	๕๖
ทาน การให้	๕๖
ศีล ความงดเว้น	๕๗
เนกขัมมะ การออก	๕๗
ปัญญา ความรู้ทั่วถึงเหตุผลตามเป็นจริง	๕๗
วิริยะ ความเพียร	๕๗
ขันติ ความอดทน	๕๗
สัจจะ ความจริง	๕๘
อธิษฐาน ความตั้งใจมั่น	๕๘
เมตตา ความปรารถนาสุข	๕๘
อุเบกขา ความมีจิตมัธยัสต์เป็นกลาง	๕๘
ครั้งที่ ๑๒	
ชั้นของบารมี	๕๙
สรุปความหมายของบารมี	๕๙
บารมีที่มีความหมายว่าเลิศ คือที่สุด	๕๙
บารมีที่หมายถึงคุณธรรมที่สั่งสมมาโดยลำดับ	๖๐
การแบ่งชั้นของบารมีตามสิ่งที่เสียสละเป็นประมาณ	๖๑
การแบ่งชั้นของบารมีตามภูมิธรรมที่ได้ปฏิบัติ	๖๒
มรรคมืองค์ ๘ ก็คือบารมี	๖๓

	หน้า
ครั้งที่ ๑๓ ทานบารมี	๖๔
อธิบายทบทวนคำว่าโพธิสัตว์	๖๔
ชาดกเป็นเรื่องเล่าแสดงบารมี	๖๕
ทานของท่านอกิตติดาบส	๖๕
ทานของสังขพราหมณ์	๖๖
ทานของพระเจ้าธัญชยะ	๖๖
ทานในชาดกอื่น ๆ	๖๖
ทานของกระต่ายบัณฑิตโพธิสัตว์	๖๗
ทานในเวสสันดรชาดก	๖๗
ทานที่เป็นกรรม กับทานที่เป็นบารมี	๖๘
ทานที่พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญเป็นจาคะ	๖๙
ดรัสสอนให้ทำทานอย่างมีขอบเขตและเหตุผล	๗๐
อามิสทานและธรรมทาน	๗๐
ครั้งที่ ๑๔ ที่มาของทศพิธราชธรรม	๗๒
ทศพิธราชธรรมแสดงไว้ในมหาหังสชาดก	๗๒
เนื้อความย่อของมหาหังสชาดก	๗๓
พระราชาในอดีตกาลทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม	๗๖
ครั้งที่ ๑๕ ทศบารมีและทศพิธราชธรรม	๗๗
พุทธศาสนาทำให้รู้จักบารมีและทศพิธราชธรรม	๗๗
มีหลักฐานเรื่องชาดกก่อนสมัยสุโขทัย	๗๗
ในอดีตมีความนับถือบารมียิ่งกว่าราชธรรม	๗๘
การปฏิบัติหนักไปในทางราชธรรมตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔	๗๙
ความนิยมว่าพระมหากษัตริย์เป็นพระโพธิสัตว์	๘๐
ครั้งที่ ๑๖ ทศพิธราชธรรมและบารมี (ต่อ)	๘๒
๑. ยุคก่อนสมัยสุโขทัย	๘๒
๒. สมัยสุโขทัย	๘๒

	๓. สมัยอยุธยา	๘๔
	๔. สมัยรัตนโกสินทร์	๘๖
ครั้งที่ ๑๗	ทศบารมีและทศพิธราชธรรม (เพิ่มเติม)	๙๐
	แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช	๙๐
	แผ่นดินพระเพทราชา	๙๑
	แผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ	๙๑
	พระมหากษัตริย์ไทยทรงบำเพ็ญบารมีคู่กับราชธรรม	๙๒
ครั้งที่ ๑๘	ทศพิธราชธรรม ข้อทาน	๙๔
	ทานที่เป็นราชธรรมมุ่งความสุขของประชาชน	๙๔
	ศูนย์ศึกษาการพัฒนาในพระราชดำริ	๙๔
	โครงการในพระราชดำริด้านการศึกษา	๙๕
	พระราชกรณียกิจอื่น ๆ ในข้อทาน	๙๕
	ทรงให้ทุกอย่างเพื่อความสุขของประชาชน	๙๖
	ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจด้วยพระมหากรุณา	๙๗
	ทานเป็นหลักธรรมที่ทุกคนพึงปฏิบัติ	๙๗
	วิธีใช้โภคทรัพย์ ๕ อย่าง	๙๘
	บุญอันสำเร็จด้วยทาน	๙๘
	ทรงสอนให้รู้จักเลือกให้	๙๙
	ทรงสอนให้ตั้งเจตนาให้ถูกต้อง	๑๐๐
	พึงปฏิบัติในทานที่เป็นบุญญกิริยาวัตฤ	๑๐๐
	ทานเป็นหลักใหญ่ของโลก	๑๐๐
ครั้งที่ ๑๙	ศีลบารมี	๑๐๒
	ศีลเปรียบเหมือนรั้วล้อมมิให้ความชั่วเข้ามา	๑๐๒
	ศีลคือความปกติกาย ปกติวาจา ปกติใจ	๑๐๓
	ความสงบ ความเป็นปกติ เป็นตัวศีล	๑๐๓
	ศีลที่เป็นบารมีในจรรยาปิฎก	๑๐๔

	ศีลบารมี ๓ ชั้น	๑๐๖
	อานิสงส์ของศีล	๑๐๖
ครั้งที่ ๒๐	ทศพิธราชธรรมข้อศีล	๑๐๘
	ศีล ๕ เป็นศีลหรือกฎหมายในทางปกครอง	๑๐๘
	ศีลอาจเรียกได้ว่าเป็นมหาทาน	๑๐๘
	อานิสงส์ของศีลซึ่งเป็นราชธรรม	๑๐๙
	ศีลเป็นหลักธรรมใหญ่สำหรับทุกฝ่าย	๑๐๙
	เว้นจากการเบียดเบียนชีวิตร่างกาย	๑๑๐
	เว้นจากการเบียดเบียนทรัพย์สมบัติของผู้อื่น	๑๑๐
	เว้นจากประพฤติดิฉินในกาม	๑๑๑
	ศีลข้อ ๓ นี้มีบัญญัติไว้ในอภิธานยธรรม	๑๑๒
	เว้นจากการพูดเท็จหลอกลวง	๑๑๓
	เว้นจากวจีทุจริต	๑๑๔
	เว้นจากการดื่มสุราเมรัย	๑๑๔
	ความจำเป็นของศีล ๕ มีแสดงไว้ในชาดก	๑๑๖
ครั้งที่ ๒๑	เนกขัมมบารมี	๑๑๘
	เนกขัมมะ การออก	๑๑๘
	พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมีเพื่อพระโพธิญาณ	๑๑๘
	เนกขัมมะเป็นการปฏิบัติเพื่อปลีกออกจากทุกข์	๑๑๙
	การปลีกออกทางจิตจำเป็นสำหรับผู้มุ่งความสงบสุข	๑๒๐
	ทรงสอนให้ทำสมาธิคือทำจิตให้สงบตั้งมั่น	๑๒๑
	ตรัสสอนให้ส่งจิตไปในสติปัฏฐาน	๑๒๒
	เนกขัมมบารมี ๓ ชั้น	๑๒๒
	ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นเนกขัมมะทางปัญญา	๑๒๓
ครั้งที่ ๒๒	ปริจจาคะ	๑๒๔
	ที่มาและความหมายของปริจจาคะ	๑๒๔

	การบริจาครหรือสละมุ้งถึงประโยชน์ที่พึงได้เป็นที่ตั้ง	๑๒๕
	ทรงสอนให้สละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะ	๑๒๕
	ทรงสอนให้สละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต	๑๒๖
	ทรงสอนให้สละทรัพย์ อวัยวะ ชีวิตเพื่อรักษาธรรม	๑๒๖
	ทศพิธราชธรรมคือหน้าที่ของพระมหากษัตริย์	๑๒๗
	ปฏิบัติหน้าที่โดยธรรมคือโดยถูกต้อง	๑๒๘
	ทรงสละได้ทุกอย่างเพื่อการปฏิบัติหน้าที่	๑๒๙
	ทุกคนควรมีบริจาคเพื่อรักษาธรรม	๑๓๑
ครั้งที่ ๒๓	เนกขัมมะและบริจาคคะ (ต่อ)	๑๓๒
	เนกขัมมะและบริจาคคะมีความหมายตรงกัน	๑๓๒
	ทรงเสียดต่อโรคภัยไข้เจ็บ	๑๓๓
	ทรงเสียดพระชนมชีพในการปฏิบัติพระราชกรณียกิจ	๑๓๓
	ทรงประทานพระมหากรุณาโดยทั่วถึงกัน	๑๓๕
	ทรงมีภาระมาก ทรงมีภาระพร้อม	๑๓๖
	ทรงเป็นพระโพธิสัตว์สำหรับประชาชน	๑๓๗
ครั้งที่ ๒๔	ปัญญาบารมี	๑๓๘
	พระปัญญาบารมีในมโหสถชาดก	๑๓๘
	ปัญญาบารมี ๓ ชั้น	๑๓๙
	ตถาคต แปลว่า ผู้พบความจริงอันถ่องแท้	๑๓๙
	ละมิจฉาปัญญา ปฏิบัติให้ได้สัมมาปัญญา	๑๓๙
	ความรู้ทางอายตนะ	๑๔๐
	มโนเป็นตัวเชื่อมระหว่างรูปและนาม	๑๔๑
	วิถีจิตใจเกี่ยวกับมโนตรงกับระบบมันสมอง	๑๔๑
	ความรู้ทางอายตนะไม่ใช่ตัวปัญญา	๑๔๒
	ทางให้เกิดปัญญา	๑๔๓
	ปัญญาที่แท้จริงต้องเป็นปัญญาที่รู้ทั่วถึงสัจจะ	๑๔๔

	ปัญญาในอริยสัจเป็นปัญญาสูงสุด	๑๔๕
ครั้งที่ ๒๕	ทศพิธราชธรรม ข้ออาชชวะ	๑๔๗
	อาชชวะ ความเป็นผู้ตรง	๑๔๗
	ตรงมักหมายถึงตรงในทางที่ดี	๑๔๗
	อาชชวะ หมายถึงตรงในทางดี ชื่อสัตย์สุจริต	๑๔๘
	ปัญญาแท้จะต้องรู้ตรงต่อความเป็นจริง	๑๔๘
	ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจถูกตรง	๑๔๙
	ทรงใช้ปัญญาและอาชชวะคือวิธีการที่ถูกต้องไปพร้อมกัน	๑๕๑
	อาชชวะเป็นข้อที่ทุกคนพึงปฏิบัติ	๑๕๑
	ความเป็นผู้ตรงจำเป็นต้องใช้ปัญญา	๑๕๒
	ปฏิบัติใช้ปัญญาคอยระงับใจของตนเอง	๑๕๓
ครั้งที่ ๒๖	วิริยบารมี	๑๕๔
	วิริยะ ความเพียร	๑๕๔
	ปธาน การตั้งความเพียร	๑๕๔
	อิทธิบาท ธรรมที่ให้บรรลุถึงความสำเร็จ	๑๕๔
	ความเกียจคร้านเป็นข้าศึกของความเพียร	๑๕๕
	พระพุทธศาสนาสรรเสริญความเพียรชอบ	๑๕๕
	อานิสงส์ของความเพียรในมหาชนกชาดก	๑๕๖
	วิริยบารมีคือนิสัยสันตารเพียร	๑๕๘
	วิริยบารมี ๓ ชั้น	๑๕๘
	ทรงสละทุกอย่างเพื่อธรรมสมบัติ	๑๕๘
	ทรงแสวงหาธรรมด้วยการบำเพ็ญสัมมาวายามะ	๑๕๙
ครั้งที่ ๒๗	มัททวะ	๑๖๐
	มัททวะ ความเป็นผู้มีอัธยาศัยอ่อนโยน	๑๖๐
	หลักสมานัตตตาในพุทธศาสนา	๑๖๐
	ทรงสอนให้มีทิวฐิสามัญญตา	๑๖๑

	ปฏิบัติพรหมวิหารธรรมให้จิตใจอ่อนโยนยิ่งขึ้น	๑๖๒
	มีความอ่อนโยนในการปฏิบัติการทำงาน	๑๖๓
	ความอ่อนโยนทางกายและวาจาเนื่องมาจากจิตใจ	๑๖๓
	ทรงมีความอ่อนโยนออกมาจากพระราชหฤทัย	๑๖๔
	การมีศุภย์ทำให้เกิดความอ่อนโยน	๑๖๕
	ความเนืองกันระหว่างวิริยะและมัททวะ	๑๖๖
ครั้งที่ ๒๘	ขันติบารมี	๑๖๘
	ขันติบารมีในจันทกุมารชาดก	๑๖๘
	อธิวาสนขันติ ความอดทนที่เป็นไปสามัญญ	๑๖๙
	โสรัจจะ ความเข้มข้นแจ่มใส	๑๖๙
	รักษาจิตใจให้เป็นโสรัจจะด้วยการไม่รับคำด่า	๑๗๐
	รักษาจิตใจให้เป็นโสรัจจะด้วยการรับเข้ามาแต่แปลความเสียใหม่	๑๗๑
	หัดทำจิตใจให้มีสติศึกษาขันติและโสรัจจะ	๑๗๑
	ขันติบารมี ๓ ชั้น	๑๗๒
ครั้งที่ ๒๙	ตบะ	๑๗๔
	ตบะหมายถึงกุศลสมาทาน	๑๗๔
	ตบะหมายถึงความเพียร	๑๗๔
	ตบะหมายถึงการปฏิบัติหน้าที่โดยถูกต้องและปรากฏผล	๑๗๔
	การบำเพ็ญตบะต้องอาศัยความเพียร	๑๗๖
	ตัวอย่างโครงการพระราชดำรินับว่าเป็นตบะ	๑๗๖
	พระตบะเดชะในธรรมปฏิบัติ	๑๗๗
	พระบรมเดชานุภาพจากกุศลสมาทาน	๑๗๘
	ตบะเป็นธรรมที่ทุกคนพึงปฏิบัติ	๑๘๐
	ขันติบารมีและตบะมีความหมายถึงกันและเนืองกัน	๑๘๐
ครั้งที่ ๓๐	สัจจบารมี	๑๘๑
	สัจจะ ความจริง ความตั้งใจทำจริง	๑๘๑

	สัจจบารมีชั้นธรรมดา	๑๘๑
	สัจจบารมีชั้นกลาง	๑๘๒
	สัจจบารมีชั้นสูง	๑๘๓
	ชาดกที่แสดงสัจจบารมี	๑๘๕
	สัจจะ ๓ ชั้น	๑๘๕
	อำนาจของสัจจวาจา	๑๘๗
ครั้งที่ ๓๑	อักษโกธะ	๑๘๘
	อักษโกธะ ความไม่โกรธ	๑๘๘
	ปฏิษะ โกรธะ โทษะ	๑๘๘
	พยาบาทเกิดจากโทษะ	๑๘๙
	เวทนาทำให้เกิดตัณหา	๑๙๐
	ตรัสสอนให้ดับโกรธด้วยเมตตา	๑๙๑
	อักษโกธะหมายรวมถึงเมตตา	๑๙๒
	สัจจะกับอักษโกธะต้องอาศัยซึ่งกันและกัน	๑๙๔
ครั้งที่ ๓๒	อธิษฐานบารมี	๑๙๖
	อธิษฐานบารมีในเนมิราชชาดก	๑๙๖
	อธิษฐานบารมีในเตมียชาดก	๑๙๗
	วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน	๑๙๙
	อธิษฐานเป็นพลังนำไปสู่ความสำเร็จ	๑๙๙
	สัจจาธิษฐานช่วยให้พ้นอันตราย	๒๐๐
	อธิษฐานบารมี ๓ ชั้น	๒๐๒
ครั้งที่ ๓๓	อวิหิงสา	๒๐๔
	ความไม่เบียดเบียนต้องอาศัยกรุณา	๒๐๔
	พระมหากรุณาธิคุณแก่ประชาชน	๒๐๕
	โครงการพระราชดำริแสดงถึงพระมหากรุณา	๒๐๖

	หน้า
โครงการพระราชดำริช่วยรักษาความมั่นคงของชาติ	๒๐๗
อธิษฐานะนำไปปฏิบัติวิหิงสา	๒๐๘
ครั้งที่ ๓๔ เมตตาบารมี	๒๑๐
เมตตาบารมีในสุวรรณสามชาดก	๒๑๐
อำนาจจิตใจที่เกิดจากเมตตาธรรม	๒๑๑
ผลของธรรมบังเกิดจากการตั้งสัจจะ	๒๑๒
ความหมายของเมตตา	๒๑๓
ทรงสอนให้อบรมเมตตาและแผ่เมตตา	๒๑๓
พรหมวิหารธรรม	๒๑๔
ความหมายของกรุณา	๒๑๕
ความหมายของมุทิตา	๒๑๖
การแผ่พรหมวิหารธรรมโดยเจาะจง	๒๑๗
การแผ่พรหมวิหารธรรมโดยไม่เจาะจง	๒๑๗
เมตตาเป็นธรรมสำคัญที่จะดำรงโลก	๒๑๘
พึงอบรมเมตตาให้เป็นบารมีและพรหมวิหารธรรม	๒๑๙
เมตตาบารมี ๓ ชั้น	๒๑๙
อานิสงส์ของเมตตา	๒๒๐
ครั้งที่ ๓๕ ขันติ	๒๒๑
ขันติ ความอดทน	๒๒๑
ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจเปี่ยมด้วยขันติธรรม	๒๒๑
พระขันติธรรมในการพระราชทานพระมหากรุณา	
ในด้านการศึกษา	๒๒๔
ทรงใช้พระวิริยะอุตสาหะและขันติธรรมในกิจทั้งปวง	๒๒๘
บุคคลผู้รวมอยู่เป็นหมู่ก็พึงตั้งอยู่ในขันติ	๒๒๙
เมตตาและขันติย่อมต้องเนื่องกันและอาศัยกัน	๒๓๐
ชั้นของขันติ	๒๓๑

ครั้งที่ ๓๖	อุเบกขาบารมี	๒๓๓
	ธรรมชาติภายในจิตใจของบุคคล	๒๓๓
	อุเบกขาคือความวางเฉย	๒๓๓
	อุเบกขาธรรมชาติไม่ประกอบด้วยความรู้	๒๓๔
	ญาณอุเบกขา อุเบกขาที่เป็นธรรมปฏิบัติ	๒๓๕
	พุทธศาสนาสอนให้อบรมอุเบกขาที่เป็นธรรมปฏิบัติ	๒๓๗
	ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม	๒๓๗
	ทำใจให้เป็นอุเบกขาเมื่อประสบโลกธรรม	๒๓๘
	อุเบกขา ๓ ชั้น	๒๓๙
	อุเบกขาบารมีในจริยาปิฎก	๒๓๙
	มีใจเป็นอุเบกขา	๒๔๐
	เข้าใจและปฏิบัติในพรหมวิหารธรรมทั้ง ๔ ข้อ	๒๔๑
ครั้งที่ ๓๗	ทศพิธราชธรรม ข้อวิโรธนะ	๒๔๒
	วิโรธนะ ความไม่ผิด	๒๔๒
	ทรงปฏิบัติในทางที่ไม่ผิด	๒๔๓
	โครงการพระราชดำริฝนหลวง	๒๔๔
ครั้งที่ ๓๘	สรูปบารมีและราชธรรม	๒๕๓
	ชั้นของบารมีแบ่งตามสิ่งที่สละ	๒๕๓
	มหาปริจาคะ ๕	๒๕๓
	ชั้นของบารมีแบ่งตามภูมิธรรม	๒๕๗
	มรรค ๘ เป็นข้อสรูปของบารมี ๑๐ ประการ	๒๕๘
	ราชธรรม ๓ ชั้น	๒๕๙
	ธรรมในบารมีและราชธรรมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน	๒๖๐
	ทุกคนพึงปฏิบัติในบารมีและราชธรรมตามควรแก่ฐานะ	๒๖๐
ดัชนี		๒๖๓

ทศบารมี ทศพิธราชธรรม

ครั้งที่ ๑ ไตรสิกขา ข้อสี่ลสิกขา

ตรัสสอนให้ตั้งใจศึกษาไตรสิกขา

บัดนี้ จะกล่าว ไตรสิกขา อันต่อจากคำสอนอนุศาสน์ ๘ ประการ เป็นคำสอนที่มีต่อหลังจากอุปสมบทเสร็จ ที่พระพุทธเจ้าทรงมีพระบัญญัติไว้ให้อุปัชฌายาจารย์ ธิเบต เพื่อให้นักบวชใหม่ได้ทราบถึง นิสสัย ๔ อกรรมกิจ ๔ และสมเด็จ-พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงเพิ่มไตรสิกขา คือให้บอก ไตรสิกขาด้วย ซึ่งในคำบอกไตรสิกขานั้น ก็มีใจความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้เห็น ได้ตรัสบอกไตรสิกขาไว้โดยปริยายคือทางเป็นอันมากกว่า ฟังศึกษา อธิสี่ลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา ตราบเท่าจะได้ละกิเลส บรรลุถึงนิพพาน คือความดับทุกข์ และสี่ลสิกขาก็คือบรมจิตตสิกขา จิตตสิกขาก็คือบรมปัญญาสิกขา ปัญญาสิกขาก็คือบรมจิตให้หลุดพ้นจาก อาสวะ คือกิเลสที่ต้องจิตสันดาน ได้แก่ กามาสวะ อาสวะคือกาม ภวาสวะ อาสวะคือภพ ความเป็นนั้นเป็นนี้ อวิชชาสวะ อาสวะคืออวิชชา ความไม่รู้จักสังขารที่เป็นตัวความจริง เพราะฉะนั้น ก็ให้ตั้งใจศึกษาในสิกขาทั้ง ๓ นี้ ไตรสิกขาตั้งกล่าวมานี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงเติมเข้ามาทำยอนุศาสน์ทั้ง ๘ ข้อ คือ นิสสัย ๔ อกรรมกิจ ๔ เพราะฉะนั้น จึงจะได้เริ่มอธิบายไตรสิกขานี้ก่อน จะว่าด้วยคำว่า “สิกขา”

ปฏิบัติไตรสิกขาเพื่อความสิ้นกิเลส

คำว่า สิกขา นี้เป็นภาษาบาลี ภาษาสันสกฤตว่า ติกษา ใช้เป็นภาษาไทยว่า ศึกษา ความหมายของคำนี้ก็คือ เมื่อยังไม่รู้ก็เรียนให้รู้ เมื่อเรียนให้รู้แล้วก็ปฏิบัติ ไปจนกว่าจะบรรลุเป้าหมาย คำว่าศึกษาจึงมีความหมายถึงการเรียน อันจะเรียกว่า เป็นภาคทฤษฎีก็ได้ และการปฏิบัติรวมกัน ไม่ใช่การเรียนอย่างเดียว ดังที่มักใช้พูดกันอยู่ในภาษาไทย และการปฏิบัตินั้นก็หมายถึงการปฏิบัติเรื่อยไป จนกว่าจะบรรลุถึงเป้าหมาย จึงจะเรียกว่าสำเร็จการศึกษา และก็เรียกว่าเสร็จกิจ คือ เสร็จการที่จะพึงกระทำ หรือข้อที่จะพึงกระทำต่อไป และเป้าหมายสูงสุดในพุทธศาสนานั้นก็คือ นิพพาน อันหมายถึงธัมมะเป็นที่สิ้นกิเลสและกองทุกข์ทั้งสิ้น ซึ่ง

ตามศัพท์นั้นแปลว่า รั้วมะที่ออกจากวานะ อันแปลว่า กิเลสเป็นเครื่องเสียบแทง กิเลสเป็นเครื่องร้อยรัด ออกจากวานะ คือสิ้นกิเลสเป็นเครื่องเสียบแทง สิ้นกิเลส เป็นเครื่องร้อยรัด และคำว่า วานะ นี้ แปลว่า ลูกศร ก็ได้ ลูกศรที่เป็นอาวุธที่ใช้ ยิงศัตรูหรือสิ่งที่ต้องการยิง เป็นสิ่งที่มีปลายแหลมคม เสียบแทงศัตรูให้สิ้นชีวิตได้ เมื่อถูกที่สำคัญ มาใช้ในทางศาสนา ก็หมายถึงเป็นลูกศรที่เสียบแทงจิตใจ อันหมายถึง กิเลสที่แปลว่าเครื่องเศร้าหมองใจทั้งหลาย เป็นต้นว่า ตัณหา ความดิ้นรนทะยาน อยากร การปฏิบัติในไตรสิกขาจึงมีเป้าหมายสูงสุด สำหรับที่จะถอนลูกศรคือตัณหา ที่เสียบแทงหัวใจนี้ให้หลุดออก ที่เรียกว่าสิ้นกิเลส เมื่อสิ้นกิเลสก็สิ้นทุกข์ เป็นจุด เป้าหมายสูงสุดในพุทธศาสนา

เป้าหมายของการบวช

และการบวชนี้ ชั้นเดิมมุ่งบวชเพื่อปฏิบัติถอนตัณหาที่ออกจากจิตใจ บรรลุถึง นิพพาน อันเป็นรั้วมะที่ไม่มีเครื่องเสียบแทงหัวใจดังกล่าว ในครั้งโบราณมา ใน คำกล่าวขออุปสมบทที่บัดนี้เราขึ้นต้นด้วย *เอสาหัง ภนฺเต* จึงได้มีคำว่า *นิพฺพาน สจฺฉิกฺกโรณตฺถาย* เพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน ก็คือให้ถึงภาวะที่ถอนตัณหาที่ เสียบแทงหัวใจออก คือสิ้นกิเลสและกองทุกข์นั่นเอง แต่การบวชในชั้นหลังนี้ ได้ มุ่งหวังเพียงเพื่อบวชเรียนให้รู้และปฏิบัติ สำหรับที่จะครองชีวิตอย่างเป็นสุขในโลก เพราะว่าความมุ่งหมายของผู้นับถือพระพุทธศาสนานั้น ก็มีผู้ที่มุ่งหมายอย่างสูงสุด และมีผู้ที่มุ่งหมายเพื่อเรียน เพื่อปฏิบัติ เพียงเพื่อให้อยู่เป็นสุขในโลก และผู้ที่มุ่งหมาย ประการหลังนี้มีจำนวนมาก พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงสั่งสอนผ่อนลงมาจากที่ทรง สั่งสอนในชั้นแรก ซึ่งโดยมากก็เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายสูงสุดดังกล่าว อันเรียกว่า **ปรมัตตประโยชน์** ประโยชน์อย่างยิ่ง ทรงสอนผ่อนลงมาเป็นเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน บ้าง เพื่อประโยชน์ภายหน้าบ้าง เพราะฉะนั้น คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าจึงจัด ได้เป็น ๓ ระดับ ตั้งแต่เบื้องต้นต่ำขึ้นไปจนถึงสูงสุด ก็คือเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน อัน เรียกว่า **ทฤษฎัธมมิกัตถ** เพื่อประโยชน์ภายหน้าอันเรียกว่า **สัมปรายิกัตถ** และเพื่อ ประโยชน์อย่างยิ่งคือนิพพาน อันเรียกว่า **ปรมัตถ** และได้ทรงแสดงคำสั่งสอนไว้ โดยปริยาย คือทางเป็นอันมาก เพื่อให้บรรลุถึงประโยชน์ดังกล่าว และเมื่อแสดง โดยสรุป ก็อาจสรุปเข้าในสิกขาทั้ง ๓ เมื่อเป็นการสอนเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน

ประโยชน์ภายนอกก็เป็นสิกขาหรือศีลขารวมดา ถ้าเพื่อประโยชน์อย่างยิ่งอันเป็นปรมาตตดังกล่าว ก็เรียกว่า อธิสิกขา หรือ อธิศีลสิกขา ที่แปลว่า ศีลขาย่างยิ่ง และก็ประมวลเข้าโดยย่อก็คือ ๓ ข้อนี้แหละ คือ สीलสิกขา จิตตสิกขา ปัญญาสิกขา ถ้าเป็นอย่างยิ่งก็เป็น อธิสीलสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา แต่ว่าเมื่อสอนภิกษุ โดยมากแล้ว ก็สอนเป็นอย่างยิ่ง คือที่เป็น อธิสीलสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา

สीलสิกขา การศึกษาในศีล

เพราะฉะนั้น ก็จะได้อธิบายในข้อแรกที่เรียกอย่างสามัญว่า สीलสิกขา อันแปลว่า ข้อที่พึงศึกษาคือศีล แปลว่า การศึกษาในศีล ก็หมายความว่า ศีลเป็นข้อที่พึงศึกษา ที่นับว่าเป็นประการที่ ๑ และการที่เล่าเรียนปฏิบัติในศีลอันเป็นข้อที่พึงศึกษาข้อหนึ่งนั้น ก็เรียกว่าการศึกษาในศีล ศีลนั้นก็เป็ภาษาบาลี มักจะแปลกันตามศัพท์ว่าปกติ เหมือนดังที่พูดว่าเป็นปกติธรรมดา แต่โดยความหมายนั้น ศีล ก็หมายถึงการปฏิบัติที่เว้นจากข้อที่พระพุทธเจ้าทรงห้าม ทำตามข้อที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตในพระวินัยบัญญัติ คือในพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเอาไว้ นี่เป็นหลักสำคัญของคำว่าศีล และก็มีทั้งที่เป็น อาคาริยะ กับ อนาคาริยะ อาคาริยศีล ก็คือศีลสำหรับผู้ครองเรือน ก็ปฏิบัติตาม อาคาริยวินัย คือวินัยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้สำหรับผู้ครองเรือน เช่นว่าทรงบัญญัติไว้ ๕ ประการ ก็เรียกว่าศีล ๕ ทรงบัญญัติไว้ ๘ ประการ ก็เรียกว่าศีล ๘ ส่วนอนาคาริยะนั้นก็คือ อนาคาริยศีล ศีลสำหรับผู้ไม่มีเรือน อันหมายถึงบรรพชิตคือผู้บวช ออกจากเรือนมาเป็นผู้ไม่มีเรือน ก็ปฏิบัติตาม อนาคาริยวินัย คือวินัยที่ทรงบัญญัติไว้สำหรับผู้ไม่มีเรือนคือบรรพชิต แบ่งออกเป็นหมวดใหญ่ ๒ หมวด คือ ที่เป็น อาภิพรมจริยกาสิกขา สิกขา วินัยที่เป็นเบื้องต้นของพรมจรรย์ ก็ได้แก่สิกขาบทที่มีมาในพระปาติโมกข์ บัดนี้ก็มี ๒๒๗ สิกขาบท ที่อ่านในเวลาหลังทำวัตรค่ำ กับ อภิสมจาริกวินัย หรือ อภิสมจาริกาสิกขา สิกขาที่ทรงบัญญัติไว้สำหรับเป็นข้อประพฤติปฏิบัติเพื่อความดีงามต่าง ๆ อันควรแก่สมณวิสัย ที่มาในชั้นธกะทั้งหลาย มีจำนวนมากที่อ่านในเวลาเช้าหลังทำวัตรเช้า เพราะฉะนั้น ศีลที่เป็นหลักก็คือการปฏิบัติตามพระพุทธบัญญัติตามที่กล่าวมา

ปารีสุธศีล ๔

และยังได้มีศีลที่ท่านแสดงเอาไว้ประกอบเข้ามา รวมทั้งข้อที่ปฏิบัติตามพระพุทธรบัญญัติดังกล่าวนี้อีก ๓ ข้อ รวมเป็น ๔ ข้อ เรียกว่า **ปารีสุธศีล ๔** คือ ศีลที่พึงปฏิบัติให้บริสุทธิ์ ๔ ข้อ ได้แก่

๑. **ปาติโมกขสังวรศีล** ศีลคือความสำรวมในพระปาติโมกข์ ก็ได้แก่ศีลที่เกิดจากการปฏิบัติด้วยความสำรวม คือความระมัดระวังในอันที่จะเว้น และในอันที่จะปฏิบัติตามพระพุทธรบัญญัติที่มาในพระปาติโมกข์ อันหมายถึง อาทิพรหมจรรย์กาสิกขา คือวินัยที่เป็นเบื้องต้นของพรหมจรรย์ดังกล่าวมาข้างต้น ท่านใช้คำว่า ปาติโมกข์ คู่กับคำว่า อาทิพรหมจรรย์กาสิกขา มีความหมายถึงสิกขาบทบัญญัติอันสำคัญ เพราะคำว่า อาทิพรหมจรรย์กา แปลว่า เบื้องต้นของพรหมจรรย์ หรือเป็นหัวหน้าของพรหมจรรย์ก็ได้ และคำว่า ปาติโมกข์ ก็แปลว่า สิกขาบทที่รักษาผู้สังวร รักษาให้พ้นจากทุกข์มีอบายเป็นต้น เพราะฉะนั้น คำทั้ง ๒ นี้จึงมีความหมายถึงสิกขาบทบัญญัติที่เป็นข้อสำคัญ

๒. **อินทริยสังวรศีล** ศีลคือความสำรวมอินทริย์ อันได้แก่มีสติสำรวมใจในเมื่อตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้ทราบกลิ่น ลิ้นได้ทราบรส กายได้ถูกต้องโผฏฐัพพะ สิ่งที่กายถูกต้อง และมโนคือใจ ได้คิด ได้รู้ธรรมคือเรื่องราวทางใจ ก็เท่ากับว่ามีสติรักษาตา หู จมูก ลิ้น กาย และมโนคือใจนั่นเอง โดยที่ทั้ง ๖ นี้เรียกว่า **อินทริย์** คือเป็นใหญ่ในหน้าที่ของตน ตาเป็นใหญ่ในหน้าที่ดูเห็นรูป หูเป็นใหญ่ในหน้าที่ฟังได้ยินเสียง จมูกเป็นใหญ่ในหน้าที่ทราบกลิ่น ลิ้นเป็นใหญ่ในหน้าที่ทราบรส กายเป็นใหญ่ในหน้าที่ถูกต้องโผฏฐัพพะคือสิ่งที่กายถูกต้อง มโนคือใจ เป็นใหญ่ใน ๕ ข้อข้างต้นนั้นด้วย และเป็นใหญ่ในการรู้คิดธรรมคือเรื่องราวต่าง ๆ ด้วย เพราะฉะนั้น เมื่อมีสติสำรวม คือระมัดระวังใจ เมื่อตาเห็นรูปเป็นต้น โดยที่มสติป้องกันใจไม่ให้ยึดถือสิ่งที่ตาเห็นเป็นต้นนั้น เข้ามาเป็นความยินดียินร้ายในใจ ให้เห็นสักแต่ว่าเห็น ได้ยินก็สักแต่ว่าได้ยินเป็นต้น ไม่ให้เป็นกิเลสไหลเข้ามาถึงใจ มาท่อมใจ ความที่มีสติคอยสำรวมระวางอยู่ดังนี้ เรียกว่า **อินทริยสังวรศีล**

๓. **อาชีวนปารีสุธศีล** ศีลอันเกิดจากการเลี้ยงชีวิตให้บริสุทธิ์ เช่นด้วยการที่เกี่ยวบิณฑบาต รับอาหารที่เขาใส่บาตรมาบริโภค หรือบริโภคอาหารที่เป็นอดิเรกกลาก เช่นที่เขานำมาถวายแก่สงฆ์แล้วก็แบ่งกันโดยที่ไม่เกี่ยวข้องเขา หรือแสวงหาในทางที่ผิดต่าง ๆ การเลี้ยงชีวิตให้บริสุทธิ์ดังนั้นก็ชื่อว่า **อาชีวนปารีสุธศีล**

๔. ปัจจัยสันนิสสิตศีล ศีลที่อาศัยปัจจัย ก็หมายถึงพิจารณาปัจจัยทั้ง ๔ ที่บริโภค คือ พิจารณาจิวร บิณฑบาต เสนาสนะ ยาแก้ไข้ ที่บริโภค ตามบทพิจารณาดังที่สวดในเวลาเช้า ปฏิสงฺขา โยนิโส... และแม้ว่าในขณะที่บริโภคไม่ได้พิจารณา ก็ให้พิจารณาในวันนั้นถึงสิ่งที่ได้บริโภคไปแล้ว ด้วยบท อชฺช มยา... ที่สวดในเวลาทำวัตรค่ำ ท่านแสดงว่า เมื่อบริโภคมิได้พิจารณา และไม่ได้พิจารณาสิ่งที่บริโภคแล้วในวันนั้น การบริโภคนั้นก็ชื่อว่า อธิมบริโภค คือบริโภคเป็นหนี้ แต่ว่าเมื่อได้พิจารณาบริโภค หรือว่าไม่ได้พิจารณา ก็พิจารณาภายหลังในวันนั้น ก็ชื่อว่าเป็นการบริโภคที่เป็นปัจจัยสันนิสสิตศีล ไม่ใช่เป็นการบริโภคหนี้

เพราะฉะนั้น ผู้มุ่งปฏิบัติในศีล ก็ควรปฏิบัติในศีลทั้ง ๔ ข้อนี้ด้วยกัน คือ ปาติโมกขสังวรศีล อินทริยสังวรศีล อาชีวปาริสุทธิศีล และ ปัจจัยสันนิสสิตศีล หัดปฏิบัติให้ศีลทั้ง ๔ นี้บริสุทธอยู่เสมอ

๒๐ กรกฎาคม ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๒ จิตตสิกขา

จิตตสิกขา การศึกษาในจิต

จะแสดง จิตตสิกขา คือสมาธิ เพราะว่าสมาธิเกี่ยวแก่จิตโดยตรง ต้องปฏิบัติทางจิต ฉะนั้น จึงได้เรียกว่า จิตตสิกขา

คำว่า “จิต” นี้ มีความหมายเป็น ๒ อย่าง อย่างหนึ่งจิตที่เป็นธาตุรู้อันเป็นตัวเดิม ไม่มีสรีรสังขาร อาศัยอยู่ในกายนี้ เรียกว่า จิต ที่แปลว่า ธรรมชาติที่ทำให้สำเร็จความคิดนึก อีกอย่างหนึ่งจิตที่เป็นอาการ เรียกว่าความคิด การอบรมจิต เรียกว่า จิตตภาวนา พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ปฏิบัติทางจิตไว้เป็นอันมาก เช่น ตรัสสอนว่า ให้อบรมจิต ให้ฝึกจิต ให้ข่มจิต ให้ทำจิตให้เป็นสมาธิ ให้ทำจิตให้บริสุทธิ์ การปฏิบัติทางจิตที่พระพุทธเจ้าอบรมไว้เป็นสิ่งสำคัญ เพราะว่าจิตนี้เมื่อเรียกควบกันกับกาย กายก็เปรียบเหมือนเรือ จิตก็เปรียบเหมือนอย่างบุคคลผู้ที่แจวเรือ หรืออีกอย่างหนึ่ง กายเปรียบเหมือนอย่างบ่าว จิตเหมือนอย่างนาย จิตจึงเป็นผู้ที่สั่งให้กายปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง จิตจึงเป็นผู้นำ แม้ในการปฏิบัติทางศีล ซึ่งเกี่ยวแก่การปฏิบัติทางกายทางวาจาเป็นที่ตั้ง ดังศีลที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เป็นวินัยสำหรับปฏิบัติ การละเมิดศีลไม่เกิดขึ้นลำพังทางจิต ต้องละเมิดออกไปทางกายทางวาจา จึงจะเป็นการละเมิดพระวินัยบัญญัติ เพราะฉะนั้น การปฏิบัติทางวินัยบัญญัติ เมื่อไม่ละเมิดทางกายทางวาจา ก็ไม่เป็นอาบัติ แม้ว่าจะละเมิดทางใจ คือใจคิดล่วงละเมิด อาบัตินั้นยังไม่เกิด ต่อเมื่อไปทำไปพูดขึ้น ผิดจากพระวินัยบัญญัติจึงเป็นอาบัติ ได้มีภิกษุรูปหนึ่งได้กราบทูลพระพุทธเจ้าว่า ไม่สามารถจะอยู่ปฏิบัติพระวินัยได้ เพราะว่ามีมากมาย พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสถามว่า เธอจะสามารถรักษาไว้เพียงข้อเดียวได้ไหม ภิกษุรูปนั้นก็กราบทูลว่า ถ้าข้อเดียวได้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า “ถ้าเช่นนั้นก็ให้เธอรักษาจิตของเธอ เมื่อรักษากิจของเธออย่างเดียวได้ ก็รักษาวินัยบัญญัติทุกข้อไว้ได้” ภิกษุนั้นก็ปฏิบัติรักษากิจ จึงได้รักษาวินัยได้ และบวชอยู่ต่อไปได้ เจริญในพระธรรมวินัยต่อไป เพราะฉะนั้น การรักษากิจจึงเป็นข้อสำคัญ เมื่อรักษากิจได้ แม้ว่าวินัยบัญญัติจะมากข้อก็รักษาได้ และรักษาปาริสุทธิศีลทั้ง ๔ นั้นได้

ในข้อนี้ควรจะทราบเพิ่มเติมอีกด้วยว่า การปฏิบัติพระวินัยไม่ละเมิดทางกายทางวาจา ตามพระบัญญัติก็ไม่เป็นอาบัติ แม้จะละเมิดด้วยใจอย่างเดียว อาบัตินี้ยังไม่เกิด แต่แม้เช่นนั้นศีลก็ไม่บริสุทธิ์ เพราะศีลที่จะบริสุทธิ์นั้นต้องรักษาให้ได้ถึงใจ คือใจก็ต้องไม่คิดล่วงละเมิดด้วย มีใจเป็นปกติ สงบ ไม่คิดละเมิด ศีลจึงจะบริสุทธิ์ เพราะฉะนั้น แม้จะรักษาวินัยได้ บริสุทธิ์ทางวินัย เพราะไม่ละเมิดทางกายทางวาจา แต่ว่าถ้าละเมิดทางใจ ถึงจะไม่เป็นอาบัติทางพระวินัย ก็เป็นความไม่บริสุทธิ์ทางใจ เมื่อไม่บริสุทธิ์ทางใจ ศีลก็ไม่บริสุทธิ์ เพราะฉะนั้น ศีลนี้จึงมีความหมายถึงจิตใจ คือต้องรักษาถึงจิตใจ รักษากายวาจาให้บริสุทธิ์ด้วย และรักษาจิตใจให้บริสุทธิ์ด้วย ศีลจึงจะบริสุทธิ์ ปาวิสุทธิศีลทั้ง ๔ ข้อนี้ ก็ต้องรักษาให้ถึงใจ ให้ใจบริสุทธิ์ ไม่คิดล่วงละเมิด ศีลจึงมีความหมายถึงใจดังนี้ และก็มี ความหมายถึงว่า เมื่อรักษาจิตได้ ก็รักษาศีลทุกข้อได้โดยไม่ยาก

นิวรรณ์ ๕

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเรียกสิกขาข้อที่ ๒ ว่า จิตตสิกขา ข้อที่พึงศึกษาคือจิต หรือการศึกษาในจิต ก็คือการศึกษาปฏิบัติอบรมจิตให้สงบจากความคิดล่วงละเมิดในศีลต่าง ๆ ให้สงบจากอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของกิเลสต่าง ๆ ที่เป็นตัวนิวรรณ์ คือบังเกิดขึ้นกลุ่มรุ่มจิตใจ กั้นจิตใจไว้ให้ไม่ได้สมาธิ ให้ไม่ได้ปัญญา พระพุทธเจ้าตรัสนิวรรณ์ดังกล่าวนี้ไว้ ๕ ข้อ คือ

๑. **กามฉันท์** ความพอใจรักใคร่ในกาม คือวัตถุที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลาย หรือว่ารูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่ารักใคร่พอใจทั้งหลาย หรือความพอใจด้วยอำนาจของ กิเลสกาม กิเลสอันเป็นเหตุให้ใคร่ให้ปรารถนา เป็นต้นว่า ราคะ ความติดใจยินดี

๒. **พยาบาท** ความกระทบกระทั่งของจิต มีอาการเป็นความหงุดหงิดเดือดพล่าน โกรธแค้นขัดเคืองจนถึงมุ่งร้ายหมายทำลาย

๓. **ถีนมิทธะ** ความม่วงงุนเคลิบเคลิ้ม

๔. **อุทธัจจกุกกุกจะ** ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ

๕. **วิจิกิจฉา** ความเคลือบแคลงสงสัย

นิเวศทั้ง ๕ เกิดจากอารมณ์

จิตเมื่อมีนิเวศทั้ง ๕ นี้ ย่อมเป็นจิตที่ไม่มีกำลัง เป็นจิตที่อ่อนแอ ไม่ควรแก่การงาน คือไม่สามารถที่จะทำการงานที่เป็นประโยชน์ต่าง ๆ ได้ โดยเฉพาะคือไม่สามารถที่จะทำการงานที่เรียกว่า สมถกรรมฐาน ที่ตั้งของงานคือสมถะ คือการปฏิบัติทำจิตให้สงบ อันหมายถึงสมาธิรวมอยู่ด้วย คือทำจิตให้ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ของกรรมฐานทั้งหลาย และนิเวศทั้ง ๕ นี้ก็เกิดขึ้นจากอารมณ์ คือเรื่อง ที่จิตคิด เรื่องที่จิตดำริ เรื่องที่จิตหมกมุ่นถึง อันเป็นเรื่องที่เข้ามาทางตา คือตา เห็น จิตรับเป็นอารมณ์ อันเรียกว่า รูปารมณ์ อารมณ์คือรูปบ้าง เข้ามาทางหูคือ เสียง จิตรับเข้ามาเป็นอารมณ์ อันเรียกว่า สัททารมณ์ อารมณ์คือเสียงบ้าง ที่เข้ามาทางจมูกคือกลิ่น จิตรับเข้ามาเป็นอารมณ์ อันเรียกว่า คันธารมณ์ อารมณ์ คือกลิ่นบ้าง ที่เข้ามาทางลิ้นคือรส จิตรับเข้ามาเป็นอารมณ์ อันเรียกว่า รสธารมณ์ อารมณ์คือรสบ้าง ที่เข้ามาทางกายคือโผฏฐัพพะ สิ่งที่กายถูกต้อง จิตรับเข้ามาเป็น อารมณ์ อันเรียกว่า โผฏฐัพพารมณ์ บ้าง เป็นอารมณ์คือสัมผัส คือเรื่องราวที่เข้ามา ทางมโนคือใจ จิตรับเข้ามาเป็นอารมณ์ อันเรียกว่า ัมมารมณ์ อารมณ์คือเรื่องราว บ้าง อารมณ์ที่จิตรับเข้ามาเหล่านี้เอง ที่เป็นที่ตั้งของนิเวศข้อไหน ก็เกิดนิเวศ ข้อนั้น ย่อเข้าก็เป็น ๓ คือเป็น ราคะ โทสะ โมหะ หรือ โลภะ โทสะ โมหะ อารมณ์ที่เป็นที่ตั้งของราคะ ก็เกิดราคะหรือกามฉันท์ อารมณ์ที่เป็นที่ตั้งของโทสะ ก็เกิดโทสะคือพยาบาท หรือกุกุกจะ ความรำคาญใจ อารมณ์อันเป็นที่ตั้งของ โมหะ ก็เกิดโมหะ ความหลง อันได้แก่ อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน กุกุกจะ ความ รำคาญใจ วิจิกิจฉา ความเคลือบแคลงสงสัย กุกุกจะ คือความรำคาญใจนี้ อาจารย์ ท่านจัดเข้าเป็นกองโทสะก็มี จัดเข้าเป็นกองโมหะคือความหลงก็มี

กำจัดนิเวศด้วยการตั้งจิตในอารมณ์อันตรงกันข้าม

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนให้ทำสมาธิ คือหัดทำจิตให้สงบ ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์อันเดียว อันเป็นอารมณ์ทางกรรมฐาน คือเป็นอารมณ์ของทาง สมถกรรมฐาน กรรมฐานที่ทำให้เกิดสมถะ คือความสงบ ยกจิตจากอารมณ์อันเป็น ที่ตั้งของกิเลส มาตั้งอยู่ในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของสมถะคือความสงบ และอารมณ์ อันเป็นที่ตั้งของสมถะคือความสงบนั้น พระพุทธเจ้าก็ตรัสสอนให้ปฏิบัติเลือกหา

อารมณ์ที่เป็นปฏิปักษ์กันกับนิเวศทั้ง ๕ ข้อนั้น เหมือนอย่างแพทย์ให้ยาให้เหมาะ แก่โรค นิเวศทั้ง ๕ ข้อนั้นก็เหมือนอย่างว่าเป็นโรค ๕ ชนิด ก็จะต้องใช้ยา ๕ อย่าง สำหรับแก้ไข เพราะฉะนั้น ในการปฏิบัติสมาธินั้น จึงต้องรู้นิเวศที่บังเกิดขึ้น ในใจของตนว่าข้อไหนบังเกิดขึ้น เช่น กามฉันท์ ความพอใจรักใคร่ในกามบังเกิดขึ้น ก็ให้ถอนใจจากอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของกามฉันท์นั้น มาให้จิตตั้งอยู่ในอารมณ์ อันตรงกันข้าม เช่นว่ากำหนดพิจารณาผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ที่อุปัชฌาย์บอกให้ เมื่อขอวชนั้น ว่าเป็นสิ่งปฏิกุศล ไม่สะอาดและไม่งดงาม ไม่ใช่คิดเอาเองว่าไม่ สะอาด ไม่งดงาม แต่ว่าความจริงของผม ขน เล็บ ฟัน หนังนั้น ไม่สะอาดไม่ งดงามอยู่แล้วโดยธรรมชาติ แต่เพราะบุคคลหลงยึดถือว่างดงาม ว่าสะอาด จึงได้ ปรงใจให้เกิดกามฉันท์คือความพอใจรักใคร่ เพราะฉะนั้น ก็พิจารณากลับตรง- กันข้ามตามความเป็นจริง ว่าเป็นของไม่สะอาด ไม่งดงาม จนจิตสงบ ก็เรียกว่า ได้กรรมฐานในข้อนี้

เมื่อพยายามบังเกิดขึ้น ก็ให้เจริญ เมตตา คือคิดปรารถนาให้เป็นสุข ซึ่ง ตรงกันข้ามกับความคิดโกรธแค้นขัดเคืองมุ่งหมายล้างผลาญ เมื่อปลุกเมตตาให้ บังเกิดขึ้นในจิตได้ โทสะพยายามก็สงบ ก็เป็นกรรมฐาน

เมื่อถีนมิทธะ ความง่วงงุนเคลิบเคลิ้มบังเกิดขึ้น ก็ให้เจริญ พุทธานุสสติ ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า ทำจิตใจให้เบิกบานผ่องใส เลื่อมใสในพระคุณ หรือ ว่าทำ อาโลกัสถัญญา ความสำคัญหมายในความสว่าง ทำจิตใจให้สว่าง หรือว่า ทำจิตใจให้เข้มแข็ง ปรารภความเพียร แม้ว่าจะต้องฝืนใจ ก็ต้องฝืนใจให้จิตมีความ เข้มแข็ง มีความเพียร เริ่มจับความเพียร ดำเนินความเพียร ทำความเพียรให้ ก้าวหน้าไปในกิจที่พึงทำ และเมื่อทำจิตให้เข้มแข็ง ปรารภความเพียรได้ ทำจิต ให้สว่างได้ ทำจิตให้เลื่อมใสผ่องใสได้ ความง่วงงุนเคลิบเคลิ้มก็สงบ ก็เป็นกรรมฐาน

เมื่อความฟุ้งซ่านรำคาญใจบังเกิดขึ้น ก็ให้กำหนดทำกรรมฐานที่รวมใจ เข้ามาให้สงบ ไม่ฟุ้งซ่าน เช่นทำ อานาปานสติ สติกำหนดลมหายใจเข้าออก หายใจ เข้าก็ให้รู้ หายใจออกก็ให้รู้ ให้จิตรวมอยู่ที่ลมหายใจ ก็จะทำจิตให้สงบได้ ก็เป็น กรรมฐาน

เมื่อความเคลือบแคลงสงสัยต่าง ๆ บังเกิดขึ้น ถ้าเป็นผู้ที่ศึกษาหาความรู้ ก็ต้องศึกษาหาความรู้ค้นคว้าแก้ข้อสงสัยในข้อที่พึงสงสัยต่าง ๆ แต่ถ้าเป็นความ

สงสัยเคลือบแคลงในขณะที่ต้องการจะปฏิบัติทำให้สงบ หรือในข้อที่ไม่ควรสงสัยต่าง ๆ ก็ให้เจริญ **ธาตุกรรมฐาน** พิจารณาภายในแยกธาตุออกไป ว่าส่วนที่แข็งแข็งก็เป็น **ปฐวีธาตุ** ธาตุดิน ส่วนที่เหลวก็เป็น **อาโปธาตุ** ธาตุน้ำ ส่วนที่อบอุ่นก็เป็น **เตโชธาตุ** ธาตุไฟ ส่วนที่พัดไหวก็เป็น **วาโยธาตุ** ธาตุลม ลักแต่ว่าเป็นธาตุ ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา ความเป็นสัตว์บุคคลตัวตนเราเขานั้น เป็นสมมติบัญญัติสำหรับเรียกกัน และคนทั่วไปก็ยังมึนๆ ปาทาน ความยึดถือ ว่าเป็นตัวเราของเราอยู่ในสมมติบัญญัติเหล่านี้ด้วย เมื่อมีตัวเราของเราขึ้น ก็ตัวเราของเราเองเป็นที่ตั้งของความสงสัยต่าง ๆ เพราะฉะนั้น เมื่อมาพิจารณาสิ่งที่เป็นที่ตั้งของความยึดถือ สิ่งที่เป็นที่ตั้งของบัญญัติ สมมติต่าง ๆ ว่าตัวเรา ของเรา แยกออกไปที่ภายใน ลักแต่ว่าธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมเท่านั้น **ธาตุสัญญา** ปรากฏขึ้น คือความสำคัญหมายว่าธาตุปรากฏขึ้น **อัตตสัญญา** ความสำคัญหมายว่าตัวตนก็หายไป ความสงสัยเคลือบแคลงที่อาศัยความยึดถือว่าตัวเราของเราหายไปด้วย ก็สงบเป็นกรรมฐาน

ปฏิบัติให้จิตมีอารมณ์เป็นอันเดียว

นี่เป็นการปฏิบัติทางสมาธิที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนเอาไว้ ให้ดูปัจจุบันและจิตของตัวเอง ว่าจิตปัจจุบันของตัวเป็นอย่างไรในข้อใดข้อหนึ่งใน ๕ ข้อนี้ ก็ใช้กรรมฐานที่เหมาะสมนั้น มาพิจารณาแก้ให้นิรณชข้อนั้น ๆ สงบ จิตก็จะสงบตั้งมั่น จะอ่านหนังสือ จะเรียนหนังสือ จะทำการทำงานอะไรก็ได้สะดวก จะปฏิบัติทางปัญญาต่อไปก็ได้สะดวก และเมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ที่ชื่อว่าสมาธินั้นคือ **จิตเอกัคคตา** แยกออกเป็น **จิตตะ** ก็คือจิต **เอกัคคตา** ก็คือความที่มีอารมณ์อันเดียว รวมกันเป็น **จิตตเอกัคคตา** หรือ **จิตตเอกัคคตา** ก็คือความที่จิตมีอารมณ์เป็นอันเดียว มียอดเป็นอันเดียว มีอารมณ์เป็นอันเดียว เพราะจิตนี้โดยปกติมีอารมณ์มาก ฟล่านไปในอารมณ์ต่าง ๆ ที่เข้ามาทางตา ทางหู เป็นต้น มากมายหลายเรื่องสลับซับซ้อนกัน จิตจึงพร่า และเมื่อประกอบกับกิเลสต่าง ๆ เข้าด้วย บังเกิดเป็นนิรณชดังกล่าวแล้วก็ยิ่งวุ่นวายหนักเข้า เดี่ยวชอบ เดี่ยวชัง เดี่ยวหลง เดี่ยววงง เดี่ยวฟุ้งซ่าน เดี่ยวสงสัยเป็นอันว่าไม่ได้ความสงบ เมื่อไม่ได้ความสงบ จิตก็ไม่มีการปฏิบัติการทำงาน เรียกว่าไม่ควรแก่การทำงาน แม้การงานที่เป็นธรรมดา เช่นจะไหว้พระสวดมนต์

จะฟัง จะเรียน จะอ่านเป็นต้น ก็ไม่สำเร็จด้วยดี ต่อเมื่อได้สงบจิตจากอารมณ์และกิเลสที่เป็นนิวรณ์เหล่านี้ได้ จิตก็มีความสงบตั้งมั่น มีกำลัง สามารถทำการงานได้ดี เพราะฉะนั้น การปฏิบัติทำสมาธิ คือ การที่มาตั้งจิตมั่นในอารมณ์ของกรรมฐานสำหรับแก้นิวรณ์ทั้ง ๕ นี้ จึงเป็นสิ่งที่ต้องทำอยู่เสมอ ดังจะฟังเห็นได้เช่นว่า จะมาฟังโอวาทของอุปัชฌาย์นี้ บางทีก็ไม่อยากจะมา เกิดง่วงงุนเคลิบเคลิ้ม ก็ต้องระงับความง่วงงุนเคลิบเคลิ้มเสีย ตั้งความเพียรขึ้นในใจว่าต้องมา ก็ทำให้ความง่วงงุนเคลิบเคลิ้มนั้นสงบ ก็มาได้ หรือในขณะที่ฟังอยู่ ก็ง่วงงุนเคลิบเคลิ้มขึ้นมา ก็ต้องตั้งจิตใจให้มีความเพียร เข้มแข็งขึ้นมา ไม่ยอมง่วง หรือทำจิตใจให้สว่าง ทำจิตใจให้มีความผ่อนคลายในธรรม ให้มีความเข้าใจในธรรม ง่วงก็หายไป หรือมีความเคลือบแคลงสงสัย ถ้ามีสงสัยอยู่ในข้อที่กล่าวไว้ที่แรก ก็ไม่ฟังในข้อที่กำลังจะกล่าวต่อไป ก็เป็นอันว่าไม่ได้ความเข้าใจตลอด ก็ต้องเก็บความสงสัยนั้นไว้ก่อน ฟังต่อไปก่อนให้ตลอด แล้วอะไรสงสัยก็มาคิดแก้ไขกันใหม่ หรือถ้าเกิดความสงสัยนอกเรื่องออกไป ก็ต้องสงบเสีย ว่าไม่ใช่เวลาที่จะมาสงสัยในนอกเรื่อง เวลามาฟังก็ต้องฟัง ก็แปลว่าในขณะที่กำลังฟังนี้ ก็ต้องทำกรรมฐาน ทำสมาธิ ระงับกามฉันท์ ระงับพยาบาท ระงับถีนมิทธะ ระงับอุทธัจจกุกกุจจะ ระงับวิจิกิจฉา จิตใจจึงจะสงบตั้งมั่น เรียกว่ามีสมาธิในการฟัง เมื่อมีสมาธิในการฟังแล้ว ก็ฟังได้ตลอด ฟังได้ยินทุกคำ แล้วจะมีความเข้าใจ นี่เป็นสมาธิที่กล่าวอย่างง่าย ๆ ที่จะต้องปฏิบัติอยู่เป็นประจำ อันจะทำจิตให้มีความสามารถ ทำจิตใจนี้ให้ควรแก่การงาน อันนี้แหละเป็น จิตตสิกขา ที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ให้ปฏิบัติเป็นประการที่ ๒

๒๑ กรกฎาคม ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๓ ปัญญาสิกขา

ปัญญาสิกขา ศึกษาปัญญา

จะแสดง ปัญญาสิกขา สิกขาหรือศึกษาปัญญา

ปัญญานั้น แปลว่า ความรู้ทั่ว อันหมายความว่าความรู้ทั่วถึงเหตุและผล รู้เหตุถึงผล รู้ผลถึงเหตุ ตามสัจจะคือความจริง เมื่อมีความรู้ดังกล่าวในสิ่งใด ก็ชื่อว่า มีปัญญาในสิ่งนั้น แต่ถ้าเป็นความรู้หลง รู้ผิด คือไม่ใช่เป็นความรู้จริง ก็ไม่เรียกว่าปัญญา แต่ก็มีคำเรียกรู้ถูกต้องว่า **สัมมปัญญา** ปัญญาชอบ ส่วนรู้ผิด รู้หลง เรียกว่า **มิจฉาปัญญา** หรือ **มิจฉปัญญา** ปัญญาผิด ก็แปลว่าเมื่อแยกเรียกดังนี้ ปัญญาก็เป็นคำกลาง ๆ แต่ว่าอีกอย่างหนึ่ง ต้องเป็นความรู้ถูกต้องจึงเป็นปัญญา หรือสัมมปัญญานั้นเอง จึงเป็นปัญญา ถ้าไม่ใช่สัมมปัญญา เป็นมิจฉปัญญา ปัญญาผิด ก็ไม่เรียกว่าปัญญา แต่เป็นความรู้หลง รู้ผิด เพราะฉะนั้น เมื่อเรียกว่าปัญญาโดยทั่วไป จึงมุ่งถึงในทางดี อันหมายถึงว่ารู้ถูกต้อง ดังที่อธิบายไว้ข้างต้น ว่า รู้ทั่วถึงเหตุผลตามสัจจะคือตามที่จริง คำว่าตามที่จริงนั้น เรียกว่าตามสัจจะคือความจริงอย่างนั้นก็ได้ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **ยถาภูตตะ** ตามที่เป็นแล้ว ตามที่มีแล้ว คือว่ามีแล้วเป็นแล้วอย่างไร ก็รู้อย่างนั้น ไม่ใช่รู้ผิดไปจากที่มีแล้วที่เป็นแล้ว พุตกันสนั่น ๆ ก็รู้ตามเป็นจริง ปัญญาดังกล่าวนี้เป็นสิกขา คือเป็นข้อที่พึงศึกษา อันหมายความว่าเรียนให้รู้จักว่าปัญญาที่เป็นตัวปัญญาดังกล่าวนั้นเป็นอย่างไร และก็ปฏิบัติให้ปัญญาดังกล่าวนั้นมีขึ้นเป็นขึ้น

ความรู้ทางอายตนะไม่เรียกว่าเป็นปัญญา

ความรู้ที่เกิดทางอายตนะ คือ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางมนะคือใจ ดังที่ทุก ๆ คนได้เห็นอะไร ก็รู้สิ่งที่เห็นนั้นทางตา เช่นเห็นต้นไม้ ก็รู้ว่านี่ต้นไม้ เห็นภูเขาก็รู้ว่านี่ภูเขา ดังที่ทุกคนเมื่อลืมตาขึ้นมาก็เห็นนั้นเห็นนี้อยู่ด้วยกัน ก็เรียกว่าเป็นความรู้ทางตา ได้ยินเสียงก็รู้ทางหู เป็นเสียงนั้นเสียงนี้ หรือว่ารู้เสียงที่พูดจากันเป็นภาษา ก็รู้เรื่องที่พูดจากันนั้น หรือใช้ภาษามาเขียนเป็นอักษรขึ้นใช้อ่าน เมื่ออ่านภาษาก็รู้ว่าเป็นเรื่องนั้นเรื่องนี้ รู้กลิ่นทางจมูก รู้รสทาง

ลึ้น รู้สิ่งถูกต้องทางกาย รู้เรื่องราวที่คิดทางใจ นี่ก็เป็นความรู้ เรียกว่าเป็นความรู้ทางอายตนะ และเมื่อเล่าเรียนศึกษาศิลปวิทยา ก็มีความรู้ในศิลปวิทยา เมื่อมาเรียนพุทธศาสนา ก็รู้ธรรมะในพุทธศาสนาที่พระพุทธรเจ้าทรงสั่งสอน เรียนทางหู ก็ฟัง เรียนทางตาก็อ่าน เรียนทางใจก็คือว่าคิดนึกพิจารณา ก็ได้ความรู้ในสิ่งที่เรียนนี้ นี่ก็เป็นความรู้ ความรู้ดังที่กล่าวมานี้ ก็เรียกว่าเป็นความรู้ทางอายตนะ เรียกว่า วิญญาณ เรียกว่า เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณก็คือรู้ เช่นตากับรูป ประจวบกัน ก็ได้ความรู้รูปที่เรียกว่าเห็น เห็นรูป นี่ก็เป็นตัววิญญาณ เป็นสุข เป็นทุกข์ ก็รู้สุข รู้ทุกข์ รู้เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข นี่ก็เป็นเวทนา หรือจำได้ หมายถึง นี่ก็เป็นสัญญา รู้คิดปรุงหรือปรุงคิดไปต่าง ๆ ก็เป็นสังขาร นี่ก็เป็นความรู้ทางขันธ์ ๕ ตากับรูป นั่นก็เป็นรูป รู้สุข รู้ทุกข์ รู้เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ ไม่สุข ก็เป็นเวทนา รู้จำหมาย ก็เป็นสัญญา รู้คิดปรุงหรือปรุงคิด ก็เป็นสังขาร รู้ที่เรียกว่าเห็น คือเมื่อตากับรูปประจวบกัน รู้อรูปคือเห็นรูป ก็เรียกว่าวิญญาณเป็นต้นดังที่กล่าวมา ยังไม่เรียกว่าเป็นปัญญา

ปริยัติปัญญา ปฏิบัติปัญญา ปฏิเวธปัญญา

มาถึงขั้นความรู้ที่เกิดจากการเรียนต่าง ๆ เป็นศิลปวิทยา ตลอดจนถึงเรียนพุทธศาสนาดังที่เรียนกันอยู่นี้ ใช้ตาใช้หูก็เป็นความรู้ขึ้นมา ดั่งนี้ก็เรียกกันว่าปัญญา เป็น **ปริยัติปัญญา** ปัญญาทางปริยัติคือการเรียน และคำว่าเรียนนั้นจึงมีความหมายว่าฟัง แต่โบราณก็ใช้ฟัง ไม่มีตัวหนังสือ เมื่อมีตัวหนังสือขึ้นก็มีอ่าน ท่อง บ่นจำทรง ฟังด้วยใจอันหมายถึงว่าพิจารณา ขบแฉะด้วยทวิภูติ ความเห็น คือทำความเข้าใจให้ถูกต้อง นี่เป็นปริยัติปัญญา ปัญญาทางปริยัติ และเมื่อเรียนรู้อแล้วก็ปฏิบัติ ดังเช่นเมื่อเรียนรู้อศิลปวิทยาแล้วก็นำมาปฏิบัติ เหมือนอย่างเรียนการช่าง เรียนรู้อแล้วก็มาประกอบสิ่งนั้น ๆ ที่เป็นเรื่องของช่าง เช่นสร้างสิ่งนั้น สร้างสิ่งนี้ สร้างตึกกรามบ้านเรือนเป็นต้น และเมื่อเรียนทางพุทธศาสนา มีความรู้ทางปริยัติแล้ว ก็นำมาปฏิบัติทางกายทางวาจาทางใจ เช่นเมื่อเรียนรู้อจักศีล รู้จักสมาธิ รู้จักปัญญา ก็นำมาปฏิบัติให้เป็นศีล เป็นสมาธิ เป็นปัญญาขึ้นที่ตนเอง ก็ได้ปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัตินี้ขึ้นโดยลำดับ และโดยเฉพาะพุทธศาสนา ซึ่งพุทธศาสนาคือคำสั่งสอนของพระพุทธรเจ้านั้น ล้วนเป็นคำสั่งสอนที่ให้ละชั่ว ทำดี ให้ชำระจิต

ของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใส เป็นเครื่องขัดเกลากิเลส เครื่องเศร้าหมอง คือค้นหา ความ
ดิ้นรนทะยานอยาก กิเลสกองโลภกองโกรธกองหลง หรือกิเลสกองราคะโทสะ
โมหะให้หมดไปจากจิตใจ ก็ได้ปัญญาคือความรู้ในการปฏิบัติ อันเป็นเครื่องขัดเกลา
ดังกล่าวนี้ขึ้นไปโดยลำดับ ดังนั้นก็เป็น **ปฏิบัติปัญญา** ปัญญาอันเกิดจากการปฏิบัติ
และเมื่อปฏิบัติไปจนถึงที่สุด อันหมายความว่าชำระจิตใจด้วยปัญญา ให้บริสุทธิ์
หมดจดได้บางส่วนหรือสิ้นเชิง ที่เรียกว่าเป็นมรรค เป็นผล เป็นนิพพาน ตั้งแต่ขั้นต้น
คือ **โสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล** จนถึงขั้น **อรัหัตตมรรค อรัหัตตผล** อันเป็นชั้น
สูงสุด กำจัดกิเลสได้หมดสิ้น ก็เรียกรวมยอว่า **ปฏิเวธปัญญา** ปัญญาคือความรู้
แจ่มแจ้งแทงตลอด อันหมายความว่าเจาะแทงกิเลสที่หุ้มห่อจิตใจให้หลุดไปได้หมดสิ้น
ให้บรรลุถึงความบริสุทธิ์สิ้นเชิง เพราะฉะนั้น ปัญญาจึงมี ๓ อันได้แก่ ปริยัติ
ปัญญา ปฏิบัติปัญญา ปฏิเวธปัญญา

สุตมัยปัญญา จินตมัยปัญญา ภาวนามัยปัญญา

และท่านแสดงปัญญาไว้อีกอย่างหนึ่ง ถึงเหตุที่ทำให้เกิดปัญญา ได้แก่ **สุตมัย-**
ปัญญา ปัญญาที่เกิดจากสุตตะคือการฟัง การอ่าน **จินตมัยปัญญา** ปัญญาที่เกิด
จากการคิดพิจารณา **ภาวนามัยปัญญา** ปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติทำให้มีขึ้น
ให้เป็นขึ้น ปัญญาที่แบ่งเป็น ๓ อย่างที่กล่าวมานี้ ต้องเข้าใจว่า สุตตะคือการฟัง รวม
ทั้งการอ่านด้วยนั้น ไม่ใช่เป็นตัวปัญญา แต่ว่าเป็นทางทำให้เกิดปัญญาได้ จินต
คือการคิดพิจารณา ก็ไม่ใช่ตัวปัญญา แต่เป็นทางให้เกิดปัญญาได้ ภาวนาคือ
การปฏิบัติอบรมต่าง ๆ ก็ไม่ใช่ตัวปัญญา แต่เป็นทางให้เกิดปัญญาได้ ดังเช่นสุตตะ
คือการฟัง อันหมายถึงการดูด้วยตาด้วย สิ่งที่ตามองเห็น สิ่งที่หูได้ยิน ไม่ใช่ว่า
เป็นความจริงซึ่งเป็นตัวปัญญาไปเสียทั้งหมด หรือจะกล่าวว่าโดยมากไม่เป็นความ
จริงก็ได้ ดังเช่นที่เราเห็นว่าดวงอาทิตย์ขึ้นทางตะวันออก แล้วโคจรไปตกทางทิศ
ตะวันตก ตาเห็นอย่างนี้ก็เป็นความรู้ทางตา แต่โบราณมาก็มักจะมีปัญญาเรื่องดวง
อาทิตย์ขึ้นอาทิตย์ตกกันเพียงเท่านั้น เรามองดูถนนที่เป็นสายตรง ก็จะเห็นว่าถนน
ที่ยืนอยู่นั้นกว้าง แต่ถนนที่อยู่ห่างออกไปสุดสายตานั้นเล็กลง ๆ จนรวมเป็นเส้นเดียว
เราแหงนหน้าขึ้นไปบนฟ้า มองดูดวงดาว ก็เห็นว่าเป็นดวงเล็ก ๆ ดวงอาทิตย์ดวง
จันทร์นั้นโตกว่า แต่ก็ไม่โตมากนัก เป็นวงกลมไม่โตเท่าไหน โคอจรอยู่กลางฟ้า

เราก็เห็นว่าดวงดาวเล็กชนิดหนึ่ง ดวงอาทิตย์ดวงจันทร์โตหน่อยหนึ่ง แต่ก็ไม่โตมาก และเราก็เห็นด้วยตาว่าโลกนี้แบนไปโดยรอบ เป็นโลกแบน ๆ อยู่โดยทั่วไป นี่เป็นสิ่งที่ได้ทางตา ทางหู นี่ก็เป็นสุตะคือการฟัง รวมทั้งการเห็นด้วย แต่ว่าเพราะการฟังการเห็นดังกล่าวนี้เอง เมื่อมาใช้จินตาคือความคิดพิจารณา และใช้ภาวนาคือการปฏิบัติอบรม คือตรวจสอบต่าง ๆ ย่อมจะได้ปัญญาคือตัวความรู้ที่เป็นไปตรงกันข้ามกับที่ตาเห็น ดังเช่นเห็นว่าดวงดาวเล็กระยิบระยับอยู่บนฟ้า ดวงอาทิตย์ดวงจันทร์ก็โตขึ้นมา โคจรอยู่ในฟ้า แต่อันที่จริงนั้นทั้งดวงอาทิตย์ทั้งดวงจันทร์ทั้งดวงดาวเป็นสิ่งที่โตใหญ่ แต่เพราะอยู่ไกลสายตา สายตานั้นสามารถที่จะมองเห็นสิ่งที่ไกลออกไปนั้นเล็กเข้า ๆ อันเป็นสมรรถภาพของทางตา เป็นอย่างนั้น แต่ว่าไม่ใช่เป็นความจริง ความจริงเป็นของใหญ่ และโลกที่เห็นว่าแบนนั้น เดียวนี้ก็ไม่ไม่ใช่แบนเป็นโลกกลม กลมเช่นเดียวกับดวงดาวดวงอาทิตย์ที่เห็นในท้องฟ้า แล้วก็ดาวดวงหนึ่งที่ลอยอยู่ เหมือนอย่างดวงอาทิตย์จันทร์อังคารเป็นต้นเหมือนกัน ดวงอาทิตย์ที่เห็นขึ้นทางตะวันออก ตกทางตะวันตก แต่อันที่จริงนั้นโลกต่างหากที่หมุนไป เป็นการตรงกันข้ามกับที่ตาเห็น นี่อาศัยจินตาคือความคิด และภาวนาคือการปฏิบัติอบรม คือ การทดสอบต่าง ๆ ก็ได้เป็นความรู้ขึ้นมาอีกอย่างหนึ่งที่ตรงกันข้าม ถ้าหากว่าความรู้ที่ว่ามานี้ยุติเท่านั้น ก็เป็นปัญญาที่ยุติลงหรือลงตัว คือเป็นความรู้ทั่วถึงในสิ่งนั้น ๆ อย่างนี้

อายตนะ ๖ เป็นทางให้เกิดปัญญา

เพราะฉะนั้น จึงเป็นข้อที่ทุกคนต้องมีความเข้าใจว่า สิ่งที่ตาเห็น หูได้ยิน เป็นต้นนั้น ไม่ใช่ให้ปัญญาคือความจริงที่เป็นตัวสัจจะไปทั้งหมดหรือโดยมาก เมื่อไปใช้การพิจารณา การที่ทดสอบต่าง ๆ อันจัดเข้าในภาวนาคือการปฏิบัติอบรมแล้ว จึงจะได้ปัญญาที่เป็นตัวความรู้ อันเป็นความรู้ที่บวกกับสัจจะคือความจริง หรือความรู้ที่เรียกว่า ยถาภูตะ ตามที่เป็นแล้ว มีแล้วอย่างไร นั่นแหละจึงจะเป็นตัวปัญญา เพราะฉะนั้น สิ่งที่เห็นสิ่งที่ได้ยิน เป็นต้น ทางตา ทางหู หรือรวมเข้าทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางমনะคือใจ เรียกว่าทางอายตนะทั้ง ๖ นั้น จึงไม่ใช่เป็นสิ่งที่ให้สัจจะคือความจริงแก่บุคคล แต่ว่าเป็นทางให้เกิดปัญญานั้นแหละ เป็นได้แต่ไม่ใช่เป็นตัวปัญญา คือความรู้เท่าที่ตาเห็น หูได้ยินนั้น ยังไม่ใช่เป็นตัวปัญญา

จะต้องมีจินตาคือการคิด และภาวนาคือการปฏิบัติอบรมทดสอบต่าง ๆ มาประกอบเข้าด้วย จึงจะได้ปัญญาที่เป็นตัวความรู้จริงขึ้นโดยลำดับ

ตรัสสอนให้รู้จักกำหนดรู้หรือปริยญา

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนให้รู้จักกำหนดรู้ด้วยความรู้ เรียกว่า **ญาณปริยญา** กำหนดรู้ด้วยความรู้ คำว่า **ปริยญา** นั้น ท่านมักแปลว่ากำหนดรู้ แต่ตามศัพท์แปลว่ารู้รอบคอบ **ปริ** แปลว่า รอบคอบ **ญา** แปลว่ารู้ รวมกันเป็นปริยญา แปลว่ารู้รอบคอบ แต่มักจะแปลกันในทางปฏิบัติว่า กำหนดรู้ ก็คือกำหนดรู้ให้รอบคอบนั่นเองด้วยความรู้ คือว่าด้วยความรู้ที่ได้จากตา ได้จากหู เป็นการเห็น เป็นการได้ยิน ที่ได้จากจมูก ที่ได้จากลิ้น ที่ได้จากกาย จากความที่ทราบที่รู้ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และจากมโนคือใจ คือที่ได้คิด ได้รู้ทางใจ ให้กำหนดรู้ความรู้เหล่านี้แหละให้รอบคอบ ดังนี้เรียกว่า **ญาณปริยญา** แปลว่ากำหนดรู้ด้วยความรู้หรือด้วยการรู้ คือเมื่อรู้ด้วยตาด้วยหูเป็นต้นดังที่กล่าวนี้แล้ว ก็ไม่ใช่พอเพียงเท่านั้น ต้องทำความกำหนดรู้ให้รอบคอบในความรู้ ในการรู้ ตลอดถึงในสิ่งที่รู้ และเมื่อได้กำหนดรู้ด้วยความรู้ ดังนี้แล้ว ขั้นต่อไปก็คือว่า **ตีสณปริยญา** กำหนดรู้ด้วยการพิจารณา คือพิจารณาสิ่งที่รู้นั้น ให้รู้จักสภาพคือความเป็นไปของตน ของสิ่งเหล่านั้น ตามเป็นจริง คือตามที่เป็นแล้วว่าเป็นอย่างไร และต่อจากนั้นก็ตรัสสอนให้ปฏิบัติในปริยญาขั้นต่อไป คือ **ปหานปริยญา** กำหนดรู้ด้วยการละ ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติโดยตรงในพุทธศาสนา คือ ละ **ฉันทราคะ** ความติดใจยินดีพอใจในทุก ๆ สิ่ง ซึ่งเป็นการปฏิบัติขัดเกลากิเลสในจิตใจ ละความทุกข์ที่บังเกิดขึ้นให้สิ้นไปตามเป้าหมายทางพุทธศาสนา ซึ่งจะต้องมีปหานะคือการละสิ่งที่พึงละไปโดยลำดับ เพราะฉะนั้น ปริยญาในพุทธศาสนานั้นจึงมี ๓ ญาณปริยญา กำหนดรู้ด้วยความรู้ **ตีสณปริยญา** กำหนดรู้ด้วยการพิจารณา **ปหานปริยญา** กำหนดรู้ด้วยการละ นี่เป็นตัวปัญญาในพุทธศาสนา

๒๒ กรกฎาคม ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๔ สรูปไตรสิกขา

ได้แสดง ไตรสิกขา คือ สีสสิกขา จิตตสิกขา ปัญญาสิกขา มาโดยลำดับ โดยปริยาย คือทางอันหนึ่งสำหรับผู้มาใหม่พึงเข้าใจได้ วันนี้จะได้สรุปในสิกขาทั้ง ๓ นี้

พระพุทธอธิบายในอริสิกขา

พระพุทธเจ้าได้ตรัสอธิบายไว้อย่างไรในสิกขาทั้ง ๓ นี้ ก็จะได้นำมากล่าวถึงพระพุทธอธิบายโดยตรง พระองค์ได้ตรัสอธิบายในสีสสิกขาข้อแรก โดยเป็นอริสีสสิกขาสำหรับภิกษุ ว่าภิกษุเป็นผู้สำรวม ด้วยความสำรวมในพระปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจารย์คือความประพฤติที่ดี โจรคือที่เกี่ยวไปของกายและของใจที่ดี เห็นภัยโทษในสิกขาบทแม้เล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย นี่เป็นอริสีสสิกขา และตรัสแสดงอธิบายอริจิตตสิกขา ว่าคือเป็นผู้บรรลุถึงฌาน อันได้แก่อุปปนาสมาธิ สมาธิที่แนบแน่น ที่มีรูปเป็นอารมณ์ ที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๑ นั้นก็คือได้อุปปนาสมาธิ สมาธิที่แนบแน่น อันประกอบด้วยวิตก ความนำจิตเข้ามาตั้งไว้ในกรรมฐานข้อใดข้อหนึ่ง วิจารณ์ ความที่ระครองจิตไว้ในกรรมฐานข้อนั้นได้ ปิติ ความอิ่มใจ สุข ความสบายกายสบายใจ และเอกัคคตา ความที่จิตมีอารมณ์เป็นอันเดียว ที่ ๒ ก็คือละวิตกวิจารณ์เสียได้ ได้ปิติ สุข และเอกัคคตา ที่ ๓ ก็ละปิติเสียได้ ได้สุข ได้เอกัคคตากับอุเบกขา ที่ ๔ ก็คือละสุขเสียได้ ได้เอกัคคตาและอุเบกขา อริปัญญาสิกขา ก็ตรัสอธิบายไว้ว่า คือได้ปัญญาหรือญาณ ที่รู้อนันตทุกข์ นี้เหตุเกิดทุกข์ นี้ความดับทุกข์ นี้ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ และตรัสไว้อีกปริยายหนึ่งว่า ได้เข้าถึงบรรลุถึง เจโตวิมุตติ คือความหลุดพ้นทางใจ ปัญญาวิมุตติ คือความหลุดพ้นทางปัญญาอยู่ในปัจจุบัน นี่เป็นการตรัสอธิบายถึงอริสีสสิกขา อริจิตตสิกขา อริปัญญาสิกขา

ไตรสิกขาที่ยังไม่ถึงขั้น

และหากจะมาพิจารณาถึงไตรสิกขาที่ยังไม่ถึงขั้นนั้น ก็พึงอธิบายได้ว่า การปฏิบัติในศีล แม้สำหรับภิกษุที่ปฏิบัติอยู่ในปาติโมกขสังวรศีล หรือว่าในปารีสุทธิศีล

ทั้ง ๔ ที่ได้กล่าวแล้ว แต่การปฏิบัตินั้นยังเป็นขั้นเริ่มต้น หรือเป็นขั้นที่ดำเนินอยู่ ยังไม่บริบูรณ์ จึงยังไม่เป็นปาริสุทธิตีล ติลที่บริสุทธิ์ทีเดียว ยังมีละเมิดสิกขาบท เล็กน้อย หรือแม้สิกขาบทใหญ่ที่ยังแก้ไขได้ แสดงได้ หรือว่าอยู่กรรมก็พ้นได้ ไม่ใช่ ถึงอันติมวัตตุคือร้ายแรงถึงที่สุด ถึงขาดจากความเป็นภิกษุ การปฏิบัติในสมาธิ ก็ยังไม่ถึงอัปนาสมาธิ สมาธิที่แนบแน่น ยังเป็นอุปจารสมาธิ สมาธิที่เฉียดๆ คือได้ความสงบของใจ ใจรวมเหมือนกัน แต่ยังไม่มั่นคง หรือว่าได้แค่สมาธิที่เริ่ม ปฏิบัติอันเป็นขณิกสมาธิ สมาธิชั่วคราวชั่วคราว ก็นับว่าเป็นจิตตสิกขา และปัญญา คือความรู้ที่อบรมอยู่ ยังไม่ถึงรู้อย่างทั้ง ๔ ยังไม่ถึงวิมุตติ ความหลุดพ้นที่เป็น เจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ แต่ก็ได้รับความหลุดพ้นชนิดที่เป็นความหลุดพ้นชั่วคราว หรือความหลุดพ้นในขณะที่ได้สมาธิ จิตสงบอย่างธรรมชาติ ก็เป็นปัญญาสิกขาได้

คฤหัสถ์อาจปฏิบัติให้ถึงอริสิกขาได้

และหากจะถามว่า สำหรับคฤหัสถ์ที่ปฏิบัติไตรสิกขา ปฏิบัติให้ถึงอริศีล สิกขา อริจิตตสิกขา อริปัญญาสิกขาได้หรือไม่ ก็ตอบได้ว่าอาจปฏิบัติได้ เช่นว่า คฤหัสถ์ผู้ที่สมาทานศีล ๕ หรือว่าศีล ๘ แต่ว่ารักษาศีล ๕ ศีล ๘ นี้ให้บริสุทธิ์ ให้ เป็น สีลวิสุทธิตีล บริสุทธิตีล คือว่าบริสุทธิ์ถึงใจ ใจเป็นศีล ศีลไม่ขาดเป็นก่อน ไม่ ขาดเป็นช่อง ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไทแก้ไข ไม่เป็นทาสของตัณหาของกิเลส ไม่ ถูกกิเลสลบล้าง หรือไม่เกิดกิเลสในขณะที่รักษาศีล เป็นการทำที่จำเป็นคือตั้งศีล ให้ขาด และเป็นศีลที่เป็นไปเพื่อสมาธิ คือหมายความว่าจิตสงบหรือเป็นที่ตั้งของ สมาธิ ที่จะปฏิบัติสมาธิได้สะดวก แม้รักษาศีล ๕ ให้บริสุทธิ์ดังนี้ ก็เป็นอริศีล สิกขาสำหะรัคฤหัสถ์ได้ อริจิตตสิกขาก็อาจที่จะถึงได้ ด้วยปฏิบัติทำสมาธิให้ถึง อัปนาสมาธิ สมาธิที่แนบแน่นจนถึงฌาน เพราะฆราวาสเมื่อรักษาศีล ๕ ให้ บริสุทธิ์ หรือศีล ๘ ให้บริสุทธิ์ ก็เป็นพื้นฐานของสมาธิจนถึงอัปนาสมาธิได้เหมือน กัน อริปัญญาก็อาจปฏิบัติให้ถึงได้ เพราะเมื่อได้ปฏิบัติในศีล ในสมาธิ จนถึง อริศีลสิกขา อริจิตตสิกขาแล้ว ก็สามารถถอนบรมปัญญาให้เห็นอริยสัจทั้ง ๔ ได้ เพราะว่าฆราวาสนั้นสำเร็จเป็นโสดาบันได้ เป็นสกทาคามีได้ เป็นอนาคามีได้ จนถึงพระอรหันต์ในขณะที่เป็นฆราวาสก็มี แต่ว่าเมื่อเป็นพระอรหันต์แล้วก็บวช ทันที หรือว่าปฏิบัติปัญญาให้บรรลุถึงวิมุตติคือความหลุดพ้น เป็นเจโตวิมุตติ ปัญญา

วิมุตติได้ เพราะปัญญากับวิมุตตินี้ย่อมเนื่องกัน เมื่อได้ปัญญาที่รู้ริยสัจ ๔ ก็ย่อมได้วิมุตติที่เป็นเจโตวิมุตติ พันทางใจ ปัญญาวิมุตติ พันทางปัญญาคู่กันไป เพราะวิมุตติเป็นผล เพราะฉะนั้น แม้อภิสัทธกัปฏิบัติให้ถึงอริสัสสิกขา อริจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขาได้

ภาวะจิตปกติเป็นอริสัสสิกขา

และอาจอธิบายอีกอย่างหนึ่งว่า การปฏิบัติในศีลนั้น เป็นภิกษุก็ปฏิบัติในปาติโมกขสังวรศีล หรือในปาริสุทธิศีลทั้ง ๔ ในฐานะเป็นภิกษุ เมื่อเป็นคฤหัสถ์ก็ปฏิบัติในศีล ๕ ศีล ๘ และเมื่อจะเป็นคฤหัสถ์ก็ตาม เป็นบรรพชิตก็ตาม ได้ปฏิบัติในศีลตามควรแก่เพศของตนดังกล่าว จนถึงจิตเป็นศีล อันหมายความว่า จิตสงบเป็นปกติ ไม่คิดละเมิดศีล จิตเป็นตัวศีลคือเป็นตัวปกติ เมื่อจิตเข้าถึงภาวะของศีลที่เป็นภาวะที่มีความเป็นจิตปกติ ดังนี้ก็ชื่อว่าได้เข้าถึงภาวะของศีลแท้ที่มีลักษณะเป็นอันเดียว คือมีลักษณะเป็นปกติ เป็นศีลที่ไม่มีสิกขาบทว่ามีก็ข้อ ๆ ทั้งหมดรวมอยู่ในความที่จิตเป็นปกติ เป็นหนึ่ง เป็นอันเดียวกัน ดังผู้ที่ได้เรียนได้ปฏิบัติในศีล เช่นภิกษุบวชเรียนปฏิบัติในศีล ยกเอาข้อที่เป็นข้อ ๑ ก็คือ ปาติโมกขสังวรศีล ได้ทราบถึงสิกขาบทบัญญัติ ๒๒๗ ที่เป็น อภิพรหมจริยกาสิกขา คือเป็นข้อที่พึงศึกษาที่เป็นเบื้องต้นของพรหมจรรย์ และได้เรียนได้รู้ได้ปฏิบัติในศีลที่เป็น อภิสมาจาริกาสิกขา เป็นข้อที่พึงปฏิบัติเกี่ยวแก่มรรยาตต่าง ๆ และที่ตั้งใจปฏิบัติให้ถูกต้องให้บริสุทธิ์ ในที่แรกนั้นจิตก็ต้องพะวงถึงว่า จะต้องเว้นอย่างนี้ จะต้องทำอย่างนั้น แต่ว่าในขณะที่จิตรวมเข้ามาเป็นปกติ ก็แปลว่าได้ชื่อว่าได้ปฏิบัติในศีลที่เป็นสิกขาบทเหล่านั้นได้ทั้งหมด โดยที่ไม่ต้องนึก ไม่ต้องรู้ในขณะที่นั้นว่าข้อไหนบ้าง เพราะว่าไม่มีจิตคิดละเมิดในขณะที่มีภาวะเป็นจิตปกติ ศีลทั้งหมดจึงรวมอยู่ในภาวะที่มีจิตเป็นปกติ นั้น จะเป็น ๒๒๗ สิกขาบท ก็รวมอยู่ในภาวะที่จิตเป็นปกติ นั้น จะเป็นสิกขาบท ๕ สิกขาบท ๘ ที่เรียกว่าศีล ๕ ศีล ๘ ก็เช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น ลักษณะที่มีภาวะเป็นจิตปกตินี้ ก็เป็นอริสัสสิกขา แต่ถ้าจิตยังกวัดแกว่ง ฟุ้งซ่านว่า จะต้องเว้นสิ่งนั้น จะต้องทำสิ่งนี้ หรือว่าได้ละเมิดข้อนั้น ละเมิดข้อนี้ เป็นอาบัติอย่างนั้น เป็นอาบัติอย่างนี้ ขณะที่จิตฟุ้งซ่านกระสับกระส่าย ละเมิดแม้ทางจิตอยู่ดังนี้ ก็ยังไม่เป็นอริสัสสิกขา เหมือนดังศึกษาปฏิบัติอยู่ คือตั้งใจเว้นในข้อที่ตรัส

สอนให้เว้น ทำในข้อที่ตรัสสั่งให้ทำ แปลว่ายังตั้งใจปฏิบัติตามคำสั่งคือสิกขาบท
ของพระพุทธเจ้าอยู่ ก็ชื่อว่าปฏิบัติอยู่ในศีลสิกขา

มีสติคอยดึงจิตให้นิ่งสงบ

ทางจิตก็เหมือนกัน ที่เป็นจิตตสิกขา เมื่อจิตยังไม่ได้ เอกัคคตาของจิต คือ
ความที่จิตมีอารมณ์เป็นอันเดียว จิตยังพุ่งซ่านไปในนิรwrณทั้งหลาย ด้วยนิรwrณ
ทั้งหลาย โดยยังเป็นจิตตสิกขา ในเมื่อตั้งใจปฏิบัติทางจิตอยู่ไม่ทิ้ง ถึงจิตจะยังมี
นิรwrณ ก็ยังชื่อว่าเป็นจิตตสิกขาได้ ต่อเมื่อจิตสงบจากนิรwrณเป็นอันดี เรียกว่าสงบ
จากกาม สงบจากอกุศลธรรมทั้งหลาย โดยที่ได้วิตก คือความที่จิตตั้งอยู่ในอารมณ์
ของสมาธิ หรือการที่นำจิตเข้ามาตั้งไว้ในอารมณ์ของสมาธิหรือในกรรมฐาน ได้
พิจารณา คือความที่คอยประคองจิตไว้ให้ตั้งอยู่ดังกล่าว เมื่อจิตตกออกไปในกาม ใน
อกุศลธรรมทั้งหลาย หรือในอารมณ์ทั้งหลายภายนอก เมื่อได้สติขึ้นมาก็นำจิต
เข้ามาตั้งไว้ใหม่ ประคองไว้ใหม่ ในที่แรกก็ได้ **ขณิกสมาธิ** คือสมาธิชั่วขณะ ในเมื่อ
มีสติประคองอยู่ แม้ว่าจิตจะตื่นออกไป ก็มีสติที่จะคอยนำจิตกลับเข้ามา จิตที่ยังตื่น
อยู่นี้ ก็ชื่อว่าเป็นขั้นปฏิบัติ ก็ยังปฏิบัติอยู่ในจิตตสิกขา เป็นจิตตสิกขาขึ้นมาได้
เพราะกำลังปฏิบัติอยู่ ข้อสำคัญให้มีสติที่คอยนำจิตกลับเข้ามา ท่านจึงเปรียบไว้
เหมือนอย่างที่เราแสดงไว้แล้วว่า เหมือนอย่างลูกโคที่เจ้าของเอาเชือกผูกคอไว้ แล้วนำ
ปลายเชือกมาผูกไว้กับหลัก ลูกโคก็จะวิ่งออกไป แต่ก็วิ่งออกไปแค่เชือก คือแค่
ความยาวของเชือกที่ผูกอยู่ และเมื่อออกไปไกลกว่านั้นไม่ได้ ก็วิ่งวน วนหลัก เพื่อ
ที่จะหาช่องทางว่าจะออกไปทางไหนได้ เมื่อยังมีเชือกผูกคอกอยู่ก็วิ่งไปไกลไม่ได้
ก็วิ่งวนหลักอยู่เท่านั้น ในที่สุดเหนื่อยเข้าก็นอนอยู่ที่โคนหลัก จิตก็เหมือนกัน ใน
ที่แรกจะวิ่งวนอยู่อย่างนั้น แต่ว่าวิ่งวนหลักในเมื่อมีสติคอยผูกอยู่ หากไม่มีสติผูก
อยู่แล้ว จะวิ่งพันหลักออกไป ไกลหลักออกไป แปลว่าหลุดออกไปเลย ดังนั้นแปลว่า
ไม่มีสติที่คุมอยู่ แต่ถ้ามีสติคอยคุมอยู่แล้ว สตินั้นก็จะไม่ให้จิตวิ่งออกไปได้ไกล เมื่อ
จิตหลุดออกจากหลักคือกรรมฐานที่ตั้งจิตไว้ มีสติขึ้นทันที สติก็จะนำกลับมาตั้งไว้
ใหม่ หลุดออกไปอีกก็มาตั้งไว้ใหม่ ก็แปลว่าในที่แรกนั้นจิตก็วิ่งอยู่นั้นแหละที่จะ
ออกไป แต่ก็ไม่ได้ไกลหลัก เพราะมีสติคอยดึงอยู่ และเมื่อมีสติคอยดึงอยู่นาน ๆ เข้า
แล้ว จิตก็จะนิ่งสงบได้ แม้เป็นขณิกสมาธิ คือสมาธิชั่วคราว

จิตได้อัปนาสมาธิจึงเป็นอธิจิตตสิกขา

และเมื่อได้ขณิกสมาธิ สมาธิชั่วคราวตั้งนี้แล้ว ก็จะได้ปีติคือความอึดใจ ได้สุขคือความสบายกายสบายใจ อันเป็นผลของความสงบใจ เหมือนอย่างลูกโคที่วิ่งวนหลัก วิ่งไปหนัก ๆ เข้าลูกโคก็เหนื่อยก็ลงนอนที่โคนหลัก และเมื่อนอนที่โคนหลัก ก็ได้สุข ความสบายหายเหนื่อยที่เกิดจากการวิ่ง จิตก็เหมือนกัน เมื่อวิ่งหนัก ๆ เข้า และมีสติคอยตั้งอยู่แล้ว ก็สงบอยู่กับหลักคือสมาธิ ก็ได้ปีติ ได้สุข คือได้ความสบาย ได้ความเอิบอึดใจ ได้ความสบายความสุข ตอนนี้แหละ **เอกัคคตาของจิต** คือความที่จิตมีอารมณ์เป็นอันเดียว คือจิตสงบอยู่ตัวก็จะเกิดขึ้น ในที่แรกก็จะเป็น **อุปจาระ** คือว่าได้เอกัคคตา ความที่มีอารมณ์เดียวไม่นานนัก แต่แล้วก็เกินไปกว่าที่เรียกว่า **ครุหรือขณะอันเป็นขณิกสมาธิ** ได้นานกว่า แต่ไม่แนบแน่นทีเดียว ยังไม่แนบแน่น และเมื่อตั้งใจทำสมาธิให้จริงจังยิ่งขึ้นต่อไป ก็จะได้สมาธิที่แนบแน่นมากขึ้น จนถึงเป็น **อัปปนา** ที่เรียกว่าแนบแน่น ซึ่งตั้งต้นแต่ที่เรียกว่า **ปฐมฌาน** ฌานที่ ๑ ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ ปีติ สุข และเอกัคคตา แล้วก็ได้ฌานที่แนบแน่นขึ้นไป ละวิตกวิจารณ์ ได้ ละปีติได้ ละสุขได้ เหลือแต่เอกัคคตาและอุเบกขา ก็เป็น **อัปปนาสมาธิ** อย่างเต็มที เป็นขั้นที่เรียกว่า อธิจิตตสิกขา

กำหนดรู้ขั้น ๕ หรือนามรูป

และทางปัญญานั้นก็เช่นเดียวกัน เมื่อได้อริสัสสิกขา อธิจิตตสิกขา การปฏิบัติทำปัญญาสิกขาก็สะดวกขึ้น น้อมจิตไปเพื่อกำหนดรู้ รู้ที่เป็น **ญาตปริญญา** คือกำหนดรู้ด้วยการรู้หรือด้วยความรู้ ที่ท่านแสดงว่าก็คือขั้น ๕ ได้แก่ รูปขั้น กงกรูป เวทนาขั้น กงเวทนา สัญญาขั้น กงสัญญา สังขารขั้น กงสังขาร วิญญาณขั้น กงวิญญาณ ที่จิตนี้เอง คือว่าดูให้รู้จักว่า นี่รูป นี่เวทนา นี่สัญญา นี่สังขาร นี่วิญญาณ ที่จิตของตัวเอง ที่ย่อลงรูปก็เป็นรูป เวทนาสัญญาสังขาร วิญญาณก็เป็นนาม ก็เป็น **นามรูป** ย่อสั้นเข้ามาแล้วก็อาจจะพูดง่าย ๆ ว่า สิ่งที่เป็นรูป รู้เป็นนาม สิ่งทีรู้นั้นที่เรียกว่ารูป เมื่อรวมเข้ามาแล้วก็ได้แก่กายนี้ อันประกอบด้วยธาตุทั้ง ๔ ดิน น้ำ ไฟ ลม หรือเพิ่มอีกหนึ่งคืออากาศ ช่องว่าง รวมกันอยู่ และมีตาที่คู่กับรูป มีหูที่คู่กับเสียง มีจมูกที่คู่กับกลิ่น มีลิ้นที่คู่กับรส มีกายที่คู่กับโผฏฐัพพะคือสิ่งที่กายถูกต้อง มีมโนคือใจที่คู่กันกับธัมมะ คือเรื่องราวที่ใจ

รู้ใจคิดต่าง ๆ ข้อ ๖ นี้ต้องมีอยู่จึงเป็นกายที่มีชีวิต และจึงจะมีนามต่อไปได้ ทั้งหมดนี้ ก็เรียกว่าเป็นกายหรือเรียกว่าเป็นรูป

คราวนี้เมื่อรูปหรือว่ากายนี้ปฏิบัติหน้าที่ ดังร่างกายของทุกคนเราที่มีชีวิต อยู่ปฏิบัติหน้าที่ มีหายใจเข้ามีหายใจออก มีอาการยืนเดินนั่งนอน และมีอริยาบท ประกอบต่าง ๆ เช่นก้าวไปข้างหน้า ถอยไปข้างหลัง แลเหลียวเป็นต้น และมีอาการ ผม ขน เล็บ ฟัน หนังเป็นต้น ที่ต่างก็ปฏิบัติหน้าที่ของตัว รวมเข้าก็เป็นธาตุ ๔ ดินน้ำไฟลมที่ยังประกอบกันอยู่ เพราะฉะนั้น ตาจึงเห็นรูปอะไรก็ได้ หูจึงได้ยินเสียง อะไรได้เป็นต้น เหล่านี้เป็นรูป ก็ดูให้รู้จักว่านี่รูป แล้วก็ดูให้รู้จักถึงนาม คืออาการ ของจิตที่โน้มไปรู้ต่าง ๆ อาศัยตาหูจมูกลิ้นกายและমনะคือใจนี้ คือจิตนี้ ก็โน้มออก รู้เรื่องรูปทางตา เรียกว่าเห็นรูปเป็นเบื้องต้น นี้เรียกว่าเป็นวิญญาน เพราะอาการ ที่จิตโน้มออกรู้ดังกล่าวนี้ ที่เรียกว่านามนั้น เป็นตัวรู้ทั้งนั้น ที่แรกเห็นรูปก็คือรู้รูป และมีสุขมีทุกข์มีเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข ก็รู้เหมือนกัน รู้สุขรู้ทุกข์รู้เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข เป็นเวทนา เป็นสัญญาคือจำได้หมายรู้ ก็จำรูปจำเสียง ถ้าตาก็เรียกว่าจำรูป นี้ก็เป็นสัญญา ก็รู้เหมือนกัน รู้จำ แล้วก็คิดปรุงหรือปรุงคิดต่าง ๆ ก็รู้ เหมือนกัน คือรู้คิดปรุงหรือปรุงคิดต่าง ๆ ถึงรูปที่จำได้นั้น เพราะว่าจะไปคิดถึง สิ่งที่จำไม่ได้นั้นไม่ได้ คิดปรุงได้เฉพาะสิ่งที่จำได้ เพราะฉะนั้น คิดปรุงหรือปรุงคิด ที่เป็นตัวสังขารนั้นจึงต้องมาทีหลังสัญญา สัญญาก็มาทีหลังเวทนา เวณาก็มาทีหลัง วิญญาน แต่ว่ามีวิญญานมาใส่ไว้ท้ายในขั้น ๕ คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน วิญญานนั้นก็มอริบายได้ ๒ อย่าง อย่างหนึ่งคือว่าวิญญานนั้นละเอียด ในการยก ขึ้นพิจารณา เมื่อพิจารณาทีหลัง จากหยาบไปหาละเอียดก็สะดวก อีกอย่างหนึ่ง วิญญานนั้นก็เกิดสืบต่อจากสังขารอีกเหมือนกัน คือเมื่อปรุงคิดไป คิดปรุงไปแล้ว ก็รู้ไปด้วยซึ่งเป็นวิญญาน ก็กลับมาหาต้นใหม่ แล้วก็วนไปใหม่ นี่เป็นอาการของ ใจหรือจิต จิตที่โน้มออกรู้ทางตา ทางหูก็เหมือนกัน ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางมโน ใจเองก็เหมือนกัน ก็เป็นแบบเดียวกันดังนี้ คือดูให้รู้จัก นี่รูป นี่เวทนา นี่ สัญญา นี่สังขาร นี่วิญญาน ดังนี้เป็นญาตปริญา กำหนดรู้ด้วยการรู้ หรือกำหนด รู้ด้วยความรู้ หรือกำหนดรู้ในสิ่งที่รู้ คือดูให้รู้จักว่านี่เป็นนี่ นี้ต้องได้ข้อนี้ก่อน แล้ว โดยเฉพาะทางปัญญาทางพุทธศาสนาที่เป็นวิปัสสนานั้น ต้องการให้กำหนดดู ขั้น ๕ แล้วย่อเป็นนามรูป

เห็นเกิดดับของนามรูปจึงเป็นอริปัญญา

แล้วก็มาถึง **ตีสณปริปัญญา** กำหนดรู้ที่การพิจารณา คือพิจารณาดูให้รู้จักความเป็นไปของสิ่งเหล่านี้ ว่ามีเกิดมีดับ รู้จักความเกิดของรูป รู้จักความเกิดของเวทนา รู้จักความเกิดของสัญญา รู้จักความเกิดของสังขาร รู้จักความเกิดของวิญญาณ ความดับของรูป ความดับของเวทนา ความดับของสัญญา ความดับของสังขาร ความดับของวิญญาณ ซึ่งเกิดดับอยู่ทุกอารมณ์ที่มาประสบในปัจจุบัน เมื่อถึงขั้นตีสณปริปัญญา กำหนดรู้ด้วยการพิจารณาดังนี้ ก็จะดับฉันทราคะ ความติดใจด้วยอำนาจของความพอใจ หรือความพอใจติดใจอยู่ในขั้น ๕ ในนามรูปได้ ดับความยึดถือว่าเป็นตัวเราของเราในนามรูปได้ ก็เป็น **ปหานปริปัญญา** กำหนดรู้ด้วยการละ คือเมื่อละได้ก็รู้ ละได้ด้วยแล้วก็รู้ว่าละได้ด้วย การปฏิบัติดังนี้แหละเป็นตัวปัญญาในพุทธศาสนา รวมความก็คือว่าให้เห็นเกิดเห็นดับของขั้น ๕ หรือของนามรูปที่เป็นปัจจุบันธรรม ก็เป็นอริปัญญาขึ้นมาได้ ในขณะที่ยังไม่เห็นเกิดดับ คือยังไม่ได้ปริปัญญาทั้ง ๓ นี้ต่อเนื่องกันไป ก็ยังเป็นปัญญาสิกขาธรรมดา ในเมื่อได้ก็เป็นอริปัญญาสิกขา ไม่ว่าจะเป็นคฤหัสถ์หรือเป็นบรรพชิตก็เหมือนกัน ปฏิบัติให้ได้เหมือนกัน เพราะฉะนั้น สิกขาทั้ง ๓ นี้จึงเป็นหลักสำคัญในการปฏิบัติทางพุทธศาสนา

๒๓ กรกฎาคม ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๕ วิมุตติ

วิมุตติ ความหลุดพ้นจากอาสวะ

ได้แสดง ไตรสิกขา ไปแล้ว ก็ควรจะแสดงอีกข้อหนึ่งต่อไป คือ วิมุตติ ที่แปลว่าความหลุดพ้น หมายความว่าหลุดพ้นจากกิเลส หลุดพ้นจากทุกข์

พระพุทธเจ้าได้แสดง อริยธรรม ที่แปลว่า ธรรมะที่ทำความปฏิบัติให้เป็นอริยะ หรือธรรมะที่พระอริยะแสดงไว้ ธรรมะของพระอริยะ และก็แปลเป็นชื่อของธรรมะเองก็ได้ว่า ธรรมะที่เป็นอริยะคือที่เจริญที่ประเสริฐ ดังที่ได้บอกไว้เมื่อบอกอนุศาสน์ในตอนท้ายว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้รู้ผู้เห็นเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบเองพระองค์นั้น ตรัสศีลไว้โดยชอบแล้ว ตรัสสมาธิไว้โดยชอบแล้ว ตรัสปัญญาไว้โดยชอบแล้ว โดยหลายขบวนการคือหลายวิธี เพียงเพื่อทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานนั้น อันเป็นทางย่ำยีความเมาเสีย เป็นทางนำความอยากเสีย เป็นทางถอนอาลัยขึ้นเสีย เป็นทางเข้าไปตัดวนเสีย เป็นทางสิ้นแห่งตัณหา เป็นทางฟอกจิต เป็นทางดับทุกข์ ในศีลสมาธิปัญญานั้น สมาธิอันศีลอบรมแล้ว มีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่ ปัญญาอันสมาธิอบรมแล้ว มีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่ จิตอันปัญญาอบรมแล้ว ย่อมพ้นจากอาสวะคือกิเลสที่ต้องจิตสันดานโดยชอบ คือ จาก กามาสวะ อาสวะคือกาม ความอยาก ภวาสวะ อาสวะคือภพ ความเป็น อวิชาสวะ อาสวะคืออวิชา ความไม่รู้สัจจะคือความจริงของจริง เพราะเหตุนี้แล เธอพึงศึกษาสิกขาคือศีลยิ่งอย่างเคารพ พึงศึกษาสิกขา คือจิตยิ่งอย่างเคารพ พึงศึกษาสิกขาคือปัญญายิ่งอย่างเคารพ ในพระธรรมวินัยอันพระตถาคตตรัสประกาศไว้จะนี้ พึงให้ถึงพร้อมความไม่ประมาทในศีลสมาธิปัญญานั้นเทอญ” ดังนี้

วิมุตติ เป็นผลของการปฏิบัติศีล สมาธิ ปัญญา

เพราะฉะนั้น วิมุตติคือความพ้นนั้น จึงเป็นผลของการปฏิบัติศีลสมาธิปัญญา มาโดยลำดับ แล้วก็ตรัสไว้ว่า สมาธิที่ศีลอบรมมีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่ ปัญญาที่สมาธิอบรม มีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่ จิตที่ปัญญาอบรมย่อมพ้นจากอาสวะ คือ กิเลสที่ต้องสันดานทั้งหลายโดยชอบ คำว่า พ้น ก็คือวิมุตตินั่นเอง และศีลสมาธิ

ปัญญาทั้ง ๓ นี้ ก็ต้องอาศัยซึ่งกันและกันเป็นไป สำหรับในพุทธภาษิตที่ยกขึ้นมา นี้ กล่าวโดยย่อก็คือว่า ศิลอบรมสมาธิ สมาธิอบรมปัญญา ปัญญาฝึกอบรมจิต ให้พ้นจากอาสวะคือกิเลสที่ต้องจิตทั้งหลาย อีกอย่างหนึ่ง ก็กล่าวได้ว่า ปัญญาอบรมจิต จิตฝึกอบรมศีล เพราะฉะนั้น จึงต่างอบรมซึ่งกันและกัน อาศัยซึ่งกันและกันเป็นไป แล้วก็รวมกันเข้าอบรมจิตนี้เอง ให้ได้วิมุตติคือความหลุดพ้นจากอาสวะคือกิเลส ที่ต้องจิตสันดาน และวิมุตติคือความหลุดพ้นนั้น เมื่อกล่าวรวม ๆ ไปหรือว่าเมื่อกล่าวดังเช่นยกพุทธภาษิตที่อ้างมานี้ ก็จะทำให้เห็นว่าเป็นของที่ปฏิบัติให้บรรลุได้ยากอย่างยิ่ง เพราะการที่จะปฏิบัติให้สิ้นอาสวะได้นั้น ต้องปฏิบัติกันจริงจัง และก็ต้องใช้เวลาทั้งหมดเพื่อปฏิบัติ อันยากที่คนโดยมากจะกระทำได้

วิมุตติ ๕

ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงแสดงวิมุตติลดหลั่นกันลงมาอีก ซึ่งเมื่อรวมเข้าแล้วก็ เป็น วิมุตติ ๕ อันได้แก่

- หนึ่ง ตทังควิมุตติ พ้นชั่วคราว
- สอง วิกขัมภณวิมุตติ พ้นด้วยสะกดไว้
- สาม สมุทฺเททวิมุตติ พ้นด้วยเด็ดขาด
- สี่ ปฏิปัสสัทธิวิมุตติ พ้นด้วยสงบ
- ห้า นิสสรณวิมุตติ พ้นด้วยออกไป

ตทังควิมุตติ พ้นชั่วคราว

ประการที่หนึ่ง ตทังควิมุตติ พ้นชั่วคราว แปลตามศัพท์ว่า พ้นด้วยองค์นั้น คือพ้นด้วยองค์คุณหรือองค์สมบัตินั้น อันหมายความว่า พ้นได้ชั่วคราวด้วยเหตุที่ปฏิบัติในธัมมะข้อใดข้อหนึ่ง เป็นองค์คุณหรือองค์สมบัติขึ้นในจิต กิเลสก็พ้นไปได้ ในขณะที่ปฏิบัติ นั้น เช่นว่าเกิดความกำหนัดขึ้นในกาม และมาปฏิบัติทำกรรมฐาน อันเป็นที่ตั้งแห่งความสังเวช เช่นนึกถึงความแก่เจ็บตายว่าต้องมีเป็นธรรมดา หรือว่าปฏิบัติใน กายคตาสติ สติที่ไปในกาย เช่นพิจารณาผม ขน เล็บ ฟัน หน้ำ ว่า เป็นสิ่ง ปฏิกูล ไม่สะอาด อสุภะ ไม่งดงาม เมื่อได้ **ธรรมสังเวช** ความรู้ชัดในธัมมะ ซึ่งเป็นคติธรรมดาขึ้นมา หรือว่าได้ ปฏิกูลสัญญา ความสำคัญหมายว่าไม่สะอาด

อสุภัสถัญญา ความสำคัญหมายความว่าไม่คงงาม ความกำหนดในกามก็สงบลงไป เมื่อ
อบรมเมตตาให้บังเกิดขึ้น โกรธก็หายไป ดังนั้นเป็นตทังควิมุตติ พันด้วยองค์นั้น
เป็นการพ้นชั่วคราว

วิกขัมภณวิมุตติ พันด้วยสะกดไว้

ประการที่สอง **วิกขัมภณวิมุตติ พันด้วยสะกดไว้** ก็หมายถึงว่า ทำสมาธิได้ดี
จนถึง **อุปัจารสมาธิ** สมาธิเฉียด ๆ คือใกล้จะตั้งมั่นแนบแน่น หรือได้จนถึง **อัปนา
สมาธิ** สมาธิที่แนบแน่นถึงฉาน ในขณะที่กำลังอยู่ในสมาธินี้ กิเลสก็ถูกสะกดไว้ให้
สงบไป แต่ว่าไม่ได้ละไป อาจจะสงบไปได้นานเท่าที่จิตยังอยู่ในฉาน หรือในความ
สงบอันเนื่องมาจากฉานนั้น ดังนั้นเรียกว่า **วิกขัมภณวิมุตติ พันด้วยสะกดไว้**

สมุทเททวิมุตติ พันด้วยเด็ดขาด

ประการที่สาม **สมุทเททวิมุตติ พันด้วยเด็ดขาด** ก็หมายความว่าพ้นด้วยการ
ตัดกิเลสได้เด็ดขาด บางส่วนหรือว่าทั้งหมด คือการพ้นด้วยการตัดกิเลสได้เด็ดขาด
ของท่านที่เป็นโสดาบันบุคคลขึ้นไป เรียกว่า **สมุทเททวิมุตติ พันด้วยเด็ดขาด**

ปฏิบัติสัททวิมุตติ พันด้วยสงบ

ประการที่สี่ **ปฏิบัติสัททวิมุตติ พันด้วยสงบ** คือเมื่อตัดกิเลสได้เด็ดขาดแล้ว
กิเลสก็สงบไป ก็เป็นปฏิบัติสัททวิมุตติ ใน ๒ ข้อนี้ท่านแสดงว่า สมุทเททวิมุตติอัน
เป็นข้อที่ ๓ นั้น เป็นการพ้นด้วยเด็ดขาด ด้วยอำนาจของมรรคคือ **อริยมรรค** ส่วน
ข้อ ๔ ปฏิบัติสัททวิมุตติ พันด้วยสงบ หมายความว่าพ้นด้วยอำนาจของผลคือ **อริยผล**
ตั้งแต่อริยมรรคอริยผลชั้น โสดาปัตติมรรคโสดาปัตติผล ขึ้นไป

นิสสรณวิมุตติ พันด้วยออกไป

มาถึงข้อ ๕ **นิสสรณวิมุตติ พันด้วยออกไป** ก็หมายความว่า เมื่อตัดกิเลสได้
เด็ดขาดด้วยมรรค และกิเลสสงบไปด้วยผลตั้งนั้นแล้ว ก็เป็นอันว่าออกไปจากกิเลส
ได้ตลอดไป เป็นการพ้นจากกิเลสตลอดไป ก็เข้าไปในข้อ ๕ เพราะฉะนั้น ข้อ ๕ นี้
ท่านจึงแสดงว่าพ้นด้วยออกไปด้วยอำนาจของ **นิพพาน**

เทียบวิมุตติกับมรรค ผล นิพพาน

ก็เป็นอันว่า ข้อ ๓ สมุทเทวิมุตตินั้นพ้นด้วยมรรค ข้อ ๔ ปฏิบัตวิมุตตินั้นพ้นด้วยผล ข้อ ๕ นิสสรณวิมุตตินั้นพ้นด้วยนิพพาน ก็อาจจะเทียบได้กับคนป่วยเมื่อคนป่วยรับประทานยา ยานั้นก็แก้โรคที่บังเกิดขึ้นให้หาย โรคก็หายได้ด้วยยาอาการที่หายได้ด้วยยานี้เทียบกับพ้นด้วยมรรค และความหายโรคอันเป็นผลของการรักษาด้วยยา ก็เทียบกับปฏิบัติวิมุตติ พ้นด้วยสงบ และเมื่อหายโรคแล้วร่างกายก็กลับเป็นปกติ ไม่ปรากฏโรคนั้นขึ้นอีก เหมือนอย่างคนที่มีร่างกายเป็นปกติทั่ว ๆ ไป ดังนั้นก็เทียบได้กับนิสสรณวิมุตติ พ้นด้วยออกไปคือพ้นด้วยนิพพาน อีกอย่างหนึ่งเหมือนอย่างการเรียนหนังสือ ในที่แรกเมื่อกำลังเรียนเพื่อให้อ่านหนังสือ ออกอ่านหนังสือได้ และเมื่ออ่านหนังสือออก อ่านหนังสือได้ด้วยการเรียน ก็เหมือนอย่างสมุทเทวิมุตติ พ้นจากความไม่รู้หนังสือด้วยการเรียน คราวนี้การที่อ่านหนังสือได้การที่อ่านหนังสือออก อันเป็นผลของการเรียนนั้น ก็เทียบได้กับปฏิบัติวิมุตติพ้นด้วยสงบ ก็คือว่าเป็นอันว่าพ้นจากความไม่รู้หนังสือได้ อ่านหนังสือได้ การอ่านหนังสือได้เป็นผล และเมื่อเรียนจบอ่านหนังสือออก อ่านหนังสือได้ ก็อ่านได้เรื่อยไป เพราะว่าความรู้ที่อ่านหนังสือออก อ่านหนังสือได้นั้นยังคงอยู่ ก็อ่านได้เรื่อย ๆ ไป ก็เทียบกับข้อ ๕ นิสสรณวิมุตติ พ้นด้วยออกไป

ได้มีพระพุทธานุญาตเรื่องวิมุตติไว้ดังที่ยกมาเป็น ๕ ข้อดังนี้ สำหรับวิมุตติที่สามัญชนผู้ปฏิบัติธัมมะทุกท่านทุกคนพึงได้พึงถึงนั่นก็คือ ตถังควิมุตติ และ วิกขัมภณวิมุตติ ข้อ ๑ ข้อ ๒ ส่วนข้อ ๓ ข้อ ๔ ข้อ ๕ นั้น เมื่อปฏิบัติจนได้มรรค จึงได้สมุทเทวิมุตติ และเมื่อได้มรรคก็ได้ผลต่อไป เป็นปฏิบัติวิมุตติ และก็ได้นิพพานคือการที่พ้นกิเลสได้ตลอดไป ก็เป็นนิสสรณวิมุตติ อันเป็นข้อที่ ๕

๒๗) กรกฎาคม ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๖ บารมี

ความหมายของบารมี

จะแสดงเรื่อง บารมี

คำว่า บารมี มาจากคำบาลีว่า ปารมี มีคำแปลที่นักภาษาศาสตร์ได้ให้ไว้หลายอย่าง จะแสดงแต่บางอย่าง คือแปลว่า อย่างยิ่ง มาจากคำว่า ปรมะ ที่ภาษาไทยเรามาใช้ว่า บรม และคำว่าบรมที่แปลว่าอย่างยิ่งนี้ ก็มีใช้ทั้ง ๒ ทาง คืออย่างยิ่งก็บรมหรือไม่ดีอย่างยิ่งก็บรม เช่นคำว่า นิพพานัน ปรม สุข นิพพานเป็นบรมสุข สุขอย่างยิ่ง สงขารธา ปรมา ทุกุชา สังขารทั้งหลายเป็นบรมทุกข์ คือทุกข์อย่างยิ่ง จึงเป็นคำกลาง ๆ ใช้ได้ทั้ง ๒ ทาง คล้ายกับคำบางคำ เช่นแม้คำว่า ธรรมะ หรือ ธรรม ที่ใช้เป็นกลาง ๆ เช่นในอภิธรรม กุสลา ธรรมา ธรรมะทั้งหลายเป็นกุศล อกุสลา ธรรมา ธรรมะทั้งหลายเป็นอกุศล อพยากตา ธรรมา ธรรมะทั้งหลายเป็นอพยากต อันหมายความว่าไม่พยากรณ์ คือกล่าวออกไปว่าเป็นกุศลหรือเป็นอกุศลหรือเป็นกลาง ๆ แต่ในพระสูตรทั้งหลายมักใช้หมายความถึงธรรมะที่เป็นส่วนดีคือกุศล เรียกว่าธรรมหรือธรรมะ ถ้าเป็นฝ่ายไม่ดีเรียกว่าอธรรม เช่นพระพุทธรภาสิตที่ตรัสไว้ว่า น หิ ธรรมโม อธรรมโม จ อุกโธ สมวิปากิโน ธรรมและอธรรมทั้งสอง หามีวิบากคือผลเสมอกันไม่ อธรรมโม นิรย เนติ อธรรมนำไปสู่นิรยะ คติภพที่ไร้ความเจริญ ที่มาแปลกันว่านรก ธรรมโม ปาเปติ สุกติ ธรรมะให้ถึงสุคติคือคติการไปหรือที่ไปที่ดี ดังนี้ คำว่า บารมี มาจากคำว่า ปรมะ แล้วมาเป็น ปารมี ไทยเรียกว่า บารมี แต่ว่ามี ความหมายถึงส่วนที่ดีเท่านั้น ไม่หมายเป็นกลาง ๆ เหมือนอย่างคำว่า ปรมะ

เพราะฉะนั้น คำว่าปารมีจึงมีความหมายที่แปลอีกอย่างหนึ่งว่า เลิศ อย่างยิ่ง ก็คือเลิศหรือประเสริฐ อีกอย่างหนึ่งบารมีแปลว่าถึงฝั่ง อันหมายความว่านำให้ถึงฝั่ง คือจากฝั่งนี้ไปสู่ฝั่งโน้น อันหมายความว่านำจากฝั่งนี้คือโลก ไปสู่ฝั่งโน้นคือโลกุตตระเหนือโลก พ้นโลก อันหมายถึงนิพพาน และคำว่าบารมีนี้ ท่านแสดงว่าพระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญบารมีมาโดยลำดับตลอดเวลาช้านาน และบารมีที่พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญนั้น เมื่อบำเพ็ญมาก ๆ เข้า ก็เป็นบารมีที่สูงขึ้น ๆ หรือบริบูรณ์ขึ้น เพราะฉะนั้น จึงจัดเป็น ๓ ชั้น เรียกว่า บารมี อุปบารมี ปรมัตถบารมี ที่เรียกว่า

บารมีในเมื่อแบ่งเป็น ๓ ชั้นดังนี้ ก็หมายถึงเป็นบารมีสามัญ อุปบารมีก็หมายถึง บารมีที่มากยิ่งขึ้น จนถึงใกล้ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้า ปรมัตถบารมี บารมีที่เป็น ปรมัตถ์ คือให้เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ก็หมายถึงบารมีที่สมบูรณ์ นำให้ตรัสรู้เป็น พระพุทธรเจ้า

ความหมายของโพธิสัตว์

เพราะฉะนั้น จึงควรทราบคำว่า โพธิสัตว์ ที่เราเรียกว่าพระโพธิสัตว์ พระ พุทธรเจ้าเมื่อตรัสถึงพระองค์เองในธัมมะที่ทรงสั่งสอน ก็ทรงใช้คำเรียกพระองค์เอง ว่าโพธิสัตว์ เช่นดังที่ตรัสไว้มีคำแปลว่า เรา คือพระองค์เอง เมื่อเป็นโพธิสัตว์ยังมีได้ ตรัสรู้ ได้ปฏิบัติอย่างนั้นอย่างนั้น และคำว่าโพธิสัตว์นี้ มาจากคำว่า โพธิ ที่แปลว่า ความตรัสรู้ กับ สัตตะ ก็แปลว่า สัตว์ ในคำที่เรียกว่า สัตว์โลก และสัตว์ในคำที่ เรียกว่าสัตว์โลกนี้หมายถึงทั้งหมด ทั้งมนุษย์เดรัจฉานในโลกมนุษย์เรา นี้ และทั้ง ผู้ที่เกิดในอบายโลก เช่นในนรก ในกำเนิดเปรต อสุรกาย และก็หมายถึงตลอดถึง เทวดามารพรหมทั้งหมด และที่เรียกว่า ภูตะ สัมภเวสี ภูตะ ก็คือผู้ที่เกิดแล้ว เป็นแล้ว เป็นนั้นเป็นนี้แล้ว สัมภเวสี ก็แปลว่าผู้ที่แสวงหาภพเกิด ดังเช่นเรียกวิญญาณของ ผู้ที่ตายไปแล้ว ซึ่งยังท่องเที่ยวเร่ร่อน ยังไม่ไปเกิดในภพชาติที่แน่นอน รวมความว่า ทั้งหมดนี้เรียกว่าสัตว์โลกหรือสัตว์ทั้งนั้น อันมีความหมายว่าผู้ที่ยังข้องยังติดอยู่ จึง ยังซัดส่ายไปในภพชาตินั้น ๆ ท่องเที่ยวไปในภพชาตินั้น ๆ กระเสือกกระสนไปใน ภพชาตินั้น ๆ จะเป็นมนุษย์ เดรัจฉาน นรก เปรต อสุรกาย หรือเทวดา มาร พรหม ก็ตาม เมื่อยังมีความข้องติดอยู่ในโลก คือยังมีกิเลส เป็นต้นว่ามีตัณหา ความดิ้นรน ทะยานอยาก ก็จะต้องมีการท่องเที่ยวระเห่หนซัดส่ายไปเกิดตายในภพชาตินั้น ๆ เหล่านี้เรียกว่าสัตว์ทั้งนั้น และสำหรับสัตว์เดรัจฉานนั้น คือเฉพาะ ก็คือเดรัจฉาน ที่ตามศัพท์แปลว่าไปขวาง ดังเช่นสัตว์ ๔ เท้าทั้งหลาย เวลาเดินไปวิ่งไปก็ไปตาม ขวาง ไม่ได้ตั้งตัวขึ้นตรงเดินไป ๒ ขาอย่างมนุษย์ แม้วานรที่ดูใกล้มนุษย์ก็จัดว่า ๔ ขาอยู่นั่นเอง เพราะก็ยังไป ๔ ขาไปตามขวาง ไม่ได้ตั้งตัวไปอยู่โดยปกติ ยืน ๒ ขาในบางครั้งบางคราว แม้ที่มี ๒ ขา เช่น นก เป็ด ไก่ ก็มีขาออกจากกลางลำตัว เราเรียกกันว่าสัตว์เดรัจฉาน และเรียกสั้นกันว่าสัตว์ ซึ่งคล้าย ๆ กับหมายความว่า จะต้องเป็นเดรัจฉานเท่านั้นจึงเป็นสัตว์ แต่อันที่จริงนั้น แม้มนุษย์ทุกคนที่ยังมีกิเลส

อยู่ก็เรียกว่าสัตว์ คือเป็นผู้ขังผู้ติดอยู่ในโลก ซึ่งยังขัดสายท่องเที่ยวกระเสือกกระสนไปอยู่ในภพชาติต่าง ๆ

สุคติและทุคติ

และบรรดาสัตว์โลกดังที่กล่าวมานี้ ท่านผู้ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ซึ่งเป็นสัตว์โลกชนิดที่มีปัญญา และนับว่าเป็นภูมิชั้นที่สูงอยู่ในจำพวกที่เรียกว่า สุคติ ที่แปลว่าคติที่ดี ต่างจากสัตว์เดรัจฉานที่เกิดร่วมโลกกับมนุษย์เหมือนกัน แต่ก็ยังเรียกว่าเป็นทุคติ เป็นคติที่ไม่ดี และจัดอยู่ในจำพวกที่เรียกว่าอบาย อบายภูมิ ที่แปลว่าภูมิของสัตว์จำพวกที่ปราศจากความเจริญ ซึ่งได้แก่ นรก สัตว์เดรัจฉาน เปรต อสุรกาย จัดว่าเป็นอบายภูมิทั้งหมด แล้วก็เป็ทุคติหรือทุคติภูมิ ส่วนมนุษย์นั้นจัดเข้าในจำพวกที่เป็นสุคติ เทพพรหมทั้งหลายก็เป็นพวกสุคติคือเป็นคติที่ดี และตามคติทางพุทธศาสนานั้น กำเนิดของสัตว์นั้นก็ ได้มีแสดงไว้ว่ามีกำเนิดหลายอย่าง ที่เกิดจากกรรมของมารดาเช่นมนุษย์และสัตว์เดรัจฉานบางจำพวก ที่เกิดจากไข่ ก็เช่นพวก สัตว์มีปีกเช่นไก่ ที่เกิดจากเถ้าโคลนก็เช่นพวกแมลงต่าง ๆ บางจำพวกหรือสัตว์แบบนั้นบางจำพวก และอีกจำพวกหนึ่งเรียกลอยเกิด คือไม่มีมารดาบิดาเป็นแดนเกิด ไม่มีไข่เป็นที่เกิด และไม่มีเถ้าโคลนเป็นที่เกิด ได้แก่จำพวกที่เรียกว่า อทิสสมานกาย มีกายไม่ปรากฏทั้งหลาย ดังที่เราเรียกกันว่าวิญญาณหรือผี เช่นคนตาย เมื่อยังมีกิเลสอยู่ วิญญาณก็ออกจากร่าง เป็นอทิสสมานกาย มีกายไม่ปรากฏ เมื่อยังท่องเที่ยวอยู่ก็เรียกว่าสัมภเวสี เช่นยังมีห้วงมีกังวลในญาติในทรัพย์สมบัติเป็นต้น ความห้วงกังวลนั้นก็เป็ตัวกรรม ที่นำไปยังท่องเที่ยววนเวียนหาภพชาติเกิดอยู่ หรือว่าไปถึงภพชาติเกิดทันที แต่ว่าเป็นภพชาติที่มีระยะสั้น และจำพวกที่ไปเกิดเป็นสัตว์ นรกเปรตอสุรกาย เป็นเทพเป็นพรหมทั้งหลาย ก็เป็นพวกอทิสสมานกาย มีกายไม่ปรากฏแก่ตามนุษย์เท่านั้น พวกนี้เรียกลอยเกิด ตามศัพท์ก็ว่า โอปปาติกะ อันหมายความว่า ผุดเกิดขึ้นมาทันทีเป็นภพชาตินั้น ๆ แม้สัมภเวสีที่ว่าแสวงหาภพเกิดนั้น ก็มีความหมายอีกอย่างหนึ่งว่า ก็เป็นภพชาติอย่างหนึ่งเหมือนกัน แต่เป็นภพชาติระยะสั้น ที่ยังเื่องอยู่ด้วยความกังวลลาลยห้วงใย คือเป็นตัวกรรม ผูกพันอยู่กับทรัพย์สมบัติครอบครัวเป็นต้น เหล่านี้ก็เป็นอีกกำเนิดหนึ่ง เป็นโอปปาติกะ ลอยเกิด การเกิดก็มีหลายชนิดดังที่มีแสดงไว้ดังนี้ และก็เป็นที่ไปตามกรรมคือการ

งานที่ได้กระทำเอาไว้ กรรมดีก็ให้ไปดี กรรมชั่วก็ให้ไปชั่ว ดังพระพุทธภาษิต
ที่ได้ยกมาแล้วข้างต้น

พระโพธิสัตว์ยังเป็นสัตว์โลก

พระโพธิสัตว์ก็เป็นสัตว์ที่ยังข้องติดอยู่ในโลก คือยังเป็นสัตว์โลก และเมื่อ
เกิดมาเป็นมนุษย์ เรียกว่าเป็นสัตว์มนุษย์ซึ่งเป็นจำพวกที่มีปัญญาสูง เป็นชาติ-
ปัญญาที่นับเป็นสุคติคือคติที่ดี เป็นผลของกุศลคือกรรมที่เป็นส่วนดี อันประกอบ
ด้วยปัญญาที่ฉลาด กุศลนั้นก็เปลืองอย่างหนึ่งว่าฉลาด แต่ก็มีค่าแปลหลายอย่างเหมือน
กัน แปลว่าตัดชั่วมิได้ แต่มุ่งถึงมีปัญญาที่ฉลาด เพราะฉะนั้น เกิดมาเป็นมนุษย์นี้
จึงมีปัญญาติดตัวมาอันเรียกว่า **ชาติปัญญา** ปัญญาที่มากับชาติคือความเกิด สูงกว่า
สัตว์เดรัจฉานทั้งหลาย สามารถที่จะใช้ปัญญาที่มากับความเกิดน้อบรมทวิปัญญา
ให้มากขึ้น สร้างความเจริญต่าง ๆ ให้บังเกิดขึ้นทั้งในภายนอกทั้งในภายใน ในภายใน
นอกก็คือว่าสร้างบ้านเมืองเป็นต้น ในภายในก็คือว่าอบรมปัญญาในจิตใจที่มีอยู่
เป็นพื้นให้เจริญยิ่งขึ้น ๆ จนถึงเจริญที่สุด ดังพระพุทธเจ้าผู้พระบรมศาสดาของเรา
ทั้งหลาย ก็ได้ทรงพัฒนาคุณธรรมทางจิตใจ ซึ่งมีปัญญาเป็นยอดเป็นส่วนสำคัญนี้
ให้เจริญยิ่งขึ้นโดยลำดับ จนถึงได้ตรัสรู้พระธรรม เป็น **อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ**
สัมมาสัมโพธิญาณ ก็แปลว่าความตรัสรู้เองชอบ เป็น **สัมมาสัมพุทธะ** ที่แปลว่าผู้
ตรัสรู้เองชอบ **สัมมา** ก็แปลว่าชอบ **สัม** หรือ **สัง** ก็แปลว่า **เอง** **โพธิ** ก็ตรัสรู้
สัมมา ชอบ **สัง** **เอง** **โพธิ** ตรัสรู้ รวมเป็น **สัมมาสัมโพธิญาณ** แปลว่า ญาณคือ
ความตรัสรู้เองชอบ **อนุตตระ** ก็แปลว่า ยอดเยี่ยม ตามศัพท์แปลว่าไม่มีความรู้อื่น
จะยิ่งขึ้นไปกว่า

พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญบารมีเพื่อความตรัสรู้

อันคำว่า ยอดเยี่ยม คือไม่มีความรู้อื่นจะยิ่งไปกว่า หรือจะเป็นบุคคล ก็จะไม่
มีบุคคลอื่นจะยิ่งขึ้นไปกว่า ไม่ใช่เป็นคำโอ้อวด แต่ว่าเป็นคำจำกัดความ จำกัด
ความว่ารู้ถึงที่สุด จบ เสร็จสิ้น บริสุทธ์ บริบูรณ์ บริสุทธ์ก็คือว่าถูกต้อง ไม่มี
ผิดพลาดที่จะต้องแก้ไข บริบูรณ์ก็คือว่าเต็มที่ไม่มีบกพร่องที่จะต้องเพิ่มเติม อนุตตระ
จึงมีความหมายว่าบริสุทธ์บริบูรณ์ดังนี้ ถ้าหากว่าไม่เป็นอนุตตระ คือไม่มีความรู้

อื่นที่จะยิ่งขึ้นไปกว่า อันหมายความว่ายังมีความรู้อื่นที่ยิ่งขึ้นไปอีก ก็แปลว่ายังไม่จบ จะต้องศึกษาปฏิบัติกันต่อไปเพื่อให้จบ ให้รู้จบ ให้รู้เสร็จ ก็ยังเป็นพุทธะไม่ได้ ต่อเมื่อความรู้นั้นจบเสร็จ บริสุทธิ์บริบูรณ์ทั้งหมด ซึ่งมีอีกคำหนึ่งเรียกว่า สัพพัญญูรู้ทั้งหมด ก็หมายความว่า รู้ครบถ้วนถูกต้องทั้งหมดดังที่กล่าวมานั้นนั่นแหละ จึงจะเป็น อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ คือเป็นญาณ ความหยั่งรู้ ความตรัสรู้เองชอบที่เป็นอนุตตระ ไม่มีที่จะยิ่งขึ้นไปอีก ก็คือเป็นสัพพัญญูรู้หมด จบถ้วนเสร็จกิจ นี้ก็เป็นเพราะกุศลที่นำมาให้เกิดเป็นมนุษย์ และมนุษย์ก็ใช้กุศลคือความฉลาดนี้เองสะสมเพิ่มเติมให้ความรู้มากขึ้น ๆ และพัฒนายิ่งขึ้น ๆ จนจบเสร็จ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ได้ทรงพัฒนากุศลที่มีมาเป็นกำเนิดดังกล่าวนั้นเองในเบื้องต้นขึ้นมาโดยลำดับ และเมื่อพระองค์ได้ปรารถนา พุทธภูมิ ได้ทรงบำเพ็ญพระบารมีเพื่อให้บรรลุถึง อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ดังกล่าวนั้น จึงได้เรียกว่า โพธิสัตว์ หรือพระโพธิสัตว์ คือสัตว์ที่บำเพ็ญเพื่อโพธิ ความตรัสรู้ หรือเป็นสัตว์ที่จะตรัสรู้ หรือว่าเป็นสัตตตะคือผู้ข้องนั้นแหละ แต่ข้องอยู่เพื่อโพธิคือความตรัสรู้ ข้องอยู่ในโพธิคือความตรัสรู้

ใน ภยเภทสูตร แสดงว่า พระบรมศาสดาตรัสว่า เมื่อทรงเป็นโพธิสัตว์ ยังมีได้ตรัสรู้ ทรงมีกายกัมมันตะเป็นต้นบริสุทธิ์ อริยะเหล่าใด มีกายกัมมันตะเป็นต้น บริสุทธิ์ เสพเสนาสนะป่า ทรงเป็นผู้หนึ่งแห่งอริยะเหล่านั้น พระสูตรนี้ แสดงว่า ทรงเรียกว่าอริยะสำหรับพระโพธิสัตว์ได้

๒๘ กรกฎาคม ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๗ บารมี (ต่อ)

คำแปลของบารมีและความหมายที่สำคัญได้แสดงมาแล้ว วันนี้จะได้แสดงต่อให้มีความเข้าใจในความหมายของบารมีและสิ่งที่ตรงกันข้าม

บารมีคือคุณธรรมที่นำผู้ปฏิบัติให้พ้นโลก

คำว่า **บารมี** ที่แปลว่า อย่างยิ่ง หรือที่มีความหมายว่า เลิศ ประเสริฐ ก็หมายถึงถึงธัมมะหรือภูมิชั้นของธัมมะที่เป็นคุณธรรม ที่เป็นความดีในจิตใจ ซึ่งได้สั่งสมเพิ่มเติมให้ยิ่งขึ้น ๆ คือให้เป็นอย่างยิ่ง คือให้ยิ่งขึ้นอยู่เสมอ จนถึงบริบูรณ์เต็มที่สุดในที่สุด อย่างยิ่งก็คือว่าคุณธรรมที่สั่งสมอบรมให้เป็นอย่างยิ่ง คือยิ่งขึ้น ๆ ดังกล่าวและที่หมายถึงว่าเลิศหรือประเสริฐ ก็โดยที่คุณธรรมที่เป็นอย่างยิ่งนั้นเป็นของเลิศ เป็นของประเสริฐ เป็นของดีที่สุดใน และที่แปลว่าให้ถึงฝั่งนั้น ก็หมายถึงคุณธรรมที่นำผู้ปฏิบัติให้ออกจากฝั่งนี้ จนพ้นจากฝั่งนี้ไปถึงฝั่งโน้น เป็นความหมายทางรูปธรรม หมายถึงฝั่ง ๒ ฝั่งที่มีมหาสมุทร มีห้วงน้ำลึก มีทะเลหลวงคั่นอยู่กลาง แล้วก็เปรียบสัตว์โลกว่าเหมือนอย่างผู้ที่ข้ามจากฝั่งนี้คือโลก หรือว่าความทุกข์ หรือว่ากิเลส ซึ่งนับว่าเป็นฝั่งนี้ เพราะว่าที่ชื่อว่าโลก ๆ นี้ ตามความหมายในทางธรรมก็หมายถึงว่าที่ ๆ เป็นทุกข์ มีกิเลส มีทุกข์ สัตว์โลกอยู่ฝั่งนี้ก็ต้องประกอบด้วยกิเลส ประกอบด้วยความทุกข์ จะพ้นจากฝั่งนี้ไปสู่ฝั่งโน้น อันหมายถึง โลกุตตระ พ้นโลกคือ นิพพาน ก็ต้องอาศัยคุณธรรมที่ได้สั่งสมอบรมยิ่งขึ้น ๆ ที่เป็นอย่างยิ่งนั้น เหมือนอย่างเป็นเรื่องสำหรับโดยสารข้ามไปจากฝั่งนี้ไปสู่ฝั่งโน้น แล้วที่คุณธรรมที่เหมือนอย่างเรือที่ทำให้ข้ามพากได้นั้น ก็คือบารมี ที่แปลว่าให้ถึงฝั่งโน้น ให้ถึงฝั่ง ก็หมายถึงคุณธรรมนั่นเอง

บารมีมาจากกรรม

และบารมีนี้ก็มาจาก **กรรม** คือการงานที่บุคคลกระทำทางกาย ทางวาจา ทางใจ ประกอบด้วยเจตนาคือความตั้งใจ กรรมที่บุคคลกระทำนั้น กรรมดีก็มี กรรมชั่วก็มี กรรมดีก็ให้ผลดี กรรมชั่วก็ให้ผลชั่ว ดังที่มีพระพุทธภาษิตตรัสสอนไว้ใน

อภิณหปัจจเวกขณะ ที่เราทั้งหลายได้สวดกันอยู่ตลอดเวลาเช้าว่า *กมฺมสฺสโกมฺหิ* เรามีกรรมเป็นของ ๆ ตน *กมฺมทายาทิ* เป็นทายาทรับผลของกรรม *กมฺมโยนิ* มีกรรมเป็นกำเนิด *กมฺมพหุ* มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ *กมฺมปฏิสรโณ* มีกรรมเป็นที่อาศัย *ยํ* *กมฺมํ* *กริสฺสามิ* จักกระทำกรรมอันใดไว้ *กฺลฺยาณํ* *วา* *ปาปกํ* *วา* *ดี* หรือ *ชั่ว* *ตสฺส* *ทายาทิ* *ภวิสฺสามิ* จักเป็นทายาทรับผลของกรรมนั้น ดังนี้

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “เจตนาหํ ภิกขเว *กมฺมํ* *วทามิ* ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม เพราะว่าบุคคลมีเจตนาคือความจงใจแล้ว จึงกระทำกรรมทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ทางใจบ้าง” ดังนี้

บารมีหมายถึงเก็บดี เก็บถูกไว้ในจิตใจ

เพราะฉะนั้น กรรมที่บุคคลกระทำนี้เอง ถ้าเป็นกรรมดีก็เป็น บุญกรรม กุศลกรรม ถ้าเป็นกรรมชั่วก็เป็น บาปกรรม อกุศลกรรม สุจริตก็จัดเข้าในกรรมดี ทุจริตก็จัดเข้าในกรรมชั่ว กรรมที่ทุกคนได้กระทำนี้ ย่อมให้ผลในปัจจุบันก็มี ในภายหน้าก็มี ในเวลาที่ถัดไปจากภายหน้านั้นไปก็มี เหมือนอย่างว่าให้ผลในวันนี้ ให้ผลในวันพรุ่งนี้ ให้ผลในวันที่ถัดจากวันพรุ่งนี้ไป ให้ผลในภพนี้ ให้ผลในภพหน้า ให้ผลในภพที่ถัดไปจากภพหน้า กรรมย่อมให้ผลต่าง ๆ กันดังนี้ แต่ว่าเมื่อกรรมให้ผลแล้ว ก็เป็น *อโหสิกรรม* คือว่ากรรมที่ได้ให้ผลเสร็จไปแล้ว เพราะฉะนั้น กรรมซึ่งเป็นเหตุ และผลของกรรมซึ่งเป็นตัวผล จึงมีเวลาที่เสร็จสิ้น แต่ว่าเมื่อทำกรรมดีไว้บ่อย ๆ ก็ย่อมมีความคุ้นเคยอยู่ในความดี มีความดียังติดอยู่ ดังที่เรียกว่า เป็น *นิสสัย* เป็น *อุปนิสัย* เป็น *วาสนา* ยังไม่หมดไป ความคุ้นเคยในทางดี ความดีที่ยังเหลืออยู่ติดอยู่ ไม่หมดสิ้นไปได้เหมือนอย่างกรรม นี้แหละเรียกว่าบารมี เป็นความคุ้นเคยในทางดี อันมาจากกรรมดีที่ประกอบกระทำ และความดีที่เหลือติดอยู่ เป็นความคุ้นเคยในทางดีดังกล่าวนี้ ก็เป็นสิ่งที่สั่งสมเพิ่มเติมขึ้นได้อยู่เสมอ คือยิ่ง ๆ ขึ้นไปอยู่เสมอ เพราะฉะนั้น บารมีจะหมายถึงว่า เก็บดี หรือ เก็บถูก ไว้ก็ได้ เก็บดี เก็บถูกไว้ในจิตใจ ไม่หมดสิ้นไป

อาสวะหมายถึงเก็บชั่วเก็บผิดไว้ในจิตใจ

อีกอย่างหนึ่งที่ตรงกันข้ามกับบารมีก็คือ อาสวะ ที่แปลว่า ภาวะที่ต้องสันดาน อันเป็นฝ่ายชั่ว แม้อาสวะนี้ก็มีลักษณะเก็บแต่ตรงกันข้ามกับบารมี คือเป็นความ

เก็บชั่วเก็บผิดเอาไว้ในจิตใจ และก็มาจากการมออีกเหมือนกันที่เป็นกรรมฝ่ายชั่ว เมื่อกระทำกรรมที่ชั่วที่ผิด เป็นอกุศลกรรมเป็นบาปกรรมเป็นทุจริตกรรม กรรมที่ชั่วนั้นก็ให้ผลชั่ว ในปัจจุบันบ้าง ในภายหน้าบ้าง ในเวลาที่ถัดไปจากภายหน้านั้นบ้าง เหมือนดังที่ได้กล่าวแล้วในเรื่องของกรรมดี และเมื่อกรรมชั่วให้ผลแล้ว ก็เป็นอันว่าเป็นอโหสิกรรม คือว่าแล้วกันไป เพราะฉะนั้น แม้กรรมชั่วอันเป็นส่วนเหตุและกรรมชั่วซึ่งเป็นส่วนผล จึงมีเวลาที่แล้วกันไป จบเสร็จสิ้นกันไป แต่ว่ากรรมชั่วที่กระทำนั้น ก็ทำให้เกิดความคุ้นเคยในกรรมชั่วในความชั่ว เป็นความชั่วที่เก็บสั่งสมอยู่เช่นเดียวกัน เรียกว่า อาสวะ ที่แปลว่า ดองสันดาน หรือว่า หมักหมมอยู่ในสันดาน อีกอย่างหนึ่งเรียกว่า อนุสัย แปลว่า นอนเนื่อง นอนจมอยู่ในจิต หรือว่าใน จิตสันดาน คำว่า สันดาน นั้นหมายถึงภูมิพื้นของจิตใจที่มีขึ้นอยู่ และมีสืบเนื่องกันไป ในส่วนกรรมดีนั้นก็เพิ่มเติมบารมี เก็บดีเก็บถูก เป็นสันดานอยู่ในจิตใจที่เรียกว่าจิตสันดาน หรือว่า **ธรรมสันดาน** บารมีจึงเป็นสิ่งที่ประกอบอยู่ในจิตสันดาน เป็นจิตสันดานฝ่ายดี ส่วนอาสวะนั้นก็ก่อให้เกิดสันดานซึ่งเป็นฝ่ายชั่ว ติดต่อกันไปได้เช่นเดียวกัน ก็เป็นจิตสันดานฝ่ายชั่ว ซึ่งประกอบด้วยอาสวะ แต่เมื่อพูดเป็นกลาง ๆ ว่าจิตสันดาน ความสืบต่อไปของจิต บารมีก็สั่งสมเพิ่มเติมอยู่ในจิตสันดานส่วนหนึ่ง อาสวะก็สั่งสมเพิ่มเติมอยู่ในจิตสันดานอีกส่วนหนึ่ง และบารมีนั้นก็มาจากการมดี อาสวะนั้นก็มาจากการมชั่ว

นิสสัยและอหัตถ์

และนอกจากนี้ยังมีคำที่เกี่ยวกับจิตใจดังกล่าวนี้อีก ๒-๓ คำ คือ นิสสัย อุปนิสสัย วาสนา คำว่านิสสัยนั้นแปลว่าที่อาศัย อุปนิสสัยนั้นก็แปลว่าสิ่งที่เข้ามาอาศัย หรือว่าที่ ๆ อาศัยนั่นเองที่แรงขึ้น ส่วนวาสนานั้นแปลว่าความอยู่ตัว บุคคลที่ได้ประกอบกรรมดีอยู่บ่อย ๆ กรรมดีนั้นก็เข้ามาเป็นบารมีอยู่ในจิตใจ บารมีบางอย่างมาจากศีล มาจากทาน เมื่อมาเป็นบารมีอยู่ในจิตใจ ก็ปรากฏออกมาแสดงออกมาเป็นนิสสัย สิลนิสสัย ที่แปลว่า อาศัยศีลหรือมีศีลเป็นที่อาศัย จิตใจที่มีศีลเป็นที่อาศัย ก็ทำให้มีความเอนเอียงของใจ มีความพอใจชอบรักษาศีล บารมีที่มาจากทาน ก็ทำให้จิตใจประกอบด้วยทานนิสสัย คือมีทานเป็นที่อาศัยหรืออาศัยทาน ก็ทำให้มีจิตใจเอนเอียงชอบพอใจไปในทางทำทาน ชอบเอื้อเพื่อแผ้วเผ่าเจือจาน อากา

เอนเอียงไปของใจดังกล่าวนี้เรียกว่า **อหยาตัย** คนที่มีอหยาตัยชอบรักษาศีล ก็เรียกว่ามีจิตที่เป็นศีลนิสสัย คนที่มีอหยาตัยชอบให้ทาน ก็เรียกว่ามีจิตเป็นทานนิสสัย ดังกล่าว ก็คือมีนิสสัยอยู่ในทาน มีนิสสัยอยู่ในศีล ก็ทำให้มีอหยาตัยชอบให้ทาน ชอบรักษาศีล ในทางตรงกันข้าม คนที่ประกอบกรรมชั่วอันทำให้บังเกิดเป็นอาสวะ อยู่ในจิตใจ ดองจิตสันดาน เป็นฝ่ายชั่ว เก็บชั่วเก็บผิด ก็ทำให้มีนิสสัยไปในทางต่าง ๆ เช่นอาสวะที่มาจากฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ก็ทำให้มีนิสสัยร้ายเรียก **ปาณาติบาตนิสสัย** นิสสัยชอบฆ่าสัตว์ ถ้าเป็นอาสวะที่มาจากกรรมชั่วที่เกิดจากการลักทรัพย์ ก็เข้าไปดองสันดาน เป็นอาสวะที่ทำให้มีนิสสัยเป็น **อทินนทานนิสสัย** นิสสัยที่ชอบลักทรัพย์ มีการลักทรัพย์เป็นนิสสัย ก็ทำให้มีอหยาตัยที่ชอบไปในทางฆ่าสัตว์บ้าง ชอบไปในการลักทรัพย์บ้างเป็นต้น ตามประเภทของความชั่วที่เข้าไปทำให้เกิดอาสวะ แล้วก็สร้างนิสสัยตามประเภทของความชั่วนั้น ๆ เช่นเดียวกับในทางดี เมื่อประกอบกรรมที่ดีก็เข้าไปเป็นบารมี สร้างนิสสัยในทางดีต่าง ๆ ตามประเภทของความดีที่กระทำ เพราะฉะนั้น คนเราจึงปรากฏว่ามีนิสสัยดีบ้าง มีนิสสัยชั่วบ้าง และนิสสัยดีนั้นก็มีต่าง ๆ กัน นิสสัยชั่วนั้นก็มีต่าง ๆ กัน และบางคนก็มีทั้ง ๒ อย่าง ดีบางอย่าง ชั่วบางอย่าง และโดยมากก็เป็นเช่นนั้น เพราะว่าบุคคลที่เป็นสามัญชนทุกคนนั้น ก็ได้ประกอบกรรมที่ดีกันมาบ้าง ที่ชั่วกันมาบ้าง ก็เข้าไปสร้างบารมีไว้บ้าง สร้างอาสวะไว้บ้างในจิตใจ เข้าไปเป็นสันดานอยู่ในจิตใจ เป็นสันดานทางดีก็เรียกว่า **ธรรมสันดาน** หรือจะเรียกว่า **บารมีสันดาน** ก็ได้ ถ้าเป็นทางชั่วก็เป็น **อาสวะสันดาน** หรือเรียกว่า **อธรรมสันดาน** ก็ได้ ก็ทำให้ปรากฏเป็นนิสสัยที่ดีอย่างนั้นอย่างนี้บ้าง นิสสัยที่ชั่วอย่างนั้นอย่างนี้บ้าง แล้วก็ปรากฏเป็นอหยาตัยคือความที่เอนเอียงไปของใจ ไปในทางดีอย่างนั้น ๆ บ้าง ไปในทางชั่วอย่างนั้น ๆ บ้าง ดังที่ปรากฏกันอยู่ในทุก ๆ คน

วาสนาแปลว่าความอยู่ตัว

และที่เรียกว่า **วาสนา** นั้น มักจะพูดกันในภาษาไทยว่ามีวาสนาบารมี หรือมีบารมีวาสนาดี มีวาสนาไม่ดี ถ้าไม่ดีละก็ไม่ใช้คำว่าบารมี ถ้าดีก็อาจจะใช้รวมกันว่าวาสนาบารมีดี ถ้าไม่ดีก็ไม่ใช้บารมี ว่าวาสนาไม่ดี คำว่าวาสนานั้นแปลว่าความอยู่ตัว มีได้ทั้งทางกายทั้งทางใจ คืออาการทางกายที่ทำอะไรบ่อย ๆ จนอยู่ตัว

ก็เป็นวาสนาทางกาย เช่นว่าเราหัดเขียนหนังสือด้วยมือขวา มือขวาเขียนหนังสือได้ แต่มือซ้ายนั้นไม่ได้หัดให้เขียนหนังสือ เขียนไม่ได้ เราจะใช้มือซ้ายเขียนหนังสือ ใช้ไม่ได้เขียนไม่ได้ ไม่สะดวก ความเขียนหนังสือได้ของมือขวาจึงอยู่ตัว ดังนี้เรียกว่า เป็นวาสนาของมือขวา มือซ้ายไม่มีวาสนาในการเขียนหนังสือเพราะว่าไม่ได้หัด ไม่ได้หัดเขียนบ่อย ๆ จนเขียนได้ วาสนาเป็นสัตว์ที่มีลักษณะกระโดดโลดเต้น ใต้ไปตามต้นไม้ ก็เรียกว่าวาสนานั้นมีวาสนาในการกระโดดโลดเต้น ในการไต่ต้นไม้ไปตามต้นไม้ เป็นกิริยาทางกาย ส่วนทางจิตใจนั้นก็เช่นเดียวกัน จิตใจที่หัดปฏิบัติฝึกใจไปในทางใดจนอยู่ตัวในทางนั้น ก็แปลว่ามีวาสนาในทางนั้น แต่หมายถึงว่าต้องเป็นสิ่งที่ทำบ่อย ๆ จนอยู่ตัว เช่นจิตใจที่ปฏิบัติศีลได้บ่อย ๆ คือตั้งใจปฏิบัติอยู่บ่อย ๆ จนศีลนั้นถึงใจ เป็นปกติของใจ ใจไม่มีเดือดร้อนในการที่จะต้องมีศีล ศีลตั้งอยู่ในจิตใจ เป็นปกติ แปลว่าอยู่ตัว ก็แปลว่ามีวาสนาในศีล ทำสมาธิได้บ่อย ๆ อยากรจะให้จิตสงบเมื่อไรก็ปฏิบัติได้สะดวก แปลว่าจิตอยู่ตัวในสมาธิได้ ก็แปลว่ามีวาสนาในทางสมาธิ นี่เป็นตัวอย่างของวาสนาทางจิตใจ

วาสนามีได้ทั้งทางกายและใจ

ในการปฏิบัติความดีทุกอย่าง ก็ต้องเริ่มตั้งแต่การหัดทำ ที่ยังไม่สะดวกยังไม่คล่อง ก็ยังไม่มีความวาสนาคือยังไม่อยู่ตัว จนถึงเมื่อสะดวกเมื่อคล่อง และการทำความดีนั้น ๆ ยังไม่ขัดข้อง ก็มีความวาสนาในการทำความดีนั้น ๆ ทำซ้ำก็เหมือนกัน ต้องหัด ต้องทำ จะเป็นการฆ่าก็ตาม การลักก็ตาม ต้องมีการหัดมีการต้องทำบ่อย ๆ โภกก็เหมือนกัน ต้องหัดโภกบ่อย ๆ มีความถนัดในทางที่จะโภกคน สุราก็เหมือนกัน ต้องมีการหัดดื่มมาตั้งแต่ต้น ทุกคนที่แรกก็ดื่มสุราไม่เป็น เมื่อหัดไป ๆ แล้วก็ดื่มได้ และเมื่อเกิดติดสุราขึ้นแล้ว ก็เป็นอันว่าอยู่ตัวทีเดียว ต้องดื่มสุราอยู่เสมอ นี่ก็เป็นวาสนาในทางดื่มสุรา เหล่านี้เป็นวาสนาที่ไม่ดี ส่วนที่พูดกันในภาษาไทยว่ามีวาสนาไม่มีวาสนานั้น ก็อาจจะหมายความว่ามุ่งถึงในทางดี คือว่าไม่ได้ทำความดีไว้อย่างเพียงพอ ไม่ได้ทำความดีไว้มากในอดีตปางก่อน มาในปัจจุบันจึงมีความวาสนาคือหมายถึงว่ามีความเจริญต่าง ๆ น้อย เรียกว่าไม่มีวาสนา และเมื่อทำความดีต่าง ๆ ไว้มาก ในปัจจุบันก็มีความเจริญ ก็เรียกว่ามีความวาสนาดี ก็ไปได้เหมือนกันแต่ยังไม่

สมบุรณ์ ถ้าสมบุรณ์ก็เป็นได้ทั้ง ๒ ทางดังที่กล่าวมาแล้ว เพราะวาสนานั้นมีได้ทั้งทางกายทั้งทางใจ

ท่านแสดงว่าพระพุทธรูปเจ้านี้ทรงละได้ทั้งกิเลสทั้งวาสนา แต่พระอรหันตสาวกนั้นละกิเลสได้แต่ละวาสนาไม่ได้ ท่านยกตัวอย่างเช่นว่าท่านพระสารีบุตรซึ่งเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา ละกิเลสได้ แต่ว่าละวาสนาท่างกายไม่ได้ เช่นว่าเมื่อท่านเดินไปที่ไหน พบหลุมพบบ่อ ท่านมักจะชอบกระโดดข้าม ก็มีแสดงว่าในอดีตชาติท่านเคยเป็นวานร ท่านมีลักษณะชอบกระโดดโลดเต้น มาในปัจจุบันวาสนาที่เคยกระโดดนั้นก็ยังติดมา หรือว่าพระเถระบางองค์ที่เป็นพระอรหันต์แล้ว ละกิเลสได้แล้วแต่ว่าปากร้าย เป็นคนที่ชอบพูดจาใช้คำร้าย ๆ แรง ๆ อย่างคนที่ชอบพูดในภาษาชาวบ้านเรียกไอ้เรียกอีอะไรต่าง ๆ แม้ว่าท่านสำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว วาสนาที่มีวาจาร้ายดังที่กล่าวนั้นก็ยังไม่หมด เรียกว่ายังติดมาอยู่ แต่ใจไม่ได้ร้ายไปตามที่พูด นี่เป็นวาสนาที่เคยทำมาบ่อย ๆ มันอยู่ตัว ก็เลยละยาก นี่เป็นเรื่องของทางกาย แต่ว่ากิเลสทางจิตใจนั้นละได้หมด นี่คือวาสนา

พื้นฐานของจิตใจมาจากการสั่งเสพ

นิสสัย อุปนิสสัย วาสนา บารมี อาสวะ ก็มีความหมายถึงภาวะที่เป็นพื้นฐานของจิตใจ อันเนื่องมาจากการมดีกรรมชั่วที่ตนกระทำนั่นเอง เมื่อทำกรรมดีก็เหลือเป็นบารมีเก็บสะสมไว้ เมื่อทำกรรมชั่วก็เหลือเป็นอาสวะเก็บสะสมไว้ บารมีก็เก็บดีเก็บถูก อาสวะก็เก็บชั่วเก็บผิด ที่ไม่หมดสิ้นเพิ่มเต็มขึ้นอยู่เสมอ และก็ทำให้มาปรากฏเป็นนิสสัย อุปนิสสัยต่าง ๆ เป็นอธยาศัยต่าง ๆ ดีบ้างชั่วบ้าง และทั้งดีทั้งชื่อนั้น สิ่งที่ได้ประกอบกระทำบ่อย ๆ จนอยู่ตัวก็เรียกว่าเป็นวาสนาที่ละยาก ถ้าไม่อยู่ตัวแล้วจะง่ายกว่า ถ้าอยู่ตัวละยาก ความที่เป็นวาสนาคืออยู่ตัวนั้นก็เกิดจากทำบ่อย ๆ เพราะฉะนั้น เมื่อสรุปเข้าแล้ว เหตุเบื้องต้นของทั้งหมดนี้จึงอยู่ที่ เสวนา คือการสั่งเสพ การที่กระทำอะไรทางกายทางวาจาทางใจเรียกว่าการเสวนาคือการสั่งเสพทั้งนั้น ทำกรรมดีก็สั่งเสพกรรมดี ทำกรรมชั่วก็สั่งเสพกรรมชั่ว เพราะฉะนั้น เสวนาคือการสั่งเสพนี้จึงเป็นสิ่งสำคัญ พระพุทธรูปเจ้าจึงได้ตรัสไว้เป็นมงคลคาถาที่ ๑ ข้อที่ ๑ และที่ ๒ ที่เดียวว่า อเสวนา จ พาลานํ ไม่สั่งเสพคนพาลทั้งหลาย ปณฺฑิตานญฺจ เสวนา สั่งเสพบัณฑิตคือคนดีทั้งหลาย เพราะว่าคนพาล

คือคนชั่วคนเขลา คำว่า พาละ นั้นแปลว่า เขลา ไม่ฉลาด หมายถึงคนชั่ว เพราะ การที่คนทำชั่วนั้น ก็เพราะว่ามีความเขลาความไม่ฉลาดจึงทำ เพราะฉะนั้น คน พาลจึงแปลว่าคนชั่ว ตามศัพท์แปลว่าคนเขลา ถ้าแปลรวมกันก็คือว่าคนเขลาคนโง่ คนชั่ว และก็หมายถึงตนเองด้วยผู้อื่นด้วย ตนเองเมื่อเป็นคนเขลาไม่ฉลาดเป็นคน ทำชั่วยกชื่อว่าพาล คนอื่นก็เหมือนกัน ถ้าเป็นคนที่ทำชั่วไม่ฉลาดก็เป็นคนพาล ไม่ ส้องเสพคนพาลก็คือ ไม่ส้องเสพคนอื่นที่เป็นคนชั่วคนไม่ฉลาด ทั้งไม่ส้องเสพตนเอง ที่เป็นคนชั่ว คนไม่ฉลาด คือต้องปฏิบัติละความชั่วความไม่ฉลาดในตัวเองออกไป บัณฑิต นั้นก็หมายถึงคนดีมีปัญญา คือคนที่ดีด้วย คนที่ฉลาดด้วย คนดีมีปัญญา ตนเองเมื่อเป็นคนดีมีปัญญาก็เป็นบัณฑิต คนอื่นที่เป็นคนดีมีปัญญาก็เป็นบัณฑิต ให้ส้องเสพคนอื่นที่เป็นคนดีมีปัญญา และส้องเสพตนเองที่เป็นคนดีมีปัญญา คือ ต้องสร้างตนเองให้เป็นคนดีมีปัญญาขึ้นมาด้วย และก็ส้องเสพท่านที่เป็นคนดีมี ปัญญาด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ เมื่อส้องเสพคนที่ดีก็ทำให้ทำกรรมดี ทำให้เจริญบารมี สร้างนิสสัยอุปนิสัยวาสนาในทางดี เมื่อส้องเสพคนชั่วคือคนพาล ก็ทำให้ทำกรรม ชั่ว เพิ่มเติมอาสวะ สร้างนิสสัย อุปนิสัย อหยาศัย ตลอดจนจนถึงวาสนาในทางชั่ว

๓๐ กรกฎาคม ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๘ ที่มาของชาดก

ได้แสดงความหมายของคำว่า **บารมี** ที่เกี่ยวข้องกับอีกหลายคำ ซึ่งเป็นเรื่องที่เป็นไปในจิตใจ ซึ่งผู้ศึกษาพุทธศาสนาควรจะต้องทราบ และเมื่อแสดงถึงเรื่องบารมี ก็ยังจะต้องทราบถึงเรื่องอื่นที่สัมพันธ์กันอยู่อีก คือเรื่อง **ชาดก** อันกล่าวได้ว่าเป็นเรื่องที่แสดงถึงจริยาของพระโพธิสัตว์ คือพระพุทธเจ้าเมื่อก่อนจะตรัสรู้ ได้ทรงปรารณา **พุทธภูมิ** และก็ได้ทรงบำเพ็ญบารมีมาในชาตินั้น ๆ ที่มีเล่าไว้ในพระไตรปิฎกด้วย ในอรรถกถาแห่งพระไตรปิฎกด้วย

บาลี คัมภีร์ชั้นแรกในพุทธศาสนา

คำว่าชาดกนั้น ก็มาจากคำว่าชาติคือความเกิด ชาตกะ ก็คือผู้เกิด หรือหมายถึงเรื่องของผู้เกิดมาในชาตินั้น ๆ และก็มีแสดงว่าเป็นเรื่องของพระพุทธรูปเอง โดยมาก เมื่อเป็นพระโพธิสัตว์ทรงเกิดมาในชาตินั้น ๆ ทรงบำเพ็ญพระบารมีอย่างนั้น ๆ และก็มีเรื่องของพระสาวกหลายท่านเกิดร่วมบำเพ็ญบารมีกันมาด้วย หรือปรารณาเป็นพระพุทธรูป ก็บำเพ็ญบารมีของพระพุทธรูปมาในชาตินั้น ๆ ในเบื้องต้นก็ควรจะทราบว่า คัมภีร์ในพุทธศาสนันหมายถึงว่าที่จารึกลงเป็นตัวอักษร ซึ่งมีประวัติว่าเริ่มต้นจารึกให้บริบูรณ์ที่ลังกาทวีป ในสมัยสังคายนาที่ทำในลังกาทวีปครั้งหนึ่ง หลังจากพุทธปรินิพพานหลายร้อยปีที่เล่าไว้ในพุทธประวัติแล้ว คัมภีร์ที่เป็นคัมภีร์ชั้นแรกอันแสดงว่าเป็นพุทธพจน์หรือพุทธภาษิตเป็นส่วนใหญ่ และก็มีสาวกภาษิตหรือแม่เทวดาภาษิต ซึ่งเป็นภาษิตที่พระพุทธรูปทรงรับรองหรือว่าที่เข้าทางแห่งพุทธศาสนารวมอยู่ด้วย และแม่ภาษิตที่ไม่เข้าทางพุทธศาสนาที่มีผู้มาราบทูล พระพุทธรูปเจ้าก็ตรัสแก่ คือมีทั้ง ๒ อย่าง คืออย่างที่ไม่เข้าทางพุทธศาสนาโดยตรงหรือผิดทางพุทธศาสนา และที่พระพุทธรูปเจ้าตรัสแก่ให้เข้าทางพุทธศาสนา ก็มีอยู่เป็นอันมากเหมือนกัน ซึ่งเป็นคัมภีร์ชั้นแรกที่จารึกไว้ คัมภีร์ชั้นแรกนี้เรียกว่า **บาลี** จากภาษามคธว่า **पालิ** คำว่า ปาลี หรือ บาลีนี้ เดิมไม่ได้เป็นชื่อของภาษา แต่ว่าเป็นชื่อของคัมภีร์ ซึ่งหมายถึงว่าเป็นคัมภีร์ชั้นแรกที่ได้จารึกเป็นตัวอักษรรวบรวมเอาไว้ และก็มี ความหมายถึงว่า เป็นที่รวมพุทธพจน์เป็นต้น

ดังกล่าว ซึ่งเป็นหลักฐานในชั้นแรกอันเป็นชั้นสำคัญ คือรวมไว้ในชั้นแรกให้เป็นหลักฐานอันสำคัญ เป็นขอบเขตของพุทธศาสนา ว่าพุทธศาสนาซึ่งเป็นชั้นสำคัญนั้น ย่อมรวมอยู่ในขอบเขตอันนี้ คือที่จาริกกันไว้นี้ทั้งหมด เหมือนอย่างคันทาที่เป็นขอบเขตของนา คำว่าบาลีมีความหมายดังนี้ ไม่ใช่เป็นชื่อของภาษา แต่เป็นชื่อของคัมภีร์ที่เป็นชั้นแรก เป็นหลักสำคัญดังกล่าว

อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์อื่น ๆ

กถา คือถ้อยคำที่แสดงเนื้อความของบาลี คืออธิบายบาลีเพื่อให้เข้าใจได้ง่าย เรียกว่า อรรถกถา นับเป็นคัมภีร์ชั้น ๒ และยังมีถ้อยคำที่อธิบายขยายความอรรถกถานั้นออกไปอีก เรียกว่า ฎีกา เป็นคัมภีร์ชั้น ๓ และก็ยังมีกถาคือถ้อยคำอธิบายฎีกานั้นออกไปอีก เรียกว่า อนุฎีกา เป็นคัมภีร์ชั้น ๔ และก็ยังมียคัมภีร์ที่มีผู้รวบรวมรจนาขึ้นไว้เป็นพิเศษอีกเป็นอันมาก เช่นว่า วิสุทธิมรรค และคัมภีร์อื่น ๆ ที่รจนาขึ้นจนถึงในปัจจุบัน เช่นทางวินัยก็ วินัยมุขเล่ม ๑ วินัยมุขเล่ม ๒ วินัยมุขเล่ม ๓ เป็นต้น ก็เรียกว่าเป็น ปกรณ์พิเศษ คำว่า ปกรณ์ นั้นก็หมายถึงคัมภีร์ที่ผู้รจนาได้กระทำขึ้น ปกรณ์ก็มาจากคำว่ากระทำขึ้นมา รวบรวมขึ้นมา เพราะฉะนั้น ตำราในพุทธศาสนา นี้จึงมีมาก แต่ที่เป็นคัมภีร์ชั้นแรกก็เรียกว่าบาลีดังที่กล่าวมานั้น

บาลียังหมายถึงภาษาที่จาริกพระพุทธวจนะด้วย

และในการที่จาริกตัวอักษรซึ่งเป็นพระพุทธวจนะเป็นต้น อันเป็นชั้นสำคัญ ชั้นแรกดังกล่าวมานั้น และที่เรียกว่าบาลีนั้นใช้ภาษามครที่เรียกกันว่า มาคธี แปลว่า ภาษามคร คือเป็นภาษาของชาวมคร มครรัฐในครั้งนั้นแต่เพียงภาษาเดียว เป็นฝ่าย เถรวาท จาริกใช้ภาษามคร แต่ว่าพุทธศาสนาของอีกฝ่ายหนึ่งอันเรียกว่า อัจฉริยวาท ซึ่งเรียกฝ่ายนั้นเองว่า มหายาน ใช้ภาษาสันสกฤต ส่วนของฝ่ายเถรวาทคือฝ่ายที่ประเทศไทยเรานับถือกันอยู่นี้ ใช้ภาษามครจาริกพระพุทธวจนะ เพราะฉะนั้น ต่อมาจึงได้พลอยเรียกภาษาที่จาริกพระพุทธวจนะที่เป็นชั้นบาลีนี้ว่าเป็นภาษาบาลีไปด้วย คำว่าบาลีนั้นจึงกลายเป็นคำเรียกที่หมายถึงภาษาที่จาริกพระพุทธวจนะไปด้วย ดังที่เรียกกันว่าภาษาบาลี และคนไทยเราโดยมากนั้นเมื่อเรียกว่าภาษาบาลีก็รู้จักกัน และภาษาที่ใช้จาริกพระพุทธวจนะและที่สวดมนต์กันเรียกว่าภาษา

บาลี จะเรียกว่าภาษามคธมักจะไม่เข้าใจ แต่อันที่จริงนั้นเป็นภาษามคธหรือมาคธ
ดังที่เล่ามา ทำนองเดียวกับที่ไทยเราเรียกภาษาที่จารึกในศิลาจารึกของพระร่วงว่า
ภาษาพระร่วง ก็คือภาษาไทยนั้นแหละ แต่เป็นภาษาสมัยนั้น ก็เรียกว่า ภาษาศิลา-
จารึกพระร่วง ก็เข้าใจกัน เพราะฉะนั้น คัมภีร์ในบาลีจึงมีมากดังกล่าวนี

ธรรมกับวินัย

และเมื่อจะสรุปเข้าแล้ว สำหรับคัมภีร์ที่เป็นบาลีที่จารึกครั้งแรกลงเป็นตัว
อักษรนั้น ก็แบ่งเป็น ปิฎก ๓ คือ วินัยปิฎก สุตตันตปิฎก อภิธรรมปิฎก ดังที่เข้าใจ
กัน และยังมีคำที่แบ่งพระคัมภีร์พระไตรปิฎกนี้ในชั้นเดิม ตั้งแต่ครั้งพุทธกาล คือ
คำว่า **ธรรมวินัย พระธรรมวินัย** คือพุทธศาสนานั้นในชั้นแรกพระพุทธเจ้าทรง
แสดงธรรมที่เป็นคำสอน ตั้งแต่ปฐมเทศนาเป็นต้นมา และต่อมาเมื่อได้มีผู้เข้ามาบวช
เป็นภิกษุในพุทธศาสนามากขึ้น และมีความประพฤติที่ไม่ถูกต้องบังเกิดขึ้น พระ-
พุทธเจ้าจึงได้ทรงบัญญัติพระวินัยอันเป็นคำสั่งที่สั่งห้ามการกระทำที่ไม่เหมาะสม
สมควรนั้น ๆ และสั่งอนุญาตคือว่าให้ทำการที่เหมาะสมที่ควรนั้น ๆ ดังที่ได้มีปรากฏอยู่
ในพระวินัยบัญญัติ มีทั้งห้ามและทั้งอนุญาต และคำว่าอนุญาตนั้นก็หมายความว่า
ต้องทำด้วย เช่น อนุญาตคือให้เข้าพรรษา ออกพรรษา ให้อธิษฐานไตรจีวรครอง
ให้วิกปอดิเรกจีวร ให้พินทุผ้าถุงผ้าห่มที่จะใช้ เหล่านี้เป็นต้น ล้วนเรียกว่าอนุญาต
แต่คำว่าอนุญาตนั้นหมายความว่าต้องทำตามที่ตรัสให้ทำนั้น แล้วก็ที่ทรงห้ามก็ต้อง
ไม่ทำ เป็นคำสั่ง ส่วนคำสอนนั้นไม่เป็นคำสั่ง เป็นคำแนะนำตักเตือนต่าง ๆ ก็สุดแต่
ผู้ฟังจะปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติ จะทำหรือไม่ทำ หรือว่าจะปฏิบัติได้เพียงไร จะทำได้
เพียงไร ตามศรัทธาและปัญญาของแต่ละบุคคล

พุทธศาสนาคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

เพราะฉะนั้น ในชั้นแรกพุทธศาสนาจึงแบ่งออกเป็นธรรมกับเป็นวินัย ก่อน
จะมีวินัยนั้นก็แต่ธรรมอย่างเดียว คือเป็นคำสอน เมื่อทรงบัญญัติวินัยขึ้น จึงมีวินัย
ซึ่งเป็นคำสั่ง เพราะฉะนั้น เราจึงแปลคำว่าศาสนาว่าคำสั่งสอน คำสั่งก็หมายถึง
วินัย คำสอนก็หมายถึงธรรม ก่อนแต่มีวินัยคำว่าศาสนาก็แปลว่าคำสอนอย่างเดียว
และคำว่าศาสนานี้ก็มีมาตั้งแต่ครั้งต้นพุทธกาล เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดง โอวาท-

ปาติโมกข์ ในวันเพ็ญ กลางเดือนมาฆะ คือเดือน ๓ ของไทยเราโดยมาก แก่พระอรหันต์ ๑๒๕๐ รูปที่ตรัสว่า “สหุพปาปสฺส อกรรม การไม่ทำบาปทั้งปวง กุสลสุสฺสอพสมุพทา การทำกุศลให้ถึงพร้อม สจิตฺตปริโยทปนํ การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว เอตํ พุทฺธาน ศาสนํ” นี่เป็นศาสนา คือคำสอนของพระพุทธะทั้งหลาย” พระพุทธเจ้าทรงใช้คำ ศาสนา มาเองตั้งแต่ต้นศาสนาแล้ว คำบาลีนั้นว่า ศาสนะ นี่เป็นศาสนา คือคำสอน ของพระพุทธะทั้งหลาย แต่ว่ามาถึงภาษาไทย ไทยเราเอาคำว่าศาสนา นี้มาใช้ แต่ เราไม่ชอบคำสั้น ๆ เราต่อ ๆ เข้าไปเองเป็นศาสนา และเอา ส สะกดเข้าไปกับ สา ด้วย เป็นศาสนา เราไม่ชอบคำว่า สา-ส-นะ ไทยเราถนัดชอบว่า สาส-ส-นา เป็น คำเรียกในภาษาไทย แต่คำเดิมนั้น ศาสนะ ไม่ใช่ ศาส-ส-นะ สา-ส-นะ มาเป็น ไทยว่า ศาสนา เอา ๆ ต่อเข้าไป เราชอบคำยาว ๆ ลงท้าย แล้วก็แปลว่าคำสอน แต่เมื่อมีพระวินัยขึ้นแล้วก็แปลว่าคำสั่งสอน อย่างเดี๋ยวนีเราใช้แปลพุทธศาสนาว่า คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

๔ สิงหาคม ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๙ ซาดก (ต่อ)

พระไตรปิฎก

พระพุทธศาสนานั้น เมื่อแยกออกเป็นพระธรรมและพระวินัยดังที่ได้แสดงมาแล้ว ก็ได้ปรากฏในพระพุทธวจนะเมื่อมีพระวินัยแล้วโดยมากกว่า “ในธรรมวินัยนี้” พระพุทธเจ้าได้ทรงใช้คำนี้ และพระพุทธสาวกก็ได้ใช้คำนี้ในการแสดงธรรมทั่วไป ตลอดจนถึงเมื่อใกล้จะปรินิพพาน ก็ได้จัดตั้งพระธรรมวินัยไว้เป็นศาสดาแทนพระองค์ เมื่อพระองค์ทรงล่วงไป ดังที่ได้มีพระพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า โย โว อานนุท เป็นต้น ที่แปลความว่า “ดูก่อนอานนุท ธรรมและวินัยใดที่เราได้แสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่ท่านทั้งหลาย ธรรมวินัยนั้นเป็นศาสดาของท่านทั้งหลาย โดยกาลล่วงไปของเรา” ดังนี้ เพราะฉะนั้น พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลนั้น ในระยะต้นมีหนึ่งคือพระธรรม และเมื่อทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นก็มีสอง คือ พระธรรม ๑ พระวินัย ๑ ที่เราแปลว่า พระธรรม คำสอน พระวินัย คำสั่ง และแปลคำว่า พุทธศาสนา ว่า คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า คือ แปลศาสนาว่าคำสั่งสอน และแม้ในครั้งทำสังคายนาที่ ๑ และทำสังคายนาที่ ๒ ซึ่งยังติดอยู่มาในพระ ไตรปิฎก ก็แสดงว่าท่านได้ทำสังคายนาพระธรรมซึ่งเป็นคำสอน และพระวินัยซึ่งเป็นคำสั่ง ต่อมาตั้งแต่สังคายนาครั้งที่ ๓ จึงได้เพิ่มขึ้นมาอีกหนึ่งคือ อภิธรรม เพราะฉะนั้น จึงมี ๓ โดยเรียงพระวินัยไว้เป็นที่ ๑ พระวินัย พระสุตตันตะ และพระอภิธรรม ที่เรียกกันว่า พระไตรปิฎก ปิฎก นั้นแปลว่า ตะกร้า ไตรปิฎก คือ ตะกร้า ๓ ใบ อันหมายความว่า เป็นหมวดใหญ่ ๓ หมวด ซึ่งเป็นที่บรรจุไว้รวมไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา เป็นพระวินัยหมวดหนึ่ง พระสุตตันตะหรือพระสูตรหมวดหนึ่ง และพระอภิธรรมอีกหมวดหนึ่ง ก็เป็นพระ ไตรปิฎก จารึกเป็นตัวอักษร ที่ถือเป็นตำราพุทธศาสนาหรือคัมภีร์พุทธศาสนาในชั้นแรกจนถึงบัดนี้

คำสอนของพระศาสดา ๙ หมวด

อนึ่ง ในครั้งพุทธกาลนั่นเอง เมื่อแบ่งพุทธศาสนาออกเป็นธรรมและวินัย ก็ยังมีการแบ่งย่อยออกไปตั้งแต่ในครั้งพุทธกาลนั้นเป็น ๙ หมวด เรียกว่า นวังคัสตฤศาสน หรือ นวังคัสตฤศาสนา แปลว่า คำสอนของพระศาสดามือถึง ๙ อันได้แก่

หนึ่ง สุตตะ คือระเบียบคำที่แสดงเนื้อความได้เรื่องหนึ่ง ได้แก่ อุภโตวิภังค
นิทเทส ชันธก ปริวาร อันหมายถึงพระวินัยบัญญัติ อธิบายพระวินัยบัญญัติที่จารึก
ไว้ในพระวินัยปิฎก และสูตรทั้งหลายในสุตตนิบาต เป็นต้นว่า มงคลสูตร รัตนสูตร
นาลกสูตร ตวฏกสูตร พระพุทธพจน์เหมือนที่เรียกชื่อว่าสูตร ก็นับว่าสุตตะเหมือนกัน

สอง เคยยะ คือระเบียบคำที่เป็นจุนถนียบท คือร้อยแก้วบ้าง คาถาคือร้อยกรอง
บ้าง ปนกันอยู่ ได้แก่ สคาถวรรคในสังยุตตนิกายแม้ทั้งหมด

สาม เวยยาकरणะ คือระเบียบคำที่เป็นจุนถนียบทล้วน คือเป็นร้อยแก้วล้วน
ไม่มีคาถาคือร้อยกรองปน และอภิธรรมปิฎกทั้งสิ้น แม้พระพุทธพจน์อื่นที่ไม่สง-
เคราะห์ด้วยองค์ ๘ ก็จัดว่าเวยยาकरणด้วย

สี่ คาถา คือระเบียบคำที่ท่านประพันธ์ผูกเป็นคาถา คือเป็นร้อยกรองล้วน
เช่น ธรรมบท เถรคาถา เถรีคาถา และคาถาล้วน ๆ ในสุตตนิบาต ซึ่งไม่เรียก
ชื่อว่าสูตร เมื่อครั้งรจนาคัมภีร์สมันตปาสาทิกา

ห้า อุทาน คือระเบียบคำที่พระพุทธเจ้าทรงอาศัยโสมนัสสญาณ เป็นต้น เปล่ง
ออกเป็นคาถาโดยมาก เป็นจุนถนียบทก็มีบ้าง ได้แก่สูตร ๘๒ สูตรในอุทาน

หก อิติวุตตกะ คือระเบียบคำที่อ้างว่าพระพุทธเจ้าตรัสแล้วอย่างนี้ ๆ ได้แก่
สูตร ๑๑๐ สูตร ซึ่งเป็นไปโดยนัย เป็นต้นว่า วุตฺตํ เหนฺ ภาควตา...ในอิติวุตตกะ

เจ็ด ชาตกะ คือระเบียบคำที่พระพุทธเจ้าตรัสแสดงบุรพจาริต คือจาริตอัน
ได้แก่ความประพฤติในบุรพกาล ได้แก่ชาตก ๕๕๐ เรื่อง มี อปัณณกชาตก เป็นต้น

แปด อพภูตธัมม คือระเบียบคำกอปรวด้วยอัจนริยภูตธัมม ได้แก่สูตรที่
ประกอบด้วยอัจนริยภูตธัมมทั้งหมด ซึ่งเป็นไปโดยนัย เป็นต้นว่า จตุตาโรเม ภิกฺขเว
อจฺจนริยา อพฺภูตธมฺมา อานนฺเต... เป็นต้น

เก้า เวทลละ คือระเบียบคำที่มีผู้ถาม ได้ความรู้แจ้งและความยินดีแล้วถาม
ต่อ ๆ ขึ้นไปดังเช่น จูฬเวทลลสูตร มหาเวทลลสูตร สัมมาทิฏฐิสูตร สักกปัญหสูตร

ชาตกเป็นวิธีสอนอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า

ทั้ง ๙ นี้ได้มีแบ่งมาตั้งแต่ในครั้งพุทธกาล เรียกว่า นวังกสตัตุศาสน์ ก็เป็น
การแยกปิฎกทั้ง ๓ หรือ ปิฎก ๒ คือธรรมวินัยนั้นแหละ ออกไปโดยลักษณะต่าง ๆ
ของวาจาที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสอน แบ่งเป็น ๙ และชาตกนั้นก็รวมอยู่เป็นข้อที่ ๗

ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงความประพฤติของพระองค์เป็นต้นในบุรพกาล และชาดกะ หรือชาดกที่มาในพระไตรปิฎก อันเป็นคัมภีร์แรกในพุทธศาสนานั้น มีแสดงไว้เป็นคาถาที่เป็นคำสอนโดยมาก ที่มีแสดงเรื่องประกอบอยู่ด้วย ก็มีในชาดกที่เป็นชาดกใหญ่ ๆ แต่ก็ไม่ละเอียดมาก แต่ก็ผูกเป็นคาถาคือเป็นคำที่ร้อยกรอง เป็นคำฉันทในภาษาบาลีเป็นพื้น ส่วนเรื่องราวที่เป็น นิทาน คือเป็นเรื่องราวแสดงถึงบุคคลบ้าง สัตว์เดรัจฉานบ้าง เป็นต้น ในชาตินั้น ๆ มีแสดงไว้ในคัมภีร์อรรถกถาของชาดก ซึ่งพระอาจารย์ได้รวบรวมเรียบเรียงขึ้นในชั้นต่อมา และเรื่องในชาดกทั้งปวงนี้ก็นับถือว่าเป็นคำสั่งสอนหมวดหนึ่งในพุทธศาสนา รวมเข้าใน นวังกัสตฤตศาสน์ ดังที่กล่าวมา ท่านผู้ที่วิจารณ์ก็มีวิจารณ์ในทางที่เชื่อบ้างไม่เชื่อบ้าง เช่นในชาดกทั้งปวงนั้นก็มียุหลายเรื่องที่แสดงถึงสัตว์เดรัจฉาน เช่นว่านกพูดได้ พูดกันเอง หรือว่าพูดกับคนได้ ดังนี้ เป็นต้น แต่ว่าถ้าพิจารณาจับเอาสารัตถะคือเนื้อความ ก็จะเห็นได้ว่าเรื่องชาดกนี้คือเป็นนิทานต่าง ๆ เช่นนกพูดได้ดังกล่าวนี้ ได้มีแสดงกันไว้ในครั้งโบราณกาล แม้นิทานอีสปซึ่งมีอ่านเรียนกันเมื่อนักเรียนชั้นประถมนั้น ก็เป็นเรื่องที่คล้ายคลึงกัน และก็เมื่อเล่าเรื่องไปแล้ว ก็แสดงเป็นสุภาสิตคือคำสอนที่ได้จากเรื่องนั้น ๆ เพราะฉะนั้น จึงเป็นเรื่องที่ยกขึ้นมาเพื่อสอน แต่ว่าจะแสดงในคำสอนโดยตรงทีเดียว ก็อาจจะไม่เหมาะสมแก่บางบริษัทหรือบางบุคคล แต่ถ้าหากว่าผูกเรื่องเล่าเป็นนิทาน และก็แสดงคำสอนต่อท้ายโดยสาธกด้วยเรื่องในนิทานที่เล่ามานั้น มาผูกเป็นคติเตือนใจบุคคล เพราะฉะนั้น ชาดกจึงเป็นวิธีหนึ่งของการแสดงคำสอนของพระพุทธเจ้า

ทรงแสดงชาดกสอนให้เหมาะแก่คติโลก

และอีกประการหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงแสดงคำสอนโดยตรง มุ่งคติธรรมโดยตรง แต่เมื่อมีเรื่องทางคติโลกที่น่าจะได้ทรงแสดงคำสั่งสอนให้เหมาะแก่คติโลก แต่ว่าถ้าไปทรงสอนอย่างนั้นโดยตรง ก็ไม่ใช่เป็นฐานะโดยตรงที่พระองค์จะทรงสอนได้ จึงได้ทรงแสดงชาดกเล่าเป็นอดีตนิทาน ว่าเมื่อครั้งก่อนนั้นได้มีเรื่องที่ยังเกิดขึ้นอย่างนั้น ๆ และให้เกิดผลอย่างนั้น ๆ เป็นคำสอนให้ผู้ฟังที่ต้องการจะปฏิบัติทางคติโลกได้ฟัง และก็รับไปปฏิบัติให้เป็นประโยชน์ได้ ซึ่งลักษณะของเรื่องดังที่กล่าวมานี้ก็มีเรื่องที่จะเล่าให้ฟังได้หลายเรื่อง ที่ทรงสอนตรง ๆ ไม่ได้ ต้องทรงเล่าชาดกซึ่ง

เป็นนิทานเก่าให้ฟัง แต่ว่าต่อมาท่านได้ถือว่าชาดกทั้งปวงนั้นเป็นอดีตชาติของพระ-
พุทธเจ้าเมื่อยังทรงเป็นพระโพธิสัตว์ คือเป็นผู้ที่ได้ปฏิบัติพระบารมีเพื่อพระโพธิญาณ
คือเพื่อความตรัสรู้ ได้ทรงเกิดเป็นบุคคลเป็นต้นในชาตินั้น ๆ และได้ทรงปฏิบัติอย่าง
นั้น ๆ เป็นการทรงบำเพ็ญพระบารมีสืบต่อกันมา

๗ สิงหาคม ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๑๐ ชาดก (ต่อ)

สุตตะหรือสูตร

นวังคสัตถุศาสน์ ที่ได้แสดงแล้ว แบ่งเป็น ๔ ก็เป็นการแบ่งลักษณะของพระธรรมวินัย คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าออกไป โดยลักษณะของถ้อยคำนั่นเอง แต่ว่าส่วนใหญ่ นั้น คำที่มีความหมายกว้างที่สุด คลุมอยู่มากที่สุด ก็คือคำว่า สุตตะ หรือ สูตร ในบัดนี้ภาษาไทยเราก็นำเอาคำนี้มาใช้ เช่นว่าหลักสูตรของชั้นเรียน ชั้นการศึกษาต่าง ๆ และสูตรต่าง ๆ ของวิชาการต่าง ๆ เรานำเอาคำนี้มาใช้มาก แม้ในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นพุทธศาสนานั้น ก็ใช้คำนี้คลุมไปมากที่สุด อย่างพระวินัยทั้งสิ้นก็เรียกว่า สูตร แม้พระ อภิธรรมปิฎก ท่านอาจารย์ที่ท่านเป็นผู้สรุปก็สรุปเข้าไปในสูตรเหมือนกัน ก็นับเข้าไปในส่วนหนึ่งของสุตตันตปิฎก และใน สุตตันตปิฎก ทั้งสิ้น ก็รวมเข้าไปในคำว่าสูตรทั้งนั้น เพราะฉะนั้น ทั้งหมดนั้นจึงรวมเข้าได้ในคำว่าสูตรคำเดียว แม้จะแบ่งเป็น ปิฎก ๓ วินัยปิฎก สุตตันตปิฎก อภิธรรมปิฎก ก็นับเข้าไปในคำว่าสุตตะหรือสูตร เพราะต่างก็เป็นสูตรอันหนึ่ง ๆ ทั้งนั้น เหมือนอย่างภาษาไทยเราเรียกว่าสูตร เช่นหลักสูตรเป็นต้นดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เมื่อต้องมีหลักมีเกณฑ์ขึ้นมา หลักเกณฑ์นั้นก็เป็นสูตร ที่นำมาใช้ในภาษานั้นก็ตรงกับความหมายเดิมที่ใช้มาแต่เดิม ดังที่สรุป นวังคสัตถุศาสน์ นั้นเข้าไปในคำว่า สุตตะ หรือ สูตร ได้ทั้งหมด ปิฎก ๓ ก็นับเข้าไปในสูตรได้ทั้งหมด และก็เป็นสูตรหนึ่ง ๆ เป็นหลักสูตรอันหนึ่ง ๆ ที่เมื่อวางเป็นหลักเป็นเกณฑ์ขึ้นไว้ ก็เป็นสูตรอันหนึ่ง ๆ

ชาดกอยู่ในหมวดที่เป็นสูตรเล็กน้อย

และชาดกนั้นก็เป็นองค์อันหนึ่งใน นวังคสัตถุศาสน์ ดังที่ได้ปรารภกล่าวแล้ว และคำว่าชาดกนี้ ก็มีแสดงไว้ใน สุตตันตปิฎก ในหมวด ขุททกนิกาย คือหมวดที่เป็นสูตรเล็กน้อย เพราะว่าชาดกนั้นมีมากที่ได้กล่าวแล้วว่า ๕๐๐ เศษ และชาดกหนึ่ง ๆ ก็แสดงไว้ใน สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย นั้น ตั้งแต่คาถาหนึ่งขึ้นไปจนถึงมากคาถาคาถาหนึ่งนั้นก็หมายถึงว่า เป็นคำที่ประพันธ์ขึ้นเป็นฉันทบาลี คือเป็นคำร้อยกรอง คาถาหนึ่งมี ๔ บาท และฉันทที่ใช้เป็นพื้นเรียกว่า ปัฐยาวัตร บาทหนึ่งมี ๘ คำ

๔ บาทก็เป็นคาถาหนึ่ง เช่น มงคลสูตร ที่สวดกัน อเสวนา จ พาลานํ นี่บาทหนึ่ง ปณฺทิตานญจ เสวนา บาทหนึ่ง ปุชา จ ปุชฺชนียานํ บาทหนึ่ง เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ บาทหนึ่ง โดยปกตินั้นในการพิมพ์ ๒ บาทก็เป็นหนึ่งบรรทัด ๔ บาทก็เป็น ๒ บรรทัด ก็เป็นคาถาหนึ่ง ซาดก ๕๐๐ กว่าเรื่องนั้น เริ่มตั้งแต่เรื่องหนึ่งมีคาถาเดียว ก็ยาวขึ้นไป ๆ มีสองคาถา สามคาถา แล้วจึงมากคาถา แต่ว่าโดยมากนั้นไม่ได้แสดงเรื่องนิทาน แสดงไว้แต่ รัมมิกถา คือถ้อยคำที่เป็นคำสอน เพราะฉะนั้น จึงต้องมีรรถกถาคือ ถ้อยคำที่แสดงเนื้อความเล่านิทานของซาดกนั้น ๆ

ซาดกเป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์

และซาดกทั้งหมดนี้ก็ดังที่ได้กล่าวแล้ว ก็เป็นเรื่องที่แสดงว่าได้มีมาแล้วในอดีตกาลนานไกล ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะได้ทรงอุบัติขึ้น ก็เป็นนิทานแบบนิทานสุภาสิตของอัสสปที่เรียนอ่านกันเมื่อเป็นเด็ก ๆ นั้น ในปัจจุบันนี้การใช้เป็นหลักสูตรเรียนของนักเรียนอย่างนิทานสุภาสิตดังกล่าว ก็มุ่งแสดงเรื่องเล่าเรื่องเป็นนิทาน และในตอนท้ายก็ผูกเป็นภาสิตคำสอนขึ้น มุ่งสอนมากกว่าที่จะมุ่งให้เชื่อในเรื่องที่แสดงเหล่านั้น ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า นกกับคนพูดกันได้ อะไรเป็นต้นเหล่านี้ แต่ทางพุทธศาสนานั้น เล่านิทานเป็นนิทานสุภาสิตก็เรียกว่าเป็นซาดก ซึ่งเป็นวิธีสอนอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า เพราะเมื่อเล่านิทานแล้ว ก็ลงท้ายด้วยสุภาสิตคือคำสอน อันเรียกว่า รัมมิกถา มุ่งที่คำสอนนั้นเป็นหลักใหญ่ แต่ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า ที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ชั้นบาลีนั้น มีแต่คำสุภาสิตคือที่เป็นคำสอน โดยมากไม่มีเรื่องที่เป็นนิทาน เรื่องที่เป็นนิทานนั้นมาแต่งขึ้นในภายหลังโดยมาก สำหรับซาดกที่ประกอบด้วยคาถามาก ๆ คือเป็นเรื่องแสดงเป็นเรื่องยาว ๆ ก็มี อย่างที่ไทยเราเรียกกันว่าพระเจ้าสิบชาติที่แสดงถึงว่าพระโพธิสัตว์ได้ทรงบำเพ็ญพระบารมีในชาตินั้น ๆ ๑๐ ชาติที่เป็นชาติใหญ่ ๆ มาจนถึงชาติที่เป็นพระเวสสันดรที่เมืองไทยเรานิยมเอามาเทศน์กัน และต่อจากพระชาติที่เป็นพระเวสสันดรนั้น ก็มาถึงพระชาติสุดท้ายที่มาทรงเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะและพระนางสิริมหามายา ทรงพระนามว่าสิทธัตถะกุมาร ที่มีแสดงอยู่ในพุทธประวัตินั้น ทั้ง ๑๐ ชาตินี้ได้มีแสดงเรื่องที่เรียกว่าเป็นนิทานไว้เป็นส่วนใหญ่ด้วย แต่นอกจากนั้นแล้วแสดงเรื่องที่เป็นนิทานไว้สั้น ๆ ถ้ายิ่งที่มีคาถาน้อยเช่นว่าเรื่องหนึ่งมีคาถาเดียว คือมีแต่คำสุภาสิตข้างท้ายเท่านั้น เรื่องไม่มี

นี้มีมาก และก็มาแสดงเป็นยุดีไว้ว่า เรื่องที่เป็นชาดกทั้งปวงนั้น ล้วนเป็นเรื่องที่แสดง พระพุทธเจ้าเมื่อเป็นพระโพธิสัตว์ ทรงถือกำเนิดเกิดมาเป็นมนุษย์บ้าง เป็นสัตว์ เดรัจฉานบ้างในชาตินั้น ๆ ที่เป็นสัตว์เดรัจฉานนั้นที่คนไทยรู้จักมากก็คือ ฉัททันต-ชาดก ที่เล่าเรื่องช้างฉัททันต์ พระมักจะนำมาเทศน์ในสมัยก่อนนั้นมาก คนไทยก็รู้จัก กันมากมาในสมัยก่อน ในบัดนี้อาจจะไม่ค่อยรู้จักกัน แต่เรื่องพระเวสสันดรนั้นยัง รู้จักกันมาก

ทรงเป็นพระโพธิสัตว์เมื่อตั้งปรารถนาโมกขธรรม

มาถึงพระพุทธเจ้าผู้พระบรมศาสดาของเราทั้งหลาย ท่านเริ่มเป็นพระโพธิสัตว์ มาตั้งแต่เมื่อไหร่ ถ้าจับเอาแต่เพียงในชาติปัจจุบันของพระองค์ คือเมื่อเป็นพระราช โอรสของพระเจ้าสุทโธทนะและพระนางสิริมหามายา มีพระนามว่าสิทธัตถะราช-กุมาร ก็มาปรากฏว่าทรงเริ่มปรารถนา โมกขธรรม ธรรมเป็นเครื่องหลุดพ้น ตั้งแต่ เมื่อได้เสด็จประพาสทอดพระเนตรเห็นคนแก่คนเจ็บคนตายและสมณะ ที่เรียกว่า เทวทูตทั้ง ๔ จึงทรงพิจารณาน้อมเข้ามาถึงพระองค์ว่า ทุกคนผู้เกิดมาในโลกก็จะ ต้องแก่ต้องเจ็บต้องตาย ถึงจะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิพระราชาเอกในโลก ที่นับว่า เป็นผู้มียศสูงสุดในโลก ก็ต้องแก่ต้องเจ็บต้องตาย เพราะฉะนั้น ชีวิตจึงเป็นของไม่ ยั่งยืน ทรัพย์ยศเป็นต้นก็เป็นสิ่งไม่ยั่งยืน เพราะต้องแก่ต้องเจ็บต้องตาย และก็ทรง พิจารณาว่า เมื่อมีแก่มีเจ็บมีตาย ก็จะต้องมีธัมมะที่ทำให้ไม่แก่ไม่เจ็บไม่ตาย เหมือน อย่างมีมิดก็มีสว่าง มีร้อนก็มีเย็นคู่กัน จึงทรงปรารถนาโมกขธรรม ธรรมเป็นเครื่อง หลุดพ้นจากแก่เจ็บตาย และก็ทรงเห็นว่า ธรรมดังกล่าวนี้เป็นของกลุ่มเล็ก เมื่อครอง ชีวิตอยู่ในฆราวาส ก็ไม่สามารถที่จะปฏิบัติให้พบได้ ทรงเห็นสมณะอันเป็นเทวทูต ที่ ๔ ก็ได้ทรงพอพระทัยในสมณเพศว่า เป็นเพศที่ตัดกังวลทางโลกได้ทั้งหมด อาจ ที่จะปฏิบัติแสวงหาโมกขธรรมได้ จึงน้อมพระทัยไปในการบวชเพื่อจะพบโมกขธรรม เรื่องก็น่าจะเริ่มแสดงได้ว่า เป็นพระโพธิสัตว์ตั้งแต่เมื่อตั้งปรารถนาที่จะทรงพบ โมกขธรรมนั้น แล้วก็เรื่อยไปจนถึงเสด็จออกทรงผนวช ทรงปฏิบัติแสวงหาโมกข-ธรรม จนถึงได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

คำว่า บารมี ปรากฏเฉพาะในชาดก

แต่ว่าในพระสูตรที่แสดงพระพุทธรูปประวัติ คือที่พระพุทธรูปเจ้าได้ตรัสพระพุทธรูปประวัติของพระองค์เอง ในการที่ได้ทอดพระเนตรเห็นเทวทูตทั้ง ๔ ทรงปฏิบัติเพื่อโมกขธรรมต่าง ๆ จนถึงตรัสรู้นั้น ไม่ได้มีใช้คำว่าบารมี และมาเมื่อทรงแสดงปฐมเทศนา ก็ไม่ได้มีใช้คำว่าบารมี จนถึงพระธรรมเทศนาต่อ ๆ มาที่เป็นพระสูตรสำคัญ ๆ ก็ไม่มีคำว่าบารมี พระสูตรที่แสดงไว้เป็นพระสูตรยาวใน ทีฆนิกาย ไม่พบคำว่าบารมี เป็นพระสูตรปานกลางใน มัชฌิมนิกาย พบคำว่าบารมีในบางพระสูตรในความหมายว่าเลิศ พระสูตรที่ประกอบกันที่เป็น สังยุตตนิกาย พระสูตรที่แสดงธัมมะเป็นข้อ ๆ ที่เรียกว่า อังคุตตรนิกาย พระสูตรที่เป็นหมวดเล็กน้อยเรียกว่า ขุททกนิกาย มาถึงพระสูตรเล็กต่าง ๆ นี้แหละ จึงมาแสดงเรื่องชาดกเรื่องบารมีต่าง ๆ แต่ครั้งเมื่อมามีชาดก รวมเข้าในหมวด ขุททกนิกาย ดังกล่าวนั้น จึงได้มีอรรถกถาแสดงเรื่องราวซึ่งย้อนหลังไปนานไกล ตั้งแต่พระโพธิสัตว์เริ่มขึ้น คือเริ่มทรงเป็นพระโพธิสัตว์และทรงบำเพ็ญบารมีสืบต่อมา

คำว่า บารมี ที่พบในบางพระสูตรในมัชฌิมนิกาย คือ

มหาสกุหลายิสสูตร เล่ม ๑๓ ว่า อภิญาโวสานปารมิปุตฺตา บรรลุบารมีที่สุด
อภิญา

สคารวสูตร เล่ม ๑๓ ว่า ทิวฺจธมฺมาภิญาโวสานปารมิปุตฺตา บรรลุบารมี
ที่สุดอภิญาในธรรมที่เห็นแล้ว (ปัจจุบัน)

อนุปทสูตร เล่ม ๑๔ ว่า วสิปุตฺโต ปารมิปุตฺโต อรรถกถาธิบายว่า วสิปุตฺโต
คือ จินฺนวุตติปุตฺโต บรรลุความมีวสี (ชำนาญ) ที่ประพฤติแล้ว ปารมิปุตฺโต
คือ นิปุตฺติปุตฺโต บรรลุความสำเร็จ

นริกัณฺทสูตร ขุททกนิกาย เล่ม ๒๕ ว่า

ปฏิสมฺภิตา วิโมกฺขา จ ยาจ สวากปารมี

ปัจเจกโพธิ พุทฺธภูมि สพฺเพเมเตน ลพฺภติ

ปฏิสมภิตา วิโมกข สวากบารมี ปัจเจกโพธิ พุทธภูมิ ทั้งหมดได้ด้วยบุญนิธินี้
ในบุคคลปัญญาตติ ในอภิธรรม พบใช้คำว่า สวากบารมี

ครั้งที่ ๑๑ กำเนิดพระโพธิสัตว์ และความเริ่มต้นของบารมี

พระชาติแรกของพระโพธิสัตว์

จะได้เล่าชาดกที่พระอรุณกถาจารย์ คือพระอาจารย์ผู้แต่งถ้อยคำอธิบาย เนื้อความของพระไตรปิฎก ได้แสดงไว้ถึงพระชาติของพระพุทธเจ้า ย้อนหลังกลับไป ในอดีตชาตินานไกล ถึงพระชาติแรกที่ทรงได้ชื่อว่า พระโพธิสัตว์ มีความย่อว่า ในนครหนึ่งชื่อว่าอมรวดีนครหรืออมรนคร ได้มีกุลบุตรผู้หนึ่งเกิดในตระกูลพราหมณ์ ที่มั่งคั่ง ชื่อว่าสุเมธหรือสุเมธะ เป็นผู้มีปัญญาฉลาด รูปร่างงดงาม และเป็นบุตรคน เดียวของพราหมณ์ที่เป็นเศรษฐีมีทรัพย์มาก เมื่อมารดาบิดาล่วงลับไปแล้ว จึงได้ ครอบครองทรัพย์สมบัติของมารดาบิดาที่สืบมรดกกันมาหลายชั่วคนมากมาย แต่ สุเมธบัณฑิตนั้น เมื่อได้เป็นผู้รับมรดกครอบครองทรัพย์สมบัติมากมายตั้งนั้นแล้ว แทนที่จะมีความยินดีและเสวยสุขอยู่ในฆราวาสวิสัย กลับมีความเบื่อหน่ายในความ ไม่เที่ยงของชีวิต ที่ทุกชีวิตเมื่อมีเกิด ก็ต้องมีแก่มีเจ็บมีตาย จึงปรารถนาที่จะพบ ความสุขที่ยิ่งไปกว่าความสุขอันเกิดจากความไม่เที่ยง ได้มีดำริว่า ทุกอย่างย่อมมี คู่กันอยู่ คือมีทุกข์ก็มีสุข มีภพชาติก็ย่อมไม่มีภพชาติ มีร้อนก็มีเย็น มีไฟที่เผาใจ ไฟคือราคะ ไฟคือโทสะ ไฟคือโมหะ ก็ย่อมมีธัมมะที่ดับไฟทั้ง ๓ กองนี้คือ นิพพาน มีบาปก็ย่อมมีบุญ มี กัลยาณธรรม หรือ กัลยาณกรรม กรรมงาม มีชาติคือความเกิด ก็ย่อมมีชาติคือไม่เกิด

สมณสุข ๘ ประการ

และได้มองเห็นความสุขของสมณะอันเรียกว่า สมณสุข ความสุขของสมณะ คือผู้ที่ออกบวชเป็นสมณะคือผู้สงบ ว่าย่อมมีความสุข ๘ ประการ คือ

- หนึ่ง ไม่มีการต้องห่วงหาพันรักษาทรัพย์สมบัติ
- สอง ออกเที่ยววิณฑบาต รับข้าวที่เขาใส่บาตรมาบริโภคดำรงชีวิตได้อย่าง ไม่มีโทษ

สาม ฉันบิณฑบาต บริโภคบิณฑบาตที่ได้มาอย่างมีความสุขเย็น
สี่ ไม่ต้องรับการเบียดเบียนต่าง ๆ จากรัฐ คือบ้านเมือง
ห้า ไม่ต้องมีฉันทราคะ คือความติดใจพอใจในพัสดุที่เป็นอุปกรณ์ทั้งหลาย
หก ไม่ต้องถูกปล้นสดม.
เจ็ด ไม่ต้อง สังกศคคะ คือเกี่ยวข้องกับขุนนางกับใคร
แปด ไม่ต้องถูกกระแทกกระทั้นในทิศทั้ง ๔

ตั้งความปรารถนาที่จะเป็นพระพุทธเจ้า

เพราะฉะนั้น สุขุมบัณฑิตจึงได้บริจาคทรัพย์สมบัติทั้งหมดที่ได้รับเป็นมรดกตกทอดมาหลายชั่วคนนั้น แก่คนขัดสนยากจนทั้งหลาย แล้วก็ออกบวชเป็นดาบส ได้ชื่อว่าสุขุมดาบส อยู่ในอาศรมในป่า ดำรงชีวิตเป็นสมณะคือผู้สงบ ปฏิบัติบำเพ็ญตบะอบรมจิตใจ จนได้บรรลุถึงสมาธิอย่างสูง ถึงฌาน อภิญญา และเมื่อสุขุมดาบสนั้นกำลังบำเพ็ญพรตอยู่ในป่า เมื่อได้ออกมาพบกับประชาชนในวันหนึ่ง คือได้มีประชาชนเป็นอันมากกำลังประชุมกันทำทาง ก็ไต่ถาม ประชาชนก็ได้แจ้งแก่ท่านว่า พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า **ทีปังกร** จะเสด็จมาถึงเมืองอมรวดี จะเสด็จเข้าสู่รัชมกนครที่ประชาชนเหล่านั้นได้อาศัยอยู่ จึงได้พากันออกมาทำทางเพื่อให้พระพุทธเจ้า และพระอรหันตสาวกทั้งหลาย ได้เดินทางเข้าสู่รัชมกนคร และได้ปันกันทำทาง ฝ่ายท่านสุขุมดาบสครั้นได้ยินพระนามว่าพระพุทธเจ้า ก็เกิดปีติโสมนัสว่าพระพุทธเจ้าได้บังเกิดขึ้นแล้วในโลก จึงได้ขออาสาทำทางด้วย ฝ่ายชาวเมืองรัชมกนครก็ได้แบ่งที่ให้ท่านสุขุมดาบสทำทางตอนหนึ่ง อันเป็นทางที่ยากลำบาก เพราะมีลำธารน้ำไหลผ่าน จะต้องมีการถมดินนำหินออกเป็นต้น ท่านสุขุมดาบสก็รับทำทางตอนนั้น และท่านก็ลงมือทำทางด้วยกำลังร่างกายของตนเอง ไม่ใช้ฤทธิ์ทางใจ ท่านขนดินเองมาถมที่นั้น จนใกล้จะเสร็จเหลือทางที่เป็นร่องน้ำอยู่อีกแห่งเดียวชั่วขนาดตัวคน ก็พอดีพระพุทธเจ้าที่ปังกรเสด็จมาถึงพร้อมทั้งพระอรหันตสาวกทั้งหลาย ท่านจึงได้นอนลงไปตรงร่องทางที่ยังขาดนั้น โดยนอนคว่ำหน้าลง เพื่อเป็นทางให้พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าทีปังกรและพระอรหันต์ทั้งหลายเสด็จดำเนินผ่านไป เมื่อพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าทีปังกรได้เสด็จมาถึงที่ ๆ ท่านสุขุมดาบสนอนคว่ำหน้าทอดกายเป็นทางถวายนั้น ท่านสุขุมดาบสได้มองเห็นพระรัศมีที่เปล่งปลั่งของพระพุทธเจ้า

ก็เปิดปีติโสมนัส และก็ได้มีความดำริว่า หากว่าตนจะบวชเป็นพระสาวกของพระ-
พุทธเจ้าที่บังกร ก็อาจจะสำเร็จเป็นพระอรหันต์ได้ แต่ว่าท่านได้เลื่อมใสในความเป็น
พระพุทธรเจ้า จึงได้ตั้งความปรารถนาที่จะเป็นพระพุทธรเจ้าในอนาคต เหมือนอย่าง
พระพุทธรเจ้าที่บังกรนั้น

ได้รับพระพุทธรพยากรณ์และเริ่ม ได้ชื่อว่าพระโพธิสัตว์

พระพุทธรเจ้าทรงพระนามว่าที่บังกร ได้ทรงทราบถึงความปรารถนาของ
ท่านสุเมธดาบส จึงได้ทรงเล็งพระญาณไปในอนาคต ก็ได้ทรงทราบด้วยพระญาณ
ว่า ท่านผู้นี้ปรารถนาเป็นพระพุทธรเจ้าในอนาคต ก็จะได้สำเร็จเป็นพระพุทธรเจ้าได้ตาม
ความประสงค์ ท่านจะมาเป็นพระพุทธรเจ้าคือพระโคตมพุทธรเจ้า ผู้พระบรมศาสดา
ของเราทั้งหลายในศาสนา นี้ ก็ได้มีพระพุทธรทำนายขึ้นโดยมีพระวาจาตรัสขึ้น ว่า
ท่านผู้นี้จะได้เป็นพระพุทธรเจ้าต่อไปในอนาคต พระอรหันตสาวกทั้งหลายและประ-
ชาชนทั้งปวง ก็ได้ยินพระพุทธรพยากรณ์นี้ทั่วกัน ครั้นทรงตรัสเป็นพุทธรพยากรณ์
แล้ว ก็ทรงย่างพระบาทขวาเสด็จผ่านไป พระอรหันตสาวกทั้งหลายก็ได้ปฏิบัติเช่น
เดียวกัน และอาการที่ได้ย่างพระบาทขวาเสด็จผ่านไปนั้น พร้อมทั้งพระอรหันตสาวก
ทั้งหลาย ก็ได้ชื่อว่าได้ทำประทักษิณ เป็นการที่พระพุทธรเจ้าที่บังกรได้ทรงแสดง
ยกย่องท่านสุเมธดาบส ท่านสุเมธดาบสเมื่อได้รับพุทธรพยากรณ์จากพระพุทธรเจ้า
ที่บังกรตั้งนั้น ก็เริ่มได้ชื่อว่า พระโพธิสัตว์ คือเป็นสัตวโลก เป็นสัตตะ ผู้ข้อง เป็น
สัตตะ ผู้กระเสือกกระสนแสวงหาโพธิ คือความตรัสรู้ หรือพระโพธิญาณเป็นพระ-
พุทธรเจ้าตั้งแต่นั้นมา

อภินิหารหรือคุณสมบัติ ๘ ประการ

และท่านแสดงสรุปว่า บุคคลที่จะได้รับพุทธรพยากรณ์ว่าเป็นพระโพธิสัตว์
ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้าต่อไปในอนาคตนั้น ย่อมประกอบด้วยอภินิหาร คือคุณ-
สมบัติที่จะเป็นเหตุให้ประสบความสำเร็จเป็นพระพุทธรเจ้า ๘ ประการ คือ

๑. เป็นมนุษย์

๒. ประกอบด้วยเพศ คือเป็นบุรุษเพศ

๓. ประกอบด้วยเหตุ คือคุณสมบัติที่เป็นส่วนเหตุ อาจที่จะบรรลุลุรหัต คือ
ความเป็นพระอรหันต์ในชาตินั้นได้

๔. ได้เฝ้าพระศาสดาคือได้เฝ้าได้พบพระพุทธเจ้า ได้รับพระพุทธพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง

๕. ได้บรรพชาคือได้ออกบวช ดังท่านสุเมธดาบสก็ได้ออกบวชเป็นดาบส

๖. ได้ประกอบด้วยคุณสมบัติคือ อภิญญาสมบัติ อันเป็นสมาธิอย่างสูง

๗. ได้มี อธิการ คือการกระทำที่เป็นการทำอย่างยิ่งถวายพระพุทธเจ้า ซึ่งได้เฝ้าได้เห็นได้ประทานพระพุทธพยากรณ์นั้น คือได้สละชีวิตถวายพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นได้ ดังท่านสุเมธดาบสนั้นได้นอนทอดกายถวายให้เป็นถนน เพื่อพระพุทธเจ้าและพระสาวกจะได้ทรงพระพุทธดำเนิน ดำเนินผ่านไป

๘. ได้มี ฉันทะ คือความพอใจที่จะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต

คุณสมบัติเหล่านี้เรียกว่า อภินิหาร ที่ได้แก่คุณสมบัติที่จะนำไปประสบความสำเร็จตามที่ตั้งใจปรารถนา มี ๘ ประการดังกล่าว

พุทธการกธรรม หรือ บารมี

และเมื่อสุเมธดาบสได้รับพระพุทธพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าที่บังกรว่าจะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าต่อไปในอนาคต ได้เริ่มชื่อว่าเป็นพระโพธิสัตว์ตั้งแต่นั้นมาแล้วก็ได้นั่งขัดบัลลังก์คือขัดสมาธิ ในเมื่อพระพุทธเจ้า พระสาวกทั้งหลาย และประชาชนทั้งหลายได้ผ่านไปหมดแล้ว เหลือท่านสุเมธดาบสอยู่เพียงผู้เดียว ได้พิจารณาพิจารณาว่าเมื่อได้ตั้งความปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า และได้รับพระพุทธพยากรณ์ว่าจะเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว จะปฏิบัติอย่างไร จะมีธัมมะอะไรที่จะปฏิบัติเป็นเครื่องกระทำให้เป็นพระพุทธเจ้าได้ อันเรียกว่า พุทธการกธรรม คือธัมมะซึ่งเป็นผู้ทำให้เป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งจะต้องบำเพ็ญสั่งสมไปโดยลำดับ จนกว่าคุณธรรมที่เป็นพุทธการกธรรมนี้จะสมบูรณ์ อันทำให้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า จึงได้เรียกพุทธการกธรรมที่ท่านสุเมธดาบสดำริว่าคืออะไรบ้าง ที่เมื่อปรารถนาจะเป็นพระพุทธเจ้าแล้วจะพึงปฏิบัติว่า บารมี คำว่า บารมี จึงบังเกิดขึ้นด้วยเหตุนี้ ในความหมายนี้ คือเป็นคุณธรรมที่มีใช้ว่าจะปฏิบัติให้สำเร็จได้ในเวลาอันรวดเร็ว แต่จะต้องปฏิบัติสืบต่อกันไปตลอดกาลนาน ธัมมะที่จะต้องปฏิบัติให้สืบเนื่องกันไปตั้งนี้เรียกว่าบารมี ที่ให้คำแปลไว้ว่า อย่างยิ่ง อันหมายความว่าปฏิบัติให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปโดยลำดับจนถึงบริบูรณ์

บารมี ๓ ชั้น

เพราะฉะนั้น จึงได้มีการแบ่งบารมีไว้เป็น ๓ ชั้น คือ ชั้น **บารมีธรรมดา** ชั้น **อุปบารมี** ชั้น **ปรมัตถบารมี** ชั้นบารมีธรรมดานั้นก็คือชั้นที่เริ่มปฏิบัติ ที่มีผิดบ้าง ถูกบ้าง บกพร่องบ้าง แล้วก็แก้ไขกันไป จนการปฏิบัตินั้นถูกต้องมากขึ้น เข้าทางมากขึ้น ก็เป็นอุปบารมี และเมื่อปฏิบัติจนถึงสมบูรณ์ คือเต็มที่สุด เปี่ยมที่สุด เป็นปรมะคืออย่างยิ่งจริง ๆ ก็เป็นปรมัตถบารมี คำว่าบารมีนี้จึงบังเกิดขึ้นจากความหมายดังที่กล่าวมานี้ และก็มี ความหมายอื่นที่ท่านเผงเอาศัพท์นี้อาจจะแปลออกไปได้ เช่นว่าบรรลุถึงฝั่ง อันหมายความว่า เมื่อยังไม่สำเร็จก็ยังไม่สำเร็จก็ยังไม่สำเร็จก็แปลว่าถึงฝั่งโน้น คือฝั่งที่ปรารถนาเอาไว้ ดังท่านสุเมธดาบสนั้น เมื่อปรารถนาพุทธภูมิ ก็ยังไม่สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า และก็ปฏิบัติไป ๆ ซึ่งคุณธรรมที่จะทำให้เป็นพระพุทธเจ้าดังที่กล่าวมานั้น ถ้าสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าก็แปลว่าถึงฝั่งโน้น คือฝั่งที่ปรารถนาเอาไว้ แปลว่าบรรลุถึงความสำเร็จในที่สุด และก็มีคำแปลอย่างอื่นอีกที่เผงเอาคำหรือศัพท์แสง แล้วก็แปลกันไป แต่ความหมายก็เป็นอย่างที่ว่ามานี้ และคำนี้ก็บังเกิดขึ้นอย่างนี้

บารมี ๑๐ ประการ

ท่านสุเมธดาบสก็ได้ดำริว่าจะมีอะไรบ้างที่เป็นคุณสมบัติอันเป็นพุทธการก-
กรรม คือธัมมะที่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้าได้ เพราะว่าเมื่อปรารถนาจะเป็นพระพุทธ-
เจ้า ได้รับพุทธพยากรณ์แล้ว ก็ไม่ใช่ว่าจะเป็นขึ้นมาเองเฉย ๆ จะต้องปฏิบัติในคุณธรรม
ที่จะทำให้บังเกิดความสำเร็จดังปรารถนาได้

ทาน การให้

ประการแรกท่านก็คิดถึง **ทาน** ว่าจะต้องปฏิบัติในทาน คือการให้ การสละให้
จะต้องปฏิบัติในทานนี้ ด้วยการสละให้ จนถึงให้ได้ทุกอย่าง ให้ได้ทั้งหมด เหมือน
อย่างเทหมื่อน้ำคว่ำลง น้ำที่อยู่ใต้มื่อน้ำนั้น เมื่อตักให้ ตักให้ น้อยบ้างมากบ้าง ก็
แปลว่าตักให้จนหมด เบื้องต้นก็หัดให้ ตักให้ แบ่งให้ดังกล่าวนั้น เหมือนอย่างตักน้ำ
จากหมื่อน้ำให้ หัดทำการให้นี้ ปฏิบัติในทานข้อนี้ให้ได้เรื่อย ๆ ไป จนถึงสามารถ
ให้ได้ทุกอย่าง เหมือนอย่างเทหมื่อน้ำคว่ำให้หมดกันทีเดียว

ศีล ความงดเว้น

เมื่อท่านพบเห็นว่าท่านนี่จะเป็นคุณธรรมข้อหนึ่งที่ท่านจะพึงปฏิบัติ ท่านก็ดำริต่อไปถึงข้ออื่น ยังมีข้ออื่นอีกไหม ก็มาพบถึงข้อ ๒ คือ ศีล จะต้องรักษา ศีล ตั้งแต่ศีลที่เป็นอย่างต่ำ จนถึงศีลที่เป็นอย่างสูง คือเป็นผู้ที่สามารถมีวิริยติ คือความงดเว้นจากความประพฤติกาย ทางวาจา ทางใจที่ผิด ได้ไปโดยลำดับ และมีความรักศีล ไม่ต้องการที่จะละเมิดศีล เหมือนอย่างจามรีรักษาขน

เนกขัมมะ การออก

ต่อไปท่านก็นึกถึงข้อ ๓ ก็พบ เนกขัมมะ คือการออก ได้แก่การออกจากกาม ไม่ติดอยู่ในกาม จนถึงการออกที่เป็นการออกบวช มองเห็นเครื่องผูกพันทั้งหลายอันเกิดจากกามนั้น เหมือนอย่างเรือนจำ นักโทษที่อยู่ในเรือนจำก็ย่อมไม่ต้องการที่จะอยู่ในเรือนจำ ก็ย่อมปรารถนาที่จะออกจากเรือนจำ ฉันทใดก็ดี เมื่อยังอยู่ในกามโลกทั้งหลาย ก็ปรารถนาที่จะออกจากกามโลกเหมือนอย่างอยากออกจากเรือนจำ

ปัญญา ความรู้ทั่วถึงเหตุผลตามเป็นจริง

ต่อไปท่านก็นึกถึงข้อ ๔ ก็พบ ปัญญา คือความรู้ที่เป็นปัญญา คือความรู้ทั่วถึงเหตุผลตามเป็นจริง หรือรู้ความจริงตามเหตุและผล ศึกษาค้นคว้าไต่ถามผู้ที่จะให้ความรู้ได้ทั่วไป ไม่มีเว้น เหมือนอย่างภิกษุที่ถือธุดงค์ข้อ สप्तทานจาริก คือเที่ยวรับบาตรไปโดยลำดับ ไม่มีข้าม

วิริยะ ความเพียร

ต่อไปท่านก็นึกถึงข้อต่อไป ก็พบข้อ ๕ คือ วิริยะ ความเพียร คือมีความเพียรพยายามไม่ท้อถอย มีเริ่มต้นดำเนินไปก้าวหน้า ไม่มีถอยหลัง มีความกล้าหาญในการประกอบกระทำ เหมือนอย่างสิหราชทุกอิริยาบถ

ขันติ ความอดทน

ท่านก็นึกถึงข้อต่อไป ก็พบข้อ ๖ คือ ขันติ ความอดทน คือปฏิบัติทำความอดทนให้สามารถอดทนคือรับที่ตั้งของความทุกข์เป็นต้นได้ทุกอย่าง เหมือนอย่างแผ่นดินรับรองของที่เขาทิ้งลงไปได้ทุกอย่าง ไม่ว่าของสะอาดไม่สะอาด

สัจจะ ความจริง

ท่านก็คิดต่อไปว่าจะมีอะไรอีก ก็พบข้อ ๗ คือ สัจจะ คือความจริง เช่นจริง วาจา ไม่พูดมุสา แม้จะถูกฟ้าผ่าขมอมเพราะพูดจริง ท่านก็ยอมที่จะไม่พูดเท็จ ต้องพูดจริง เหมือนอย่างดาวไอสรี่ คือดาวประจำรุ่งที่ไม่ละวณิ

อธิษฐาน ความตั้งใจมั่น

ท่านก็คิดต่อไปว่าจะมีอะไรอีก ก็มาพบข้อ ๘ คือ อธิษฐาน อันได้แก่ความที่ตั้งใจมั่นในความปรารถนาที่ตั้งไว้ ไม่คลอนแคลน กลับกลอกเปลี่ยนแปลง เหมือนอย่างภูเขาที่ไม่หวั่นไหวด้วยลมที่พัดมาแต่ทิศทั้ง ๔

เมตตา ความปรารถนาสุข

ท่านก็คิดต่อไปอีกว่าจะมีอะไรอีก ก็พบข้อ ๙ คือ เมตตา คือความที่มีจิตมีเมตตาปรารถนาสุข ดับโทสะพยาบาท เหมือนอย่างน้ำที่แผ่ความเย็นให้แก่คนทั้งหมด ไม่ว่าจะดี ไม่ว่าจะชั่ว แผ่ความเย็นให้เหมือนกันหมด

อุเบกขา ความมีจิตมัธยัสต์เป็นกลาง

ท่านก็นึกต่อไปว่าจะมีอะไรอีก ก็พบข้อ ๑๐ คือ อุเบกขา อันได้แก่ความที่มีจิตมัธยัสต์เป็นกลาง ไม่ลำเอียงไปเพราะอคติต่าง ๆ ตั้งมั่นอยู่ในความมัธยัสต์เป็นกลาง เหมือนอย่างแผ่นดินที่ตั้งอยู่ในความเป็นกลาง ในเมื่อใคร ๆ เขาทิ้งของที่สะอาดบ้างไม่สะอาดบ้างลงไป แผ่นดินก็ไม่ว่าอะไร มีความเป็นกลางในทุกสิ่งที่เขาทิ้งลงไปบนแผ่นดินนั้น

เมื่อท่านพบถึง ๑๐ ข้อดังนี้ ท่านก็รู้สึกว่ามีเพียง ๑๐ ข้อนี้ เป็นคุณธรรมที่ท่านผู้ปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าจะต้องปฏิบัติ เพราะฉะนั้น ธรรมะทั้ง ๑๐ ข้อนี้จึงได้เรียกว่า พุทธการกธรรม ธรรมะที่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้า และเรียกว่า บารมี

วันนี้ได้เล่าถึงกำเนิดแห่งพระโพธิสัตว์และความเริ่มต้นของบารมี ที่แสดงไว้ในคัมภีร์อรรถกถา

๑๑ สิงหาคม ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๑๒ ชั้นของบารมี

สรุปความหมายของบารมี

ได้แสดงถึงกำเนิดพระโพธิสัตว์และบารมี ก็จะแสดงเรื่องชั้นของบารมี การใช้คำว่าบารมีในความหมายหลายอย่าง และตามที่ได้กล่าวแล้วว่า คำว่า บารมี นี้ ไม่มีในพระสูตรใหญ่ ๆ ในพระสูตรตันตปิฎก แต่ก็ได้มีในบางพระสูตรซึ่งใช้ในความหมายว่า เลิศ ก็อย่างยี่งนี่แหละ แต่ว่าอย่างยี่งชนิดที่เป็นอย่างยี่งที่สุด และได้พบใน **นริกัณฑสูตร** แสดงถึงอานิสงส์ผลของ **บุญนิริ** คือบุญที่บุคคลผู้กระทำได้กระทำเหมือนอย่างฝังเอาไว้ ซึ่งมีสรุปอานิสงส์ของบุญซึ่งใช้ศัพท์ว่า ให้สำเร็จสาวกภูมิ แต่ว่าไม่ใช่คำว่า สาวกภูมิ ใช้คำว่า **สาวกปารมี บัจเจกภูมิ และ พุทธภูมิ** เพราะฉะนั้นเมื่อพิจารณาดูความหมายของคำนี้ ก็กล่าวได้ว่า ได้มีความหมายที่ใช้ในพระสูตรบางพระสูตร ที่เป็น **มัชฌิมนิกาย** คือที่เป็นพระสูตรอย่างกลาง ใช้คำที่มีความหมายว่า เลิศ คือที่สุด คือเมื่อได้แสดงธรรมปฏิบัติมาโดยลำดับ ผู้ปฏิบัติเมื่อปฏิบัติมาโดยลำดับดังที่แสดงไว้แล้ว ก็จะได้บรรลุถึงบารมีคือที่สุด เมื่อเป็นที่สุดจริง ๆ ก็ย่อมจะเป็นมรรคผลนิพพาน และมรรคผลนิพพานนั้นก็ยังมีเป็นชั้น ๆ ถ้าเป็นที่สุดจริง ๆ ก็ต้องเป็นมรรคผลนิพพานชั้นอรหัตตมรรค อรหัตตผล นิพพาน เพราะฉะนั้น จึงไม่ได้หมายความว่า เป็นข้อปฏิบัติที่ดำเนินมาโดยลำดับตั้งแต่เบื้องต้น เมื่อปฏิบัติมาจนถึงผลที่สุดแล้ว ผลที่สุดนั้นแหละจึงเรียกว่าบารมี แม้คำว่า **สาวกบารมี** ใน **นริกัณฑสูตร** นั้น ก็แสดงไปด้วยกันกับบัจเจกภูมิ พุทธภูมิ อันมีความหมายว่าเป็นข้อปฏิบัติที่ให้บรรลุถึงความเป็นสาวก คือพระอรหันตสาวก ให้บรรลุถึงความเป็นพระบัจเจกพุทธเจ้า ให้บรรลุถึงความเป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งในพระสูตรดังกล่าวนี้ คำว่าบารมีกับภูมิใช้มีความหมายเสมอกัน ถ้าหมายถึงภูมิที่ให้เป็นพระพุทธเจ้า ให้เป็นพระบัจเจกพุทธเจ้า เป็นพระอรหันตสาวก ก็ย่อมมีความหมายถึงที่เป็นอย่างสูงสุด คือเป็นที่สุดดังที่กล่าวนั้น

บารมีที่มีความหมายว่าเลิศ คือที่สุด

เพราะฉะนั้น เมื่อสรุปความหมายของบารมีตามที่ใช้ ก็สรุปลงได้เป็น ๒ คือ บารมีที่มีความหมายว่าเลิศคือที่สุด อันหมายความว่าผลที่สุด และแปลว่าอย่างยี่งก็ได้

คือเป็นอย่างยิ่งจริง ๆ เป็นอย่างยิ่งที่เป็นยิ่งที่สุด ที่เป็นเลิศก็เป็นเลิศที่สุด ความหมายดังกล่าวนี้ได้พบใช้ในบางพระสูตร ไม่พบใช้มากแห่งนัก และก็ใช้หมายถึงเป็นเลิศที่สุดสำหรับเป็นพระสาวกด้วย ใช้อย่างเดียวกับภูมิดังที่อ้างมานั้น สาวกปารมี ปัจเจกภูมิ พุทธภูมิ แต่ทำไมจึงใช้ปารมี ไม่ใช้สาวกภูมิ ก็เพราะว่าพระสูตรที่กล่าวมานี้เป็นคาถา ถ้าใช้สาวกภูมิก็ไม่ใช่คาถาที่ถูกต้อง คือไม่เป็นฉันทคาถาที่ถูกต้องสำหรับตรงนั้น เมื่อใช้ปารมีจึงจะถูกต้อง ลงได้พอดี ส่วนคำว่าปัจเจกภูมิ พุทธภูมินั้นเหมาะที่จะใช้ภูมิ เพราะรวมเข้าในบาทเดียว ซึ่งทำให้เห็นว่ามี ความหมายเสมอกัน และทำให้สันนิษฐานว่า มีความหมายถึงที่เป็นอย่างยิ่งที่สุด เรียกว่าเลิศ หรือประเสริฐที่สุด สำหรับที่จะเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ที่จะ เป็นพระพุทธเจ้า ที่จะ เป็นพระสาวกของพระพุทธรเจ้า และก็เมื่อใช้สำหรับพระสาวกตั้งนั้น ก็แสดงว่า ได้มีใช้สำหรับพระสาวก ดิตอยู่ในพระไตรปิฎกนั้นด้วยแล้ว

บารมีที่หมายถึงคุณธรรมที่สั่งสมมาโดยลำดับ

และโดยที่คำว่าบารมีมีที่ใช้น้อยในพระสูตรในพระไตรปิฎกดังกล่าว และพบที่ใช้ก็มีความหมายถึงว่า อย่างยิ่งที่สุด เลิศหรือประเสริฐที่สุด จึงทำให้เข้าใจว่า คำว่าบารมีนี้ได้มีมาเริ่มใช้แม้ในครั้งพุทธกาลนั้นเองก็ในช่วงหลัง และก็ในความหมายว่าเลิศที่สุด อย่างยิ่งที่สุด ดังกล่าวนั้นก่อน และต่อมาเมื่อมีแสดงถึง พุทธวงศ์ จึงได้ใช้ในความหมายเป็นบารมี ๑๐ ที่ได้แสดงมาแล้ว และก็ได้มีความหมายว่า อย่างยิ่งที่สุด เลิศที่สุด แต่มีความหมายว่า เป็นคุณธรรมที่ได้ปฏิบัติสั่งสมมาโดยลำดับตั้งแต่เบื้องต้น ก็เรียกว่าบารมีขึ้นมาโดยลำดับ จึงเป็นคำกลาง ที่หมายถึงคุณธรรมที่ปฏิบัติสั่งสมขึ้นมา เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายตามที่ตั้งใจ เพราะฉะนั้น จึงต้องแบ่งบารมีเป็น ๓ ชั้น เป็นชั้นบารมีธรรมดา ชั้นอุปบารมี บารมีที่สูงขึ้น ใกล้เคียงอย่างยิ่งที่สุด กับปรมาตถบารมี บารมีที่เป็นอย่างยิ่งที่สุด เพราะฉะนั้น คำว่า ปรมาตถบารมีนี้ ก็มีความหมายได้กับกับคำว่าบารมีที่ใช้ในตอนต้น ในบางพระสูตรดังกล่าวที่มีความหมายว่าเลิศที่สุด อย่างยิ่งที่สุดแต่อย่างเดียว แต่ครั้งมาใช้ในความหมายเป็นคุณธรรมที่ปฏิบัติตั้งแต่เบื้องต้นขึ้นมา เพื่อบรรลุซึ่งเป้าหมายอย่างสูง เรียกว่าบารมีมาตั้งแต่ขั้นต้น จึงต้องแบ่งเป็น ๓ ชั้นดังที่กล่าวมานั้น ความหมายจึงต้องต่างกันออกไป

การแบ่งชั้นของบารมีตามสิ่งที่เสียสละเป็นประมาณ

และเกณฑ์ในการแบ่งนั้น ที่มีแสดงเอาไว้ ก็มุ่งถึงข้อที่ทำนั้น เป็นการเสียสละอย่างธรรมดา หรืออย่างพิเศษขึ้นไป หรือว่าอย่างยิ่งที่สุด คือตั้งเกณฑ์เอาไว้ว่า อย่างเช่น ทานบารมี หรือแม้บารมีข้ออื่นก็เช่นเดียวกัน ต้องเสียสละทั้งนั้น ในการปฏิบัติ นั้นเมื่อต้องเสียสละแค่ทรัพย์สินสมบัติ ก็เป็นบารมีธรรมดา เมื่อต้องเสียสละอวัยวะ ร่างกาย ก็เป็นอุปัชฌายะ เมื่อต้องเสียสละชีวิต ก็เป็นปรมัตถบารมี การปฏิบัติของบุคคลกิติ ของสัตว์เดรัจฉานกิติ ซึ่งเล่าไว้ในชาดกนั้น ๆ ซึ่งมีตั้ง ๕๐๐ กว่าเรื่อง เมื่อต้องเสียสละอย่างไหนแห่ง ๓ อย่างนั้น ก็เรียกว่าบุคคลหรือสัตว์ในเรื่องนั้น ได้บำเพ็ญบารมีในขั้นนั้นขั้นนั้น เช่นเสียสละเพียงทรัพย์ก็เป็นบารมีธรรมดา เสียสละอวัยวะ ร่างกายก็เป็นอุปัชฌายะ เมื่อเสียสละถึงชีวิตก็เป็นปรมัตถบารมี แม้แสดงถึงชาติที่เป็นกระต่าย ซึ่งในชาดกเรื่องนี้กระต่ายได้สละชีวิต ให้ร่างกายเป็นอาหาร ก็เรียกว่าปฏิบัติในปรมัตถบารมี ถือเอาสิ่งที่เสียสละเป็นประมาณ ไม่ได้ถือเอาคุณธรรมที่ปฏิบัติใกล้พระโพธิญาณเป็นเกณฑ์ เพราะว่าการปฏิบัติบารมีของพระโพธิสัตว์นั้น เพื่อพระโพธิญาณ เพื่อที่จะตรัสเป็นพระพุทธเจ้า ดังที่ได้เล่ามาแล้วในเรื่องสุเมธดาบส ซึ่งเป็นชาติแรกแห่งพระโพธิสัตว์ คือที่จะตรัสเป็นพระพุทธเจ้าผู้พระบรมศาสดาของเราทั้งหลายในบัดนี้ ตามที่แสดงเอาไว้

ท่านสุเมธดาบสนั้นเมื่อได้ตั้งปรารถนาพุทธภูมิต่อพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า ที่บังกรแล้ว ก็เริ่มพิจารณาหาธรรมปฏิบัติที่จะทำให้เป็นพระพุทธเจ้า อันเรียกว่า พุทธการกรรมดังที่เล่าแล้ว ท่านก็พิจารณาเห็นตั้งแต่ข้อทานขึ้นไปจนถึงข้ออุเบกขา เป็นที่สุด รวมเป็น ๑๐ ข้อ ว่า ๑๐ ข้อนี้แหละจะเป็นพุทธการกรรม ท่านพิจารณาค้นหาขึ้นเอง แล้วก็ปรากฏแก่ใจของท่านเองด้วยอภิญญาของท่าน พระพุทธเจ้าที่บังกร ไม่ได้ตรัสสั่งสอนอย่างไรไว้ จุดมุ่งก็คือพระโพธิญาณหรือพุทธภูมิที่จะเป็นพระพุทธเจ้า เพราะฉะนั้น ท่านจึงเริ่มปฏิบัติในธรรมปฏิบัติ ๑๐ ข้อนี้เรื่อยมา สืบชาติกันมาโดยลำดับ และชาติต่าง ๆ ที่มาเล่าเอาไว้กว่า ๕๐๐ ชาติ นั้น ก็ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า จะเป็นบารมีประเภทไหน ก็มุ่งเอาข้อที่สละได้ในชาตินั้น ๆ เป็นเกณฑ์ แม้เป็นกระต่าย เมื่อสละชีวิต ให้ร่างกายเป็นอาหารเขาได้ ก็เป็นปรมัตถบารมีได้ ไม่ได้มุ่งเอาว่าข้อปฏิบัตินั้นจะสูง ใกล้ที่จะเป็นพระพุทธเจ้าแล้วหรือยัง และแม้ที่แสดงว่า ในพระชาติที่เป็นพระเวสสันดร อันเป็นพระชาติสุดท้ายในเมืองมนุษย์ เมื่อพระเวส-

สันดรสิ้นพระชนม์แล้ว ก็ไปเกิดเป็นเทพในชั้นดุสิต จูติในชั้นดุสิตนั้น แล้วจึงมาบังเกิด เป็นสิทธัตถะราชกุมารตามที่แสดงไว้ แม้ทานที่พระเวสสันดรให้เป็นอันมาก จนนับถือ ว่าพระเวสสันดรเป็นชาดกแห่งทานบารมี ทานที่พระเวสสันดรได้บริจาคทั้งปวงนั้น ก็ไม่นับว่าเป็นปรมัตถบารมีเพราะไม่ได้สละชีวิต กระต่ายเสียอีกซึ่งบังเกิดในชาติที่ ห่างไกล แต่ว่าได้สละชีวิตให้ร่างกายเป็นอาหารเขา ก็ยังได้รับยกย่องว่าเป็นปรมัตถ-บารมี เพราะถือเกณฑ์ดังที่กล่าวนั้น

การแบ่งชั้นของบารมีตามภูมิธรรมที่ได้ปฏิบัติ

คราวนี้เมื่อมาพิจารณาดูแล้ว ก็ควรจะเห็นว่า เมื่อแบ่งบารมีเป็น ๓ ชั้นดังนี้แล้ว เกณฑ์ที่จะนับว่าเป็นบารมีชั้นไหนนั้นควรจะมุ่งเอาคุณธรรมที่ได้ปฏิบัติสั่งสมมาเพื่อ พุทธภูมิ ได้สูงขึ้น สูงขึ้น ไกล่ความเป็นพระพุทธเจ้าเข้ามาจนถึงเป็นพระพุทธเจ้า คุณธรรมซึ่งได้ปฏิบัติมาในชาติที่ห่างไกลยังไม่สูงมาก ยิ่งไกลที่จะมาเป็นพระพุทธเจ้า ก็เป็นบารมีธรรมดาเรื่อยมา จะสละอะไรก็ตาม และเมื่อภูมิสูงขึ้น ๑ จนไกลที่จะเป็น พระพุทธเจ้า ก็เป็นอุปบารมี คือเข้าพรมแดนของพุทธภูมิ และเมื่อถึงขั้นที่จะให้สำเร็จ เป็นพระพุทธเจ้าได้ทันที นั้นก็เป็นปรมัตถบารมี ถ้าจัดอย่างนี้แล้วก็จะเข้าลำดับของ ธรรมปฏิบัติที่สูงขึ้นโดยลำดับ คราวนี้หากจะเทียบกับในพุทธประวัติ เอาปัจจุบัน ชาติของพระพุทธเจ้าเมื่อเป็นพระพุทธรูปนั้น เมื่อได้ทรงทอดพระเนตรเห็นเทวทูต ทั้ง ๔ ทรงเริ่มปรารภนา โมกขธรรม นั้นก็เริ่มว่าเป็นพระโพธิสัตว์ และก็เริ่มเป็น บารมีที่ได้ทรงชวนขวยที่จะสละออก เป็น เนกขัมมะ จนถึงได้สละออก แล้วก็แสวง หาทางปฏิบัติ เข้าศึกษาในสำนักของดาบสทั้ง ๒ เมื่อเห็นว่าไม่ใช้ทางก็ออกมาทรง ทำทุกกรกิริยา เมื่อเห็นว่าไม่ใช้ทางก็ทรงเลิก แล้วก็มาระลึกได้ถึง อานาปานสติ ที่ทรงได้เมื่อเป็นพระกุมาร ตามเสด็จพระราชบิดา และพระกุมารน้อยก็ประทับนั่ง ได้ตั้งหน้าว่า ในขณะที่พระราชบิดาคือพระเจ้าสุทโธทนะทรงทำพิธีแรกนาขวัญ ก็ ทรงกำหนดลมหายใจเข้าออก ทรงบรรลุถึงปฐมฌาน แต่เมื่อเสร็จจากพระราชพิธี นั้นแล้ว ปฐมฌานที่ทรงได้นั้นก็เสื่อมไป ก็ทรงระลึกได้ถึงเรื่องราวที่เล่ามานี้ จึงได้ เคยเทศน์เคยแสดงมาแล้วว่า ในที่สุดพระพุทธรูปก็ได้ทรงพบพระองค์เองเป็นพระ อาจารย์ คือพระองค์เองซึ่งเป็นพระกุมารนั่งประทับได้ร่วมหัวได้ปฐมฌานนั้น ก็ทรง พิจารณาเห็นว่า การปฏิบัติให้จิตได้ความสงบอย่างบริสุทธิ์ดังนั้น จะพึงเป็นทาง

แห่งความตรัสรู้ได้ จึงได้เริ่มทรงจับปฏิบัติทางสมาธิอันบริสุทธิ์ดังกล่าว นี่ก็เป็น
อุปการมีเรื่อยขึ้นมา แปลว่าเข้าทางที่ถูก เข้าทางมรรคมีองค์ ๘ จนได้พระญาณ
ทั้ง ๓ ในราตรีที่ตรัสรู้ จนถึง **อาสวักขยญาณ** ญาณที่ทำให้สิ้นไป นี่แหละ
เป็นปรมัตถบารมี มาเป็นพระพุทธเจ้าขึ้น นี่จัดเทียบเป็นนิทสสนอุททาหรณ์ ว่า
เกณฑ์จัดของบารมีน่าจะเป็นดังนี้ คือถือเอาภูมิธรรมปฏิบัติที่สูงขึ้น ๆ และถ้าหากว่า
จะถือตามที่พระอาจารย์ท่านได้เล่าเรื่อง และเป็นมาในคัมภีร์พระไตรปิฎกก็มี คือ
อย่างในจริยาปิฎกในพุทธวงศ์ดังกล่าวนั้น ย้อนไปจนถึงพระชาติที่เป็นสุเมธดาบส
ก็ได้ ก็เริ่มจากนั้นมา ก็เป็นอันว่าได้สังสม สละโนนบ้าง สละน้บบ้าง สละทรัพย์บ้าง
สละร่างกายบ้าง สละชีวิตบ้าง สละลูกสละเมียบ้าง เรื่อยมา เรื่อยมา เรื่อยมา จน
ถึงตรัสรู้ นั่นแหละก็เป็นบารมี อุปการมี ปรมัตถบารมีมาโดยลำดับ จนถึงที่สุด
จะตรัสรู้ นั่นแหละจึงเป็นปรมัตถบารมี แล้วก็ตรัสรู้

มรรคมีองค์ ๘ ก็คือบารมี

และหากว่าจะสรุปเข้าไปใน **มัชฌิมาปฏิปทา** มรรคมีองค์ ๘ ก็สรุปเข้าได้ ก็
มรรคมีองค์ ๘ นั้นเองคือบารมี ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงปฏิบัติมาจนถึงได้ตรัสรู้ ปฏิบัติ
ที่แรกก็เป็นบารมี ยิ่งขึ้น ๆ ก็เป็นอุปการมี จนถึงยิ่งที่สุดก็เป็นปรมัตถบารมี ก็ได้
ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

๑๓ สิงหาคม ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๑๓ ทานบารมี

อธิบายทบทวนคำว่าโพธิสัตว์

จะแสดงบารมีที่ ๑ ทานบารมี

เรื่องคำว่าบารมีได้แสดงมาแล้ว จนถึงกำเนิดแห่งบารมี และกำเนิดแห่งพระโพธิสัตว์ที่ได้เล่ามาแล้ว และก็ขอซ้ำย้ำความตอนที่ว่า คำว่า โพธิสัตว์ นี้ ออกมาจากพระโอรสของพระพุทธเจ้าผู้พระบรมศาสดาของเราทั้งหลายเอง ว่าเมื่อทรงเล่าถึงเรื่องของพระองค์เมื่อก่อนแต่ตรัสรู้ ก็ทรงใช้คำว่า เมื่อทรงเป็นโพธิสัตว์ก่อนตรัสรู้ ได้ทรงปฏิบัติอย่างนั้น ๆ แต่ก็ทรงแสดงถึงข้อปฏิบัติของพระองค์เมื่อเป็นโพธิสัตว์ดังกล่าวในพระชาตินั้นเอง เช่นเมื่อทรงเล่าถึงทรงปรารถนา โมกขธรรม เมื่อได้ทรงทอดพระเนตรเห็นเทวทูตทั้ง ๔ ทรงมุ่งที่จะได้พบโมกขธรรม จึงได้เสด็จออกทรงผนวช แล้วทรงแสวงหาโมกขธรรมด้วยวิธีต่าง ๆ ดังที่เล่ามาแล้ว แต่ก็ได้มีคัมภีร์ชาดกที่อยู่ในพระไตรปิฎกนั้นเอง ได้เล่าถึงอดีตชาติของพระองค์ สำหรับชาดกนี้ ประพันธ์เป็นคาถาฉันท์ปฐยาวัตถ และชาดกที่มีคำสรุปธัมมิกถาที่เราเรียกว่า สุภาษิต อย่างนิทานอีสปที่ลงท้ายว่าเป็นภาษิตคำสอน ในชาดกสั้น ๆ โดยมากก็มีเพียงธัมมิกถา คือภาษิตหรือสุภาษิตที่เป็นคำสอนดังกล่าวเท่านั้น ในเมื่อเป็นชาดกยาว ๆ จึงได้มีการเล่าเรื่องประกอบด้วย แต่พระอรชรกถาจารย์ก็ได้มาอธิบายเพิ่มเติมทั้งหมดด้วยคำร้อยแก้วให้ชัดเจนยิ่งขึ้น และก็อ้างว่าเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสเล่าเองถึงอดีตชาติของพระองค์เอง จับตั้งแต่เมื่อเป็นสุเมธดาบสหรือสุเมธดาบส ได้ทรงปรารถนา พุทธภูมิ ในที่จำเพาะพระพักตร์แห่งพระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่าที่บังกรตามที่ได้เล่ามาแล้ว และต่อจากนั้นมาได้มีพระชาติเป็นมนุษย์ก็มี เป็นสัตว์เดรัจฉานก็มี เป็นเทพก็มี ซึ่งทุก ๆ ชาติก็นำเพ็ญบารมีเพื่อ โพธิญาณ คือเพื่อความตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อเนื่องกันมา โดยปฏิบัติอยู่ใน พุทธการกธรรม ธรรมะที่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งสุเมธดาบสได้พิจารณาว่า ถ้าปรารถนาพุทธภูมิแล้วจะต้องปฏิบัติอย่างไร จึงจะสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าได้ ก็ได้พิจารณาเห็นข้อปฏิบัติ

ทรงเป็นสุเมธดาบสนั้น

ชาตกเป็นเรื่องเล่าแสดงบารมี

เพราะฉะนั้น ในการแสดงบารมีทุกข้อ ก็จะมีการเล่าเรื่องชาตกนั้น ๆ มาประกอบ อันเป็นเรื่องที่ท่านเล่าไว้แสดงไว้ ว่าทรงแสดงบารมีข้อนั้น ๆ และได้บำเพ็ญบารมีข้อนั้น ๆ อย่างธรรมดาบ้าง อย่างยิ่งขึ้นไปบ้าง อย่างยิ่งที่สุดบ้าง อันจำแนกว่า บารมีธรรมดา อุปบารมี และ ปรมัตถบารมี ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และ ธรรมะทั้ง ๑๐ ข้อที่พระโพธิสัตว์ในชาตินั้น ๆ ได้บำเพ็ญนั้น ก็เป็นข้อที่เมื่อมองดูตามเหตุผล คือด้วยสายตาอย่างสามัญ ก็อาจจะเห็นว่า ดูจะเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก และเมื่อได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ก็ได้ทรงสอนธรรมะเหล่านี้ในหมวดธรรมทั้งหลายเป็นอันมาก และก็ทรงอธิบายตามเหตุผลอันพอเหมาะพอควรที่บุคคลทั่วไปปฏิบัติได้ แต่ว่าที่พระโพธิสัตว์ทรงปฏิบัติเองนั้น บางทีก็รู้สึกว่าได้ทำหนักไปหรือเกินไปเป็น อย่างยิ่ง เพราะฉะนั้น เมื่อฟังเรื่องชาตกเกี่ยวกับบารมีดังนี้ ก็พึงเข้าใจว่าเมื่อพระโพธิสัตว์ได้ทรงบำเพ็ญธรรมะเหล่านี้มา ที่เล่าไว้ในชาตกนั้น ๆ ก็เป็นข้อปฏิบัติที่ผู้มุ่งโพธิญาณเพื่อเป็นพระพุทธเจ้าเท่านั้นจะพึงกระทำได้ อันแสดงถึงความที่มีน้ำใจที่เด็ดเดี่ยว เพราะว่ามี ความมุ่งหมายพระโพธิญาณ คือมุ่งหมายที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ส่วนบุคคลทั่วไปมิได้มีความมุ่งหมายดังนั้น เพราะแม้ผู้ที่มุ่งหมายเป็นพระสาวก ก็บำเพ็ญ สวากการกรรม คือธรรมะที่ทำให้เป็นพระสาวก ซึ่งในบางพระสูตรก็เรียกว่าบารมีเหมือนกัน ก็เรียกว่า สวากบารมี ดังที่ได้เล่ามาแล้ว การบำเพ็ญธรรมะเหล่านี้ก็หย่อนลงมา แต่ก็มี ความมุ่งหมายที่จะเป็นพระพุทธสาวกต่อไปข้างหน้า

ทานของท่านอกิตติดาบส

สำหรับข้อ ๑ คือทาน ได้แก่ การให้ การบริจาค การให้การบริจาคนี้ สำหรับพระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญมา ท่านได้ให้ ได้บริจาคทรัพย์บ้าง อดิเวระร่างกายบ้าง ชีวิตบ้าง บุตรภรรยาบ้าง มาในชาตินั้น ๆ เป็นอันมาก แก่ผู้มาขอ ผู้ที่ต้องการ อันเป็นการยากที่ผู้อื่นจะพึงทำได้ ดังที่มีเรื่องเล่าไว้ในนิทานชาตกบางเรื่องที่จะยกมาเล่า เรื่องการที่ทรงทำทาน เรื่องหนึ่งว่า ในกาลล่วงไปแล้วนานไกล ได้มีดาบส

ผู้หนึ่งชื่อว่า อภิตติ บำเพ็ญตบะอยู่ในป่า ได้ฉันใบไม้ที่เกี่ยวเก็บจากป่าเป็นอาหารประจำวัน ไม่มีน้ำมัน เกลือ และเครื่องปรุงอื่น ๆ วันหนึ่งก็เที่ยวหาฉันเพียงครั้งเดียว ได้มีพราหมณ์ผู้หนึ่งมาขอที่ประตูอาศรม อภิตติدابสก็ให้ทั้งหมด แล้วไม่ไปแสวงหาใหม่อีกในวันนั้น เข้าอาศรมบำเพ็ญ ตบธรรม ให้กาลเวลาล่วงไปด้วยปีติสุข วันรุ่งขึ้นพราหมณ์ก็ได้มาขออีก ดาบสก็ให้ไปอีก ได้เป็นดังนี้ตลอดเวลานานวัน ดาบสได้ให้อาหารประจำวันแก่พราหมณ์ทุกครั้งเรื่อยมา ไม่หวั่นไหวต่อชีวิต และดำรงอยู่ได้ด้วยปีติสุขในตบธรรม เมื่อพราหมณ์นั้นเห็นว่าอภิตติدابสมีกำลังใจเข้มแข็ง ไม่ยอมสละทานจริง ก็แสดงตนให้ปรากฏว่ามาทดลองกำลังใจ

ทานของสังขพราหมณ์

อีกเรื่องหนึ่ง พราหมณ์ผู้หนึ่งชื่อว่า สังขะ สวมรองเท้าและกันร่ม เดินทางไปบนภูมิภาคอันร้อน ได้เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งเดินสวนทางมา เห็นว่าท่านเป็นบุญเขตอันอุดม จึงสละร่มและรองเท้าถวาย ไม่คำนึงถึงภูมิภาคร้อนที่ตนจะต้องเดินต่อไป

ทานของพระเจ้าธัญชยะ

อีกเรื่องหนึ่ง พระราชาทรงพระนามว่า ธัญชยะ ในกรุงอินทปัตถ ได้พระราชทานช้างเผือกแก่พราหมณ์ที่มาขอจากกालิงครรัฐ เพราะรัฐนั้นเกิดฝนแล้งทำนาไม่ได้ เกิดอดอยากกันขึ้น และเห็นว่าในแคว้นอินทปัตถฝนดี อาหารสมบูรณ์ เพราะมีช้างเผือก ฉะนั้น ถ้าได้ช้างเผือกมากก็คงจะเกิดความสมบูรณ์เหมือนอย่างนั้น แต่ครั้งได้ช้างเผือกมาแล้ว ฝนก็ยังคงไม่ตก จึงนำช้างไปถวายคืน และทูลถามถึงวิธีปฏิบัติ พระเจ้าธัญชยะก็ตรัสบอกว่า ทรงปฏิบัติใน กุรุธรรม คือ ศีล ๕ และได้ทรงชักนำให้ประชาชนปฏิบัติในกุรุธรรมนั้นด้วย ทางกालิงครรัฐก็ทูลขอกุรุธรรมก็ได้พระราชทานกุรุธรรมไป ชาวกालิงครรัฐพากันปฏิบัติในกุรุธรรม จึงเกิดความสมบูรณ์ขึ้น

ทานในชาติอื่น ๆ

อีกเรื่องหนึ่ง พระเจ้าจักรพรรดิทรงพระนามว่า มหาสุทสนะ ในกุสาวดีนคร พราหมณ์ผู้หนึ่งชื่อ มหาโควินทะ เป็นปุโรหิตของพระราชอา ๗ พระองค์ พระเจ้า

เนมิราชในกรุงมิถิลา พระจันทกุมาร ซึ่งทรงรอดพ้นจากการถูกฆ่าบรูชาอัณู ท่านเหล่านี้ได้บำเพ็ญมหาทานแก่യാจกวนิพกทั่วไป

พระเจ้าสิวิราชในกิริฐนคร ได้มีพระหฤทัยมุ่งมั่นในทาน ได้ประทานดวงพระเนตรแก่พราหมณ์ที่มาทดลองขอ เป็นที่ประจักษ์ว่ามีพระหฤทัยมั่นคงเพื่อสละได้จริง

ทานของกระต่ายบัณฑิตโพธิสัตว์

เรื่องกระต่ายโพธิสัตว์ เรียกว่า สสบัณฑิต ซึ่งได้ไปเที่ยวอยู่ในป่า จนถึงมีสัตว์ป่าหลายจำพวกเป็นมิตรสหายเที่ยวไปด้วยกัน มุ่งจะทำทาน ได้มีพราหมณ์คนหนึ่งมาทดลองขอ ไม่มีทรัพย์สินสิ่งอื่นจะให้ จึงยอมสละให้อวัยวะร่างกายของตนทุกส่วนเพื่อเป็นภักษาของพราหมณ์

ทานในเวสสันดรชาดก

อีกเรื่องหนึ่ง เป็นเรื่องที่รู้จักกันทั่วไป คือเรื่องเวสสันดรชาดกหรือมหาชาติ แสดงถึงพระเวสสันดร พระโอรสของพระเจ้าสญชัยและพระนางผุสดีในสิวิรัฐ ซึ่งมีนครเขตดุตรเป็นราชธานี พระเวสสันดรมีพระชายาพระนามว่า มัทรี มีพระโอรสองค์หนึ่งพระนามว่า ชาลี พระธิดาองค์หนึ่งพระนามว่า กัณหาชينا พระเวสสันดร มีพระอัครชายาแนบแน่นอยู่ในทานเป็นอย่างดี ทรงดำริจะบริจาคทาน ทั้งได้ทรงเริ่มบริจาคทานมาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ เหมือนอย่างเป็นเด็กชอบเล่น ก็เล่นทำทาน แต่เป็นการกระทำทานจริงแก่คนยากจนขัดสนเรื่อยมา และทรงมีปกติขัดคนที่มาขออะไรไม่ได้ จะต้องประทานให้ทุก ๆ อย่าง ได้มีพราหมณ์จากกาลิงครรัฐมาทูลขอช้างเผือกในวันหนึ่งขณะที่ทรงช้างเผือกนั้นเสด็จประพาสในนคร ก็ได้พระราชทานช้างเผือกแก่พราหมณ์เหล่านั้นไป ชาวเมืองสีพีพากันโกรธแค้น พากันมาประชุมกันกราบทูลพระเจ้าสญชัยให้เนรเทศพระเวสสันดรออกจากประเทศ พระเวสสันดรได้ทรงขออนุญาตทำทานใหญ่อีกครั้งหนึ่ง จัดให้มีครบทุกอย่าง แล้วเสด็จทรงรถออกจากกรุงพร้อมกับพระนางมัทรี และพระชาลีพระกัณหาชينا ก็ยังมีพราหมณ์ตามไปทูลขอรถขอม้า ก็ประทานให้ ต้องทรงอุ้มพระโอรส และพระนางมัทรีก็ทรงอุ้มพระธิดา เสด็จไปประทับ ณ เขาวงกต ต่อมาก็ยังมีพราหมณ์ชุกติดตามไปทูลขอพระโอรสธิดา ก็ได้ตัดพระหฤทัยประทานให้อีก และได้มีพราหมณ์อีกผู้หนึ่งมาทูล

ขอพระนางมัทรี ก็ได้ประทานให้อีก แต่พราหมณ์ผู้นั้นได้ถวายเป็น และทูลห้ามมิให้
ประทานแก่ผู้อื่นต่อไป ฝ่ายชุกกได้พาพระชาลีและพระกัณหาชيناเข้าไปในนคร
เชตุตร ได้พาไปเฝ้าพระเจ้าสญชัยในพระราชสำนัก พระเจ้าสญชัยได้ทรงไถ่พระ-
ราชนัดดาทั้ง ๒ องค์ไว้ และได้เสด็จไปทรงรับพระเวสสันดรพระราชโอรสและ
พระนางมัทรี กลับสู่พระนคร เหตุการณ์ก็กลับเรียบร้อย

เรื่องชาติต่าง ๆ เหล่านี้ แม้จะถือว่าเป็นเพียงนิทานที่นำมาเล่าอ้าง แต่ก็เป็น
นิทานที่ให้คติเกี่ยวกับทานซึ่งมีผลหลายอย่าง ทั้งได้มีผู้วิจารณ์กันไปหลายอย่าง
การวิจารณ์ก็วิจารณ์กันไปด้วยเหตุผลอย่างสามัญ แต่เรื่องเหล่านี้ควรวิจารณ์ด้วย
เหตุผลอย่างวิสามัญ เพราะท่านนำมาเล่าเป็นนิทานสาธกเฉพาะพระโพธิสัตว์พุท-
ธางกูรว่า พระพุทธเจ้าเมื่อก่อนตรัสรู้ได้ทรงบำเพ็ญทานมาแล้วอย่างยิ่งยวดเพียงไร
จึงไม่ใช่เรื่องที่จะฟังถือเป็นนิทานสาธกได้โดยทั่วไป

ทานที่เป็นกรรม กับทานที่เป็นบารมี

ทานนี้มี ๒ ประเภทก่อน คือทานที่เป็นกรรม กับทานที่เป็นบารมี ทานที่ทำ
คราวหนึ่ง ๆ เป็นทานที่เป็นกรรม เพราะเป็นกิจการที่ทำ ทานที่เป็นกรรมนี้แหละ
ที่เก็บสั่งสมเป็นสันดานแห่งทานในจิต เป็นทานที่เป็น ทานบารมี ทานบารมีนี้ยัง
แบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ

ทานบารมี ได้แก่ ทานที่บำเพ็ญด้วยการสละทรัพย์ ดังคำของมหาโควินท-
พราหมณ์โพธิสัตว์ว่า “ทรัพย์และข้าวจะเป็นสิ่งที่เราเกลียดชังก็หามิได้ เราจะไม่มี
การสั่งสมก็หามิได้ (แต่) พระสัพพัญญุตญาณเป็นที่รักของเรา เพราะฉะนั้น เรา
จึงให้ทรัพย์ที่ดี”

ทานอุปบารมี ได้แก่ ทานที่บำเพ็ญด้วยการสละอวัยวะ เช่น ดวงตาและโลหิต
ดังพระดำรัสของพระเจ้าสิริราชโพธิสัตว์ว่า “ดวงตาทั้ง ๒ จะเป็นสิ่งที่เราเกลียดชัง
ก็หามิได้ แม้นตของเราจะมีใช่เป็นสิ่งที่เกลียดชัง (แต่) พระสัพพัญญุตญาณเป็นที่
รักของเรา เพราะฉะนั้น เราจึงได้ให้ดวงตา”

ทานปรมัตถบารมี ได้แก่ ทานที่บำเพ็ญด้วยการสละชีวิต ดังเช่นคำของกระต่าย
บัณฑิตโพธิสัตว์ว่า “เราได้ให้ผิวหนัง เนื้อ เอ็น กระดูก หทัย เส้นเอ็น ไข่มวง สัน
สกนธกายแก่พราหมณ์”

ทานที่พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญเป็นจาคะ

พระพุทธเจ้าได้ทรงมีพระสันดานอันบริสุทธิ์ ปราศจากกิเลสและกองทุกข์ ทั้งสิ้น ดังคำว่า “วิสุทธิธรรมสมุตาโน” แปลว่า ผู้มีสันดานอันบริสุทธิ์ และความบริสุทธิ์นี้เกิดจากการปฏิบัติขัดเกลาด้วยพระองค์เองมาโดยลำดับ มลทินโทษที่ทำให้จิตสันดานเศร้าหมองไม่บริสุทธิ์อย่างหนึ่งก็คือ โลภะ ความโลภอยากได้ และ มัจฉริยะ ความตระหนี่ ซึ่งเป็นอาการสืบเนื่องมาจาก ตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยาก และ อุปาทาน ความยึดถือ ซึ่งเป็น กิเลสอนุสัย จมแน่นอยู่ในสันดาน พระโพธิสัตว์ผู้ปรารถนาในพุทธภูมิ ย่อมสามารถปฏิบัติสละสิ่งที่จิตใจเกี่ยวเกาะยึดถือได้ทุก ๆ อย่างเพื่อพระโพธิญาณ ฉะนั้น เรื่องเหล่านี้จึงเป็นเรื่องสาธกให้เห็นคติปฏิบัติของพระพุทธเจ้าเมื่อเป็นพระโพธิสัตว์ ว่าทรงสามารถตัดพระหฤทัยสละได้ทุกอย่าง ทั้งทรัพย์สินทั้งอวัยวะร่างกายทั้งชีวิตเพื่อพระโพธิญาณ ในข้อนี้ได้มีคาถาบทหนึ่งแปลความว่า “พึงสละทรัพย์เพราะเหตุแห่งอวัยวะอันประเสริฐ เมื่อจะรักษาชีวิตก็พึงสละอวัยวะ นรชนเมื่อระลึกถึงธรรม ก็พึงสละอวัยวะ ทรัพย์ และชีวิต แม้ทั้งสิ้น” และในเย็นวันที่จะตรัสรู้ ท่านแสดงว่าได้ทรงตั้งพระหฤทัยอย่างแน่วแน่เพื่อพระโพธิญาณโดยความว่า “เนื้อและเลือดทั้งหมดจะเหือดแห้งไป เหลือแต่หนังเอ็น กระดูก ก็ตามที ยังไม่บรรลุคุณวิเศษที่จะพึงได้ด้วยกำลังเรี่ยวแรงของบุรุษ ก็จักไม่ลุกขึ้นจากที่นั่น” ดังนี้ ตามเรื่องทีแสดงมานี้ ทานที่พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญย่อมเป็น จาคะ คือการสละเพื่อพระโพธิญาณรวมไปด้วยกัน เพราะทรงเห็นว่าสิ่งที่ทรงสละบริจาค่นั้นเป็นสิ่งเล็กน้อย ส่วนสิ่งที่ทรงมุ่งหมายเป็นสิ่งยิ่งใหญ่ การสละสิ่งเล็กน้อยเพื่อสิ่งที่ยิ่งใหญ่นี้ เรียกว่าจาคะโดยตรง ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสไว้ว่า “ธีรชนเมื่อเห็นสุขอันไพบุลย์ ก็พึงสละสุขพอประมาณ” ฉะนั้น ความสำคัญของการสละบริจาคนี้ จึงไม่ได้อยู่ที่สิ่งที่จะพึงบริจาคเพียงอย่างเดียว แต่อยู่ที่สิ่งที่ประสงค์ เมื่อสิ่งที่ประสงค์สำคัญกว่า ก็พึงสละสิ่งอื่น ๆ เพื่อให้ได้สิ่งที่ประสงค์นั้น การสละดังกล่าวนี้เป็นสิ่งจำเป็นแก่ผู้มุ่งประโยชน์ที่ใหญ่กว่าสำหรับทุก ๆ คน แม้ในเรื่องทั่ว ๆ ไป เป็นต้นว่า สละทรัพย์เพื่อให้ได้วิชาความรู้ สละส่วนเล็กน้อยเพื่อรักษาส่วนใหญ่ไว้ ผู้ที่ไม่ยอมสละในคราวหรือในสิ่งที่ควรสละ ย่อมไม่ได้สิ่งที่ประเสริฐกว่า หรืออาจจะเสียสิ่งที่มียูไปเสียอีก

ตรัสสอนให้ทำงานอย่างมีขอบเขตและเหตุผล

ส่วนทานโดยทั่วไปนั้น เป็นการให้เพื่ออนุเคราะห์ผู้ที่ควรอนุเคราะห์ซึ่งขาดแคลน หรือเพื่อสงเคราะห์ผู้ที่ควรสงเคราะห์ เป็นการผูกมิตรภาพไมตรีจิต หรือเพื่อบูชาบุคคลที่ควรบูชา เป็นการบูชาคุณหรือตอบแทนคุณ หรือเป็นการบำเพ็ญบุญในบุญเขต พระพุทธเจ้าเมื่อได้ตรัสรู้แล้ว ได้ตรัสสอนให้ทำงานอย่างมีขอบเขตและเหตุผล ดังเช่นที่ตรัสไว้ว่า ทรงสรรเสริญการเลือกให้ และทรงแสดงสมบัติของท่านไว้ ๓ ประการ ได้แก่ เจตนาสมบัติ ถึงพร้อมด้วยเจตนา คือมีเจตนาดี วัตถุสมบัติ ถึงพร้อมด้วยวัตถุ ได้แก่ วัตถุเป็นของที่ควรให้ เป็นประโยชน์แก่ผู้รับตามสมควร ปฏิภาหสมบัติ ถึงพร้อมด้วยปฏิภาห คือผู้รับเป็นผู้ที่ควร และตรัสสอนให้ทำงานเป็นบุญ คือให้เป็นความดีที่เป็นเครื่องชำระล้างความชั่ว ให้เป็นกุศล คือเป็นความฉลาด นอกจากนี้ยังได้ตรัสให้ทำงานที่เป็น สัปปุริสทาน ได้แก่ ทานของคนดีคนฉลาด เช่น ให้ถูกกาลสมัย มิได้ทำตนเองให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ในสังฆมณฑลก็ได้มีให้ภิกษุพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า มีชีวิตเนื่องด้วยผู้อื่น ควรทำตนให้เขาเลี้ยงง่าย และทรงบัญญัติพระวินัย ห้ามขอกจากคนที่มิใช่ญาติ มิใช่ปวารณา แม้เช่นนั้นก็ให้รู้จักประมาณ ให้มีสันโดษ มีกนน้อย ในเรื่องขาดกต่าง ๆ ได้แสดงให้เห็นว่า พวกนักขอได้ก่อให้เกิดความเดือดร้อนต่าง ๆ เป็นอันมาก

อามิสทานและธรรมทาน

อนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงแสดงว่า ทานมี ๒ อย่าง คือ อามิสทาน การให้อามิส ได้แก่ ให้พัสดุสิ่งของต่าง ๆ ๑ ธรรมทาน การให้ธรรม ๑ และตรัสว่า ทานทั้ง ๒ นี้ ธรรมทานเป็นเลิศ พิจารณาดูตามเหตุผลก็จะพียงเห็นความสำคัญได้ว่า ความทุกข์ยากขาดแคลนนั้นมี ๒ อย่าง ได้แก่ ทางกายและทางจิตใจ อามิสทานเป็นเครื่องแก้ความทุกข์ยากขาดแคลนทางกาย เหมือนอย่างเมื่อต้องการอาหาร ฝ้านุ่งห่ม และได้สิ่งเหล่านั้นมาบริโภคใช้สอย ก็แก้ความขาดแคลน ก็ทำให้เกิดความสุขทางกาย ส่วนธรรมทานเป็นเครื่องแก้ความทุกข์ยากขาดแคลนทางจิตใจ เหมือนอย่างในขณะที่จิตใจเกิดทุกข์ร้อน เมื่อได้ธรรมที่เหมาะสมมาดับทุกข์ ก็ทำให้จิตใจเกิดความสุข นอกจากนี้ธรรมทานยังเป็นเครื่องแก้กิเลสทางจิตใจ และแก้ความประพฤติชั่วร้ายเสียหายได้ ทำจิตใจที่หิวกระหายด้วยโลภ ตัณหา ให้รู้จักอิ่ม ให้รู้จักเต็ม

ให้รู้จักเพียงพอ ธรรมอย่างเดียวนั้นเป็นเครื่องแก้กิเลสและทุจริตได้ จึงทำให้เกิดความสุขทางกายได้ด้วย เพราะเมื่อคนมีธรรม พวกวันทุจริต ตั้งอยู่ในสุจริต พวกนี้ประกอบอาชีพและการงานต่าง ๆ ด้วยความขยันหมั่นเพียรในทางที่ชอบ ก็เกิดความสุขสมบูรณ์ทั่ว ๆ ไป ดังเรื่องในกुरुธรรมชาดกให้คติสาธกว่า ชาวกาลิงครัฐได้รับพระราชทานช้างเผือกไป ก็แก้ความขาดแคลนไม่ได้ ต่อเมื่อได้รับพระราชทานกुरुธรรม คือศีล ๕ ไปปฏิบัติ จึงแก้ความขาดแคลน เกิดความสุขสมบูรณ์ขึ้นได้ ด้วยเหตุนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า “สพพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ” แปลว่า การให้ธรรมชนะการให้ทั้งปวง แม้สมเด็จพระบรมศาสดาก็ได้ทรงให้สิ่งทั้งปวงมาโดยลำดับ จนถึงทรงให้ธรรมในที่สุด ธรรมทานของพระองค์คือ พระพุทธศาสนา ซึ่งพุทธบริษัทได้รับไว้ และได้ให้สืบทอดกันมา ซึ่งได้ดำรงมั่นอยู่ในโลก เป็นเหตุให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลและความสุขตราบเท่าถึงทุกวันนี้

๒๐ สิงหาคม ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๑๔ ที่มาของทศพิธราชธรรม

จะแสดง ทศพิธราชธรรม คู่กันไปกับ ทศบารมี

โดยที่พุทธศกนี้เป็นปีที่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก เจริญพระชนมพรรษามาครบ ๕ รอบนักษัตริ คือ ๖๐ คณะสงฆ์ได้ประกาศให้วัดทั้งหลายแสดงธรรมเทศนาทศพิธราชธรรม ในวัดนี้จึงได้จัดให้ผลัดกันแสดงพระธรรมเทศนาในวันพระ วันพระละ ๑ บท และในการโอวาทนวกภิกษุศกนี้ จึงได้กำหนดสอนทศบารมีคู่กันไปกับทศพิธราชธรรม

ทศพิธราชธรรมแสดงไว้ในมหาหังสชาดก

ทศบารมีก็คือบารมี ๑๐ ได้แสดงไป ๑ ข้อแล้วคือข้อทาน จึงจะจับแสดงทศพิธราชธรรมเริ่มแต่ข้อ ๑ ให้คู่กันไป และก็จะแสดงที่มาของทศพิธราชธรรมให้ทราบไว้ก่อน ว่าคำสอนเรื่องนี้มาในคัมภีร์พระพุทธานุศาสนาคัมภีร์ไหน เรื่องอะไร ทศพิธราชธรรมนี้ได้พบที่มาในคัมภีร์ชาดกชื่อว่า มหาหังสชาดก ที่แปลว่า ชาดกเรื่องใหญ่แสดงถึงหงส์ เพราะว่าได้มี ๒ ชาดกเกี่ยวกับเรื่องหงส์ ชาดกเรื่องหงส์ที่สั้นกว่า เรียกว่า จุลลหังสชาดก ส่วนชาดกแสดงเรื่องหงส์ที่ยาวกว่า เรียกว่า มหาหังสชาดก ทศพิธราชธรรมมาในชาดกหลังนี้คือ มหาหังสชาดก ซึ่งมีความหมายตามคาถาซึ่งเป็นพระบาลีที่อ้างพระพุทธเจ้าตรัสเล่าเอง กับมีคำอธิบายประกอบอันเรียกว่า อรรถกถา สำหรับที่มาในพระบาลีนั้น แสดงถ้อยคำที่พูดโต้ตอบกันเป็นต้นขึ้นมา โดยที่ไม่มีเรื่องประกอบติดต่อกัน ไม่มีเรื่องเล่า เป็นการเริ่มต้นว่าเป็นมาอย่างไร พระอาจารย์ผู้อธิบายที่เรียกว่า อรรถกถาจารย์ จึงได้เรียบเรียงประกอบ และเมื่อเรียบเรียงแล้ว ก็ได้ยกเอาคาถาที่เป็นพระบาลีที่อ้างว่าพระพุทธเจ้าตรัสเองนั้นมารับรองเข้าเป็นตอน ๆ ไป เหมือนดั่งแต่งกระทู้ที่พระอาจารย์ให้บทกระทู้มา ก็มาแต่งบรรยายไป ก็ยกเอาพระพุทธภาษิตในพุทธศาสนภาษิตที่มีความสัมพันธ์กันเข้ามารับรอง แต่ก็ให้อยู่ในแนวของกระทู้บทตั้ง ลงท้ายก็สรุปเข้าในกระทู้บทตั้ง ข้อความที่เป็นบทกระทู้ นั้น ที่เป็นบทตั้งก็ดี ที่เป็นบทที่อ้างเข้ามารับรองก็ดี ก็เป็นข้อความสั้น ๆ แต่ว่าอธิบายของผู้แต่งกระทู้นั้นเป็นอธิบายของผู้แต่งกระทู้เอง

พวกพราหมณ์ก็ไม่ทราบ แต่ก็ทูลว่าพวกพราหมณ์คงจะทราบ จึงได้โปรดให้เรียกพวกพราหมณ์ปามาตรัสถาม พราหมณ์คนหนึ่งก็กราบทูลว่า ได้ทราบต่อ ๆ กันมาว่า หงส์เหล่านั้นอยู่ ณ ภูเขาคิชฌกูฏ ในประเทศหิมวันต์ พระราชาก็ตรัสถามว่า จะพอรูุ้บายที่จะจับหงส์เหล่านั้นได้หรือไม่ พวกพราหมณ์ก็กราบทูลว่าไม่ทราบ จึงได้ทรงปรึกษากับพราหมณ์บัณฑิต พราหมณ์บัณฑิตก็กราบทูลว่า ไม่จำเป็นที่จะต้องไปจับที่ภูเขาคิชฌกูฏ ขอให้ทรงชุดสระใหญ่ชื่อว่า เขมะ ทางทิศเหนือแต่พระนคร ให้เต็มด้วยน้ำปลุกธัญชาติต่าง ๆ ให้นายพราหมณ์ผู้ฉลาดคนหนึ่งอยู่ประจำรักษา อย่าให้หมู่มนุษย์เข้าไปใกล้ และให้ประกาศเป็นเขตให้อภัยแก่สกุลชาติต่าง ๆ ที่จะมาหากินที่สระนั้น พระราชาก็ได้ตรัสให้ปฏิบัติตามที่บัณฑิตนั้นได้กราบทูลแนะ ก็ได้ตรัสให้นายพราหมณ์ผู้ฉลาดผู้หนึ่งมามอบให้เป็นผู้ที่รักษาสระ นายพราหมณ์นั้นเรียกตามภาษาบาลีว่า เนสาท หรือเนสาทะ เขาชื่อ เขมะกะ ก็เป็นผู้รักษาสระเขมะนั้นมา สกุลชาติทั้งหลายก็พากันลงสู่สระนั้น และก็ชักชวนกันต่อ ๆ ไปว่าเป็นสระที่ไม่มีภัย ก็ทราบไปจนถึงหมู่หงส์ หมู่หงส์ก็พากันมาหากินในสระนั้น จนถึงพระยาหงส์ชตวรรษกับเสนาบดีที่ชื่อว่าสุมุขะ ทั้ง ๒ ซึ่งเป็นหงส์ทองด้วยกันก็มาหากินที่สระนั้นด้วย และเมื่อพราหมณ์ผู้รักษาสระได้เห็นหงส์ทองลงมา ก็ได้เฝ้าดูอยู่ถึง ๖-๗ วันว่ามาจับที่ไหน และเมื่อสังเกตที่ได้แน่นอนแล้ว ก็วางบ่วงดักไว้ได้น้ำ พระยาหงส์ทองนั้นมาก็ลงไปในน้ำตรงบ่วงนั้น ก็ติดบ่วงของนายพราหมณ์ พระยาหงส์ทองพยายามที่จะสลัดบ่วงให้หลุด แต่บ่วงนั้นก็กัดขาผ่านหนัง เส้นเอ็นจนถึงกระดูก ก็ไม่หลุด พระโพธิสัตว์จึงได้หยุดเพราะเกรงว่าขาจะขาด ส่วนเสนาบดีหงส์ที่เป็นหงส์ทองด้วยกันที่ชื่อว่า สุมุขะ เมื่อเห็นเจ้านายของตนติดบ่วงจึงได้เข้าไปหา ส่วนฝูงหงส์ที่เป็นบริวารก็พากันบินหนีไปทั้งหมด เมื่อเข้าไปถึงพระยาหงส์ชตวรรษก็ถามว่า ทำไม่จึงไม่หนีไป ขอให้รีบหนีไปเสีย หงส์เสนาบดีสุมุขะก็ตอบว่าไม่ไป จะอยู่ช่วย พระยาหงส์ก็บอกให้หนีไปหลายหน หงส์เสนาบดีสุมุขะก็ไม่ยอมหนีไป บอกว่าจะอยู่ช่วย ฝ่ายนายพราหมณ์ที่มองเห็นโดยตลอดเพราะได้ติดกดูอยู่ ซ่อนดูอยู่ จึงเดินเข้าไป ครั้นเห็นหงส์เสนาบดีซึ่งไม่ติดบ่วงยืนอยู่ด้วย ก็แปลกใจว่าทำไมจึงไม่หนีไป หงส์เสนาบดีก็กล่าวว่า เพราะเจ้านายของตนติดบ่วง ตนจะขอตายแทน ขอให้จับเอาตัวหงส์เสนาบดีคือตัวเขาไป แล้วปล่อยเจ้านายเขาไป ฝ่ายนายพราหมณ์ก็ใจอ่อน ก็บอกว่า ถ้าเช่นนั้นก็จะปล่อยไป ทั้ง ๒ ฝ่ายพระยาหงส์กับหงส์เสนาบดีนั้นก็ตอบว่า ถ้าหากว่านายพราหมณ์นี้ดักหงส์

และนกกทั้งหลายเพื่อประโยชน์ของตน ก็จะขอรับทักษิณากฎคือการปล่อยนกทำบุญ แต่ถ้ามหาว่าท่านมาดักหงส์ด้วยมีคำสั่งมาจากผู้อื่น ไม่ใช่ของตนเอง ท่านก็ไม่มีอิสระที่จะปล่อยเราทั้ง ๒ เสีย เพราะฉะนั้น ก็ขอให้นำเราทั้ง ๒ ไป แต่ไม่จำเป็นที่จะต้องใส่กรง ให้เราทั้ง ๒ นี้จับไปที่กระเช้า ๒ ข้างที่เป็นคานให้ท่านหาบไป นายพรานนั้นก็หาบกระเช้าที่หงส์จับ ๒ ข้าง นำหงส์ไปถวายพระราชชา ฝ่ายพระราชชาเมื่อได้เห็นหงส์ก็มีความดีใจ และก็บอกว่าให้พักอยู่ระยะหนึ่งก็จะปล่อยไป และให้พระยาหงส์จับอยู่ในที่อันสมควร และก็ให้พระราชทานอาหารเป็นต้น ฝ่ายพระยาหงส์นั้นก็ให้ทูตแก่พระราชชาเป็นการปฏิสันถารว่า พระองค์ไม่มีพระโรคพาธ ทรงสำราญดีอยู่ ทรงปกครองรัฐมณฑลอันสมบูรณ์นี้โดยธรรมหรือ พระราชาก็ตรัสตอบว่า เราไม่มีโรคพาธ มีความสำราญดี และเราก็ปกครองรัฐมณฑลอันสมบูรณ์นี้โดยธรรม พระยาหงส์ก็ทูลถามว่า โทษอะไร ๆ ไม่มีอยู่ในอำมาตย์ของพระองค์ละหรือ และอำมาตย์เหล่านั้นไม่มีอาลัยชีวิตในประโยชน์ของพระองค์ละหรือ พระราชาก็ตรัสตอบว่า โทษอะไร ๆ ไม่มีในหมู่อำมาตย์ของเรา และอำมาตย์เหล่านั้นไม่อาลัยชีวิตในประโยชน์ของเรา พระยาหงส์ก็ทูลถามว่า พระมเหสีซึ่งมีพระชาติเสมอกัน ทรงเชื่อฟัง มีพระเสาวนีย์อันน่ารัก ประกอบด้วยพระโอรสพระรูปพระโฉมพระยศ เป็นไปตามอัธยาศัยของพระองค์ละหรือ พระราชาก็ตรัสตอบว่า พระมเหสีซึ่งมีพระชาติเสมอกัน ทรงเชื่อฟัง มีพระเสาวนีย์อันน่ารัก ทรงประกอบด้วยพระโอรส พระรูป พระโฉมและพระยศ เป็นไปตามอัธยาศัยของเรา พระยาหงส์ก็ทูลถามว่า พระองค์มิได้ทรงเบียดเบียนชาวแวนแคว้น ทรงปกครองให้ปราศจากอันตรายแก่ที่ไหน ๆ โดยความไม่เกรี้ยวกราด โดยธรรม โดยความสม่าเสมอละหรือ พระราชาก็ตรัสตอบว่า เรามีได้เบียดเบียนชาวแวนแคว้น ปกครองให้ปราศจากอันตรายแต่ที่ไหน ๆ โดยความไม่เกรี้ยวกราด โดยธรรม โดยความสม่าเสมอ พระยาหงส์ก็ทูลถามว่า พระองค์ทรงบำเพ็ญสัจตบวช ทรงเว้นอสัจตบวช พระองค์ไม่ทรงละทิ้งธรรม ไม่ทรงประพฤติกัลลยตามธรรมเนียมหรือ พระราชาก็ตรัสตอบว่า เราบำเพ็ญสัจตบวช เว้นอสัจตบวช ประพฤติกัลลยตามธรรมเนียม ละทิ้งธรรม พระยาหงส์ก็ทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเป็นกษัตริย์ พระองค์ทรงพิจารณาเห็นชัดซึ่งพระชนมายุอันเป็นอนาคตที่ยืนยาวอยู่หรือ พระองค์ทรงมัวเมาในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา ไม่สะดุ้งกลัวปรโลกหรือ พระราชาก็ตรัสตอบว่า เราพิจารณา

เห็นชัดซึ่งอายุอันเป็นอนาคตยังยืนยาวอยู่ เราตั้งอยู่แล้วในธรรม ๑๐ ประการ จึงไม่
สะดุ้งกลัวปรโลก เราเห็นกุศลธรรมที่ดำรงอยู่ในตนเหล่านี้คือ ทาน ศีล การบริจาค
ความซื่อตรง ความอ่อนโยน ความเพียร ความไม่โกรธ ความไม่เบียดเบียน ความ
อดทน ความไม่พิโรธ คือความกระทำไม่ให้เกิด แต่นั้นมีปีติและโสมนัสไม่ใช่น้อย
ย่อมเกิดแก่เรา ดังนี้ เมื่อพระราชชาติได้ตรัสตอบดังนี้แล้ว พระยาหงส์ก็ถวายอนุโมทนา
แก่พระราชชาติ และได้พระราชทานทรัพย์แก่นายพราน ทรงให้พระยาหงส์กับ
เสนาบดีพระยาหงส์พักอยู่ ทรงพระราชทานเลี้ยงดูให้มีความสุข แล้วก็ทรงปล่อย
พระยาหงส์และหงส์เสนาบดีนั้นให้กลับไปสู่ภูเขาคิชฌกูฏ

พระราชชาติในอดีตกาลทรงตั้งอยู่ในทศพิชราชธรรม

เนื้อความในมหาหังสชาดกมีดังที่เล่ามานี้ และเรื่อง ทศพิชราชธรรม ก็มา
จากคำตอบ หรือพระราชดำรัสตอบของพระราชชาติตอนที่ว่า เราตั้งอยู่ในธรรม ๑๐
ประการ จึงไม่สะดุ้งกลัวปรโลก เราเห็นกุศลธรรมที่ดำรงอยู่ในตนเหล่านี้ คือ ทาน
ศีล ปริจาคะ การบริจาค อาชชวะ ความซื่อตรง มัททวะ ความอ่อนโยน ตบะ
ความเพียร อักโกธะ ความไม่โกรธ อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน จันติ ความอดทน
อวิโรธนะ ความไม่ทำให้ผิด รวมเป็น ๑๐ ประการ

นำเล่าเรื่องมหาหังสชาดกนี้ก็เพื่อให้ทราบว่ ที่มาของทศพิชราชธรรมมาจาก
ชาดกเรื่องนี้ ซึ่งธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้ ก็ออกมาจากพระโอษฐ์ของพระเจ้ากรุง
พาราณสีที่ตรัสตอบแก่พระยาหงส์ เพราะฉะนั้น จึงเป็นเรื่องที่สาธกให้เห็นว่า
พระราชชาติในอดีตกาลนั้นที่ทรงเป็นบัณฑิต ทรงตั้งอยู่ในธรรม ก็ย่อมทรงตั้งอยู่ใน
ธรรม ๑๐ ประการนี้ ที่บัดนี้เรียกกันว่า ทศพิชราชธรรม พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงเล่า
เรื่องชาดกนี้ คือ มหาหังสชาดก ว่าแม้พระราชชาติซึ่งเป็นผู้ปกครองแผ่นดินในอดีตกาล
ก็ทรงตั้งอยู่ในทศพิชราชธรรม คือทรงปกครองโดยธรรม ก็คือโดยทศพิชราชธรรม

๒๔ สิงหาคม ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๑๕ ทศบารมีและทศพิธราชธรรม

พุทธศาสนาทำให้รู้จักบารมีและทศพิธราชธรรม

ได้แสดงที่มาของ **ทศพิธราชธรรม** ในคัมภีร์พระพุทธานุชาดก ก็เป็นอันว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงเล่ามหาหังสชาดก แสดงทศพิธราชธรรม ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก และสำหรับทศพิธราชธรรมสำหรับพระมหากษัตริย์ และบารมีสำหรับพระโพธิสัตว์ ที่ได้ทรงบำเพ็ญสั่งสมคุณสมบัติที่เป็น **พุทธการกธรรม** คือธัมมะที่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้า สำหรับประเทศไทย คนไทย เมื่อได้รับนับถือพระพุทธานุชาดก ได้มีพระเถระผู้มาประกาศพระพุทธานุชาดกพร้อมกันเป็นหมู่ แม้ว่าจะเป็นหมู่เล็ก อันจะพึงเรียกได้ว่าเป็นพระสงฆ์ หรือแม้ว่าจะมาเพียงรูปเดียวหรือ ๒ รูปก็ตาม ก็ย่อมจะได้ นำพระพุทธานุชาดกมาสั่งสอน และโดยเฉพาะเมื่อได้จาริกพระพุทธานุชาดกเป็นคัมภีร์พระไตรปิฎกขึ้นที่ลังกา ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๔ คัมภีร์ชาดกนี้ก็รวมอยู่ในพระไตรปิฎกนั้นด้วย และก็ปรากฏว่า ได้มีพระสงฆ์ มีพระเถระจากลังกาเข้ามาเผยแผ่พระพุทธานุชาดกในประเทศไทย เช่นที่แสดงว่ามีพระเถระผู้เป็นปราชญ์มาขึ้นที่นครศรีธรรมราช และได้เดินทางเข้ามาถึงกรุงสุโขทัยซึ่งเป็นราชธานีในครั้งนั้น ก็ได้ นำพระพุทธานุชาดกมาเผยแผ่ จนถึงปรากฏว่าพระเจ้าแผ่นดินสมัยสุโขทัย คือพญาลิไท ได้ทรงศึกษาอรอบรู้ในพระพุทธานุชาดก จนถึงทรงรจนาน **ไตรภูมิพระร่วง** ขึ้น ซึ่งเป็นที่นับถือว่า เป็นวรรณคดีเรื่องแรกของคนไทย และก็ทรงผนวชเป็นภิกษุอยู่เป็นเวลาหลายเดือน เพราะฉะนั้น ความรู้จักบารมีและทศพิธราชธรรม ก็น่าจะมีแก่คนไทยทั้งฝ่ายที่เป็นพระ และทั้งฝ่ายที่เป็นฆราวาสมาตั้งแต่ในสมัยเก่าก่อนเหล่านั้น

มีหลักฐานเรื่องชาดกก่อนสมัยสุโขทัย

และก็มีปรากฏในหลักฐาน เช่นเป็นศิลาจารึกเป็นลายลักษณ์อักษรที่ยังมีเหลืออยู่ถึงในปัจจุบัน แสดงว่าในสมัยนานไกลที่พระพุทธานุชาดกเริ่มเข้ามาสู่ประเทศไทย เอาเป็นว่าก่อนสมัยสุโขทัย ก็มีหลักศิลาจารึกเรื่องชาดกบำเพ็ญบารมี คือพระโพธิ-

สัตว์บำเพ็ญบารมีที่แสดงไว้ในชาดกต่าง ๆ อยู่แล้ว และเมื่อจับแต่สมัยสุโขทัย ความรู้เรื่องพุทธศาสนาก็คงจะมากขึ้น เพราะสมัยเมื่อก่อนแต่นั้นที่เป็นที่เชื่อกันว่า พระโสมณะ พระอุตตระ ได้แผ่พระพุทธศาสนาทางสุวรรณภูมิ ซึ่งไทยเราก็เข้าใจว่า นครปฐมเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งซึ่งรวมอยู่ในสุวรรณภูมิ และอาจจะเป็นเมืองหลวงท่านทั้ง ๒ ที่เดินทางเข้ามาเผยแผ่ นั่น ครั้นนั้นจะมีคนไทยอยู่ในถิ่นนี้หรือไม่ ก็ยังไม่อาจรับรองกันได้ เพราะว่ามีประวัติที่แสดงว่า คนไทยเราอพยพมาจากเมืองจีน เผ่าไทยน้อยก็มาตั้งถิ่นฐานอยู่ทางนี้ เผ่าไทยใหญ่ก็ไปทางเชียงตุงเป็นต้น ด้านทางใกล้พม่า นั้น และถ้าเป็นเช่นนั้น ขณะที่ยังอยู่ที่โน้น พระพุทธศาสนาก็ปรากฏว่าได้แผ่ไปทางโน้นในสมัยต่อจากสังคายนาคครั้งที่ ๓ นั้น เพราะฉะนั้น อาจจะได้รับพุทธศาสนาตั้งแต่ที่โน้นมาแล้ว หรือถ้าหากว่าจะมีคนไทยอยู่ที่นี้บ้างในครั้งนั้นก็อาจจะได้รับจากสายพระโสมณะ พระอุตตระ แต่ในครั้งนั้นยังไม่ได้จาริกพระพุทธรูปจะเป็นตัวอักษร พระเถระที่นำพระพุทธศาสนามาเผยแผร์ ท่านจะจำได้ทั้ง ๓ พระไตรปิฎกหรือไม่ก็ไม่อาจทราบได้ แต่ก็กล่าวได้แต่เพียงว่า ท่านจำมาได้เท่าไร รู้มาเท่าไร ท่านก็มาเผยแผร์ได้เท่านั้น ถ้าหากว่าท่านอาจจำมาได้หมด ก็คงอาจจะเผยแผร์ได้หมด ถ้าจำมาไม่หมด ก็คงจะเผยแผร์ได้เท่าที่จำได้ เพราะฉะนั้น ท่านจะเผยแผร์มาได้จนถึงคัมภีร์ชาดกต่าง ๆ หรือไม่ ก็ไม่อาจจะทราบได้ แต่ว่าสมัยเมื่อได้จาริกพระไตรปิฎกเป็นตัวอักษรแล้ว และพระเถระลังกาท่านก็ขยันมาแผ่ศาสนาเหมือนกัน เมื่อท่านมากับคัมภีร์ ท่านก็อาจที่จะเผยแผร์ได้หมดทั้งทางพระวินัย ทั้งทางพระสูตรตันต ทั้งทางพระอภิธรรม ดังที่ปรากฏในไตรภูมิ พระร่วงสมัยสุโขทัย ซึ่งก็มีอภิธรรมปนอยู่เป็นอันมาก แสดงว่าพระองค์ผู้ทรงรจนานั้นได้ทรงมีความรู้พระไตรปิฎกตลอดถึงอภิธรรม

ในอดีตมีความนับถือบารมียิ่งกว่าราชธรรม

แต่ว่าเมื่อยกเอาจำเพาะบารมีกับทศพิธราชธรรม ก็สรุปกล่าวได้ว่า ทศพิธราชธรรมนั้นได้เป็นที่รู้จักและปฏิบัติกันมา ในสมัยอยุธยา นั้นมีลายลักษณ์อักษรปรากฏแน่นอน แต่ในสุโขทัยก็น่าจะได้ทราบและได้ปฏิบัติมาแล้ว ส่วนบารมีนั้นได้เป็นที่รู้จักกันมาก่อนนั้น ได้มีศิลาจารึกเรื่องพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมี ก็แปลว่า ได้มีความรู้เรื่องชาดกต่าง ๆ กัน แต่ว่าจะรู้ทั้งหมดถึง ๕๐๐ กว่าเรื่องหรือไม่ก็ไม่อาจ

จะทราบได้ และจะรู้ได้ตลอดจนถึงชาดกที่มีทศพิชราชธรรมนี้ด้วยหรือไม่ก็ไม่อาจ
จะทราบได้ แต่ว่ากล่าวได้ว่า พระมหากษัตริย์ผู้ครองประเทศไทยได้ปฏิบัติทศพิช-
ราชธรรมมาช้านาน และในขณะเดียวกันก็ทรงปฏิบัติในพระบารมีทั้ง ๑๐ นั้นด้วย
และก็เป็นที่น่าถือพระมหากษัตริย์ว่าเป็นเหมือนอย่างพระโพธิสัตว์องค์หนึ่ง ซึ่ง
บำเพ็ญบารมีเพื่อพุทธภูมิ ความนับถือพระมหากษัตริย์เป็นเหมือนอย่างพระโพธิ-
สัตว์องค์หนึ่งดังกล่าวนี้ได้มีมาช้านาน และก็แสดงว่า ได้นับถือบารมี ๑๐ นี้ยิ่งกว่า
ทศพิชราชธรรม คือพระมหากษัตริย์เองก็ทรงนับถือบารมีว่า จะพึงต้องทรงปฏิบัติ
เพื่อพุทธภูมิยิ่งกว่าทศพิชราชธรรม ได้เป็นมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์นี้

การปฏิบัติหนักไปในทางราชธรรมตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔

มาถึงรัชกาลที่ ๔ ซึ่งทรงเป็นปราชญ์พระองค์หนึ่งในพระพุทธศาสนา ได้
ทรงผนวชอยู่ในพุทธศาสนาเป็นเวลานานปี ได้ทรงศึกษาพระไตรปิฎกพร้อมทั้ง
อรรถกถาฎีกาทั้งหลาย ได้ทรงปรับปรุงความประพฤติของพระภิกษุสงฆ์ให้ถูกต้อง
ตามพระวินัยบัญญัติ และทรงปฏิบัติธรรมโดยเฉพาะกรรมฐาน กรรมฐานที่สอน
กันว่าให้บริกรรมว่า พุทโธ พุทโธ ก็ปรากฏในหนังสือพระราชประวัติว่า พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าฯ ได้ทรงปฏิบัติ จนถึงเวลาจะสวรรคตก็ทรงปฏิบัติบทนี้ ดังที่มี
เขียนไว้ในจดหมายเหตุตอนสวรรคตว่า ในราตรีที่จะเสด็จสวรรคตนั้น ได้ทรง
บรรทมเบื้องขวา และก็มีผู้ได้ยินเสียงทรงบริกรรมดัง ๆ ว่า พุทโธ พุทโธ พุทโธ
จนพระสุรเสียงนั้นเบาเข้า ๆ จนสงบหยุด เสด็จสวรรคต เพราะฉะนั้น ก็กล่าว
ได้ว่า แบบภาวนาพุทโธนี้ เป็นแบบที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงปฏิบัติอยู่
และเมื่อทรงผนวชก็เป็นพระอาจารย์ เป็นพระอุปัชฌาย์ของพระอาจารย์กรรมฐาน
ที่ออกไปตั้งคณะปฏิบัติในภาคอีสานเป็นต้น ซึ่งพระเถระฝ่ายธรรมยุตที่ภาคอีสาน
ก็ได้ปฏิบัติใช้บริกรรม หายใจเข้า พุท หายใจออก โธ นี้ เรียกว่า พุทโธ พุทโธ
นี้เป็นหลักกันอยู่จนถึงปัจจุบัน เพราะฉะนั้น จึงสันนิษฐานได้ว่า พระอาจารย์กรรม-
ฐานพระองค์แรกที่ทรงสอน ก็คือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ เมื่อทรงผนวชอยู่
ก็ทรงเป็นอุปัชฌาย์อาจารย์ของพระเถระภาคอีสาน ที่ออกไปตั้งคณะปฏิบัติทาง
ภาคอีสานดังกล่าว มาตั้งแต่ในครั้งรัชกาลที่ ๓ ที่ ๔ นั้น และก็ปฏิบัติสืบกันมา
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ เองได้ทรงพระราชนิพนธ์บทสวดภาษาบาลีต่าง ๆ

ไว้เป็นอันมาก เช่น ทำวัตรเช้า ทำวัตรค่ำ ที่เราสวดกันอยู่ และยังมีพระราชนิพนธ์เรื่องภาษาบาลีที่เป็นประวัติศาสตร์ไว้ก็มี จดหมายเหตุต่าง ๆ ก็มี และมีอีกเรื่องหนึ่งที่ได้ทรงไว้ว่า ไม่ได้ทรงปรารณาพุทธภูมิ เพราะเมื่อตั้งความปรารณาขึ้นก็ทำให้ฟุ้งซ่าน เพราะเป็นต้นหาฟุ้งซ่าน ดังนั้น ก็ทรงปรารณาเพื่อจะปฏิบัติเพื่อธรรมที่สูงสุดทุกข์เท่าที่จะพึงเป็นไปได้ พระมหากษัตริย์ที่สืบพระราชสันตติวงศ์ต่อมาจึงได้ปฏิบัติหนักไปในทางทศพิธราชธรรม แต่ในขณะที่เดียวกันก็ทรงปฏิบัติบารมีธรรม แม้ไม่ปรารณาพุทธภูมิ ก็ปฏิบัติบารมีธรรมประกอบไปด้วย

ความนิยมว่าพระมหากษัตริย์เป็นพระโพธิสัตว์

และเพราะเหตุที่ได้มีความนิยมกำหนดว่า พระมหากษัตริย์เมื่อเป็นพระมหากษัตริย์ขึ้นแล้ว ก็เหมือนอย่างเป็นพระโพธิสัตว์องค์หนึ่ง ทรงบำเพ็ญพระบารมีเพื่อพระโพธิญาณ ซึ่งความนิยมตั้งนี้เป็นมานานดังที่กล่าวมาข้างต้น เพราะฉะนั้นจึงได้มีถ้อยคำที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์นั้น มีคำว่า พุทธ พุทธ ประกอบอยู่ด้วย เช่นคำกราบบังคมทูล ที่หมายถึงบุคคลผู้กราบบังคมทูลเองก็ใช้ว่า ข้าพระพุทธเจ้า คำรับก็พระพุทธเจ้าข้า รัชกาลที่ ๕ ก็ถวายพระนามว่า พระพุทธเจ้าหลวง เมื่อได้ทรงสร้างพระพุทธรูปถวายรัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๒ ก็ได้ถวายนามพระพุทธรูปว่า พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก สำหรับรัชกาลที่ ๑ พระพุทธเลิศหล้านภาลัย สำหรับรัชกาลที่ ๒ เป็นนามของพระพุทธรูปซึ่งบัดนี้ได้ประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อเข้าไปเห็นหน้าไปทางพระพุทธรูมหามณีรัตนปฏิมากร พระแก้วมรกต พระยืนทรงเครื่ององค์ใหญ่ที่ประทับอยู่ทางด้านขวามือ หรือด้านทิศเหนือ ก็คือพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ที่ประดิษฐานทางด้านซ้ายมือหรือด้านทิศใต้ ก็คือพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นนามพระพุทธรูป และก็ได้โปรดให้นำนามพระพุทธรูปนี้มาเป็นพระปรมาภิไธยในรัชกาลที่ ๑ และในรัชกาลที่ ๒ ด้วย เพราะฉะนั้น เมื่อพูดว่าพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ก็เป็นที่เข้าใจว่าหมายถึงรัชกาลที่ ๑ เมื่อพูดว่าพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ก็เข้าใจว่าเป็นรัชกาลที่ ๒ พระนามของพระพุทธรูปทั้ง ๒ นี้ ก็มาเป็นพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์ทั้ง ๒ รัชกาล คือที่ ๑ และ ที่ ๒ นั้น และนอกจากนี้ยังได้นำคำว่าบารมีมาใช้สำหรับพระมหากษัตริย์ เช่น “ทรงเปี่ยมด้วยพระบารมี” “มีพระบารมีเป็นที่พึ่ง” “พระบารมีแผ่ไพศาล”

เหล่านี้เป็นต้น และคำอื่น ๆ ก็เป็นความนิยมของประเทศไทยเรา ของคนไทยเรา ที่ได้เกิดทุนยกย่ององค์พระมหากษัตริย์มาตั้งแต่เก่าก่อน และก็เป็นประโยชน์ที่ทำให้องค์พระมหากษัตริย์ได้ทรงสำนึกพระองค์ว่า เมื่อทรงเป็นพระโพธิสัตว์หรือเป็นเหมือนพระโพธิสัตว์ ก็จะต้องทรงบำเพ็ญพระบารมี มีทานศีลเป็นต้น แก่ประชาชน และโดยเฉพาะก็ต้องทรงยกย่องรักษาพระพุทธศาสนา อุปถัมภ์บำรุงรักษาพระสงฆ์ ตลอดจนถึงวัดวาอารามทั้งหลาย ว่าเมื่อทรงเป็นพระโพธิสัตว์แล้ว ก็จะต้องทรงทั้งพระพุทธรูปไม่ได้ จะต้องทรงอุปถัมภ์พระพุทธรูป รักษาพระพุทธรูป ตลอดจนถึงพระสงฆ์วัดวาอาราม ทุก ๆ อย่างที่เนื่องด้วยพุทธรูป เพราะฉะนั้น จึงปรากฏว่าวัดวาอารามที่เป็นหลักฐาน มีความมั่นคงงดงามในพุทธศาสนา ย่อมเป็นวัดที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้าง หรือทรงอุปถัมภ์บำรุงเป็นส่วนใหญ่ และพระสงฆ์ที่รวมกันอยู่เป็นสังฆสมาคมก็ค้ำตามพระธรรมวินัย ก็เพราะมีพระมหากษัตริย์ได้ทรงอุปถัมภ์ ทรงแต่งตั้งเจ้าคณะปกครองสงฆ์ ตั้งแต่สมเด็จพระสังฆราชลงมา และทรงฟื้นฟูพระธรรมวินัย ทรงออกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ เพื่อให้พระสงฆ์ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย และเพื่อให้พระสงฆ์ได้ประกาศพระพุทธรูป สอนประชาชนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม ตลอดจนถึงเป็นครูอาจารย์ประสาทศิลปวิทยาแก่กุลบุตรทั้งหลาย และทรงทำการสังคายนาพระธรรมวินัย จารึกพระธรรมวินัยลงในใบลาน พิมพ์เป็นหนังสือเป็นต้น และพระมหากษัตริย์บางพระองค์ที่ทรงเป็นปราชญ์ในพุทธศาสนา ก็ทรงรจนานหนังสือทางพุทธศาสนา ดังเช่นพญาลิไทรจนาดไตรภูมิพระร่วงในครั้งกรุงสุโขทัย เพราะฉะนั้น ถวายให้พระเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์ท่านเป็นพระโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญพระบารมี ก็เป็นประโยชน์ดังนี้ และเมื่อทรงบำเพ็ญพระบารมีนั้น ก็เป็นอันว่าได้ทรงบำเพ็ญ ทศพิธราชธรรมไปด้วยกัน เพราะธัมมะทั้งคูนี่ก็มีข้อธรรมที่ตรงกันบ้าง ต่างกันบ้าง โดยพยัญชนะ แต่โดยเนื้อความแล้วก็เข้ากันได้ทุกข้อ แต่ว่าทางบารมีนั้น มุ่งพระโพธิญาณสำหรับพระโพธิสัตว์ ทศพิธราชธรรมนั้นมุ่งสำหรับปกครองประชาชน ปกครองบ้านเมือง

๒๕ สิงหาคม ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๑๖ ทศพิธราชธรรมและบารมี (ต่อ)

ได้แสดงเริ่มเรื่อง ทศพิธราชธรรม และได้แสดงถึง บารมี ที่นิยมใช้เป็นธัมมะแห่งพระมหากษัตริย์ไทยมาตั้งแต่ครั้งโบราณ ในวันนี้จะได้แสดงหลักฐานของการใช้บารมีกับทศพิธราชธรรม จากหนังสือ ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี จะได้เลือกอ่านบางตอนในบทที่ ๖ ที่ว่าด้วยความหมายของคำว่าบารมีในคัมภีร์พุทธศาสนาในประเทศไทย และอิทธิพลความคิดเรื่องบารมีในวัฒนธรรมไทยบางตอน

๑. ยุคก่อนสมัยสุโขทัย (ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๕)

พุทธศาสนาได้เข้ามาประดิษฐานในดินแดนที่เป็นประเทศไทยเป็นเวลานานแล้ว ดั้งเดิมหลักฐานที่พบ คือ โบราณศิลปวัตถุ และโบราณสถานทางพุทธศาสนาหลายสมัย ความคิดเรื่องบารมีก็ควรจะเข้าสู่ประเทศไทยในยุคต้น ๆ นี้เช่นเดียวกัน สันนิษฐานจากภาพสลัก หรือภาพปั้นโบราณที่เล่าเรื่องราว ซึ่งนักโบราณคดีได้สันนิษฐานจากลักษณะทางประติมาณวิทยา ว่าเป็นเรื่องชาดกในพุทธศาสนา ส่วนใหญ่เป็นศิลปทวาราวดี

เรื่องชาดกบางเรื่องที่แสดงในภาพสลักเหล่านี้ มาจากคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท เป็นเรื่องแสดงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์

๒. สมัยสุโขทัย (พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙)

ในสมัยสุโขทัยอันเป็นระยะเวลาที่พระพุทธรูปเจริณรุ่งเรืองเป็นอย่างยิ่ง ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๘ หลักฐานแรกคือศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง กล่าวถึงพระพุทธรูปแบบเถรวาทอย่างลัทธิวาทศาสตร์เข้าสู่อาณาจักรสุโขทัย และความเลื่อมใสในพุทธศาสนาของประชาราษฎร์ชาวสุโขทัย ฉะนั้น คติเรื่องบารมีในอรรถกถาบาลีของลังกา จึงเข้ามาเผยแพร่ในสุโขทัยด้วย

คติเรื่องบารมีในสุโขทัยมี ๒ แบบ คือ

๑. คติเรื่องบารมีตามแนวคิดในพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท

๒. คติเรื่องบารมีว่าเป็นของพระมหากษัตริย์ ซึ่งจะใช้กันมากในสมัย
ต่อ ๆ ไป

พระมหาธรรมราชาลิไท กษัตริย์องค์ที่ ๕ แห่งกรุงสุโขทัย ได้ทรงผนวช
ในระหว่างที่ครองราชย์ ดังข้อความพิสดารมีในจารึกวัดป่ามะม่วง

ข้อความนี้กล่าวสรรเสริญสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไท ว่า ทรงเป็น
ผู้ถึงพร้อมด้วยคุณแห่งพระโพธิสัตว์ทั้งหลายสิบองค์ มีพระอริยมุตได้ตรายเป็นต้น
ผู้มีบารมีอันถึงพร้อมแล้ว และว่า ทรงมีพระคุณเหมือนพระโพธิสัตว์ มีพระเวส-
สันดรในทางทาน ในทางพระปรีชาญาณเหมือนพระมหोสถ ในทางทรงศีลเหมือน
พระเจ้าสิลราช

ในคาถานมัสการของไตรภูมิพระร่วง มีแสดงคติเรื่องบารมีว่าเป็นของ
พระมหากษัตริย์ คือการเทียบว่าพระมหากษัตริย์เท่ากับพระโพธิสัตว์ ผู้จะถึงซึ่งความ
เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต

พระยาสิท ได้ตรัสประกาศไว้ในที่หลายแห่งอย่างชัดเจนว่า พระองค์คือ
พระโพธิสัตว์ผู้กำลังบำเพ็ญบารมี เพื่อที่จะถึงซึ่งความเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต
และบารมีที่พระองค์กำลังบำเพ็ญนั้น มีคุณสมบัติหรือลักษณะเช่นเดียวกับบารมี
ของพระโพธิสัตว์ในอดีตที่รู้จักกัน

อนึ่ง ข้อที่ควรสังเกตคือ ในศิลาจารึกหลักที่ ๓ ใช้คำว่า “ธรรมเทศนา...
พระมหาชาติ” แสดงว่าการสวดหรือเทศน์มหาชาติ น่าจะมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้ว
คือในสมัยสุโขทัย ได้เกิดคตินิยมยกเรื่องพระเวสสันดร เป็นเรื่องสำคัญ เรียกว่า
พระมหาชาติ ดังปรากฏในศิลาจารึกนครชุมหลักที่ ๓ ตอนที่กล่าวทำนายลักษณะ
พุทธศาสนาในอนาคตว่า

“พระธรรมเทศนาอันเป็นต้นว่า พระมหาชาติ หากนสวดมิได้เลย”

“การที่เราเรียกเวสสันดรชาดกว่ามหาชาตินั้น น่าจะมีเฉพาะในหมู่พุทธ-
ศาสนิกชนชาวไทย เพราะไม่มีชาดกใดๆ ทั้ง ๕๕๐ เรื่อง อันมีอยู่ในคัมภีร์ชาดก
ที่เรียกไว้ว่ามหาชาติ บรรดาชาดกเรื่องใหญ่ๆ ที่มีเรื่องยืดยาวนั้น ในคัมภีร์ชาดก
จัดไว้พวกหนึ่งให้ชื่อว่ามหานิบาต แต่ในพวกมหานิบาตนี้ก็มิได้มีแต่เวสสันดรชาดก
เรื่องเดียว แท้จริงมีอยู่ด้วยกันถึง ๑๐ เรื่อง คือที่เราเรียกกันว่า “ทศชาติ” แต่เรา
หาได้เรียกอีก ๙ เรื่องนั้นว่า มหาชาติ ไม่ คงเรียกแต่เฉพาะเวสสันดรชาดกเรื่องเดียว

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ โปรดประทานอธิบายไว้ว่า “พุทธศาสนิกชนในสยามประเทศนี้ ตลอดจนประเทศที่ใกล้เคียง นับถือกันมาแต่โบราณว่าเรื่องมหาเวสสันดรชาดกสำคัญกว่าชาดกเรื่องอื่น ด้วยปรากฏบารมีของพระโพธิสัตว์บริบูรณ์ในเรื่องมหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๐ อย่าง จึงเรียกกันว่า “มหาชาติ” และพันเอก พระสารสาสน์พลขันธ์ (เยรินี) ได้กล่าวว่า พระโพธิสัตว์ในกำเนิดพระเวสสันดร ได้สร้างแบบของมนุษย์ผู้ก้าวถึงขั้นสูงสุดแห่งการดำเนินในทางวิวัฒนาการ อันนำไปสู่ความเต็มเปี่ยมทางจริยธรรมและความรู้ และเหมาะแก่การข้ามพ้น (โอบะ) ห้วงสุดท้าย ซึ่งจะแยกออกเสียจากการเกิดเป็นเทวดา เพราะเหตุนี้กำเนิดสุดท้ายนี้จึงได้นามว่า มหาชาติ”

ในคาถานมัสการของไตรภูมิพระร่วง มีข้อความว่า (ข้าพเจ้า พระยาลิไท) อยู่ ณ เมืองสังขนาลัย ประรณานาที่จะเข้าใจ (พระสัทธรรม) สิ้นกาลนาน เพิ่มพูนแล้ว ซึ่งบารมีของผู้เสมอซึ่งมจร ...

ในจารึกหลักที่ ๔ จารึกวัดป่ามะม่วง ทรงตั้งอธิษฐานถึงผลบุญที่ได้จากการทรงผนวชว่า “ผลบุญที่อาตมาบรรพชาอุปสมบทต่อพระศาสนาพระพุทธเจ้า คราวนี้ อาตมาไม่ปรารถนาจักรพรรดิสมบัติ อินทรสมบัติ พรหมสมบัติ ประรณานำสัตว์ทั้งหลายข้ามไตรภพนี้เทอญ”

ในทำนองเดียวกัน ในศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง หลักที่ ๕ กล่าวอธิษฐานว่า “จงเป็นพระพุทธ จงจักเอาฝูงสัตว์ทั้งหลายข้ามสังสารทุกข์”

๓. สมัยอยุธยา

คติเรื่องบารมีในสมัยอยุธยา มีวิวัฒนาการขยายออกจากสมัยสุโขทัย คือ

ก. คตินิยมเรื่องมหาชาติ ซึ่งมีมาแต่สมัยสุโขทัย ได้รับสืบทอดมาถึงสมัยอยุธยา แต่ปรากฏว่าเป็นที่นิยมเพิ่มมากขึ้น มีผู้แต่งเป็นวรรณคดีหลายเรื่องเพื่อใช้ในการสวด ที่สำคัญคือ

๑. มหาชาติคำหลวง ซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตช่วยกันเรียบเรียงแต่งขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๕

๒. กาพย์มหาชาติ รจนาขึ้นในสมัยพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. ๒๑๖๓-๒๑๗๑)

นอกจากนี้ได้มีการรจนามหาชาติอีกหลายสำนวน

ข. วรรณคดีจากชาดกเรื่องอื่น ๆ

ค. นอกจากในวรรณคดีแล้ว ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ยังมีคัมภีร์ที่แต่งขึ้นในภาคเหนือ เช่นคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ (พ.ศ. ๒๐๗๘) ของพระสิริรัตนปัญญาเถระ ผู้รจนาคัมภีร์ชินกาลมาลี ซึ่งเป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดี คัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ เป็นคาถาบรรจุศาสตร์ต่าง ๆ ไว้มาก คาถาที่ ๕๐ ได้กล่าวถึงบารมี

ง. คิดว่าบารมีเป็นเรื่องของพระมหากษัตริย์ ก็มีในสมัยอยุธยาที่เห็นกัน เช่นบทไหว้ครูของกลบทศิริวิบูลยภักดี อันเป็นเรื่องที่นำมาจากปัญญาสาตก ตอนที่เป็นบทไหว้ครู มีคำว่า “บารมี” ว่า

สร้างบารมีสี่ปรมรรตวรรษนับถือ ในตรีรัตนไตรย์หรือทรงอุตสาห์
ตั้งความเพิ่มเติมความเพียรเป็นพุทธา มุ่งจะเพื่อเมื่อจะพาพวกเวไนย

ในที่นี้แม้จะเป็นการสรรเสริญคุณพระมหากษัตริย์ แต่ก็เน้นความสำคัญอยู่ที่การสร้างบารมีมุ่งจะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต เพื่อช่วยเวไนยสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งอาจจะเป็นเครื่องแสดงว่า เราถือว่าฝ่ายพุทธจักรสำคัญกว่าอาณาจักร

นอกจากนี้ ยังมีการยอมรับว่า บารมีเป็นเรื่องที่กษัตริย์ทรงบำเพ็ญมาแต่ชาติก่อน และสั่งสมความดีนี้ไว้ ทำให้พระองค์เป็นผู้มีอำนาจในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม บารมีที่สั่งสมนี้ ก็เป็นเครื่องช่วยในการทำนุบำรุงพุทธศาสนาให้รุ่งเรือง เช่นในหนังสือจินตามณีของพระโหราธิบดี สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระโหราธิบดี ได้ยกตัวอย่างโคลงขับไม้ว่าดังนี้

พระเกียรติรุ่งพุ่งเฟื่อง	ภาษา
ทั้งท่วนทุกทิศา	นอบน้อม
ทรงนามไทเอกา	ทศรถ
กระษัตริย์พร้อม	บ่เว้นสักคน
เดชะพระบารมีล้น	อนันต์
จักนับด้วยกัปกัลปี	ฤาได้
สมภารภูแต่บรรพ์	นาเนก
ยิ่งบำเพ็ญเพิ่มไว้	กราบเกล้าไมทนา
พระทรงศรัทธาล้ำ	เหลือแสดง
ทรงพระศาสนา	ฤาให้

อารามคร่ำส่ำกแห่ง	ห่อนมี
ประสาทรราชทรัพย์ไว้	แจกให้ทุกสถาน
อารามเรื่องราวถั่ว	ทุกทิศ
เพราะบพิตรภูวญาณ	ปิ่นเกล้า
พระองค์ทรงทศพิธ	ธรรมราช
พระศาสนารุ่งเ้า	เรื่องด้วยเดชา

ในที่นี้ น่าสังเกตว่า ความหมายของ “บารมี” ต่างจากคำบารมีที่กล่าวมาในตอนต้น ๆ ซึ่งหมายความถึงการสะสมคุณธรรมเพื่อบรรลुพระโพธิญาณ ในที่นี้เป็นคุณธรรมที่บำเพ็ญแล้วทำให้ได้เป็นพระมหากษัตริย์ แต่อย่างไรก็ใช้คู่กับคำว่าสมภาร เหมือนกับบารมีที่เป็นธรรมให้สำเร็จพระโพธิญาณ การปฏิบัติใช้คำว่า “บำเพ็ญ” เหมือนกัน

๔. สมัยรัตนโกสินทร์

สมัยรัตนโกสินทร์ ความคิดเรื่องบารมีแพร่ขยายออกไปมาก ศัพท์ว่าบารมีก็มีใช้อยู่แพร่หลายในหนังสือทางพุทธศาสนา วรรณคดี รวมทั้งจารึกต่าง ๆ ดังจะหาตัวอย่างซึ่งใช้ในที่ต่าง ๆ มาเป็นสังเขป ประกอบกับความคิดเรื่องบารมีในสมัยสุโขทัยและอยุธยาดังต่อไปนี้

ก. คตินิยมเรื่องการทำบุญบารมีของพระเวสสันดรในมหาชาติ ยังคงสืบทอดมา มีธรรมเนียมการสวดและเทศน์มหาชาติอย่างใหญ่โต เป็นงานพระราชพิธี มีการแต่งมหาชาติคำหลวงเพิ่มเติม สำนักกรุงเก่าที่ขาดหายไป รวมทั้งแต่งร้อยยาวมหาเวสสันดรชาดกสำหรับการเทศน์มหาชาติ

ข. คติเรื่องบารมีของพระมหากษัตริย์ มีสืบทอดกันมาเช่นกัน ตัวอย่างเช่นจารึกหลักที่ ๑๓๘ จารึกที่ฐานพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ พ.ศ. ๒๓๗๐ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

“ทรงปรารภณาพระโพธิญาณศรัทธาธิกบารมี พระหฤทัยหมายมุ่งบำรุงพระไตรรัตน์ะทั้งสามเป็นอาจินะ พระราชกุศลสืบสร้างพระสำมะดิ่งชะบารมี ทรงพระวิริยะภาพเพียรพะพยายามตามประเพณีพระมหาโพธิสัตว์เจ้า แต่ปางก่อนสืบมา”

และอีกตอนหนึ่งในจารึกเดียวกันนี้ว่า

“ซึ่งทรงพระราชศรัทธาณะปะนาพระสมุทรเจดีย์สถาน การกุศลทั้งนี้ใช้

จะมีพระราชประสงค์สมบัติจักรพรรดิ และสมบัติเทพยุดา อันพรหมหามีได้ ปลง
พระไทยแต่จะให้สำเร็จ แก่พระสรรเพชญ์โพธิญาณ จะรื้อขนสั้วจากสังสารทุกข์”

การที่พระมหากษัตริย์ประกาศพระองค์เป็นพระโพธิสัตว์นี้ คงจะไม่เป็นที่
พอพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยเป็นเรื่องที่ไม่
ถูกต้องตามคัมภีร์ทางพุทธศาสนา ในจารึกหลักที่ ๑๙๑ จารึกบนหินอ่อนที่องค์-
พระเจดีย์ วัดชุมพลนิกายาราม ตำบลบ้านเลน อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนคร-
ศรีอยุธยา จึงได้ทรงคัดค้านคำอ้างเหล่านั้น และชี้ให้เห็นว่า ในการทรงบำเพ็ญ
พระราชกรณียกิจทางศาสนา ควรจะเป็นไปเพื่อพระนิพพานเท่านั้น ดังปรากฏ
ข้อความว่าดังนี้

“...ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลนี้ก็ดี ขอให้สำเร็จพระพุทธานุโพธิญาณ
อวดอ้างพระบารมีว่าเป็นพระโพธิสัตว์ ดังเช่นใช้มาแต่ก่อน อื่น ๆ อยู่นั้นก็หามีได้
ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลนี้แลอื่น ๆ ก็ไว้หวังตั้งพระราชหฤทัย ขอให้ได้สรรพสมบัติ
คือความบริบูรณ์คุณธรรม และอิศริยยศ บริวารทรัพย์สิ่งสินเป็นอาทิ บันดาลที่จะ
ได้เป็นอุปการุณนิไสย อุดหนุนให้ได้ช่องโอกาส เพื่อจะเสด็จถึงที่สุดสงสารทุกข์
ทั้งปวงโดยเร็ว โดยช่วยความทุกข์ทั้งปวง จะได้ดับด้วยประการใดของจงได้ดั่งนั้น
สรรพวิบัติทั้งปวง ซึ่งเป็นเหตุให้เนิ่นช้าอยู่ ในสงสารทุกข์ของอย่าได้มี ถึงจะมีบ้าง
ก็ให้ผล อันอันตรายหายเทอญ”

สันนิษฐานว่า จารึกทั้งหมดนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จารึกขึ้น เพื่อแสดงให้เห็นว่า เรื่องบารมีเป็นเรื่องสูง
เป็นคุณธรรมของพระพุทธเจ้า มิใช่เรื่องที่คนธรรมดาจะอ้างอิงว่าตนเองก็มีบารมี
หรือกำลังบำเพ็ญบารมีได้

นอกจากนี้ในสมัยรัตนโกสินทร์ ยังมีตัวอย่างที่ใช้คำ “บารมี” โดยกล่าว
ว่า บุคคลอื่นขอพึ่งบารมีของพระมหากษัตริย์ได้ด้วย เช่นในจารึกหลักที่ ๑๖๒ ศิลลา
จารึกวัดพระฝาง สวางคบุรี มีข้อความว่า

“พระครูสวางคบุรี ขอถวายพระราชกุศลอนุโมทนาด้วยมหาบพิตรพระ-
ราชสมภารชักนำอาตมภาพบูรณปฏิสังขรณ์ ก... จะขอบูรณปฏิสังขรณ์สืบไป
ขอบุญญาบารมีมหาบพิตรเป็นที่พึ่ง สร้างไว้สำหรับพระพุทธานุภาพกว่าจะถ้วน
ห้าพัน...”

ในภายหลังคำว่าบารมีใช้กว้างออกไปอีก ในภาษาสามัญ บารมีของพระมหากษัตริย์ แม้พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายว่า “คุณสมบัติที่ทำให้ยิ่งใหญ่ เช่นว่า ชมพระบารมี พระบารมีปกเกล้า พ่ายแพ้แก่บารมี” ตัวอย่างมีใช้ในวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ เช่นในรามเกียรติ์ มีข้อความว่า

พระบารมีเป็นที่เฉลิมภพ
เลิศลกษัตรามหาศาล
เป็นจรรโลงโลกาสุธาธาร
ทุกสถานน้อมเกล้าประนมกร

ในที่นี้เห็นได้ชัดว่า มิได้หมายถึงบารมีในทางพุทธศาสนา ซึ่งบุคคลประพฤติปฏิบัติตามแล้ว จะได้สำเร็จเป็นพระพุทธรเจ้า หรือต่ำลงมาเป็นพระปัจเจกพุทธรเจ้า หรือพระอรหันตสาวก “บารมี” ในบทกลอนหมายถึงคุณธรรมของพระมหากษัตริย์ (ในที่นี้คือพระราม) ซึ่งเมื่อมีแล้วจะช่วยให้เป็นใหญ่และคุ้มครองป้องกันผู้อื่นได้ด้วย

ในลิลิตนิทราชาคริต มีบทสรรเสริญคุณพระมหากษัตริย์ว่า

บารมีพระมากพัน	รำพัน
พระพิทักษ์ยุติธรรม	ถ่องแท้

ถ้าพิจารณาแล้ว จะเห็นแนวทางสัมพันธ์ระหว่างบารมีในทางพุทธศาสนา (ทศบารมี) และบารมีของพระมหากษัตริย์ กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ในประเทศไทยล้วนแต่มีพระราชหฤทัยศรัทธาเลื่อมใสในพระบวรพุทธศาสนา นอกจากจะทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเพื่อหวังผลในทางพุทธศาสนา เช่นหวังพระโพธิญาณ ดังได้กล่าวแล้วในข้างต้น พระมหากษัตริย์ไทยยังต้องยึดถือหลักปฏิบัติ ที่เรียกว่า ทศพิธราชธรรม หรือธรรม ๑๐ ประการ ของพระมหากษัตริย์ เป็นไปตามหลักพุทธศาสนา ดังคาถาบาลีว่า

ทาน สีล ปริจาคะ	อาชชว มทฺทว ตป
อกุโฆธ อวิหีสญจ	ขนฺตฺตฺยจ อวิโรธน
อิฏฺเเจเต กุสฺเส ธมฺเม	จิตฺเต ปสฺสุสาหิ อตฺตฺตฺนฺนิ
ตโต เต ชายเต ปิตฺติ	โสมนสฺสญฺจนปฺปก

แปลความว่า ขอพระองค์ผู้เป็นพระบรมกษัตริยาธิราช จงทรงแผ่พระ-
ปรีชาสามารถ พิจารณาเห็นราชธรรมที่เป็นกุศลส่วนชอบ ๑๐ ประการ ให้ดำรง
ในพระราชสันดานเป็นนิตย์ ดังนี้ ทาน การให้ ๑ สีสัง การตั้งสังวรรักษากาย วาจา
ให้สะอาด ปราศจากโทษ ๑ ปริจาคะ การบริจาคสละ ๑ อาชฺชว ความซื่อตรง ๑
มทุทว ความอ่อนโยน ๑ ตป การขจัดความเกียจคร้านและความชั่ว ๑ อุกุโธธ การ
ไม่โกรธ ๑ อวิหีสญจ การไม่เบียดเบียนผู้อื่น ตลอดถึงสัตว์ให้ได้ทุกขียาก ๑ ขนฺติญจ
ความอดทนต่อสิ่งควรอดทนเป็นเบื้องต้น ๑ อวิโรธนํ การปฏิบัติไม่ให้ผิดจากการ
ที่ถูกที่ตรง และดำรงอาการคงที่ ไม่ให้วิการด้วยอำนาจยินดียินร้าย ๑ บรรจบเป็นกุศล
ส่วนชอบ ๑๐ ประการ ลำดับนั้นพระปิตี และพระโสมนัสไม่น้อยจักเกิดขึ้นแต่พระองค์
เพราะได้ทรงพิจารณาเห็นกุศลธรรมเหล่านี้มีในพระองค์เป็นนิตย์

คาถาและคำแปลนี้ก็มาจาก มหาหังสชาดก ที่ได้เล่ามาแล้วในวันแรก ๆ

๒๖ สิงหาคม ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๑๗ ทศบารมีและทศพิธราชธรรม

(เพิ่มเติม)

วันนี้จะแสดงเพิ่มเติมหลักฐานที่เกี่ยวข้องแก่ ทศพิธราชธรรม และที่เกี่ยวข้องแก่ บารมี ตาม “ประชุมพระราชปจณา” ที่ยังมีต้นฉบับเหลืออยู่ และมีการรวมพิมพ์ขึ้นในปัจจุบันในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้มีพระราชปจณาสมเด็จพระราชา-
คณะและพระราชาคณะหลายข้อ หลายคราว จะอ่านเฉพาะข้อที่เกี่ยวข้องแก่ทศพิธ-
ราชธรรม และที่เกี่ยวข้องแก่บารมีของพระมหากษัตริย์

“... ขอถวายให้ทราบพระญาณบารมี สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารพระ-
องค์บรมธรรมิกราชาธิราชผู้ประเสริฐฯ พระธรรมไตรโลก ขอถวายพระพรว่า
ศาสนาในมัชฌิมประเทศอันตรธานไป ด้วยพระมหากษัตริย์อันเสวยราชสมบัติ
ในมัชฌิมประเทศนั้นมิได้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ จึงพระราชารุญ
ทั้งปวงแตกฉานชานเซ็นออกไปประชุมในปัจจุบันประเทศทั้ง ๘ ทิศ แลสงฆ์ทั้งปวง
ผู้ทรงไตรปิฎกเป็นวาจุกต (คือคล่องปาก) ย่อมอาศรัยซึ่งจตุปัจจัยแห่งทายกผู้ศรัทธา
จึงจะค้าชูศาสนาได้ เมื่อมัชฌิมประเทศร่วงโรย สงฆ์จึงไปประชุมในปัจจุบันประเทศ
เหตุจะอาศรัยทายกอันมีศรัทธา ในกาลขณะนั้น พระไตรปิฎกยังไปมียกขึ้นสู่โบลาน
แลชั้นธสันดานแห่งโยคาวจรผู้ทรงไตรปิฎกนั้น ประดุจดั่งหีบอันใส่พระไตรปิฎก
แลโยคาวจรหมั้นนั้นครั้งไปตั้งในปัจจุบันประเทศ ได้ชื่อว่าพาเอาพระไตรปิฎกทั้งปวง
ไปประดิษฐานไว้ในปัจจุบันประเทศ แลกุลบุตรทั้งปวงในปัจจุบันประเทศนั้นได้
สิกขนาการพระไตรปิฎก แต่สำนักแห่งพระมหาเถรทั้งปวงนั้นเปนปรัมปราภัตสืบ ๆ
กันมา จึงพระสาสนารุ่งเรืองเปนอันมากในปัจจุบันประเทศ แลมัชฌิมประเทศทั้งปวง
จึงสูญไปด้วยประการดังนี้ ...”

แผ่นดินพระเพทราชา

ในแผ่นดินพระเพทราชา พระเถระได้ถวายพระพรว่า “...ขอถวายพระพรด้วยอาตมภาพได้รับพระราชเสาวนีย์ว่าจะขอความรู้ อาตมภาพยินดีนักหนา ด้วยอาตมภาพได้วิสันตถวายมาแต่ก่อนบ้างแล้ว บัดนี้อาตมภาพชราแล้ว จะขอถวายครั้งนี้เป็นประโยชน์ให้ทราบพระญาณจงยังแล้ว ด้วยพระราชสมภารเจ้าผู้ประเสริฐ จะแสวงหานิพพานอันดับสังขารทุกข์เที่ยงแท้ๆ ...”

แผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ

ในแผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ในกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีพระราชปฐจาเริ่มต้นว่า “...สมเด็จพระบรมนารถ บรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ผู้ดำรงทศพิธราชธรรมอันมหาประเสริฐ...” และในแผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ เจ้าอยู่หัวนั้น ได้มีพระราชปฐจาในครั้งหนึ่งตั้งต้นว่า “...สมเด็จพระบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระวิริยภาพในพุทธการกธรรมอันมหาประเสริฐ...”

“...อนึ่งทรงพระราชรำพึงเห็นว่า ทรงบำเพ็ญซึ่งศีลบารมีแลทานบารมีทั้งปวงนั้น ก็นับเนื่องเข้าในพระสมมติขบารมี ล้วนเป็นปัจจัยแก่พระโพธิญาณบารมีสิ้นทั้งนั้น พระกรรมลมหุทัยจะยังพระสมมติขบารมีให้บริสุทธิ์...”

และในแผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ นั้น ได้มีพระราชปฐจาครั้งหนึ่งขึ้นต้นว่า “...สมเด็จพระบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ผู้ดำรงราชธรรมทศพิธฉัพพิชชาศรัยไตรจริยา อรรถศาสนูปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองด้วยอามิศบูชาแลปฏิบัติดีบูชา เปนมहाสักการอันประเสริฐ เสด็จออก ณ พระที่นั่งบุษบกมาลามหาจักรพรรดิพิมาน เวลาค่ำเจ้าพนักงานกราบบังคมทูลพระกรุณา รายงานสรรพการพระราชกุศล ซึ่งทรงสร้างพระไตรปิฎกแลทรงสร้างพระพุทธรูป พระสถูปเจดีย์ พระวิหารอุโบสถ แลการปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมทั่วทุกตำแหน่งพระอารามใหญ่่น้อย ทูลเกล้าฯ ถวายพระราชกุศล ทรงพระโสมนัสตรัสประภาษ โดยพระราชหุทัยบันเทิงในพระทานบารมี แลพระศีลบารมี ที่ได้ทรงบำเพ็ญมา ล้วนทรงพระราชศรัทธาอันอุกฤษฐ์ แล้วทรงพระเต้าทักษิโณทกอุทิศส่วนกุศลโกชฐาส ให้ทั่วไปแก่สัตว์โลกในอนันตจักรวาล เพื่อจะให้เป้นปัจจัยแก่พระโพธิญาณสิ่งเดียว พระ

เหตุที่ยังสรรพรชกกุลสมภารโพธิญาณบารมีให้แก่กล้า ด้วยพระสัมมัมภ์ธาน-
วิริยหากให้ทรงพระอุสาหะ...”

และได้มีพระราชปจฉาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ นั้นในครั้งหนึ่ง
ซึ่งมีความตอนต้นว่า “...จึงมีพระราชโองการมานพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัส
เหนือเกล้า.....ภุริปริชาราชเสนาบดีศรีสาลักษณ์ อัญเชิญพระราชปจฉา ...เผด็จ
ถามสมเด็จพระสังฆราช และพระราชาคณะผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวงว่า สมเด็จพระพุทธ-
เจ้าอยู่หัว จำเดิมแต่พระองค์ได้เสวยถวัลยราชมไหสุริยสมบัติ ก็มีพระกมลเหตุย
โสมนัสเป็นอกุศย์ ในกิจอันทำนุกบารุงพระบวรพุทธศาสนา พร้อมด้วยพระประสาท
ศรัทธา ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลรักษาสรรพสุจริต ในทศพิชราชธรรมทั้ง ๑๐
ประการ ก็ไพศาลรุจิโรภาส ด้วยพระราชสิริสวัสดิ์ มหัจจราชานุภาพกฤษฏาธิคุณ
วิบุลยมหันตอิสริยยศ ปรากฏตั้ง.....ภาณูมาศปราศจากเมฆันตรายในมัชฌันติกสมัย
.....พฤทธิตามเยี่ยงอย่างบุรพภาคพุทธภูมิโพธิสัตว์ อันปฏิบัติในมงคลมาตาปิตุ-
บัญญัติฐานวัตตจริยาเป็นพระอารมณโดยนิจกาล...”

และในแผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ นั้น ก็ได้มีพระราชปจฉาซึ่งมีความตอน
หนึ่งว่า “... มีทรงสมาทานซึ่งองค์อุโบสถศีลและพุทธานิคุณภาวนาและวิปัสสนาภาวนา
และสักการบูชาเคารพพระรัตนตรัย และธรรมทานธรรมเสาวนะเป็นอาทิทั้งนี้ จะ
ได้มีพระอัครยาศัยเจือไปด้วยตันทหาปรรณา ซึ่งมนุษย์สมบัติและสวรรค์สมบัติเป็น
โลกีย์นั้นหาบมิได้ ตั้งพระทัยหมายมั่นแต่พระสัพพัญญุตัญญาณอย่างเดียวโดยแท้

พระมหากษัตริย์ไทยทรงบำเพ็ญบารมีคู่กับราชธรรม

ใน ประชุมพระราชปจฉา ที่ได้นำมาอ่านนี้ ก็เพื่อเป็นหลักฐานว่า พระมหา-
กษัตริย์ตามที่ปรากฏในพระราชปจฉาตั้งแต่ยุครยามานั้นถึงรัชกาลที่ ๓ ได้ทรง
ปฏิบัติอยู่ในทศพิชราชธรรม เพราะมีอ้างถึงทศพิชราชธรรม และทรงปฏิบัติใน
พระบารมีเป็นหน้าที่ เหมือนอย่างทรงเป็นพระโพธิสัตว์ ซึ่งบำเพ็ญบารมีเพื่อพระ
โพธิญาณ คือตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

ตามที่ได้นำหลักฐานจาก ทศบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท กับใน ประชุม
พระราชปจฉา มาอ่านให้ฟังนี้ ก็เพื่อเป็นเครื่องแสดงว่า ทศพิชราชธรรมนั้นได้นำมา

ปฏิบัติเป็นราชธรรมของพระมหากษัตริย์สำหรับชาวไทยนี้มาช้านาน และพระมหากษัตริย์ในครั้งก่อนนั้น เหมือนอย่างทรงมีหน้าที่เป็นพระโพธิสัตว์ บำเพ็ญพระบารมีเพื่อพระโพธิญาณด้วย และบางพระองค์ที่ปรากฏในหลักฐานชั้นที่อ่านมาก็ได้ทรงตั้งพระราชหฤทัยแน่วแน่ เพื่อทรงบำเพ็ญพระบารมี มีทาน ศีลเป็นต้น เพื่อพระโพธิญาณ เพราะฉะนั้น ตามนิยมในครั้งก่อนนั้น สำหรับพระมหากษัตริย์เองนั้น จึงทรงบำเพ็ญพระบารมีนำหน้าทศพิชราชธรรม ทศพิชราชธรรมนั้น ทรงปฏิบัติเป็นธรรมของพระมหากษัตริย์ทั่ว ๆ ไป และที่ยิ่งกว่านั้นก็ทรงบำเพ็ญพระบารมีเพื่อพระโพธิญาณ เหมือนอย่างว่าพระมหากษัตริย์ไทยนั้น เมื่อเป็นพระมหากษัตริย์ก็ต้องเป็นพระโพธิสัตว์ บำเพ็ญพระบารมีไปด้วย ซึ่งก็เป็นประโยชน์ที่จะได้ทรงบำรุงทั้งฝ่ายพุทธจักรและอาณาจักรให้พัฒนสภาพ

๒๘ สิงหาคม ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๑๘ ทศพิธราชธรรม ข้อทาน

ทศพิธราชธรรม ข้อที่ ๑ ทาน

ทานที่เป็นราชธรรมมุ่งความสุขของประชาชน

ทานนั้นก็ได้แก่การให้ เพื่อสงเคราะห์อนุเคราะห์บูชา เพื่อให้ผู้รับได้มีความสุขจากสิ่งที่ให้ นั้น ดังเช่นที่ได้อธิบายแล้วในข้อ ทานบารมี ทานบารมีของพระโพธิสัตว์นั้นมุ่งพระโพธิญาณ คือเพื่อพระญาณ คือความตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้า แต่ว่าทานที่เป็นราชธรรมของพระมหากษัตริย์ เพื่อความสุขของประชาชน ยกตัวอย่างเช่นข้อที่พระมหากษัตริย์ทรงชุบเลี้ยงพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาท ข้าราชการ ด้วยพระราชทานพระราชทรัพย์เครื่องอุปโภคบริโภคภักดิ์ ตามฐานะานุรูปของบุคคลนั้น ๆ อันได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณ และพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์แก่องค์การหรือบุคคล และราษฎรอันเป็นผู้สมควรนั้น ๆ ตามควรอันสมควร และพระราชทานจตุปัจจัยแก่บรรพชิตผู้ประกอบกิจพระศาสนา นับเป็นการบูชาธรรมปฏิบัติ และนอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังได้ทรงปฏิบัติในข้อทานนี้อีกเป็นอันมาก โดยที่ได้ทรงระลึกถึงหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ที่จะพึงปฏิบัติ เพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชาราษฎรโดยทั่วไป

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาในพระราชดำริ

เพราะฉะนั้น จึงได้พระราชดำริโครงการและทรงดำเนินการให้เป็นไปตามโครงการพระราชดำรินั้น ๆ ตามวัตถุประสงค์ที่พึงทำ ตามสภาพพื้นที่แต่ละแห่ง ได้ทรงศึกษาปัญหาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมมาเป็นเวลานาน ทรงดำริว่าน่าจะมีการศึกษาสภาพแวดล้อมอย่างต่อเนื่องและจริงจัง จึงได้เกิดศูนย์ศึกษาการพัฒนาในพระราชดำรินั้น ๖ แห่งทั่วประเทศ คือ

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพาน อำเภอเมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อน อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

ศูนย์ศึกษาการพัฒนา อ่าวคุ้งกระเบน อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี
ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทราย อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี
ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิภพทอทอง อำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส
ศูนย์ศึกษาการพัฒนาแต่ละแห่งนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระ-
ราชประสงค์ให้เป็นต้นแบบ และการพัฒนาที่ดิน แหล่งน้ำ อาชีพ เป็นศูนย์กลาง
ของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ที่จะต้องทำงานร่วมกัน ด้วยการบริหารทรัพยากร
ที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพ เปรียบได้กับพิภพรัตนจักรวรรดิที่มีชีวิต ให้ประชาชน
ได้เข้าไปศึกษาอบรม แล้วนำไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิต อัจฉริยะ
ของพระองค์ท่านได้ฉายแววออกมาให้เห็นในการเลือกพื้นที่ ๆ เป็นศูนย์ศึกษาการ
พัฒนาให้เป็นต้นแบบ เพื่อการศึกษาและพัฒนาอย่างแท้จริง ถือได้ว่าแต่ละศูนย์
เป็นสุดยอดของกิจกรรมการพัฒนา ด้วยการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติให้มาก
ที่สุด และมีคณะกรรมการปฏิบัติสนองพระราชดำริทุกแห่ง ทั้งมีคณะกรรมการ
พิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เรียกสั้นว่า กปร มี
นายกรัฐมนตรีเป็นประธาน

โครงการในพระราชดำริด้านการศึกษา

นอกจากนี้ยังได้มีโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน ซึ่งได้มีพระราช-
ปรารภพระราชดำริให้ตั้งขึ้น เป็นการดำเนินการสร้างหนังสือสารานุกรมฉบับ
ใหม่ขึ้นอีกชุดหนึ่ง ได้ทำสำเร็จพิมพ์ขึ้นแล้วกว่า ๘ เล่ม และยังมีพระมหากรุณา-
ธิคุณที่พระราชทานแก่นักเรียน นิสิตนักศึกษา ที่ครอบครัวยากจนสาธารณภัย
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานทุนทรัพย์ส่วนพระองค์ เป็นการก่อตั้งมูลนิธิ
ราชประชานุเคราะห์ขึ้น ทั้งยังได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งทุนการศึกษาพระ-
ราชทาน นอกจากทุนภูมิพลแล้ว ยังมีมูลนิธิอานันทมหิดล มูลนิธินวฤกษ์

พระราชกรณียกิจอื่น ๆ ในข้อทาน

และได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจด้วยพระมหากรุณาเป็นล้นพ้นแก่ประชาชน
ทั้งในกรุงเทพมหานคร ทั้งในจังหวัดทุกภาคแห่งพระราชอาณาจักร ได้เสด็จพระ-

ราชดำเนินแปรพระราชฐานไปประทับอยู่กับประชาชนในภาคนั้น ๆ เป็นประจำทุกปี สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระราชโอรส ธิดา พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชชนนี สมเด็จพระพี่นาง กับเจ้านายและข้าราชการทุกท่านที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิบัติ ต่างได้ทรงช่วยและช่วยรับปฏิบัติสนองพระราชกรณียกิจต่าง ๆ และปฏิบัติตามโครงการพระราชดำรินั้น ๆ ให้สำเร็จบริบูรณ์เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนทั้งปวง ในฝ่ายศาสนจักร ก็ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจในฐานะทรงเป็นพุทธมามกะ และเอกอัครศาสนูปถัมภกครบถ้วน พระราชกรณียกิจทั้งปวงเหล่านี้นับเข้าได้ในข้อทาน ซึ่งเป็นราชธรรม

ทรงให้ทุกอย่างเพื่อความสุขของประชาชน

อันทานซึ่งเป็นพระราชธรรมนี้ ยังมีประการต่าง ๆ ที่ได้ทรงปฏิบัติอีกเป็นอันมาก เกินที่จะได้นำมาแสดงเป็นรายละเอียดได้ทั้งหมด แต่ก็กล่าวรวมได้ว่าทุก ๆ อย่างที่จะทรงพึงให้แก่ประชาชน เพื่อความสุขแห่งประชาชนในทุกภาคแล้ว ก็ได้พระราชทานให้ และก็มีได้หมายความว่า ประชาชนผู้รับจะเข้ามารับในพระราชสำนักในกรุงเทพฯ แต่หมายความว่า ได้เสด็จพระราชดำเนินออกไปประทับอยู่ในทุกภูมิภาคของประเทศ ได้มีพระตำหนักสำหรับประทับในภูมิภาคนั้น ๆ และได้เสด็จไปทรงเยี่ยมถึงถิ่นฐานที่อยู่ของประชาชน ได้ทรงศึกษาสภาพแวดล้อมและทรงดำเนินการช่วยต่าง ๆ ทั้งในด้านน้ำ ทั้งในด้านดิน และในด้านอุปกรณ์ต่าง ๆ สำหรับที่จะประกอบการอาชีพ ดังที่ได้เกิดโครงการพระราชดำริต่าง ๆ ขึ้นดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และเมื่อได้มีพระราชดำริโครงการขึ้นแล้ว หน่วยราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องก็ได้มาร่วมกันปฏิบัติ ทั้งรัฐบาลเองก็ได้ร่วมปฏิบัติ ดังที่ได้มีคณะกรรมการ กปร ซึ่งมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธานดังที่ได้กล่าวแล้ว ทั้งได้ทรงติดตามผลเมื่อเสด็จไปทรงเริ่มกิจการใดกิจการหนึ่งขึ้นในศกหนึ่ง อีกศกหนึ่งก็ต้องเสด็จไปทรงตรวจตราว่าได้ดำเนินการไปได้ผลเพียงไร มีข้อบกพร่องจะพึงแก้ไขอย่างไร เพราะฉะนั้น โครงการพระราชดำริที่ทรงมีพระราชดำริและมีการดำเนินการขึ้นนั้น จึงเป็นโครงการที่มีการปฏิบัติต่อเนื่อง และมีผลดีขึ้นโดยลำดับ พัฒนาการน้ำหรือการชลประทาน และการเกษตรอันเกี่ยวแก่ที่ดิน พร้อมทั้งพืชผลต่าง ๆ ที่จะพึงใช้และอุปกรณ์ต่าง ๆ ขึ้นในท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นอันมากดังที่ปรากฏ

ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจด้วยพระมหากรุณา

พระราชกรณียกิจโครงการพระราชดำริต่าง ๆ ตามที่ได้กล่าวมานี้ ไม่มีบทกฎหมาย ไม่มีข้อบังคับให้ต้องทรงทำ แต่อาศัยที่ได้ทรงสำนึกอยู่ในหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นผู้ปกครองประชาชน เหมือนอย่างเป็นบิดาของประชาชนทั่วทั้งประเทศ อันจะพึงต้องดูแลประชาชนซึ่งเหมือนอย่างลูกของตนให้มีความสุขความเจริญ จึงได้ทรงปฏิบัติไปด้วยพระมหากรุณา ปรากฏเป็นทานต่าง ๆ คือเป็นการให้เพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขในด้านต่าง ๆ ดังที่ปรากฏ

ทานเป็นหลักธรรมที่ทุกคนพึงปฏิบัติ

และหลักธรรมคือทานนี้ ก็เป็นหลักธรรมที่รัฐบาล ข้าราชการทุกหมู่เหล่า ตลอดจนจนถึงประชาราษฎร์ทั้งปวงจะพึงปฏิบัติด้วยเช่นเดียวกัน ดังที่เมื่อเป็นรัฐบาล เป็นข้าราชการทุกหมู่เหล่า หรือแม้ผู้ที่ปฏิบัติงานในรัฐวิสาหกิจทุกหมู่เหล่า ก็จะต้องปฏิบัติในข้อหานี้ด้วย อันหมายความว่าตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ด้วยดีให้แก่ประชาชน เพื่อให้ประชาชนได้รับสุขประโยชน์อย่างเต็มที่ อันที่จริงนั้นข้าราชการตลอดจนถึงรัฐบาล และผู้ปฏิบัติหน้าที่สำหรับประชาชนทุกหมู่เหล่า ก็มีหน้าที่ ๆ จะปฏิบัติอยู่แล้วเพื่อประชาชน แต่ว่าการปฏิบัตินั้นถ้าหากว่าไม่มีหลักธรรมข้อหานี้เป็นหลักของใจอยู่ ก็จะไปปฏิบัติไปในทางมิชอบบ้าง ปฏิบัติย่อหย่อนบ้าง ปฏิบัติสักแต่ว่าหน้าที่กำหนดให้ไปวันหนึ่ง ๆ ไม่ได้มุ่งความสุขความเจริญให้บังเกิดขึ้นแก่ประชาชนเป็นจุดสำคัญ และไม่ร่วมมือร่วมใจกันปฏิบัติกระทำ แก่งแย่งกันในหน้าที่ต่าง ๆ ด้วยจำกัดว่านี่เป็นหน้าที่ของตน นั้นเป็นหน้าที่ของผู้อื่น และก็ไม่ใช่เกี่ยวข้องกัน อันที่จริงก็ถูกเหมือนกัน แต่ว่ากิจการหลายอย่างนั้น ถ้าแบ่งแก่งแย่งกันอยู่ดังนี้ ก็เป็นไปไม่สะดวก เพราะฉะนั้น จำเป็นที่จะต้องมีความร่วมมือกันจัดทำ ด้วยมุ่งผลที่จะพึงได้เป็นที่ตั้ง เพราะฉะนั้น หากมีทานเป็นหลักของใจอยู่ ประกอบด้วยเมตตาอารี ไม่ได้คิดว่าทำไปตามหน้าที่เท่านั้น แต่มุ่งทำให้ดียิ่ง ๆ ขึ้น ก็จะเป็นการปฏิบัติในทาน คือการให้แก่ประชาชนได้มากยิ่งขึ้น ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงปฏิบัติอยู่ และนอกจากนี้ทุก ๆ คนก็จะพึงปฏิบัติในข้อทานคือการให้นี้ ตอบแทนแก่พระมหากษัตริย์ แก่รัฐบาล แก่บ้านเมือง เช่น การช่วยเหลือช่วยสาอากรตามกำหนด และการช่วยราชการ ช่วยงานของบ้านเมือง ด้วยกำลังทรัพย์บ้าง กำลัง

กายบ้าง กำลังวาจาบ้าง กำลังปัญญาคือความคิดอ่านช่วยเหลือต่าง ๆ บ้าง ตามที่ควรทำในเรื่องนั้น ๆ เมื่อเป็นดังนี้แล้ว ก็จะทำให้ทางฝ่ายผู้ปกครองคือรัฐบาลซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข สามารถที่จะดำเนินการปกครองให้บังเกิดผลสำเร็จ โดยที่ฝ่ายรัฐบาลซึ่งมีองค์พระมหากษัตริย์เป็นประมุขเอง ก็มีกุศลเจตนาคือมีทานเป็นหลักของการปฏิบัติ คือเป็นการให้แก่ประชาชน ประชาชนก็มีทานเป็นหลักปฏิบัติให้ตอบแทนแก่รัฐบาลซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ให้ความร่วมมือต่าง ๆ และเมื่อทั้ง ๒ ฝ่ายต่างให้กันตั้งนี้แล้ว ก็ย่อมจะบังเกิดผลดีทั้งแก่ส่วนตัว ทั้งแก่ส่วนรวม ตั้งแต่ในครอบครัวหนึ่งขึ้นไปจนถึงเป็นประเทศชาติ ทานจึงเป็นหลักธรรมที่แม้ทุก ๆ คนที่รวมกันอยู่ในชาติเดียวกันจะพึงปฏิบัติ

วิธีใช้โภคทรัพย์ ๕ อย่าง

ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าก็ยังได้ทรงสั่งสอนถึง ประโยชน์แต่การถือโภคทรัพย์ ๕ อย่าง คือ แสวงหาโภคทรัพย์ได้มาโดยทางที่ชอบแล้ว

- หนึ่ง เลี้ยงตัว มารดาบิดา บุตรภรรยา บ่าวไพร่ให้เป็นสุข
- สอง เลี้ยงเพื่อนฝูงให้เป็นสุข
- สาม บำบัดอันตรายที่เกิดแต่เหตุต่าง ๆ
- สี่ ทำพลี ๕ อย่าง คือ ญาติพลี สงเคราะห์ญาติ อติถิพลี ต้อนรับแขก

ปูพพเปตพลี บำเพ็ญอุทิศให้ผู้ตาย ราชพลี ถวายเป็นหลวง มีภาชีอากรเป็นต้น

เทวดาพลี ทำบุญอุทิศให้เทวดา

ห้า บริจาคทานในสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติชอบ

เหล่านี้ก็เรียกว่าเป็นทานคือการให้ทั้งนั้น

บุญอันสำเร็จด้วยทาน

และทานนี้ยังเป็นหลักของการทำบุญข้อหนึ่ง อันเรียกว่า ทานมัยบุญญกิริยา การกระทำบุญอันสำเร็จด้วยทาน คือการให้ ได้ชื่อว่าเป็นบุญที่หมายถึง

หนึ่ง บุญโดยเหตุ ได้แก่เป็นเครื่องชำระฟอกล้างจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาด จากโลภะ ความโลภอยากได้ และมีฉริยะ ความตระหนี่

สอง บุญโดยผล เป็นชื่อของความสุข ดังที่มีพุทธภษิตตรัสเอาไว้ว่า “มาภิทุกขเว ปุณฺณํ ภายิตถ ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอย่ากลัวต่อบุญเลย สุขสุดอิริยจันน์ คำว่าบุญนี้เป็นชื่อของความสุข” ดังนี้

ทรงสอนให้รู้จักเลือกให้

และบุญที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ทำอันสำเร็จจากทานคือการให้นี้ พระพุทธเจ้าก็ยังสอนให้รู้จักเลือกให้ ทรงสรรเสริญทานคือการให้ที่รู้จักเลือกให้ และที่เรียกว่าเลือกให้นั้น ก็หมายความว่า

เลือกวัตถุที่ควรให้ คือ ให้เป็นวัตถุที่ควรให้ อันจะเป็นวัตถุที่ให้สำเร็จประโยชน์แก่ผู้รับ เช่นให้ยาแก่คนไข้ ให้เสื้อผ้าแก่คนที่ต้องการเสื้อผ้า ดังนี้ เป็นต้น และ

ให้รู้จักเลือก บุคคลที่ควรให้ คือ บุคคลที่ควรให้ซึ่งเป็นผู้รับนั้นต้องเป็นบุคคลที่สมควรที่จะให้ ดังเช่นให้แก่ผู้ที่ขาดแคลน ที่ต้องการ เมื่อให้ไปแล้วก็ทำให้ผู้รับได้รับความสุข สิ้นความขาดแคลน แต่ถ้าเป็นบุคคลไม่ควรให้ เช่นบุคคลที่ประพฤดิชั่ว ต้องการทรัพย์ไปเพื่อประพฤดิชั่ว บุคคลที่จะใช้ทรัพย์ไปในทางที่ไม่ชอบ เมื่อให้ไปแล้วก็จะใช้ทรัพย์ไปในทางที่ไม่ชอบ เช่นว่าคนที่ติดยาเสพติดให้โทษ มาขอทรัพย์ไปเพื่อซื้อยาเสพติดให้โทษ ดังนี้ก็เรียกว่าเป็นการที่ไม่ควรจะให้ แต่ว่าจะให้ไปเพื่อที่จะได้หาหุยกยามารักษา เพื่อหยุดยาเสพติดให้โทษดังนี้ จึงจะเป็นการสมควร ถ้าให้ไปเพื่อซื้อยาเสพติดให้โทษแล้วก็ไม่สมควร เพราะฉะนั้น ต้องเลือกบุคคลผู้รับที่เป็นผู้สมควร

และก็ให้ตามสมควร คือ การให้เป็นการให้ที่สมควรตามความสมควร ตามความเหมาะสม และตนเองก็ไม่เดือดร้อน คือ ไม่ใช่ให้เกินกำลัง ดังเช่นที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสอนวิธีที่ใช้โภคทรัพย์ ๕ ประการที่กล่าวมาแล้ว ก็ตั้งต้นแต่ข้อ ๑ คือต้องเลี้ยงตนเองและครอบครัวให้มีความสุข แล้วจึงถึงข้อต่อ ๆ ไป แต่ว่าเมื่อให้ไปแล้วตนเองต้องอดอยาก เป็นทุกข์ดังนี้ ก็เป็นการที่ไม่เอื้อเพื่อแก่ตัวเอง ไม่เมตตาแก่ตัวเอง เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ยกเอาข้อ ๑ คือเลี้ยงตัวเองและครอบครัวให้เกิดความสุขขึ้นก่อน คือจ่ายไปเพื่อช่วยตัวเองก่อน แล้วจึงจ่ายไปเพื่อช่วยผู้อื่นเพื่อกิจการอื่น ๆ ดังที่กล่าวไว้ในข้อต่อ ๆ ไป คือให้แล้วตัวเองก็ไม่เดือดร้อน

ทรงสอนให้ตั้งเจตนาให้ถูกต้อง

และนอกจากนี้ยังได้ตรัสสอนให้ **เลือกเจตนาที่ให้** คือว่าให้ตั้งเจตนาให้ดี ให้ถูกต้อง คือตั้งเจตนาให้เป็นบุญ ว่าเพื่อชำระโลภะมัจฉริยะ ไม่ใช่เพื่อเพิ่มเติมโลภะมัจฉริยะ เพื่อสงเคราะห์อนุเคราะห์บูชาแก่ผู้ที่ควรสงเคราะห์ ผู้ที่ควรอนุเคราะห์ ผู้ที่ควรบูชา เรียกว่ามีเจตนาดีก่อนแต่ให้ กำลังให้ก็มีเจตนาดี คือมีเจตนาเพื่อที่จะชำระโลภะมัจฉริยะ เพื่อสงเคราะห์อนุเคราะห์บูชา ให้ไปแล้วก็ให้มีเจตนาดี คือมีเจตนาชำระโลภะมัจฉริยะ มีเจตนาสงเคราะห์อนุเคราะห์บูชา แปลว่ามีเจตนาอันบริสุทธิ์ ทั้งในเวลาก่อนแต่ให้ ทั้งในขณะที่ให้ และทั้งในเวลาที่ให้แล้ว

พึงปฏิบัติในทานที่เป็นบุญญกิริยาวัตถุ

และเมื่อเป็นทานที่เลือกให้ดังที่กล่าวมานี้ จึงตรัสเรียกว่าเป็น **กุศลทาน** ทานที่เป็นกุศล คือเป็นทานที่ให้ด้วยความฉลาด และเรียกว่า **สัพปุริสทาน** คือทานที่เป็นของสัตบุรุษ คือคนดี คนฉลาด เพราะฉะนั้น ทานที่เป็นบุญญกิริยาวัตถุนี้ จึงเป็นทานที่พึงปฏิบัติทั่วไปในบุคคลทุกชั้น คือทำทานให้เป็นบุญ ให้เป็นกุศล ให้เป็นทานของสัตบุรุษ คือคนดีคนฉลาด แม้พระราชามหากษัตริย์ และแม้รัฐบาลข้าราชการ พ่อค้าประชาชนทุกหมู่เหล่าทุกบุคคล ก็พึงปฏิบัติในทานที่เป็นบุญญกิริยาวัตถุนี้โดยส่วนรวม และนอกจากนี้ปฏิบัติโดยหน้าที่ เช่นในฐานะเป็นพระมหากษัตริย์ ก็ทรงปฏิบัติในทานที่เป็นราชธรรม เป็นไปแก่ประชาชนพสกนิกร ประชาชนพสกนิกรเองก็พึงปฏิบัติในหลักธรรมข้อทานนี้ เพื่อพระมหากษัตริย์เป็นการตอบแทน พร้อมทั้งแก่รัฐบาลเป็นต้น ที่ได้ปฏิบัติหน้าที่ช่วยเหลือประชาชน ก็แปลว่าฝ่ายท่านผู้ปกครองก็ปฏิบัติในทานเพื่อช่วยประชาชน ประชาชนก็ปฏิบัติในทานเพื่อช่วยฝ่ายปกครอง ต่างก็เป็นผู้ให้และผู้รับแก่กันและกัน คือเป็นผู้ให้ด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย เป็นผู้รับด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย เมื่อเป็นดังนี้แล้ว การปกครองจึงจะเป็นไปได้ และความสุขของประชาชนทั้งปวงรวมกันเป็นของประเทศชาติ จึงเป็นไปได้

ทานเป็นหลักใหญ่ของโลก

นี่เป็นหลักธรรมชาติธรรมดา แม้หลักธรรมชาติธรรมดาทั่วไปก็เป็นดังนี้ เช่นว่าฝนตกลงมาให้หน้าแก่แผ่นดิน แก่ประชาชนและสัตว์ผู้อาศัยอยู่บนแผ่นดิน และ

แผ่นดินเองซึ่งรับน้ำฝนที่ตกลงมาเป็นทะเล แม่น้ำ ห้วยหนองคลองบึง ก็ให้น้ำจากแผ่นดินขึ้นไปเป็นเมฆอยู่บนฟ้า ดังที่กล่าวไว้ว่า แสงอาทิตย์หรือความร้อนก็มาทำให้น้ำที่บนพื้นดินนี้เป็นไอ แล้วก็ลอยขึ้นไปเป็นเมฆอยู่บนฟ้า และเมื่อมีเมฆแล้ว ตกลงมาก็เป็นฝน เลี้ยงแผ่นดิน เลี้ยงสัตว์บุคคลบนแผ่นดิน น้ำบนแผ่นดินก็เป็นไอขึ้นไปเป็นเมฆ เพื่อเป็นฝนตกลงมา แปลว่าทั้ง ๒ ฝ่ายต่างก็ให้ซึ่งกันและกัน เพราะฉะนั้น ธรรมชาติที่บำรุงเลี้ยงโลกเลี้ยงสัตว์โลกทั้งปวงจึงเป็นไปได้ เพราะฉะนั้น หลักธรรมในข้อนี้คือทานนี้ จึงเป็นหลักใหญ่ของหมู่ชนที่รวมกันอยู่เป็นหมู่ หรือเป็นหลักใหญ่ของโลก เพราะแม้ธรรมชาติก็ต้องมีทานดังที่ยกตัวอย่างมานั้น ซึ่งเป็นเครื่องเลี้ยงโลกบำรุงโลก เลี้ยงประชาชนบำรุงประชาชน สัตว์โลกทั้งปวงให้เป็นไปได้ แต่ว่าการที่มารีกรเป็นราชธรรมกิติ เป็นบุญญกิริยาวัตถุกิติ หรือเป็นชื่ออย่างอื่นกิติ ก็เป็นการเรียกจำแนกไปตามหน้าที่ต่าง ๆ ที่ปฏิบัติเกี่ยวแก่ทานนี้ แต่ว่าเมื่อกล่าวรวมเข้ามาแล้ว ก็คือเป็นหลักปฏิบัติสำหรับที่จะให้ความเกื้อหนุนจุนเจือซึ่งกันและกัน ทั้งที่เป็นบุคคล เป็นสัตว์ และทั้งที่เป็นธรรมชาติ ให้เป็นไปได้ด้วยดีในทางอุปการะเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

๑ กันยายน ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๑๙ ศิลปกรรม

จะแสดงบารมีข้อที่ ๒ คือ ศิลปกรรม

ศิลปะเปรียบเหมือนรั้วล้อมมิให้ความชั่วเข้ามา

การทำงานนั้นทั่ว ๆ ไปอาจเห็นว่าง่ายกว่าการรักษาศีล เพราะเมื่อให้ไปแล้วก็เสร็จกันไป ส่วนการรักษาศีลเป็นที่รู้สึกกันโดยมากกว่า เหมือนเป็นการสร้างรั้วล้อมตนเอง ศิลป์ยิ่งมากข้อ ก็ยิ่งเหมือนรั้วที่แน่นหนาแข็งแรง และยังมีวงแคบ จะทำอะไรจะไปไหนก็ล้วนแต่มีข้อห้ามทั้งนั้น เมื่อรู้สึกดังนี้จึงไม่พอใจจะรักษาศีลปรารถนาที่จะทำอะไรไปข้างไหนตามความพอใจ มีเรื่องเล่าในอรรถกถาธรรมบทว่า ภิกษุรูปหนึ่งรู้สึกว่า วินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้มีเป็นอันมาก ไม่อาจที่จะรักษาให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ได้ มีความเบื่อหน่ายหมดกำลังใจ พระพุทธเจ้าได้ทรงเรียกภิกษุนั้นไปตรัสถาม ว่าสามารถจะรักษาเพียงข้อหนึ่งได้หรือไม่ ภิกษุนั้นก็กราบทูลว่า ถ้าเพียงข้อเดียวก็สามารถ พระพุทธเจ้าตรัสสอนว่า ถ้าอย่างนั้นก็ให้รักษาจิตของตน เมื่อสามารถรักษาจิตของตนได้เพียงข้อเดียว ก็สามารถรักษาข้ออื่น ๆ ได้ทั้งหมด ภิกษุนั้นได้ปฏิบัติตามพระพุทธโอวาท ก็สิ้นความอึดอัดรำคาญสามารถรักษาพระวินัยให้บริสุทธิ์บริบูรณ์

อันที่จริงจะเปรียบศิลปะเหมือนอย่างรั้วล้อมก็ได้ แต่หมายความว่า ล้อมมิให้ความชั่วเข้ามา เหมือนอย่างรั้วล้อมบ้านป้องกันโจรผู้ร้าย และรั้วบ้านนั้นก็มิประตุสำหรับเข้าออก แม้ตัวบ้านเองก็มีประตูหน้าต่าง คนโดยปกติก็เข้าออกทางประตู ถ้าปีนรั้วหรือปีนหน้าต่างเข้าหรือออก ก็เป็นการผิดปกติ ศิลป์ก็เช่นเดียวกัน แม้เป็นข้อห้ามดังศีล ๕ เหมือนอย่างรั้วกัน แต่นอกจากที่ห้ามไว้นั้นก็อาจทำได้ เท่ากับมีประตูสำหรับเข้าออกอยู่ด้วยบริบูรณ์ เพราะข้อที่พึงทำมีมาก จะแสดงไว้ก็คงไม่หมด จึงแสดงไว้แต่ข้อห้ามที่มีจำนวนเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เมื่อเข้าใจดังนี้ ก็จะเข้าใจต่อไปได้ว่า ผู้ที่เว้นจากข้อห้าม ทำในข้อที่ท่านไม่ห้าม เรียกได้ว่าเป็นคนปกติ เหมือนอย่างเข้าออกทางประตูโดยปกติ เป็นอันได้เข้าใจความหมายของศีลโดยตรง

ศีลคือความปกติกาย ปกติวาจา ปกติใจ

ศีลแม้จะมีข้อบัญญัติน้อยหรือมากอย่างไร แต่ก็มีลักษณะเดียวคือ ความปกติ อันหมายถึงปกติกาย ปกติวาจา ปกติใจ แต่เพราะบุคคลมีโลภะ โทสะ โมหะ หรือ โลภ โกรธ หลง จึงทำให้ประพฤตินิดปกติ เหตุฉะนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนให้ ตั้งใจงดเว้นจากความประพฤติผิดปกติต่าง ๆ และได้ทรงบัญญัติข้อที่พึงงดเว้นไว้ โดยชัดเจน เมื่อได้ตั้งใจงดเว้นตามพระบัญญัติ ก็ชื่อว่ามีศีลตามที่งดเว้นได้ เมื่อ จะตั้งปัญหาว่าอะไรชื่อว่าศีล ก็อาจยกเอาลักษณะใดลักษณะหนึ่งของการปฏิบัติ ดังกล่าวขึ้นพูดได้ทั้งนั้น เช่นที่แสดงไว้ใน ปฏิสัมภิทามรรค ว่า “เจตนา สิลฺ เจตนา ชื่อว่าศีล เจตสิกฺ สิลฺ เจตสิกชื่อว่าศีล สํวโร สิลฺ สํวรชื่อว่าศีล อวิตกกมฺโม สิลฺ ความไม่ล่วงละเมิดชื่อว่าศีล” มีอธิบายว่า ที่ชื่อว่าศีลต้องประกอบด้วยเจตนาวิริติ งดเว้นจากการฆ่าสัตว์เป็นต้น เจตนาอันนี้แหละชื่อว่าศีล วิริติ หรือ เวรมณี คือความ งดเว้นชื่อว่าเจตสิก เพราะมีในใจ แม้เจตสิกคือวิริติก็ชื่อว่าศีล เมื่อมีเจตนาและ เจตสิกเป็นศีลขึ้น ก็มีการสำรวมระมัดระวังเป็นอันดี แม้ความสำรวมระมัดระวัง หรือที่เรียกว่าสังวรนี้ก็ชื่อว่าศีล เมื่อมีความสังวร ก็ย่อมไม่ล่วงละเมิดภัยเวรนั้น ๆ แม้อวิตกกมมะ ความไม่ล่วงละเมิดก็ชื่อว่าศีล

อนึ่ง ข้อที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ อันผู้มีศีลสมาทานประพฤติ เรียกว่า ลิกขาบท แม้ลิกขาบทนี้ก็เรียกว่าศีล และก็เรียกว่าศีล ๕ เพราะมี ๕ ลิกขาบท ศีล ๘ ก็เพราะมี ๘ ลิกขาบทเป็นต้น ผู้ที่สมาทานศีลคือสมาทานลิกขาบทนั้น ๆ ดัง สมาทานว่า “ปาณาติปาตา เวรมณี ลิกฺขาบทํ สมายิยามิ ข้าพเจ้าสมาทานลิกขาบท คืองดเว้นจากการฆ่าสัตว์” ดังนี้เป็นต้น

ความสงบ ความเป็นปกติ เป็นตัวศีล

การสมาทานลิกขาบทนี้เป็นเบื้องต้นแห่งการนำตนเข้าสู่ศีลด้วยสมาทานวิริติ เมื่อสมาทานแล้วก็รักษาไว้ด้วยดี ไม่ล่วงละเมิดด้วยความสังวร ประกอบด้วยวิริติ-เจตนา ความตั้งใจงดเว้น ผู้สมาทานศีลแล้วไม่ล่วงทางกายวาจา ศีลก็ไม่ขาดไม่ทะลุ แต่ถ้ายังคิดล่วงอยู่ หรือยังมีความคะนองกายวาจา ศีลก็ต่างพร้อยไม่บริสุทธิ์ ต่อเมื่อ ใจไม่คิดล่วงละเมิด และไม่คะนองกาย คะนองวาจา ศีลจึงไม่ต่างพร้อย เป็นศีล

บริสุทธิ์ เพราะฉะนั้น ผู้มุ่งรักษาศีลให้บริสุทธิ์ จึงต้องรักษาเจตนาหรือใจให้
ประกอบด้วยวิริติ เมื่อเป็นเช่นนี้ ศีลก็จะเกิดอยู่กับใจ ใจก็จะอยู่กับศีล เป็นใจสงบ
ใจปกติ กายวาจาก็สงบปกติ ดังพระบาลีว่า

สนฺตํ ตสฺส มนํ โหติ สนฺตา วาจา จ กมฺมํ จ

ใจของท่านสงบ วาจาและกรรมทางกายก็สงบ

จึงเป็นศีลตลอดกายวาจาใจ ความสงบความเป็นปกตินี้เป็นลักษณะเอกอัน
เดียวของศีล เป็นตัวศีล

ศีลที่เป็นบารมีในจรรยาปิฎก

ศีลตามที่กล่าวมามี ๒ ประเภทก่อน คือ ศีลที่เป็นกรรม กับ ศีลที่เป็นบารมี
ศีลที่ปฏิบัติคราวหนึ่ง ๆ เป็นศีลที่เป็นกรรม เพราะเป็นกิจที่ทำ ศีลที่เป็นกรรม
นี้แหละที่เก็บสั่งสมเป็นสัณฐานแห่งศีลในจิต ก็เป็นศีลที่เป็นบารมี ท่านแสดงว่า
พระโพธิสัตว์ได้ทรงบำเพ็ญ สีลบารมี ทรงรักษาจิตไม่ให้โกรธ รักษาศีลไว้โดย
ไม่อาลัยแก่ชีวิตและเลือดเนื้อ ตลอดพระชาติเป็นอันมาก จึงได้สำเร็จพระโพธิญาณ
ในที่สุด

ดังที่แสดงไว้ในจรรยาปิฎก เล่าเรื่องดิรัจฉานบ้าง มนุษย์บ้าง เทพบ้าง ผู้
รักษาศีลยิ่งกว่าชีวิต แม้เป็นเรื่องนิทานชาดกอันอาจเห็นว่าเก่าพันสมัย แต่คติของ
เรื่องก็ยังเป็นเครื่องสอนใจได้ ไม่มีเก่า ซ้ำยังเป็นเครื่องเตือนโดยอ้อมว่า แม้ดิรัจฉาน
ก็ยังเห็นคุณค่าของศีล ไฉนมนุษย์จะไม่เห็นคุณค่าของศีลเล่า ดังเช่นเล่าเรื่องช้าง ชื่อ
สีลวานาค เลี้ยงมารดา งามิพิษร้ายชื่อ ภูริทัต กระบือใหญ่เรียกว่า มหิสราช เรื่อง
หลังนี้เล่าถึงกระบือซึ่งเป็นสัตว์ใหญ่ ถูกวานรชั่วร้ายแกต่าง ๆ เช่นแกลิงถ่ายรด แต่
ก็อดกลั้นใจไม่ทำร้ายตอบทั้งที่อาจทำได้ โดยเฉพาะเรื่องภูริทัต ที่แสดงไว้ใน ภูริทัต
ชาดก จัดเป็นชาดกที่แสดงศีลบารมี และจัดเป็นชาติที่สำคัญชาติหนึ่งในทศชาติ
มีเรื่องโดยย่อว่า นาคชื่อภูริทัต เป็นบุตรของท้าวธตรัฐ และนางสมุทราชา ขึ้นจาก
เมืองบาดาลมารักษาอุโบสถศีลที่ริมฝั่งแม่น้ำยมุนาในเมืองมนุษย์ ถูกพราหมณ์
อาลัมพายนจับไป บังคับให้แสดงแก่ประชาชน ตลอดจนแสดงถวายพระเจ้าพาราณสี
ผู้เป็นพระเชษฐาของนางสมุทราชา ต่อมาพี่น้องของภูริทัตติดตามมาช่วยแก้ไขให้พ้น

จากอำนาจของพราหมณ์อาลัมพายนี่ได้ ภูริทัตระวังจิตมิให้โกรธและทำร้ายพราหมณ์อาลัมพายนี่ ยอมปฏิบัติตามคำสั่งให้แสดงของพราหมณ์อาลัมพายนี่ รักษาศีลอยู่ได้ตลอดเวลา

เรื่องมนุษย์เล่าเรื่องกุมารชื่อ ชยทิส พระราชบิดาถูกไปริสาท ซึ่งเป็นมนุษย์กินคน จับพระองค์ไปได้ ในขณะที่เสด็จไปทรงล่าสัตว์ จะปลงพระชนม์เป็นภักษาพระราชาทรงขอผ่อนผันให้ปล่อยพระองค์เพื่อทรงทำกิจบางอย่าง และมอบหมายกิจการทั้งปวงแล้ว พระองค์จะกลับมา ไปริสาทจึงปล่อยพระองค์กลับ พระราชกุมารทรงขอพระราชบิดาเสด็จไปหาไปริสาทแทน ทรงรักษาสัจจวาจาสัญญาของพระราชบิดา ไปริสาทเห็นความเด็ดเดี่ยวมั่นคง ไม่สะดุ้งสะเทือนของพระราชกุมารก็กลับเป็นฝ่ายสะดุ้งกลัว ไม่กล้าที่จะทำอันตรายได้ ปล่อยพระองค์ไป พระราชกุมารกลับเป็นฝ่ายชักนำให้ไปริสาทมีศีลขึ้น

ส่วนเรื่องของเทพ ได้เล่าเรื่องธรรมเทพบุตรกับอธรรมเทพบุตร ฝ่ายหนึ่งคือฝ่ายธรรมเทพบุตร เทียวชักชวนมหาชนให้สมาทานกุศลกรรมบถ อีกฝ่ายหนึ่งคือฝ่ายอธรรมเทพบุตร ชักชวนมหาชนให้มาสมาทานอกุศลกรรมบถ รถของทั้ง ๒ ฝ่ายแล่นสวนทางมาพบกัน ฝ่ายธรรมบังคับขู่ให้ฝ่ายธรรมหลีกทาง ถ้าไม่หลีกจะเกิดมหายุทธ ฝ่ายธรรมไม่ปรารถนาจะตอบโต้ด้วยอธรรม จึงเบี่ยงรถหลีกทางให้ด้วยจิตใจอันสงบ ฝ่ายอธรรมก็ตกจมแผ่นดินลงไปในขณะที่นั่นเอง ชาดกเรื่องนี้เป็นเครื่องสอนว่า ทุก ๆ คนเมื่อเกิดความกำเริบขึ้นในจิตเช่นความโกรธ ก็เท่ากับเป็นอธรรมเทพบุตร จะประพฤติบาปอกุศลทุจริตได้ทุกอย่าง ทั้งชักชักชวนคนอื่นให้ประพฤติด้วย แต่เมื่อดับความกำเริบจิตเสียได้ อธรรมในจิตก็จกตกลงไปทันที ทั้งนี้ด้วยวิธีหลีกทางให้คือเอาตัวหลบ ไม่เอาตัวออกรับออกโต้ เช่นเมื่อถูกยั่วโทสะก็ไม่เอาตัวออกรับการยั่วนั้น ปล่อยให้เขายั่วไปข้างเดียว ก็จักไม่เกิดโทสะซึ่งเป็นชนวนของการวิวาท การยั่วนั้นก็ไม่มีบังเกิดผล ต้องเลิกไปเอง เท่ากับฝ่ายธรรมต้องตกจมแผ่นดิน เรื่องวิวาทที่เกิดด้วยโทสะ ก็เพราะเอาตัวออกรับเผชิญหน้ากันเหมือนอย่างรถวิ่งมาชนกัน เรื่องนี้มีคติสอนใจได้อย่างดี ถึงวิธีปฏิบัติชนะอธรรมด้วยธรรม

เรื่องในชาดกต่าง ๆ เหล่านี้ แม้จะถือว่าเป็นเพียงนิทานที่นำมาเล่าอ้าง แต่ก็ เป็นนิทานที่ให้คติเกี่ยวกับศีลบารมี

ศีลบารมี ๓ ชั้น

และศีลบารมีนี้ยังแบ่งออกไปเป็น ๓ ชั้น คือ

ศีลบารมี ได้แก่ศีลที่บำเพ็ญ ด้วยรักศึลยิ่งกว่าบุคคลที่รักและทรัพย์สิน ดัง
ภาษิตว่า “ผู้รักษาศีลพึงรักศีล เคารพในศีล เหมือนนกต้อยตีวิดรักษาไข่ เหมือน
จามรีรักษาขนหาง เหมือนมารดารักษาลูกที่รัก หรือเหมือนคนตาบอดข้างหนึ่งรักษา
นัยน์ตาอีกข้างหนึ่งที่เหลืออยู่”

ศีลอุปัชฌาย ได้แก่ศีลที่บำเพ็ญ ด้วยรักศึลยิ่งกว่าอวัยวะร่างกายของตน ดัง
คำของจัมเปยกนาคว่า “ร่างกายของเราจงแตกกระจัดกระจายอยู่ในที่นี้ เหมือน
เกลบที่เขาโปรยกระจัดกระจายอยู่ก็ตามที่ เราจะไม่ทำลายศีล”

ศีลปรหมัตถบารมี ได้แก่ศีลที่บำเพ็ญด้วยรักศึลยิ่งกว่าชีวิตของตน ดังคำของ
ภุริทัตว่า “ความสละชีวิตของตนเบายิ่งกว่าหญ้าในเรา ความละเมียดศีลสำหรับเรา
เหมือนพลิกแผ่นดิน” และดังภาษิตว่า “นรชนพึงสละทรัพย์เพราะเหตุแห่งอวัยวะ
เมื่อจะรักษาชีวิตพึงสละอวัยวะ เมื่อระลึกถึงธรรมพึงสละทุกอย่าง ทั้งอวัยวะ ทรัพย์
และแม่ชีวิต”

อานิสงส์ของศีล

ศีลนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสพรรณนาอานิสงส์ไว้โดยเอนกปริยาย ดังเช่น
คำบอกอานิสงส์ว่า “สีเลน สุขตี ยนตี ไปสู่สุคติเพราะศีล สีเลน โภคสัมปทา โภคทรัพย์
ถึงพร้อมเพราะศีล สีเลน นิพพตี ยนตี ถึงความดับทุกข์เพราะศีล ตสฺมา สีล วิโสธเย
เหตุตั้งนั้นสาธุชนพึงชำระศีลให้บริสุทธิ์”

ศีลให้อานิสงส์ดังกล่าวในปัจจุบัน พึงเห็นได้ในที่ใกล้ที่สุดคือ ในตนเองของ
ทุก ๆ คนและในปัจจุบันนี้ คือทุก ๆ คนมีความสุขสวัสดิ ปราศจากภัยเวร ไม่ถูกทำร้าย
ร่างกายและชีวิต ไม่ถูกลักทรัพย์เป็นต้น เพราะเหตุที่มีเครื่องคุ้มครองรักษาทาง
บ้านเมืองบ้าง ทางพระศาสนาบ้าง กล่าวเฉพาะทางพระศาสนาก็คือ ศีล อันได้แก่
การงดเว้นจากการกระทำดังกล่าวของบุคคลอื่น ในที่ใดคนไม่มีศีลแก่กัน มุ่งแต่
จะเบียดเบียนกัน อยู่ในที่นั้นไม่มีความสุข จะประกอบอาชีพอะไรให้เกิดความเจริญ
ไม่ได้ ส่วนในที่ใดคนมีศีลแก่กัน อยู่ในที่นั้น จึงจะมีความสุขความเจริญ สุขคติ
แปลว่า การไปดี การถึงดี หมายถึงมีความสุขความเจริญ โภคสัมปทา แปลว่า

ความถึงพร้อมด้วยโภคะ หมายถึงมีโภคทรัพย์สมบูรณ์ ผลเหล่านี้ย่อมเกิดขึ้นเพราะ คนที่อยู่ด้วยกันมีศีลแก่กัน คือเว้นเบียดเบียนกัน ผลอีกข้อหนึ่งคือความดับทุกข์ร้อนใจ จะเห็นได้ง่ายว่าเกิดจากศีล ฉะนั้น เมื่อพิจารณาโดยถ่องแท้แล้วจะเห็นว่า ศีลเป็น สิ่งจำเป็นสำหรับทุกคนที่อยู่ร่วมกัน และเป็นสิ่งจำเป็นของทุก ๆ คน เพราะก็เป็น ผู้หนึ่ง ๆ บรรดาผู้ที่อยู่ร่วมกัน แม้ใจผู้ร้ายไม่มีศีลแก่บุคคลอื่น ก็ต้องมีศีลแก่พวก ของตนเอง ถ้าไม่ซื่อตรงต่อพวกของตน ทำร้ายกันเอง คดโกงกันเอง ก็จะถูกกันอยู่ไม่ ได้ แต่บุคคลโดยมากมีความคิดคับแคบ ปรรณาให้คนอื่นมีศีลแก่ตน คือ ปรรณา ไม่ให้คนอื่นเบียดเบียนตน แต่กลับไม่มีศีลแก่บุคคลอื่น ประพฤติเบียดเบียนเขา

พิจารณาสืบไปอีกชั้นหนึ่งว่า เพราะเหตุไรจึงปรรณาให้คนอื่นมีศีลแก่ตน ก็ให้เห็นเหตุผลต่อไปว่า เพราะทุก ๆ คนมีความรักตน รักร่างกายและชีวิต รักทรัพย์-สมบัติและอื่น ๆ ของตน ปรรณาสุขแก่ตน ไม่ปรรณาทุกข์ รวมความว่าเมตตา ตนเอง ถ้าได้แผ่เมตตานี้ไปแก่บุคคลอื่นใด ก็จะทำให้มีศีลแก่บุคคลนั้น คืองดเว้น จากการเบียดเบียนผู้นั้น เปลี่ยนเป็นเกื้อกูลอนุเคราะห์ เหมือนอย่างมารดาบิดามีศีล แก่บุตรธิดาด้วยอำนาจของเมตตา และเมื่อแผ่ไปในสัตว์ดิรัจฉาน ก็พาให้มีศีล เว้น เบียดเบียนในสัตว์ดิรัจฉาน เหมือนอย่างที่มีศีลในสัตว์เลี้ยงด้วยอำนาจของเมตตา เช่นเดียวกัน ผลของศีลที่เกิดจากเมตตา นี้ ก็คือความสุขความเจริญของบุคคลผู้รับ เมตตา เช่นมารดาบิดามุ่งผลคือความสุขความเจริญของบุตรธิดา เมื่อบุตรธิดามี ความสุขความเจริญเต็มที่ มารดาบิดาย่อมจะวางใจเป็นอุเบกขาได้ ชื่อว่าวางความ ปรรณาในผลที่ยิ่งขึ้นไปกว่านั้น และก็ย่อมมีความสุขเพราะเต็มความปรรณา ศีลที่เกิดจากเมตตาก็เป็นเช่นเดียวกัน เมื่อพิจารณาตุนเห็น ว่า ไม่ได้เบียดเบียนใคร ให้เดือดร้อนด้วยกายวาจาหรือแม้ด้วยใจ ก็ย่อมจะรู้สึกว่าเป็นผู้บริสุทธิ์และมีความสุข ผู้รักษาศีลเมื่อคอยรักษาจิตไม่ให้ปรรณาผิด ไม่ให้โกรธ อบรมเมตตา จะมีศีลโดยง่าย และจะได้รับอันสงส์ของศีลโดยฉับพลัน จิตใจเป็นสุคติ มีโภคทรัพย์ คือความอิมเต็มไม่บกพร่องไม่ทุกข์เดือดร้อน และจะแผ่ออกไปในวงแคบหรือกว้าง ตามขอบเขตอำนาจของศีล สรุปลงโดยย่อที่สุด คือดับใจไม่ให้กำเริบ ไม่ให้โกรธ ก็จะรักษาศีลได้ และศีลก็จะรักษาผู้มีศีลให้ได้รับอันสงส์ คือสุคติ การไปดี โภค-สมบัติ ความถึงพร้อมด้วยโภคทรัพย์ และ นิพพุดิ ความดับทุกข์เดือดร้อน

ครั้งที่ ๒๐ ทศพิธราชธรรมข้อศีล

ราชธรรมข้อที่ ๒ ก็คือ ศีล ชื่อเดียวกับบารมีข้อที่ ๒ และอธิบายทั่วไปของคำว่าศีล ก็เช่นเดียวกัน ดังจะได้ย้ำความหมายทั่วไปของคำว่าศีล ซึ่งได้กล่าวไว้แล้วในข้อ สีสบารมี โดยสรุปสำหรับในข้อศีลซึ่งเป็นราชธรรมอีกครั้งหนึ่ง

ศีล ๕ เป็นศีลหรือกฎหมายในทางปกครอง

เจตนาที่รักษากายกรรม วจีกรรม ให้ตั้งเป็นปกติดี เว้นจากประพฤติชั่ว ทุจริตชื่อว่าศีล ศีลในทางปกครองคือการประพฤติตามกฎหมาย จารีตประเพณี อันดีงาม ในทางพระพุทธศาสนา อย่างต่ำคือ ศีล ๕ อันชนทั่วไปพึงสมาทานรักษา กล่าวรวมกันคือ ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากผลาญชีวิตกันและกัน ทางศาสนา เว้นตลอดถึงสัตว์มีชีวิต อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของเขา ไม่ยินยอมให้ กาเมสุ มิจฉา จารา เวรมณี เว้นจากประพฤติผิดในกามทั้งหลาย มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากพูดเท็จ สุราเมรยมชฺฌมปมาทัฏฐานา เวรมณี เว้นจากดื่มนำเมาคือสุราเมรัยอันเป็นฐานแห่งความประมาท ศีล ๕ ประการนี้มีมาเก่าก่อน พุทธกาล ท่านแสดงว่า พระเจ้าจักรพรรดิผู้เป็นพระราชาเอกแห่งแผ่นดิน ได้ทรงสมาทานรักษา และทรงประกาศแนะนำให้ราษฎรและจักรพรรดิมณฑลสมาทานรักษา ศีล ๕ นี้จึงเป็นศีลหรือกฎหมายในทางปกครองของพระเจ้าจักรพรรดิ แม้ในบัดนี้ถึงมีกฎหมายอยู่มากแล้ว ก็ยังต้องอาศัยศีลอุปการะ แต่บัญญัติผ่อนลงมาตามทีเห็นสมควร ราษฎรจะอยู่เป็นสุขสงบ

ศีลอาจเรียกได้ว่าเป็นมหาทาน

ข้อที่พระมหากษัตริราชเจ้าทรงประพฤติพระจริยา พร้อมทั้งพระกายพระวาจา ให้สะอาดงดงามตามขัตติยราชประเพณี ดำรงด้วยดีในเบญจเวรวิริติ เป็นไปในประชาชน ทำให้ประชาชนมีความอุ่นใจสบายใจ ไม่ต้องเกรงว่าจะต้องได้รับราชภัยจากองค์พระมหากษัตริย์ ชื่อว่าศีล สิ่งที่ได้รับจากองค์พระมหากษัตริย์จึงมีแต่พระ-

มหากรรณา พระบรมราชาปฐมภักดิ์ พระบรมราชาอนุเคราะห์โดยส่วนตัว จึงเรียกคิลว่า
มหาทานอีกด้วย

อานิสงส์ของคิลซึ่งเป็นราชธรรม

อานิสงส์ของคิลซึ่งพระภิกษุผู้ให้คิลบอกทุกครั้งเมื่อให้คิลแล้วว่า สีเลน สุกตีย
ยนฺติ ถึงสุคติคือไปดีด้วยคิล สีเลน โภคสมุปทา โภคทรัพย์ถึงพร้อมด้วยคิล สีเลน
นิพฺพตฺติ ยนฺติ ถึงความดับทุกข์ด้วยคิล อานิสงส์ของคิลเหล่านี้ ประชาชนทั้งปวง
ย่อมได้คิลซึ่งเป็นพระราชธรรมจริยาขององค์พระมหากษัตริย์ ดังจะเห็นได้ว่า เสด็จ
พระราชดำเนินไปในที่ใด ก็เกิดเป็นสุคติขึ้นในที่นั้น เพราะเสด็จพระราชดำเนิน
ไปดี ประชาชนขึ้นบานรับเสด็จไม่ต้องหนีหลบซ่อน การอาชีพก็เป็นสุขสะดวก เกิด
โภคผลต่าง ๆ ผ่อนคลายหายความทุกข์เดือดร้อน ดังนั้นนับว่าเป็นอานิสงส์ของคิล
ซึ่งเป็นราชธรรม

คิลเป็นหลักธรรมใหญ่สำหรับทุกฝ่าย

อันคิลนี้ย่อมเป็นหลักธรรมใหญ่อีกหลักหนึ่ง ที่บุคคลทั้งปวงพึงปฏิบัติ ทั้ง
ฝ่ายที่เป็นผู้ปกครอง ทั้งฝ่ายที่อยู่ในปกครอง ผู้ปกครองทุกชั้นทุกระดับตั้งแต่สูง
ลงมา ที่ไม่ตั้งอยู่ในคิล ย่อมประพฤติดุจจริต ทำผู้อยู่ในปกครองให้เดือดร้อนด้วย
อธรรม ปราศจากเมตตาการุณา ฝ่ายผู้อยู่ในปกครองที่ปราศจากคิล ก็ทำตนให้
เป็นคนชั่วเป็นผู้ร้าย ก่อความเดือดร้อนต่าง ๆ ทั้งแก่ผู้อยู่ในปกครองด้วยกัน ทั้งแก่
ผู้ปกครอง ไม่เป็นอันประกอบอาชีพให้เจริญ เพราะฉะนั้น คิลจึงจำปรารถนา
สำหรับผู้อยู่ร่วมกันเป็นหมวดหมู่ทุกฝ่าย ถ้าตั้งมั่นอยู่ในคิล บ้านเมืองก็จะถึงความ
สงบสุขราบคาบ ปราศจากโจรภัยและทุจริตภัยทั้งปวง อานิสงส์ของคิลและโทษ
ของการปฏิบัติทุศีล ย่อมปรากฏมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาล หรือจะกล่าวได้ว่า ตั้งแต่
มนุษย์เราอยู่ร่วมกันตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป เพราะว่าผู้ที่อยู่ร่วมกันนั้น ตั้งแต่ครั้งโบราณ
กาลมาจนถึงบัดนี้ จำต้องมีคิลต่อกัน จึงจะเป็นผู้เว้นจากการเป็นผู้เบียดเบียนซึ่งกัน
และกัน เมื่อเป็นดังนี้ จึงจะอยู่เป็นสุข และหลักในการปฏิบัติที่จะไม่เบียดเบียน
ซึ่งกันและกันนั้น ก็รวมอยู่ในคิล ๕ นั้นแหละเป็นข้อสำคัญ

เว้นจากการเบียดเบียนชีวิตร่างกาย

ประการที่ ๑ ทุกคนย่อมมีชีวิตร่างกาย และจะดำรงอยู่ได้ก็เพราะว่า ไม่ถูกเบียดเบียนให้เกิดความบาดเจ็บล้มตาย ถ้าหากว่าเบียดเบียนให้เกิดการบาดเจ็บทุพพลถึงแม้ว่าจะไม่ล้มตาย ก็มีความเป็นอยู่ที่เปิ่นทุกข์ ถ้าหากว่าเบียดเบียนกันถึงล้มตาย ก็เป็นการทำลายชีวิตไปทีเดียว เพราะฉะนั้น หมู่ชนจึงมองเห็นความจำเป็นที่จะต้องมีการเว้นจากการเบียดเบียนชีวิตและร่างกายของกันและกันมาตั้งแต่เริ่มอยู่ด้วยกัน ๒ คนแล้วเพราะฉะนั้น เมื่อต่างหวังให้อยู่เป็นสุขด้วยกัน จึงเว้นจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ตั้งต้นแต่ข้อนี้คือเบียดเบียนชีวิตร่างกายของกันและกัน และธรรมชาติก็ได้สร้างความรู้สึกเป็นความรัก นำให้เกิดความอุปถัมภ์ชีวิตร่างกายกันอยู่ส่วนหนึ่ง เช่นมารดาบิดาเมื่อมีลูก ก็ย่อมจะมีความรักลูก แม้สัตว์ดิรัจฉานก็มีความรักลูก และเมื่อรักแล้วก็เลี้ยงดูลูก เพราะฉะนั้น พืชพันธุ์ของคนและสัตว์ดิรัจฉาน จึงดำรงอยู่สืบต่อมาได้จนถึงบัดนี้ จำพวกที่ไม่มีมีความเกื้อกูลกันดังกล่าว ย่อมดำรงสืบพืชพันธุ์กันมาจนถึงบัดนี้ไม่ได้ ดังสัตว์บางอย่างที่ปรากฏว่าแต่ก่อนนี้มี แต่บัดนี้ไม่มีอยู่ในโลกแล้ว เพราะฉะนั้น จึงมองเห็นความสำคัญของคุณข้อนี้คือศีล และในทางผู้ปกครองเองก็ย่อมเห็นความสำคัญข้อนี้ เพราะฉะนั้น จึงได้ปฏิบัติตนให้ตั้งอยู่ในศีล เว้นจากการเบียดเบียน คราวนี้ฝ่ายบุคคลทั่วไปที่นอกจากผู้ปกครอง คือผู้อยู่ในปกครอง อันได้แก่ประชาชนทั่วไป ก็พึงมีศีลต่อกันและกันเช่นเดียวกัน ดังศีลข้อ ๑ เว้นจากการเบียดเบียนชีวิตร่างกายดังที่กล่าวนั้น

เว้นจากการเบียดเบียนทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่น

และมาถึงข้อ ๒ ทุก ๆ คนก็ย่อมมีทรัพย์สินสมบัติของตน มนุษย์ก็มีทรัพย์สินสมบัติของตน สัตว์ดิรัจฉานเองแม้ว่าจะไม่รู้จักสร้างทรัพย์สินสมบัติเหมือนอย่างมนุษย์ แต่ก็ต้องมีปัจจัยเป็นเครื่องอาศัยของตน เช่นต้องมีอาหาร ต้องมีที่อยู่อาศัย เพราะฉะนั้น สิ่งเหล่านี้ก็ถือว่าเป็นทรัพย์สินของสัตว์ดิรัจฉาน มนุษย์เองนั้นเป็นสัตว์ที่มีความรู้ความเจริญมาก จึงมีทรัพย์สินสมบัติมาก และก็เป็นที่ยอมรับว่าเป็นทรัพย์สินสมบัติของคนนั้นของคนนี้ จึงต้องมีความเคารพนับถือในทรัพย์สินสมบัติของกันและกัน ถ้าหากว่ามีโลกเจตนาในทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่นและลักขโมย ก็ทำให้เกิดความเดือดร้อนวุ่นวาย

และก็ทำให้อยู่ไม่เป็นสุขด้วยกัน และเหตุปัจจัยแห่งการลักขโมยนั้นก็มีเป็นอันมาก บังเกิดจากความจำเป็นก็มี บังเกิดจากโลกเจตนาที่แรงกล้าก็มี บังเกิดจากความเกียจคร้านไม่ประกอบภารงานก็มี ที่บังเกิดจากความจำเป็นนั้นก็เช่นมีความอดอยาก ไม่สามารถที่จะหาปัจจัยสำหรับดำรงชีวิตมาบริโภคใช้สอยให้เพียงพอได้ เพราะฉะนั้น จึงทำการลักขโมยเพื่อเอามาบริโภคใช้สอย สำหรับที่มีโลกเจตนา นั้น ก็ได้แก่ เห็นทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่นแล้วก็มี ความโลภอยากได้ และก็ไม่ต้องการจะใช้วิธีที่แสวงหาให้ได้มาโดยชอบ ก็ทำการลักขโมยเพื่อจะได้เอามาเป็นของ ๆ ตน สำหรับที่เกียจคร้านนั้นก็ ได้แก่ เกียจคร้านประกอบภารงาน เพื่อที่จะแสวงหาทรัพย์สินสมบัติ มาบริโภคใช้สอย เพราะฉะนั้น จำเป็นจะต้องเป็นอยู่ จึงดำรงชีวิตอยู่ด้วยวิธีลักขโมย เหมือนอย่างว่าถือเอาการลักขโมยเป็นอาชีพ เพราะความเกียจคร้านดังนั้นก็ มี เพราะฉะนั้น จึงมีเหตุปัจจัยหลายอย่าง ผู้ปกครองเองเมื่อต้องการจะปกครองให้ประชาชน ผู้อยู่ในปกครองเป็นสุข ก็ต้องเว้นตนเองจากการที่จะเบียดเบียนเอาทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่น ของผู้ที่อยู่ในปกครองทั้งโดยตรงและทั้งโดยอ้อม แต่ว่าในการปกครองก็จำเป็นที่จะต้องช่วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย คือฝ่ายผู้ปกครองนั้นก็ต้องเป็นผู้ให้การบำบัดทุกข์บำรุงสุขต่าง ๆ ฝ่ายผู้อยู่ในปกครองก็ต้องให้ เช่น เสียส่วยสาอากรให้แก่ฝ่ายปกครอง ดังที่ได้กล่าวแล้วในข้อทาน ต่างต้องอาศัยซึ่งกันและกัน แต่ว่าไม่ใช่เป็นไปด้วยวิธีที่บีบคั้นหรือว่าลักขโมย อันรวมอยู่ในข้อศีลนี้ คือจะต้องมีศีลต่อประชาชน และประชาชนก็ต้องมีศีลต่อผู้ปกครอง คือไม่ประพฤติเบียดเบียนผู้ปกครอง และก็ไม่ประพฤติเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ไม่ลักขโมยซึ่งกันและกัน โดยที่จะต้องมีการเผื่อแผ่ เจือจานซึ่งกันและกันตามสมควรด้วยดังกล่าวในข้อทานนั้น เมื่อมีศีลพร้อมทั้งมีทาน สนับสนุนอยู่ จึงจะทำให้ทุก ๆ ฝ่ายมีความสุข การปกครองก็เป็นไปได้ด้วยดี และทั้งฝ่ายผู้ปกครอง ทั้งฝ่ายผู้อยู่ในปกครองก็จะเป็นไปได้ด้วยดี

เว้นจากประพฤตินิโคจนา

และนอกจากนี้ หม่อมมนุษย์ก็ดี สัตว์ดิรัจฉานก็ดี ก็จะต้องมีการสืบพันธุ์กันมา สืบวงศ์ตระกูลกันมา โดยที่จะต้องมีการพ่อแม่ จะต้องมีการลูก เพราะฉะนั้น ในฝ่ายมนุษย์ ซึ่งเป็นผู้ที่มีใจสูง ซึ่งมีปัญญา รู้จักละอาย รู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ตามสมควร มีกุศลซึ่งแปลว่าความฉลาดอันเป็นตวัปัญญา เป็น สขาคติปัญญา

ปัญญาที่มาพร้อมกับความเกิด เพราะฉะนั้น จึงได้รู้จักที่จะมีคู่ครองกัน และเมื่อมี คู่ครองกัน มีลูกออกมา ก็รู้จักว่าผู้หนึ่งเป็นบิดา ผู้หนึ่งเป็นมารดา และผู้หนึ่งเป็นบุตร เป็นบุตรดังนี้ จึงได้มีขอบเขตแห่งความเป็นสามีภรรยา กัน มีขอบเขตของความเป็น บุตรธิดา ของมารดาบิดา เมื่อเป็นดังนี้ การปฏิบัติในทางที่จะสืบตระกูลกันจึงได้มี จำกัดขอบเขต ให้อยู่ในวงอันเหมาะสมดังที่กล่าวแล้ว จึงได้มีตระกูลที่สืบสายกัน ลงมา มีพ่อแม่มีลูก และลูกก็เป็นพ่อแม่ แล้วก็มีลูก แล้วก็พ่อแม่ซึ่งสืบสายตระกูล เดียวกัน ปรากฏว่าเป็นตระกูลนั้น เป็นตระกูลนี้ ก็เป็นมาดังนี้ตั้งแต่เก่าก่อนมา เพราะฉะนั้น จึงเกิดมีศีลข้อ ๓ ขึ้น เว้นจากประพาศิณีในกามทั้งหลาย ก็คือทำให้ เว้นจากความประพาศิณีในการที่จะล่วงละเมิดคู่ครองของกันและกัน แต่ให้ปฏิบัติ อยู่ในกรอบแห่งคู่ครองของกันและกัน สืบตระกูลกันไม่สับสน และเมื่อจะปฏิบัติ เพื่อที่จะสืบตระกูลกันต่อไป ก็ปฏิบัติให้ถูกต้อง ดังนี้แหละเรียกว่าประพาศิณีใน กามทั้งหลาย แต่หากว่าถ้าปฏิบัติในทางที่ไม่ชอบ ในทางที่เป็นชู้ของภรรยาท่าน ดังนี้ เป็นต้น ชื่อว่าประพาศิณีในกามทั้งหลาย เป็นการที่เข้าไปทำลายเชื้อสายใน วงศ์ตระกูลของผู้อื่น เพราะฉะนั้น จึงได้มีศีลข้อที่ ๓ ขึ้น

ศีลข้อ ๓ นี้มีบัญญัติไว้ในอธิกนิยธรรม

และศีลข้อที่ ๓ นี้ก็ได้มีบัญญัติเอาไว้ในหลัก อธิกนิยธรรม สำหรับผู้ปกครอง ที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนแก่เจ้าลิจฉวีทั้งหลาย ซึ่งเป็นผู้ปกครองแคว้นวัชชี ข้อหนึ่งใน อธิกนิยธรรมสำหรับผู้ปกครองนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนไม่ให้ฝ่ายปกครอง จุดคร่าสตรีภาพตามความพอใจ ให้ปฏิบัติให้ถูกต้อง พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติ หลักข้อนี้ไว้ว่า เป็นหลักของท่านผู้ปกครองข้อหนึ่ง เพราะว่าผู้ปกครองนั้นย่อมเป็น ผู้มีอำนาจ และโดยเฉพาะในสมัยโบราณ ผู้ปกครองย่อมมีอำนาจเด็ดขาดยิ่งกว่า สมัยปัจจุบันโดยมาก ซึ่งเรียกว่าเป็นสมัยประชาธิปไตย เพราะฉะนั้น จึงสามารถ มีอำนาจที่จะจูดคร่าใครต่อใครได้ตามที่ตนพอใจ ซึ่งการปฏิบัติดังนั้นทำให้ประชาชน ต้องเดือดร้อน พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงบัญญัติหลักธรรมข้อนี้ไว้สำหรับผู้ปกครอง ข้อหนึ่งในอธิกนิยธรรม ซึ่งตรัสสอนแก่เจ้าลิจฉวีผู้ปกครองแคว้นวัชชี ส่วนหลัก อธิกนิยธรรมสำหรับภิกษุทั้งหลายนั้น ตรัสว่า “ไม่ลู่อำนาจของตนหาที่บังเกิดขึ้น ขึ้น ไม่ลู่อำนาจของความดิ้นรนทะยานอยากที่บังเกิดขึ้น” อันเป็นข้อปฏิบัติควบคุม

จิตใจของฝ่ายบรรพชิตคือผู้บวช ซึ่งเป็นผู้ที่เว้นจากกามกิจทั้งปวง ทั้งในทางที่ถูก ทั้งในทางที่ผิด เพราะฉะนั้น จึงต้องมีการที่จะควบคุมจิตใจของตน ไม่ให้ลุ่มอำนาจของตัณหาที่บังเกิดขึ้น เมื่อเป็นดังนี้ จึงจะเป็นไปเพื่อความ สุขความเจริญ ไม่เสื่อมของผู้ที่บวชเป็นบรรพชิต นี่เป็นหลักธรรมที่ทรงสอนภิกษุบริษัทซึ่งเป็นบรรพชิต เพราะฉะนั้น ศีลข้อ ๓ นี้จึงเป็นข้อที่มนุษย์เราได้ถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาล คือต่างก็มีคู่ครองของตน แล้วก็สืบลูกสืบหลานเป็นวงศ์ตระกูลของตนไปตามจารีตประเพณี เป็นไปอยู่ดังนี้ตั้งแต่โบราณกาล และเมื่อใครไปประพฤติดะเมิดเข้าก็ชื่อว่าประพฤติผิด เพราะฉะนั้น ทางศาสนาหรือทางผู้ปกครองเอง จึงได้บัญญัติให้งดเว้นจากความประพฤติผิดในกามทั้งหลายอันเป็นศีลข้อที่ ๓ ขึ้น

เว้นจากการพูดเท็จหลอกลวง

และนอกจากนี้คนเรานั้น ย่อมต้องการความซื่อตรงต่อกันและกัน ต้องการสัตย์จริงต่อกันและกัน ไม่ต้องการให้ถูกหลอกลวง ไม่ต้องการหลอกลวงกัน ไม่ต้องการพูดเท็จแม้เพื่อความหลอกลวงดังที่กล่าวนั้น เพราะฉะนั้น การที่ทุกคนได้คบหากันอยู่ได้ มีความไว้นใจเชื่อใจกันได้ ตั้งแต่ในครอบครัวหนึ่งขึ้นไป ก็อาศัยการที่ต่างพูดจริงต่อกัน ไม่พูดหลอกลวงกัน ถ้าหากว่าใครไม่พูดจริงต่อกันมาก ๆ ครั้งเข้า หรือว่าไม่พูดจริงเป็นเหตุให้เสียหาย เป็นการหลอกลวงกันขึ้น ก็ทำให้ไม่ไว้นใจเชื่อใจกัน เป็นมิตรก็ย่อมจะขาดจากความเป็นมิตรกัน เป็นสหายที่ไปร่วมกันก็เป็นอันว่าต้องแยกทางกัน ไปร่วมกันไม่ได้ หรืออาจที่จะต้องมีการโกรธแค้นขัดเคืองพยายามมุ่งร้ายกันเพราะเหตุนี้ เพราะฉะนั้น ความที่มีความพูดจริงต่อกัน รักษาสัตย์ญาติให้ไว้ต่อกัน ไม่พูดกลับกลอกเหลวไหล ไม่หลอกลวงกัน จึงเป็นความจำเป็น เพราะฉะนั้น จึงได้เกิดมีศีลข้อที่ ๔ นี้ขึ้น ผู้ปกครองเองก็ต้องการให้มีศีลข้อที่ ๔ สำหรับปกครอง ทางศาสนาก็บัญญัติศีลข้อ ๔ นี้ขึ้น เว้นจากพูดเท็จ อันหมายถึงว่าพูดเท็จซึ่งเป็นการหลอกลวง เป็นการที่ทำให้เข้าใจผิดดังที่กล่าวนั้น และให้พูดความจริงต่อกัน แต่ว่าการพูดความจริงต่อกันนี้ แม้พระพุทธเจ้าเองก็ยังได้มีตรัสถึงพระองค์เองไว้ว่า วาจาที่พระพุทธเจ้าตรัสนั้น จะต้องเป็น วาจาที่จริง เป็น วาจาที่เป็นประโยชน์ เป็น วาจาที่ถูกต้องด้วยกาลเวลา พระองค์จึงตรัส ถ้าเป็นคำที่ไม่จริง พระองค์ก็ไม่ตรัส แม้เป็นคำจริงแต่ไม่เป็นประโยชน์ พระองค์ก็

ไม่ตรัส หรือว่าแม้แต่เป็นความจริง จะเป็นประโยชน์ แต่ที่ไม่ถูกต้องด้วยกาละ กาล-เวลา ก็ไม่ตรัส ต่อเมื่อครบองค์คุณ องค์สมบัติ คือ เป็นวาจาที่จริงด้วย เป็นประโยชน์ด้วย ถูกต้องด้วยกาลเวลาด้วย จึงจะตรัสดังนี้

เว้นจากวจีทุจริต

และก็ได้ตรัสสอนไว้ในการใช้วาจาดังที่ได้แสดงไว้ในข้อ วจีสุจริต คือ เว้นจากพูดเท็จ เว้นจากพูดส่อเสียด เว้นจากพูดคำหยาบ เว้นจากการพูดเพื่อเจ้อเหลวไหล คือว่าถึงแม้ว่าจะเป็นความจริง แต่หากว่าเป็นคำส่อเสียด ก่อให้เกิดความแตกร้าง เช่นนำเอาความข้างนี้ไปบอกข้างนั้น นำเอาความข้างนั้นมาบอกข้างนี้ เพื่อจะได้ยุให้ทั้ง ๒ ฝ่ายแตกกัน แม้ว่าจะเป็นความจริงก็ไม่ควรพูด เพราะทำให้เขาแตกกัน เข้าใจในพวกว่าส่อเสียด หรือแม้ว่าเป็นคำหยาบ ไม่ได้มุ่งจะหลอกลวงให้เข้าใจผิด แต่ว่าเป็นคำหยาบคาย เช่นเป็นคำด่าว่า เป็นสัตว์ดิรัจฉานอย่างโน้นอย่างนี้ อะไรเป็นต้น หรือแม้วาจาอย่างอื่นซึ่งเป็นการกล่าววดให้เลวลง ซึ่งทุกคนก็รู้ว่าไม่ได้เป็นเช่นนั้น และก็ได้มุ่งที่จะหลอก แต่ว่ากล่าวออกไปด้วยความโกรธด้วยความเหยียดหยาม ต้องการจะกดเขาให้เลว ก็ไม่ควรพูด และแม้ว่าเป็นคำที่เพื่อเจ้อเหลวไหล ไม่เป็นธรรม ไม่เป็นวินัย ไม่มีขอบเขตจำกัด หาสาระแก่นสารมิได้ หรือว่ามีสาระแก่นสารน้อยเกินไป ก็เป็นคำที่ไม่ควรพูด และวาจาเช่นที่กล่าวมานี้ คือ การพูดเท็จก็ดี การพูดส่อเสียดก็ดี การพูดคำหยาบก็ดี การพูดเพื่อเจ้อเหลวไหลก็ดี ก็นับว่าเป็น วจีทุจริต คือการพูดที่เป็นทุจริตเสมอกัน เพราะฉะนั้นแม้เป็นความจริง ก็ไม่ใช่ว่าเป็นข้อที่ควรพูดเสมอไป ต้องอยู่ในขอบเขตอันสมควรดังที่ได้กล่าวมานั้น

เว้นจากการดื่มสุราเมรัย

คราวนี้มาถึงข้อห้ามา คือสุราและเมรัย อันเป็นฐานที่ตั้งของความประมาท อันเป็นศีลข้อที่ ๕ สำหรับสุราและเมรัยนี้ก็เป็นที่มาตั้งแต่ติกดาบรพณ์ ตามเรื่องเล่าประวัติของสุรา ก็เกิดขึ้นจากธรรมชาติก่อน ที่น้ำขังอยู่ในโพรงต้นไม้ซึ่งมีสิ่งต่าง ๆ ที่มีเชื้อของความเมามามาผสมอยู่ ก็ทำให้น้ำนั้นเมา และเมื่อบุคคลไปพบ

เข้าแล้วก็ดื่ม ก็อาจจะเพื่อแก้ความกระหายน้ำ ดื่มแล้วก็เมา แต่เมื่อมีความเมาขึ้นแล้ว จิตใจก็เปลี่ยนไป อาจจะเปลี่ยนไปในทางที่ตัวเองชอบก็ได้ เพราะฉะนั้นเมื่อไปพบหน้าที่นั้นเข้าแล้ว ก็ทำให้ไปดื่มซ้ำ และเมื่อดื่มซ้ำ แล้วก็ดื่มบ่อย ๆ ก็เกิดติดขึ้นมา ก็เป็นเชื้อให้เกิดสุราขึ้นในโลก โดยที่นำเอาน้ำนั้นมาตรวจสอบ เมื่อรู้ว่าเกิดเมาขึ้นได้อันทำให้อยากดื่ม เพราะมีสิ่งนั้น ๆ ผสมอยู่ ก็ทำสุรากันขึ้น แล้วก็ดื่มกันมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาล สุราก็เป็นน้ำกลั่น เมรัยก็เป็นน้ำดอง อย่างพวกกระแช่ ทั้ง ๒ อย่างนี้ก็เป็นที่รู้จักและดื่มกันมาแต่โบราณกาล และเมื่อดื่มเข้าไปแล้วก็ทำให้จิตใจนี้เปลี่ยนไป เรียกว่าเป็นจิตใจที่ตั้งอยู่ในความประมาท คือความที่ขาดสติ เลินเล่อเปลอเฟลิน เพราะความประมาทนั้น แปลว่า ความเมาทั่ว เมามาก และที่เป็นธัมมะนั้นหมายถึงเมาทางใจ คนเราก็มีความเมาทางใจอยู่แล้ว เพราะเหตุที่มีกิเลสและเหตุที่มีสติไม่เพียงพอ ครั้นเมื่อดื่มสุราเมรัยเป็นความเมาทางกายขึ้นอีกส่วนหนึ่ง ก็ยิ่งทำให้เมากันใหญ่ เพราะเห็นว่าเมาเข้าแล้วจึงสามารถทำอะไรได้ต่าง ๆ ที่เมื่อยังไม่เมาทำไม่ได้ ขาดความละเอียด ขาดความเกรงกลัว เรียกว่าขาด หิริโอตตัปปะ เพราะฉะนั้น เมื่อเมาแล้วจึงสามารถที่จะทำความชั่วได้ทุกอย่าง ทั้งที่หนักและทั้งที่เบา ทำให้ฆ่าเขาก็ได้ ลักทรัพย์ก็ได้ ประพฤติผิดในกามก็ได้ พุดเท็จก็ได้ หลอกหลวงเขาก็ได้ เพราะฉะนั้น จึงได้มีบัญญัติห้ามการดื่มสุราเมรัยขึ้นไว้อีกข้อหนึ่ง ซึ่งเป็นตัวเหตุอันสำคัญของความประพฤติผิดศีลทั้งหลาย และก็ถือว่าทำให้จิตใจและความประพฤติทางกายทางวาจาไม่เป็นปกติด้วย ซึ่งศีลนั้นหัวใจของศีลก็คือความปกติ ปกติกาย ปกติวาจา ตลอดจนปกติใจ ดังที่ได้แสดงมาแล้วในข้อศีล-บารมี แต่เมื่อดื่มสุราเมรัยเข้าไปแล้ว เสียความเป็นปกติทั้งหมด เสียความเป็นปกติใจ ความเป็นปกติกาย ความเป็นปกติวาจา เพราะฉะนั้น คนที่เมาสุราเมรัยจึงเป็นคนที่ไม่ปกติในขณะที่เมานั้น เมื่อไม่ปกติก็ไม่เป็นศีล เพราะศีลแปลว่าปกติ ฉะนั้น แม้ว่าจะยังไม่ได้ฆ่าใคร ลักของใคร แต่เมื่อเมาสุราเมรัย ดื่มสุราเมรัยแล้ว ก็เป็นอันว่าผิดศีลในข้อหนึ่ง เป็นข้อสำคัญด้วย เพราะทำให้ไม่เป็นปกติ ศีลจะต้องเป็นปกติ เมื่อไม่เป็นปกติก็ไม่เป็นศีล อันนี้เป็นหลักสำคัญที่ทรงบัญญัติข้อนี้เข้าไว้ในศีล ๕ ด้วย

ความจำเป็นของศีล ๕ มีแสดงไว้ในชาดก

และมนุษย์เรานี้ได้เห็นความจำเป็นของศีล ๕ นี้มาตั้งแต่เด็กด่าบรรพ์แล้ว เพราะฉะนั้น จึงได้เป็นศีลปกครองของพระเจ้าจักรพรรดิตั้งที่กล่าวมา และแม้ในเรื่องชาดกซึ่งบังเกิดขึ้นก่อนครั้งพระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นในโลกดังที่ได้เล่ามาแล้ว ก็ยังได้มีข้อเล่าถึงว่า บ้านเมืองหนึ่งที่ฝนแล้ง เห็นบ้านเมืองหนึ่งที่ฝนดีมีข้างฝือก ก็ไปขอข้างฝือกมา เมื่อได้ข้างฝือกมาแล้ว ฝนฟ้าก็ไม่ตกอีกนั้นแหละ ก็นำข้างฝือกไปคืนแล้วถามถึงเหตุ พระเจ้าแผ่นดินที่ปกครองแคว้นที่ฝนตกก็ได้ตรัสบอกเหตุ คือศีล ๕ แล้วก็ให้ศีล ๕ ไป บ้านเมืองที่ฝนไม่ตกก็ไปชักชวนประชาชนให้ถือศีล ๕ กัน ฝนฟ้าก็ตกต้องตามฤดูกาล ตามเรื่องทีกล่าวนี้อันนี้ ถ้าไม่เชื่อไปตามหลักที่ท่านเล่าไว้ หรือว่าไม่เชื่อไปว่าเป็นอภินิหาร หรือไม่เชื่อว่าเป็นสิ่งที่น่าจะเป็นไปไม่ได้ เพราะศีล ๕ ไม่น่าจะมาเกี่ยวกับเรื่องฟ้าฝน ดูไม่มีเหตุผล แต่หากว่าถ้านึกให้ดีแล้วก็จะเห็นว่า เมื่อไม่มีศีล ๕ นั้นเป็นอย่างไรบ้าง ผู้ที่ไม่ตั้งอยู่ในศีล ๕ ไม่ปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมือง เช่นลอบตัดไม้ป่า เมื่อตัดไม้ป่ากันมากเข้า ๆ ก็ทำให้ฝนตกน้อยเข้า ทำให้ขาดแคลนน้ำ เพราะว่าตามหลักเหตุผลทางวิชาการ ก็แสดงว่าต้องอาศัยต้นไม้ด้วยฝนฟ้าจึงจะดี จึงจำเป็นที่จะต้องรักษาป่าให้ดี ดังที่คณะผู้ที่ทำฝนเทียมก็ได้เคยมาแล้วว่า ที่ทำฝนเทียมนั้นก็ไม่ได้ทำให้ท้องฟ้าหมดเมฆไป ผิดปกติ ก็คงมีเมฆปกคลุมอยู่โดยปกตินั่นเอง คือไม่ทำให้เสียธรรมชาติในฟ้า ก็ทำให้ธรรมชาติในฟ้าคงเป็นไปอยู่นั่นเอง แต่ว่าในที่ ๆ เมฆรวมตัวกันขึ้น และเมื่อไปถึงจุดที่เคยมีต้นไม้ และที่เคยเป็นฝนตกลงมา ครั้นเมื่อถึงจุดนั้นแล้วต้นไม้ไม่มี เช่นถึงภูเขาที่เป็นภูเขาหัวล้านไปเสียแล้ว ฝนที่เคยตกลงมาเป็นปกตินั้นก็ไม่ตก การทำฝนหลวงนั้นก็ไปทำให้เมฆที่จะมาตกหรือที่มีอยู่โดยปกตินั้นแหละตกลงมาได้ แต่ว่าอาจจะกำหนดจุดให้ตกนั้นผิดไปได้สัก ๓๐ หรือ ๔๐% แต่ส่วนใหญ่แน่นอนจะตกลงมาได้ตามเป้าที่ต้องการ จึงไม่ทำให้ธรรมชาติเมฆหรือธรรมชาติของฟ้าผิดปกติไปอย่างไร เพราะฉะนั้น ถ้าคนไม่นับถือไม่เชื่อถือในข้ออธิษฐานทาน คือไม่รักษาศีล ในข้อนี้ ยังลอบลักตัดไม้ป่ากันอยู่ไม่หยุดยั้ง จนต้นไม้หมดไปโดยมากแล้ว ก็ยังจะทำให้ฝนแล้งมากเข้า และนอกจากนี้ ก็เป็นธรรมชาติที่เนื่องด้วยจิตใจของบุคคลอีกเช่นเดียวกัน เมื่อจิตใจหนาแน่นไปด้วยโลภโกรธหลง ปราศจากเมตตากรุณา ซึ่งกันและกันแล้ว ไม่รับนับถือในศีลข้อใดข้อหนึ่ง ก็แปลว่าอยากจะทำร้ายชีวิตร่างกาย

ใครก็ทำได้ อยากจะลักทรัพย์ใครก็ทำ อยากจะประพฤติผิดในกามใครที่ไหนก็ทำ
อยากจะทำเหตุหลอกหลวงกันก็ทำ อยากจะดื่มสุราเมรัยกันก็ทำ ไม่มีขอบเขตจำกัด
เมื่อเป็นดังนี้แล้ว จะอยู่เป็นสุขด้วยกันไม่ได้ มีอันตรายยิ่งกว่าฝนแล้งเสียอีก ฝนแล้ง
แต่ไม่เบียดเบียนกันก็ยังไม่เป็นทุกข์มาก และเมื่อปฏิบัติผิดศีล มีจิตใจที่ชั่วหยาบ
กันดังนี้ ก็ยิ่งทำให้ดินฟ้าอากาศแปรปรวนแปรผันแปรปรวนมากขึ้นอีก เพราะคนนั้นแหละ
เป็นผู้ไปทำลายแหล่งของฝนฟ้าจะทำให้เกิดความวิปริตแปรปรวนขึ้น

เพราะฉะนั้น การที่ปฏิบัติในศีล ๕ นั้น เมื่อปฏิบัติกันจริง ๆ ทั่วไปไม่เบียด-
เบียนคนด้วยกันเองด้วย ไม่เบียดเบียนสัตว์ดิรัจฉานด้วย และไม่เบียดเบียนป่าเขา
ซึ่งเป็นธรรมชาติแวดล้อม อันอาจจะนำความสุขให้แก่คนที่อยู่บนแผ่นดินด้วย เมื่อ
เป็นดังนี้แล้ว จึงจะทำให้เกิดความสุขสมบูรณ์ ฝนฟ้าก็จะตกต้องตามฤดูกาล ธรรม-
ชาติของโลกก็จะเป็นไปโดยปกติ เกื้อกูลให้มนุษย์ให้สัตว์ทั้งหลายอยู่เป็นสุขในโลก

๓ กันยายน ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๒๑ เนกขัมมบารมี

เนกขัมมะ การออก

จะแสดง เนกขัมมบารมี ข้อที่ ๓

เนกขัมมะ แปลว่า การออก เป็นคุณสมบัติเกี่ยวกับวิเวก คือความสงบสงัด ได้มีคำกล่าวให้ความหมายอย่างกว้าง ๆ ว่า “บรรพชา ปฐมฌาน นิพพาน วิปัสสนา-ปัญญา และกุศลธรรมทั้งหมด เรียกว่าเนกขัมมะ” โดยตรงหมายความว่า การออกบวชหรือออกจากกาม ดังจะเห็นได้ในชาดกต่าง ๆ ที่แสดงว่า พระโพธิสัตว์ออกบวชหรือออกจากบ้านเรือน ไปจำศีลในวันอุโบสถ ดังเรื่องพระเตมีย์ในทศชาติ มีความย่อว่า พระเตมีย์เป็นพระโอรสของพระเจ้ากาสิกราช ผู้ครองเมืองพาราณสี พระองค์เป็นที่โปรดปรานของพระราชบิดายิ่งนัก เวลาเสด็จออกจากราชการงานเมือง พระราชบิดาก็ทรงพาพระเตมีย์เสด็จออกด้วยทุกครั้ง พระองค์จึงได้เห็นราชการทุกอย่างกระทั่งการลงอาญาอย่างโหดร้ายแก่คนผิดต่าง ๆ ทำให้พระองค์คิดกลัวต่อการที่จะต้องเป็นผู้ปกครอง เพราะจะต้องทำกรรมอันทารุณต่าง ๆ เหล่านี้ พระองค์จึงคิดหนีด้วยการทำเป็นใบ้และง่อยเสีย พระราชบิดาจึงได้ทรงพยายามรักษาจนสุดความสามารถ แต่ไม่อาจรักษาให้พระเตมีย์หายจากใบ้และง่อยได้ สุดท้ายก็ลงความเห็นว่า พระเตมีย์เป็นกาลกิณีแก่บ้านเมือง ให้เอาไปฝังเสียในป่า เมื่อถูกนำไปฝังในป่า พระเตมีย์ก็แสดงให้ผู้ที่นำไปฝังรู้ว่าพระองค์มิได้เป็นใบ้และง่อยเลย พระเตมีย์ก็ออกบวชเป็นฤๅษีบำเพ็ญพรต และในที่สุดก็สามารถทำให้พระราชบิดามารดาซาบซึ้งในความดี เสด็จออกบวชตามพระองค์ด้วย

พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมีเพื่อพระโพธิญาณ

นอกจากเรื่องพระเตมีย์ใน เตมีย์ชาดก ยังมีชาดกอื่นอีกหลายชาดกที่แสดงว่า พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมี ท่านได้แสดงภาษิตของพระโพธิสัตว์ในชาดกนั้น ๆ ที่ตรัสแสดงความมุ่งหมายอันแน่วแน่ของพระองค์ต่อพระโพธิญาณ ดังเช่นพระโสมทัตโพธิสัตว์ตรัสว่า มิได้ทรงชังราชสมบัติและกามโภคสมบัติ แต่

พระ สัพพัญญุตญาณ เป็นที่รักของพระองค์ พระยัชฌายโพนิสัตว์ตรัสว่า มิได้ทรงซึ่งพระราชบิดามารดาและยศอันยิ่งใหญ่ แต่ทรงรักพระสัพพัญญุตญาณเช่นเดียวกัน พระสุตโสมโพนิสัตว์ตรัสปรารภราชธรรมว่า ชีวิตที่ถูกขราจับไปเป็นของน้อย ดุจน้ำที่เทลงในโคลน จะประมาทดูเหมือนไม้แก้มตาย จมอยู่ในโคลนคือ กามคุณ ดุจสุกรจมอยู่ในโคลนคือคฤถ เมื่อประมาทจะบังเกิดในอบายภูมิ มีนรกเป็นต้น แต่ธรรมในพระพุทธานุญาตจะปฏิบัติ ตั้งแต่ชั้นต่ำจนถึงชั้นสูงสุด เพราะธรรมเป็น โอปนยิโก ควรน้อมเข้ามาในตน หรือควรน้อมตนเข้าไปหาได้ แม้การปฏิบัติในเนกขัมมะก็เช่นเดียวกัน

เนกขัมมะเป็นการปฏิบัติเพื่อปลีกออกจากทุกข์

ฉะนั้น จะได้อธิบายตั้งแต่ชั้นต่ำขึ้นไปเพื่อเข้าใจง่าย จะแปลเนกขัมมะว่า “การปลีกออก” จำแนกเป็น ๒ คือ การปลีกออกทางกาย ๑ การปลีกออกทางจิต ๑ ในเบื้องต้นพึงเข้าใจว่า ธรรมข้อนี้ไม่ได้มุ่งสอนให้คนหลีกเลี่ยงการทำงานอันเป็นหน้าที่ที่พึงกระทำ แต่มุ่งให้รู้จักปฏิบัติเพื่อปลีกตนออกจากทุกข์ ซึ่งแวดล้อมรัดรั้งตัวอยู่ เพื่อจะได้รับความสงบสุขตามทางที่ควร เหตุแห่งทุกข์ดังกล่าวนี้มีเป็นอันมาก จะยกกล่าวในที่นี้เพียงประการเดียว คือ ความกังวล อันได้แก่ความพัวพันห่วงใย เกิดจากความปรารถนายึดมั่น เมื่อมีความปรารถนาในสิ่งใด กังวลก็มีในสิ่งนั้น เมื่อมีความปรารถนาแรงมาก กังวลก็เกิดแรงมากเป็นเงาตามตัว ดังเช่นมีความปรารถนาในลาภ ยศ สรรเสริญ สุข กังวลก็เกิดขึ้นว่า ทำไฉนจึงจะได้มา ทำไฉนจึงจะรักษาไว้ได้ ทำไฉนจึงจะมียิ่ง ๆ ขึ้นไป ดังนั้นเป็นต้น กังวลนี้ถ้ามีอยู่พอประมาณก็พอทนได้ แต่ถ้ามีมากเกินไปก็ทำให้กินไม่ได้นอนไม่หลับ เป็นเหตุให้ร่างกายและจิตใจเสื่อมโทรมปราศจากความสุข แม้ที่มีอยู่พอประมาณ แต่ถ้ามีอยู่เรื่อยไป ไม่มีเวลาพักผ่อน บุคคลก็ทนไม่ไหวเหมือนกัน เพราะฉะนั้น จึงต้องมีการพักผ่อน ดังเช่นบุคคลทั่วไปหาโอกาสไปพักผ่อนในที่ไกลหรือไม่มีกังวล หรือไปหาความบันเทิงรื่นเริงต่าง ๆ เป็นต้น เพื่อผ่อนคลายกังวลไป นี่เป็นลักษณะของเนกขัมมะคือการหลีกเลี่ยงอย่างหนึ่ง ซึ่งทุก ๆ คนจำต้องประสงค์อยู่ทุกวัน เพราะทุก ๆ คนจะเก็บกังวลไว้ตลอดวันตลอดคืนไม่ได้ แต่ลักษณะที่ปลีกกายออกนี้ บางทีก็เป็นการออกจากกังวลไปหากังวลบ้าง ปลีกจากกังวลไปหาเรื่องหลอกลวงต่าง ๆ ไม่ใช่ของจริง อันเป็นอบายมุขทางเสื่อม

เสียทรัพย์ ซึ่งเป็นเหตุเพิ่มกังวลให้มากขึ้นอีกในภายหลังบ้าง เพราะฉะนั้น จึงยังไม่บรรลุมผลแห่งการปลีกออกอย่างแท้จริง

การปลีกออกทางจิตจำเป็นสำหรับผู้มุ่งความสุข

จึงควรพิจารณาสืบไปอีกว่า จะพึงปลีกออกด้วยวิธีใด ในข้อนี้จำต้องพิจารณาให้รู้เหตุผลว่า กังวลนั้นเป็นผลเกิดจากเหตุ คือความปรารถนายึดมั่นอยู่ในสิ่งต่าง ๆ ดังเช่นที่ได้กล่าวมาแล้ว เมื่อสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นยังมีแวดล้อมผูกมัดรัดรั้งอยู่โดยรอบ ก็ยากที่จะห้ามมิให้กังวลได้ ฉะนั้น ก็จำเป็นต้องหลีกออกจากที่ซึ่งประกอบด้วยสิ่งเหล่านั้น ไปสู่ที่อันสงบสงัด เมื่อปลีกออกไปไม่ได้นาน ก็หลีกออกไปชั่วคราวระยะเวลาเป็นคราว ๆ ดังเช่นปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนผู้ปลีกตนออกไปจำศีลฟังธรรมในวันอุโบสถ เป็นต้น อย่างสูงก็ได้แก่การสละบ้านเรือนออกบวช เป็นผู้ไม่มีบ้านเรือน นี่เป็นลักษณะเนกขัมมะ ปลีกออก การปลีกออกซึ่งให้สำเร็จผลคือความสงบกังวลได้ส่วนหนึ่ง แต่ก็ยังเป็นการปลีกออกทางกายหรือการบวชกายซึ่งยังไม่บริบูรณ์ จำต้องมีเนกขัมมะ การปลีกออกทางจิต หรือการบวชจิตอีกชั้นหนึ่ง จึงจะได้ผลบริบูรณ์ เพราะแม้กายจะปลีกออกแล้ว ถ้าจิตยังนำกังวลติดไปด้วย ก็ยังไม่ได้รับความสงบ และไม่อาจจะได้ปัญญาวิมุตติตามเป็นจริง ท่านจึงแสดงเปรียบเทียบบุคคลผู้ปลีกออกทางกายแล้ว แต่จิตยังพัวพันอยู่ว่า เหมือนอย่างไม้สดชุ่มด้วยยาง ถึงจะยกขึ้นจากน้ำวางไว้บนบก ก็ไม่อาจจะสีให้เกิดไฟขึ้นได้ โดยปกติจิตนี้ย่อมมีความปรารถนารักใคร่ในอารมณ์ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และ โผฏฐัพพะ สิ่งที่กายถูกต้อง อันนารักใคร่ปรารถนาพอใจที่เรียกว่า กามคุณารมณ์ จึงตั้งรกรากวัดแกว่งในทางที่ไม่ดีไม่ชอบ เป็นเหตุให้ประพฤติกุศลมีประการต่าง ๆ จิตอันเป็นไปอย่างนี้จึงเป็นบ่อเกิดแห่งกังวลดังกล่าวมาแล้ว ฉะนั้น โดยตรงกังวลทั้งปวงจึงเกิดจากจิตและอยู่ที่จิตนี้เอง เมื่อปลีกจิตออกได้แล้ว ก็เป็นอันปลีกกังวลทั้งปวงออกได้ เมื่อปลีกจิตออกไม่ได้ก็ไม่สามรถจะระงับกังวลได้ แม้กายจะปลีกออกไปอยู่ที่ไหนก็ตาม พึงเห็นตัวอย่างบุคคลผู้มีกังวลหนัก และเที่ยวไปในที่ต่าง ๆ แต่ก็ไม่สามารถระงับได้ จนถึงต้องใช้วิธีระงับทางประสาทหรือระงับในทางที่ผิดต่าง ๆ และเพราะเหตุที่บุคคลไม่พยายามหาวิธีใช้การปลีกออกทางจิตนี้เอง ความทุกข์ระทมจึงมีอยู่ในที่ทุก ๆ แห่ง ในที่บางแห่งที่น่าจะมีสุขมาก แต่กลับมีทุกข์มาก

เพราะฉะนั้น การปลีกออกทางจิตจึงจำปรารถนาสำหรับผู้มุ่งความสงบสุขทั่วไป ไม่เลือกว่าบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ เพราะความสงบกังวลที่ทุก ๆ คนได้รับอยู่ประจำ วันนั้น โดยที่แท้เป็นผลจากความปลีกออกทางจิตนั่นเอง ถ้าบุคคลสนใจชวนชวายปฏิบัติในการปลีกจิตออกให้ถูกต้องทางดียิ่งขึ้น ก็ยิ่งจะมีความสุขมาก

ทรงสอนให้ทำสมาธิคือทำจิตให้สงบตั้งมั่น

ในข้อนี้ทางพระพุทธศาสนาสอนให้ทำ **สมาธิ** คือทำจิตให้ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ที่ดี จนจิตสงบสัจจากกาม คือความใคร่ความปรารถนาในสิ่งที่น่าใคร่ที่น่าปรารถนา และจากอกุศลธรรม คือ **เจตสิกธรรม** ธรรมที่เกิดขึ้นในจิต ส่วนช่วยอย่างอื่น นี้ชื่อว่าการปลีกออกทางจิต **สมาธิ** อธิบายเพื่อเข้าใจง่ายก็คือ ความหยุดใจให้ตั้งอยู่ในจุดอันเดียว ตรงกันข้ามกับความปล่อยให้ล่องลอยไปตามใคร่ตามปรารถนา ความหยุดใจดังกล่าวนี้ ทุก ๆ คนย่อมเคยมีในการทำกิจทุก ๆ อย่าง การที่ละเอียดยัน จำต้องใช้ความเพ่งพินิจมาก จำต้องใช้สมาธิมาก เพราะต้องหยุดใจจากเรื่องอื่น ๆ มาตั้งอยู่ในเรื่องที่เพ่งพินิจนั้นเพียงเรื่องเดียว ดังที่มีคำเตือนใจว่าให้ **ตั้งใจ** นี้ก็คือสมาธินั่นเอง ทุก ๆ คนจึงต้องใช้สมาธิอยู่เป็นประจำ แต่ก็เป็นอย่างสามัญ ถ้าได้ศึกษาปฏิบัติให้ถูกต้องทางดียิ่งขึ้น ก็จักมีกำลังมากขึ้น

ส่วนการปล่อยจิตให้ล่องลอยพุ่งซ่านไปในอารมณ์ต่าง ๆ ตามใคร่ตามปรารถนานั้น นอกจากทำให้จิตไม่มีความสงบและอ่อนกำลังแล้ว ยังเป็นเหตุให้ไปติดกังวลในอารมณ์นั้น ๆ ด้วยอำนาจความรักใคร่ชอบใจเป็นต้น ท่านจึงเปรียบเหมือนวานรติดตั้ง ดังมีเรื่องเล่าว่า นายพรานได้ลาดยางเหนียวที่เรียกว่าตั้ง ไว้ในที่สัญจรของหมู่วานรเพื่อให้วานรติด เหล่าวานรที่ไม่เขลาไม่เลินเล่อ เห็นดังนั้นก็หลีกไปไกล ส่วนวานรที่เขลาและเลินเล่อก็เข้าไปใกล้ตั้งนั้น เอามือหนึ่งลองจับก็ติดมือ เอามือที่ ๒ ยันเพื่อให้มือที่ ๑ หลุด ก็ติดมือที่ ๒ เอากำที่ ๑ ยันเพื่อให้มือทั้ง ๒ หลุดก็ติดเท้า เอากำที่ ๒ ถีบเพื่อให้มือทั้ง ๒ และเท้าที่ ๑ หลุดก็ติดเท้าที่ ๒ เอปากกัดเพื่อให้มือทั้ง ๒ และเท้าทั้ง ๒ หลุดก็ติดปาก วานรนั้นจึงติดตั้งทั้ง ๕ ส่วน นอนรอความพินาศที่นายพรานจะพึงทำตามปรารถนา แม้บุคคลผู้ปล่อยจิตให้เที่ยวไปในอารมณ์ต่าง ๆ ตามความใคร่ความปรารถนาก็ฉนั้น เทียวไปในอารมณ์ใดก็ติดกังวลในอารมณ์นั้น

ไม่อาจหลุดไปได้ เพราะฉะนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสสอนมิให้ปล่อยจิตให้
เที่ยวไปในอารมณ์เช่นนั้น อันเป็นอารมณ์ที่ไม่ควรเที่ยวไป เป็นวิสัยของปรปักษ์
เพราะเมื่อเที่ยวไปในอารมณ์เช่นนั้น ย่อมติดกังวล มารจึงได้ช่องเพื่อทำลายล้าง
เหมือนอย่างนายพรานได้ช่องเพื่อทำลายล้างวานรที่ติดค้างอยู่ ฉะนั้น จึงมีคำเรียกว่า
ติดค้าง

ตรัสสอนให้สงจิตไปในสติปัฏฐาน

ต่อแต่นี้ตรัสสอนให้สงจิตให้เที่ยวไปในอารมณ์ที่ควรเที่ยวไป อันเป็นวิสัย
ของพระพุทธรูปาค คือ สติปัฏฐาน ที่ตั้งปรากฏแห่งสติ ได้แก่ กาย เวทนา จิต
ธรรม อธิบายสั้นคือ ให้หยุดจิต ให้ตั้งพิจารณาคุณสมบัติอันมีอยู่ เกิดดับอยู่ที่ตน
ตั้งแต่ส่วนหยาบเข้าไปหาส่วนละเอียด มีอยู่อย่างไร เป็นไปอย่างไร ก็ให้รู้ตาม
เป็นจริง ไม่ติด ไม่บีบถือไว้ จิตจึงสงบสงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย ปราศ-
จากกังวล ตั้งมั่นแน่วแน่ขึ้นไปตามภูมิแห่งสมาธิ นี่เป็นเนกขัมมะ การปลีกออก
ทางจิต เป็นเหตุให้เกิด สันติ อันเป็นสุขอย่างแท้จริง จะอยู่ในที่ใดก็มีสุขในที่นั้น
ไม่เลือกว่าเป็นบ้านหรือป่า

เนกขัมมะ การปลีกออกทางกายและทางจิตดังแสดงมานี้ ย่อมอาศัยการ
ปฏิบัติด้วยมีสติ ส่งตนออกไปจากกังวลหรือจากกามและอกุศลธรรมอยู่เสมอ ดัง
พระพุทธศาสนสุภาษิตว่า “*อฺยุญฺชฺนฺติ สติมนฺโต ผู้มีสติย่อมส่งตนออก ไม่มีกังวล*”
ดังนี้

เนกขัมมบารมี ๓ ชั้น

เนกขัมมบารมีท่านแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ

เนกขัมมบารมี ได้แก่การออกด้วยความรักพระโพธิญาณยิ่งกว่าคนที่รัก
และทรัพย์สิน จึงตัดห่วงใย ปลีกตนออกบำเพ็ญ กายวิเวก ความสงบสงัดทางกาย
จากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย

เนกขัมมอุปบารมี ได้แก่การออกด้วยความรักพระโพธิญาณยิ่งกว่าอวัยวะ
ร่างกาย จึงตัดกังวลปลีกตนออกบำเพ็ญ จิตตวิเวก ความสงบสงัดทางจิตจากกาม
และอกุศลธรรมทั้งหลาย ด้วยอำนาจฌานสมาธิ

เนกขัมมปรมัตถบารมี ได้แก่การออกด้วยความรักพระโพธิญาณยิ่งกว่าชีวิต จึงตัดห่วงใยในชีวิต ปลีกตนออกบำเพ็ญ อุปธิวิเวก ความสงบสงัดอุปธิกิเลส รวมทั้ง กามและอกุศลธรรมทั้งสิ้น ด้วยอำนาจ อริยมัคคญาณ

ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นเนกขัมมะทางปัญญา

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อยังทรงเป็นพระโพธิสัตว์ ยังมีได้ตรัสรู้ ได้ทรง ปฏิบัติในเนกขัมมะ ชื่อว่าได้ทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมีมาโดยลำดับ เป็นเครื่อง กำจัดกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย อุดหนุนพระหฤทัยให้ตั้งมั่นแน่วแน่ ในพระชาติ ที่สุดเมื่อมีพระบารมีนี้แก่กล้า ก็เตือนพระหฤทัยให้หน่ายในกามสุขสมบัติ น้อมพระ- หฤทัยไปเพื่อบรรพชา จึงเสด็จออก มหาภิเนษกรมณ์ อันเป็นเนกขัมมะทางกายหรือ บวชกาย ต่อมาได้ทรงบำเพ็ญเพียรทางจิต จนจิตเป็นสมาธิ ชื่อว่าเป็นเนกขัมมะ ทางจิตหรือบวชจิต แล้วทรงน้อมจิตนั้นไปพิจารณาเพื่อรู้ตามเป็นจริง ก็ได้ตรัสรู้ พระสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นเนกขัมมะทางปัญญา คือพระสัมมาสัมโพธิญาณ เหตุ ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวภาสิตแสดงเนกขัมมะไว้ว่า *นิกขมมปารมี คนุตวา ปตุโต สมุ- โภธิมุตตม* แปลความว่า “พระบรมโพธิสัตว์ทรงปฏิบัติเนกขัมมบารมี ทรงบรรลุ สัมโพธิญาณอันอุดม”

๔ กันยายน ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๒๒ ปรিজาคะ

ที่มาและความหมายของปรিজาคะ

จะแสดง ทศพิชราชธรรม ข้อที่ ๓ คือ ปรিজาคะ

ปรিজาคะ เราก็นำมาใช้ในภาษาไทยว่า บริจาค และมักจะใช้พูดคู่กันไปกับทาน เช่น พูดว่า ทานบริจาค หรือ ทานะ—บริจาค ให้ทานการบริจาค คำทั้ง ๒ นี้ ได้มีที่มาในหมวดธรรมในพุทธศาสนาหลายหมวด มาในหมวดแต่ละคำคือ ทาน อย่างเดียว หรือ ปรিজาคะ หรือ จาคะ อย่างเดียวก็มี มาคู่กัน เช่น ในทศพิชราชธรรมนี้ ข้อ ๑ ทาน ข้อ ๒ ศีล ข้อ ๓ ปรিজาคะ หรือบริจาค ดังนี้ก็มี ที่มาเดียวนั้น เช่นใน บุญกิริยาวัตถุ ๓ ข้อ ๑ ทานมัยบุญกิริยา การทำบุญสำเร็จด้วยทาน ข้อ ๒ สීමมัยบุญกิริยา การทำบุญสำเร็จด้วยศีล ข้อ ๓ ภาวนามัยบุญกิริยา การทำบุญสำเร็จด้วยภาวนา

ปรিজาคะ หรือจาคะที่มาจากเดิวนั้น เช่น สัมปรายิกัตถะ ประโยชน์ภายนอกหน้า ๔ ข้อ

๑. สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธา
๒. สීමสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล
๓. จาคสัมปทา ถึงพร้อมด้วยจาคะ
๔. ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา

เมื่อคำว่าทานและปรিজาคะ บริจาค หรือ จาคะ บริจาค ทั้ง ๒ นี้ต่างมาเดี่ยว ไม่คู่กัน ในหมวดธรรมนั้น ๆ ก็มีความหมายรวมกัน ทานคือการให้ ก็รวมถึง ปรিজาคะ หรือจาคะ บริจาค คือสละด้วย หรือเมื่อปรিজาคะหรือจาคะมาเดี่ยว ก็หมายถึงทานด้วย คือหมายถึงบริจาคสละ และหมายถึงการให้ด้วย แต่เมื่อมาเป็น คู่กันดังในทศพิชราชธรรมนี้ ทั้ง ๒ คำนี้ก็อธิบายในความหมายที่ต่างกัน คือ ทานนั้น มุ่งถึงการให้ เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แก่ผู้รับ เพื่อความสุขของผู้รับ เป็นการเฉลี่ย เผื่อแผ่ความสุขของตนแก่ผู้อื่นดังที่ได้อธิบายมาแล้ว ส่วนปรিজาคะ หรือจาคะ ที่ แปลทับศัพท์ว่า บริจาค หรือ แปลเป็นไทยว่า สละนั้น มุ่งถึงสละสิ่งที่มีประโยชน์น้อย

หรือเป็นประโยชน์น้อย เพื่อประโยชน์ที่มากกว่า ยิ่งกว่า ดังพระพุทธภาษิตที่แปลว่า “ผู้มีปัญญาเมื่อเห็นสุขอันไพบุลย์ พึงสละสุขพองประมาณเสีย” และที่ว่า “พึงสละทรัพย์เพราะเหตุรักษาอวัยวะอันประเสริฐ เมื่อรักษาชีวิตก็พึงสละอวัยวะ เมื่อระลึกถึงธรรม ก็พึงสละอวัยวะ ทรัพย์ และแม้ชีวิตทั้งสิ้น”

การบริจาคหรือสละมั่งถึงประโยชน์ที่พึงได้เป็นที่ตั้ง

ฉะนั้น ลักษณะที่เรียกว่า บริจาค หรือสละนี้ จึงมุ่งถึงประโยชน์ที่พึงได้เป็นที่ตั้ง ดังที่ว่า สละสิ่งที่มีประโยชน์น้อยเพื่อสิ่งที่มีประโยชน์ยิ่งกว่า หรือประโยชน์ที่ไพบุลย์ หรือว่ามุ่งถึงสิ่งที่จะพึงได้หรือพึงรักษาไว้ได้ที่ยิ่งกว่า ก็สละสิ่งที่มีประโยชน์น้อยกว่า หรือว่ามุ่งที่จะรักษาธัมมะ คือความถูกต้อง ความดีที่เรียกว่าคุณธรรม ธรรมที่เป็นคุณ คือความดีที่เกื้อกูล ตลอดถึงธรรมคือหน้าที่ที่พึงทำ ก็พึงสละได้ทั้งหมด ดังพุทธภาษิตข้อหลังที่ยกมาอ่าวนั้น และพุทธภาษิต ๒ ข้อที่ยกมาอ่าวนี ข้อแรกเป็นความสั้น ข้อหลังขยายความให้พิสดาร แต่ก็มีใจความเป็นอย่างเดียวกัน ในข้อหลังนั้นยกเอาตัวอย่างคือทรัพย์ อวัยวะคือส่วนของร่างกายและชีวิต ทุกคนย่อมมีทั้ง ๓ น้อยอยู่ด้วยกัน และทั้ง ๓ นี้ก็เป็นสิ่งที่พึงรักษาอยู่ด้วยกัน ทรัพย์ก็พึงรักษาไว้ อวัยวะคือส่วนของร่างกายต่าง ๆ ก็พึงรักษาไว้ ชีวิตก็พึงรักษาไว้

ทรงสอนให้สละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะ

แต่เมื่อถึงคราวที่จะต้องสละ เช่นจะต้องสละทรัพย์ หรือต้องสละอวัยวะ ส่วนของร่างกายส่วนใดส่วนหนึ่ง ถ้าหากว่าไม่ยอมสละทรัพย์ ก็จะต้องเสียอวัยวะร่างกาย เมื่อเป็นดังนี้ จะรักษาอะไรไว้ จะรักษาทรัพย์ไว้ หรือจะรักษาอวัยวะร่างกายไว้ทั้ง ๒ อย่างนี้เมื่อเทียบกันดูแล้ว อวัยวะร่างกายสำคัญกว่า เมื่อเป็นดังนี้ ก็ให้สละทรัพย์ ดังเช่นเกิดเจ็บป่วยขึ้นที่อวัยวะร่างกาย จำจะต้องรักษา เมื่อรักษาก็จะต้องเสียทรัพย์เป็นค่ารักษา ถ้าไม่ยอมเสียทรัพย์รักษา ก็จะต้องเสียอวัยวะร่างกายส่วนนั้น เมื่อเป็นดังนี้ ก็พึงสละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะร่างกายที่ประเสริฐที่ต้องการนั้นไว้

ทรงสอนให้สละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต

และเมื่อจะต้องรักษาอวัยวะร่างกายไว้ด้วย รักษาชีวิตไว้ด้วย แต่ว่าจะรักษาไว้ทั้ง ๒ อย่างไม่ได้ หากว่าจะรักษาชีวิตไว้ ก็ต้องสละอวัยวะร่างกายส่วนใดส่วนหนึ่ง ถ้าหากว่าไม่ยอมสละอวัยวะร่างกายส่วนใดส่วนหนึ่ง ก็จำต้องเสียชีวิต เมื่อเป็นดังนี้ ก็พึงสละอวัยวะร่างกายส่วนใดส่วนหนึ่งเพื่อรักษาชีวิตที่ประเสริฐกว่าเอาไว้ ดังเช่นคนที่ เป็นโรคที่อวัยวะร่างกายส่วนใดส่วนหนึ่ง หากว่าจะรักษาชีวิตก็จะต้องตัดอวัยวะส่วนนั้นเสีย ถ้าไม่ยอมตัดเสีย ก็ไม่สามารถจะรักษาชีวิตไว้ได้ เพราะฉะนั้น เมื่อรักษาชีวิตก็ต้องยอมให้ตัดอวัยวะส่วนนั้น เช่นภายนอก ตัดนิ้ว ตัดแขน ตัดขา ภายในก็เช่นต้องตัดถุงน้ำดีออก ต้องตัดปอดออกเสียบ้าง หรือตัดปอดออกเสียข้างหนึ่งเลย ดังนี้ เป็นต้น เมื่อสละไปแล้วดังนี้ ก็รักษาชีวิตไว้ได้ ฉะนั้น เมื่อมีเหตุอันจะต้องสละอย่างใดอย่างหนึ่งทั้งสอง ก็ต้องเลือกเอาสละสิ่งที่มีประโยชน์น้อยกว่า ประเสริฐน้อยกว่า รักษาสิ่งที่ประเสริฐกว่าไว้

ทรงสอนให้สละทรัพย์ อวัยวะ ชีวิตเพื่อรักษาธรรม

เมื่อมาถึงหน้าที่ ถึงความถูกต้อง ถึงคุณธรรมคือความดี หากว่าจะต้องรักษาธรรมดังกล่าวนี้ไว้ ซึ่งธรรมดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุดยิ่งกว่าชีวิต อวัยวะร่างกาย และทรัพย์ เมื่อได้มองเห็นคุณค่าของธรรมว่าประเสริฐสุดดังนี้แล้ว เมื่อถึงคราวที่จะต้องรักษาธรรม แต่ว่าจำจะต้องสละชีวิต สละอวัยวะร่างกาย สละทรัพย์ ก็พึงสละเพื่อรักษาธรรมไว้ อันธรรมข้อหลังที่ว่าประเสริฐสุดนี้ สำหรับในข้อที่ว่าด้วยบารมี บารมีทุกข้อนั้นสำหรับพระโพธิสัตว์ผู้มุ่งบำเพ็ญบารมีเพื่อพระโพธิญาณ ย่อมเห็นว่าธรรมคือบารมีที่ท่านบำเพ็ญนั้นประเสริฐสุดกว่าทุกอย่าง ดังกล่าว เพราะฉะนั้น ท่านจึงสละได้เพื่อบารมีซึ่งชื่อว่าเป็นธรรม ดังที่ได้แสดงมาแล้วว่า พระโพธิสัตว์บำเพ็ญทาน บำเพ็ญศีล บำเพ็ญเนกขัมมะคือการออก และที่จะแสดงต่อไป เมื่อท่านบำเพ็ญนั้น ท่านสละทรัพย์เพื่อบำเพ็ญทาน บำเพ็ญศีล บำเพ็ญเนกขัมมะ บารมีข้อนั้น ๆ ก็ชื่อว่า บารมี เมื่อท่านสละอวัยวะร่างกายเพื่อบำเพ็ญบารมีข้อนั้น ๆ ก็ชื่อว่า อุปบารมี เมื่อท่านบำเพ็ญบารมี ท่านสละชีวิตเพื่อบำเพ็ญบารมีข้อนั้น ๆ ก็ชื่อว่า ปรมัตถบารมี เพราะฉะนั้น พระโพธิสัตว์นั้นจึงสามารถสละได้ทั้งทรัพย์ ทั้งอวัยวะร่างกาย ทั้งชีวิต เพื่อบารมีทุกข้อ บารมีนั้น

ก็คือธรรมนั่นเอง และก็กล่าวได้ว่า เมื่อท่านมุ่งพระโพธิญาณ ท่านได้รับพุทธ-
พยากรณ์ว่า จะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ท่านก็ได้ชื่อว่าเป็นโพธิสัตว์หรือ
พระโพธิสัตว์ เมื่อเป็นพระโพธิสัตว์แล้ว ท่านก็บำเพ็ญบารมีเพื่อพระโพธิญาณ
บารมีนั้นจึงเป็นธรรมที่มีความหมายว่า หน้าที่ได้ด้วย คือคำว่าบารมีนั้นเป็นธรรม
ที่มีความหมายว่าเป็นความดี อันเป็นความหมายของธรรมทั่วไปในฝ่ายกุศลธรรม
เป็นคุณธรรม เป็นความดี ยังมีความหมายถึงว่าหน้าที่ด้วย คือเป็นหน้าที่ของพระ
โพธิสัตว์ เมื่อเป็นพระโพธิสัตว์แล้วก็มีหน้าที่บำเพ็ญบารมี บารมีจึงเป็นธรรมที่เป็น
หน้าที่ของพระโพธิสัตว์ และหน้าที่ดังกล่าวนี้เป็นหน้าที่ ๑ ไม่มีใครแต่งตั้งให้ แต่
เป็นหน้าที่ ๑ มาพร้อมกับภาวะคือความเป็น คือเมื่อเป็นอะไรขึ้นมา หน้าที่ก็มาพร้อม
กับภาวะที่เป็นนั้น เช่นเมื่อเป็นพระโพธิสัตว์ หน้าที่ก็มาพร้อมกับภาวะคือความ
ที่เป็นพระโพธิสัตว์นั้น ก็คือบำเพ็ญบารมี และก็ต้องรักษาหน้าที่ ก็คือรักษาธรรม
ที่เป็นหน้าที่ไว้ให้ได้ จึงจะเป็นพระโพธิสัตว์ได้ จะต้องสละทรัพย์ก็สละ จะต้องสละ
อวัยวะร่างกายก็สละ จะต้องสละชีวิตก็ต้องสละ เพื่อรักษาธรรมคือหน้าที่ อันได้แก่
บารมีดังกล่าว

ทศพิธราชธรรมคือหน้าที่ของพระมหากษัตริย์

นี้ยกมาอ้างในทางพระโพธิสัตว์ เพื่อมาเทียบถึงปริจจาคะ คือการสละ ใน
ที่นี้กำลังอธิบายคำว่าปริจจาคะ กับคำว่าทาน และที่ยกพระพุทธภาษิตที่กล่าวนั้นมา
ซึ่งมาอธิบายเพื่อให้เข้าใจชัดโดยยกเอาการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ขึ้นมา
ที่แจกออกไปเป็นบารมี อุบารมี ปรมัตถบารมี มาอ้างให้เห็นชัด แม้ในการ
ปฏิบัติธรรมที่เป็นความดี เป็นหน้าที่ของบุคคลที่นอกจากพระโพธิสัตว์ และบุคคล
ที่เป็นหัวหน้า ก็คือพระมหากษัตริย์ ซึ่งมีธรรมที่พึงปฏิบัติในฐานะเป็นพระมหา-
กษัตริย์ ตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ หรือตามที่ทางพระพุทธศาสนาแสดงไว้
คือ ทศพิธราชธรรม และในทศพิธราชธรรมข้อ ๓ นี้ก็คือ ปริจจาคะ จึงมีความหมาย
ว่า พระมหากษัตริย์ทรงปฏิบัติในธรรมข้อนี้ ตั้งต้นแต่ที่ไม่ได้ทรงเห็นแก่ประโยชน์
สุขจำเพาะพระองค์ ได้ทรงสละบริจจาคพระราชทรัพย์เป็นต้น เพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุข
ของประชาชน แม้ว่าจะต้องทรงเหนื่อยยากพระวรกาย บางคราวก็ประชวร เพราะ
เหตุที่ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจเพื่อความสุขสมบูรณ์ของประชาชน ด้วยการ

ที่เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยม ทรงจัดทำโครงการต่าง ๆ ตามพระราชดำริต่าง ๆ ซึ่งเป็นทุกข์ทรมาน และทางกัฏฐกัณดาร ในบางแห่งก็ต้องเสด็จไปอย่างเสียดังอันตราย เข้าไปในสถานที่ใกล้ผู้ก่อการร้ายทั้งหลาย แต่ก็ได้เสด็จไปโดยที่ไม่ทรงคำนึงถึง ไม่ทรงย่อท้อต่อความทุกข์ลำบากและอันตรายต่าง ๆ ที่บังเกิดขึ้น อันจะพึงกล่าวได้ว่า ทรงยอมเสียดังพระชนมชีพ ทรงยอมรับความทุกข์ลำบากพระวรกาย และ ก็ทรงสละพระราชทรัพย์ต่าง ๆ เพื่อช่วยประชาชน ดังนี้ก็กล่าวได้ว่า โดยทรงมุ่งปฏิบัติธรรมคือหน้าที่ คือเมื่อเป็นพระมหากษัตริย์ ก็ทรงมีหน้าที่เป็นพระมหากษัตริย์ ผู้ปกครองประชาชนให้มีความสุขโดยธรรม ตามที่ได้มีพระปฐมบรมราชโองการไว้ว่า จะปกครองโดยธรรม ก็คือทศพิธราชธรรมนี้เอง เพราะฉะนั้น จึงเป็นธรรม คือ ความดี ความงาม ความถูกต้อง อันหมายรวมถึงหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ จึงเป็นกิจ คือเป็นสิ่งที่พึงทำของพระองค์ และกิจที่พึงทำของพระองค์นี้ ก็มีมาตั้งแต่เมื่อเสด็จครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์ ธรรมคือหน้าที่ดังกล่าวนี้ก็มีขึ้นทันที อันเป็นข้อที่จะพึงทรงปฏิบัติ และทุก ๆ คนอันหมายถึงผู้ปกครองที่มีระดับเป็นรัฐบาล เป็นข้าราชการ ทหาร พลเรือน ตำรวจ ตลอดจนถึงประชาชนทั้งปวง เมื่อเป็นขึ้นมา อย่างไรก็ดี ก็ย่อมมีธรรมคือหน้าที่ คือเป็นกิจที่พึงปฏิบัติเกิดขึ้นทันที เป็นรัฐบาลที่ แปลว่า ผู้ปกครองรัฐคือประเทศชาติ ก็มีธรรมคือหน้าที่ของผู้ปกครองรัฐ คือประเทศชาติขึ้นมาทันทีเมื่อเป็นรัฐบาลขึ้นมา เป็นข้าราชการ ทหาร พลเรือน ตำรวจเป็นต้น เมื่อเป็นตำแหน่งใดขึ้นมา ก็มีธรรมคือหน้าที่ ๆ จะพึงปฏิบัติขึ้นทันที

ปฏิบัติหน้าที่โดยธรรมคือโดยถูกต้อง

และหน้าที่ต่าง ๆ ที่มีขึ้นทันทีตามตำแหน่งที่ได้รับแต่งตั้งนั้น ก็พึงเป็นหน้าที่ที่พึงปฏิบัติโดยธรรม และโดยธรรมนั้นก็มีความหมายถึงว่า ตำแหน่งเหล่านั้นตั้งขึ้นเพื่ออะไร บุคคลผู้ดำรงตำแหน่งเหล่านั้นตั้งขึ้นเพื่ออะไร ก็จะตอบได้ว่า บุคคลผู้ดำรงตำแหน่งเหล่านั้นตั้งขึ้น ก็เพื่อปกครอง เพื่อปฏิบัติกิจที่พึงทำต่าง ๆ ให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนทั้งหมดที่รวมกันเข้าเป็นประเทศชาติ ไม่ใช่เพื่อเบียดเบียนประชาชนให้เดือดร้อน เพราะฉะนั้น ในการแต่งตั้งทุกอย่างจึงล้วนแต่มีบัญญัติ มีแสดงให้ปฏิบัติอย่างนั้นอย่างนี้ รวมเข้าแล้วก็เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนทั้งหมด เพื่อช่วยประชาชน ไม่ใช่เพื่อเบียดเบียนประชาชน และการที่จะปฏิบัติให้สำเร็จประโยชน์

อย่างนั้นได้ เมื่อกล่าวโดยสรุปก็คือ ต้องปฏิบัติโดยธรรมคือโดยถูกต้อง โดยไม่ผิด ที่เป็นคุณธรรม ธรรมที่เป็นคุณก็กွลต่าง ๆ นั้นเอง บทบัญญัติต่าง ๆ ที่บังเกิดขึ้น ก็เพื่อที่จะชี้แนะทางปฏิบัติอันถูกต้องนั้น และเพื่อให้เว้นทางปฏิบัติอันไม่ถูกต้อง ซึ่งทำให้เกิดทุกข์โทษต่าง ๆ ดังที่ปรากฏในกฎหมายบทบัญญัติต่าง ๆ ทุกอย่าง รวมเข้าแล้ว ก็เพื่อให้การปกครอง เพื่อให้การปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ เป็นไปโดยธรรม เพราะฉะนั้น ธรรมนั้นจึงมีความหมายว่าหน้าที่ หมายถึงความถูกต้องในทั้งกิจที่พึงทำดังที่กล่าวมา ยกตัวอย่างให้เห็นชัดอีกจำพวกหนึ่ง คือจำพวกที่เป็นทหาร นี้เห็นได้ชัดว่ามีหน้าที่จะรักษาอะไร เพื่อรักษาประเทศชาติราชบัลลังก์ดังที่กล่าว ปฏิญญากัน และในการรักษาประเทศชาติราชบัลลังก์นั้น ก็กล่าวได้ว่า เป็นธรรม คือเป็นหน้าที่ เป็นกิจที่พึงทำของทหาร เพราะฉะนั้น เมื่อถึงคราวแล้ว ทหารจึงได้เป็นผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่ ซึ่งสละได้ทุกอย่าง ทั้งทรัพย์ ทั้งอวัยวะ ทั้งชีวิต เพื่อรักษาธรรมคือหน้าที่ของตนก็ได้ เพราะหน้าที่ของตนนั้นเพื่อทำหน้าที่รักษาประเทศชาติราชบัลลังก์ดังที่กล่าวนั้นไว้ เพราะฉะนั้น จึงปรากฏว่าเมื่อเกิดเหตุภัยอันตรายขึ้น ทหารก็ต้องออกปฏิบัติหน้าที่ ก็ต้องเสียชีวิต ต้องทุพพลภาพ ต้องเสียทรัพย์ที่จะพึงได้ดังที่ปรากฏกันอยู่อย่างชัดเจน นี้ก็คือเพื่อรักษาธรรมนั่นเอง และหากว่าบุคคลทุก ๆ คนได้ตระหนักถึงหน้าที่ของตนดังนี้แล้ว ก็ควรที่จะปฏิบัติรักษาหน้าที่คือธรรมอันได้แก่ความถูกต้อง อันได้แก่กิจที่พึงทำของตนไว้ อันจำเป็นจะต้องมีปริจจาคะ คือการสละ ดังในทศพิธราชธรรมข้อนี้

ทรงสละได้ทุกอย่างเพื่อการปฏิบัติหน้าที่

และที่พึงทราบว่าเป็นหน้าที่คือกิจที่พึงทำโดยธรรม โดยถูกต้องดังกล่าวนั้น บางอย่างก็มีบัญญัติไว้ว่าให้เป็นหน้าที่ แต่บางอย่างก็ไม่ได้มีบัญญัติไว้ว่าให้เป็นหน้าที่ ผู้ที่มีความสำนึกในหน้าที่ของตน ย่อมมีความสำนึกด้วยว่า ทุกคนนั้นย่อมมีหน้าที่ที่พึงทำอันเรียกว่าธรรมนี้ โดยมีกำหนดแต่งตั้งอย่างหนึ่ง โดยไม่มีกำหนด แต่งตั้งอย่างหนึ่ง ที่มีกำหนดแต่งตั้งนั้น ก็คือว่าเมื่อแต่งตั้งขึ้นแล้ว ก็มีกำหนดไว้อย่างชัดเจนว่าให้ทำนั้นทำนี้ แต่ว่าอันกิจที่พึงทำนั้นไม่มีกำหนดกฎเกณฑ์ แต่งตั้งไว้ก็มีเป็นอันมาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันนี้เห็นได้ชัดว่า ได้ทรงปฏิบัติธรรมคือหน้าที่ทั้ง ๒ คือ ทั้งที่มีบัญญัติกำหนดเอาไว้ว่าให้ทรงปฏิบัติ กับทั้งที่

ไม่ได้มีบัญญัติกำหนดเอาไว้ว่าให้ทรงปฏิบัติ แต่ว่าถึงแม้ไม่มีบัญญัติกำหนดไว้ว่าให้ทรงปฏิบัติ เมื่อว่าถึงภาวะที่เป็นพระมหากษัตริย์ ก็ต้องมีธรรมคือหน้าที่อันพึงทรงปฏิบัติ ทั้งที่มีบัญญัติไว้ ทั้งที่ไม่มีบัญญัติไว้พร้อมกันไปทีเดียว เพราะว่าการบัญญัติเอาไว้ นั้น ไม่อาจจะบัญญัติไว้ทุกข้อทุกประการได้ เพราะฉะนั้น ถ้าหากว่าพระองค์จะทรงถือว่า จะต้องทรงปฏิบัติจำเพาะที่มีบัญญัติไว้ว่าให้ทรงปฏิบัติ ก็ย่อมต้องทำได้ และจะทรงสะดวกสบายยิ่งกว่าที่ทรงปฏิบัตินอกจากที่มีบัญญัติเอาไว้ แต่ว่าด้วยความสำนึกในธรรมอันเป็นหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ อันเป็นความถูกต้องอันเป็นกิจที่พึงทำของพระมหากษัตริย์ ซึ่งจะทรงปกครองโดยธรรมให้ประชาชนทั้งปวงมีความสุขความเจริญ จึงได้เสด็จออกเยี่ยมประชาชน แล้วก็ไม่ใช่เยี่ยมเฉย ๆ ได้เสด็จออกทอดพระเนตรดูถึงความสุขทุกข์ ความขาดแคลนต้องการของประชาชน ความขาดแคลนของภูมิภาคนั้น ๆ และก็ได้พระราชทานโครงการพระราชดำริ เพื่อที่จะแก้ไขส่งเสริมอาชีพ แก้ไขส่งเสริมการเกษตร การชลประทานอื่น ๆ เป็นต้น ดังที่ปรากฏ เป็นโครงการพระราชดำริมากมายหลายร้อยอย่าง และก็ได้นำไปโปรดให้ข้าราชการที่เกี่ยวข้องจากกรมกองนั้น ๆ มาช่วยดำเนินงานตามโครงการพระราชดำรินั้น ๆ ซึ่งรัฐบาลก็สนับสนุน จึงได้มีการ กปร ซึ่งมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน อำนวยให้โครงการพระราชดำรินั้นเป็นไปได้อย่างบังเกิดผล กิจเหล่านี้ เป็นกิจที่ไม่มีบัญญัติไว้ว่าให้ทรงต้องปฏิบัติ แต่ก็ทรงปฏิบัติด้วยการเสด็จออกยังนครายต่อพระชนมชีพ ต่อสุขภาพอนามัย และต้องทรงเสียสละพระราชทรัพย์ต่าง ๆ ทั้งส่วนพระองค์ และทั้งส่วนที่รัฐบาลสนับสนุน ยังผลให้บังเกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชน ดังที่ปรากฏ นี่คือ ปริจจาคะ คือการสละ การสละที่เป็นไปตามธรรมคือหน้าที่คือทรงรักษาธรรม คือหน้าที่ที่พึงทำ ทำกิจที่พึงทำ อันเป็นหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ผู้ปกครองประชาชนโดยธรรม รายละเอียดในหน้าที่เหล่านี้ไม่อาจบัญญัติไว้ได้หมด แต่อะไรที่พึงทำแล้วก็ต้องทรงทำ เป็นการรักษาธรรมคือหน้าที่ แล้วก็ทรงสละได้ทุกอย่างเพื่อการปฏิบัติหน้าที่อันนี้ เหมือนอย่างทหารที่สละได้ทุกอย่างเพื่อปฏิบัติหน้าที่ ก็คือเพื่อรักษาธรรมคือหน้าที่ กิจที่พึงปฏิบัตินั่นเอง อันนี้แหละ เป็นปริจจาคะ คือการสละ

ทุกคนควรมีปริจจาคะเพื่อรักษารธรรม

และธรรมข้อนี้ ทุกคนทั้งฝ่ายปกครอง ทั้งฝ่ายผู้อยู่ในปกครอง ก็พึงปฏิบัติด้วยกันทั้งนั้น เพราะต่างก็มีธรรมคือหน้าที่ของตนที่พึงปฏิบัติด้วยกัน ทุกคนเกิดมาก็ต้องมีพ่อแม่ และทุกคนก็ต้องเป็นลูก และเมื่อเติบโตขึ้น ตนเองก็เป็นพ่อเป็นแม่ แล้วก็จะมีลูก ภาวะเหล่านี้ไม่มีใครมาแต่งตั้งให้ ว่าขอให้ท่านเป็นพ่อ ให้ท่านเป็นแม่ ขอให้ท่านเป็นลูก เป็นภาวะที่เป็นขึ้นเองตามเรื่องของสังคมในโลก และเมื่อเป็นขึ้นแล้ว ก็มีธรรมคือหน้าที่ ๆ จะพึงปฏิบัติขึ้นทันที เช่นเมื่อเป็นพ่อเป็นแม่ ก็มีภาวะที่เป็นธรรม เป็นกิจที่พึงทำ เป็นหน้าที่ของพ่อแม่ที่พึงปฏิบัติขึ้นทันที เป็นลูกก็มีธรรมคือหน้าที่ของลูกที่จะพึงปฏิบัติขึ้นทันที ดังที่พระพุทธเจ้าได้แสดงไว้ในทศ ๖ และเมื่อเกิดมาก็ต้องเป็นประชาชนที่รวมอยู่ในชาติใดชาติหนึ่ง ก็เป็นภาวะที่มีหน้าที่อันจะพึงปฏิบัติขึ้นทันทีตามหน้าที่ของประชาชน และเมื่อไปปฏิบัติกิจ ได้รับแต่งตั้งเป็นหน้าที่ต่าง ๆ ขึ้นอย่างนั้นอย่างนี้ ก็ต้องมีธรรมที่เป็นหน้าที่อันจะต้องปฏิบัติเพิ่มขึ้นอีกตามที่แต่งตั้งกำหนด แต่แม้เช่นนั้นก็ต้องมีหน้าที่ ๆ พึงปฏิบัติตามภาวะที่เป็นไปเองก็ดี ที่แต่งตั้งก็ดี อันไม่มีบัญญัติเอาไว้ คือเป็นสิ่งที่ควรทำ เมื่อสิ่งอันใดเป็นกิจที่พึงทำ นั้นแหละเป็นหน้าที่ที่พึงทำ แม้ไม่มีบัญญัติเอาไว้ก็เป็นสิ่งที่พึงทำ ตลอดจนถึงเมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ภาวะเป็นมนุษย์นี้ก็จะต้องมี **มนุษยธรรม** ธรรมของมนุษย์ที่พึงปฏิบัติขึ้นทันที เมื่อยังไม่รู้ว่ามนุษยธรรมนั้นคืออะไร พระพุทธเจ้าจึงต้องทรงสั่งสอน เช่นว่าให้มี ศีล ให้มี หิริ ให้มี โอตตปปะ เป็นต้น อันเป็นหน้าที่หรือเป็นธรรมที่มนุษย์จะพึงมี เพราะฉะนั้น เรื่องธรรมที่เป็นหน้าที่นี้ จึงเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องมีทั้งนั้น จะต้องปฏิบัติทั้งนั้น และก็ปฏิบัติโดยธรรมด้วยกันทั้งนั้น เพื่อความสุขความเจริญร่วมกัน เพราะฉะนั้น จึงต้องมีปริจจาคะ คือการสละ เพื่อรักษาหน้าที่ รักษาธรรม รักษากิจที่พึงทำ รักษาคุณความดี เมื่อจะต้องสละทรัพย์ก็ต้องสละ สละอวัยวะก็ต้องสละ สละชีวิตก็ต้องสละ เพื่อรักษารธรรม คือหน้าที่คือกิจที่พึงทำอันนี้ไว้ เพื่อให้เป็นความตั้งอยู่ได้ของส่วนรวมทั้งหมด ประเทศชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เป็นจุดที่ตั้งของส่วนรวมทั้งหมด ซึ่งจะตั้งอยู่ได้ดำรงอยู่ได้ ก็เป็นหน้าที่ของบุคคลทุกคนทุกฝ่ายจะต้องมีปริจจาคะคือการสละ เพื่อรักษาไว้ อันนี้แหละคือรักษารธรรม ซึ่งเป็นหน้าที่ เป็นกิจที่พึงทำของทุก ๆ คน

๕ กันยายน ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๒๓ เนกขัมมะและปริจจาคะ (ต่อ)

เนกขัมมะและปริจจาคะมีความหมายตรงกัน

ได้แสดง ทศบารมี มา ๓ ข้อ คือ ทาน ศีล เนกขัมมะ และได้แสดง ทศพิช-
ราชธรรม มา ๓ ข้อคู่กัน คือ ทาน ศีล ปริจจาคะ ทศบารมีนั้นเป็นธรรม คือเป็น
หน้าที่ของพระโพธิสัตว์พึงบำเพ็ญเพื่อพระโพธิญาณ คือความตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า
ทศพิชราชธรรมนั้นเป็นธรรม คือหน้าที่ที่พระมหากษัตริย์พึงทรงบำเพ็ญเพื่อปกครอง
ประเทศชาติประชาชน และข้อ ๑ ข้อ ๒ ก็ตรงกัน แต่ข้อ ๓ นี้ต่างกัน สำหรับ
บารมีคือ เนกขัมมะ สำหรับราชธรรมคือ ปริจจาคะ บริจาคสละ แต่เมื่อพิจารณา
ดูอรรถคือเนื้อความแล้ว ก็จะเห็นว่าเนกขัมมะคือการออก กับปริจจาคะคือการสละ
บริจจาคั้น มีความที่ตรงกัน หรือว่าเนื่องเป็นอันเดียวกัน เพราะว่าจะมีเนกขัมมะ
คือการออกได้ ก็ต้องมีปริจจาคะคือการสละได้ เช่นจะออกจากที่ใดได้ ก็ต้องสละ
ความติดในที่นั้นได้ หรือจะออกจากความผูกพันอยู่ในสิ่งใดได้ ก็ต้องสละความติด
ในสิ่งนั้นได้ หรือว่าจะบริจจาคสละได้ก็ต้องออกได้ เช่นจะสละสิ่งใดได้ ก็ต้องออก
จากความติดในสิ่งนั้นได้ แต่ว่าการออกของพระพุทธเจ้าเมื่อทรงเป็นพระโพธิสัตว์
นั้น มีความหมายเป็นพื้นก็คือการสละออกบวชเพื่อพระโพธิญาณ ทั้งสิ่งอื่นได้ สละ
สิ่งอื่นได้ แต่ไม่สละไม่ทิ้งพระโพธิญาณ ส่วนพระมหากษัตริย์ทรงสละออกเพื่อ
ประชาชน ไม่ทรงทิ้งประชาชน โบราณบัณฑิตจึงไม่ยกเนกขัมมะขึ้นแสดงใน
ทศพิชราชธรรม ซึ่งอาจจะทำให้เข้าใจไปในการออกที่มีความหมายเป็นพื้น คือการ
ออกบวช แต่ว่าแสดงปริจจาคะ คือการสละแทน เพื่อให้มีความหมายกระชับเข้ามาว่า
ทรงสละเพื่อประเทศชาติ ประชาชน เพราะทรงสละความติดในความสุขทุก ๆ อย่าง
จึงทรงสละออกได้ ดังจะพึงเห็นได้ว่า เสด็จออกไปเพื่อประชาชนได้ในที่ทุกสถาน
พระโพธิสัตว์ไม่ทรงทิ้งพระโพธิญาณฉนใด พระมหากษัตริย์ก็ไม่ทรงทิ้งประเทศชาติ
ประชาชนฉนนั้น ปริจจาคะในทศพิชราชธรรม จึงหมายถึง พระมหากษัตริย์ทรง
บริจจาคเพื่อประเทศชาติประชาชน แต่ไม่ทรงบริจจาคประเทศชาติประชาชน เพราะ
ฉนนั้น คำว่า เนกขัมมะ ที่แปลว่า การออก กับคำว่า ปริจจาคะ ซึ่งแปลว่า การ
บริจจาคสละ จึงมีความหมายที่เนื่องถึงกัน จักออกได้ก็ต้องสละได้ จะสละได้ก็ต้อง

ออกได้ และเมื่อแปลว่าการออกซึ่งมีความหมายทั่วไป ดังเช่นที่พระมหากษัตริย์ทรงออกจากพระราชวัง จากเมืองหลวง เสด็จจาริกไปเพื่อช่วยประชาชนในชนบททั้งหลาย นั่นก็เป็นการออกที่เรียกว่าเนกขัมมะ คือการออก แต่ที่ออกไปได้ตั้งนั้นก็เป็นการประจักษ์ คือการสละได้ สละความติดอยู่ในพระราชฐานในเมืองหลวง หรือในที่อันมีความสุข จากประชาชนที่มีความสุขอยู่กับบ้าน สละความติดสุขตั้งนี้ได้จึงออกไปได้ และการสละนั้นก็มิใช่หมายความว่า เพียงแต่สละความสุขในบ้านในเมืองที่มีความสุขเท่านั้น แต่หมายความว่าสละทรัพย์สิน สละความสุขสำราญ เพราะต้องตรากตรำไปในที่มีความทุกข์ยากกันดารต่าง ๆ มีภัยอันตรายต่าง ๆ ต้องเสี่ยงต่อความเจ็บไข้ ต้องเสี่ยงต่อชีวิต แต่พระมหากษัตริย์ก็ทรงสละได้เพื่อออกไปช่วยประชาชน ทรงยอมเสี่ยงโรคภัยไข้เจ็บ ทรงเสี่ยงพระชนมชีพไปบำเพ็ญราชกิจต่าง ๆ ดังจะพึงยกตัวอย่างได้ถึงเรื่องประจักษ์ของพระองค์ ๒ เรื่อง

ทรงเสี่ยงต่อโรคภัยไข้เจ็บ

เรื่องที่ ๑ ก็คือความเสี่ยงต่อโรคภัยไข้เจ็บ ดังที่ได้ต้องทรงประชวรครั้งใหญ่ครั้งหนึ่ง เมื่อไม่กี่ปีมานี้ เพราะเหตุที่ได้เสด็จออกไปตรากตรำปฏิบัติพระราชกิจเกี่ยวกับการช่วยเหลือประชาชน ซึ่งมีพระอาการมากเป็นที่น่าวิตก เป็นที่วิตกกังวลของสมณชีพราหมณ์ประชาชนทั่วไป จนถึงกับมีการที่ปฏิบัติทำจิตตภาวนาถวายพระพรให้หายประชวรกันในที่เป็อันมาก ทั้งฝ่ายบรรพชิตคือพระสงฆ์ ทั้งฝ่ายคฤหัสถ์ฆราวาส พสกนิกร แต่ก็ได้หายประชวรครั้งนั้นมาได้ อันเป็นที่ปิติยินดีกันทั่วไป เหตุการณ์ดังกล่าวนี้ก็เป็นเครื่องประกาศถึงประจักษ์ คือการสละของพระองค์

ทรงเสี่ยงพระชนมชีพในการปฏิบัติพระราชกรณียกิจ

แล้วอีกคราวหนึ่ง เป็นเรื่องที่ไม่ปรากฏแพร่หลาย ไม่เป็นข่าว แต่ผู้ปกครองนิคมสร้างตนเองที่อำเภอสีขรินทร์ จังหวัดนราธิวาส ได้เป็นผู้มาเล่าให้ฟัง เมื่อเสด็จแปรพระราชฐานไปประทับที่ทักษิณราชนิเวศน์ ซึ่งในครั้งนั้นได้มีผู้ก่อการร้ายหรือที่เรียกกันว่าคนป่าอยู่เป็นอันมากในทุกภาคของประเทศ ในภาคใต้โดยเฉพาะที่จังหวัดนราธิวาสก็มีมาก แต่ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ก็ได้เสด็จออกไปเยี่ยมราษฎรในอำเภอต่าง ๆ จังหวัดนราธิวาส

และโดยเฉพาะในจังหวัดอำเภอที่มีโครงการพระราชดำริเกี่ยวกับการพัฒนาที่ดิน พัฒน่าน้ำ และมีศิลปาชีพสำหรับประชาชนของสมเด็จพระนางเจ้าฯ ทั้ง ๒ พระองค์ ก็มีปกติเสด็จไปทรงทอดพระเนตรดูกิจการต่าง ๆ ที่ได้เริ่มกระทำไปแล้วบ้าง ที่จะเริ่มขึ้นใหม่บ้าง เป็นการทรงติดตามดูผลของงานที่ได้เริ่มมาแล้ว เช่นเริ่มมาตั้งแต่ปีที่แล้ว จะเป็นปีเดียวหรือหลายปีก็ตาม แต่ว่าได้มีการปฏิบัติต่อเนื่องกันมาอย่างไร และมีข้อบกพร่องที่จะควรแก้ไขอย่างไร และมีอะไรที่จะเริ่มขึ้นใหม่ และในที่ไหนบ้างอันเป็นที่ใหม่ เมื่อทรงทราบก็ได้เสด็จไปตรวจตราดู และเมื่อสมควรที่จะเริ่มการพัฒนาการเกษตรหรือการชลประทานขึ้นในที่ใดอีก ก็โปรดให้ทำ เสด็จออกในตอนกลางวัน แล้วก็เสด็จกลับมักจะเป็นเวลาค่ำคืน ตั้ง ๓-๔ ทุ่ม ๕ ทุ่มหรือกว่านั้น โดยขบวนรถยนต์พระที่นั่งผ่านถนน ผ่านป่า อันเป็นที่อยู่ของผู้ก่อการร้ายทั้งหลาย โดยไม่ทรงย่อท้อว่าจะมีอันตรายจากพวกเขาเหล่านั้น ในวันหนึ่งในเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๒๔ ได้เสด็จไปที่อำเภอสีขรินทร์ ได้เสด็จไปเยี่ยมวัดโตะโม่ะ ที่โปรดให้ตั้งเป็นสำนักสงฆ์เป็นวัดขึ้น ได้มีประชาชนมาเฝ้าเป็นอันมาก ก็ได้ตรัสรับสั่งถามถึงกิจการต่าง ๆ ที่ประกอบกระทำ ซึ่งบางพวกก็ได้ปฏิบัติงานอยู่ตามโครงการพระราชดำริ บางพวกก็ได้ประกอบงานศิลปาชีพตามกำหนดของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ จากวัดโตะโม่ะนั้นก็เสด็จไปเยี่ยมที่อื่นอีก แล้วก็เสด็จไปวัดที่อำเภอสีขรินทร์เป็นเวลาค่ำ ก็ได้ประทับเยี่ยมราษฎรอยู่ที่นั่นเช่นเดียวกัน แล้วก็เสด็จออกจากวัดที่อำเภอสีขรินทร์นั้นแล้วเสด็จกลับ และก็ยังเสด็จเยี่ยมค่ายทหารในอำเภอนั้นด้วย ออกจากค่ายทหารก็กว่า ๓ ทุ่ม เสด็จโดยรถยนต์พระที่นั่งผ่านป่าผ่านเขาเป็นระยะทางไกล ไปถึงพระตำหนักที่ทักษิณราชนิเวศน์ก็ตึกมาก ผู้ปกครองนิคมสร้างตนเองที่อำเภอสีขรินทร์ได้มาเล่าว่า ในคืนวันนั้นขบวนรถยนต์พระที่นั่งจะต้องผ่านเส้นทางหลายเส้นทาง และจะต้องผ่านเส้นทางแยกก็หลายเส้นทางแยก เส้นทางแยกหนึ่งนั้นมีตำรวจเฝ้าอยู่ ๒ คน ตำรวจ ๒ คนนั้นได้เห็นมีพวกคนป่าออกมาจากป่ากันเป็นอันมาก ตำรวจ ๒ คนนั้นมีเพียง ๒ คนก็กลัว จึงหนีไป และก็ไม่ได้รายงานให้ผู้หลักผู้ใหญ่ทราบในเวลานั้น ไปรายงานให้ทราบในวันรุ่งขึ้น แต่ก็ปรากฏว่าขบวนเสด็จได้เสด็จผ่านไปโดยเรียบร้อย ไม่มีอันตรายอะไร

ตามที่เล่ามานี้ไม่ได้เป็นข่าว แต่เป็นความจริงที่ผู้ปกครองนิคมได้มาเล่าให้ฟัง ถ้าหากว่าตำรวจ ๒ คนนั้นได้รับบอกผู้บังคับบัญชาในเวลานั้น ก็คงจะวุ่นวายกันใหญ่

จะต้องยับยั้งขบวนเสด็จ แต่ว่าตำรวจ ๒ คนนั้นก็ไม่น่าจะบอก ก็นับว่าเป็นการเสี่ยง และก็เป็นที่ประหลาดใจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พวกนั้นจึงไม่ทำอันตรายอะไร แต่เขาจะพากันออกมาทำอะไรก็ไม่ทราบ อาจจะได้ทราบข่าวว่าพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ ก็อาจจะออกมาเฝ้าชมพระบารมีด้วยก็ได้ แต่ก็เป็นเรื่องที่ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจเป็นการเสี่ยงต่อพระชนมชีพ เป็นการเสี่ยงต่อโรคภัยไข้เจ็บ แต่ว่าในข้อหลังนี้ก็ได้รับพรอย่างหนักมาครั้งหนึ่งดังที่ได้เล่ามาแล้ว แสดงถึงความที่ได้ทรงมีปริจฉาคะ คือ การสละปริจฉาค ไม่ใช่ทรงสละปริจฉาคความสุขธรรมดา แต่ทรงสละปริจฉาคจนถึงพระวรกาย พระชนมชีพ ไม่พรั่นพรึงต่อภัยอันตรายที่อาจจะมา ทรงแปฏิบัติพระราชกรณียกิจที่พึงทำเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนทั่วไป

ทรงประทานพระมหากรุณาโดยทั่วถึงกัน

และจะพึงเห็นได้ว่า ตั้งแต่ได้มีพระราชนิพนธ์อยู่ที่จังหวัดนราธิวาส ไปประทับอยู่ในจังหวัดที่มีไทยมุสลิมเป็นอันมาก ซึ่งจังหวัดนราธิวาสนั้นก็เป็นจังหวัดหนึ่งใน ๔ จังหวัดทางใต้ ซึ่งคนไทยมุสลิมเหล่านั้นไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา และรู้สึกว่าจะมีความสำนึกตนว่าเป็นชาติไทยน้อยหรือมากเท่าไรก็ไม่ทราบ เพราะเขาจะไม่ใคร่ยอมเรียนภาษาไทย พูดภาษาไทยกัน จะปฏิบัติเครื่องครัดอยู่ในกฎแห่งศาสนาอิสลาม ไม่ได้นับถือความเป็นคนไทยยิ่งไปกว่าความเป็นมุสลิม จึงเข้ากันได้กับคนไทยที่นั่นน้อย แต่เข้ากันได้กับคนมุสลิมในเขตแดนของมาเลเซียได้มากกว่า และทางรัฐบาลไทยก็ได้ผ่อนปรนไปตามควรแก่เหตุการณ์เพื่อรักษาหัวใจ แต่เมื่อได้มีพระดำหนักขึ้นที่นั่น และได้เสด็จพระราชดำเนินไปประทับเป็นประจำปี และได้เสด็จไปทรงเยี่ยมเยียนราษฎรทั้งที่เป็นคนไทยศาสนาพุทธคือเป็นไทยพุทธ ทั้งที่เป็นไทยมุสลิมโดยทั่วถึงกัน ประทานพระมหากรุณาโดยทั่วถึงกัน ก็ปรากฏว่าในปีแรกที่เสด็จไปนั้น ก็ได้รับการต้อนรับและสายตาที่มีความระแวงสงสัย แต่เมื่อเสด็จไปประทับและเสด็จเยี่ยมในปีถัด ๆ ไป ก็ได้รับการต้อนรับที่แสดงความเป็นมิตร ความจงรักภักดียิ่งขึ้น สายตาที่มีไมตรี มีความจงรักภักดีมากขึ้นโดยลำดับ จนทำให้รู้สึกว่าเป็น ๔ จังหวัดนั้นเป็น ๔ จังหวัดในประเทศไทย และก็เชื่อว่าบรรดาผู้ที่ก่อการร้ายทั้งหลายทั้งปวงในถิ่นทั้งปวงที่เสด็จไปนั้น ก็ย่อมจะมีความรู้สึกที่พระองค์

ได้ทรงออกไปช่วยจริง ๆ ช่วยประชาชน ไม่ใช่มุ่งประโยชน์ หรือไปเบียดเบียนประชาชนแม้แต่อย่างใดอย่างหนึ่ง มุ่งไปช่วยจริง ๆ ได้เสด็จตากแดดตากฝน ทรงบุกไปในที่ที่ราบเรียบ ในที่ที่เป็นโคลนตมต่าง ๆ ได้ทุกสถาน อันนี้แหละยอมแสดงถึง **ปริจาคะ** อย่างเต็มที่ และแสดงถึง **ทาน** ด้วย แสดงถึง **ศีล** ด้วย ความที่ทรงบริจาคต่าง ๆ ที่เป็นวัตถุ ให้เพื่อบำรุงสุข ให้เขาเฉพาะตัว ๆ ไปนั้นก็เป็นการ ทาน ข้อที่ไม่ทรงเบียดเบียนประชาชน แต่ว่าอุทิศตนประชาชนให้เป็นสุข นั่นก็เป็นศีล และข้อที่ทรงสละ ไม่ใช่คนเดียวแต่หลายคน คือเพื่อความสุขของคนส่วนใหญ่ และทรงสละพระองค์เอง สละความสุขของพระองค์เอง ทรงเสี่ยงต่อภัยอันตราย เสี่ยงต่อโรคร้าย ไข้เจ็บ นี่ก็เป็นปริจาคะ และการเสด็จออกไปนั้นก็เป็นการ **เนกขัมมะ** เสด็จออกจากพระราชฐาน ออกจากความติด ออกจากความห่วงเกรงความกลัวต่าง ๆ เป็นการออกทั้งนั้น จึงได้ปฏิบัติทาน ปฏิบัติศีล และปฏิบัติปริจาคะได้ เพราะฉะนั้น ตามที่เล่ามานี้ก็เพื่อแสดงว่า พระมหากษัตริย์ได้ทรงบำเพ็ญปริจาคะ คือการสละบริจาคอย่างไร ซึ่งมีเนื้อความที่สำคัญยิ่งไปกว่าทานโดยปกติ และการที่ทรงปฏิบัติเป็นปริจาคะนี้ก็เป็นการเนกขัมมะไปด้วย คือการที่ออกไปได้ ไปปฏิบัติได้

ทรงมีภาระมาก ทรงมีภาระพร้อม

อนึ่ง ทางฝ่ายพระสงฆ์ได้มีถ้อยคำเรียกองค์พระมหากษัตริย์ว่า “**สมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า**” **บรมบพิตร** นั่นก็เป็นคำใช้ทั่วไป แม้ในพระราชนิพนธ์ พระปรมาภิไธยก็มีคำบรมบพิตร หมายความว่าความที่ทรงเป็นเจ้า เป็นพระมหากษัตริย์ เป็นพระราชามหากษัตริย์ ส่วนคำว่า **พระราชสมภารเจ้า** คือมีคำว่า “**สมภาร**” รวมอยู่ด้วย คำว่าสมภารนี้ ปกติใช้เป็นนามของเจ้าอาวาส ว่าเป็นสมภารวัดนั้น ว่าเป็นสมภารวัดนี้ พระเถระซึ่งเป็นเจ้าอาวาส ซึ่งเป็นผู้ปกครองวัด บริหารวัด ก็เรียกว่าสมภารเจ้าวัด และก็ได้นำเอาคำนี้มาถวายพระมหากษัตริย์ด้วยว่าพระราชสมภารเจ้า พึงง่าย ๆ ก็คือว่าเป็นสมภารของประเทศชาติทั้งหมด เป็นผู้ปกครอง เป็นผู้บริหารประเทศชาติทั้งหมด เหมือนอย่างสมภารวัด เป็นผู้บริหาร เป็นผู้ปกครองวัด และคำว่า **สมภาร** นี้ก็มักจะแปลกันว่า มีภาระมาก มีภาระพร้อม อย่างสมภารวัดก็มีภาระมาก มีภาระพร้อม จะต้องดูแลทั้งในด้านปกครอง ทั้งในด้านอบรมสั่งสอน ในด้านเผยแผ่ ทั้งในด้านสร้างบูรณะปฏิสังขรณ์เสนาสนะ ถาวรวัตถุ

ต่าง ๆ ในวัดเป็นต้นทุกอย่าง มีภาระมาก มีภาระพร้อม พระมหากษัตริย์ก็ทรงมีภาระมาก มีภาระพร้อม เพราะจะต้องทรงปกครองประชาชนทั้งประเทศ สมภารวัดนั้นเพียงวัดหนึ่ง ๆ แต่พระมหากษัตริย์นั้นทั้งประเทศ นี่เป็นความหมายทั่วไป

ทรงเป็นพระโพธิสัตว์สำหรับประชาชน

อีกความหมายหนึ่ง การที่พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญพระบารมี ก็เรียกอย่างหนึ่งว่า **โพธิสมภาร** คือบำเพ็ญบารมีเพื่อความตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า สมภาระนั้นจึงมีความหมายถึงบำเพ็ญให้บริบูรณ์ได้ด้วย และคำว่าสมภาระนั้น มาจาก ภารธาตุที่แปลว่าเลี้ยง เช่นว่ามารดาบิดาเลี้ยงบุตร ภาระจึงแปลว่าเลี้ยง และการเลี้ยงนั้นก็คือการที่บำรุงให้อิ่มหน้าสำราญ อย่างมารดาบิดาเลี้ยงบุตรธิดา ก็บำรุงให้อิ่มหน้าสำราญ พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญโพธิสมภาร ก็คือการที่ทรงบำเพ็ญพระบารมีให้บริบูรณ์ ถ้าเทียบอย่างกับมารดาบิดาเลี้ยงบุตร ก็คือว่าให้อิ่มหน้าสำราญ ก็คือให้บริบูรณ์ **สมภาระ** จึงหมายถึง **บำเพ็ญ** ได้ บำเพ็ญบารมีนั้นเพื่อพระโพธิญาณ ก็เรียกว่า **โพธิสมภาร** คือเป็นการที่บำเพ็ญบารมีให้บริบูรณ์ เพื่อ **โพธิ** คือความตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เป็นคำที่ใช้สำหรับพระโพธิสัตว์มาในคัมภีร์ และเมื่อนำมาใช้ต่อพระมหากษัตริย์เป็นพระราชสมภารเจ้า จึงมีความหมายเหมือนอย่างทรงเป็นพระโพธิสัตว์สำหรับประชาชน เป็น **ราชโพธิสัตว์** ทรงบำเพ็ญทศพิธราชธรรมให้สมบูรณ์ ตามหน้าที่ของพระราชาผู้ปกครองประชาชนพึงปฏิบัติกระทำเพื่อประชาชน

๘ กันยายน ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๒๔ ปัญญาบารมี

พระปัญญาบารมีในมโหสถชาดก

จะแสดง ปัญญาบารมี ข้อที่ ๔

พระโพธิสัตว์ได้ทรงบำเพ็ญพระปัญญาบารมี คืออบรมความรู้ทั่วถึง เก็บสั่งสมเพิ่มเติมมาโดยลำดับ ดังเช่นที่แสดงไว้ใน มโหสถชาดก ในทศชาติ มีความย่อว่า มโหสถเป็นบุตรของเศรษฐีสิริวิฑมกะ และนางสุนนาเทวี ในปาจันยวมัชฌคาม เป็นผู้มีปัญญาเฉลียวฉลาดมาแต่เด็ก ๆ แม้จะยังมีอายุน้อย ก็สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่มีผู้ถามทั้งยากและง่ายได้หมด จนเป็นที่เลื่องลือไปทั่วพระนคร แม้จะเป็นเด็กแต่ก็มีความคิดเป็นผู้ใหญ่ เช่นคิดสร้างศาลาสำหรับพักของคนอนาถา คนเดินทางเป็นต้น เพราะความฉลาดของมโหสถ พระเจ้าวิเทหราชแห่งมถิลานคร จึงให้เข้ารับราชการในราชสำนักของพระองค์ แม้จะถูกวิษยาภกัณห์แก้งต่าง ๆ ก็สามารถแก้ไขได้ด้วยปัญญา ความหลักแหลมของตน ครั้นพระเจ้าวิเทหราชสวรรคตแล้ว พระเจ้าจุลนีพรหมทัตต์แห่งอุตฺตรปัญจาปนคร ก็ได้ให้เข้ารับราชการในราชสำนักของพระองค์ ต่อไปอีกจนถึงอายุขัย มโหสถบัณฑิตได้แสดงความฉลาดในเรื่องต่าง ๆ ว่าเป็นอันมาก ดังที่เล่าไว้ในชาดกนี้ เช่นมีเรื่องหนึ่งแสดงว่า ได้มีหญิง ๒ คนนำเด็กมาฟ้องกล่าวหากันทั้ง ๒ ฝ่ายว่า เด็กคนนี้เป็นลูกของตนทั้ง ๒ คน เมื่อเป็นเช่นนี้ มโหสถบัณฑิตจึงให้วางเด็กลง และให้หญิงทั้ง ๒ นั้นเข้าไปยืนที่ศีรษะของเด็กคนหนึ่ง ที่เท้าของเด็กคนหนึ่ง และก็ให้ยกตัวเด็กขึ้นทางศีรษะและทางเท้า และสั่งว่า ให้คนทั้ง ๒ ยื้อแย่งเด็กคนหนึ่งที่ต่างถือกันอยู่นั้นละข้างนั้น ถ้าใครแย่งไปได้สำเร็จ เด็กนั้นก็เป็นของคนนั้น เมื่อมีคำสั่งดังนี้ หญิงทั้ง ๒ ก็เข้าจับเด็กทางศีรษะคนหนึ่ง ทางเท้าคนหนึ่ง ดึงกันไป ฝ่ายเด็กก็ร้องขึ้น มารดาจริงของเด็กนั้นก็สงสารลูกของตัว จึงได้ปล่อยตัวเด็ก ฝ่ายหญิงที่ไม่ใช่เป็นมารดาก็ได้ตัวเด็กไป มโหสถบัณฑิตจึงเรียกเข้ามาทั้ง ๒ คน และก็ตัดสินว่าให้เด็กคนนั้นเป็นของหญิงที่เป็นมารดาจริง เพราะว่าธรรมเนียมมารดานั้นย่อมเป็นผู้ที่มีเมตตา มีใจอ่อน เมื่อเห็นบุตรเป็นทุกข์ ร้องให้ขึ้น จึงมีความสงสาร ไม่สามารถที่จะดึงเด็กต่อไปได้ ต้องปล่อยตัวเด็กออกไป จึงแสดงว่าหญิง

คนที่ปล่อยตัวเด็กนั้นเป็นมารดาของเด็กจริง จึงได้มอบเด็กนั้นให้แก่หญิงที่เป็นมารดาจริงไป

นี่เป็นตัวอย่าง และได้มีเรื่องอื่น ๆ ที่ได้แสดงไว้อีกเป็นอันมาก เพราะฉะนั้น จึงได้ยกมโหสถบัณฑิตว่าเป็นเรื่องหนึ่งในชาดกที่รวมอยู่ในทศชาติ คือพระ ๑๐ ชาติ อันแสดงถึงปัญญาบารมี

ปัญญาบารมี ๓ ชั้น

แม้ปัญญาบารมีที่พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญมา ท่านก็แบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ ปัญญาบารมีที่บำเพ็ญด้วยหวังพระโพธิญาณเป็นเบื้องหน้า รักปัญญาเพื่อพระโพธิญาณ ยิ่งกว่าคนที่รักและทรัพย์สิน เป็น **ปัญญาบารมี**

ปัญญาบารมีที่บำเพ็ญด้วยหวังพระโพธิญาณเป็นเบื้องหน้า รักปัญญาเพื่อพระโพธิญาณ ยิ่งกว่าอวัยวะร่างกายของตน เป็น **ปัญญาอุปปบารมี**

ส่วนปัญญาบารมีที่บำเพ็ญด้วยหวังพระโพธิญาณเป็นเบื้องหน้า รักปัญญาเพื่อพระโพธิญาณยิ่งกว่าชีวิต เป็น **ปัญญาปรมัตถบารมี**

ตถาคต แปลว่า ผู้พบความจริงอันถ่องแท้

ในจริยาปฏิภาณท่านแสดงว่า ปัญญาที่ทรงบำเพ็ญเมื่อเสวยพระชาติเป็นวิรุณ-
บัณฑิต เป็นปัญญาบารมี เมื่อเสวยพระชาติเป็นมโหสถบัณฑิต เป็นปัญญาอุปปบารมี
เมื่อเสวยพระชาติเป็นสัตตภัสสะ เป็นปัญญาที่เป็นปรมัตถบารมี เป็นต้น เพราะได้
ทรงบำเพ็ญบารมีมาช้านาน ในที่สุดจึงทรงมีความรู้บริบูรณ์เต็มที่ ที่เรียกว่าตรัสรู้
ธรรม คือความจริง ตามที่ได้ตรัสไว้ใน **ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร** ซึ่งเป็นปฐมเทศนา
คือ อริยสัจ ๔ ได้แก่ความจริงที่ถูกแท้แน่นอน ๔ ประการ กล่าวคือ ทุกข์ เหตุเกิด
ทุกข์ ความดับทุกข์ ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เหตุฉะนั้น จึงได้พระนามว่า **ตถาคต**
แปลอย่างหนึ่งว่า ผู้พบความจริงที่ถ่องแท้ และทรงใช้คำนี้เป็นคำเรียกพระองค์เอง
เหมือนเป็นคำแทนชื่อของพระองค์ในบางโอกาส ดังในพระสูตรนั้น

ละมิจจาปัญญา ปฏิบัติให้ได้สัมมาปัญญา

ปัญญานี้เป็นธรรมข้อสำคัญ แม้ในทางปฏิบัติ ก็มุ่งปฏิบัติให้เกิดปัญญาใน
ธรรมเป็นข้อสำคัญ เช่นในสิกขา ๓ ก็มี **ปัญญาสิกขา** เป็นข้อสูงสุด ในฐานะ ๒ ก็มี

วิปัสสนาธุระ เป็นข้อสูงสุด เพราะการปฏิบัติทุกอย่างถ้าขาดการปฏิบัติให้เกิดปัญญา ก็เหมือนอย่างการเดินทางไปโดยไม่ลืมหาคู ไม่มีความรู้ความเห็นอะไรเกิดขึ้น แต่ว่า คำว่า ปัญญา นี้ ได้มีความหมายที่ใช้กัน ทั้งในทางรู้ผิด ทั้งในทางรู้ถูก เมื่อเป็นความรู้ผิด เรียกว่า มิฉฉปัปัญหา คือมิฉฉาปัญญา รู้ผิด เมื่อเป็นความรู้ถูก เรียกว่า สัมมาปัญญา หรือ สัมปัปัญหา ความรู้ถูกต้อง ทางพุทธศาสนาต้องการให้ละมิฉฉปัปัญหา แต่ปฏิบัติให้ได้สัมปัปัญหา ปัญญาคือความรู้ถูกต้อง ก็แหละความรู้นี้เป็นธรรมชาติของจิต ของทุกคน เพราะทุกคนนั้นมีจิตซึ่งเป็น วิญญาณธาตุ คือธาตุรู้ คือย่อมรู้อะไร ๆ ได้ แต่ว่าธาตุรู้ของจิตนี้ เมื่อยังมีอวิชชาคือความไม่รู้ อันหมายความว่าความไม่รู้จริงประกอบอยู่ ก็ทำให้จิตซึ่งเป็นธาตุรู้นี้เป็นความรู้ผิด เพราะฉะนั้น จิตซึ่งเป็นธาตุรู้อันประกอบด้วยอวิชชา และเมื่ออวิชชาแสดงออกมา จึงทำให้เป็นความรู้ผิด เป็นความรู้หลง อันเรียกว่า โมหะ คือความหลง เพราะที่เรียกว่า โมหะคือความหลงนั้น ก็ต้องมีความรู้ยู่เหมือนกัน ไม่ใช่ไม่รู้ แต่ว่าเป็นความรู้ผิด รู้ที่ถือเอาผิด จึงเรียกว่าเป็นความหลง ก็คือเป็นความรู้หลงหรือความรู้ผิดนั่นเอง

ความรู้ทางอายตนะ

ความรู้ที่บุคคลและสัตว์ดิรัจฉานได้รับกันอยู่เหมือน ๆ กัน ก็คือความรู้ทางอายตนะ สำหรับคนนั้นมีอายตนะที่เป็นภายใน สำหรับต่อให้จิตซึ่งเป็นธาตุรู้ออกมา รู้อะไร ๆ ได้ ๖ ทาง จึงเรียกว่ามีทวารทั้ง ๖ อันได้แก่ จักขุทวาร ทวารตาคือทางตา โสตทวาร ทวารหูคือทางหู ฆานทวาร คือทางจมูก ชิวหาทวาร คือทางลิ้น กายทวาร คือทางกาย และ มโนทวาร คือทางใจอันได้แก่มน ซึ่งมโนทวารคือทางใจนี้ ในบัดนี้ บางท่านได้มีความเห็นว่าได้แก่มันสมอง แต่ในทางพระพุทธศาสนานั้นได้แสดงไว้ในด้านของความรู้ซึ่งเป็นหลักการ และก็ยังนับว่าตั้งอยู่ในระหว่าง รูป และ นาม เพราะว่า เป็นสื่อสำคัญที่จะให้รูปนั้นได้เกิดเป็นความรู้ซึ่งเป็นนามธรรมขึ้นมา ถ้าไม่มีมนเป็นสื่อกลางอยู่ รูปธรรมก็ไม่อาจจะก่อให้เกิดนามธรรมได้ ดังเช่น ตา หู จมูก ลิ้น และกาย ทั้ง ๕ นี้เป็นรูปทั้งหมด ส่วนเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ซึ่งแสดงไว้ในขันธ์ ๕ นี้เป็นนาม

มโนเป็นตัวเชื่อมระหว่างรูปและนาม

คราวนี้รูปกับนามนี้จะมาต่อกันเข้าได้ สัมพันธ์กันได้ ก็ด้วยมีมโนเป็นสื่อสำหรับที่จะทำให้จิตซึ่งเป็นธาตุรู้ออกมาอาศัยมโน รับรู้เรื่องรูปทางตา เรื่องเสียงทางหู เรื่องกลิ่นทางจมูก เรื่องรสทางลิ้น เรื่องสิ่งถูกต้องทางกาย และเรื่องขงเรื่องเหล่านี้ทางมโนคือใจเอง เพราะฉะนั้น จึงมีแสดงว่า ในการที่ตาจะมองเห็น หูจะได้ยิน และจมูกกลิ่นกายจะได้ทราบ ก็ต้องมีมโนคือใจนี้เข้าไปประกอบอยู่ด้วย ในขณะที่เห็น ในขณะที่ได้ยิน ในขณะที่ได้ทราบนั้น หรืออีกอย่างหนึ่งจะต้องเข้าไปประกอบด้วยจักขุประสาท โสตประสาท ฆานประสาท ชิวหาประสาท และกายประสาท ซึ่งเป็นที่ ๕ นั้นด้วย จึงจะทำให้เกิดการมองเห็น เกิดการได้ยิน เกิดการได้ทราบ เป็นต้น ทางทวารทั้ง ๕ ข้างต้นนั้น และแม้ปราศจากทวารทั้ง ๕ นั้น ตัวมโนเอง ซึ่งเป็นข้อที่ ๖ นั้น ก็คิดรู้ถึงเรื่องอะไรต่ออะไร มีเรื่องรูปเป็นต้นที่ประสบพบผ่านมาแล้วได้ เช่นว่าเมื่อไปเห็นรูปอะไรมาเมื่อเข้านี้ มาบัดนี้ก็นึกถึงคิดถึงรูปที่เห็นเมื่อเข้านั้นได้ โดยไม่ต้องอาศัยตาในปัจจุบัน ดังนี้เป็นวิสัยของมโนเอง

วิถิจิตใจเกี่ยวกับมโนตรงกับระบบมันสมอง

การที่มีมโนต้องเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยทุกทางดังนี้ ก็ไปตรงกับแผนที่ของมันสมอง ดังที่มีแสดงไว้ในพิพิธภณัฑ์กรรมฐานที่ตึก ภปร ดังที่มีแสดงไว้ว่า รูปที่ตาเห็นนั้นก็ไปกระทบประสาทตา แล้วก็ต้องเข้าไปกระทบประสาทอีกอันหนึ่งซึ่งเป็นมันสมองส่วนหนึ่ง จึงจะสำเร็จเป็นการเห็นได้ เสียงเป็นต้นก็เช่นเดียวกัน แปลว่าต้องมี ๒ อย่าง คือจะต้องมีประสาทตาส่วนหนึ่ง และจะต้องมีประสาทที่เป็นมันสมองส่วนหนึ่ง สำหรับรับสิ่งที่เข้าไปทางประสาทตานั้น ต้องมี ๒ อย่าง และอันนี้แหละที่ท่านผู้ศึกษาธรรมะบางท่านเห็นว่า มโนเป็นมันสมอง ก็หมายถึงมันสมองส่วนนั้น แต่ว่าการจะเทียบกับอวัยวะร่างกายนั้น จะเทียบอะไรกับอะไรก็สุดแต่ผู้รู้จะเทียบกันไป แต่พุทธศาสนานั้นได้แสดงเอาสิ่งที่เป็นปรากฏการณ์ของจิตใจเป็นสำคัญ เมื่อปรากฏการณ์ทางจิตใจได้ปรากฏว่า มีมโนอีกอันหนึ่งมาประกอบอยู่ดังนี้ จึงได้แสดงเอาไว้ ก็เป็นอันว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้เกี่ยวกับเรื่องวิถิจิตใจไว้อย่างถูกต้อง และมาตรงกับระบบมันสมองในปัจจุบัน และวิถิจิตใจดังที่กล่าวมาถึงมโนนี้ ดังที่ยกมาเทียบนี้ ทุกคนก็สามารถที่จะพิสูจน์ได้ในบัดนี้ว่า ในเวลาที่ประสาท ๕ ข้างต้น

ปฏิบัติหน้าที่อยู่ จะต้องมิมโนเข้าไปประกอบด้วย จึงจะทำให้การปฏิบัติหน้าที่ของ
ประสาสนั้นสำเร็จ เช่น ตา ก็สำเร็จเป็นการเห็นรูปดังที่กล่าวมาแล้ว ถ้าไม่มีมโน
เข้าไปประกอบแล้ว ตาเห็นรูปจริง แต่ก็เหมือนกับไม่เห็น ถ้าไม่มีมโนเข้าไปเกี่ยว
เสียงที่หูนี้ก็เหมือนกัน หูฟังคือประสาทหูกระทบเสียง แต่ว่าต้องมีมโนเข้าไปเกี่ยว
ด้วยจึงจะได้ยินเสียง ดังเช่นที่กำลังพูดอยู่นี้ ถ้ามโนคือใจของผู้ฟังไม่ตั้งใจฟังไป
พร้อมกับหู คือส่งใจไปคิดถึงเรื่องอื่น เมื่อส่งใจไปคิดถึงเรื่องอื่นเมื่อใด หูก็ดับเมื่อนั้น
คือฟังไม่ได้ยิน ต่อเมื่อส่งใจมาฟังพร้อมกับหูด้วย จึงจะได้ยินทุกถ้อยคำ ถ้ามโน
คือใจของตนเองนั้นออกไปเมื่อใด หูก็ดับเมื่อนั้น ไม่ได้ยินเสียงที่หูนี้ หากจะถามว่า
การที่ไม่ได้ยินนั้น เป็นเพราะหูหนวกหรือไม่ ก็ตอบได้ว่าไม่ใช่เพราะหูหนวก ประสาท
หูยังดี เสียงที่พูดอยู่นี้กับหูก็ยังกระทบกัน ประสาทหูนั้นรับเสียงได้ แต่เพราะมโน
คือใจ คือไม่ได้ตั้งใจฟัง ใจไม่ฟังด้วย เพราะฉะนั้น หูก็ดับ ต้องมโนคือใจ คือตั้งใจ
ฟังด้วย หูจึงจะใช้ได้คือได้ยินเสียงและทราบเรื่อง ทางตา ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย
ก็เช่นเดียวกัน ต้องมโนคือใจ คือต้องมีความตั้งใจเข้าไปประกอบอยู่ ในการดูอะไร
ถ้าไม่มีใจเข้าไปประกอบอยู่ ตาแม้จะตาดีไม่บอด ก็เหมือนตาบอด ไม่เห็น จมูกก็
เหมือนกัน ลิ้นก็เหมือนกัน กายก็เหมือนกัน ต้องมโนคือใจเข้าไปประกอบด้วย
เพราะฉะนั้น ตัวมโนนี้จึงเป็นตัวเชื่อมในระหว่างรูปและนาม ถ้าหากว่าไม่มีมโนเป็น
ตัวเชื่อมแล้ว รูปกับนามก็ต่อกันไม่ได้ คือรูปเองนั้นที่เป็นประสาทต่าง ๆ ก็ไม่สำเร็จ
ประโยชน์คือใช้ไม่ได้ ต่อเมื่อมโนเข้าไปประกอบ ประสาทต่าง ๆ นั้นจึงใช้ได้ และ
ก็ก่อให้เกิดนามธรรม เป็นเวทนา เป็นสัญญา เป็นสังขาร เป็นวิญญาณ ในอารมณ์
นั้น ๆ คือในเรื่องนั้น ๆ เพราะฉะนั้น จึงต้องมีมโนอยู่ดังนี้

ความรู้ทางอายตนะไม่ใช่ตัวปัญญา

และจิตซึ่งเป็นธาตุรู้นี้ ก็ออกรู้เรื่องต่าง ๆ เรื่องรูป เรื่องเสียง เรื่องกลิ่น เรื่อง
รส เรื่องโผฏฐัพพะ คือสิ่งที่กายถูกต้อง อยู่โดยปกติ สัตว์ดิรัจฉานก็มีอายตนะ
มนุษย์ก็มีอายตนะ สัตว์ก็มองเห็นอะไรได้ ได้ยินอะไรได้ มนุษย์ก็มีตามีหูที่เห็นที่
ได้ยินอะไรได้ และก็มีความรู้ทางอายตนะดังกล่าวนี้ด้วยกัน บางอย่างสัตว์มีความรู้
ทางอายตนะยิ่งกว่าคนหรือดีกว่าคนในบางอย่าง ในบางอย่างคนก็มีอายตนะที่ให้อู
อะไรยิ่งกว่าสัตว์ดิรัจฉาน แต่ว่าความรู้ทางอายตนะดังกล่าวมานี้ เป็นความรู้ที่

เป็นไปตามธรรมชาติธรรมดา ยังไม่เรียกว่าเป็นตัวปัญญา มนุษย์นั้นเป็นสัตว์โลก ที่ได้รับนับถือว่ามีพื้นปัญญาแต่กำเนิด เรียกว่า **ชาติปัญญา** ปัญญาที่เกิดมาพร้อมกับชาติ เพราะว่าความเกิดมาเป็นมนุษย์นี้ เกิดมาได้ด้วยอำนาจของกุศลกรรมกรรมที่เป็นกุศล คือเป็นกรรมที่กระทำด้วยความฉลาด กุศลแปลว่ากิจของคนฉลาด แต่ก็เปลอย่างอื่นได้อีก เพราะฉะนั้น เมื่อมีกุศลอันเป็นกิจของคนฉลาด ก็แปลว่าเป็นกรรมของคนมีปัญญา นำให้เกิดมาเป็นมนุษย์ จึงได้มีปัญญาที่เป็นตัวความฉลาด อันสูงยิ่งกว่าความรู้ทางอายตนะนี้มาแต่กำเนิด เพราะฉะนั้น มนุษย์เราจึงมีปัญญาที่เป็นตัวความรู้ทั่วถึง ที่เป็นตัวความฉลาดติดมาแต่กำเนิด มีความรู้ถึงสัจจะคือความจริงของโลกในเรื่องต่าง ๆ และสามารถที่จะนำมาพัฒนาให้เกิดความเจริญขึ้นทั้งทางร่างกาย ทั้งทางจิตใจ ต่างจากสัตว์ดิรัจฉานเป็นอันมาก ที่ก็มีความรู้ทางอายตนะอยู่ด้วยกัน บางอย่างสัตว์มีความรู้ทางอายตนะดียิ่งกว่าคน สัตว์บางชนิดสามารถที่จะเห็นอะไรในกลางคืนในความมืดได้ดียิ่งกว่าคน สามารถที่จะได้สัมผัสทางกายอะไรได้ดียิ่งกว่าคน ดังนั้นเป็นต้น แต่ว่าทำไมสัตว์ดิรัจฉานจึงได้มีภาวะอยู่แค่นั้น ตั้งแต่ดึกดำบรรพ์มาอย่างไร เดียวนี้ก็เป็นอย่างนั้น ไม่มีความเจริญขึ้นในทางร่างกายและในทางจิตใจแต่อย่างใด แต่ว่าคนเรานั้นมีความเจริญทางร่างกายและทางจิตใจขึ้นมาเรื่อย ๆ ทั้งนี้ก็เพราะมีตัวปัญญาที่เป็นพื้นอยู่ และก็มาประกอบสั่งสมปัญญาที่เป็นความรู้เข้าถึงสัจจะที่เป็นตัวความจริงนี้ให้มากขึ้น ๆ พัฒนามาโดยลำดับ

ทางให้เกิดปัญญา

๑๓ และความรู้ที่เป็นตัวปัญญาที่พัฒนามาโดยลำดับนี้ ก็อาศัยความรู้ทางอายตนะนี้แหละมาประกอบกระทำการปฏิบัติปลุกปัญญาต่าง ๆ ด้วยวิธีที่ทางพุทธศาสนาได้ย่อลงเป็น ๓ คือ

ทาง **สุตะ** คือการฟัง หมายถึงทั้งการอ่าน และหมายถึงทั้งการที่ทราบทางอายตนะอย่างอื่น อันการฟังนั้นได้ทางหู อ่านได้ทางตา การทราบนอกจากนี้ก็ได้ทางจมูกทางลิ้นทางกาย อาศัยทางทั้ง ๕ นี้เสริมความรู้ให้มากขึ้น แต่ว่าทางเสริมความรู้เหล่านี้ครั้งโบราณไม่มีตัวหนังสือ ก็ต้องอาศัยหู อาศัยฟังทางหูเป็นข้อสำคัญ จึงได้ยกเอาสุตะคือการสดับฟังขึ้นมาเป็นทางให้เกิดปัญญา และปัญญาที่ได้จากการ

ฟังอันรวมทั้งการอ่าน และการทราบทางจุมุกทางลึ้นทางกายเหล่านี้ ก็รวมเรียกว่า **สุตมัยปัญญา** ปัญญาที่เกิดจากการสดับ

และอาศัย **จินตา** คือความคิด คิดค้นพิจารณาจับเหตุจับผลที่ถูกต้อง เรียกว่า จินตา ก็เป็นทางให้เกิดปัญญา เรียกว่า **จินตามัยปัญญา** ปัญญาที่เกิดทางจินตา คือ ความคิดพินิจพิจารณา

และยังต้องอาศัยการประกอบกระทำ ทำให้มีขึ้นให้เป็นขึ้น อันเรียกว่า **ภาวนา** ที่แปลว่า การกระทำให้มีขึ้นให้เป็นขึ้น ได้แก่ภาคปฏิบัติ ปัญญาที่ได้ทางนี้เรียกว่า **ภาวนามัยปัญญา** ปัญญาที่เกิดจากภาวนา การปฏิบัติทำให้มีขึ้นให้เป็นขึ้น

ทางพุทธศาสนาได้ตรัสแสดงปัญญาไว้ ๓ ทางดังนี้ แต่ก็พึงทราบว่า ทั้ง ๓ ทางเหล่านี้ นั้น คือตัวสุตะ การสดับฟัง จินตา ตัวความคิดพินิจพิจารณา กับภาวนา การปฏิบัติอบรมให้มีขึ้นให้เป็นขึ้นนั้น เป็นทางให้เกิดปัญญา แต่ไม่ใช่ตัวปัญญา

ปัญญาที่แท้จริงต้องเป็นปัญญาที่รู้ทั่วถึงสัจจะ

ตัวปัญญาที่เป็นปัญญาที่แท้จริงนั้น จะต้องเป็นปัญญาที่รู้ทั่วถึงสัจจะ คือ ความจริง ตามเหตุและผล หรือรู้ทั่วถึงเหตุผลตามความเป็นจริง คือว่าปัญญาต้องรวมกับสัจจะคือความจริง เป็นความรู้จริง รู้จริงรู้ถูกต้อง จับเหตุจับผลได้จริงได้ถูกต้อง ในสิ่งอันใด สิ่งอันนั้นเป็นปัญญา เพราะฉะนั้น ปัญญา กับ สัจจะ จึงต้องประกอบกันเป็นความรู้ทั่วถึงจริงหรือเป็นความรู้จริง จึงจะเป็นตัวปัญญา ความรู้ทางอายตนะนั้นเหมือนดังที่สัตว์ดิรัจฉานมีอยู่ และที่คนก็มีอยู่ด้วยกันนั้น เป็นความรู้ที่ยังไม่ให้ความจริงโดยแท้จริง แต่เป็นทางให้เกิดปัญญาที่เป็นความรู้จริงได้ เช่นว่า เมื่อมองดูด้วยตาไปตามถนน คือเมื่อยืนกลางถนนและเมื่อมองดูไปสุดตา จะเห็นว่า ถนนนั้นเล็กเข้ามาทุกที จนถึง ๒ ข้างถนนนั้นรวมเข้ามาเป็นเส้นเดียว เมื่อเรามองสิ่งที่ห่างออกไปจากสายตา จะเห็นว่าเล็กเข้ามาทุกที เช่นว่าเห็นดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ เป็นวงกลม เล็กไม่โตนัก เห็นดวงดาวยิ่งเล็กลงไปอีกที่มีอยู่บนท้องฟ้า เพราะเหตุว่ามีขอบเขตของตาและหู เช่นตาก็ดูได้เห็นชัดเจน และก็เห็นใกล้เคียงกับความเป็นจริง ในรูปร่างสัณฐานโนเมื่ออยู่ใกล้ แต่เมื่อไกลออกไปแล้วจะเห็นไม่ชัด และสิ่งที่ใหญ่ ก็ยังเห็นเล็กเข้า ๆ จนเห็นเล็กที่สุด แต่ความจริงนั้นถนนไม่ได้เล็กเข้าอย่างนั้น ถนนก็ยังคงเป็นถนนอยู่ตามเดิมนั้นแหละ แต่ตาคนเห็นอย่างนั้น เพราะฉะนั้น จึงเชื่อตา

ไม่ได้ เมื่อตาเห็นอย่างนั้น จะบอกว่าถนนนี้สายนี้ตรงที่ยืนอยู่นั้นโต แต่ว่าข้างหน้านั้น เล็กเข้า ๆ ทุกที จะไปเชื่อตาอย่างนี้ไม่ได้ หูก็เหมือนกัน จะไปเชื่อหูก็ได้ ยิงไปมีความยึดถือ มีสมมติมีบัญญัติเข้ามาอีก ก็ยิ่งทำให้เกิดความเข้าใจผิดในเรื่องเสียงอีก เป็นอันมาก ดังคนเราได้ยินเสียงลมพัด ก็ไม่รู้สีกว่าอะไร เป็นลมพัดอยู่ อยู่ อยู่มา แต่ว่าถ้าได้ยินเสียงคนพูด ถ้าเป็นแจกพูด หรือว่าฝรั่งพูดที่เราไม่รู้ภาษาของเขา เราก็ไม่รู้อะไร ก็เฉย ๆ แต่ว่าถ้าได้ฟังคนไทยพูดที่รู้ภาษากัน หรือคนพูดภาษาอื่นที่รู้ภาษากันแล้ว ก็รู้ว่าเขาพูดนิทานบ้าง เขาพูดสรรเสริญบ้าง เขาพูดเรื่องนั้นบ้าง เรื่องนี้บ้าง ใจก็เลยไปยึดถือในเสียงซึ่งปรากฏออกมาเป็นภาษา แล้วก็มีสมมติมีบัญญัติเป็นโน่นเป็นนี่อะไรต่าง ๆ ตามที่โลกได้บัญญัติกันขึ้น จึงได้มีความเข้าใจผิดในเสียงว่าเป็นสรรเสริญบ้าง ว่าเป็นนิทานบ้าง ความยึดถือในเสียงนั้นว่าเป็นอย่างนั้น ก็เขายึดถือกันอย่างนั้น ก็ต้องยึดถือไปตามกัน แต่ว่าเมื่อไปยึดถือเป็นจริง ก็ทำให้เกิดความสบายใจบ้างไม่สบายใจบ้าง เพราะว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นสิ่งสมมติบัญญัติกันขึ้น ก็ไม่ต่างอะไรกับเสียงลมที่พัดอยู่ ๆ มาที่ฟังแล้วก็ไม่รู้ว่าเป็นอะไร ก็ไม่เป็นอะไร

ปัญญา ในอริยสัจเป็นปัญญาสูงสุด

และนอกจากนี้ยังมีอื่น ๆ อีกมาก ตลอดจนถึงความคิดทางใจที่เกิดขึ้นจากการที่ได้เห็นได้ยินนั้น ก็เป็นไปต่าง ๆ ซึ่งก็ถูกบ้างไม่ถูกบ้าง หรือว่าผิดมากถูกน้อย อะไรเหล่านั้นเป็นต้น ก็ขาดปัญญาที่เป็นความรู้จริงดังที่กล่าวนี้นั่นเอง เพราะฉะนั้น คนเราจึงได้มีความฉลาด ที่รู้จักใช้ความรู้ทางตาทางหูนี้เอง มาพัฒนาขึ้นให้เป็นความรู้ที่เข้าถึงความจริงขึ้นได้โดยลำดับ คือรู้จักว่าอำนาจของตาของหูเป็นต้นนี้มีขอบเขตอย่างไร และสิ่งที่ตาเห็นนั้น เช่นว่าเห็นถนนตรงที่ยืนอยู่ใหญ่ ข้างหน้าเล็ก เห็นดวงเดือนดวงตะวันเล็ก ดาวยิ่งเล็กขึ้นไปอีกนั้น ความจริงนั้นไม่ใช่อย่างนั้น ดวงอาทิตย์นักวิทยาศาสตร์บัดนี้ก็พบว่าใหญ่ยิ่งกว่าโลก ดวงดาวต่าง ๆ ก็ต่างว่าเป็นดวงอาทิตย์บ้าง เป็นดาวบริวารต่าง ๆ บ้างเป็นต้น ซึ่งล้วนแต่ใหญ่โตทั้งนั้น ไม่ใช่เล็กอย่างนั้น นี่อาศัยความรู้ที่เกิดจากจินตา เอาการดูการเห็นนั้นแหละมาคิดพินิจพิจารณา และก็เอามาพิสูจน์ทดลองต่าง ๆ เป็นภาคปฏิบัติ จนถึงกับจับได้ คือจับสัจจะคือความจริงได้ เป็นขั้น ๆ เป็นตอน ๆ ขึ้นมา จึงมีความรู้ที่พัฒนาขึ้นมาจนถึงปัจจุบัน พระพุทธเจ้าเองก็ทรงพัฒนาความรู้ดังกล่าวนี้แหละขึ้นมาเป็นบารมี คือ

เป็นความรู้ที่ถูกต้องขึ้นโดยลำดับ จนถึงได้ตรัสรู้อรุณรังสี ๔ ทำทุกข์ให้สิ้นไป เป็นอันว่าได้ทรงพัฒนาความรู้ทางจิตใจขึ้นมาจนถึงที่สุด ส่วนในทางโลกก็มีการพัฒนาความรู้ขึ้นมาอีกมากมายดังที่ปรากฏนี้ ทั้งในด้านสร้างทั้งในด้านทำลาย แต่ความรู้ของพระพุทธเจ้าที่เป็นปัญญาบารมีนั้น เป็นความรู้ที่ยิ่งไปกว่าความรู้ในทางโลกนี้ เพราะเหตุว่ามีความรู้ในอรุณรังสี ๔ ซึ่งทรงรู้จักเหตุผลในด้านเป็นทุกข์ ทรงรู้เหตุผลในด้านความดับทุกข์ ส่วนในทางโลกนั้นมีความรู้เหตุผลในด้านสร้าง ในด้านทุกข์ ไม่ได้มุ่งถึงความดับทุกข์ เพราะฉะนั้น จึงได้มีการสร้างกันทั้งในด้านเกื้อกูล ทั้งในด้านทำลายดังที่ปรากฏอยู่ แต่พระพุทธเจ้านั้นทรงตรัสรู้ถึงว่า ความรู้ในทางโลกนั้นจะมากเท่าไรหรือก็ตาม แต่ก็ยังเป็นไปในด้านก่อทุกข์อยู่ร่ำไป เพราะยังดับตัณหา คือความดิ้นรนทะยานอยากไม่ได้ เมื่อดับตัณหาได้จึงดับทุกข์ได้ เพราะฉะนั้น จึงได้ตรัสรู้ทั้งในด้านทุกข์ ทั้งในด้านดับทุกข์ ซึ่งเป็นปัญญาในอรุณรังสีอันนับว่าเป็นปัญญาสูงสุด อันนี้ก็เป็ผลจากปัญญาบารมีที่ทรงได้บำเพ็ญมาโดยลำดับนั่นเอง

๕ กันยายน ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๒๕ ทศพิธราชธรรม ข้ออาชชวะ

อาชชวะ ความเป็นผู้ตรง

จะแสดง ทศพิธราชธรรม ข้อ ๔ คือ อาชชวะ

อาชชวะ แปลว่า ความเป็นผู้ตรง อันคำว่า “ตรง” นี้ ก็มีปัญหาว่า ตรงไปไหน ตรงไปอย่างไร ที่พูดกันนั้นมีความหมายถึงตรงไปตามเรื่องราวที่เกิดขึ้น เช่น เมื่อได้ตามเรื่องใดเรื่องหนึ่งกับผู้ใดผู้หนึ่ง ก็มีการเตือนว่าให้พูดไปตามตรง เช่น ได้ทำไปอย่างไรก็พูดอย่างนั้น ตรงตามเรื่องราวที่เป็นไปแล้ว หรือตามเรื่องราวที่เป็นจริง อีกอย่างหนึ่งมักพูดกันว่า ตรงคือซื่อสัตย์สุจริต โดยมุ่งเอาสัตย์คือความจริง สุจริตคือความประพฤติดีเป็นที่ตั้ง เมื่อสัตย์ หรือสัตย์จะ ความจริงเป็นอย่างไร ก็ตรงไปอย่างนั้น มักจะใช้หมายทางวาจา คือพูดตามตรงดังกล่าวข้างต้น สุจริตนั้นคือความประพฤติดี ตรงต่อสุจริตก็คือประพฤติตรงต่อความดี และคำว่า ตรง นี้ ก็ใช้คำว่า ซื่อ เป็นความหมายของตรงด้วย ตรงคือซื่อ และก็มีเป้าหมายของความตรงดังเช่นที่กล่าว และที่มักจะพูดในความหมายถึงว่า ซื่อตรง ก็คือมีความไม่คิดคดทรยศ หรือซื่อสัตย์สุจริตดังกล่าวนั้น ต่อองค์การหรือบุคคลที่พึงซื่อสัตย์สุจริต รวมถึงต่อมิตรสหายทั้งหลาย เพราะว่าองค์การหรือบุคคลดังกล่าวนั้น เป็นบุคคลหรือเป็นองค์การที่ตนเองไม่พึงคิดคดทรยศ และมิตรสหายก็เช่นเดียวกัน ไม่เป็นบุคคลที่มิตรสหายด้วยกันพึงคิดคดทรยศต่อกัน

ตรงมักหมายถึงตรงในทางที่ดี

อันคำว่า ความคิดคดทรยศ นั้น ก็มีความหมายว่าไม่ตรงอยู่ในตัวแล้ว คดก็คือไม่ตรง คิดคดก็คือคิดไม่ตรง ทรยศก็หมายถึงคิดทำให้เสื่อมเสีย ยศ อันหมายถึงเสื่อมเสีย เกียรติยศ ยศคือเกียรติชื่อเสียง เสื่อมเสีย อีสริยยศ ยศคือความเป็นใหญ่ บริวารยศ ยศคือบริวาร เมื่อคิดทำให้เสื่อมเสียต่าง ๆ ก็รวมเข้าในคำว่าทรยศต่อบุคคลหรือองค์การที่พึงจงรักภักดี ซื่อสัตย์สุจริต คำว่า ตรง นั้น จึงมักใช้พูดกัน หมายถึงตรงในทางที่ดีดังเช่นที่กล่าวนั้น แต่อันที่จริงคำว่าตรงนี้เป็นคำกลาง ๆ ดัง

ที่ได้ตั้งเป็นปัญหาขึ้นว่า ตรงไปไหน หรือตรงต่ออะไร ตรงอย่างไร คนที่เป็นศัตรูกันหรือคนที่เป็นคู่แข่งกัน คนที่กำลังทำเพื่อเอาชนะกัน ต่างฝ่ายต่างก็มีเป้าหมายของตน คือว่าความชนะ ต้องการจะให้อีกฝ่ายหนึ่งแพ้ เพราะฉะนั้น การปฏิบัติของแต่ละฝ่ายนั้น จึงตรงไปตามเป้าหมายของตน คือมุ่งที่จะทำลายล้าง หรือมุ่งที่จะแข่งขันเอาชนะของตน ก็ตรงไปตามเป้าหมายของตน ในการกระทำที่ตรงไปตามเป้าหมายของตนนั้น ก็จะต้องมีการทำให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งต้องแพ้ด้วยวิธีต่าง ๆ ด้วยการหลอกลวงก็ตาม ด้วยการทำลายอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม ดังนั้นก็เป็นตรงเหมือนกัน แต่ตรงไปในทางไม่ดี ทำลายล้างกัน

เอาชนะหมายถึงตรงในทางดี ชื่อสัตย์สุจริต

แต่อีกอย่างหนึ่งนั้นตรงไปทางดี ดังที่เรียกว่าชื่อสัตย์สุจริตดังที่กล่าวนั้น และเป็นข้อที่ยกขึ้นสอนทุกคนให้เป็นผู้ตรงต่อหน้าที่การงานของตน ต่อมิตรสหายของตน ต่อองค์การหรือหลักการของตน เช่น เป็นคนไทยก็ตรงหรือชื่อตรงต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ของตน อันเป็นหลักไตรรงค์ของชาติ และองค์พระมหากษัตริย์เอง ก็ทรงปฏิบัติอยู่ในรัฐธรรมนูญนี้ คือความตรง ที่พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอัธยาศัยประกอบด้วยความตรง ปราศจากมายาสาไทย ดำรงในสัตย์สุจริต ชื่อตรงต่อพระราชสัมพันธมิตร พระราชวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งปวง และประชาชน ไม่ทรงคิดร้ายโดยอุบายผิดยุติธรรม แม้ความที่ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจอันเป็นส่วนเหตุ ถูกตรงต่อความต้องการที่เป็นส่วนผล ด้วยกำลังพระปัญญาปรีชาสามารถ จัดเป็น อาชชวะ คือความเป็นผู้ตรง ความมีอัธยาศัยตรง ปฏิบัติชื่อตรง ปราศจากมายาสาไทย ไม่ปฏิบัติลวงกันหรือหลีกเลียงแอบแฝง อันเป็นความหมายของคำว่าอาชชวะในข้อนี้

ปัญญาแท้จะต้องรู้ตรงต่อความเป็นจริง

ทศบารมีข้อ ๔ คือ ปัญญา กับทศพิธราชธรรมข้อ ๔ คือ อาชชวะ ความเป็นผู้ตรง ดูเป็นถ้อยคำ เป็นคนละความกัน แต่เมื่อเพ่งพินิจเข้าจริงจะเห็นว่า เนื่องกันอย่างใกล้ชิด เพราะปัญญาจะต้องมีความตรงจึงจะเป็นปัญญาแท้ คือจะต้องรู้ตรง

ต่อความเป็นจริง ไม่ผิดไปจากความเป็นจริง เช่นจะต้องรู้ตรงต่อเหตุผลที่เป็นจริง ไม่ผิดไปจากความจริง ถ้าคัดต่อเหตุผลที่เป็นจริงหรือคัดต่อความจริง ก็มีใช้ปัญญา แต่เป็นโมหะ ความหลง อวิชชา ความไม่รู้ คือความรู้ไม่ถูกไม่ตรง ปัญญาจึงต้องมีความตรง และความตรงก็จะต้องประกอบด้วยปัญญา จึงจะเป็นความตรงแท้ คือตรงต่อเหตุผล ตรงต่อความถูกต้อง ตรงต่อธรรม ตรงต่อวินัย ตรงต่อคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า มีคำพูดว่า ชื่อ โง่ ก็คือชื่อ หรือตรงที่ขาดปัญญา ดังเรื่องเถรตรง หรือเถรสองบาตร เรื่องเถรตรงคือเรื่องของพระแก่รูปหนึ่ง ที่มุ่งจะถือปฏิบัติตรงเป็น อุชุปฏิบัติโน ปฏิบัติตรงแล้ว จะเดินไปไหนก็เดินตรง ไม่ยอมเหลียวหลังอะไร พบตอไม้กอไผ่ขวางหน้าก็ไม่ยอมหลีก เดินบุกตรงเข้าไป ก็ต้องติดอยู่กลางกอไผ่ เรื่องของเถรสองบาตรก็คือ พระเถระผู้เป็นอุปัชฌาย์อาจารย์ ฉันทสิขบาตรแล้ว ก็ส่งดูบาตรที่มีรูรั่วทะลุ ว่ามากถึงกับขาดเป็นบาตรครองตามพระวินัยแล้วหรือยัง ส่งดูหลังจากฉันทแล้วทุกวัน พระทั้งหลายผู้เป็นศิษย์เห็นอาจารย์ส่งดูบาตรหลังจากฉันทเสร็จแล้วอยู่ทุกวัน ก็ส่งดูบาตรของตนตามอาจารย์บ้าง โดยไม่รู้เหตุผล คิดว่าเป็นข้อวัตรหรือธรรมเนียม ที่ฉันทสิขบาตรแล้วจะต้องส่งดูบาตร ก็ต้องทำตามอาจารย์ ทั้ง ๒ เรื่องนี้เป็นเรื่องแสดงนิทสสนะของความตรงหรือความซื่อที่ขาดปัญญา ความเป็นผู้ตรงด้วยปัญญาจึงถูกต้อง ปัญญา กับ อวิชชา คือความเป็นผู้ตรง จึงต้องประกอบไปด้วยกัน ดังนี้

ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจถูกต้อง

อวิชชา คือความเป็นผู้ตรงนี้ ได้กล่าวแล้วว่า แม้ความที่พระมหากษัตริย์ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจอันเป็นส่วนเหตุ ถูกต้องต่อความต้องการที่เป็นส่วนผล ด้วยกำลังพระปรีชาปัญญาสามารถ ก็เป็นความตรง คือตรงต่อความจริง รู้ตรงต่อความจริง เพราะฉะนั้น การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีโครงการพระราชดำริช่วยประชาชนต่าง ๆ และได้เสด็จพระราชดำเนินไปเอง ทรงพบปะประชาชน ได้ถามถึงความเป็นไปของการอาชีพเป็นต้น ทอดพระเนตรดูแหล่งประกอบอาชีพต่าง ๆ จึงได้ทรงมีพระปัญญาคือความรู้ที่ถูกตรง ตามเหตุผล เพราะฉะนั้นโครงการพระราชดำรินั้นเนื่องมาจากพระราชดำรินั้น จึงมีลักษณะมุ่งที่จะแก้ไขปัญหาในจุดที่ต้องการแก้ไขอย่างรีบด่วน ซึ่งประชาชนไม่สามารถจะรอได้ ทั้งเป็น

จุดที่จำเป็นต้องได้รับการแก้ไขอย่างแท้จริงในพื้นที่นั้นโดยถูกต้อง ได้ทรงพระราชดำริชัดเจนว่า จะต้องถือจิตวิทยา ต้องไปเร็วที่สุด หลักจิตวิทยาและแนวทางที่จะมุ่งแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าให้ประชาชน จะเห็นได้จากกรณีของโครงการแพทย์หลวง และแพทย์พระราชทาน ซึ่งเริ่มในปี ๒๕๐๘ ตลอดจนโครงการธนาคารข้าว และธนาคารโคกระบือ ทุกสิ่งเหล่านี้ เป็นสิ่งที่เกษตรกรไทยต้องการอย่างมากมาย เพราะขาดแคลนอยู่ในด้านชนบท เพราะฉะนั้น โครงการตามพระราชดำริจึงเป็นการช่วยเหลือเสริมงานตามโครงการในระบบปกติของรัฐนั่นเอง โครงการตามพระราชดำรินั้น จึงมิได้มีวัตถุประสงค์ที่จะเข้ามาแย่งงานของรัฐ หรือมีลักษณะซ้ำซ้อนกับงานของรัฐ ทั้งนี้เพราะไม่มีพระราชประสงค์ที่จะให้แผนงานปกติของหน่วยงานใด ๆ ที่มีอยู่เดิม ต้องหยุดชะงักหรือเสียหายได้ ด้วยเหตุนี้ ที่ใดหรือสิ่งใดที่รัฐทำอยู่และได้ผลดีอยู่แล้ว ก็จะไม่มีการพระราชดำริเข้าไปในที่นั้น แต่ไปมีทำในที่อื่นที่เหมาะสม ตามหลักการพัฒนาประการหนึ่งตามโครงการพระราชดำริก็คือหลักสังฆทานในพุทธศาสนานั้นเอง หมายความว่า พื้นที่ใดเหมาะสม มีบรรยากาศที่สมควรได้รับการพัฒนา ก็พิจารณาจากสภาพภูมิประเทศ ความกระตือรือร้นของคน ตลอดจนสภาพทางเศรษฐกิจของสังคม ของชุมชน จึงได้มีโครงการพระราชดำริที่จะทำ เพราะการพัฒนาจะต้องเป็นไปตามภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์ และสังคมวิทยาเกี่ยวแก่นิสัยใจคอของคน จะไปบังคับให้คนคิดอย่างอื่นไม่ได้ ต้องแนะนำเขา เข้าไปช่วยเหลือ เข้าไปดูว่า เขาต้องการอะไรจริง ๆ แล้วก็อธิบายให้เขาเข้าใจหลักการ เข้าไปพัฒนาก็จะเกิดผลอย่างยิ่ง คือไม่ใช่ไปบังคับเขาให้รับอย่างนั้นอย่างนี้ แต่ไปคล้าย ๆ กับไปถามว่า ชาวชนบทในกลุ่มนั้นมีความประสงค์ มีความต้องการอย่างไร จึงจะช่วยในสิ่งที่เขาต้องการ และจากการที่ได้เสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมเยียนราษฎรประชาชนในที่ต่าง ๆ ทำให้ทรงทราบปัญหาต่าง ๆ ของประชาชนเป็นอย่างดี มีพระราชประสงค์อันแรงกล้าที่จะมุ่งแก้ปัญหาให้ประชาชน มีความอยู่ดีกินดี ทำให้มีพระราชดำริโครงการในลักษณะเป็นการริเริ่มสิ่งใหม่ ๆ ในการแก้ปัญหาอยู่เสมอ ทั้งนี้โดยที่จะทรงใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เพื่อศึกษาค้นคว้าทดลอง และทรงปรึกษากับผู้เชี่ยวชาญในเรื่องนั้น ๆ จนกระทั่งแนพระราชดำริว่า โครงการนั้นจะให้ผลดี เป็นประโยชน์แก่ประชาชนและประเทศชาติอย่างจริงแท้ จึงมีโครงการพระราชดำรินำไปปฏิบัติในที่ต่าง ๆ โดยมีลักษณะคล้ายกับเป็นการ

เริ่มต้นให้รัฐบาลก่อน เพราะบางครั้งโครงการอาจจะแลดูใหญ่โตกว้างขวาง เป็นโครงการระดับชาติ ทำให้รัฐบาลไม่แน่ใจ แต่เมื่อทรงริเริ่มไปแล้ว รัฐบาลเห็นว่าเป็นประโยชน์อย่างแท้จริง ก็จะเข้ามาสนับสนุน ค้ำจุน ภัยกับทรงทำเป็นแบบที่เรียกว่าเป็นโครงการแนะนำ เป็นการที่จะนำให้รัฐบาลได้เข้าไปพิจารณาและจัดทำต่อไป

ทรงใช้ปัญญาและอาชชวะคือวิธีการที่ถูกต้อง ไปพร้อมกัน

เพราะฉะนั้น สิ่งที่พระองค์ได้ทรงจัดทำนั้น จึงทำไปด้วยวิธีการที่ถูกต้อง ด้วยอาศัยใช้ปัญญาคือความรู้อันถูกต้อง เพราะว่าการแก้ไขทั้งปวงนั้น ต้องมีปัญญาจับเหตุจับผลให้ถูกต้อง และต้องเข้าไปแก้ตรงที่เหตุ ถ้าหากว่าแก้ไม่ตรงเหตุ ก็ไม่ได้ผลที่ต้องการ ต้องแก้ตรงต่อเหตุ จึงจะได้ผลที่ต้องการ เป็นข้อที่เป็นนิทสสนะว่า อันปัญญากับอาชชวะคือความตรงนั้น ต้องไปด้วยกัน ทศบารมีข้อ ๔ คือปัญญากับทศพิธราชธรรมข้อ ๔ คืออาชชวะ คำต่างกันแต่ว่าต้องไปด้วยกันดังนี้ จึงจะสำเร็จเป็นประโยชน์ได้

อาชชวะเป็นข้อที่ทุกคนพึงปฏิบัติ

และอาชชวะคือความตรงข้อนี้ ก็เป็นข้อที่บุคคลทั่วไปจะพึงประพฤติปฏิบัติ เพราะว่าบุคคลทั่วไปนั้น ย่อมมีภาวะ มีหน้าที่ของตนที่จะพึงปฏิบัติต่อกันในทางดี ไม่ใช่ปฏิบัติต่อกันในทางชั่วร้าย เช่นว่า เมื่อมีภาวะคือความเป็น เช่นเมื่อเกิดเป็นมนุษย์ขึ้นมา ก็มีหน้าที่ ๑ จะพึงปฏิบัติให้เหมาะแก่ภาวะเป็นมนุษย์ อันเรียกว่า มนุสสธรรม หรือ มนุษยธรรม ดังที่กล่าวแล้ว และเมื่อมีภาวะเป็นคนไทย เป็นพลเมืองไทย ก็มีหน้าที่ที่จะพึงปฏิบัติในฐานะเป็นคนไทย เป็นพลเมืองไทย เพื่อให้ประเทศชาติพร้อมทั้งสถาบันต่าง ๆ ของประเทศชาติ ดังที่ประมวลเข้าเป็นไตรรงค์ดังกล่าวนั้น ดำรงอยู่ด้วยดี เหมือนอย่างว่าร่วมอยู่ในเรือเดียวกัน ก็จะต้องช่วยกันประคับประคอง คนที่อยู่ในเรือลำเดียวกันนั้น ตลอดถึงเรือให้แล่นไปด้วยดี ไม่ให้เป็นอันตรายต่าง ๆ เพราะอยู่ร่วมเรือลำเดียวกัน และเมื่อได้รับตำแหน่งหน้าที่โดยแต่งตั้งอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือโดยสมมติบัญญัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ปฏิบัติตรงต่อหน้าที่ซึ่งพึงปฏิบัติตาม

ที่ได้รับแต่งตั้ง หรือโดยสมมติบัญญัตินั้น ๆ เหล่านี้ล้วนแต่จะต้องใช้ความตรงประกอบอยู่ด้วยทั้งนั้น ตลอดจนถึงอยู่ในครอบครัวเดียวกัน เป็นสามีภรรยา กัน เป็นพ่อแม่ เป็นลูกกันเป็นต้น ก็จะต้องมีความตรงต่อกันในฐานะทั้งปวงดังกล่าวนั้น ซึ่งเป็นไปในทางดี ในทางเกื้อกูลกันให้มีความสุข และเมื่อได้รับตำแหน่งหน้าที่เป็นผู้ปกครอง ตั้งแต่ชั้นต่ำขึ้นมาจนถึงชั้นสูง ก็ย่อมมีหน้าที่ที่จะพึงปฏิบัติ ทั้งหมดนั้นก็เพื่อความ สุข ความเจริญของส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งนั้น เพื่อรักษาไว้ซึ่งองค์การ หรือบุคคลที่ พึงรักษา เช่นรักษาประเทศชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ รักษาสถาบันที่ย่อย ๆ ลงมาของตน ๆ ด้วยดี ต่างมีหน้าที่ที่จะพึงปฏิบัติ เพื่อดำรงรักษา เพื่อส่งเสริมไป ในทางดีด้วยกันทุก ๆ อย่าง เป็นมิตรเป็นสหายกันก็ต้องเกื้อกูลกัน และแม้ว่าเมื่อ อยู่ด้วยกัน แต่เกิดโกรธแค้นขัดเคืองเป็นศัตรูกันขึ้น ก็ยังมีหลักของพระศาสนา คือ หลักของความสุจริตกาย สุจิตวาจา สุจิตใจ หลักของกฎหมายบ้านเมืองที่จะพึง ประพฤติปฏิบัติ ก็จะต้องงดเว้นไม่กระทำต่อกันในทางที่ผิดหลักสุจริต หรือเรียกว่า หลักศีลธรรม หลักกฎหมายบ้านเมือง เหล่านี้เป็นข้อที่ควรปฏิบัติ ก็ควรจะต้องมีความ ตรงต่อศีลธรรม ต่อกฎหมาย แม้เป็นศัตรูกัน

ความเป็นผู้ตรงจำเป็นต้องใช้ปัญญา

เพราะฉะนั้น จึงจำเป็นต้องการความเป็นผู้ตรง ในลักษณะของความซื่อตรง ซื่อสัตย์สุจริต ต่อการปฏิบัติหน้าที่การงานทั้งหลาย ต่อกันและกัน ต่อหลักศีลธรรม เช่นหลักสุจริต ต่อหลักกฎหมายบ้านเมืองดังกล่าว และเมื่อเป็นดังนี้แล้ว จึงจะอยู่ ด้วยกันเป็นสุข ในการที่จะปฏิบัติดังนี้ได้ ก็จำเป็นที่จะต้องใช้ปัญญา จับเหตุจับผล เช่นจะต้องให้รู้ว่า ในการปฏิบัติตรงนั้น จะปฏิบัติตรงอย่างไรจึงจะเกิดผลดี โดยจับ เหตุจับผลให้ถูกต้อง เช่นว่าต้องการผลอะไรซึ่งเป็นผลสำเร็จ ก่อให้เกิดประโยชน์สุข เกื้อกูลตามที่ต้องการ ก็ปฏิบัติให้ตรงต่อเหตุซึ่งจะให้เกิดผลเช่นนั้น จึงจะต้องมีความรู้ ซึ่งเป็นตัวปัญญา ว่าเป็นเหตุของผลเช่นนั้น ถ้าไปปฏิบัติเหตุผิด คือต้องการปฏิบัติ เหตุให้เกิดประโยชน์ แต่ไปปฏิบัติเหตุให้เกิดโทษ แทนที่จะได้รับประโยชน์ แต่กลับ ได้รับโทษซึ่งมีอยู่เป็นอันมาก เพราะเป็นการใช้ความตรงไปในทางที่ผิด เพราะ ฉะนั้น จึงต้องมีปัญญาจับเหตุจับผลให้ถูกต้อง เป็นตัวปัญญาคู่กันไปเป็นความตรง จึงจะเป็นความตรงที่เป็นประโยชน์ และตัวปัญญานั้นสรุปเข้าก็คือ อายโกศล ความ

ฉลาดรู้ในทางเจริญ อุปายโกศล ความฉลาดรู้ในทางเสื่อม อุปายโกศล ความฉลาดรู้ในทางหรือในวิธีปฏิบัติที่จะให้พ้นจากความเสื่อมเข้าสู่ความเจริญ นี่เป็นหลักสำคัญของปัญญา ซึ่งจะต้องให้มีคู่กันอยู่กับความตรงเสมอ

ปฏิบัติใช้ปัญญาคอยระงับใจของตนเอง

และประการสำคัญนั้น จะต้องรู้จักว่าอย่าตรงไปทางโลก โกรธ หลง ถ้าตรงไปทางโลก โกรธ หลง แล้วเป็นโทษมหันต์ ให้ตรงไปทางอโลภะ อโทสะ อโมหะ ในทางที่ถูกต้องทั้งหลาย นั่นจึงจะมีคุณอนันต์ จึงต้องปฏิบัติใช้ปัญญาอันนี้แหละ คอยระงับใจของตัวเอง ดูใจของตัวเองว่า ถ้ากำลังโลก โกรธ หลงอยู่ โลกโกรธหลง ก็จะสั่งให้ทำอย่างนั้นอย่างนี้ นั่นผิด แต่เมื่อใจสงบโลก สงบโกรธ สงบหลง ใจมีความสำนึกในหน้าที่ มีความรู้จักโทษของโลก โกรธ หลง ของอกุศลทุจริตต่าง ๆ แล้ว ก็จะเห็นทางปฏิบัติอันถูกต้อง ก็ปฏิบัติตรงไปสู่ทางที่ถูกต้องนั้น อันนี้จึงจะทำให้เกิดประโยชน์ เพราะฉะนั้น ทุกคนจึงต้องปฏิบัติให้มี อูชฺฐ คือความตรงดังกล่าวนี้นี้ ประกอบด้วยปัญญา

๑๑ กันยายน ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๒๖ วิริยบารมี

วิริยะ ความเพียร

จะแสดง วิริยบารมี ข้อที่ ๕

สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อเป็นพระโพธิสัตว์ยังมีได้ตรัสรู้ ก็ได้ทรงเปี่ยมด้วยความพยายามที่เรียกว่า วิริยะ แปลว่า ความเพียร อันจัดเป็นพระบารมีข้อหนึ่งของพระองค์ที่ได้ทรงบำเพ็ญมาโดยลำดับ คำว่า วิริยะ หรือ ความเพียร ตามศัพท์ แปลว่า ความเป็นวีระ คือคนกล้า หมายความว่ากล้าทั้งในทางไม่ทำ ทั้งในทางทำ จึงยังเป็นคำกลาง ๆ เพราะเป็นอุปการะในทางชั่วก็ได้ ในทางดีก็ได้ จะทำชั่วก็ต้องอาศัยความเพียร คือต้องกล้าที่จะไม่ทำดี กล้าที่จะทำชั่ว จะทำดีก็ต้องอาศัยความเพียร คือต้องกล้าที่จะไม่ทำชั่ว กล้าที่จะทำดี

ปธาน การตั้งความเพียร

ทางพระพุทธศาสนาสอนให้เพียรแต่ในทางดี คือให้กล้าที่จะละเว้น ไม่ทำชั่ว ให้กล้าที่จะทำดี ดังที่สอนให้มี ปธานะ การตั้งความเพียร ๔ สถาน ได้แก่

๑. เพียรระวังบาปอกุศลที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น
๒. เพียรละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว
๓. เพียรทำบุญกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น
๔. เพียรรักษาบุญกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว ให้ตั้งอยู่และให้เจริญยิ่งขึ้น

อิทธิบาท ธรรมที่ให้บรรลุถึงความสำเร็จ

ในการตั้งความเพียรดังกล่าวนี้ ให้มี

๑. ฉันทะ ความพอใจ
๒. วิริยะ ความเพียรพยายาม
๓. จิตตะ ความเอาใจใส่ ไม่ทอดธุระ
๔. วิมังสา ความพิจารณาใคร่ครวญ

ทั้ง ๔ นี้เรียกว่า อิทธิบาท แปลว่า ธรรมที่ให้บรรลุถึงความสำเร็จ ความเพียรที่มีลักษณะเป็นปธาน และอิทธิบาทดังกล่าวนี้ สรุปลงได้เป็น ๒ คือ กล้าที่จะไม่ทำชั่ว และกล้าที่จะทำดี

ความเกียจคร้านเป็นข้าศึกของความเพียร

ข้าศึกของความเพียรคือความเกียจคร้าน ตามศัพท์ว่า โกลัซชะ ความนอนจม เมื่อกำจัดความเกียจคร้านได้แล้ว จึงจะตั้งความเพียรขึ้นได้ และความเพียรจะล้มเหลวลงเมื่อเกิดความเกียจคร้านขึ้นเต็มที่ ถ้าไม่ถึงล้มก็อ่อนแอลง ลักษณะความทรงตัวอยู่อย่างเข้มแข็งของความเพียรเรียกว่า ธาตุ กำหนดเป็น ๓ วาระ คือ เริ่มต้น (อาร์มธาตุ) ดำเนิน (นิกกมธาตุ) ก้าวหน้า (ปรักกมธาตุ) ถ้าอ่อนแอล้มเหลวลงระยะใดระยะหนึ่งก็เพราะเกียจคร้านนั้นแหละ เหตุของความเกียจคร้านมีหลายอย่างเป็นต้นว่า ความติดสุข สนุกสบาย ความกลัวลำบากตรากตรำ ความมั่งง่าย ความผัดวันประกันพรุ่ง ถ้าปล่อยให้หมีครอบงำอยู่เป็นอาจิส ก็จะทำให้สร้างสันดานเกียจคร้านขึ้น ทำให้เป็นคนทำอะไรหยาบโหยงมั่งง่าย ไม่สำเร็จ ทั้งการงานเสียดาย ๆ ไม่เช่นนั้น ก็หลีกเลี่ยงการงาน หนักไม่เอาเบาไม่สู้ ทำอะไรไม่เป็นขึ้นเป็นอัน

พระพุทธศาสนาสรรเสริญความเพียรชอบ

เหตุของความเพียรในทางตรงกันข้ามก็มีหลายอย่างเหมือนกัน เป็นเหตุในทางไม่ดีก็มี ในทางดีก็มี ในทางไม่ดีนั้นเป็นต้นว่า ความอยากได้ ความโกรธ ความลุ่มหลง เป็นเครื่องดันใจให้กล้า ให้เพียรพยายามไปตามแรงส่งของความอยาก ความโกรธ ความหลงไหล สุราก็เป็นเหตุอีกอย่างหนึ่ง ไม่ดื่มสุรายังไม่กล้า ต้องดื่มสุราย่อมกายย่อมใจเข้าไป จึงกล้าแบบที่เรียกว่า “เห็นช้างเท่าหมู” ก็คือยอมใจให้กล้าอย่างหย่อนสตินั่นเอง เพราะถ้าสติยังดีอยู่ก็ไม่กล้า จึงต้องหาทางลดสติลงไปเสีย ส่วนในทางดีนั้นเป็นต้นว่า กุศลฉันท ความพอใจต้องการกุศล ความดี ความมีสติ รักษาใจให้ไม่ประมาท ความเมตตากุศล ความคอยเตือนตน ความตั้งใจไว้แน่วแน่ และรักษาความตั้งใจไว้ให้เป็นจริงที่เรียกว่า รักษาสัตย์จะ เหล่านี้เป็นเครื่องหนุนใจให้กล้า ให้พยายามในทางดีได้ทุกอย่าง จิตใจนี้เป็นของปลูกขึ้น หนุนขึ้น ถ้ามีพื้นอัธยาศัยนิสัยไม่สู้ดีอยู่ที่ปลูกปั้นหนุนไปในทางนั้นได้ง่าย แต่ก็อาจหนุนแก้ให้ดีขึ้น

ได้เหมือนกัน และถ้ามีพื้นอศฺยาศัยนีสยคืออยู่ ก็ปลุกขึ้นหนุนขึ้นในทางดีได้ง่าย แต่
ก็อาจหนุนให้หมุนผิดไปได้เหมือนกัน ฉะนั้น ข้อสำคัญจึงอยู่ที่ความไม่ประมาท มี
สติรักษาใจ และรักษาความถูกต้องไว้ ใช้ความเพียรไปในทางที่ถูกให้สม่ำเสมอ
ทางพระพุทธศาสนาดีความเกียจคร้าน สรรเสริญความเพียรชอบในที่ทุกสถาน ดัง
ที่ได้ตรัสไว้ใน ลักษณะตัดสินพระธรรมวินัย ข้อหนึ่งว่า “ธรรมเหล่าใด เป็นไปเพื่อ
ความเกียจคร้าน ธรรมเหล่านั้น ไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัย ไม่ใช่คำสั่งสอนของพระ-
ศาสดา ส่วนธรรมเหล่าใด เป็นไปเพื่อเริ่มต้นความเพียร ธรรมเหล่านั้น เป็นธรรม
เป็นวินัย เป็นคำสั่งสอนของพระศาสดา”

อานิสงส์ของความเพียรในมหาชนกชาดก

และในชาดก ก็ได้แสดงนิทานสาธกให้เห็นอานิสงส์ของความเพียรไว้มาก
เรื่อง เช่น มหาชนกชาดก ได้เล่าเรื่องพระราชกุมารพระนามว่า มหาชนก ใน
อดีตกาลก่อนพุทธกาลนานไกล ผู้มีความเพียรแรงกล้า เรื่องย่อมีว่า พระมหาชนก
โอรสพระเจ้าอริฏฐชนก กรุงมิถิลาแห่งรัฐวิเทหะ เมื่อพระบิดาสิ้นพระชนม์ในการรบ
ด้วยทัพของพระอนุชาแล้ว พระมารดาทำสังทรงครรภ์พระมหาชนก ปลอมองค์หนี
ไปประทับลี้ภัยในกาลจัมปาณะนคร ได้รับอุปการะจากพราหมณ์ผู้เป็นอาจารย์ใหญ่
ในนครนั้น พระมหาชนกได้ประสูติในนครนั้น มีจิตใจกล้าหาญ มีความเพียรแรงกล้า
เรียนจบไตรเพทและศิลปศาสตร์ทั้งปวงเมื่อมีพระชนม์เพียง ๑๖ ปี ต่อมาขอทรัพย์
จากพระมารดาเป็นทุน เพื่อจะข้ามมหาสมุทรไปค้าขายในสุวรรณภูมิ (เป็นที่เข้าใจว่า
คือแถบแหลมทองหรือแหลมอินโดจีนนี้) จัดหาสินค้านำบรรทุกเรือกับพ่อค้าทั้งหลาย
ผู้จะไปสุวรรณภูมิ ลามารดาแล้วออกเรือแล่นไปไปในมหาสมุทร มุ่งหน้าสู่สุวรรณภูมิ
แต่เรือได้ไปถูกคลื่นแรงร้ายอุปปางลงในท่ามกลางมหาสมุทร พระมหาชนกเป็น
ผู้ฉลาดและเป็นผู้กล้าหาญ รู้ว่าเรือจะจมแน่ก็ไม่ตกใจ เตรียมองค์ว่ายน้ำ กำหนด
ทิศนครมิถิลา กระโจนจากเรือที่กำลังจม ว่ายน้ำไปทางทิศนครมิถิลาเป็นเวลา
หลายวัน ในวันที่ ๗ เทพธิดารักษาสมุทรชื่อมณีเมขลาได้ผ่านมาพบ ประสงค์จะ
ลองสอบกำลังจิตใจ จึงตั้งปัญหาถามให้ตอบโดยลำดับว่า ในท่ามกลางมหาสมุทร ไม่
เห็นฝั่ง เห็นประโยชน์อะไร จึงพยายามแข็งอยู่อย่างนี้ ไม่ถึงฝั่งจักตายแน่ พยายาม
ไปก็เป็นโมฆะเสียแรงเปล่ากระมัง การงานที่ไม่น่าจะสำเร็จ ไม่มีผล ให้เกิดความ
๑๕๖

ลำบากเปล่า จะมีประโยชน์อะไรด้วยความพยายามไปในการงานนั้นซึ่งให้ความสำเร็จคือความตาย พระมหาชนกได้ตอบโดยลำดับว่า ข้าพเจ้าตรองเห็นโลกวัตรคือคติปฏิบัติของโลก และตรองเห็นผลดีของความพยายาม จึงพากเพียรอยู่กลางมหาสมุทรทั้งที่ไม่เห็นฝั่ง หนึ่ง เมื่อเพียรทำกิจของบุรุษ ก็ชื่อว่าไม่เป็นหนี้ญาติไม่เป็นหนี้เทวดา ไม่เป็นหนี้บิดามารดา ทั้งไม่ต้องเดือดร้อนในภายหลัง หนึ่งเล่าถึงรู้ว่าไม่ถึงฝั่งคือความสำเร็จแน่ ก็ไม่ควรรักษาชีวิตของตนไว้ ฟุ้งรู้ไว้เถิด ถ้าจะต้องทิ้งความเพียร (ว่า) คนบางพวกในโลกนี้ มองเห็นผลแห่งความประสงค์ของตน จึงพากันประกอบกิจการงาน แต่การงานเหล่านั้นก็สำเร็จบ้าง ไม่สำเร็จบ้าง ผลของการงานปัจจุบันก็เห็นกันอยู่ดังนี้มิใช่หรือ คนอื่นจมไปแล้วก็ตาม ข้าพเจ้าก็จะว่ายข้ามต่อไป ข้าพเจ้าเห็นท่านผู้เป็นเทวดาในที่ไกล (เป็นผลของความเพียรของข้าพเจ้า) ข้าพเจ้าจักพยายามต่อไปเต็มสติกำลัง จักทำกิจที่บุรุษพึงทำ คือเพียรไปให้ถึงฝั่งสมุทร เทพธิดาจึงได้นำพระมหาชนกไปส่งถึงกรุงมิลิลา พระมหาชนกได้เป็นราชาแห่งรัฐนั้นสืบต่อไป

ตามเรื่องพิสดารในชาดกนั้น ฟังเห็นสารคดีแห่งเรื่องนี้ว่า พระมหาชนกมิได้หวังฝั่งเทวดา แต่คิดฝั่งตนเองมาตั้งแต่ต้น เมื่อเห็นเรือจะอัปปาง ก็คิดเตรียมตนว่ายน้ำ แล้วก็เพียรว่ายน้ำมุ่งให้ถึงฝั่งให้จงได้ ตลอดเวลาหลายวัน เมื่อเทวดามาปรากฏกล่าวชวนให้ท้อแท้หมดกำลังใจ ก็ไม่ทิ้งความเพียร คงมีใจเข้มแข็งมั่นคงมุ่งเพียรว่ายจนกว่าจะตายไปกับความเพียร ทั้งที่เห็นเทวดาอยู่เฉพาะหน้าก็ไม่ขอให้เทวดาช่วย ตั้งหน้าช่วยตนด้วยตนเองต่อไป เทวดาจึงได้เข้าช่วย บุคคลเช่นนี้เองเรียกว่าเป็นผู้ที่เทวดาช่วย คือผู้ที่เพียรช่วยตนเองโดยไม่หวังขอให้เทวดาช่วย คือความเพียรนี้เองจึงเห็นว่าเป็นเทวดา เมื่อจับทำการงานที่แรก มักเห็นความเพียรเป็นความยากลำบากน่าเบื่อหน่าย ต่อเมื่อเพียรไปจนใกล้จะสำเร็จก็จะเห็นว่า ความเพียรนี้เป็นเทวดาขึ้นมาทันที ลืมความเหนื่อยยาก เพราะเห็นผลที่จะทำให้ปลื้มใจอยู่เบื้องหน้าแล้ว ผู้ที่เคยพากเพียรเหนื่อยยากในการที่จะอำนวยผลที่ปรารถนาอย่างยิ่ง เมื่อใกล้จะสำเร็จผล ย่อมจะรู้สึกเห็นดังนี้อยู่ด้วยกัน เพราะงานที่จะสำเร็จผลแน่นอนย่อมมีทางทะลุปรุโปร่ง เป็นอานิสงส์ของความเพียรที่ผุดขึ้นมาให้เห็นชัด คนเกียจคร้านจะไม่มีโอกาสเห็นเทวดา คืออานิสงส์ของความเพียรได้เลย

วิริยบารมีคือนิสัยสันดานเพียร

การทำ ความเพียรชอบ เป็นการบำเพ็ญบารมีอย่างหนึ่ง เรียกว่า **วิริยบารมี** คือความเพียรที่ทำความดีอย่างหนึ่ง ๆ ไม่หมดสิ้นไป ย่อมสร้างนิสัยสันดานเพียรให้กล้าแข็งขึ้นโดยลำดับ เหมือนอย่างทำสวนเพาะปลูกต้นไม้ คนเพาะปลูกและบำรุงต่าง ๆ นี้เป็นกรรม คือความเพียรที่ตนทำ ต้นไม้เองแตกหน่อเติบโตและให้ผล คนทำหรือตั้งความเพียรซึ่งเรียกว่าเป็นกรรมอย่างหนึ่ง เรียกว่า **วิริยกรรม** และความเพียรเองเกิดแตกหน่อเติบโตกระทั่งให้ผล นี่คือนิสัยสันดานเพียร พุจดง่าย ๆ ก็คือนิสัยสันดานเพียร

วิริยบารมี ๓ ชั้น

สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงบำเพ็ญวิริยบารมีมามาก ตัดกังวลห่วงใยในคนที่รักและทรัพย์สิน นับเป็น **บารมีสามัญ** ดังเช่นที่แสดงไว้ใน **มหากปิชาดก** ว่า พญากระบี่เพียรช่วยพราหมณ์ผู้ตกเหวให้ขึ้นจากเหวได้

ทั้งตัดกังวลห่วงใยในอวัยวะร่างกาย นับเป็นบารมียิ่งยวดอันเรียกว่า **อุปปบารมี** ดังเช่นที่พรรณนาไว้ใน **มหาสีลวชาดก** ว่า พระเจ้ามหาสีลวราชทรงเพียรช่วยพระองค์เองและหมู่อำมาตย์ ให้รอดชีวิตและให้ได้รับราชสมบัติคืนมา

จนถึงตัดกังวลห่วงใยในชีวิต เป็นบารมีที่ยิ่งยวดเต็มเปี่ยมอันเรียกว่า **ปรมัตตบารมี** ดังเช่นที่พรรณนาไว้ใน **มหาชนกชาดก** ที่สาธกมาข้างต้น

ทรงสละทุกอย่างเพื่อธรรมสมบัติ

อนึ่ง แม้ในพุทธประวัติในพุทธกาลนี้ก็แสดงว่า พระโพธิสัตว์ (อันเป็นคำเรียกพระพุทธรเจ้าเมื่อก่อนตรัสรู้) ได้ทรงทำความเพียรอย่างยิ่ง เมื่อเป็นพระกุมารในวัยเล่าเรียนศึกษา ก็ได้ทรงเพียรศึกษาเป็นอย่างดียิ่ง และทรงกล้าคิดกล้าทำเกินสามัญชน ทรงคิดถึงเกิด แก่ เจ็บ ตาย ทรงคิดถึงธรรมเป็นเหตุหลุดพ้น ทรงกล้าสละผลต่าง ๆ ที่โลกปรารถนาเพื่อธรรมนั้น ผลที่โลกปรารถนานั้นสรุปลงคือ ลาภ เช่น แก้วแหวนเงินทอง ทรัพย์ต่าง ๆ ยศ เช่น อำนาจ ชื่อเสียง บริวาร **สรรเสริญ** เช่นการยกย่องชมเชย และ **สุข** ความสุข สะดวกสบายต่าง ๆ ผลเหล่านี้ได้ทรงสละแล้วทุก ๆ อย่าง ตามที่กล่าวว่า พวกพราหมณ์ได้ถวายการทํานายไว้ว่า ถ้าทรงอยู่ครองฆราวาสจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระราชบิดาได้ทรงเชื่อ และทรง

ปรารถนาจะให้พระโอรสเป็นอย่างทำนาย ข้อนี้อาจฟังเป็นได้ อย่างไรก็ตาม แต่ข้อที่เป็นไปแล้วก็คือทรงสละได้ทุก ๆ อย่าง ตั้งแต่สมบัติธรรมดาจนถึงจักรพรรดิสมบัติ และแม้ทิพยสมบัติที่ประณีตกว่า ถึงจะนำจักรพรรดิสมบัติอย่างสูงสุด รวมทั้งทิพยสมบัติมาถวายกันหน้าไว้ ก็ไม่ทรงหยุดยั้งถอยหลัง ไม่มีอะไรจะกางกั้นไว้ไม่ให้ทรงออกไปแสวงหาโมกขธรรมได้

ทรงแสวงหาธรรมด้วยการบำเพ็ญสัมมาวายามะ

วิธีแสวงหาธรรมของพระองค์ คือ ทรงเสาะแสวงอยู่ว่า อะไรเป็นกุศล คือชอบถูกต้องผลที่ทรงประสงค์ อันได้แก่ความหลุดพ้นนั้น ทรงพากเพียรกล้าคิดกล้าทำ สอบเหตุสอบผลเรื่อยไป แม้ทุกกริยาก็ทรงเพียรบำเพ็ญเพื่อสอบเหตุผล กระทั่งเมื่อทรงพบทางที่ถูกแล้ว ก็ได้ทรงตั้งความเพียรอย่างเด็ดเดี่ยว ขณะที่ประทับนั่งที่ควงโพธิพฤกษ์ในเวลาเย็นแห่งราตรีที่จะตรัสรู้ มีความว่า “เนื้อและโลหิตในสรีระของเราทั้งหมดจะเหือดแห้งไป เหลือแต่หนังเอ็นและกระดูกก็ตามที่ ยังไม่บรรลุผลที่พึงบรรลุได้ด้วยความเพียรของบุรุษ จักไม่หยุดความเพียร” จึงได้ทรงประสพธรรมเป็นเหตุหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง นี้พึงเห็นว่าเป็นปรมัตถบารมีโดยแท้ จัดเป็น สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) ใน อัฐางคิกมรรค แห่งความตรัสรู้

๑๓ กันยายน ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๒๗ มัททวะ

มัททวะ ความเป็นผู้มีอหิชาศัยอ่อนโยน

จะแสดง ทศพิชราชธรรม ข้อ ๕ มัททวะ แปลว่า ความอ่อนโยน

อธิบายทั่วไปว่า คือความเป็นผู้มีอหิชาศัยอ่อนโยน ไม่ตั้งดีถือตนด้วยอำนาจ
ถัมภะ คือความดีดุษเสา มีความอ่อนโยนไปตามเหตุผล ตามความสมควร ดังที่
เรียกว่า การณวลิกะ เป็นไปตามอำนาจแห่งเหตุการณ์ที่ควรดำเนิน และมีสัมมาคารวะ
ต่อท่านผู้ใหญ่ผู้เจริญ อ่อนโยนต่อบุคคลที่เสมอกันและต่ำกว่า วางตนสม่าเสมอ ไม่
กระด้างดูหมิ่นผู้อื่นด้วยอำนาจมานะ เพราะชาติ เพราะโคตร เพราะยศ เพราะทรัพย์
เป็นต้น

ข้อที่พระมหากษัตริยาราชเจ้าทรงมีพระราชอหิชาศัยอ่อนโยน เมื่อมีผู้มา
กราบทูลด้วยข้อหรือข้อธรรมที่ก่อปรด้วยเหตุผล ซึ่งเป็นวิสัยของบัณฑิตชน มิได้
ทรงห้ามปราม ทรงวิจารณ์โดยถ้วนถี่ ถ้าดีชอบก็ทรงอนุโมทนา อนุวัตรตาม ไม่ทรง
ถือพระองค์ด้วยอำนาจมานะ ทรงสัมมาคารวะอ่อนน้อมแก่ผู้เจริญโดยวัย โดยคุณ
ไม่ทรงดูหมิ่น จัดเป็นมัททวะ ความอ่อนโยน

หลักสมานัตตตาในพุทธศาสนา

อันคำว่า มัททวะ ตามที่อธิบายมาข้างต้น และตามที่ได้แสดงถึงพระราชจรรยา
ของพระมหากษัตริย์ ว่าทรงประกอบด้วยความอ่อนโยน ดังที่ได้แสดงมานั้น เป็น
การแสดงโดยทั่วไป นอกจากนี้คำว่าความอ่อนโยนนี้ ยังมีข้อที่ควรอธิบายเข้า
หลักธรรมปฏิบัติได้อีกหลายประการ คือความอ่อนโยนนี้อย่อมเป็นไปทางจิตใจและ
เป็นไปทางกาย ต่อความประพฤติ ต่อบุคคล และต่อการทำงานต่าง ๆ ที่เป็นไปทาง
จิตใจนั้น ก็คือมีจิตใจที่ไม่ดีอกระด้าง ไม่ประกอบด้วยความคิดหมิ่นแคลน มีจิตใจที่
รู้สึกในบุคคลทั้งปวงเป็นไปโดยสม่าเสมอ แต่เมื่อดำรงตำแหน่งฐานะอย่างใด ก็มี
จิตใจรักษาตำแหน่งฐานะนั้นไว้โดยชอบให้เหมาะให้ควร แต่ไม่ใช่มีความหมายไป
ในด้านดูหมิ่นดูแคลนผู้อื่นที่ต่ำกว่า ทางพระพุทธศาสนานั้นสอนให้มี สมานัตตตา

คือความเป็นผู้มีตนเสมอ ดังที่แสดงไว้ใน สังกหัตถุ ธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งความ ยึดเหนี่ยวนำใจของกันและกันไว้ด้วยความเคารพรัก และพระพุทธานุชาสนานั้น ได้ มุ่งถึงหลักความประพฤติเป็นข้อสำคัญ เมื่อประพฤติดี ประกอบกรรมดี ก็ชื่อว่าเป็นคนดี เมื่อประพฤติชั่ว ประกอบกรรมชั่ว ก็ชื่อว่าเป็นคนชั่ว ความเป็นคนดี หรือความเป็นคนชื่อนั้น ทางพระพุทธานุชาสนามีได้จำแนกไว้เพราะเหตุอื่น เช่น เพราะเหตุว่ามีทรัพย์มากหรือน้อย มีตระกูลสูงหรือตระกูลต่ำ เป็นต้น แต่ที่มุ่งถึง กรรมคือการงานที่กระทำทางกายทางวาจาที่ดีหรือชั่วของคนนี้แหละเป็นที่ตั้ง เพราะฉะนั้น เมื่อผู้ใดประกอบกรรมดีก็ชื่อว่าเป็นคนดี แม้จะเป็นคนยากจนขัดสน เป็นคนที่เกิดในตระกูลสามัญ และเมื่อทำชั่วยกชื่อว่าเป็นคนชั่ว แม้ว่าจะเป็นผู้มีทรัพย์ เป็นผู้ที่ได้รับนับถือว่าเกิดในตระกูลดี ตระกูลสูง เพราะฉะนั้น จึงไม่ยกเอาทรัพย์ ชาติ ตระกูลเป็นต้นดังกล่าวเป็นหลักในการแบ่งความเป็นคนดี ความเป็นคนชั่ว เพราะฉะนั้น หลักอันนี้จึงเป็นหลักที่เป็นสามัญทั่วไป เพราะฉะนั้น ทุก ๆ บุคคล เมื่อต่างถือหลักอันนี้เสมอกันว่า เป็นคนดีเพราะทำความดี เป็นคนชั่วเพราะทำ กรรมชั่ว ก็ตั้งใจประกอบกรรมที่ดีต่อกัน เกื้อกูลกัน ดังนั้นก็ชื่อว่าเป็นผู้ที่ปฏิบัติตาม หลัก สมานัตตตา ความเป็นผู้ที่เสมอกันโดยกรรม และก็มุ่งที่จะนับถือกรรม เสมอกันตามหลักของศรัทธาคือความเชื่อ และตามหลักของการปฏิบัติก็มุ่งที่จะละ ความชั่ว ประกอบกรรมดีเสมอกัน นี่ก็เป็นสมานัตตตาอย่างหนึ่ง

ทรงสอนให้มีทิวฐิสามัญญตา

ความที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมสอน ทรงบัญญัติพระวินัยสั่งเอาไว้ สำหรับที่จะเป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ทุก ๆ บุคคลก็เคารพนับถือปฏิบัติตามพระธรรม- วินัยเสมอกัน ให้เป็นผู้ที่มีทิวฐิคือความเห็นชอบถูกต้อง อันเป็นความเห็นที่ประเสริฐ ที่นำออกจากทุกข์ได้สม่าเสมอกัน อันเรียกว่า ทิวฐิสามัญญตา และความเป็นผู้ที่มี ความประพฤติอันเรียกว่าศีล ตั้งใจที่จะปฏิบัติตามพระบัญญัติของพระพุทธเจ้า สม่าเสมอกัน ละข้อที่ทรงห้าม ทำตามข้อที่ทรงอนุญาต ดังนี้ อันเรียกว่า สิล-สามัญญตา ก็ชื่อว่าเป็นผู้ที่มีสมานัตตตา ปฏิบัติตนให้เสมอกัน และในทางบ้านเมือง ก็มีกฎหมาย มีกฎระเบียบต่าง ๆ สำหรับปฏิบัติ ก็ปฏิบัติให้สม่าเสมอกัน ดังนั้นก็เป็น หลักสมานัตตตาอย่างหนึ่ง และที่แสดงถึงทิวฐิสามัญญตาเมื่อกันนี้ว่า มีความเห็นที่

ประเสริฐที่นำออกจากทุกข์ ก็เพราะว่าทุกคนนั้นมีความเสมอกันในอริยสัจ คือ ในทุกข์ ในเหตุเกิดทุกข์ ในความดับทุกข์ ในทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ในทุกข์ นั้นต่างก็มีเกิดมีแก่มีตาย มีโศก ทุกข์กายทุกข์ใจ ป่วยไข้เป็นต้น เสมอกันอันเป็น ตัวทุกข์ และต่างก็มีเหตุเกิดทุกข์คือตัณหาเสมอกัน เมื่อดับทุกข์ ก็ต้องดับตัณหา เสมอกัน จึงจะเป็นความดับทุกข์ได้ และจะต้องปฏิบัติในทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ จึงจะดับทุกข์ได้ เป็นหลักสัจธรรมที่เป็นไปเสมอกัน ไม่มียกเว้นใคร อันนี้ก็ เป็นหลักสมานัตตดาอย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้น เมื่อได้ระลึกถึงหลักของสมานัตตดาอย่างนี้ แล้ว ก็ปฏิบัติอาศัยความอ่อนโยนของจิตใจ ให้เป็นไปตามหลักของสมานัตตดาเหล่านี้ เป็นสมานัตตดาในหลักธรรมเป็นต้นทางจิตใจ เป็นความอ่อนโยนทางจิตใจ อัน ประกอบด้วยหลักธรรมในสมานัตตดา เพราะว่าความที่จิตใจจะยอมรับในหลัก สมานัตตดาดังกล่าวมานี้ ต้องเป็นจิตใจที่ปราศจากความถือถือรู้ไปตามอำนาจ ของกิเลส คือโลกโกรทหลงเป็นต้น ในจิตใจของตัวเอง ไม่ถือถือรู้ไปตามอำนาจ ของตัณหา คือความดิ้นรนทะยานอยากในจิตใจของตนเอง ถ้าหากว่าลู่อานาจของ กิเลสเป็นทาสของตัณหาแล้ว ใจก็จะแข็งกระด้าง ไม่ยอมรับในหลักธรรมทั้งปวง เหล่านี้ จะปฏิบัติฝืนหลักธรรมเหล่านี้ไปตามอำนาจของกิเลส นี้ก็เพราะว่าจิตใจไม่ อ่อนโยน เพราะกิเลส เป็นจิตใจที่แข็งกระด้าง ต่อเมื่อมีจิตใจที่ไม่ถือถือรู้เพราะ อำนาจของศรัทธาปัญญาเป็นต้น จึงได้อ่อนโยนไปตามหลักธรรม ด้วยอำนาจของ ศรัทธาปัญญาเป็นต้น ก็จะทำให้ชื่อว่าเป็นผู้ที่มีความอ่อนโยนในหลักธรรม

ปฏิบัติพรหมวิหารธรรมให้จิตใจอ่อนโยนยิ่งขึ้น

ความอ่อนโยนที่เป็นไปในบุคคลนั้น ก็คือมีจิตใจที่ไม่แข็งกระด้าง ดูหมิ่นดู แลตน ดังเช่นที่กล่าวนั้น ยอมรับนับถือว่าทุกคนมีสมานัตตดา ตามหลักธรรมที่เสมอกัน ไม่แตกต่างกัน ต้องเป็นเพื่อนแก่เพื่อนเจ็บเพื่อนตายด้วยกัน ทำกรรมชั่วมิได้ชั่ว ทำกรรมดีก็ได้ดีด้วยกัน เมื่อปฏิบัติในทุกขสมุทัยก็ยอมได้ทุกข์ ปฏิบัติในมรรคก็ยอม ได้ความดับทุกข์เสมอกัน จิตใจก็มีความอ่อนโยนไปในคนทั้งปวง และเมื่อแถมมา แผล่เมตตา แผล่กรุณา แผล่มุทิตา แผล่อุเบกขา อันเป็น พรหมวิหารธรรม ไปในกันและกัน อีกด้วยแล้ว ก็จะทำให้จิตใจนี้อ่อนโยนมากยิ่งขึ้น เหมือนว่าสัตว์บุคคลทั้งปวงในโลกนี้

เป็นญาติเป็นมิตรกันทั้งหมด เป็นผู้ที่ควรเมตตาควรกรุณาเป็นต้นต่อกันทั้งหมด ก็เป็นความอ่อนโยนที่เป็นไปในบุคคล

มีความอ่อนโยนในการปฏิบัติกรงาน

และในส่วนการงานนั้นก็ต้องมีความอ่อนโยน จึงจะปฏิบัติกรงานนั้น ๆ ได้ แม้ร่างกายที่ปฏิบัติกรงานเอง ร่างกายก็ต้องมีความอ่อนโยนเป็นธรรมชาติ ธรรมดา เช่นว่าคนเราจะเดินจะยืนจะนั่งจะนอนได้ ร่างกายนี้ก็ต้องอ่อนโยน สามารถที่จะพับขาเข้าได้เหยียดขาออกได้ พับแขนได้เหยียดแขนออกได้ สำหรับอวัยวะที่จะกำได้ที่จะงายได้ที่จะอำปากพูดได้หรือบริโภคอาหารได้ แม้มือที่จะเขียนหนังสือจะเขียนหนังสือได้ มือก็ต้องอ่อน นิ้วที่จับปากกาตินสอกก็ต้องอ่อน สามารถที่จะจับปากกาได้ที่จะเขียนได้ เหล่านี้เป็นความอ่อนโยนของร่างกายทั้งนั้น เพราะฉะนั้นความอ่อนโยนของร่างกายนี้ จึงชื่อว่าเป็น **อุปาทายรูป** รูปอาศัยอย่างหนึ่ง ดังร่างกายของคนเป็น เป็นร่างกายที่มีความอ่อนโยน ส่วนร่างกายของคนตายนั้นแข็งกระด้าง ไม่สามารถที่จะมีความอ่อนโยนเหมือนอย่างร่างกายของคนเป็นดังที่กล่าวได้ เพราะฉะนั้น แม้ธรรมชาติธรรมดาของร่างกาย ก็ต้องมีความอ่อนโยนที่เรียกว่า มัททวะ ดังนี้

ความอ่อนโยนทางกายและวาจาเนื่องมาจากจิตใจ

และความอ่อนโยนทางจิตใจ อันสืบเนื่องมาถึงความอ่อนโยนทางร่างกายที่แสดงต่อกัน เพราะเมื่อมีจิตใจอ่อนโยน ประกอบด้วยเมตตากรุณาเป็นต้นดังที่กล่าวมานั้น ก็จะทำให้ความประพฤติทางกายทางวาจาทางใจต่อกัน เป็นไปด้วยความอ่อนโยน ร่างกายที่แสดงออก เป็นวาจาที่พูด ก็จะเป็นวาจาที่เรียกว่า **ปิยวาจา** วาจาซึ่งเป็นที่รักอันเป็นที่จับใจ นำให้เกิดความรัก ไม่เป็นวาจาที่แข็งกระด้าง หมีนแคลน อันนำให้เกิดความเกลียดชัง อាកารทางกายที่แสดงออกก็เป็นอาการที่สุภาพนัมนวล ชวนให้เคารพรัก ไม่ขัดขวางลูกตาใคร เพราะเหตุที่แสดงท่าทางที่เรียกว่าเป็นการแบ่งกิติ เป็นการศึกษาที่หมีนแคลนกิติ เหล่านี้เป็นต้น เหล่านี้ก็รวมเป็นเรื่องของความอ่อนโยนทางกาย อันหมายถึงวาจาด้วย เพราะฉะนั้น คุณสมบัติข้อนี้ จึงเป็นข้อที่สำคัญมาก

ทรงมีความอ่อนโยนออกมาจากพระราชหฤทัย

และสำหรับองค์พระมหากษัตริย์นั้น ก็ปรากฏว่าได้ทรงมีความอ่อนโยนออกมาจากพระราชหฤทัย ปรากฏทางพระอาการทางพระวรกายและทางพระวาจา ดังที่ปรากฏ และนอกจากนี้ ยังทรงทำให้เกิดความอ่อนโยน เป็นความสามัคคี ร่วมการร่วมงานกันในการงานทั้งหลายด้วย ดังที่ปรากฏว่าอันการจัดโครงสร้างองค์กรที่มีการจัดระบบการบริหารชั้นแบ่งแยกแจกแจงหน้าที่กันอย่างแน่ชัดว่า หน่วยงานใดเป็นหน่วยงานหลักในพื้นที่ หน่วยงานใดบ้างที่จะเข้ามาประสานการดำเนินงาน เพื่อให้การพัฒนาได้ดำเนินไปสู่เป้าหมายอย่างสมบูรณ์ อันนี้เป็นบ่อเกิดของพระราชดำริที่ให้จัดตั้งโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาในภูมิภาคต่าง ๆ ขึ้น ด้วยมีพระราชดำริว่า กรมกองต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประชาชนทุกด้าน ได้สามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประองตองกัน ประสานงานกัน ตามธรรมดาแต่ละฝ่ายต้องมีศูนย์ของตน แต่ว่าอาจมีการถือว่าเป็นศูนย์ของตัวเอง คนอื่นไม่เกี่ยวข้อง และศูนย์ศึกษาการพัฒนาต่าง ๆ เป็นศูนย์ที่รวบรวมกำลังทั้งหมดของเจ้าหน้าที่ทุกกรมกอง ทั้งในด้านเกษตรหรือในด้านสังคม ทั้งในด้านที่งานการส่งเสริมการศึกษา ก็หมายความว่าประชาชนที่จะใช้วิธีการทั้งหลายสามารถจะมาดู ส่วนเจ้าหน้าที่ที่จะให้ความอนุเคราะห์แก่ประชาชนก็มาอยู่พร้อมกัน ในที่ซึ่งเป็นที่เดียวกัน จึงหมายความว่าสำคัญปลายทาง ประชาชนจะได้รับประโยชน์ ดันทางของผู้เป็นเจ้าหน้าที่ที่จะให้ประโยชน์ นอกจากนั้นยังพระราชทานแนวพระราชดำริที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ว่า ส่วนราชการต่าง ๆ ที่เคยจัดตั้งหน่วยหรือสถานทดลองแยกกัน แต่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน หากจะตั้งโครงการพัฒนาขึ้นใหม่ ก็น่าจะมาอยู่ร่วมในสถานที่เดียวกัน ในลักษณะศูนย์ศึกษาการพัฒนา เพราะฉะนั้น จึงได้ปรากฏผลดี เพราะเหตุว่าทำให้โครงการต่าง ๆ สามารถดำเนินไปด้วยความรวดเร็ว และมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ดังที่เห็นได้เด่นชัดก็อย่างศูนย์ศึกษาการพัฒนาที่นราธิวาส ที่เรียกว่า ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิภพทอทอง ซึ่งเป็นโครงการพัฒนาเกี่ยวกับเรื่องการเปลี่ยนแปลงที่ดินที่เรียกว่าพรุ มาใช้ในการเกษตรและการเลี้ยงสัตว์ให้เกิดประโยชน์แก่เกษตรกร และทำรายได้ให้แก่เขา ใช้เป็นที่อยู่อาศัย ทำมาหากินได้ ซึ่งแต่เดิมเป็นที่น้ำท่วม และเป็นพื้นที่ที่ไม่สามารถจะประกอบกิจการเกษตรใด ๆ ได้ ดังนี้ เป็นต้น

การมีศูนย์ทำให้เกิดความอ่อนโยน

เพราะฉะนั้น จึงเป็นอันว่าได้โปรดจัดให้มีศูนย์ขึ้นดังนี้ ก็ทำให้เกิดความอ่อนโยน คือทำให้เจ้าหน้าที่ในหน่วยต่าง ๆ ซึ่งแยกกันอยู่ ซึ่งเคยถือว่าหน่วยของใครก็หน่วยของใคร ไม่ประสานงานกัน แต่อันที่จริงนั้นควรจะประสานงานกัน เพราะเป็นเรื่องที่สืบเนื่องต่อเนื่องกัน สัมพันธ์กัน เพราะฉะนั้น จึงเป็นการปฏิบัติงานที่เรียกว่าแข็งตัว ไม่ใช่อ่อนตัว แต่เมื่อมา มีศูนย์รวมกัน ก็เป็นอันว่าทำให้เกิดความอ่อนโยน คือ ทำให้ทุกฝ่ายนั้นพ้นจากภาวะที่เรียกว่าแข็งตัว ต่างคนต่างอยู่ต่างคนต่างทำ มาร่วมกันคิด ร่วมกันจัดทำในเรื่องที่สืบเนื่องกันไป ในที่อันเดียวกัน ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์มาก อย่างในแหล่งที่อ้างมานั้น ซึ่งมีพรุ ซึ่งมีเนื้อที่มากมาย อันเป็นที่น้ำเค็มมาขังสะสมอยู่นาน จึงทำให้ไม่สามารถที่จะประกอบเกษตรกรรมอะไรได้ แต่เมื่อมา มีการค้นคว้าพิสูจน์ที่จะแก้ไขภาวะที่ดินที่เป็นพรุนี้ให้กลับเป็นประโยชน์ และใช้ดินที่เป็นพรุนี้ทำประโยชน์ด้วย ก็ได้ปรากฏผลที่สืบหน้า เช่น เป็นต้นว่า ดินที่พรุนี้เมื่อเอามาพิสูจน์ และเอามาผสมกับส่วนประกอบอีกบางส่วน สามารถใช้ทำเป็นปุ๋ยได้ และได้ทดลองไปให้โรงเรียนทั้งหลาย นำเอาดินพรุซึ่งผสมส่วนให้ เป็นปุ๋ยได้นั้นไปทดลองใช้ปลูกผัก ก็ปรากฏว่าได้ผล ทำให้ผักที่ปลูกนั้นเติบโตได้ และให้ผลได้ เป็นตัวอย่างแห่งการแก้ที่ดินที่น้ำเค็มได้นั้นให้ใช้ขึ้นมาได้ด้วย และก็เสาะหาข้าวเป็นต้นที่สามารถจะนำมาปลูกในพื้นที่นั้นได้ ในเมื่อที่ได้มีการแก้ไขเอาน้ำเค็มออกไป และแก้ไขที่ดินให้ดีขึ้นตามสมควร โดยที่ได้รวบรวมพันธุ์ข้าวทั้งหมดในประเทศ สามารถที่จะทราบได้ว่า ข้าวทั้งหมดในประเทศทั้งหมดมีก็ร้อยพันธุ์กัน แล้วก็พันธุ์ไหนบ้างสามารถจะปลูกในที่ดินที่เป็นพรุนี้ได้ และพันธุ์ไหนบ้างที่สามารถจะปลูกในที่ดินอื่นนอกจากนั้นเป็นแห่ง ๆ ไป ก็สามารถพบพันธุ์ข้าวที่สามารถปลูกในที่นั้นได้ ดังนี้ เป็นต้น เพราะเหตุที่ได้มีศูนย์ศึกษาการพัฒนาขึ้นดังนี้ จึงพบเหตุ แก้ไขเหตุให้ถูกต้อง ให้ได้รับผลในด้านการเกษตร ทำที่ดินที่ไร้ประโยชน์ให้เป็นประโยชน์ขึ้น ทำที่ดินมากมายที่ว่างเปล่า ให้คนได้เข้าทำมาหากิน และเข้าอยู่อาศัยได้ เหล่านี้ก็เป็นเรื่องของการปฏิบัติในหลักของความอ่อนโยนนั่นเอง คือทำให้บุคคลทุก ๆ ฝ่ายที่มีความแข็งตัว ต่างคนต่างทำ ต่างคนต่างอยู่ ไม่ประสานกัน มารวมตัวกัน และช่วยกันคิดช่วยกันทำเป็นความอ่อนโยน อันนี้แหละคือหลักมัทวะที่จะพึงเห็นได้เป็นหลักอันสำคัญทั่วไปที่ทุกคนจะต้องปฏิบัติในสิ่งทั้งหลาย เพราะ-

ฉะนั้น คำว่ามัททวะคือความอ่อนโยนนี้ จึงไม่ใช่มีความหมายเล็กน้อย แต่มีความหมายที่เป็นประโยชน์มาก ซึ่งพระมหากษัตริย์ได้ทรงใช้หลักการคือหลักธรรมข้อนี้มาในการที่ทรงปฏิบัติราชกิจ

ความเนืองกันระหว่างวิริยะและมัททวะ

หนึ่ง ในบารมีข้อที่ ๕ คือ วิริยะ กับทศพิธราชธรรมข้อที่ ๕ คือ มัททวะ ความอ่อนโยน ดูถ้อยคำต่างความหมายกัน แต่เมื่อพิจารณาจากหลายพระสูตร จะพบว่า มีความเนืองกันอยู่ในประการที่สำคัญ ยกตัวอย่างใน กัณฑ์ทศสูตร แสดงว่า “จิตที่ตั้งมั่นเป็นสมาธิแล้ว บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่มีเนิน ปราศจากอุปกิเลส เป็นจิตอ่อน ควรแก่การงาน ตั้งอยู่ ถึงความไม่หวั่นไหว ย่อมโน้มไปเพื่อญาณปริชา ซึ่งเป็นอภิญาชั้นสูงได้ คือจิตที่ควรแก่การงานคือปฏิบัติงานเพื่อปริชาญาณได้ จะต้องเป็นจิตที่มีสมาธิ มีลักษณะอ่อน” ใช้คำว่า “มฤกษะ เป็นจิตอ่อน” เมื่อพิจารณาดูก็จะเห็นว่า จิตที่ไม่มีสมาธิเป็นจิตที่แข็งกระด้างด้วยอำนาจนิรวณ คือ กิเลสที่เกิดขึ้นกลุ่มรวมอยู่ในจิต ทำจิตให้กลัดกลุ้มวุ่นวาย ไม่อาจใช้จิตนี้ทำงาน ไม่อาจโน้มไปเพื่อพิจารณาเพื่อปัญญาได้ เป็นอันว่าใช้ความเพียรไม่ได้ ไม่มีกำลังที่จะตั้งความเพียร จึงชื่อว่าไม่ควรแก่การงาน ต่อเมื่อจิตเป็นสมาธิ จิตควรแก่การงาน คือควรตั้งความเพียรทำการงานได้ เพราะเป็นจิตอ่อนโยน เรียกว่า ย่อมให้โน้มไปทำงาน แม้ในการทำงานทั่วไปด้วยความเพียร จิตก็ต้องอ่อน ย่อมให้โน้มไปเพื่อตั้งความเพียรเพื่อทำงานนั้น เพียรเพื่อทำอะไรให้สำเร็จ จึงต้องมีความอ่อนโยน ยินยอมพอใจของจิตประกอบอยู่ด้วย ใน ธาตุวิภังคสูตร แสดงอุปมาที่ทำให้เห็นได้ง่ายขึ้น ว่าเปรียบเหมือนช่างทองสุมทองในบ้ำ คือตั้งความเพียรให้พอดี มิให้มากเกินไป บางคราวก็ต้องสูบลมให้แรง บางคราวก็ต้องพรมน้ำให้ไฟลดลง เพื่อให้ทองละลายให้พอดี ทองจึงอ่อนเหลว ควรแก่การงาน ผุดผ่องได้ที่ จึงเททองที่อ่อนเหลวได้ที่ ทำทองรูปพรรณต่าง ๆ ได้ตามปรารถนา วิริยะ ความเพียร กับ มัททวะ ความอ่อนโยน จึงต้องประกอบไปด้วยกัน ดังนี้

และในอุปมาในธาตุวิภังคสูตรนี้ ก็แสดงว่า อันทองคำที่จะใช้หล่อให้เป็นทองรูปพรรณต่าง ๆ ได้นั้น จะต้องสุ่มให้เหลว ให้อ่อนเหลว ดังนี้แหละคือมัททวะ ความอ่อนโยน หรือเมื่อทองอ่อนเหลวแล้ว จึงจะเททองที่อ่อนเหลวได้ที่ ทำทอง

รูปพรรณต่าง ๆ ได้ตามปรารถนา ถ้าหากว่าทองไม่อ่อนเหลว ก็ไม่สามารถจะ
ทำทองรูปพรรณต่าง ๆ ได้ เพราะฉะนั้น มัททวะคือความอ่อนโยนของจิต ยอมที่
จะประกอบความเพียร จึงเป็นจิตที่สามารถประกอบความเพียรได้ อันเป็นเครื่องชี้
ให้เห็นว่า วิริยะ ความเพียร กับ มัททวะ ความอ่อนโยน ต้องประกอบไปด้วยกัน

๑๖ กันยายน ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๒๘ ชั้นติบารมี

ชั้นติบารมีในจันทกุมารชาดก

จะแสดง ชั้นติบารมี อันเป็นบารมีข้อที่ ๖

ชั้นติ เป็นบารมีข้อที่ ๖ ในบารมี ๑๐ ประการ ในชาดกแสดงว่า พระพุทธเจ้าเมื่อยังมิได้ตรัสรู้ ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ ได้ท่องเที่ยวบำเพ็ญบารมีทั้ง ๑๐ นี้ ในพระชาติเป็นอเนกนับไม่ถ้วน เฉพาะในทศชาติ จันทกุมารชาดก ท่านจัดไว้สำหรับชั้นติบารมี มีความย่อว่า

จันทกุมาร เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าเอกราชา ผู้ครองเมืองบุพผวัตติคือพาราณสี และพระนางจันทรา เมื่อทรงเจริญวัยแล้ว พระราชบิดาก็ได้แต่งตั้งให้เป็นอุปราช พระจันทกุมารทรงตั้งอยู่ในความยุติธรรม เมื่อประชาชนมีความเดือดร้อน พระองค์ก็จะวินิจฉัยตัดสินโดยยุติธรรม เป็นเหตุให้ขัดประโยชน์ของปุโรหิตชื่อว่า กัณฑหาละ ผู้ไร้อุติธรรม มักรับสินบนจนเป็นที่เกลียดชังของประชาชน และพากันสรรเสริญพระจันทกุมาร ในที่สุดพระเจ้าเอกรากก็ทรงมอบหมายหน้าที่พิพากษาคดีให้แก่พระจันทกุมารแต่ผู้เดียว จึงทำให้กัณฑหาลปุโรหิตโกรธแค้น พระจันทกุมารที่มาตัดประโยชน์ของตน คิดหาอุบายที่จะแก้แค้นอยู่เสมอ กระทั่งวันหนึ่งพระเจ้าเอกรากทรงสุบินเห็นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ครั้นทรงตื่นจากบรรทมแล้ว ก็ทรงปรารถนาจะไปอุบัติขึ้นในที่นั้น จึงทรงปรึกษากับปุโรหิตว่า ทำอย่างไร พระองค์จึงจะได้ไปอุบัติขึ้นในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้น เมื่อปุโรหิตได้ช่องที่จะแก้แค้นพระจันทกุมารเช่นนั้น ก็ทูลว่า จะต้องทำบุญช้ายัญสังเวทพระเจ้าด้วยชีวิตของบุคคลที่เป็นที่รักของพระองค์ อันประกอบด้วยพระราชโอรส พระราชธิดา พระมเหสี ช้างแก้ว ม้าแก้ว คหบดี อย่างละ ๔ พระเจ้าเอกรากกำลังทรงลุ่มหลงในสวรรค์ จึงทรงยอมรับจะกระทำตามคำแนะนำนั้น แม้พระมเหสีและพระจันทกุมารจะทรงอ้อนวอนว่า การทำเช่นนั้นเป็นบาปกรรม ขอให้ล้มเลิกเสีย พระองค์ก็ไม่ทรงเชื่อ ในที่สุดก็ได้ทรงให้จัดเตรียมพิธีบุญช้ายัญขึ้น พระราชมารดาของพระจันทกุมารจึงทรงตั้งอธิษฐานว่า หากเป็นบุญบารมีที่พระองค์จะได้อยู่ร่วมในเศวตฉัตรต่อไป

ขอให้การบูชาญนั้นจงมีอันต้องล้มเลิกไปเสีย ฝ่ายประชาชนผู้มาในที่นั้น ครั้นรู้ถึงพระประสงค์ในการบูชาญของพระเจ้าเอกราชา และความชั่วร้ายของกัณฑาลปุโรหิตแล้ว จึงพากันลงประชาทัณฑกัณฑาลปุโรหิต และจับพระเจ้าเอกราชาประกาศให้เป็นคนจันฑาลเนรเทศออกไปนอกเมืองเสีย และพากันทำพิธีราชาภิเศกพระจันฑุมารขึ้นครองราชสมบัติสืบไป

อธิวาสนขันติ ความอดทนที่เป็นไปสามัญ

ขันติ คือความอดทนที่เป็นไปสามัญนั้น มีความอดกลั้นเป็นลักษณะเรียกว่า อธิวาสนขันติ เช่นอดทนต่อหนาวร้อนเป็นต้น ที่เรียกว่า ทนตรากตรำ ๑ อดทนต่อทุกขเวทนาในเวลาเจ็บไข้ได้ป่วย เรียกว่า ทนลำบาก ๑ อดทนต่อถ้อยคำจาบจ้วงล่วงเกิน ที่เรียกว่า ทนเจ็บใจ ๑ เพราะว่าหนาวร้อนมี ทุกขเวทนามี แต่อดกลั้นเอาไว้และความโกรธมี แต่ว่าอดกลั้นเอาไว้ในใจ ไม่ผลุนผลันแสดงออกไป คือว่าไม่ปล่อยโกรธออกไปทางวาจา ทางกาย อดทนเอาไว้ในใจ เมื่อเป็นดังนี้ ใจก็ยังโกรธอยู่ เรียกว่าใจไม่ปกติ

โสรัจจะ ความแช่มชื่นแจ่มใส

พระพุทธรเจ้าจึงได้ทรงแสดงธรรมอีกข้อหนึ่ง อันได้แก่ โสรัจจะ ที่แปลกันว่า ความเสงี่ยม ตามศัพท์แปลว่า ความแช่มชื่นแจ่มใส อันหมายความว่าพึงมีธรรมอีกข้อหนึ่งคือโสรัจจะนี้ มาเป็นเครื่องประดับใจ ทำให้ใจแช่มชื่น ให้แจ่มใสหายความขุ่นมัว เมื่อเป็นดังนี้ จึงจะไม่เดือดร้อนกระวนกระวาย สำเร็จเป็นขันติได้เต็มที่ โสรัจจะ ความเสงี่ยมสงบ หรือความที่มีจิตใจแช่มชื่นแจ่มใสนี้ จะแสดงเฉพาะที่เป็นเครื่องดับความโกรธ เพราะดูเป็นการที่จะทำได้ยากในเวลาที่มีความโกรธ คราวนี้ ก็ควรจะพิจารณาดูว่า ความแช่มชื่นแจ่มใส ความสงบเสงี่ยมใจที่ทุก ๆ คนต่างเคยมีอยู่ด้วยกันนั้น มีเพราะอะไร ลองคิดค้นพิจารณาดู ก็น่าจะเห็นได้ว่า ที่มีความแช่มชื่นแจ่มใส นั้น ก็เพราะว่าได้รับสิ่งที่น่าปรารถนาพอใจ จึงทำให้เกิดความแช่มชื่นแจ่มใส เป็นต้นว่าได้เห็นรูปที่น่าปรารถนาพอใจ ได้ยินเสียงที่น่าปรารถนาพอใจ หรือเมื่อกล่าวโดยวัตถุ ก็ได้วัตถุที่น่าพอใจ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ ได้ลาภ ได้ยศ ได้สรรเสริญ ได้สุข ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าปรารถนาพอใจ เมื่อเป็นดังนี้ ก็เกิด

เข้มข้นแจ่มใส โดยปกติย่อมเป็นไปอยู่ดังนี้ อีกอย่างหนึ่ง ความเข้มข้นแจ่มใส นั้นเกิดจากความสงบใจ คือเมื่อทำใจให้บังเกิดความสงบได้ รสของความสงบนั้นก็ปรากฏออกมาเป็นความชื่นบานแจ่มใส พิจารณาดูว่า ความเข้มข้นแจ่มใสที่ได้รับนั้น ย่อมบังเกิดขึ้นเพราะเหตุดังเช่นที่กล่าวมานี้ ฉะนั้น เมื่อรู้เหตุที่มาทำให้จิตใจเกิดความเข้มข้นแจ่มใสดังนี้ ก็ปฏิบัติในการที่จะสร้างเหตุเช่นนั้นขึ้นแก่จิตใจนั้นประการหนึ่งก็คือ สร้างเรื่องที่น่าปรารถนาพอใจให้แก่จิตใจขึ้นส่วนหนึ่ง สร้างอารมณ์ที่ทำให้จิตใจสงบระงับส่วนหนึ่งตามควรแก่เหตุ

รักษาจิตใจให้เป็นโสรจจะด้วยการไม่รับคำตำ

แต่ว่าคราวนี้เรื่องที่ประสบมานั้นเป็นเรื่องที่ยั่วโกรธ เช่นว่าแทนที่จะเป็นสรรเสริญ ก็เป็นนิินทาหรือเป็นคำว่าเป็นต้น เมื่อเป็นดังนี้จะทำอย่างไร เพราะว่าเรื่องที่ประสบนั้นเป็นเรื่องที่ยั่วโกรธต่าง ๆ ไม่ใช่เป็นเรื่องที่น่าปรารถนาพอใจในวิธีปฏิบัตินั้น ในเบื้องต้นก็คงไม่สามารถที่จะแปลเรื่องนั้นให้กลับเป็นเรื่องที่น่าพอใจได้ เพราะอย่างที่เคยได้ยินที่เขาตำ จะฟังคำตำนั้นให้เป็นสรรเสริญไปและให้ยิ้มอยู่กับคำตำนั้น ก็ดูจะเป็นการทำได้ยาก แต่เมื่อยังไม่สามารถที่จะแปลเรื่องให้เป็นไปดั่งนั้นได้ ก็มีวิธีปฏิบัติตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในที่บางแห่ง ในเรื่องหนึ่งคือ **ไม่รับ** ดังมีเรื่องเล่าว่า ครั้งหนึ่งได้มีพราหมณ์ผู้หนึ่งซึ่งไม่นิยมในลัทธิศาสนาการถือบวช ได้มีความโกรธพระพุทธเจ้ามาตั้งแต่ได้ข่าวว่าเสด็จออกทรงผนวช และในวันหนึ่งพระพุทธเจ้าได้เสด็จผ่านบ้านของเขา เขาก็ตำพระองค์ด้วยคำหยาบช้ำต่าง ๆ พระพุทธเจ้าได้ทรงหยุดฟังแล้วก็ตรัสถามเขาว่า โดยปกติเมื่อมีแขกมาถึงบ้าน ท่านจะปฏิสันถารต้อนรับแขกอย่างไร พราหมณ์ก็ตอบว่า ก็ต้อนรับด้วยอาหาร ข้าว น้ำ เป็นต้น ตามควร พระพุทธเจ้าก็ตรัสถามว่า ถ้าแขกที่มานั้นไม่บริโภคอาหาร ไม่ดื่ม น้ำที่ได้จัดไว้รับ อาหารและน้ำที่จัดไว้นั้นจะตกเป็นของใคร พราหมณ์ก็ตอบว่า ก็ต้องตกเป็นของเจ้าของบ้านคือของตนเอง พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า ถ้าเช่นนั้นคำที่ท่านตำนั้นเราไม่รับ ก็เมื่อเป็นเช่นนี้กลับความก็คือ ตกเป็นของเจ้าของได้แก่ผู้ตำนั่นเอง และได้ตรัสต่อไปว่า ถ้าพระองค์ทรงรับคำนั้น ก็เหมือนอย่างแขกที่มาเยี่ยมได้บริโภคอาหาร บริโภคน้ำดื่มที่เจ้าของบ้านจัดไว้ต้อนรับ แต่ว่าพระองค์ไม่ทรงบริโภคร่วมด้วย ไม่ดื่มร่วมด้วย ดังนี้ พราหมณ์นั้นก็กลับได้คิดตาม

พระพุทธภานิตที่ตรัสไว้นี้ ถอดความออกก็คือว่าไม่รับ หมายความว่าปฏิเสธ ไม่ออกไปรับการด่านั้น เมื่อไม่ออกไปรับการด่านั้น การด่านั้นก็ไม่ได้มาเกี่ยวกับตน ความโกรธก็ไม่บังเกิดขึ้น ความโกรธที่บังเกิดนั้น ก็เพราะว่าออกไปรับ เหมือนอย่างว่าออกไปร่วมบริโภคข้าวน้ำที่เข้าของบ้านได้จัดไว้รับรอง ถ้าไม่ออกไปรับแล้ว ก็ไม่ได้มาเกี่ยวอะไรด้วย เพราะฉะนั้นการที่ไม่ออกไปรับนี้ จึงเป็นวิธีหนึ่งที่จะเป็นเครื่องป้องกันด้วย และเป็นเครื่องระงับความโกรธด้วย ซึ่งจะทำให้จิตใจเป็นโสรัจจะ คือความแช่มชื่นแจ่มใสอยู่ได้เป็นปกติ

รักษาจิตใจให้เป็นโสรัจจะด้วยการรับเข้ามา แต่แปลความเสียใหม่

อีกวิธีหนึ่งคือการรับเข้ามา แต่ว่าแปลความเสียใหม่ ดังมีเรื่องเล่าถึงพระพุทธเจ้าอีกเหมือนกัน ในคราวหนึ่งได้มีพราหมณ์ผู้หนึ่ง ได้ด่าว่าพระองค์ต่าง ๆ เป็นต้นว่า พระองค์เป็นผู้ที่ไม่เป็นรศ ไม่เป็นชาติอะไร เป็นผู้ที่ขัดสนจนยาก เป็นผู้ที่น่าเกลียดน่าชัง เป็นผู้ที่เป็นคนวิบัติ ดังนี้ เป็นต้น พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสว่า พระองค์ไม่มีรศมีชาติจริง คือว่าพระองค์ไม่ได้ปรารถนารศในรูปในเสียง เป็นต้น เพราะฉะนั้น ก็เป็นผู้ที่ไม่มีรศไม่มีชาติเหมือนอย่างที่ว่านั้น พระองค์เป็นผู้ที่ไม่มีทรัพย์สมบัติยากจนขัดสนจริง คือว่าได้ทรงเป็นผู้ที่ได้ละทรัพย์ อันได้แก่รูป เสียง เป็นต้น เสียจนหมดสิ้นแล้ว พระองค์เป็นผู้ที่น่าเกลียดน่าชังจริง เพราะว่าได้ตรัสให้มีความเกลียดชังต่อบาปทุจริต พระองค์เป็นผู้ที่วิบัติจริง คือว่าเป็นผู้ที่วิบัติอันได้แก่ การสิ้นกิเลส โลภะ โทสะ โมหะ ดังนี้ อันนี้ก็คือรับเอามาแล้วก็แปลความเสียใหม่ นี้ก็เป็นอีกวิธีหนึ่งที่เป็นเครื่องรักษาจิตใจของตนให้เป็นโสรัจจะ คือให้แช่มชื่น

หัดทำจิตใจให้มีสติกาขันติและโสรัจจะ

นอกจากนี้ ก็ยังมีวิธีพิจารณาอื่น ๆ อีกหลายวิธี ตามทางพระพุทธศาสนา ทุกวิธีนั้นก็สุดแต่บุคคลที่จะพิจารณานำไปใช้ให้สำเร็จประโยชน์ได้ เมื่อหัดทำใจให้ชื่นบานแจ่มใสในเวลากระทบกับ อนิฏฐารมณ ในตอนแรกก็ไม่สามารรถ แต่ว่าเมื่อหัดไป ๆ ก็สามารรถที่จะทำจิตใจได้โดยลำดับ และเมื่อทำจิตใจให้สงบได้เป็นปกติ ไม่กระเทือน มีอาการคงที่มั่นคง ไม่มีอารมณ์อะไรมากระทบกระทั่งได้ ขันติก็มี

ความทนทานเป็นลักษณะเรียกว่า **ตติกาขันธ์** ที่ตรัสว่า “**ขันธ์ ปรมาตโป ตติกา** ขันธ์เป็นอสังการวิเศษอำนาจผลแก่ผู้ที่มีอยู่ทุกคน เหมือนอย่างบุคคลผู้ต้องปฏิบัติหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการสั่งสอนหรือการเจรจา ความต่าง ๆ จะต้องหัดให้มีจิตใจเข้มแข็งอดทน และมีจิตใจเข้มขึ้น เผชิญกับความ ได้แย้ง ความขัดแย้งต่าง ๆ อยู่เสมอ ผู้ที่สามารถทำได้เช่นนี้จึงเป็นผู้ชนะ สามารถ ที่จะปฏิบัติกิจหน้าที่ของตนให้สำเร็จได้ นี่เป็นคุณที่เกิดจากขันธ์และโสรัจจะข้อนี้ เป็นประการสำคัญ เมื่อปฏิบัติได้ดังนี้ ก็เป็นการบำเพ็ญบารมีประการหนึ่ง

ขันธ์บารมี ๓ ชั้น

การปฏิบัติทำขันธ์คราวหนึ่ง ๆ เป็นกรรม ดังจะเรียกว่า **ขันธ์กรรม** ขันธ์ ที่เป็นกรรมอันบุคคลทำอยู่เสมอ ๆ นี้แหละเป็นเครื่องสร้างสันดานแห่งขันธ์ เก็บ สั่งสมไว้อยู่เสมอ นี้แลเป็นบารมี ขันธ์บารมีนี้แบ่งออกเป็น ๓ ชั้นคือ

ขันธ์บารมี ได้แก่ ขันธ์ที่บำเพ็ญเพื่อพระโพธิญาณยิ่งกว่าคนที่รักและ ทรัพย์สิน คือระหว่างขันธ์และสิ่งเหล่านี้ ถ้าจะต้องเสียไปอย่างหนึ่ง ก็ไม่ยอมเสีย ขันธ์ รักษาขันธ์ไว้ยิ่งกว่าอย่างอื่น

ขันธ์อุปบารมี ได้แก่ ขันธ์ที่บำเพ็ญเพื่อพระโพธิญาณยิ่งกว่าอวัยวะร่างกาย ส่วนใดส่วนหนึ่ง คือแม้จะต้องเสียอวัยวะร่างกายส่วนใดส่วนหนึ่งเพื่อรักษาขันธ์ ก็ยอมเสียเพื่อรักษาขันธ์ไว้ ไม่ยอมเสียขันธ์เพื่อรักษาอวัยวะร่างกาย

ขันธ์ปรมาตบารมี ได้แก่ขันธ์ที่บำเพ็ญเพื่อพระโพธิญาณยิ่งกว่าชีวิต คือ บำเพ็ญขันธ์ รักษาขันธ์ไว้อย่างยอมสละชีวิต ไม่เห็นค่าของชีวิตยิ่งกว่าขันธ์

ในจริยาปฏิภาณอันแสดงอดีตจริยาของพระพุทธเจ้า เมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์ ท่องเที่ยวไปบำเพ็ญบารมีแสดงว่า ขันธ์ของพระโพธิสัตว์เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็น **ธรรมบาลกุมาร** เป็นขันธ์บารมี ขันธ์เมื่อครั้งทรงเป็น **ธรรมเทพบุตร** ผจญกับ อธรรมเทพบุตร เป็นขันธ์อุปบารมี ขันธ์เมื่อครั้งทรงเป็น **ขันธ์วิชาติดาบส** เป็น ขันธ์ปรมาตบารมี

เมื่อพิจารณาตามกระแสธรรม พระบารมีขันธ์เป็นต้น ที่ทรงบำเพ็ญมา เต็มเปี่ยม ประมวลเข้าเป็น **มรรคสมังคี** ในขณะที่จะตรัสรู้ เป็นปรมาตบารมี พร้อมกันทุกข้อ

ฉะนั้น ผู้ที่ปรารถนาความเจริญแก่ตน และปรารถนาความชนะในทางที่ชอบ
ดังที่กล่าวมา ก็ควรอบรมขันติ โสรัจจะให้บังเกิดขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็จะได้รับผล
ตามสมควรแก่การปฏิบัติ

๑๗ กันยายน ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๒๙ ตบะ

ตบะหมายถึงกุศลสมาทาน

จะแสดง ทศพิธราชธรรม ข้อที่ ๖ คือ ตบะ หรือ ตบะ

คำนี้คนไทยเราคงได้ยินกันอยู่เสมอ ในเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ ที่เกี่ยวแก่ศาสนาพราหมณ์นั้น เช่นว่าฤๅษีบำเพ็ญตบะ คำว่า “ตบะ” นี้เราใช้เป็นภาษาไทย มาจากภาษาบาลีว่า ตบะ ตามศัพท์ก็แปลว่า เผลผลาญ ใช้เป็นกิริยา แปลว่าเดือดร้อนก็มี เช่นว่าทำกรรมชั่วยอมเดือดร้อน เพราะว่ากรรมชั่วนั้นให้ผลเป็นทุกข์ มีลักษณะที่เผลผลาญความสุข เผลผลาญบุคคลผู้ทำให้เดือดร้อน และเมื่อมาใช้ในด้านของลัทธิศาสนาตั้งแต่ก่อนพุทธศาสนา อย่างเช่นฤๅษีบำเพ็ญตบะ ก็มีความหมายถึงทั้งที่ใช้วิธีแผดเผาภายนอก เช่นว่าเผาไม้เป็นการบูชา และในขณะเดียวกัน ก็เผากิเลสในใจลงไปด้วย ตามลัทธิที่ถือกันนั้น ๆ มาถึงพุทธศาสนา ก็นำเอาคำนี้มาใช้ในความหมายว่าเผลผลาญเหมือนกัน แต่ว่าไม่ใช่เผลผลาญแบบก่อไฟเผา แต่ว่าเผลผลาญกิเลส อกุศลต่าง ๆ ในจิตใจ คือหมายถึงกุศลสมาทาน การสมาทาน คือถือปฏิบัติกิจที่เป็นกุศล อันเผลผลาญอกุศล วิตกบาปกรรม สมาทานวัตรคือถือปฏิบัติ วัตรคือข้อปฏิบัติตามแบบบัญญัติ อันเป็นอุบายอันจะสังหารอกุศลวิตกบาปกรรม แม้เพียงขณะหนึ่งสมัยหนึ่ง ก็เรียกว่าตบะ

ตบะหมายถึงความเพียร

และคำว่าตบะนี้ ยังมีใช้หมายถึงกุศลสมาทานอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก เช่น หมายถึงความเพียร และความเพียรนั้นก็ต้องมีลักษณะที่เผลผลาญ เช่นเผลผลาญความเกียจคร้านอันตรงกันข้ามกับความเพียร เผลผลาญกิเลสที่บังเกิดขึ้น เผลผลาญอกุศลบาปกรรมทั้งหลายดังที่กล่าวมาข้างต้น

ตบะหมายถึงการปฏิบัติหน้าที่โดยถูกต้องและปรากฏผล

และแม้ในพราหมณ์สมัยคือลัทธิพราหมณ์เอง ก็ยังให้ความหมายของตบะ

นอกจากที่ได้กล่าวมาแล้ว เช่น “ก่อกองไฟเผาของกษัตริย์อัคริษยา” คือมาหมายถึงข้อที่ปฏิบัติถูกต้องตามหน้าที่ เช่นการปกครองประชาชน เป็นตบะของพระมหากษัตริย์ ในบัดนี้ก็เพิ่มว่า เป็นตบะของรัฐบาล มีคำเป็นคาถาหนึ่งแสดงว่า “พระอาทิตย์มีตบะส่องแสงในกลางวัน พระจันทร์มีตบะในกลางคืน” เป็นต้น

ผู้บำเพ็ญตบะ คือปฏิบัติหน้าที่ให้บรรลุถึงความสำเร็จด้วยดี ย่อมเป็นผู้มีตบะปรากฏเป็นผู้มีสง่าเป็นที่ยำเกรง ดังที่พูดกันว่า มีตบะเดชะ ส่วนผู้ที่ไม่ปฏิบัติให้สมกับหน้าที่ฐานะของตน ย่อมเป็นผู้ที่ไม่มีตบะอย่างนั้น ไม่ปรากฏเป็นผู้มีสง่า ไม่เป็นที่ยำเกรง มีภาษิตกล่าวไว้ใน มหาสุตโตสมชาดก ว่า “พระราชารู้เอาชนะผู้ที่ไม่ควรชนะไม่ชื่อว่าพระราช ผู้เอาชนะเพื่อนไม่ชื่อว่าเพื่อน ภริยาผู้ไม่ยำเกรงสามีไม่ชื่อว่าภริยา บุตรผู้ไม่เลี้ยงมารดาบิดาผู้แก่เฒ่าไม่ชื่อว่าบุตร สภาที่ไม่มีสัตบุรุษคนดีไม่ชื่อว่าสภา ผู้ไม่พูดเป็นธรรมไม่ชื่อว่าสัตบุรุษ ผู้ละ หรือสงบราคะ โทสะ โมหะ พูดเป็นธรรม ชื่อว่าสัตบุรุษ” ในพราหมณ์สมัยดังที่กล่าวมาว่า พระอาทิตย์มีตบะส่องแสงสว่างในกลางวันเป็นต้นนั้น แสดงไว้โดยสมบูรณ์ว่า “ตบะของพราหมณ์คือการเล่าเรียนพระเวทที่ศักดิ์สิทธิ์ ตบะของกษัตริย์คือการคุ้มครองไพร่ฟ้าประชาชน ตบะของเวศะหรือไวศยะคือการทำบุญให้ทานแก่พราหมณ์ ตบะของศูทรคือการรับใช้ ตบะของฤษีคือการกินอาหารที่เป็นผัก”

อีกคาถาหนึ่งแสดงว่า “อาทิตย์มีตบะส่องแสงสว่างในกลางวัน จันทร์มีตบะในกลางคืน กษัตริย์ผู้ทรงเครื่องผูกสอดอาวุธอย่างเต็มที่แล้ว เป็นผู้มีตบะ พราหมณ์ผู้ที่เข้ามานมีตบะ” และในคำทำยาก็มีแสดงว่า “พระพุทธรเจ้ามีตบะทั้งกลางวันทั้งกลางคืน ด้วยพระเดชแห่งพระพุทธรคุณทั้งปวง”

๑๕ เพราะฉะนั้น คำว่าตบะนี้ในทางปฏิบัติ จึงมีความหมายถึงการปฏิบัติหน้าที่ โดยถูกต้อง และการปฏิบัติหน้าที่นั้นให้บังเกิดผลปรากฏเป็นที่ยำเกรง ดังเช่นอาทิตย์มีตบะเวลากลางวัน อาทิตย์นั้นส่องแสงสว่างปรากฏ จันทร์มีตบะกลางคืน จันทร์ก็ส่องแสงเวลากลางคืนปรากฏ พระมหากษัตริย์ที่ผูกสอดพระขันธ์ศร ซึ่งเป็นอาวุธประจำพระองค์ ประจำพระราชอิสริยยศ มีตบะคือเป็นที่สง่าเพียงยำเกรง พราหมณ์ที่เข้ามานมีตบะ พระพุทธรเจ้านั้นเป็นผู้ทรงพระคุณ จึงปรากฏพระเดช ชื่อว่ามีตบะทั้งกลางวันทั้งกลางคืนด้วยพระคุณ เพราะฉะนั้น คำว่าตบะนี้จึงมีความหมายอัน

สำคัญ หมายถึงการที่ปฏิบัติหน้าที่ให้ถูกต้อง และให้เกิดผลปรากฏ และความที่มีคุณเป็นเครื่องยำเกรงปรากฏเป็นเดช เป็นที่ยำเกรง ไม่เป็นที่หมิ่นแคลน

การบำเพ็ญตบะต้องอาศัยความเพียร

และในการปฏิบัติให้บังเกิดตบะดังกล่าวนี้ จำต้องอาศัยวิริยะคือความเพียร เพราะฉะนั้น จึงมักจะแสดงอธิบายตบะด้วยวิริยะคือความเพียร ความเพียรในพุทธศาสนาก็คือความเป็นผู้กล้า ละความชั่ว กระทำความดีต่าง ๆ ข้อที่พระมหากษัตริย์ทรงพระวิริยะอุตสาหะ ใส่พระราชหฤทัยในการปกครองพระราชอาณาเขตและประชาชน ให้เกษมสุขปราศจากอันตราย มีพระตบะเดชะเป็นที่ยำเกรงแห่งบุคคลทั่วไป ไม่อาจหมิ่นพระบรมเดชานุภาพได้ ทั้งทรงสมาทานกุศลวัตร ทรมานพระกายพระกมล เพื่อระวังบาปอกุศลที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น เพื่อกำจัดบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้เสื่อมสูญ ไม่ตั้งอยู่ได้ ดังนี้จัดเป็นตบะ หรือเป็นตบะ

ตัวอย่างโครงการพระราชดำรินับว่าเป็นตบะ

ปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงบำเพ็ญตบะที่เป็นความเพียรพยายาม ให้บังเกิดผลต่าง ๆ อันเป็นผลดีแก่ประเทศชาติประชาชนเป็นอันมาก ดังเช่นโครงการหนึ่งที่ได้ทรงพระราชอุตสาหะจัดขึ้นในพระราชวังสวนจิตรเอง หรือที่เรียกว่าพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน มีลักษณะที่เรียกว่าคล้าย ๆ หมู่บ้านเล็ก ๆ ในใจกลางกรุงเทพมหานคร ในหมู่บ้านแห่งนี้มีทั้งโครงการด้านการเกษตร โรงงานอุตสาหกรรม มีโรงพยาบาล มีโรงเรียน มีแม้กระทั่งโรงช่างฝีมืออยู่ในนั้นด้วย ซึ่งชาวต่างประเทศมาเห็นก็รู้สึกชื่นชม และค่อนข้างจะประหลาดใจอยู่มาก โครงการแห่งนี้เป็นจุดสำคัญในการที่จะทำให้โครงการตามพระราชดำริต่าง ๆ ได้รับการพิจารณาอย่างถูกต้องในทางวิชาการในระยะเริ่มแรก แล้วก็นำไปใช้ปฏิบัติในโครงการต่าง ๆ ที่เสด็จพระราชดำเนินออกไปช่วยประชาชนในชนบท โครงการต่าง ๆ เหล่านี้เริ่มมานานแล้ว ที่ปรากฏหลักฐานก็อย่างเช่นในปี พ.ศ. ๒๕๐๔ โปรดเกล้าฯ ให้จัดทำแปลงปลูกต้นไม้ เรียกว่ายางนา ประมาณจำนวน ๑,๒๕๐ ต้น และได้โปรดเกล้าฯ ให้นำพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ทั่วประเทศมาปลูกในบริเวณ ๑๗๖

ที่ประทับสวนจิตรลดา ในลักษณะป่าสาธิต ก็เพราะเหตุว่าทรงพระปรีชาญาณ เห็นการณ์ไกลว่า ป่าของเราเริ่มถูกทำลายในปีหนึ่ง ๆ มีใช้น้อย เพราะฉะนั้น ก็น่าจะทดลองปลูกต้นไม้ในสวนจิตร ว่าต้นไม้ใดสามารถที่จะปลูกและใช้นำไปปลูกที่อื่นได้ด้วย เท่ากับเป็นตัวอย่างที่จะให้ราษฎรชาวไทยได้ประพฤติปฏิบัติ คือส่งเสริมให้มีการปลูกป่า

และในปีเดียวกันนั้นเอง ก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้กรมการข้าว จัดทำนาข้าวทดลองปลูกข้าวพันธุ์ต่าง ๆ และในภายหลังก็ได้ใช้ข้าวเปลือกที่ปลูกได้ส่วนหนึ่ง เป็นข้าวใช้ในพิธีพืชมงคลและในพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ กับแจกให้ชาวนาและเกษตรกร โดยใส่ถุงพลาสติกเล็ก ๆ ก็ปรากฏว่าเป็นที่นิยม คล้าย ๆ กับว่าเป็นข้าวที่นับถือว่าศักดิ์สิทธิ์ เป็นมงคลในการที่จะนำไปปลูกในนาของเขา ในปีต่อ ๆ มาจากปี ๒๕๐๔ นั้น ก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยาแรกนา หลังจากทำพิธีที่สนามหลวงแล้ว เข้าไปหว่านข้าวในนาแปลงทดลองต่อท้ายงานพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ อันนี้ก็เป็นที่โอกาสที่จะมีรับสั่งพระราชทานพระราชดำริต่าง ๆ ให้แก่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และบรรดาข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของกระทรวงเกษตร ตลอดจนการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับเจ้าหน้าที่ชั้นผู้ใหญ่ของกระทรวงนี้ ก็เพราะถึงงานของกระทรวงเกษตรเป็นงานที่สำคัญ ทรงเอาพระราชหฤทัยใส่เป็นอย่างมาก ก็แสดงถึงว่าได้ทรงมีความพากเพียรอันนับว่าเป็นตบะ ทำให้บังเกิดผลเป็นที่ยำเกรงในพระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติ เพราะปรากฏว่าเป็นประโยชน์อย่างแท้จริง

พระตบะเดชะในธรรมปฏิบัติ

ส่วนในทางศาสนานั้นก็ต้องกล่าวว่า ได้ทรงมีพระตบะในทางศาสนา คือ ทรงปฏิบัติพระพุทธศาสนา เป็นการที่ได้ทรงควบคุมพระราชหฤทัยและพระวรกาย ให้ตั้งอยู่ในศีลธรรมทางพระพุทธศาสนา ทรงปฏิบัติระงับอกุศลวิตกต่าง ๆ ที่บังเกิดขึ้น อันจะนำไปปฏิบัติไปในทางที่ไม่ถูกไม่ชอบ ส่งเสริมให้บังเกิดกุศลวิตกตรึงตรองไปในทางที่ถูกที่ชอบ เพื่อให้เกิดการปฏิบัติที่ถูกที่ชอบ ได้ทรงสดับพระธรรมเทศนาในพระราชพิธีต่าง ๆ ในพระบรมมหาราชวังอยู่เป็นประจำ ปีหนึ่ง ๆ ก็มีเป็นจำนวนมากครั้ง และเมื่อถึงเวลาที่สมควร ก็ได้เสด็จออกทรงพระผนวช ทรงประพฤติพรต

บำเพ็ญเนกขัมมะในพระพุทธศาสนาอยู่เป็นเวลาช่วง ๑๕ วัน นับเป็นพระมหากษัตริย์
ในพระราชวงศ์จักรีนี้ที่เสด็จออกทรงผนวชเมื่อเป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้วเป็นพระองค์
ที่ ๒ พระองค์ที่ ๑ ก็คือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช
รัชกาลที่ ๕ ก็ได้เสด็จออกทรงพระผนวชเป็นพระภิกษุ ทรงบำเพ็ญเนกขัมมปฏิบัติ
อยู่เป็นเวลา ๑๕ วัน แต่รัชกาลที่ ๕ นั้น พระภิกษุพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ได้ประทับอยู่ในกุฏิพระราชตำหนักที่ได้สร้างขึ้นเป็นพิเศษ ในเขตวัดพระแก้ว ใน
พระบรมมหาราชวัง ซึ่งพระตำหนักทรงผนวชนั้น บัดนี้ก็ได้รื้อไปสร้างไว้ที่วัด
เบญจมบพิตร ส่วนในรัชกาลปัจจุบันนี้ พระภิกษุพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้
เสด็จมาประทับอยู่ในวัด ในสำนักพระราชอุปัชฌายาจารย์ คือสมเด็จพระสังฆราชเจ้า
กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ วัดบวรนิเวศวิหารนี้ตลอดเวลา ๑๕ วัน ได้ทรงปฏิบัติพระ
วินัย โดยเคร่งครัด ทรงปฏิบัติกิจวัตรต่าง ๆ อย่างครบถ้วน เสด็จลงทรงทำวัตร
เช้า ทำวัตรเย็น และทรงปฏิบัติกิจวัตรต่าง ๆ ของภิกษุ ทรงศึกษาพระธรรมวินัย
จากพระอาจารย์ทุกวัน ทั้งได้เสด็จไปทรงนมัสการปูชนียสถานสำคัญในประเทศ
อีกหลายแห่ง แม้เมื่อทรงลาผนวชปรีวัตร เสด็จทรงปฏิบัติพระราชกิจเป็นพระ-
มหากษัตริย์ต่อไปแล้ว ก็ได้ทรงสนพระราชหฤทัยในธรรมปฏิบัติอยู่เป็นอันมาก
ทรงพอพระทัยฟังเทศน์ธรรมะของพระอาจารย์ต่าง ๆ เป็นอันมาก แม้ในเวลา
ที่ประชวร ก็ได้ทราบว่าได้โปรดฟังเทศน์ธรรมะอยู่เป็นประจำ เป็นการใช้ธรรมะรักษา
พระราชหฤทัยให้สงบ ให้เข้าถึงธรรมะ จึงยังให้บังเกิดผลเป็นตบะในข้อนี้ คือเป็น
ธรรมะที่ใช้ขัดเกลาหรือแผดเผากิเลส ทำพระราชหฤทัยให้บริสุทธิ์สะอาด ทำให้เกิด
พระราชวิริยะอุตสาหะต่าง ๆ อันเป็นความเพียร ปฏิบัติพระราชกรณียกิจ ทั้งที่
เป็นไปตามโครงการพระราชดำริต่าง ๆ เป็นการปฏิบัติหน้าที่ของพระมหากษัตริย์
ที่ทรงมีหน้าที่ปกครองโดยธรรม คือทศพิธราชธรรมนี้อย่างไม่หยุดยั้ง จึงปรากฏ
เป็นตบะเดชะ เป็นตบะเดชะคือเป็นพระเดชที่บังเกิดขึ้นโดยพระคุณ พระคุณที่
ปรากฏเป็นความเกื้อกูลแก่ประชาชนทั่วไป

พระบรมเดชาณุภาพจากกุศลสมาทาน

เพราะฉะนั้น ประชาชนจึงมีความพอใจ ในอันที่ถวายความจงรักภักดี ถวาย
โดยเสด็จพระราชกุศลในกิจการนั้น ๆ อยู่เป็นอันมาก เมื่อได้ทรงนำในกิจการ

อันใดแล้ว ก็ได้รับความร่วมมือจากประชาชน บริจาคโดยเสด็จพระราชกุศล หรือว่า โดยเสด็จในพระราชกิจนั้น ๆ เป็นอันมาก ได้รับความร่วมมือจากข้าราชการทุกกรมกอง ได้รับความร่วมมือจากประชาชนต่าง ๆ แม้เมื่อเสด็จไปประทับที่นครราชสีมา เป็นถิ่นไทยมุสลิมเป็นส่วนใหญ่ ก็ได้รับความร่วมมือจากหมู่ไทยมุสลิมนั้น และด้วยความที่เขามีความจงรักภักดี ดังนี้ จึงนำให้ชาวมุสลิมกับชาวพุทธได้มีความสัมพันธ์กันดียิ่งขึ้นในถิ่นเหล่านั้น ดังเช่นในคราวหนึ่งที่เสด็จไปที่วัดหนึ่งซึ่งเป็นวัดพุทธ ก็ได้มีชาวมุสลิมไปรับเสด็จในวัดนั้นเป็นอันมาก และพระสงฆ์พุทธนี้ก็สวดมนต์ทำน้มนต์ถวาย แล้วก็ถวายน้มนต์แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงโปรยน้ำ พระพุทธมนต์แก่ประชาชน ก็ได้ทรงโปรยน้ำพระพุทธมนต์ที่พระสงฆ์พุทธทำนี้เอง แก่ประชาชนทั้งพุทธทั้งมุสลิม ยินดีรับทั่วกันหมด ไม่มีความรังเกียจ ถ้าหากว่า ถ้าพระสงฆ์พุทธจะไปโปรยน้ำมนต์เองแล้วละก็ คงจะไปโปรยในหมู่ชาวมุสลิมไม่ได้ แต่สำหรับเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงโปรยพระราชทานแล้ว เขาก็มารับพร้อมกันหมด ไม่มีความรังเกียจ และเสด็จไปที่ไหนก็ปลอดภัยอันตราย ดังที่ได้เล่าเรื่องหนึ่งแล้วเมื่อวันก่อนนี้ อันนี้แหละเป็น ตบะเดชะ หรือที่เรียกว่าเป็น พระบรมเดชาภาพ อันบังเกิดขึ้นโดยพระคุณ ที่ทำให้คนทั้งปวงมีความไว้วางใจ มีความเชื่อใจ เมื่อเขาบริจาคทรัพย์โดยเสด็จ เขาก็เชื่อใจว่า จะทรงใช้ทรัพย์ไปในทางที่ทำประโยชน์ให้แก่ประชาชน กลับคืนไปให้แก่ประชาชน ไม่ใช่ว่าจะทรงนำทรัพย์เขาไปใช้ในเรื่องอะไรเพื่อพระองค์เอง แต่นำไปใช้เพื่อประชาชน นำไปใช้เพื่อเป้าหมายในพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ที่ทรงกระทำนั้น อันนี้แหละเป็นตัวตบะเดชะ เป็นพระบรมเดชาภาพที่บังเกิดขึ้นโดยพระคุณ ไม่ใช่บังเกิดขึ้นโดยการขู่ขู่ขู่หรือการวางอำนาจ ซึ่งทำให้เขากลัวด้วย เขาเกลียดด้วย เขาแข่งชกด้วย แต่การที่ทรงปฏิบัตินี้เป็นตบะเดชะที่เป็นกุศลสมาทาน ซึ่งทำให้บุคคลมีความเกรงกลัวด้วย มีความเคารพนับถือด้วย ไม่หมิ่นแคลน พระบรมเดชาภาพหรือตบะเดชะดังกล่าวนี้ จึงได้มีอยู่ในพระองค์ ซึ่งเสด็จไปที่ไหนก็เป็นที่ยำเกรง เป็นที่รักเคารพและเป็นที่ยินดีต้อนรับว่าเป็นผู้ที่มาดีแล้ว ไม่ใช่มาร้าย มาดี พระเจ้าอยู่หัวไปที่ไหนก็เรียกว่ามาดีหรือไปดี ไม่ใช่ไปร้าย จึงเป็นที่ต้อนรับ เป็นที่ยินดีต้อนรับด้วยความชื่นบานแจ่มใสในที่ทุกสถาน เป็นพระบรมเดชาภาพ เป็นตบะเดชะที่เกิดจากกุศลสมาทาน เกิดจากความดี

ตบะเป็นธรรมที่ทุกคนพึงปฏิบัติ

เพราะฉะนั้น จึงเป็นข้อที่ทุก ๆ คนพึงปฏิบัติตามหลักธรรมในทศพิธราชธรรม ข้อตบะนี้ จะเป็นข้าราชการก็ตาม จะเป็นประชาชนก็ตาม จะเป็นคหบดีพ่อค้าชาวนา ชาวสวนเป็นต้นก็ตาม ควรปฏิบัติในตบะธรรมข้อนี้คือเพียรเผากิเลส อันเป็นเหตุ ให้ก่อกรรม เบียดเบียนซึ่งกันและกันให้เดือดร้อน ส่งเสริมกุศลสมทาน ถือปฏิบัติ กระทบความดีนี้แหละให้มากขึ้น เกื้อกูลตัวเองด้วย ผู้อื่นด้วย ให้มีความสุขด้วยกัน ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน เมื่อปฏิบัติได้ดังนี้ ก็เป็นที่เคารพนับถือยำเกรงของ เพื่อนบ้านใกล้เคียง ถ้าเป็นชาวบ้านด้วยกัน ถ้าเป็นข้าราชการก็ได้รับความ นับถือจากประชาชน เพราะฉะนั้น ตบะข้อนี้จึงเป็นหลักธรรมที่พึงปฏิบัติได้ทั่วถึงกัน

ขันติบารมีและตบะมีความหมายถึงกันและเนื่องกัน

และสำหรับในทศพิธราชธรรมข้อนี้ คือตบะ ส่วนในทศบารมีนั้นคือขันติ แม้ว่าจะต่างกันโดยชื่อ แต่ว่าตบะกับขันตินั้นก็ย่อมเนื่องกัน เพราะจะบำเพ็ญตบะได้ ก็ต้องมีขันติคือความอดทน และคำว่าตบะนี้ ย่อมหมายถึงขันติได้ด้วย ดังพระพุทธ- ภาสิตใน โอวาทปาติโมกข์ ที่ตรัสไว้ว่า “ขันติ ปรมํ ตโป ตีติกุขา ขันติคือความ ทนทาน เป็นตบะ คือธรรมเป็นเครื่องเผาเผากิเลสอย่างยิ่ง” เพราะว่าเมื่อกิเลส บังเกิดขึ้นแล้ว หากมีขันติคือความอดทนไว้ได้ กิเลสนั้นก็จะต้องดับไปในที่สุด เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า “ขันติเป็นบรมตบะ คือธรรมเป็นเครื่องเผาเผา กิเลสอย่างยิ่ง” ฉะนั้น แม้ในทศบารมีจะแสดงขันติเป็นข้อที่ ๖ ส่วนในทศพิท- ราชธรรมนี้แสดงตบะเป็นข้อที่ ๖ ก็มีความหมายถึงกันและเนื่องกันดังที่กล่าวมา

๑๘ กันยายน ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๓๐ สัจจบารมี

สัจจะ ความจริง ความตั้งใจทำจริง

จะแสดง ทศบารมี ข้อที่ ๗ สัจจบารมี

คำว่า สัจจะ แปลว่า ความจริง ใช้ในความหมายว่า พูดไว้อย่างไรก็รักษา คำพูด เช่นที่เรียกว่ารักษาสัญญาก็ได้ ทำไว้อย่างไรก็แจ้งว่าทำอย่างนั้น เช่นที่ เรียกว่ารับตามที่เป็นอย่างไรก็ได้ ได้เห็นอย่างไรหรือเรื่องเป็นอย่างไร ก็บอกตาม ที่เห็นตามเรื่องที่เป็นไปเช่นนั้น เรียกว่าพูดความจริงก็ได้ สัจจะเหล่านี้มีลักษณะเป็น ความซื่อตรง ทำให้พูดจริงเป็นสัจจวาจา ตรงกันข้ามกับพูดเท็จ และทำให้รักษา คำพูดรักษาหน้าที่ เพราะเมื่อรับหน้าที่อันใดแล้ว ก็รักษาหน้าที่อันนั้นด้วยดีตลอด เวลาที่ยังอยู่ในหน้าที่นั้น อีกอย่างหนึ่งหมายถึงความตั้งใจทำจริง มุ่งแสวงหาความ จริงหรือความถูกต้องเที่ยงธรรม และรักษาความเที่ยงธรรมไว้ จึงอาจแบ่งสัจจะ ได้หลายอย่างดังต่อไปนี้

สัจจบารมีชั้นธรรมดา

สัจจะชั้นสามัญทั่วไป ดังที่เรียกว่าความจริง ไม่เลือกว่าดีหรือไม่ดี คือเมื่อ ทำอะไรลงไป จะดีหรือชั่วก็ตาม ก็เป็นความจริงขึ้นอย่างหนึ่ง ๆ เมื่อแสดงออกไป ตามเป็นจริง อะไรที่ทำก็บอกว่าทำ ที่ไม่ทำก็บอกว่าไม่ทำ เรียกว่าพูดจริง เป็น สัจจะอย่างหนึ่ง ในชั้นนี้ทางพระพุทธศาสนาสอนไว้โดยความว่า เมื่อจะพูดก็ให้ พูดจริง ไม่เช่นนั้นก็ไม่พูด และมีสอนไว้อีกว่า ความจริงต่าง ๆ นั้นเมื่อมีประโยชน์ และชอบด้วยกาละจึงควรพูด มีพระพุทธภาษิตตรัสไว้โดยความว่า “วาจาที่ไม่จริง หรือแม้จะจริงแต่ไม่มีประโยชน์ พระตถาคตไม่ตรัส ส่วนวาจาที่จริงและมีประโยชน์ พระตถาคตย่อมทรงรู้กาลเวลาที่จะตรัส” การบำเพ็ญสัจจะในชั้นนี้ คือพูดความจริง ในสิ่งที่เป็นประโยชน์ ผู้บำเพ็ญสัจจะในข้อนี้ ย่อมจะเว้นจากการพูดเท็จธรรมดา จากการพูดเท็จใส่ความป้ายร้าย จากการพูดเท็จบิดเบือน หรือเสริมตัดความ หรือ การพูดไม่จริงที่มุ่งจะให้ผิดไปจากความจริงทุกอย่าง ทั้งจะเว้นจากการพูดความจริง

ที่ไม่เป็นประโยชน์ และที่จะให้เกิดโทษทุกข์เดือดร้อน เป็นอันเว้นจากการพูดส่อ-
เสียด พูดคำหยาบ พูดเพื่อเจ้อแหลวไหลได้ด้วย เพราะวาจาเหล่านี้บางทีก็จริง บางที
ก็เท็จ บางทีก็เท็จปนจริง แต่ไม่มีประโยชน์ สัจจะในข้อนี้เกี่ยวแก่วาจาที่พูดออกไป
และทุก ๆ คนย่อมต้องพูดอยู่เสมอ ในปัจจุบันยังมีการเขียนแทนการพูด และมีเครื่อง-
มือที่จะทำให้คนทั้งปวงได้อ่านได้ฟังกันกว้างขวางออกไปได้เป็นอย่างมาก คุณและ
โทษอันเกิดจากวาจาจึงเกิดขึ้นได้ง่าย จึงมีพระพุทธภาษิตตรัสสอนไว้ว่า “สาธุ วาจา
ส่วโร ความสำรวมวาจาเป็นการดี” และได้ตรัสโทษของการพูดพล่อย ๆ ไม่สำรวม
วาจาไว้ว่า เท่ากับสร้างขวานขึ้นที่ปากสำหรับที่จะถากตนเองเป็นต้น สัจจะที่เป็น
ประโยชน์เกี่ยวแก่วาจา จึงเป็นบารมีธรรมข้อสำคัญที่พึงบำเพ็ญทางปากทุก ๆ ปาก
ที่พูดกันอยู่ทุกวันเวลา ควรเรียกว่าเป็น **สัจจบารมีชั้นธรรมดา**

สัจจบารมีชั้นกลาง

สูงขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง เป็นสัจจะชั้นกลาง คือการรักษาสัจจะที่ให้ไว้ หมายถึง
ว่าเมื่อรับคำไว้ รับสัญญาปฏิบัติไว้ รับหน้าที่ไว้ ก็รักษาปฏิบัติให้เป็นไปตามที่
รับไว้ เช่นที่เรียกว่ารักษาวาจา สัญญา ปฏิสัญญา หน้าที่ รวมเรียกว่ารักษาสัจจะ
ผู้ที่ไม่รักษาสัจจะในข้อนี้ บางทีก็ไม่คิดจะปฏิบัติตามตั้งแต่ต้น เช่นเมื่อมีผู้มาขอให้ทำ
กิจอย่างใดอย่างหนึ่ง คือว่าจะไม่ทำให้อยู่แล้ว แต่ก็ออกปากรับว่าจะทำให้เสร็จ
แล้วก็ทิ้งปล่อยเสีย บางทีก็มีได้คิดจะรับ บางทีก็มีได้คิดจะทำ รับส่ง ๆ ไปอย่างนั้น
แต่รับแล้วก็ปล่อยทิ้งเฉยเสีย ไม่เห็นความสำคัญของถ้อยคำที่ให้ไว้ บุคคลเช่นนี้
เรียกว่าเป็นคนไม่จริงเหมือนกัน เพราะเสียสัจจะสัญญาที่ให้ไว้ นอกจากเสียสัจจะ
ต่อคนอื่นแล้ว ยังอาจเสียสัจจะต่อตนเองได้อีกบ่อย ๆ เช่นรับกับตนเองไว้ว่า จะ
ทำสิ่งนั้นสิ่งนี้แล้วไม่ทำ หรือผลัดเพี้ยนไปเรื่อย ๆ รับแก่ตนเองว่าจะไม่ทำสิ่งนั้นสิ่งนี้
อีก แล้วก็ทำอีก อีกอย่างหนึ่งปฏิญาณตนไว้ว่าอย่างไร เช่นเป็นภิกษุเป็นสามเณร
เป็นผู้ดำรงฐานะภาวะอย่างไร รับหน้าที่ไว้อย่างไร ซึ่งควรจะปฏิบัติให้สมกับฐานะ
ภาวะที่ปฏิสัญญาไว้ให้ถูกต้องตามหน้าที่รับไว้ ก็ไม่ปฏิบัติให้สมควร เรียกว่าไม่
รักษาสัจจะได้อย่างหนึ่ง เพราะทำผิดจากฐานะภาวะหน้าที่ ส่วนผู้ที่รักษาสัจจะ
ในข้อนี้ ย่อมจะรักษาวาจาสัญญาปฏิบัติหน้าที่ที่รับไว้ ย่อมจะพิจารณาก่อน
ที่จะรับวาจาแก่ใคร ๆ ในทุกเรื่อง เมื่อเห็นว่าจะทำได้ตามที่รับ จึงรับปาก ไม่รับ

พล่อย ๆ และพยายามปฏิบัติตามที่รับ ถ้าขัดข้องก็บอกเหตุที่ขัดข้องแก่อีกฝ่ายหนึ่งที่เกี่ยวข้อง เพื่อมิให้ต้องเกิดความเสียหาย และเพื่อมิให้ตนต้องเสียวาจา สัจจะดังกล่าวนี้ต้องใช้อยู่เสมอในทางคติโลก เช่นคนทุก ๆ คนที่เกี่ยวข้องกัน จะทำอะไรด้วยกัน หรือที่เกี่ยวข้องกัน ก็จะต้องพูดจาตกลงกันก่อน เมื่อรับข้อตกลงกันแล้ว ก็เกิดเป็นวาจาที่ตกลง หรือสัญญาขึ้นทางศีลธรรม เช่นจะดำรงตำแหน่งฐานะอะไร ก็จะต้องมีการบรรจุแต่งตั้ง ซึ่งเมื่อไม่ปฏิเสธก็เป็นการรับ ภาวะบางอย่างไม่มีการแต่งตั้ง แต่ก็ป็นจริงขึ้นตามเหตุต่าง ๆ เช่นภาวะแห่งมารดาบิดาบุตรธิดา เรียกว่าเป็นสัจจะอย่างหนึ่งเหมือนกัน เพราะก็เป็นมารดาบิดาจริง เป็นบุตรธิดากันจริง ส่วนในทางคติธรรม การแสดงตนเป็นพุทธศาสนิก เช่นเป็นพุทธมามกะ พุทธมามิกา การรับศีล ๕ ศีล ๘ การบรรพชาอุปสมบท ก็เป็นการปฏิญาณตน ฉะนั้น เมื่อรับไว้อย่างไรก็ปฏิบัติอย่างนั้น เรียกว่าเป็นการรักษาสัจจะ ในขั้นนี้ ทางพระพุทธศาสนาสอนให้ดำรงอยู่ในสัจจะที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม ดังที่ตรัสไว้ว่า *สจฺเจ อตฺเต จ ธมฺเม จ อหุ สหฺโต ปติฏฺฐิตา* แปลความว่า “คนดีทั้งหลายตั้งอยู่ในสัจจะที่เป็นประโยชน์ด้วย เป็นธรรมด้วย” ดังนั้น การตั้งสัจจะและการรักษาสัจจะในขั้นนี้ นับว่าเป็นการบำเพ็ญ **สัจจอุปบารมี** คือ สัจจบารมีชั้นกลาง เป็นธัมมะข้อสำคัญที่ทุกคนผู้ตั้งอยู่ในฐานะภาวะทั้งปวง จะพึงอบรมให้มีขึ้นโดยควรแก่ฐานะภาวะของตน ไม่เช่นนั้นก็ไม่อาจจะเจริญอยู่ในฐานะภาวะของตนได้

สัจจบารมีชั้นสูง

สูงขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง เป็นสัจจะชั้นสูง คือการแสวงหาความจริงจนถึง **ปรมัตต-สัจจะ** คือความจริงอย่างยิ่ง ดังเช่นสมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อทรงเป็นพระโพธิสัตว์ ได้ทรงแสวงหาอยู่ว่า อะไรเป็นกุศล ด้วยความตั้งพระหฤทัยทำจริง จนทรงได้พบ **อริยสัจจะ** ท่านแสดงว่าพระโพธิสัตว์ได้ทรงบำเพ็ญสัจจบารมีมาในทุก ๆ ทาง ท่านได้เล่าถึงพระราชารองค์หนึ่งทรงพระนามว่าสุตโสเม ได้ถูกมนุษย์กินคนจับพระองค์ไปเพื่อที่จะปลงพระชนม์บูชาญู พระองค์ได้ทรงขอกลับไปฟังธรรมของพราหมณ์ผู้หนึ่งก่อน เพราะได้ตรัสไว้แล้วว่าจะไปฟัง ปฏิญาณพระองค์ว่าจะกลับไปหามนุษย์กินคนนั้นอีก มนุษย์นั้นก็ยอมให้ท่านเสด็จกลับไป พระองค์ได้เสด็จกลับไป ทรงฟังธรรมของพราหมณ์นั้นแล้ว ก็ทรงรักษาสัจจะเสด็จกลับมาหามนุษย์ป่านั้นอีก ทำให้

เขาเสื่อมใส ได้ทรงแสดงความไม่กลัวของพระองค์ เพราะทรงมีความมั่นใจในพระ-
หฤทัยว่า โลกหน้าของพระองค์ได้ชำระไว้ดีแล้ว ทรงรักษาธรรมคือสัจจะที่ให้ไว้
ทั้งได้ทรงรักษาธรรมที่ได้ฟังจากพราหมณ์ซึ่งได้ทรงจำสืบกันมา ว่าเป็นธรรม
ของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ใจความของข้อธรรมที่พราหมณ์แสดงถวายเป็นอยู่ว่า
“สมาคมกับคนคิดราวเดียวกับคุ่มครองได้ สมาคมกับคนไม่ดีมากกว่าคุ่มครองหาได้ไม่
จึงควรเข้าหาคนดี ทำความคุ้นเคยกับคนดี รู้ธัมมะที่ดีของคนดี ย่อมมีแต่ความดี
หาความเสื่อมมิได้ ราชรถที่งดงามคร่ำคร่าไป แม้สรีระแก่ทรุดโทรมไป แต่ธัมมะ
ของคนดีไม่มีแก่ คนดีย่อมเข้าใจกันกับคนดี ธัมมะของคนดีกับคนไม่ดีห่างกันไกล
มาก เหมือนฟ้ากับดิน หรือเหมือนอย่างฝั่งทั้ง ๒ ด้านของมหาสมุทร” มนุษย์กินคน
นั้นได้ฟังแล้วก็เกิดเสื่อมใส ปลอ่ยพระองค์และผู้จับไว้ทั้งหมด ทั้งได้รับโอวาทของ
พระองค์เลิกบริโภคนิยมมนุษย์ตั้งแต่นั้นมา

เรื่องนี้แสดงถึงการรักษาสัจจวาจา ดังที่ได้กล่าวมาในการบำเพ็ญสัจจบารมี
ชั้นสามัญและชั้นกลาง ทั้งเป็นการแสวงหาธัมมะซึ่งเป็นตัวความจริงและปฏิบัติจริง
ในธัมมะนั้น พระโพธิสัตว์ได้ทรงบำเพ็ญบารมี ได้ทรงแสวงหาความจริงยิ่งขึ้นทุกที
จนถึงได้ตรัสรู้ คือทรงพบสัจจะอย่างยิ่งดังกล่าว สัจจะในชั้นที่กล่าวว่าเป็นชั้นสูง
หมายความว่าสูงกว่าอีก ๒ ชั้นข้างต้นนั้นเพราะละเอียดกว่า ไม่ใช่หมายความว่า
สูงสุดที่จะปฏิบัติ ทุกคนต้องอาศัยสัจจะนี้อยู่ ดังจะพึงเห็นได้ว่า ทุกคนต้องการ
ทราบความจริงของเรื่องทั้งหลาย และก็มีความจริงปกปิดความจริงอยู่ สิ่งปกปิด
ที่สำคัญคือโมหะ ความหลงมัวเมาประมาทที่เกิดจากเครื่องชักจูงใจทั้งหลาย จึง
ทำให้แสวงหาสิ่งที่ไม่จริงมาปิดบัง ฉะนั้น การที่จะพบความจริงได้ จึงอยู่ที่การ
ชำระจิตใจให้สะอาดพอสมควร เครื่องชำระก็มีแต่ธัมมะเท่านั้น เมื่อได้พบความจริง
กุศลคือความดีทั้งหลายก็จะอยู่แค่อ้อมถึง ผลักดันอกุศลออกไปไกล จะได้ประสบ
รสของสัจจะว่าล้ำเลิศ ดังที่มีพระพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า สจฺจํ หเว สารุตรํ รสํ
แปลความว่า “สัจจะแลเป็นรสที่ทำให้สำเร็จประโยชน์กว่ารสทั้งหลาย” การบำเพ็ญ
สัจจะในการแสวงหาความจริง เป็นสัจจะชั้นสูง และเมื่อได้พบ **ปรมัตตสัจจะ** ย่อม
เป็น **ปรมัตตบารมี** เต็มบริบูรณ์ สัจจธรรมนี้เมื่อได้สนใจปฏิบัติอบรม ให้เป็นให้มี
เป็นบารมีธรรมสำหรับตน ย่อมจะอำนวยความสุขความเจริญสวัสดิ์ได้ในที่ทั้งปวง

ชาดกที่แสดงสัจจบารมี

ในทศชาติชาดก ท่านจัดวิสูตรบัณฑิตเป็นชาดกที่แสดงสัจจบารมี มีเรื่องย่อว่า วิสูตรบัณฑิตเป็นปราชญ์ของพระเจ้าธัญชัยโกรพยะ ผู้ครองเมืองอินทปัตถ เป็นผู้มีปัญญาเฉียบแหลม แสดงเนื้อความได้ไพเราะเป็นที่นับถือของคนทั่วไป และเป็นทีโปรดปรานของพระเจ้าธัญชัยโกรพยราชยิ่งนัก วันหนึ่งสักกเทวราช วรุณราช และพระยาครุฑพากันมารวมรักษาอุโบสถศีลที่เมืองอินทปัตถ และได้สนทนากันถึงเรื่องศีลที่ประเสริฐสุด โดยต่างก็อ้างว่า ศีลที่ตนรักษาอยู่นั้นประเสริฐสุด วิสูตรบัณฑิตก็ถวายนข้อคิดเห็นว่า สิ่งที่นรชนควรยึดถือถือว่าเป็นศีลที่ประเสริฐสุดนั้นคือความสงบ กษัตริย์ทั้ง ๔ พระองค์ก็พอพระทัยในข้อคิดของวิสูตรบัณฑิต ส่วนพระวรุณนาคราชนั้นเมื่อกลับไปยังนครของตนแล้ว ก็เล่าความฉลาดปราดเปรื่องของวิสูตรบัณฑิตให้พระนางวิมาลาเทวีเมียของตนฟัง พระนางวิมาลาเทวีเมื่อได้ฟังก็เกิดอยากจะฟังการแสดงธรรมของวิสูตรบัณฑิต แต่ไม่กล้าบอกให้สามีทราบ จึงทำอุบายเป็นประชวร แล้วบอกว่าต้องรักษาด้วยหัวใจของวิสูตรบัณฑิตจึงจะหาย พระวรุณนาคราชก็จนปัญญาที่จะกระทำตามได้ แต่นางอิรันทติรับอาสาว่านางจะช่วย โดยจะยอมเป็นภรรยาของผู้ที่สามารถนำหัวใจของวิสูตรบัณฑิตมาให้ได้ ปุณณกษัตริย์เกิดหลงใหลในความงามของนางอิรันทติ ก็รับอาสาว่าจะไปเอามาให้ จึงได้ไปที่เมืองอินทปัตถ ท้าพระเจ้าธัญชัยโกรพยราชเล่นสกา เมื่อพระเจ้าธัญชัยโกรพยราชทรงแพ้ ก็ขอเอาตัวของวิสูตรบัณฑิตไปเป็นค่าพนัน และได้นำไปถวายพระวรุณนาคราช วิสูตรบัณฑิตก็ได้แสดงธรรมแก่ทั้ง ๒ พระองค์จนเป็นที่พอพระทัย ได้โปรดรางวัลอีกเป็นอันมาก แล้วก็กลับอินทปัตถนคร เรื่องนี้แสดงถึงวิสูตรบัณฑิตว่า เป็นผู้รักษาสัจจะที่เป็นขั้นสามัญและขั้นกลาง เป็นผู้รู้และแสวงหาสัจจะที่เป็นประโยชน์ และเป็นธรรมยิ่ง ๆ ขึ้น

สัจจะ ๓ ชั้น

อนึ่ง ท่านอุปมาสัจจะว่า เหมือนอย่างดาวประจำรุ่งไม่คลาดวิถี เทียงตรง อยู่ทุกฤดูกาล และแบ่งออกเป็น ๓ ชั้นดังที่แสดงมา แต่อธิบายว่า

หนึ่ง **สัจจบารมี** ผู้บำเพ็ญมีนิสัยหนักแน่นแน่นอน รักพระโพธิญาณยิ่งกว่าคนที่รักและทรัพย์สิน แม้จะมีอันตรายเกิดขึ้นแก่คนที่รักหรือทรัพย์สินอย่างไร

อย่างหนึ่ง ซึ่งอาจพาให้ใช้กโบายเล่ห์กระเท่ห์ และเงื่อนงำอำพรางถึงกับเสียสัตย์ได้ ก็ไม่ยอมเสียสัตย์เพราะเห็นแก่คนที่รักและทรัพย์สิน มีพระพุทธรูปดำรัสที่ตรัสเล่าเรื่องอดีตจรียาครั้งเป็นพระยาปลาว่า เราพระยาปลาอยู่ในสระใหญ่ น้ำแห้งขอด เพราะแสงแดดเผาในฤดูร้อน กาแรงนกกกระสานกตะกรุม และเหยี่ยวมากคอยจับกินปลา เราพระยาปลากับหมู่ญาติถูกบีบคั้น จึงนึกถึงธรรมของสัตบุรุษคิดถึงการไม่เคยเบียดเบียนสัตว์ ได้ทำสังจกิริยาว่า ตั้งแต่เราพระยาปลา รู้ความมาจนบัดนี้ ไม่รู้สึกว่าแก้งเบียดเบียนสัตว์แม้ตัวหนึ่ง ด้วยสังจวาจານี้ขอเมฆคือฝนท่าใหญ่จงตก จงเปล่งสายฟ้าคำรามให้ฝนตก ทำขุมทรัพย์ของกาให้พินาศ ให้กาต้องเดือดร้อนด้วยความโศก ปลดเปลื้องฝูงปลาจากความโศก พร้อมกับเราพระยาปลาทำสังจกิริยานี้เอง เมฆส่งเสียงสนั่นครั่นครื้น ยังฝนให้ตกลงครู่เดียวเต็มเปี่ยมทั้งที่ลุ่มและที่ดอน เมื่อเราพระยาปลาทำความสัตย์ อาศัยกำลังอำนาจของความสัตย์เห็นปานนี้ จึงยังฝนให้ตกท่าใหญ่ ผู้เสมอเราพระยาปลาด้วยความสัตย์เป็นไม่มี นี่คือสังจบารมีของเราพระยาปลา

สอง **สังจอุปบารมี** ผู้บำเพ็ญมีนิสัยหนักแน่นแน่นอน รักพระโพธิญาณยิ่งกว่าอวัยวะร่างกายของตน แม้จะมีอันตรายเกิดขึ้นแก่อวัยวะร่างกายส่วนใดส่วนหนึ่ง ซึ่งอาจชักให้ใช้กโบายเล่ห์กระเท่ห์ และเงื่อนงำอำพรางถึงกับเสียสัตย์ ก็ไม่ยอมเสียสัตย์เพราะเห็นแก่อวัยวะร่างกายของตน ได้มีพระพุทธรูปดำรัสที่ตรัสเล่าถึงอดีตจรียาว่า ครั้งเราเป็นพระยาวานรที่อยู่ชอกเขาใกล้ฝั่งแม่น้ำ ถูกจระเข้เบียดเบียนไปไม่ได้ จระเข้มันอยู่ที่ซึ่งเราพระยาวานรเคยยืนอยู่ โดดจากฝั่งนี้ไปฝั่งโน้น มันกล่าวกับเราพระยาวานรว่ามาซิ แม้เราพระยาวานรก็บอกมันว่าจะมา และโดดลงเหยียบศีรษะของมัน แล้วโดดไปยืนอยู่ที่ฝั่งโน้น เราพระยาวานรไม่ทำตามคำหลอกลวงของจระเข้ นั้นหาไม่ได้ ผู้เสมอเราพระยาวานรด้วยความสัตย์เป็นไม่มี นี่คือสังจบารมีของเราพระยาวานร

สาม **สังจปรมัตถบารมี** ผู้บำเพ็ญมีนิสัยหนักแน่นแน่นอน รักพระโพธิญาณยิ่งกว่าชีวิตของตน แม้จะมีอันตรายเกิดขึ้นแก่ชีวิต ซึ่งอาจนำให้คิดใช้กโบายเล่ห์กระเท่ห์และเงื่อนงำอำพรางถึงกับทำลายสัตย์ได้ ก็ไม่ยอมเสียสัตย์เพราะเห็นแก่ชีวิต ถือเสียว่าเสียชีพดีกว่าเสียสัตย์ ยอมเอาชีวิตแบกความสัตย์เข้าเผชิญกับมรณภัยพึงเห็นในพุทธรูปดำรัสที่ตรัสเล่าเรื่องอดีตจรียาครั้งเป็นพระเจ้าสุตโสมถูกจับว่า เรา

พระเจ้าสุตโสมยอมรักษาสัจจวาจา ยอมสละชีวิตเข้าไปหาพระยาโปริสาทซึ่งเป็น
มนุษย์กินคน ผู้เสมอเราด้วยความสัตย์เป็นไม่มี นี่คือสัจจบารมีของเราพระเจ้า
สุตโสม ดังนี้

อำนาจของสัจจวาจา

อันการปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ดีก็ตามชั่วก็ตาม และเมื่อถึงวาระที่คับขัน
ก็อ้างสิ่งที่เป็นประพตินั้นตามเป็นจริง ทำอันใดที่เป็นความชั่วก็บอกว่าได้ทำจริง
ทำอันใดที่เป็นความจริงก็บอกไปตามจริงเป็นคำสัตย์ และก็อ้างคำสัตย์นี้ ขอให้ภัย
อันตรายที่บังเกิดขึ้นสงบไปหายไป เมื่อได้อ้างสัจจวาจาดังนี้ ก็ได้มีเล่าไว้หลายเรื่อง
ในอดีตว่าบังเกิดความสำเร็จ เป็นอำนาจของสัจจวาจา และแม้ในบทสวดมนต์ทุก
วันนี้ ก็มีบทสวดมนต์ขอให้บังเกิดความสุขดีด้วยอำนาจสัจจวาจา คือได้สวดเป็น
บทแสดงสัจจะคือความจริง เช่นว่า

นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ	ที่พึ่งอย่างอื่นของข้าพเจ้าไม่มี
พทุโช เม สรณํ วรํ	พระพุทธรเจ้าเป็นที่พึ่งอันประเสริฐของข้าพเจ้า
เอเตน สจฺจวชฺเชน	ด้วยการกล่าวคำสัตย์นี้
โสตุถิ เต หรือ	ขอความสุขสวัสดิ์จงมีแก่ท่านทุกเมื่อ หรือ
โสตุถิ เม โหตุ สพฺพทา	ขอความสุขสวัสดิ์จงมีแก่ข้าพเจ้าทุกเมื่อ
นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ	ที่พึ่งอย่างอื่นของข้าพเจ้าไม่มี
ธมฺโม เม สรณํ วรํ	พระธรรมเป็นที่พึ่งอันประเสริฐของข้าพเจ้า
เอเตน สจฺจวชฺเชน	ด้วยการกล่าวคำสัตย์นี้
โสตุถิ เต หรือ	ขอความสุขสวัสดิ์จงมีแก่ท่าน
โสตุถิ เม โหตุ สพฺพทา	หรือว่า จงมีแก่ข้าพเจ้าทุกเมื่อ
นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ	ที่พึ่งอย่างอื่นของข้าพเจ้าไม่มี
สงฺโฆ เม สรณํ วรํ	พระสงฆ์เป็นที่พึ่งอันประเสริฐของข้าพเจ้า
เอเตน สจฺจวชฺเชน	ด้วยการกล่าวคำสัตย์นี้
โสตุถิ เต หรือ	ขอความสุขสวัสดิ์จงมีแก่ท่าน
โสตุถิ เม โหตุ สพฺพทา	หรือ จงมีแก่ข้าพเจ้าทุกเมื่อ ดังนี้

๑๕ กันยายน ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๓๑ อักโกธะ

อักโกธะ ความไม่โกรธ

จะแสดง ทศพิชราชธรรม ข้อที่ ๗ อักโกธะ

กิริยาที่ไม่แสดงความโกรธให้ปรากฏ ตลอดถึงไม่พยาบาทมุ่งร้ายผู้อื่น แม้จักต้องลงโทษผู้ทำผิดก็ทำตามเหตุผล ไม่ทำด้วยอำนาจของความโกรธ ชื่อว่า อักโกธะ คนผู้รวมกันอยู่เป็นหมู่ย่อมมีการกระทบกระทั่งกันบ้าง เมื่อขมใจไว้ไม่ได้ เกิดโกรธซึ่งต่อกันขึ้นและผูกเวรไว้ ก็เป็นสมุฏฐานให้เกิดโทสะ ความประทุษร้ายกันทางใจก่อน แล้วประทุษร้ายกันทางกายทางวาจาสืบไป อันเรียกว่า พยาบาท ทำให้อยู่ด้วยกันไม่เป็นสุข ต่อเมื่อรักษาใจขมใจไว้ไม่เกิดโกรธขึ้น หรือเมื่อเกิดโกรธขึ้นในใจ ก็ระงับไว้ไม่แสดงออกมาให้ปรากฏ ไม่ปฏิบัติลู่อำนาจแห่งความโกรธ จักอยู่ด้วยความสงบเรียบร้อยเป็นสุข ความไม่โกรธจักมีได้ ก็เพราะมีเมตตา หวังความสุขความเจริญแก่ตนและต่อกันและกัน คนที่เป็นหัวหน้าปกครองก็ตาม เป็นผู้อยู่ในปกครองก็ตาม เมื่อแสดงความโกรธออกมาให้ปรากฏ ก็แสดงว่าตนเองลู่อำนาจของความโกรธ กิริยาที่แสดงความโกรธออกมานั้นก็ไม่งดงาม น่าเกลียดน่าชัง

ปฏิฆะ โธธะ โทสะ

นี้เป็นอธิบายทั่วไปของคำว่าอักโกธะ ที่แปลว่าไม่โกรธ เพราะฉะนั้น ควรที่จะเข้าใจถึงเรื่องความโกรธซึ่งเป็นกิเลสข้อหนึ่งในกิเลส ๓ กอง ดังที่พูดกันว่า โลกโกรธหลง หรือโลภะโทสะโมหะ ตามคำที่พูดกันนี้ ถ้านำมาคิดก็อาจจะสงสัยว่า เมื่อพูดว่าโลกโกรธหลงใช้ว่าโกรธ แต่เมื่อพูดว่าโลภะโทสะโมหะ เรียกว่าโทสะ แทนคำว่าโกรธ เพราะฉะนั้น จึงควรทำความเข้าใจว่า คำว่า โธธะ ที่แปลว่าโกรธ ก็ดี คำว่าโทสะก็ดี คำว่าพยาบาทก็ดี ย่อมมีความหมายถึงกิเลสกองนี้ด้วยกัน แต่ว่ามีอธิบายถึงลักษณะที่แตกต่างกัน อันความเริ่มต้นของความโกรธนั้นเรียกว่า ปฏิฆะ แปลว่า ความกระทบกระทั่ง มีอาการเป็นความหงุดหงิด ดังที่เรียกกันอย่างไทย ๆ

ว่าเริ่มมีอาการเสีย และเมื่อปฏิฆะคือความกระทบกระทั่ง อันมีลักษณะดังกล่าว แล้วกำเริบยิ่งขึ้น ก็เรียกว่า โจระ ที่แปลว่า โจร มีอาการเป็นความขี้เกียจ ไม่พอใจ เมื่อจรณะซึ่งมีอาการดังกล่าวกำเริบขึ้นมาอีก ก็เรียกว่า โทสะ ที่แปลว่า ประทุษร้าย แต่ว่าเป็นการประทุษร้ายใจของตัวเอง ยังไม่ถึงคิดออกไปทำร้าย ประทุษร้ายผู้อื่น คือจรณะความขี้เกียจนั่นเองมีอาการที่แรงขึ้น จนพอใจตัวเอง ให้เดือดร้อน ดังคนที่แสดงอาการโทสะออกมา ไม่ทำร้ายใคร แต่มีอาการที่ออก ทางกาย เช่นว่า ตาแดง หน้าแดง มือสั่น แสดงอาการเด่นเร่า ๆ หรือบางทีถึงกับ เหวียงเข้าเหวียงของที่อยู่ข้างตัวออกไป แต่ว่ายังไม่คิดออกไปทำร้ายผู้อื่นข้างนอก อาการดังนี้เรียกว่าโทสะ ประทุษร้ายใจตัวเอง ทำใจตัวเองให้ร้ายด้วย และประ- ทุษร้ายใจตัวเองให้เดือดร้อนด้วย

พยาบาทเกิดจากโทสะ

คราวนี้เมื่อโทสะอันนี้แรงขึ้นอีก จนถึงมีความคิดมุ่งร้ายออกไปยังผู้อื่น ต้องการจะด่าเขา ต้องการจะทำร้ายเขา คือบุคคลที่ตนโกรธนั้น อาการดังที่กล่าว มานี้เรียกว่า พยาบาท การทำร้ายกันที่ปรากฏออกด้วยวิธีต่าง ๆ เป็นอาชญากรรม ต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่นั้น สืบเนื่องมาจากจิตใจที่เป็นพยาบาท มุ่งร้ายหมายทำลาย และพยาบาทนี้ก็เป็นสิ่งที่แรงขึ้นจากโทสะ แต่เพียงโทสะก็ยังไม่ทำร้ายใคร เป็น แต่จะทำร้ายใจตัวเองให้เดือดร้อน เผลอใจตัวเองให้เดือดร้อน แล้วก็ทำใจตัวเองให้ ร้ายด้วย ให้หยาบด้วย และโทสะนี้ก็เป็นที่แรงขึ้นมาจากจรณะ ที่แปลว่าความ โจรธนี้แหละ ที่มีอาการขี้เกียจไม่ชอบใจ และจรณะนี้ก็แรงขึ้นมาจากปฏิฆะซึ่งเป็น ความกระทบ กระทบกระทั่ง และกิเลสกองนี้อันเริ่มขึ้นจากปฏิฆะคือความกระทบ กระทบกระทั่งนี้ ก็เปรียบเหมือนอย่างว่าไม้ขีดไฟก้านเดียว ที่ขีดเข้ากับข้างกล่องไม้ขีด เป็นไฟขึ้น และเมื่อไฟแห่งไม้ขีดก้านเดียวนี้ เมื่อไปจี้เข้าที่เชื้อไฟ ก็เป็นไฟลุกกองโต ขึ้น โตขึ้น โตขึ้น คือเป็นจรณะ เป็นโทสะ เป็นพยาบาท เป็นอกุศลกรรมทางกาย ทางวาจาทางใจ ที่ทำร้ายเบียดเบียนกันต่าง ๆ มาจากไม้ขีดก้านเดียวคือปฏิฆะอันนี้ และปฏิฆะอันนี้นั้นซึ่งมาจากไม้ขีดก้านเดียวนั้น ก็มาจากกล่องไม้ขีดที่มีกล่องมีข้าง สำหรับขีด และตัวไม้ขีดอยู่ในกล่อง ถ้าหากว่าไม้ขีดไม่มาขีดเข้ากับกล่องที่ข้าง กล่อง ก็ไม่เกิดไฟ ฉันทใดก็ดี บุคคลเรานี้ก็มีอายตนะภายนอก อายตนะภายในที่มา

กระทบกัน ดังเช่นเมื่อตาจากรูปมากระทบกัน ที่เรียกว่าเห็นรูป ก็ปรากฏขึ้นเป็น
ความเห็นรูป เห็นรูปนั้นเห็นรูปนี้เป็นต้น หูกับเสียงมากระทบกัน ก็ปรากฏขึ้นเป็น
การได้ยินเสียง และเมื่อมีการเห็นการได้ยินเป็นต้นขึ้นดังนี้ ก็ทำให้เกิดเวทนา เป็น
สุขเกิดจากการเห็นรูปสัมผัสในรูปนั้นบ้าง เกิดจากได้ยินเสียงสัมผัสในเสียงนั้นบ้าง
ถ้าเป็นรูปเป็นเสียงที่ชอบใจก็เกิด สุขเวทนา ถ้าเป็นรูปเป็นเสียงที่ไม่ชอบใจก็เกิด
ทุกข์เวทนา ถ้าเป็นกลาง ๆ ก็เป็น อทุกขมสุขเวทนา เวทนาที่เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์
ไม่สุข

เวทนาทำให้เกิดตัณหา

คราวนี้สุขเวทนานี้เอง เมื่อจิตเข้ายึดถือ เข้ารับและยึดถือ ก็ทำให้เกิดราคะ
คือความติดใจยินดี หรือโลภะ ความโลภอยากได้ ถ้าเป็นทุกข์เวทนา จิตรับยึดถือ
ก็ทำให้เกิดโทสะ เริ่มจากปฏิขะคือความกระทบกระทั่งขึ้นก่อน เป็นอันว่าเหมือน
อย่างเอาไม้ขีดมาขีดเข้ากับข้างกล่องไม้ขีด ก็เป็นไฟคือเป็นปฏิขะขึ้นมา แล้วเมื่อ
ไม่ดับเสีย แค่นี้ไปจีเชื้อเข้า ก็ลุกขึ้นเป็นโกธะ เป็นโทสะ เป็นพยาบาท ก็เป็นไฟ
กองโต ไหม้บ้านไหม้เรือน ก็ปรากฏเป็นความประทุษร้ายกันเบียดเบียนกัน ดังที่
ปรากฏอยู่ในภายนอกต่าง ๆ เหมือนอย่างที่ปรากฏเป็นไฟไหม้บ้านไหม้เรือนอยู่
ต่าง ๆ อันมาจากต้นไฟเพียงนิดเดียวเท่านั้น เพราะฉะนั้น ใช้คำว่า อักโกธะ คือ
ไม่โกรธนี้ ก็เป็นอันว่าหยิบเอาชื่อของกิเลสกองโทสะมาใช้คำหนึ่ง แต่ก็หมายความว่า
ถึงว่า ระวางใจไม่ให้กระทบกระทั่ง ไม่ให้โกรธ ไม่ให้มีโทสะ ไม่ให้มีพยาบาท เพราะ
ว่าทุกคนนั้นจะต้องรับอารมณ์ คือเรื่องที่เขาเข้ามาทางตาทางหู เป็นต้น ดังที่กล่าวมา
ข้างต้นนั้นอยู่เสมอ และก็ให้เกิดเวทนา ที่เป็นสุขบ้างเป็นทุกข์บ้าง เป็นกลาง ๆ ไม่
ทุกข์ไม่สุขบ้าง เพราะฉะนั้น จึงได้เกิดความยินดีบ้าง เกิดความยินร้ายบ้าง อัน
เนื่องมาจากสุขเวทนาบ้าง ทุกขเวทนาบ้าง และถ้าเป็นเวทนากลาง ๆ ไม่ได้จับมา
พิจารณา ก็ย่อมจะเกิดโมหะคือความหลง และก็หลงติดอยู่ในเวทนาที่เป็นกลาง ๆ
ไม่ทุกข์ไม่สุขนั้นด้วยเหมือนกัน เพราะฉะนั้น เวทนานี้เองจึงเป็นที่ตั้งของตัณหา
ความดิ้นรนทะยานอยากและกิเลสทั้งหลาย ดังเช่นที่ใน ปฏิจจสมุปบาท พระพุทธเจ้า
ตรัสว่า เพราะเวทนาเป็นปัจจัยเกิดตัณหา และตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยากนี้
ก็มีอาการเป็นโลกโกรธหลงนี้แหละ เพราะว่าเมื่อโลกโกรธหลงบังเกิดขึ้นแล้ว จิตใจ

จะมีความดีนรณกวัดแกว่งกระสับกระส่าย เมื่อจับเอาอาการที่ดีนรณกวัดแกว่งกระสับกระส่ายนี้ ก็เรียกว่าตณหา เมื่อจับเอาอาการที่ชอบก็เป็นโลภหรือราคะ ที่โกรธก็เป็นโทสะ ที่หลงก็เป็นโมหะ แต่เมื่อจับเอาอาการที่ดีนรณกวัดแกว่งกระสับกระส่ายก็เป็นตณหา เพราะฉะนั้น กิเลสเหล่านี้จึงอยู่ด้วยกัน เนื่องกันเป็นไป

ตรัสสอนให้ดับโกรธด้วยเมตตา

เพราะฉะนั้น การที่จะปฏิบัติทำให้ไม่โกรธได้ ก็ต้องอาศัยสติที่คอยสำรวจระวังใจอยู่ อาศัยปัญญาที่เป็นตัวความรู้จักว่า กิเลสทุกกองแม้กองโกรธนี้เป็นอกุศล มีโทษ เป็นปัญญา ความรู้จักโทษ เมื่อมีสติระวังใจอยู่และมีปัญญาที่คอยรักษาใจอยู่ดังนี้ ก็จะป้องกันระงับได้ อีกอย่างหนึ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ถึงธัมมะที่จะเป็นเครื่องป้องกันโกรธได้ด้วย ดับโกรธได้ด้วยก็คือ เมตตา ความรักใคร่ปรารภนาให้เป็นสุขหรือความปรารภนามุงดี เหมือนอย่างที่มาตราบิดามีเมตตาต่อบุตรธิดา ครูอาจารย์มีเมตตาต่อศิษย์ มิตรสหายมีเมตตาต่อมิตรสหาย คนที่รักกันมีเมตตาต่อกัน และโดยเฉพาะทุกคนก็มีเมตตาต่อตัวเองอยู่เป็นประจำ เพราะว่าย่อมปรารภนาจะให้ตัวเองนั้นมีความสุขความเจริญ และปกติก็ไม่โกรธตัวเอง แม้ตัวเองจะทำผิดก็ไม่โกรธตัวเอง ตัวเองจะทำให้ทรัพย์เสียหายก็ไม่โกรธตัวเอง แต่ว่าถ้าคนอื่นมาทำก็เกิดโกรธ เพราะฉะนั้น ก็หัดให้จิตนี้มีเมตตา แผ่เมตตาออกไปในบุคคลที่เจาะจงบ้าง ในสัตว์บุคคลทั่วไปไม่เจาะจงบ้าง เป็นการหัดปลูกเมตตาให้บังเกิดขึ้นที่จิตใจ และจิตใจนี้เป็นธรรมชาติที่นุ่มไปได้ นุ่มไปในทางดีก็ได้ นุ่มไปในทางชั่วก็ได้ นุ่มไปในข้อใดก็ได้ เพราะฉะนั้น เมื่อหัดนุ่มไปในทางปลูกเมตตาอยู่เสมอแล้ว จะทำให้เมตตาเพิ่มขึ้นในจิตใจ เหมือนอย่างปลูกต้นไม้ ก็ต้องมีการปลูกตั้งแต่เบื้องต้น แล้วก็หมั่นรดน้ำพรวนดินอะไรเป็นต้น ต้นไม้ก็จะอยู่ได้ ก็จะเติบโตขึ้นจนถึงให้ผล การปฏิบัติธัมมะก็เป็นเช่นเดียวกัน ต้องอาศัยการปฏิบัติบ่อย ๆ ทำบ่อย ๆ หมั่นปลูกให้ตั้งขึ้นในจิตใจอยู่เสมอ และเมื่อเป็นดังนี้แล้ว ก็จะเป็นเมตตาขึ้นมาได้ เมื่อมีเมตตาอยู่แล้ว เมื่อไปประสบอารมณ์อันทำให้เกิดทุกข์เวทนา ก็จะทำให้ไม่เกิดความโกรธ หรือว่าเมื่อเกิดความโกรธขึ้น หวนคิดถึงเมตตาขึ้นมาได้ ทำจิตให้ปรากฏเป็นเมตตาออกไป ก็จะดับโกรธได้

อักโกระหมายรวมถึงเมตตา

เพราะฉะนั้น ทศพิธราชธรรมข้อนี้ คือ อักโกระ ความไม่โกรธนั้น จึงหมายรวมถึงเมตตาด้วย ความมีเมตตาก็คือมีความไม่โกรธ ถ้าจิตที่ขาดเมตตาแล้วก็จะต้องมีโกรธ ไม่อย่างนั้นก็ไม่อย่างนี้ แต่ถ้าหากว่ามีเมตตาอยู่เป็นประจำแล้วจะไม่โกรธ เพราะฉะนั้น อักโกระกับเมตตาจึงมีความหมายที่รวมอยู่ด้วยกัน และข้อที่พระมหากษัตริยราชเจ้ามีพระราชอัธยาศัยประกอบด้วยพระเมตตา ไม่ทรงปรารภนาถก่อกัณฑ์ก่อเวรในผู้ใดผู้หนึ่ง ไม่ทรงพระพิโรธด้วยเหตุที่ไม่ควร แม้มิเหตุให้ทรงพระพิโรธแต่ก็ทรงข่มเสียได้ ให้สงบระงับอันตรธาน ทรงปฏิบัติโดย โยนิโสมนสิการ จัดเป็นอักโกระอันเป็นข้อที่ ๗ และกึ่งฟ้าสาธกได้ถึงพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ที่ทรงปฏิบัติ ว่าเป็นไปด้วยอำนาจพระเมตตา มุ่งดีปรารภนาถิตต่อประชาชน ดังเช่นที่เล่าถึงเรื่องที่ทรงปฏิบัติในสวนจิตรลดามาแล้ว ยังมีเรื่องที่น่าจะเล่าต่ออีกหน่อยหนึ่งคือได้โปรดให้มีการทดลองปลูกข้าวไรในสวนจิตรลดา ซึ่งสามารถผลิตข้าวไรได้ในอัตรา ๒๐ ถึงต่อไร่ เพื่อพระราชทานไปแพร่พันธุ์ในชนบทต่าง ๆ ในปี ๒๕๒๘ ก็ได้มีการทดลองเมื่อมีการพัฒนาดินพุดในจังหวัดภาคใต้ ทางโครงการสวนจิตรลดา ได้ทดลองนำดินดังกล่าวมาผสมสารต่าง ๆ เพื่อลดกรด รวมทั้งทำการทดลองผสมดินลูกรังในส่วนผสมต่าง ๆ แล้ว ก็ทำโครงการปุ๋ยหมักและปุ๋ยอินทรีย์เพื่อไปใช้ในโครงการต่าง ๆ โครงการที่สำคัญอีกอันหนึ่งที่น่าจะใหม่เกิดขึ้นเมื่อปี ๒๕๒๘ คือโครงการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อ ซึ่งเป็นวิทยาการสมัยใหม่ คือเป็นโครงการทดลองตามพระราชดำริ จะอนุรักษ์พันธุ์ไม้ที่ไม่สามารถใช้วิธีเพาะเมล็ด ติตดา หรือต่อกิ่งได้ วิธีการนี้เรียกว่า การเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อพืช โดยนำเซลล์เนื้อเยื่อพืชมาเพาะเลี้ยงในอาหารและพืช ปรับสูตรจนพืชสามารถงอกรากงอกลำต้นออกมา จนนำไปปลูกได้และไม่กลายพันธุ์ เมื่อทดลองได้ดีแล้ว โปรดเกล้าให้ทำการเพาะเลี้ยงเยื่อของพันธุ์ไม้ที่เคยมีแต่โบราณ ได้แก่ ต้นขนุน ซึ่งได้ทราบมาปลูกมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๓ สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ต้นขนุนนี้ปลูกอยู่ที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ในพระบรมมหาราชวัง เป็นขนุนเนื้อหนาถึง ๑ ซม. รสหวานสนิท แม้กระทั่งซังก็ว่ารับประทานได้หมดเลย ต้นขนุนนี้ไม่สามารถจะนำไปเพาะพันธุ์ได้ด้วยวิธีอื่น ก็ใช้วิธีที่เรียกว่าเพาะพันธุ์ด้วยเนื้อเยื่อพืชนี้แหละ นอกจากนั้นก็ยังมีต้นสมอไทย ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ทรงปลูกที่พระที่นั่งอัมพร-

สถาน มีผลใหญ่ไม่ฝาด ต้นไม้ทั้ง ๒ ต้นนี้คือต้นขนุนและต้นสมอ มีอายุเกือบ ๑๐๐ ปี นอกจากนั้น ทางโครงการได้ทำการทดลองเพาะเลี้ยงพืชต่าง ๆ ในวังหลวง เช่น ต้นมณฑา ต้นพุด สำหรับนำดอกมาร้อยมาลัย ซึ่งมีคุณสมบัติพิเศษคือก้านยาว และทิ้งไว้ ๒-๓ วันก้านยังสดไม่เปลี่ยนสี นอกจากนั้นในสวนจิตรฯ ยังมีโรงงานอุตสาหกรรมผลิตนมผงและนมที่เป็นเม็ด และนำออกจำหน่ายแก่ประชาชนเป็นที่แพร่หลาย นอกจากนั้นโปรดให้มีการทดลองนำอ้อยมาทดลองเพื่อใช้เป็นวัสดุเชื้อเพลิง โดยเฉพาะที่จะใช้ในการประเทบน้ำมันเบนซิน ซึ่งเป็นขั้นทดลอง ทรงพระราชดำริว่า ปัญหาเรื่องอ้อยคงจะเป็นปัญหาที่เกษตรกรจะต้องได้รับความลำบาก เพราะปลูกกันมาก ก็น่าจะมีการทดลองที่ใช้อ้อยให้เป็นประโยชน์ในทางอื่นนอกจากการทำน้ำตาล นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังโปรดที่จะทำทุกอย่างด้วยพระองค์เอง การที่ทรงสนพระราชหฤทัยในการเกษตร บางคราวทรงปลูกพืชด้วยพระองค์เอง เช่น ทรงปลูกพืชถั่วด้วยพระองค์เอง ที่ทรงปลูกไว้ที่พระตำหนักไกลกังวลเป็นต้น เพื่อจะได้ทรงทราบว่าการเพาะปลูกพืชนั้น ๆ มีปัญหาอย่างไร

การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรในชนบทในต่างจังหวัดนั้น ถือเป็นพระราชภารกิจหลัก ก็จะแบ่งเป็นการเสด็จพระราชดำเนินเป็นทางการ ไปเยี่ยมงานโครงการต่าง ๆ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ และเสด็จพระราชดำเนินไปในพิธีต่าง ๆ ตามที่จังหวัดกราบบังคมทูลเชิญเสด็จ แต่โดยปกติงานพิธีต่าง ๆ จะรับเชิญต่อเมื่อมีโอกาसानวยเท่านั้น ปกติมักจะทรงใช้เวลาส่วนใหญ่ไปในการทอดพระเนตรและไปเยี่ยมโครงการในพระราชดำริเป็นส่วนใหญ่ การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรทำให้มีโอกาสดทอดพระเนตรสภาพพื้นที่และสภาพความเป็นอยู่ของราษฎร ลักษณะของการเสด็จส่วนใหญ่เป็นการส่วนพระองค์ บางแห่งทางฝ่ายเจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายก็ได้ช่วยกันพิจารณาตามความเหมาะสม โดยกลั่นกรองจากข้อมูลที่รวบรวมจากหนังสือขอพระราชทานอัญเชิญเสด็จจากหน่วยราชการต่าง ๆ ส่วนที่หมายอื่น ๆ บางทีก็ทรงกำหนดเอง คือบางทีคล้าย ๆ กับว่าเสด็จไปยังจุดต่าง ๆ เพื่อที่จะไม่ให้เจ้าหน้าที่รู้ล่วงหน้า เป็นการป้องกันสิ่งที่เรียกว่าผักชีโรยหน้าอย่างนี้เป็นต้น การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรทุกครั้ง จะทรงศึกษาสถานการณ์ล่วงหน้า จะทรงพิจารณาเส้นทางภูมิประเทศตลอดจนความยุ่งยาก ปัญหาที่ราษฎรในพื้นที่ประสบอยู่ และจะทรงวางแผนพัฒนาไว้อย่างคร่าว ๆ จนกว่าจะทอดพระ-

เนตรสภาพที่แท้จริง แล้วจึงปรับแผนให้เหมาะสมอีกครั้งหนึ่ง จะทรงสังเกตสภาพ
ภูมิประเทศ สภาพความเป็นอยู่ สภาพแหล่งน้ำ สภาพเส้นทางคมนาคม สภาพ
พื้นที่เพาะปลูก สภาพป่าไม้ตลอดทาง เมื่อเสด็จถึงที่หมายจะมีพระราชปฏิสันถาร
กับราษฎรในพื้นที่ โดยเฉพาะผู้ที่รอบรู้เกี่ยวกับสภาพพื้นที่ในบริเวณดังกล่าว รวม
ทั้งเจ้าหน้าที่ฝ่ายท้องถิ่น ในโอกาสนี้หากทรงพบปัญหาเกี่ยวกับการดำรงชีพของ
ราษฎร หรือในกรณีที่ราษฎรทูลเกล้าถวายฎีกา ก็จะเสด็จไปทอดพระเนตรพื้นที่ที่
ประสบปัญหาด้วยพระองค์เอง แล้วจึงมีพระราชดำรัสกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายพัฒนาและ
ฝ่ายรักษาความมั่นคงที่โดยเสด็จ ถึงแนวทางที่จะวางแผนแก้ไขปัญหาคือไป สำหรับ
ฎีกาที่ทูลเกล้าถวายนั้น จะทรงรับกลับมาแล้วโปรดเกล้าให้หน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง
รับไปพิจารณาประกอบพระราชดำริก่อนที่จะดำเนินการช่วยเหลือตามความเหมาะสม

สัจจะกับอภัยโทษต้องอาศัยซึ่งกันและกัน

ตามเรื่องที่ได้ขอยกมาอ้างนี้ ก็เพื่อเป็นเครื่องสนับสนุนว่า ทรงปฏิบัติอยู่ใน
ทศพิธราชธรรมข้อว่าอภัยโทษ คือเมตตา เพราะทรงมีพระเมตตามุ่งดีปรารถนาดี
ต่อประชาชน จึงได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจทุกอย่าง เช่นดังที่ได้ยกมานั้น
หนึ่ง ในข้อ ๗ นี้สำหรับบารมีนั้นได้แก่สัจจะบารมี ส่วนในทศพิธราชธรรม
นั้นได้แก่อภัยโทษ ความไม่โกรธ อันหมายถึงเมตตาประกอบอยู่ เมื่อพิจารณาดูแล้ว
แม้ว่าทั้ง ๒ ข้อนี้จะมีพยัญชนะที่ต่างกัน แต่ในด้านปฏิบัตินั้นก็ต้องอาศัยซึ่งกัน
และกัน กล่าวคือการทำที่จะปฏิบัติให้มีความไม่โกรธหรือมีเมตตาขึ้นได้นั้น จะต้อง
มีจิตใจประกอบด้วยสัจจะคือความตั้งใจจริงในการที่จะปลูกเมตตาขึ้นมาในจิตใจ
คือให้เป็นเมตตาจริง ให้เป็นเมตตาจริงในจิตใจ เมื่อเป็นดังนี้ จึงจะทำให้เกิดความ
ไม่โกรธ อันตรงกันข้ามขึ้นได้ และเมื่อเกิดความไม่โกรธและเกิดเมตตาขึ้นแล้ว ก็
จะทำให้มุ่งดีปรารถนาดี จึงอดอยู่มิได้ที่จะอยู่เฉย ๆ จึงต้องชวนชวยที่จะทำให้ผู้ที่มี
เมตตานั้นบังเกิดความสุขความเจริญตามความหมายของเมตตา เพราะถ้ามีเมตตา
จริงแล้วก็อยู่เฉย ๆ ไม่ได้ จะต้องไปปฏิบัติทำให้เกิดความสุขความเจริญขึ้นในที่นั้น ๆ
ในที่ที่มีเมตตานั้น เมื่อมีเมตตาอยู่ในราษฎร จึงต้องชวนชวยที่จะเสด็จไปทำให้
เกิดความสุขความเจริญแก่ราษฎร ทั้งนี้ก็ต้องอาศัยมีสัจจะคือความจริงใจที่จะปฏิบัติ
ให้มีเมตตาขึ้นจริง เพราะฉะนั้น เมตตานี้จะเป็นเมตตาจริงขึ้นมาได้ต้องมีสัจจะ

ไม่โกรธ จะไม่โกรธจริงขึ้นได้ก็ต้องมีสัจจะคือความจริงใจที่จะไม่โกรธ ความจริงใจ
ที่จะมีเมตตา ถ้าหากว่าขาดความจริงใจ คือขาดสัจจะเสียข้อเดียว เมตตาก็เป็น
เมตตาไม่จริง เป็นเมตตาที่แสดงกันออกมาแต่ภายนอก เช่นทางวาจาว่าเมตตา หรือ
ทางกิริยาว่าเมตตา แล้วก็ละทิ้งทอดทิ้งไม่ได้ช่วยอะไรจริงจัง แต่หากว่าถ้าเป็น
เมตตาจริง คือมีเมตตาที่ประกอบด้วยสัจจะคือความจริงใจ ทำให้เมตตาเป็นเมตตา
จริงขึ้นมา ไม่โกรธก็ไม่โกรธจริงขึ้นมา ดังนี้แล้ว จึงจะทำให้ปฏิบัติชวนชวายเป็น
ประโยชน์สุขต่าง ๆ ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงปฏิบัติ เพราะฉะนั้น
ธัมมะทั้ง ๒ ข้อนี้คือสัจจะกับอภัยโทษที่หมายถึงเมตตา จึงมีความหมายที่ต้องอาศัย
ซึ่งกันและกันเป็นไป

๒๐ กันยายน ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๓๒ อธิษฐานบารมี

อธิษฐานบารมีในเนมิราชชาดก

จะแสดง ทศบารมี ข้อ ๘ คือ อธิษฐานบารมี

คำว่า อธิษฐานะ ที่เรามาพูดใช้เป็นภาษาไทยว่า อธิษฐาน ได้แก่ความตั้งใจ มุ่งมั่น ท่านได้เล่าชาดกแสดงว่า พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญบารมีข้อนี้มาในชาติต่าง ๆ เป็นอันมาก ในทศชาติได้ยกเนมิราชชาดกเป็นตัวอย่างแห่งอธิษฐานบารมี มีเรื่องย่อในเนมิราชชาดกนั้นว่า

กษัตริย์พระองค์หนึ่งทรงพระนามว่าเนมิราช ครองเมืองมิติลานในแคว้นวิเทหะ เป็นกษัตริย์ที่สนพระราชหฤทัยในการกุศล โปรดการทำบุญกุศล ทรงบริจาคทาน รักษาศีลอุโบสถอยู่เป็นนิตย์ ตามประเพณีกษัตริย์ที่ครองเมืองมิติลานี้ เมื่อครองราชสมบัติจนมีพระชนมายุเข้าสู่วัยชราแล้ว ก็ทรงมอบราชสมบัติให้แก่พระโอรส แล้วพระองค์เองก็ออกทรงผนวช แต่พระเจ้าเนมิราชทรงมีความคิดแปลกไปจาก กษัตริย์พระองค์อื่น ๆ กล่าวคือพระองค์ทรงครุ่นคิดว่า พระองค์เองก็ทรงบำเพ็ญทานอยู่เป็นนิตย์ ทานกับพรหมจรรย์อย่างไรหนจะมีผลมาก ร้อนถึงท้าวสักกเทวราช เสด็จมาทรงอธิบายผลของพรหมจรรย์ต่าง ๆ ซึ่งมีมากกว่าทาน และด้วยความประสงค์ของทวยเทพ ให้เชิญพระเจ้าเนมิราชเสด็จไปเยี่ยมเทวโลก ท้าวสักกเทวราช จึงส่งมาตุลีเทพบุตรมาเชิญ และนำพระเจ้าเนมิราชเสด็จไปทอดพระเนตรนรกก่อน แล้วจึงนำเสด็จไปเทวโลก หลังจากได้ทอดพระเนตรนรกและสวรรค์แล้ว พระเจ้าเนมิราชก็ทรงเห็นว่า แม้พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญทานอย่างมากมาแล้วก็ตาม แต่พระองค์ก็ควรเสด็จออกผนวชเพื่อประพฤติพรหมจรรย์อีก ดังนั้นพระองค์จึงเสด็จออกทรงผนวชตามพระราชจริยาวัตรของกษัตริย์พระองค์ก่อน ๆ

ในชาดกนี้แสดงว่า พระเจ้าเนมิราชได้ทรงมีอธิษฐานคือความตั้งพระหฤทัย มุ่งมั่นในเหตุที่พึงทำ และในผลที่พึงได้ด้วยปัญญา ดังที่ได้ทรงตั้งเป็นปัญหาขึ้น และทรงแสวงหาผู้ที่สามารถที่จะแก้ปัญหาของพระองค์ได้ ด้วยความตั้งพระหฤทัยมุ่งมั่น จึงได้ทรงพบผู้มาถวายวิสัยชานา ซึ่งได้ถวายวิสัยชานาได้แจ่มแจ้งอย่างเปิดนรกสวรรค์

ให้เห็น ทำให้พระเจ้าเนมิราชทรงได้รับความเข้าพระราษฤทัยแจ่มแจ้งว่า เพียงแต่ทานอย่างเดียวที่ทรงบำเพ็ญอยู่หาเป็นการเพียงพอไม่ ควรจะต้องปฏิบัติในพรหมจรรย์ด้วย ซาดกนี้แสดงว่า ผู้ที่ต้องการแสวงหาความจริง ต้องการจะรู้เห็นอะไร เมื่อมีความตั้งใจมุ่งมั่นจริงแล้ว จะรู้จะเห็นได้ เพราะจะทำให้แสวงหาผู้รู้ จะได้พบผู้รู้ที่จะแสดงให้รู้ให้เห็นได้ ทั้งในเรื่องของมนุษย์ ทั้งในเรื่องนรกสวรรค์ ตลอดถึงนิพพาน

อธิษฐานบารมีในเตมิยชาดก

ส่วนในจริยาปฏิภกกา เตมิยชาดกเป็นตัวอย่างแห่งอธิษฐานบารมี มีความว่า ในรัฐกาสิในอดีตกาลล่วงไปแล้วนานไกล พระเจ้ากาสิทรงมีพระราชโอรสทรงพระนามว่าพระเตมิย หรือที่คำไทยเรียกว่าพระเตมิย์ พระองค์ทรงรักทะนุถนอมเป็นอย่างยิ่ง ทรงหวังจะให้สืบราชสมบัติแทนพระองค์ต่อไป แต่พระเตมิย์ทรงมีพระหฤทัยน้อมไปใน เนกขัมมะ คือการออกบวช ไม่ทรงปรารถนาราชสมบัติ ได้ทรงมีความตั้งพระหฤทัยมุ่งมั่นว่าจะผนวชให้จงได้ จึงได้ทรงนั่งอยู่เฉย ๆ ไม่รับสั่งถ้อยคำอะไรทั้งสิ้น เมื่อมีใครมาทูลมาพูดด้วยก็ทรงเฉย ๆ อีก และไม่ทรงใช้พระหัตถ์พระบาท คนทั้งหลายก็สงสัยว่าทรงเป็นไบนวกหรือเป็นเปลี้ยหรือเป็นอัมพาต จึงได้ตรวจพระหัตถ์พระบาทพระชีวหาพระกรรม ก็เห็นบริบูรณ์ไม่มีบกพร่อง เมื่อไม่พบว่ามีโรคอะไรก็คิดสงสัยต่อไปว่า ไฉนจึงเป็นเช่นนั้น เมื่อเวลาล่วงไป ๆ นานถึง ๑๖ ปี ก็คงเป็นอยู่เช่นนั้น และตรวจไม่พบว่าประชวรด้วยโรคอะไร คนทั้งปวงตั้งแต่ประชาชนขึ้นมาจากจนถึงเสนาบดีและปุโรหิตก็ลงความเห็นเป็นอันเดียวกันว่า เป็นกาลกณีไปเสียแล้ว และได้มีความเห็นชอบพร้อมกันว่า ให้นำไปฝังทิ้งเสีย เขาจึงนำพระองค์ขึ้นประทับรถออกไปในป่า เมื่อนำพระองค์ไปถึงที่ซึ่งกำหนดจะฝังทั้งเป็น สารถีก็หยุดรถแล้วลงไปขุดหลุม ขณะนั้นพระองค์จึงได้เสด็จลงจากรถ แสดงพระกำลังพระกายว่ายังมีอยู่สมบูรณ์ ได้ทรงถือเพศเป็นบรรพชิต ประพฤติพรตพรหมจรรย์ตามที่ได้ทรงตั้งพระหฤทัยมุ่งมั่นไว้ ท่านกล่าวว่าพระเตมิย์ทำเช่นนี้ มิใช่ว่าทรงชิงชังพระราชมารดาบิดา มิใช่ว่าทรงชิงชังพระองค์เอง แต่ทรงรัก พระสัพพัญญุตญาณ คือความตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า จึงได้ทรงตั้งพระหฤทัยมุ่งมั่นอย่างนั้น ทรงอธิษฐานของคสมบัติทั้ง ๓ คือ ไบ้ หนวก และเปลี้ย อยู่จนถึงเขานำออกไปจะฝัง

เสีย ด้วยเข้าใจว่าเป็นคนกาลกิณี เรื่องนี้แสดงอิทธิฐานบารมีคือความตั้งใจมุ่งมั่น อันหมายความว่า เมื่อมีความตั้งใจมั่นในสิ่งอันใด ก็ทำไปดำเนินไปให้สำเร็จสิ่งอันนั้น รักษาความตั้งใจไว้อย่างมั่นคง ไม่กลับกลายเปลี่ยนแปลง

พระเตมีย์ในชาดกนี้ทรงอิทธิฐาน คือ ข้อแรกตั้งพระหฤทัยมุ่งมั่นว่าจะทรงผนวช แต่พระราชบิดาและประชาชนต้องการพระองค์ จึงต้องทรงหาวิธีที่จะไม่ให้เขาต้องการ ให้เขาทิ้งพระองค์เสียเอง จึงทรงอิทธิฐานข้อต่อไป คือตั้งพระหฤทัยเป็นไปเป็นหนวกเป็นเปลี้ย เพื่อให้สำเร็จอิทธิฐานข้อแรก อิทธิฐานข้อหลังเห็นได้ว่ารักษาได้ยากยิ่ง เหมือนอย่างคนที่ไม้ไผ่ทำเป็นไม้ ไม้หนวกทำเป็นหนวก เดินได้ ทำเป็นเดินไม่ได้ ชั่วครู่ชั่วคราวก็อาจไม่ยาก แต่ทำนาน ๆ จะเห็นว่ายากมาก ทั้งในเรื่องรายละเอียดก็มีเล่าถึงการทดลองต่าง ๆ เพราะคนทั้งหลายก็สงสัยเหมือนกันว่าน่าจะแสรังทำ พระเตมีย์ก็รักษาพระหฤทัยไว้ได้มั่นคงจนคนทั้งหลายหมดสงสัยว่าแกลังทำ จึงได้ประสบความสำเร็จในอิทธิฐานข้อแรก คือออกผนวชได้สำเร็จ ด้วยวิธีที่เขานำออกไปทิ้งเสียเอง ข้อที่ควรกล่าวในตอนนั้นก็คือ การทำเช่นนี้ไม่ใช่เป็นการหลอกลวงคน เพราะพระองค์ไม่มีเจตนาที่จะหลอกลวง แต่ทรงอิทธิฐานพระหฤทัยของพระองค์เองว่า ตั้งแต่บัดนี้ไปจะไม่พูด จนกว่าจะหลุดออกไปได้จากที่นี่ ดั่งนี้เป็นต้น เหมือนอย่างบางคนบางครั้งก็คิดว่าจะหลอกทำหนวกไม่พูดไม่ได้ตอบใครว่าอะไรก็หนึ่ง ผู้ที่หนึ่งได้อย่างนี้ไม่ถูก ถือว่าทำหนวกหลอกลวงคน เมื่อนิ่งได้ในที่ควรนิ่งกลับได้รับชมว่าเป็นคนมีสติปัญญา หากมีปัญหาวาในที่เช่นไรควรนิ่งควรเฉย ก็จะต้องตอบว่า สุดแต่เรื่องแต่ละบุคคล ในชาดกนี้เล่าเรื่องพระโพธิสัตว์ผู้มุ่งจะเป็นพระพุทธเจ้า จึงต้องใช้ความนิ่งมากตามควรแก่ผลที่ประสงค์ ฉะนั้น จึงควรทำความเข้าใจว่า ท่านผู้เป็นพระโพธิสัตว์ย่อมมีอิทธิฐานบารมีที่พิเศษ อันอาจเห็นว่าเป็นวิสัยของสามัญชน ความจริงก็เป็นเช่นนั้น สิ่งที่คนทั้งหลายปรารถนา แต่พระโพธิสัตว์ไม่ปรารถนา แม้จะมีอยู่ในพระหัตถ์แล้วก็ทรงสละเสีย แม้การสละจะยากเย็นเท่าใด ก็ยอมทนยากเพื่อสละจนได้ คนทั้งหลายมีมือเปล่าพากันแบมือออกรับ ไม่มีใครให้ก็เอื้อมมือออกไปหยิบเอาเอง แต่พระโพธิสัตว์มีมือเต็ม ก็แบมือออกให้ได้ทั้งหมด ฉะนั้น การเล่าเรื่องพระเตมีย์จึงมิใช่หมายความว่า เพื่อให้ใคร ๆ ต้องปฏิบัติให้เหมือนท่าน แต่เพื่อแสดงถึงลักษณะของบารมีข้อหนึ่งคืออิทธิฐาน ซึ่งทุก ๆ คนจะต้องมีในกิจที่พึงทำทุกอย่าง

วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน

คนทุกคนจะทำอะไร ย่อมมีความต้องการในผลที่จะพึงได้จากการกระทำ ความสำเร็จคือการได้บรรลุถึงผลนั้น จึงจำต้องอาศัยธัมมะข้อหนึ่งคืออธิษฐาน ได้แก่ความตั้งใจมุ่งมั่นดังกล่าวแล้ว และจำต้องมีอธิษฐานทั้งในผลทั้งในเหตุ เช่น ในการศึกษาเล่าเรียน ต้องมีอธิษฐานในผลคือความสำเร็จการศึกษา ในเหตุคือ ทำการศึกษาไปโดยลำดับ ในการงานต้องมีอธิษฐานในผลคือความได้ทรัพย์ ยศ เป็นต้น ในเหตุคือการทำงานให้ดี ในด้านความดี ต้องมีอธิษฐานในผลคือความ มีเกียรติด้วยความดี ในเหตุคือความเว้นความชั่ว ทำความดี คนโดยมากมีอธิษฐาน ในผลที่ตนชอบอยู่ด้วยกันทั้งนั้น เช่นตั้งใจมุ่งมั่นจะเป็นนักปราชญ์ จะเป็นเศรษฐี จะได้นั้นได้นี้ เป็นนั่นเป็นนี่ต่าง ๆ แต่ขาดอธิษฐานในเหตุ คือขาดความตั้งใจมุ่งมั่น ในอันที่จะประกอบเหตุให้สมแก่ผลที่ประสงค์ เช่นเกียจคร้านที่จะเล่าเรียนเขียนอ่าน จะให้เป็นนักปราชญ์ขึ้นมาเอง เกียจคร้านที่จะประกอบอาชีพในทางที่ชอบ เก็บ- หอมรอบริบสังสมขึ้นโดยลำดับ เหมือนอย่างท่อไฟกองน้อยให้ค่อยโตขึ้น จะให้เป็น กองโตขึ้นมาทันที ไม่ชอบที่จะเว้นความชั่วทำดี หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ชอบทำ ชั่วไม่ชอบทำดี แต่ก็อยากเป็นคนมีเกียรติมีความดี ใครว่าไม่ดีเป็นไม่ได้ ฉะนั้น อธิษฐานในเหตุจึงเป็นข้อสำคัญ คือตั้งใจมุ่งมั่นในการทำเหตุให้ได้ผลที่ประสงค์ ให้ดำเนินไปโดยสม่ำเสมอ มีความเพียรคือพยายามทำไป มีขันติคืออดทน มีสัจจะ คือความจริง และรักษาอธิษฐานคือความตั้งใจมุ่งมั่นไว้เสมอ

อธิษฐานเป็นพลังนำไปสู่ความสำเร็จ

ตามที่กล่าวมานี้ จะพึงเห็นได้ว่า วิริยะ เพียร ขันติ อดทน สัจจะ จริง และ อธิษฐาน ทั้ง ๔ ประการนี้เป็นธัมมะที่มีประกอบกันอยู่ เมื่อยกขึ้นข้อหนึ่ง ก็ย่อม มีอีก ๓ ข้อประกอบอยู่ด้วยเสมอ ไม่เช่นนั้นจะมีไม่ได้เลยสักข้อเดียว เช่นอธิษฐาน ความตั้งใจมุ่งมั่น ในที่นี้ถ้าไม่มีอีก ๓ ข้อก็เป็นอธิษฐานคือสำเร็จอธิษฐานขึ้นมาไม่ได้ เติมียขาดกแสดงอธิษฐานไว้ สมบูรณ์ทั้ง ๒ ประการ อธิษฐานในผล ได้แก่พระเตมีย์ ทรงตั้งพระหฤทัยมุ่งมั่นในเนกขัมมะ ในเหตุได้แก่พระเตมีย์ทรงตั้งพระหฤทัย ไม่รับสั่ง ไม่รับฟัง ไม่ใช่พระหัตถ์พระบาท อธิษฐานนี้เป็นธัมมะที่พึงอบรมให้มีขึ้นได้ คือจะทำอะไรก็คิดเสียก่อนว่าเพื่ออะไร หรืออยากจะได้อะไรก็คิดเสียก่อนว่าสมควร

ที่ตนจะฟังได้หรือไม่ ถ้าเป็นสิ่งที่ตนจะฟังได้ ก็คิดว่าทำอย่างไรจึงจะได้ และการ
อธิษฐานใจคือตั้งใจมุ่งมั่นต่อผลที่ประสงค์นั้น และตั้งใจมุ่งมั่นประกอบเหตุที่จะนำ
ไปสู่ความสำเร็จผลที่ประสงค์ เมื่ออธิษฐานใจไว้อย่างไร ก็รักษาอธิษฐานไว้ให้
มั่นคง เว้นไว้แต่อธิษฐานใจในทางที่ผิดไม่เหมาะ ถ้ารู้ว่าผิดไม่เหมาะก็ต้องเลิกเสีย
กลับอธิษฐานใจใหม่ในทางที่ถูกที่เหมาะสม ฉะนั้น ก่อนที่จะอธิษฐานในสิ่งใด ก็จำต้อง
ใคร่ครวญเลือกให้เป็นสิ่งที่เหมาะที่ควร ดังที่มีคำเตือนว่าใคร่ครวญก่อนดีกว่า เมื่อ
เป็นสิ่งที่เหมาะที่ควรจริงแล้ว จึงอธิษฐานใจในสิ่งนั้น เมื่อได้อบรมอธิษฐานดัง
กล่าวอยู่เสมอ จะทำให้จิตใจมีความมุ่งมั่น เป็นพลังใจสำคัญอันจะนำไปสู่ความ
สำเร็จ

สัจจาธิษฐานช่วยให้พ้นอันตราย

อนึ่ง อธิษฐานนี้ยังอาจใช้ป้องกันบำบัดทุกข์ภัยโรคในคราวคับขันได้อีกด้วย
ในเมื่ออธิษฐานนั้นเป็น สัจจาธิษฐาน ดังที่พูดกันว่า ตั้งสัตยาธิษฐาน เช่นมุ่งจะให้
พ้นอันตราย จึงอธิษฐานใจ อย่างสิ่งที่เป็นสัจจะคือความจริงของจริงเรื่องจริง เช่น
อ้างคุณพระรัตนตรัยซึ่งเป็นสัจธรรมได้จริง ดังที่ได้เคยแสดงแล้วในข้อสัจจะ อ้าง
คุณทานศีลภาวนาของตนเอง ท่านกล่าวถึงเรื่องอ้างความชั่วของตนเองก็ได้ ว่าตน
ได้ทำชั่วไว้เช่นนั้นจริง เท่ากับอ้างสิ่งจริง พูดความจริงชนิดที่ไม่มีเท็จทั้งรูปนอยู่
แม้แต่น้อย ครั้นแล้วก็อธิษฐานใจว่า ด้วยอำนาจกล่าวคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดิจะมี
ดังจะได้แสดงเรื่องหนึ่งซึ่งเป็นเรื่องที่แม้คนไทยในปัจจุบันก็นับถือกัน คือเรื่องของ
คาถาดับไฟ ซึ่งคาถาดับไฟนี้ก็เป็นบทสวด มีมาใน ๗ ตำนาน ๑๒ ตำนาน ขึ้นต้นว่า
อตุลิต โลก สิลคุโณ เป็นต้น มีเรื่องเล่าว่า ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าได้เสด็จจาริกไปใน
แคว้นมคธ โดยเสด็จจาริกไปในคามนิคมแห่งแคว้นมคธ วันหนึ่งได้เสด็จไปถึงคาม
คือหมู่บ้านในแคว้นมคธหมู่บ้านหนึ่ง ได้เสด็จเข้าไปบิณฑบาตในละแวกบ้านในเวลาเช้า
พร้อมกับหมู่แห่งภิกษุเป็นอันมาก ในเวลาภายหลังภัต คือหลังจากที่ได้เสวยภัตตาหาร
และพระภิกษุสงฆ์ก็ได้ฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว เสด็จกลับจากบิณฑบาต ก็ได้เสด็จ
จาริกต่อไป ดังที่ภาษาไทยเราชอบเรียกว่าเดินรุดงค์ ตามพุทธประวัตินั้นแสดงว่า
พระพุทธเจ้าออกเดินรุดงค์ทุกปี เมื่อถึงฤดูเข้าพรรษาก็หยุดอยู่จำพรรษาในรัฐใด
รัฐหนึ่ง ที่ใดที่หนึ่ง ออกพรรษาปวารณาแล้วและพระภิกษุสงฆ์รับกฐินกันแล้ว ก็

เสด็จออกเดินธุดงค์ต่อไปในรัฐโน้นรัฐนี้ต่าง ๆ เสด็จเดินด้วยพระบาท สำหรับคราว
ที่เกี่ยวข้องตำนานเรื่องนี้ ได้เสด็จเดินธุดงค์ไปในหมู่บ้านในแคว้นมคธดังกล่าว เมื่อ
ทรงรับบิณฑบาตเสร็จแล้ว อันหมายความว่าเสวยและฉันเสร็จแล้ว ก็ออกเดินทาง
ต่อไป เมื่อเดินทางพ้นหมู่บ้านเข้าป่า ก็พอดีมีไฟป่าบังเกิดขึ้นอย่างแรง ลูกกลม
มาโดยเร็วจนคล้ายกับว่าจะมาถึงพระพุทธรเจ้าและหมู่พระสงฆ์ที่กำลังเดินทางอยู่
แต่ว่าเมื่อไฟป่าได้เข้ามาใกล้พระพุทธรเจ้า ก็ดับไปโดยรอบ หมู่ภิกษุทั้งหลายเห็นเป็น
ความอัศจรรย์ที่ไฟป่าไม่ลุกมาที่ตรงพระพุทธรเจ้าและหมู่แห่งภิกษุกำลังเดินทางอยู่
เมื่อมาใกล้ก็ดับไปโดยรอบ เหมือนดังถูกน้ำราดดับ จึงได้กราบทูลสรรเสริญพระ-
พุทธคุณ พระพุทธรเจ้าก็ได้ตรัสเล่า วัฏฏกชาดก คือชาดกเรื่องที่ได้เคยมีมาแล้ว ที่ได้
เกิดมาแล้วในอดีตเกี่ยวข้องกับลูกนกคุ่ม บางทีก็เรียกขานนกคุ่มไฟ ซึ่งมีเรื่องเล่าว่า ได้มี
รังนก มีนกอาศัยอยู่บนต้นไม้ในป่า และรังหนึ่งเป็นที่อยู่ของนกคุ่มสามมีภรรยาตัวผู้
ตัวเมีย ซึ่งก็ได้ไข และพักไข่เป็นตัวลูกนกคุ่มเล็ก ๆ เมื่อไข่ออกมา นกคุ่ม
ที่เป็นพ่อแม่ก็ให้ลูกอยู่ในรัง บินออกไปหากินแล้วนำอาหารมาบ่อนลูก ในขณะที่
ลูกยังเล็ก ยังมีปีกที่บินไม่ได้ มีขาที่ยังเดินไปไม่ได้ ก็ได้มีไฟป่าไหม้มาโดยรอบ
บรรดานกทั้งหลายก็พากันบินหนี และแม่นกคุ่มที่เป็นพ่อแม่ของลูกนกคุ่มก็บินหนี
ออกไป ลูกนกคุ่มนั้นยังบินไปไม่ไหว จะเดินไปก็ยังไปไม่ได้ จึงได้ระลึกถึงคุณศีล
เป็นต้น และได้ตั้งสัตย์เจตนา คือการกระทำสัตย์จะด้วยการกล่าวสัตย์จะคือความจริง
ด้วยการที่ได้ระลึกถึงคุณของศีลเป็นต้นว่าคุณของศีลมีอยู่เป็นต้น ซึ่งนับว่าเป็นการ
ระลึกยืนยันในสัตย์จะคือความจริงข้อหนึ่ง คือข้อที่ว่าคุณศีลมี ตลอดจนถึงคุณของ
คุณธรรมอย่างอื่นมี ตลอดจนถึงคุณของพระชินพุทธเจ้ามี และได้กล่าวสัตย์จะคือ
ความจริงถึงตัวเอง ว่าถ้าตัวอ่อนนั้นมีปีกก็ยังบินไปไม่ไหว มีเท้าก็ยังเดินไปไม่ได้
จึงขอให้ไฟป่าที่ลูกเข้ามานี้ จงอย่าได้มาถึง จงดับเสีย ด้วยอำนาจของอิทธิฐาน
คือความตั้งใจมุ่งมั่น แสดงสัตย์จะคือความจริงอันเรียกว่าสัตย์เจตนา การกระทำสัตย์จะ
คือความจริง กล่าวคำจริง ระลึกรับรองสิ่งที่มีอยู่จริง เป็นจริง ทั้งที่เป็นความจริง
เกี่ยวข้องกับคุณศีลเป็นต้น ทั้งที่เป็นความจริงเกี่ยวกับตัวเองที่ว่า มีปีกก็ยังบินหนีไป
ไม่ได้ มีเท้าที่ยังเดินไปไม่ได้ มีการระลึกถึงและการที่อ้างถึงกล่าวถึงเหล่านี้ล้วน
เป็นความจริง ก็อิทธิฐานในใจ ขอให้อำนาจแห่งความจริงนี้บันดาลให้เกิดผล ความ
สวัสดีดังกล่าว ไฟป่าที่ลูกมานั้น เมื่อเข้ามาใกล้ก็ดับไปโดยรอบ

ฉะนั้น การอธิษฐานสัจจะอันเรียกว่าสัตยาธิษฐานหรือสัจจาธิษฐานของ
นกลุ่มนี้ ที่ทำนรจนาไว้เป็นคาถาแสดงไว้ในวิภูฏกชาดก อ้างว่าพระพุทธเจ้าได้ทรง
เล่าดังกล่าว จึงได้นำมาใช้เป็นบทสวดซึ่งขึ้นต้นว่า *อตฺถิ โลกเก สิลฺลคฺโคณ* เป็นต้น ที่
แปลความว่า “คุณแห่งศีลมีอยู่ในโลก ความสัตย์ความสะอาดและความเอ็นดูกรุณา
มีอยู่ในโลก ด้วยคำสัตย์นั้น ข้าพเจ้าจะทำสัจจกิริยาอันเยี่ยม ข้าพเจ้ารำลึกถึงกำลัง
แห่งธรรม รำลึกถึงพระชินเจ้าทั้งหลายในปางก่อน อาศัยกำลังแห่งสัจจะ ขอทำ
สัจจกิริยา ปีกทั้งหลายของข้าพเจ้ามีอยู่ แต่ก็ยังบินไม่ได้ เท้าทั้งหลายของข้าพเจ้า
มีอยู่ก็ยังเดินไม่ได้ มารดาและบิดาของข้าพเจ้าก็ออกไปแล้ว คุก่อนไฟฟ้า ขอท่าน
จงถอยไป ครั้นเมื่อสัจจะอันข้าพเจ้าทำแล้ว เปลวไฟอันลุกโผลงมากก็สงบ เว้น
ไปได้ ๑๖ กรีส พร้อมกับคำสัตย์ ประหนึ่งเปลวไฟที่ตกถึงน้ำ สิ่งใดเสมอด้วยสัจจะ
ของเราไม่มี นี่เป็นสัจจบารมีของเรา” ดังนี้ เรื่องนี้แสดงถึงสัตยาธิษฐานคืออธิษฐาน
ซึ่งเป็นสัจจะนั่นเอง

อธิษฐานบารมี ๓ ชั้น

พระโพธิสัตว์ได้ทรงบำเพ็ญอธิษฐานบารมีมาโดยลำดับ เป็นบารมีสามัญคือ
รักษาอธิษฐานยิ่งกว่าคนที่รักและทรัพย์สิน เรียกว่า *อธิษฐานบารมี* เป็นอุปบารมี
คือสูงกว่าสามัญ ได้แก่รักษาอธิษฐานยิ่งกว่าอวัยวะร่างกาย เรียกว่า *อธิษฐานอุป-*
บารมี เป็นปรมัตถบารมีคืออย่างยิ่งยวดขึ้นไปโดยลำดับ ได้รักษาอธิษฐานยิ่งกว่า
ชีวิต เรียกว่า *อธิษฐานปรมัตถบารมี* พระพุทธดำรัสที่ตรัสเล่าเรื่องอดีตจรียาครั้ง
เป็นพระเตมีย์ที่อ้างมาแล้วนั้น มีอยู่ว่า “ข้าพเจ้าถูกคุกคาม ให้ทำลายอธิษฐานที่ตั้ง
ไว้ด้วยเหตุต่าง ๆ ถึงกับซุดหลุมจะฝังข้าพเจ้าเสียในแผ่นดิน แต่ข้าพเจ้าก็ไม่ยอม
ทำลายอธิษฐานนั้น ข้าพเจ้าจะเกลียดชังพระมารดาและพระบิดาก็หาไม่ ข้าพเจ้า
จะเกลียดชังตนเองก็หาไม่ แต่เพราะพระสัพพัญญุตญาณเป็นที่รักของข้าพเจ้า
ตั้งนั้นข้าพเจ้าจึงอธิษฐานเป็นคนใบ้ คนหนวก และง่อยเปลี้ยอยู่ถึง ๑๖ ปี ผู้เสมอ
ข้าพเจ้าด้วยอธิษฐานเป็นไม่มี นี่คืออธิษฐานบารมีของข้าพเจ้า”

พระพุทธเจ้าเมื่อพระองค์ทรงผจญมารในราตรีที่จะตรัสรู้ ท่านแสดงว่า ได้
ทรงอธิษฐานพระเหตุภัยถึงพระบารมีที่ได้ทรงบำเพ็ญ มีทานศีลเป็นต้น ทรงอ้าง
พระธรรมเป็นประธาน จึงได้ทรงชนะมาร เมื่อได้ตรัสรู้แล้ว ก็ได้ทรงทำ สังขารา-

วิชฐาน คือตั้งพระเหตุหทัยมุ่งมั่นว่าจะทรงดำรงพระอายุสังขารอยู่ต่อไป ยังไม่เสด็จ
ปรินิพพานจนกว่าบริษัท ๔ จะตั้งขึ้น พรหมจรรย์คือพระพุทธศาสนาจะตั้งลงมั่นคง
ในโลก ครั้นถึงเวลานั้นจึงได้ทรงปลงอายุสังขาร เสด็จปรินิพพาน จึงกล่าวได้ว่า
พระพุทธศาสนาเป็นผลของ **พระพุทธานุภาพ** ซึ่งมีอานุภาพอำนวยผลแก่ผู้ปฏิบัติ
อยู่ทุกกาลสมัย

๒๔ กันยายน ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๓๓ อวิหิงสา

ความไม่เบียดเบียนต้องอาศัยกรุณา

จะแสดง ทศพิชราชธรรม ข้อที่ ๘ อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน

กิริยาที่ไม่เบียดเบียนให้ลำบาก คือความไม่ก่อทุกข์ยากแก่ผู้อื่น ตลอดถึงสัตว์ ด้วยเห็นเป็นสนุกของตนเพราะอำนาจโมหะ เช่นทำร้ายคนและสัตว์อื่นเล่น ชื่อว่า อวิหิงสา คนผู้รวมกันอยู่เป็นหมู่ ทั้งผู้ปกครอง ทั้งผู้อยู่ในปกครอง จะอยู่ด้วยกันได้ เป็นสุขก็เพราะไม่เบียดเบียนกัน โดยเฉพาะผู้ปกครองถึงจำต้องอาศัยเก็บภาษีอากร จากราษฎรผู้อยู่ในปกครองเพื่อจ่ายบำรุงประเทศ และต้องเกณฑ์กำลังแรงงาน ในคราวที่จำเป็น แต่ถ้าเก็บและเกณฑ์รุนแรง อันเป็นการริดเกินสมควร ราษฎร ผู้อยู่ในปกครองก็เดือดร้อน ระส่ำระสายอยู่ไม่เป็นสุข มีเรื่องครั้งโบราณว่า ผู้อยู่ใน ปกครองถูกผู้ปกครองเบียดเบียน ต่างอพยพไปอยู่ต่างถิ่นก็มี ความไม่เบียดเบียน จะเป็นไปได้ก็ต้องอาศัย กรุณา เป็นเบื้องหน้า และอันความไม่เบียดเบียนนี้เมื่อมา คู่กับอภัยคือความไม่โกรธ ก็มีความที่ต่างกันอยู่บ้างและสัมพันธ์กันบ้าง

อันอภัยคือความไม่โกรธ อันเป็นทศพิชราชธรรมข้อที่ ๗ ที่ได้แสดง มาแล้วนั้น คือ ความที่ไม่ลุอำนาจต่อความโกรธ อันรวมความถึงโทษพยาบาล อันจะทำให้ทำร้ายผู้อื่นสัตว์อื่นด้วยอำนาจของความโกรธ ด้วยอำนาจของโทษ ซึ่ง หมายความว่าความที่มีเมตตาตนเอง แต่การที่ไม่ยกเอาเมตตาเป็นที่ตั้งออกหน้า แต่ยกเอา อภัยคือความไม่โกรธออกหน้า ก็เพื่อที่จะจีจุดอันสำคัญของผู้ปกครองซึ่งเป็นผู้มี อำนาจ ซึ่งตั้งแต่โบราณกาลมามักจะเป็นผู้ที่ลุอำนาจของความโกรธ เมื่อโกรธขึ้นมา ก็มักจะสั่งทำร้ายทารุณต่อผู้ที่ถูกโกรธนั้น ผู้มีอำนาจตั้งแต่โบราณมามักจะเป็นอย่าง นั้น เพราะฉะนั้น จึงต้องคอยที่จะเอาอกเอาใจเพื่อไม่ให้โกรธ โดยการที่พยายาม ตามใจต่าง ๆ เพราะฉะนั้น ผู้ที่มีอำนาจที่ไม่มีธัมมะจึงมักจะเป็นผู้โกรธง่าย สั่ง ทำร้ายใครง่าย ๆ ดังที่ปรากฏมาในครั้งโบราณ เพราะฉะนั้น เมื่อแสดงธัมมะของ ผู้ปกครองเพื่อจะจีถึงจุดนี้ จึงได้ยกเอาความไม่โกรธขึ้นมาตั้งไว้เป็นหัวข้อ ซึ่งโดย ความก็คือความมีเมตตาตนเองดังที่ได้แสดงมาแล้ว และในข้อนี้ยกเอาอวิหิงสา ความ

ไม่เบียดเบียนมาเป็นหัวข้อ ก็เพราะว่าบรรดาผู้ปกครองตั้งแต่ในอดีตมา เมื่อมีอำนาจขึ้น แม้ว่าไม่โกรธ แต่ว่าลุ่มอำนาจของความโลภความหลง ไม่ได้พิจารณาให้เหมาะสมก็สั่งปฏิบัติการต่าง ๆ เป็นการเบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อนด้วยอำนาจของโลภะบ้างด้วยอำนาจของโมหะคือความหลงบ้าง เช่นว่าเมื่อไปที่ไหน เมื่อเห็นสิ่งที่ชอบใจก็มักจะหาทางที่จะนำมาให้ได้เป็นของ ๆ ตน เช่น จะเป็นทรัพย์สินก็ดี จะเป็นสตรีก็ดีจะเป็นแก้วแหวนเงินทองก็ดี เพราะฉะนั้น ผู้ที่มีสิ่งเหล่านี้อยู่ จึงมักจะต้องคอยซ่อนเร้นไม่ให้ผู้ปกครองที่มีอำนาจได้เห็น เพราะฉะนั้น จึงต้องยกเอาข้ออวิหิงสา ไม่เบียดเบียนขึ้นมาเป็นที่ตั้ง และโดยความก็คือว่าความที่มีภุณยานั้นเอง เพราะความภุณยานั้นตรงกันข้ามกับอวิหิงสา อันได้แก่ความที่สงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ และปฏิบัติช่วยให้พ้นทุกข์ เพราะฉะนั้น ภุณยานี้จึงได้ถือเป็นพระคุณอันสำคัญของพระพุทธเจ้าในพระคุณทั้ง ๓ พระคุณทั้ง ๓ นั้นก็ได้แก่ พระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และ พระกรุณาคุณ พระกรุณาคุณนั้นนับเป็นพระคุณที่ ๓ เป็นพระคุณของพระพุทธเจ้า ก็ได้แก่การที่มีพระกรุณาอันแสดงออก เป็นการเสด็จจาริกไปทรงแสดงธรรมะสั่งสอนโปรดแก่หมู่เวไนยนิกร คือหมู่มนุษย์ที่ฟังแนะนำได้ ให้ได้ประสบประโยชน์ตามภูมิตามชั้น

พระมหากรุณาธิคุณแก่ประชาชน

และพระมหากรุณาธิคุณก็มีคำว่า พระมหากรุณาธิคุณ และใช้เป็นคำนำเช่น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ซึ่งคำว่าภุณยานี้ก็เป็นการปฏิบัติที่ช่วยให้พ้นทุกข์ คือเป็นการปฏิบัติช่วยเหลือต่าง ๆ ที่ได้ทำให้แก่ประชาชนในด้านต่าง ๆ แสดงออกมาถึงความภุณา และแม้ภุณยานี้ก็ยังเนื่องด้วยเมตตาตานั่นเอง จะต้องมีความเมตตาความมุ่งดีปรารถนาดีเป็นพื้นของจิตใจอยู่ จึงจะมีภุณาความช่วยให้พ้นทุกข์ซึ่งเป็นการที่แสดงออกมา และมีธรรมะหลายหมวดที่แสดงออกมาด้วยอำนาจของภุณา เช่นในสังคหวัตถุ ๔ ธรรมะเป็นที่ตั้งแห่งความยึดเหนี่ยวน้ำใจของกันและกันนั้น ก็ได้แก่ ทาน การให้ เป็นการเฉลี่ยเผื่อแผ่เจือจานความสุขของตนแก่ผู้อื่น ปิยวาจา เจรจา ถ้อยคำอันเป็นที่รักจับใจ อตถจริยา ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่าง ๆ และ สมนัตตตา ความวางตนสม่าเสมอ ไม่เป็นผู้ที่ถือตัว เข้ากันได้กับหมู่มนุษย์ทั้งปวง เพราะ

ฉะนั้น กรุณาจึงตรงกันข้ามกับวิหิงสาคือความเบียดเบียน และวิหิงสาคือความไม่เบียดเบียนนั้นก็หมายถึงกรุณานั่นเอง

โครงการพระราชดำริแสดงถึงพระมหากรุณา

กล่าวโดยเฉพาะข้อที่พระมหากษัตริย์ราชเจ้ามีพระราชอัธยาศัยกอบปรด้วยพระมหากรุณา ไม่ทรงปรารธนาทุกข์แก่ผู้ใดผู้หนึ่ง ไม่ทรงเบียดเบียนพระราชวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาท และอาณาประชาราษฎร์ให้ลำบากด้วยเหตุอันไม่ควรทำ หรือด้วยตั้งพิกัดเก็บภาษีอากรเกินขนาด ทรงปกครองประชาชนดังบิดาปกครองบุตร ดังนี้จัดเป็นวิหิงสา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงประกอบด้วยพระมหากรุณาดังที่กล่าวมานี้ มีเป็นอันมากซึ่งได้กล่าวมาโดยลำดับแล้ว และวันนี้จะได้นำข้อความบางตอนจากหัวข้อเอกสารวิจัยบทบาทของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริในการสนับสนุนการรักษาความมั่นคงของชาติในพื้นที่ชนบทของประเทศของนักศึกษาท่านหนึ่ง โดยที่แผนพัฒนาได้มีระบุว่าชนบทล้าหลังเป็นเขตที่มีคนไทยอีกประมาณ ๑๐ ล้านคนที่ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมด้วยความขาดแคลน ยากจนและยากไร้ อาทิตขาดความรู้และปัจจัยในการประกอบอาชีพขาดน้ำในการเกษตรและบริโภค ขาดแคลนที่ดินทำกิน และดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ขาดการศึกษาและขาดการสาธารณสุข และถูกเบียดเบียนด้วยโรคภัยไข้เจ็บ ปัญหาเหล่านี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจน ถึงแม้การพัฒนาที่ผ่านมากกว่า ๒๐ ปีซึ่งได้ทำตามโครงการ ได้ทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจส่วนรวมของประเทศดีขึ้น แต่ชาวชนบทไม่ได้ดีขึ้นตามไปด้วย เพราะการพัฒนาไม่ได้ไปถึงมือของกลุ่มชนเหล่านี้อย่างแท้จริง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบปัญหาเหล่านี้ เพราะได้เสด็จไปทรงเยี่ยมเยียนราษฎรในภูมิภาคต่าง ๆ เป็นประจำเสมอมา โดยเฉพาะในถิ่นทุรกันดารที่รัฐบาลเองอาจเข้าไปได้ไม่ทั่วถึง จึงทรงมีพระราชหฤทัยมุ่งมั่นที่จะแก้ปัญหาความเดือดร้อนให้แก่ประชาชนเหล่านี้ เสมือนเป็นความสุขทุกข์ส่วนพระองค์ และที่สำคัญพระองค์ไม่ได้ทรงนึกแต่เพียงว่า ทรงเป็นพระประมุขของประเทศโดยนิตินัยหรือตามรัฐธรรมนูญอย่างประมุขประเทศอื่น ๆ เท่านั้น แต่พระองค์ทรงระลึกอยู่เสมอว่าพระองค์ทรงเป็นคนไทย ที่จะต้องร่วมทุกข์ร่วมสุขกับคนไทยทุกคนทั่วประเทศ ไม่ว่าเพศวัย ศาสนาหรืออาชีพใด และมีหน้าที่ที่จะต้องปกป้องรักษาอธิปไตยและแผ่นดินไทยไว้

อย่างสุดกำลัง เหมือนอย่างคนไทยทั่วไป จึงทรงมีพระราชดำริพัฒนากลุ่มชนผู้ยากไร้เหล่านี้อยู่ตลอดเวลา โดยทรงเน้นการพัฒนาให้เกิดความพออยู่พอกิน พระราชดำริแรกเริ่มที่มีลักษณะเป็นกิจกรรมหรือโครงการช่วยเหลือประชาชนได้เกิดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๕๔ เป็นกิจกรรมตามพระราชดำริกิจกรรมแรกที่จะเรียกได้ว่าโครงการประมงพระราชทาน นอกจากนั้นก็ทรงมีพระราชกรณียกิจเกี่ยวเนื่องกับการพัฒนา สร้างความเป็นอยู่ที่ดีให้แก่ประชาชนในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศอย่างสม่ำเสมอตลอดมา เสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมเยียนประชาชนในพื้นที่ต่าง ๆ ทรงใช้พระราชวังเป็นที่ค้นคว้าทดลองงานทุกด้านที่เกี่ยวกับการพัฒนา อย่างไรก็ตาม ผลการพัฒนาตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริในระยะแรก ยังไม่สามารถบรรลุเป้าหมายได้อย่างสมบูรณ์เท่าที่ควร เนื่องจากยังไม่มีระบบรองรับการดำเนินการเพื่อสนองพระราชดำริอย่างมีประสิทธิภาพ รัฐบาลตระหนักถึงความสำคัญและประโยชน์จากโครงการพระราชดำริ จึงได้วางระบบดำเนินงานสนองพระราชดำริขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๒๔ โดยออกระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ พ.ศ. ๒๕๒๔ เป็นหลักให้หน่วยงานต่าง ๆ ยึดถือปฏิบัติ ซึ่งหน่วยงานต่าง ๆ ก็ได้ยึดถือระเบียบดังกล่าวเป็นแนวทางในการบริหารโครงการในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ

โครงการพระราชดำริช่วยรักษาความมั่นคงของชาติ

อาจกล่าวได้ว่า โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริได้มีบทบาทอย่างสำคัญในการแก้ปัญหาความยากจนและปัญหาหลักอื่น ๆ ของประชาชนยากจนในชนบท โดยที่โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริได้มุ่งเน้นการพัฒนาแบบผสมผสาน การพัฒนาแหล่งน้ำ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การพัฒนาการเกษตรและส่งเสริมอาชีพ การสาธารณสุขและการสาธารณสุขมูลฐาน เป็นต้น ซึ่งโครงการต่าง ๆ เหล่านี้ได้มีผลอย่างสำคัญ ทำให้ชาวชนบทมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นกว่าเดิมอย่างมาก ยิ่งกว่านั้น โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ยังมีบทบาทสนับสนุนต่อการรักษาความมั่นคงของชาติโดยตรงอีกหลายประการ เช่นในกรณีของการใช้ประโยชน์จากแนวคิดของโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาตามพระราชดำริในเรื่องของแผนเตรียมพร้อมเพื่อการป้องกันประเทศ การรักษาความมั่นคงภายใน ในการเสด็จพระราช-

ดำเนินไปเยี่ยมราษฎรตามพื้นที่ต่าง ๆ ทุกครั้ง จะโปรดเกล้าฯ ให้มีคณะแพทย์อาสาสมัครที่เชี่ยวชาญในแต่ละสาขาจากโรงพยาบาลต่าง ๆ โดยเสด็จพระราชดำเนินไป ในขบวนอย่างใกล้ชิด พร้อมด้วยเวชภัณฑ์และเครื่องมือแพทย์ครบครัน พร้อมทั้งจะให้ การรักษาพยาบาลผู้ป่วยไข้ได้ทันทีในลักษณะหน่วยแพทย์ชั่วคราว ราษฎรผู้ใดที่ เจ็บป่วยก็จะโปรดเกล้าฯ ให้รับไว้เป็นคนไข้ในพระบรมราชานุเคราะห์ ผู้ป่วยรายใด ที่มีอาการหนัก ก็ทรงขอให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองอนุเคราะห์นำผู้ป่วยไปส่งโรง- พยาบาลตามที่แพทย์แนะนำ โดยจะพระราชทานเงินค่าเดินทางอย่างเพียงพอ ส่วน ค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลนั้น คนไข้ก็ไม่จำเป็นต้องเสียแม้แต่หน่วย ในกรณี นี้จะมีเจ้าหน้าที่บันทึกประวัติและอาการคนไข้เพื่อเก็บรักษาไว้เป็นข้อมูลในการตาม ผลการรักษาพยาบาลนั้นด้วย คือ ไม่ได้ทรงทอดทิ้งเลย มีการติดตามรักษาจนผู้ป่วย นั้นหายจากการเจ็บป่วยดังกล่าว หากมีการเสด็จไปเยี่ยมวัดซึ่งถือเป็นศูนย์กลาง ของชุมชนในชนบทของไทยมาทุกสมัย ก็จะมีพระราชทานกล่องยารักษาโรคแก่วัด เพื่อพระภิกษุใช้เมื่อเกิดอาพาธและเพื่อช่วยเหลือแจกจ่ายราษฎรผู้เจ็บป่วยในหมู่บ้าน นั้น ๆ เช่นเดียวกันกับเมื่อเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมหน่วยทหาร ตำรวจ อาสาสมัครในถิ่นทุรกันดาร ก็ได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานสิ่งของจำเป็นต่าง ๆ รวมทั้ง ยารักษาโรคสำหรับใช้ในหมู่บ้าน ทั้งเพื่อเผื่อแผ่แก่ราษฎรในท้องที่ด้วยตามความ จำเป็น อันจะทำให้เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานและประชาชนในพื้นที่ได้มีความเข้าใจอันดี ต่อกัน รู้จักช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

อธิษฐานะนำให้ปฏิบัติวิหิงสา

ในทศพิธราชธรรมข้อที่ ๘ นี้ก็คือวิหิงสา ส่วนในทศบารมีข้อที่ ๘ นั้นได้แก่อธิษฐานะ คือความตั้งใจมุ่งมั่น เมื่อเทียบกันดูแล้ว ถ้อยคำจะต่างกัน ในบารมีคือ อธิษฐานะ ความตั้งใจมุ่งมั่น แต่ในทศพิธราชธรรมคือวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน ได้แก่กรุณา แต่เมื่อพิจารณาดูแล้วทั้ง ๒ ข้อนี้ก็ต้องมีความสัมพันธ์กัน อธิษฐาน ความตั้งใจมุ่งมั่นนั้น ความตั้งใจมุ่งมั่นในเรื่องอะไร ข้อที่ควรตั้งใจมุ่งมั่นสำคัญ ก็คือ ตั้งใจมุ่งมั่นในการที่จะมีกรุณา มีความสงสาร ใครจะช่วยให้พ้นทุกข์และปฏิบัติ การช่วยให้พ้นทุกข์ต่าง ๆ ให้ประสบความสุขต่าง ๆ ความกรุณานี้จะเป็นไปได้ ก็ต้องอาศัยมีอธิษฐานะ คือความตั้งใจมุ่งมั่นที่จะกรุณา ซึ่งเป็นการไม่เบียดเบียน

หรือจะยกเอาอวิหิงสาขึ้นมาเป็นที่ตั้ง ก็ต้องมีอธิษฐานะคือความตั้งใจมุ่งมั่นที่จะไม่เบียดเบียนใคร เมื่อเป็นดังนี้ จึงจะทำให้เกิดการปฏิบัติไม่เบียดเบียนอันเป็นความกรุณาขึ้นได้ และเพราะความกรุณานั้นเอง ก็ทำให้มีความตั้งใจมุ่งมั่นที่จะช่วยเหลืออันเรียกว่าอธิษฐานะอีกด้วย เพราะฉะนั้น อธิษฐานะ หรือ อธิษฐาน ความตั้งใจมุ่งมั่น นำให้เกิดกรุณา หรือจะกล่าวว่่ากรุณานำให้เกิดอธิษฐานะ ความตั้งใจมุ่งมั่นก็ได้ ก็แปลว่าทั้ง ๒ ข้อนี้จะต้องมีด้วยกัน เมื่อปฏิบัติในบารมีข้ออธิษฐาน ความตั้งใจมุ่งมั่น ก็นำไปปฏิบัติในข้ออวิหิงสา ความไม่เบียดเบียนหรือกรุณานี้ด้วย หรือเมื่อปฏิบัติในข้ออวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน คือความกรุณา ก็เป็นการปฏิบัติในข้ออธิษฐานะ หรืออธิษฐาน ความตั้งใจมุ่งมั่นนั้นด้วย เพราะฉะนั้น พระมหา-กษัตริย์ผู้ที่ทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมข้อนี้ คืออวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน อันได้แก่พระราชทานพระมหากรุณาแก่ทั่วไป ก็เป็นอันว่าได้ทรงบำเพ็ญพระบารมีในข้ออธิษฐาน ความตั้งใจมุ่งมั่นนั้นด้วย และบุคคลทั่วไปซึ่งเป็นผู้ปกครองที่ดี เป็นผู้อยู่ในปกครองที่ดี หรือว่าใคร ๆ ทุก ๆ คนเมื่อปฏิบัติในหลักธรรมข้อนี้ คือ อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน คือความกรุณาดังกล่าว ก็เป็นอันว่าได้ปฏิบัติในหลักธรรมข้อบารมีคืออธิษฐาน ความตั้งใจมุ่งมั่นนั้นด้วย และเมื่อปฏิบัติในหลักธรรมข้ออธิษฐาน ความตั้งใจมุ่งมั่น ก็เป็นอันนำไปปฏิบัติในข้ออวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน คือความกรุณา ดังกล่าวมาด้วย

๒๕ กันยายน ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๓๔ เมตตาบารมี

จะแสดง เมตตาบารมี อันเป็นบารมีข้อที่ ๕

เมตตาเป็นพระบารมีประการหนึ่ง ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบำเพ็ญมา ดังมีเรื่องเล่าไว้ในชาดกต่าง ๆ

เมตตาบารมีในสุวรรณสามชาดก

ชาดกที่ท่านยกขึ้นสำหรับเมตตาบารมี ก็คือ **สุวรรณสามชาดก** ได้แก่ชาดกเรื่องพระสุวรรณสาม มีเรื่องโดยย่อว่า ได้มีบุตรและธิดาของเนสสาท คือ นายพรานป่า ๒ ตระกูล ซึ่งมารดาบิดาได้ปรารถนาที่จะให้ตบแต่งอยู่ครองเรือน แต่บุคคลทั้ง ๒ นั้นเป็นผู้มีจิตใจที่ได้โน้มไปในการบรรพชา คือการบวช และเป็นผู้ที่ไม่นิยมในการฆ่าสัตว์ซึ่งเป็นอาชีพของตระกูล จึงได้พากันออกไปบวชเป็นฤๅษีและฤๅษิณี ได้มีบุตรคนหนึ่งชื่อว่า สามะ ซึ่งมักเรียกว่าสุวรรณสาม ต่อมามารดาบิดาของสุวรรณสามได้ถูกกูปิษพ่นพิษเข้านัยน์ตา จึงตาบอดหมดทั้ง ๒ คน สุวรรณสามได้เลี้ยงมารดาบิดาของตนอยู่ในป่า มารดาบิดาและบุตรทั้ง ๓ นี้เจริญ เมตตาภาวนา อยู่เป็นประจำ ด้วยอำนาจของเมตตา สัตว์ป่าทั้งหลายทั้งที่เป็นสัตว์ร้าย และทั้งที่เป็นสัตว์ไม่ร้าย ก็พากันมีจิตอ่อน ไม่ทำอันตรายและให้ความคุ้นเคยสนิทสนมดุจเป็นมิตรสหาย สุวรรณสามนั้น เมื่อได้ออกไปทำกิจต่าง ๆ เช่น ตักน้ำหาอาหาร เป็นต้นเลี้ยงมารดาบิดา ก็ได้มีสัตว์ป่าทั้งหลายพากันห้อมล้อมไปและกลับ ทั้ง ๓ คนนั้นก็ได้อยู่เป็นผาสุกในป่า จนถึงคราวหนึ่ง พระราชาแห่งกรุงพาราณสีได้เสด็จออกมาล่าเนื้อ และได้แอบซ่อนมองเห็นสุวรรณสามพร้อมทั้งหมู่เนื้อกำลังออกไปตักน้ำเพื่อจะไปให้มารดาบิดา จึงได้ยิงด้วยลูกธนูอาบยาพิษไปถูกสุวรรณสามล้มลง ก่อนที่สุวรรณสามจะสลบไสลด้วยอำนาจของศรอาบยาพิษนั้น ก็ได้กล่าวเรียกหาบุคคลผู้ยิงด้วยวาจาอันอ่อนหวาน ไม่แสดงความโกรธ พระราชาพาราณสีได้ทรงฟังเรียกเช่นนั้น ก็มีพระหฤทัยอ่อนและได้เสด็จเข้าไปหาสุวรรณสาม ซึ่งนอนกระวนกระวายคร่ำครวญอยู่ว่า ต่อไปนี้จะได้ใครเป็นผู้เลี้ยงมารดาบิดา ก็ได้ทรงถาม และครั้นทรงทราบแล้ว ก็ทรงรันทดเสียพระหฤทัยในการที่ได้ทำไป และก็รับจะทรงเป็น

ผู้อุปการะมารดาบิดาของสุวรรณสาม สุวรรณสามก็สลบไสลไปในขณะนั้นด้วยอำนาจของศรอาบยาพิษ พระราชาแห่งพาราณสีก็ได้เสด็จไปยังอาศรมซึ่งเป็นที่อยู่ของมารดาบิดา และได้ทรงทำการปฏิบัติ ฝ่ายมารดาบิดาของสุวรรณสามสังเกตเห็นความผิดปกติในกิริยาเป็นต้น กำหนดว่าคงจะไม่ใช่สุวรรณสาม จึงได้ถามขึ้น พระราชาแห่งพาราณสีก็ทรงเล่าให้ทราบตามเป็นจริง ทั้ง ๒ ท่านนั้นครั้งได้สดับก็ขอให้พระราชาแห่งกรุงพาราณสีช่วยนำไปยังสุวรรณสาม ครั้นเมื่อไปถึงยังที่นั้นแล้ว ทั้ง ๒ ท่านนั้นก็มีความโศกเศร้า และก็ได้ตั้งสัตยาธิษฐานขึ้นว่า “สามะนี้เป็นผู้ประพฤติธรรม ประพฤติดีงพรหม กล่าวแต่คำสัตย์จริง เลี้ยงมารดาบิดา ประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล รักสัตว์มีชีวิต ด้วยความสัตย์นี้ขอให้พิษครในกายของสามะเหือดหายเถิด” และก็มีแสดงว่า นางพสุนธรี เทวธิดาซึ่งสถิตอยู่ที่เขาคันธมาศ ซึ่งเคยเป็นมารดาของสุวรรณสามมาในภพอดีต ก็ได้มาทำสังจิกิริยาเช่นเดียวกันว่า “ไม่มีใครอื่นซึ่งจะเป็นที่รักของตนยิ่งไปกว่าสุวรรณสาม” ด้วยอำนาจของสังจิกิริยานั้น สุวรรณสามก็ฟื้นขึ้น มารดาบิดาก็หายจากความตาบอดในขณะเดียวกันกับอรุณขึ้น เพราะฉะนั้น บุคคลทั้งหมดนั้นจึงได้กลับมีความสุขดี และพระราชาแห่งกรุงพาราณสีก็ได้กลับทรงตั้งอยู่ในธรรมของผู้ปกครองประชาชน

อำนาจจิตใจที่เกิดจากเมตตาธรรม

ตามเรื่องในชาดกนี้ แม้จะมีเล่าถึงเหตุการณ์ที่บังเกิดเหมือนเป็นอนภินิหารคือผลที่บังเกิดขึ้นด้วยอำนาจของสังจิกิริยาดังเล่าในเรื่องนั้น แต่สารัตถะคือความสำคัญของเรื่องก็มุ่งแสดงถึงอำนาจจิตใจ อำนาจจิตใจของบุคคลซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้เมื่อกล่าวโดยย่อแล้ว ก็มีเป็น ๒ ฝ่าย คืออำนาจจิตใจอันประกอบด้วยธรรมอย่างหนึ่ง อำนาจจิตใจอันประกอบด้วยอธรรมอีกอย่างหนึ่ง อำนาจจิตใจประการแรกก็ได้แก่ที่ประกอบด้วยเมตตา และความกตัญญูกตเวทีเป็นต้น กล่าวโดยเฉพาะ บุคคลผู้ที่เล่าในเรื่องเป็นผู้บรมเมตตา มีจิตใจประกอบด้วยเมตตาธรรม ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งนั้นคือที่ประกอบด้วยอธรรม ก็ได้แก่โทสะ วิหิงสาหรือพยาบาท ซึ่งเป็นฝ่ายกิเลส และบุคคลเมื่อมีโทสะ วิหิงสาหรือพยาบาท ก็ย่อมจะประกอบกรบเบียดเบียนบุคคลอื่นให้เดือดร้อน เมื่ออำนาจจิตใจทั้ง ๒ ฝ่ายนี้มาประจบบกันเข้าแล้ว อำนาจจิตใจที่ประกอบด้วยธรรมคือเมตตา ก็ย่อมชนะอำนาจจิตใจที่ประกอบด้วยโทสะ วิหิงสา

ในที่สุด แต่ว่ากว่าที่จะชนะได้นั้น ก็ต้องประสบความทุกข์เดือดร้อน เมื่อมีสัง-
กิริยา คือการตั้งสัจจะเข้าช่วย ความชนะจึงจะบังเกิดขึ้นได้ในที่สุด

ในเรื่องนี้ เมื่อจะพิจารณาโดยนัยทางปฏิบัติ ก็ย่อมจะเห็นความได้ว่า ในการ
ที่ธรรมจะต่อสู้กับอธรรมนั้น ก็ย่อมจะประสบความทุกข์เดือดร้อน ถ้าฝ่ายธรรม
ไม่มีสังกิริยา คือการตั้งสัจจะให้แน่นแล้ว ฝ่ายอธรรมก็อาจจะแพ้ได้ แต่หากว่า
ตั้งสัจจกิริยาให้แน่นจะไม่แพ้ จะชนะด้วยความดีคือธรรมนั้นในที่สุด ทั้งอาจจะ
กลับใจฝ่ายอธรรมให้กลับมาประกอบด้วยธรรมได้ดังกล่าวในเรื่อง

ผลของธรรมบังเกิดจากการตั้งสัจจะ

พิจารณาดูจิตใจของตนเองของแต่ละบุคคล ในบางขณะก็ประกอบด้วยธรรม
ดังได้กล่าว เช่นว่ามีเมตตา ในบางขณะก็ประกอบด้วยอธรรม เช่นมีโทสะ เมื่อมี
โทสะบังเกิดขึ้นก็ทำให้จิตใจมุงร้าย เมื่อเมตตาบังเกิดขึ้นก็ทำให้จิตใจมุงดี คราวนี้
เมื่อเกิดมีความมุงขึ้น ๒ อย่างขัดกัน ก็ทำให้จิตใจนั้นเองเดือดร้อนไม่เป็นสุข แต่เมื่อ
เมตตานั้นหากได้ประกอบด้วยสัจจะคือความตั้งใจจริง ก็ย่อมจะสนับสนุนให้เมตตา
นั้นมีอำนาจแรงขึ้น โทสะที่ไม่ได้สัจจะสนับสนุนก็อ่อนกำลังลง ในที่สุดก็แพ้ต่อเมตตา
เมื่อถอดความให้ชัดเข้าอีก เมตตาที่ประกอบด้วยสัจจะนั้น พุคส์นั้นก็คือเมตตาจริง ๆ
นั่นแหละเป็นตัวสัจจะ เมื่อมีเมตตาจริงขึ้นแล้ว โทสะไม่จริงก็ยอมแพ้ แต่ถ้าหาก
สัจจะไปอยู่กับโทสะคือว่าโกรธจริง แต่ว่าเมตตาปราศจากสัจจะ คือว่าเมตตาไม่จริง
เมื่อเป็นดังนี้แล้ว เมตตาก็ก้าว เพราะฉะนั้น สัจจกิริยา คือการตั้งสัจจะนั้น เป็นเรื่อง
สำคัญในอันที่จะสนับสนุนธรรมทั้งปวงให้มีกำลังอำนาจขึ้นจริง ถ้าไปสนับสนุน
ฝ่ายดีเช่นเมตตา ก็เป็นเมตตาจริง ดังนี้เมตตาก็มีกำลังอำนาจ แต่ว่าถ้าไปสนับสนุน
ฝ่ายที่ตรงกันข้าม เช่นว่าโกรธจริงขึ้นมาเหมือนกัน ดังนี้แล้ว ความแผดเผาของโทสะ
นั้นก็รุนแรงมากขึ้น จนกว่าจริงกับจริงจะมาพบกัน จริงฝ่ายธรรมย่อมสูงกว่า หนัก-
แน่นกว่า จริงฝ่ายธรรมก็ย่อมจะชนะ ตามที่กล่าวมานี้จะพึงเห็นได้ว่า สัจจกิริยา
คือการตั้งสัจจะนั้น เป็นประการสำคัญในอันที่จะปฏิบัติธรรมทุกอย่าง จะต้องมีสัจจะ
คือว่าทำให้จริง และเมื่อมีสัจจะคือทำให้จริงขึ้นแล้ว ก็จะได้รับผลของธรรมในที่สุด
ด้วยดี

ความหมายของเมตตา

เมตตาซึ่งเป็นธรรมสำคัญในชาดกที่กล่าวมานี้ พระพุทธเจ้าเมื่อเป็นพระโพธิสัตว์ ได้ทรงบำเพ็ญมาจนเต็มเปี่ยม ก็ได้ทรงนำมาแสดงสั่งสอนให้บุคคลอบรมเมตตาให้บังเกิดขึ้น และได้แสดงถึงความสำคัญของเมตตาไว้เป็นอันมาก ในเบื้องต้นก็ควรจะทราบก่อนว่า เมตตานั้นคืออะไร

เมตตาคือภาวะของจิตใจที่มีเยื่อใยไมตรีจิต มิตรใจ คิดเกื้อกูลด้วยสุขประโยชน์ปราศจากอาฆาตพยาบาทซึ่งเคียดโกรธแค้น แสดงออกทางสีหน้าและสายตาที่สงบชุ่มชื้น มองดูด้วยสายตาอันแสดงถึงใจที่เอิบอาบด้วยความปรารถนาดีให้มีความสุขปราศจากความพยาบาทมุ่งร้ายที่เป็นภัยเวรทั้งปวง เมตตานั้นเป็น พรหมวิหารธรรมข้อหนึ่งที่พึงอบรมให้มีขึ้นในจิต วิธีอบรมคือระวังใจมิให้โกรธแค้นขัดเคืองอาฆาตพยาบาท เมื่อภาวะของจิตเช่นนั้นเกิดขึ้น ก็พยายามสงบระงับเสีย โดยคิดว่าตนเองรักสุข ต้องการสุขฉันใด คนอื่นสัตว์อื่นทั้งปวงก็ฉันนั้น และตนเองปรารถนาสุขแก่คนที่รักที่พอใจฉันใด ก็ควรปรารถนาสุขแก่คนอื่นสัตว์อื่นด้วยฉันนั้น เมื่อทำความสงบอาฆาตพยาบาท กระทบไมตรีจิตมิตรใจให้เกิดขึ้นได้แล้ว ก็หัดแผ่จิตเช่นนี้ออกไปแก่คนอื่นสัตว์อื่นโดยเจาะจง หรือโดยไม่เจาะจงทั่วไป ด้วยใจคิดปรารถนาสุขประโยชน์ เช่นคิดว่า จงอย่ามีเวร อย่ามีเบียดเบียน อย่ามีทุกข์ มีสุข รักษาตนให้สวัสดิ์ อันที่จริงภาวะของจิตที่มีความรักใคร่ปรารถนาให้เป็นสุข ย่อมมีอยู่ในตน และในคนที่รักอยู่เป็นปกติ แต่ยังเจือด้วยราคะสีเนहाบ้าง เจือด้วยอาฆาตพยาบาทในสัตว์อื่นผู้อื่นบ้าง นี่จึงนับว่าเป็นภาวะของจิตที่เป็นธรรมชาติธรรมดา

ทรงสอนให้อบรมเมตตาและแผ่เมตตา

พระบรมศาสดาทรงสั่งสอนธรรม ก็คือทรงสั่งสอนให้ปรับปรุงสิ่งที่มีอยู่เป็นธรรมชาติธรรมดานี้แหละ ให้เป็นธรรมคือเป็นคุณเกื้อกูลขึ้นมา คือให้ปรับปรุงความรักใคร่ปรารถนาสุขดังกล่าว ให้เป็นคุณอันบริสุทธิ์ที่เกื้อกูลกว้างขวางออกไป มิให้มีคับแคบเฉพาะตนและคนซึ่งเป็นที่รักใคร่ในวงแคบของตน หรือจำเพาะพวกของตน แต่ให้แผ่ออกไป ตลอดจนถึงไม่มีจำกัด ไม่มีประมาณ และให้ปราศจากอาฆาตพยาบาท ทั้งให้บริสุทธิ์จากราคะสีเนहाด้วย เพราะว่าอาฆาตพยาบาทเป็นศัตรูที่ห่างของเมตตา ราคะสีเนहाเป็นศัตรูที่ใกล้ของเมตตา ความรักใคร่ที่เป็น

ธรรมชาติธรรมดาของโลก ย่อมเจือด้วยสิ่งทั้ง ๒ นี้ ส่วนที่เป็นเมตตาอันบริสุทธิ์
ย่อมปราศจากสิ่งทั้ง ๒ นั้น ทางปฏิบัติธรรมจึงต้องปฏิบัติธรรมสิ่งที่มีอยู่ เป็นธรรม-
ชาติโลกนี้แหละ ให้เป็นธัมมะ ให้เป็นธรรมขึ้นมา และก็ย่อมเป็นเครื่องคุ้มครองโลก
ดังภาษิตที่ว่า “โลกอบตฺตมฺภิกา เมตฺตา เมตฺตาเป็นธัมมะ เครื่องคุ้มครองโลก” ดังนี้
ฉะนั้น จึงได้มีพระพุทธภาษิตตรัสสอนไว้ให้ยกตนเป็นพยานหรือเป็นอุปมา แปล
ความว่า ตนเองคิดค้นหาด้วยใจไปทั่วทุกทิศ ไม่พบใครว่าจะเป็นที่รักไปกว่าตน
ในที่ไหน ๆ ตนของคนอื่นทั้งหลาย ก็เป็นที่รักมากของเขาเหมือนอย่างนั้น เพราะ
ฉะนั้น ผู้ที่รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น และให้ยกคนที่รักขึ้นเป็นอุปมาว่า พึง
แผ่จิตถึงสัตว์ทั้งปวงด้วยเมตตา เหมือนอย่างเห็นคนผู้เป็นที่รักเป็นที่ชอบใจ แล้วเกิด
ไมตรีจิตมิตรใจรักใคร่ ฉะนั้น พระอาจารย์จึงจับความมาสอนว่า ให้หัดแผ่เมตตา
เข้ามาในตนเองก่อนแล้ว จึงแผ่ไปในคนอื่น ตั้งแต่คนที่เป็นที่รัก เพราะจะแผ่ไปง่าย
แล้วจึงแผ่ไปในคนที่ เป็นกลาง ๆ แล้วจึงแผ่ไปในคนที่ เป็นศัตรูไม่ชอบใจกัน และให้
เว้นคนที่ จะก่อให้เกิดราคะสีเนहा กับคนที่ตายไปแล้ว การแผ่เข้ามาในตนเอง ท่าน
อธิบายว่า ก็จะต้องมีตนเป็นพยานอ้างอิงดังกล่าวข้างต้น พิจารณาดูก็จะเห็นได้ว่า
ตนเองจะต้องมีสุขเพราะมีจิตใจสงบจากอาฆาตพยาบาทเสียก่อน อาฆาตพยาบาทนั้น
เหมือนอย่างไฟที่เผาใจตนเองให้ร้อน แล้วแผ่ความร้อนออกไปถึงผู้อื่นด้วย ฉะนั้น
ตนเองจึงเป็นบุคคลที่ควรเมตตา และแผ่เมตตาเข้ามาดับไฟที่เผาใจนี้ลงเสียก่อน
ประพรมลงไปด้วยน้ำคือเมตตา ซึ่งจะเปลี่ยนจิตใจจากภาวะที่ร้อนมาเป็นภาวะที่
เย็นสนิทด้วยมิตรภาพไมตรี เมตตาจึงเป็นธัมมะ เครื่องทำใจตนเองให้อยู่เย็นเป็นสุข
และแผ่ความเย็นความสุขออกไปถึงผู้อื่นสัตว์อื่นด้วย

พรหมวิหารธรรม

อันเมตตาในบารมีทั้ง ๑๐ ได้เป็นบารมีข้อ ๔ และบารมีข้อต่อไปคือข้อ ๑๐
เป็นข้อครบนั้นก็คือ อุเบกขา และในพรหมวิหารธรรมทั้ง ๔ นั้น ก็มี ๔ คือ เมตตา
กรุณา มุทิตา อุเบกขา สำหรับในทศบารมีนี้ ยกขึ้นเพียงข้อเดียวเป็นข้อที่ ๔ คือ
เมตตา และข้อ ๑๐ เป็นอุเบกขา จึงเว้นเสีย ๒ ข้อได้แก่ กรุณา และมุทิตา พิจารณา
ดูแล้วก็จะพึงเห็นได้ว่า อันกรุณาและมุทิตานั้น ก็ย่อมเนื่องกันอยู่กับเมตตานั้นเอง
เพราะฉะนั้น แม้ว่าจะไม่ยกมาแสดง เพราะจะเกิน ๑๐ ข้อไป แต่ว่าก็มีความเนื่องไปถึง
๒๑๔

กรุณาและมุทิตา ตลอดไปจนถึงอุเบกขาด้วย เพราะฉะนั้น จึงจะได้แสดงข้อกรุณา และข้อมุทิตาอีก ๒ ข้อ รวมเข้าในข้อเมตตานี้ ส่วนข้ออุเบกขานั้นจะไปแสดงใน บารมีข้อที่ครบ ๑๐

ความหมายของกรุณา

กรุณาคือภาวะของจิตที่ห่วงใยไปเพราะความทุกข์ของผู้อื่น เหมือนอย่าง ถ้าซื้อได้ก็จะซื้อความทุกข์ของเขา คือจะช่วยให้ความทุกข์ของเขาหมดสิ้นไป จึงมีอาการที่ทนเฉยอยู่ไม่ได้ ต้องชวนช่วยช่วยเหลือเพื่อบำบัดทุกข์ ปราศจากความคิด เบียดเบียนซ้ำเติม เห็นใครตกอยู่ในความทุกข์ไม่มีที่พึ่ง ก็อดอยู่มิได้ จะต้องคิดช่วย กรุณานี้เป็นพรหมวิหารธรรมอีกข้อหนึ่งที่พึงอบรมให้มีในจิต วิธีอบรมคือระวังใจ ไม่ให้คิดเบียดเบียนใคร และหัดใจคิดว่า เมื่อตนเองมีทุกข์ ต้องการความช่วยเหลือ จันใด ผู้อื่นสัตว์อื่นก็จันนั้น ดังนี้แล้ว ก็หัดใจไม่ให้นิ่งดูตาย ให้ชวนช่วยช่วยเหลือ เบื้องทุกข์ของผู้อื่น ตามความสามารถหรือตามที่ควรจะทำได้ หัดแผ่จิตใจที่กรุณานี้ ออกไปแก่คนและสัตว์ทั้งหลาย โดยเจาะจงหรือไม่เจาะจงทั่วไปด้วย คิดว่าจง พ้นจากความทุกข์เดือดร้อน อันที่จริงภาวะของจิตใจที่ต้องการความช่วยเหลือในเมื่อ มีทุกข์ ย่อมมีอยู่เป็นธรรมชาติธรรมดา แต่ยังเจือด้วยวิหิงสา คือความคิดเบียดเบียน ผู้อื่นสัตว์อื่น เพื่อให้ตนพ้นทุกข์ และยังมีโศกโทมนัสในเมื่อได้เห็นทุกข์ของคนผู้เป็นที่รัก เพราะเป็นภาวะของจิตที่คับแคบ ต้องการให้ตนเองและคนผู้เป็นที่รักของตน พ้นทุกข์เท่านั้น พระบรมครูทรงสั่งสอนให้ปฏิบัติอบรมปรับปรุงภาวะที่มีอยู่แล้ว นี้แหละ ให้เป็นธรรมขึ้น คือให้เป็นคุณอันบริสุทธิ์ ที่เกื้อกูลกว้างขวางออกไป มิให้มีคับแคบเฉพาะตนหรือผู้ที่ตนรัก หรือจำเพาะพวกของตน แต่ให้แผ่กว้างออกไป ตลอดจนถึงไม่มีจำกัด ไม่มีประมาณ และให้ปราศจากวิหิงสา ความคิดเบียดเบียน และให้สงบความโศกโทมนัสในเพราะความทุกข์ของคนที่เป็นที่รักด้วย เพราะว่า วิหิงสาเป็นศัตรูที่ห่างของกรุณา ส่วนความโศกโทมนัสเป็นศัตรูที่ใกล้ของกรุณา จึงได้มีพระพุทธภาษิตตรัสสอนไว้ให้ยกตนเป็นพยาน หรือเป็นอุปมาเช่นเดียวกับ ในข้อเมตตา และให้ยกคนตกยากเป็นอุปมาว่า พึงแผ่จิตถึงคนทั้งปวงด้วยกรุณา เหมือนอย่างเห็นคนตกยากมีความลำบาก ก็เกิดกรุณาขึ้นฉะนั้น และได้มีพระมหาสมณภาษิตแสดงไว้ว่า “มหาปริสภาวะสุส ลกฺขณํ กรุณาสโห อธิยาศัยที่ทนอยู่ไม่ได้”

เพราะกรุณา เป็นลักษณะของมหาบุรุษ” ข้อนี้พึงเห็นดังเช่นพระกรุณาที่แสดงเป็นพระคุณลักษณะของพระพุทธเจ้าและพระมหากษัตริย์เจ้า

ความหมายของมุกิตา

มุกิตา คือภาวะของจิตที่บันเทิงยินดี ในเมื่อผู้อื่นได้รับความสุขความเจริญด้วยสมบัติต่าง ๆ ปราศจากความริษยา เห็นใครพรังพร้อมด้วยสมบัติ ก็พลอยมีมุกิตา ตัดความยินร้าย ไม่ยินดี ด้วยเหตุที่ริษยาเสียได้ มุกิตานี้เป็นพรหมวิหารธรรมอีกข้อหนึ่งที่พึงอบรมให้มีขึ้นในจิต วิธีอบรมก็คือระวังใจมิให้ริษยา เมื่อได้เห็นได้ทราบ สมบัติคือความพรังพร้อมต่าง ๆ ของผู้อื่น เมื่อความริษยาเกิดขึ้น ก็พยายามระวังละเสีย หัดคิดว่าตนเองมีความยินดีเมื่อตนได้สมบัติที่ชอบใจอย่างใดอย่างหนึ่ง ไฉนเมื่อคนอื่นเขาได้จึงจะไปริษยาเขา ควรจะพลอยยินดีกับเขา พิจารณาให้เห็นโทษของความริษยาเช่นว่า “อริ โลกนาสิกา ความริษยาเป็นเหตุทำลายโลก” เมื่อทำมุกิตาจิตให้เกิดขึ้นได้ ก็หัดแผ่จิตเช่นนี้ออกไปแก่คนอื่นสัตว์อื่น โดยเจาะจงหรือโดยไม่เจาะจงทั่วไป โดยคิดว่า จงอย่าวิบัติจากสมบัติที่ได้แล้ว อันที่จริงภาวะของจิตที่ยินดีเวลาได้สมบัติต่าง ๆ ย่อมมีอยู่ ในเมื่อตนหรือคนเป็นที่รักได้สมบัติเป็นธรรมชาติธรรมดา แต่ยังเจือด้วยริษยาในเมื่อเห็นคนอื่นได้สมบัติ และแม้ในสมบัติที่ตนได้ก็ยังมีโสมนัสที่เจือด้วยตัณหา และบางทีแม้ว่าจะไม่ริษยาในสมบัติของเขา แต่ก็อาจจะมีโสมนัส มีความกระหยิ่ม กระหยิ่มที่จะได้บ้าง พระบรมครูทรงสั่งสอนให้ปรับปรุงภาวะที่มีอยู่แล้วนี้แหละให้เป็นธรรมขึ้น คือให้เป็นคุณอันบริสุทธิ์ ที่เกื้อกูลกว้างขวางออกไป มิให้มีคับแคบเฉพาะตน และเฉพาะผู้ที่ตนรักเท่านั้น แต่ให้กว้างออกไปตลอดถึงไม่มีจำกัด ไม่มีประมาณ โดยให้ปราศจากริษยา ทั้งปราศจากโสมนัสที่เจือกิเลสอิจฉาคืออยากจะได้ด้วย เพราะว่ารริษยาเป็นศัตรูที่ห่างของมุกิตา ส่วนความโสมนัสเป็นศัตรูที่ใกล้ของมุกิตา ฉะนั้น ก็พึงยกตนขึ้นเป็นพยาน หรือเป็นอุปมา เช่นเดียวกับใน ๒ ข้อข้างต้น และให้ยกบุคคลผู้เป็นที่รักขึ้นเป็นอุปมา ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสสอนไว้ว่า “พึงแผ่จิตถึงสัตว์ทั้งปวงด้วยมุกิตา เหมือนอย่างเห็นบุคคลผู้เป็นที่รัก เป็นที่พอใจ ก็บันเทิงยินดีจะนั้น”

การแผ่พรหมวิหารธรรมโดยเจาะจง

อันการแผ่จิตออกไปด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ที่ได้แสดงมาแล้วว่า แผ่ไปโดยเจาะจงและไม่เจาะจงนั้น การแผ่ไปโดยเจาะจงเรียกว่า โอทิสพรณา ส่วนการที่แผ่ไปโดยไม่เจาะจงเรียกว่า อโนทิสพรณา อันการแผ่ไปโดยเจาะจงนั้นก็เช่นเจาะจงไปในบุคคลนั้นในบุคคลนี้ หรือในหมู่นั้นในหมู่นี้ ดังที่ใน ปฏิสัมภิทามรรค ซึ่งเป็นพระไตรปิฎกเล่ม ๓๑ มีแสดงยกตัวอย่างของการแผ่ไปโดยเจาะจงและไม่เจาะจง สำหรับการแผ่ไปโดยเจาะจงนั้น ยกเอาคือแผ่ไปในบุคคลหรือในหมู่บุคคล ๗ จำพวก คือแผ่ไปว่า ขอให้สตรีทั้งปวงมีความสุข ขอให้บุรุษทั้งปวงมีความสุข ขอให้ธรรมาชิกทั้งปวงมีความสุข ขอให้บุคคลผู้ไม่เป็นอริยะทั้งปวงมีความสุข ขอให้เทพทั้งปวงมีความสุข ขอให้มนุษย์ทั้งปวงมีความสุข ขอให้สัตว์โลกที่ต่ำกว่ามนุษย์คือที่เป็นดิรัจฉาน เป็นสัตว์นรก เป็นเปรต เป็นอสุรกาย อันเรียกว่า พวกออบาย หรือรวมเรียกว่าเป็นผู้ที่ตกต่ำทั้งปวงมีความสุข การแผ่จิตออกไปดังนี้เรียกว่าแผ่โดยเจาะจง

การแผ่พรหมวิหารธรรมโดยไม่เจาะจง

ส่วนการแผ่ไปโดยไม่เจาะจงนั้น คือการแผ่ครอบไปทั้งหมด ยกตัวอย่างไว้ ๕ จำพวก คือ แผ่ไปว่าสัตว์ทั้งปวงมีความสุข ปราณ คือสัตว์มีชีวิตทั้งปวงมีความสุข ภูตะ คือสัตว์ที่เป็นขึ้นแล้วเกิดขึ้นแล้วทั้งปวงมีความสุข บุคคลทั้งปวงมีความสุข สัตว์ทั้งหลายที่เนื่องโดยอรรถภาพทั้งหมดมีความสุข ดังนี้ การแผ่ไปโดยไม่เจาะจงเรียกว่า อัปมัณฺญภาวนา คือการอบรมด้วยการแผ่ไปโดยไม่มีประมาณ และในวิธีแผ่นั้นยังได้มีแสดงออกไปอีกว่า แผ่ไปในทิศทั้ง ๑๐ คือแผ่ไป

ในทิศตะวันออก (บูรพา)

ในทิศตะวันตก (ปัจฉิม)

ในทิศเหนือ (อุดร)

ในทิศใต้ (ทักษิณ)

ในทิศน้อยตะวันออก คือตะวันออกเฉียงใต้ (อาคเนย์)

ในทิศน้อยตะวันตก คือตะวันตกเฉียงเหนือ (พายัพ)

ในทศน้อยทศเหนือ คือตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน)

ในทศน้อยทศใต้ คือตะวันตกเฉียงใต้ (หริดี)

ก็คือในทิศที่อยู่ในระหว่างทิศทั้ง ๔ ก็เป็น ๘ ทิศ และ

แผ่ไปในเบื้องล่าง

แผ่ไปในเบื้องบน ก็รวมเป็น ๑๐ ทิศ

และแผ่ไปก็โดยที่ทำจิตใจให้เป็นไปโดยอาการทั้ง ๘ คือ

๑. เว้นความคิดปีทหาย่ำยี่ข่มhengสัตว์ทั้งปวง แต่แผ่ไปเพื่อความไม่ปีทหา

๒. แผ่ไปเว้นความคิดอุปฆาตเข้าไปทำร้ายสัตว์ทั้งปวง แผ่ไปโดยที่ไม่มี
ความคิดเข้าไปทำร้าย

๓. แผ่ไปเว้นความคิดก่อความเดือดร้อนแก่สัตว์ทั้งปวง แผ่ไปโดยที่ไม่มีคิด
ก่อให้เกิดความเดือดร้อน

๔. แผ่ไปโดยเว้นความคิดครอบงำยึดครองสัตว์ทั้งปวง แผ่ไปโดยที่ไม่มีคิด
ครอบงำยึดครอง

๕. แผ่ไปเว้นความคิดเบียดเบียนสัตว์ทั้งปวง แผ่ไปโดยที่ไม่มีคิดเบียดเบียน

๖. แผ่ไปด้วยคิดว่า ขอให้สัตว์ทั้งปวงเป็นผู้ไม่มีเวร อย่าเป็นผู้มีเวร

๗. แผ่ไปด้วยคิดว่า ขอให้สัตว์ทั้งปวงจงมีความสุข อย่ามีความทุกข์

๘. แผ่ไปด้วยคิดว่า ขอให้สัตว์ทั้งปวงจงมีตนถึงความสุข อย่ามีตนถึงความทุกข์

การแผ่ไปด้วยวิธีดังที่กล่าวมานี้ ชื่อว่าเป็นการแผ่ไปในทางที่ถูก และเมื่อ
ยกเมตตาขึ้นเป็นตัวอย่าง การที่แผ่ไปด้วยอาการดังที่กล่าวมานี้ ชื่อว่าเป็นการอบรม
เมตตา ใจที่คิดอย่างนี้ชื่อว่าเป็นใจที่มีเมตตา และความพ้นจากอาฆาตพยาบาท
ทั้งปวง ไม่มีอาฆาตพยาบาททั้งปวงบังเกิดขึ้นกลุ่มุมจิตใจ บังเกิดขึ้นในจิตใจ เรียกว่า
วิมุตติ ความหลุดพ้น รวมเข้าก็เรียกว่า เมตตาเจโตวิมุตติ คือว่าใจที่คิดดั่งนั้น ชื่อว่า
เป็นใจที่มีเมตตา เป็นใจที่หลุดพ้นจากอาฆาตพยาบาททั้งหลาย

เมตตาเป็นธรรมสำคัญที่จะดำรงโลก

การที่ปฏิบัติอบรมเมตตาดังที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้นี้ และแม้ในข้อกรุณา
และมุทิตาก็เช่นเดียวกัน ในบารมีข้อนี้ยกเอาเมตตาขึ้นเป็นที่ตั้ง แต่ก็มีกรุณาและ
มุทิตาประกอบด้วย เมื่อยกขึ้นกล่าวจำเพาะข้อเมตตา ก็จะมีกล่าวต่อไปได้ว่า

เมตตาเป็นธัมมะสำคัญที่จะดำรงโลก ถ้าขาดเมตตาเสียทั้งหมดแล้ว โลกก็ดำรงอยู่ไม่ได้ ดังจะพึงเห็นได้ตั้งแต่ในสวนแคบจนถึงส่วนกว้าง บุคคลผู้เกิดมาหากขาดเมตตาของมารดาบิดาเสียแล้ว ก็ย่อมจะดำรงชีวิตอยู่ไม่ได้ และไม่ใช้แต่เท่านั้น หากขาดเมตตากรุณาของครูอาจารย์ ของพระมหากษัตริย์และรัฐบาลซึ่งเป็นผู้ปกครองของมิตรสหาย ก็จะต้องเป็นทุกข์หรืออยู่ไม่ได้ เพราะว่าความเป็นอยู่ของชีวิตของแต่ละบุคคลนั้น อาศัยความเกื้อกูลต่าง ๆ และความเกื้อกูลต่าง ๆ นั้น ส่วนใหญ่ก็บังเกิดจากเมตตาของบุคคลที่เกี่ยวข้องนั้น เมตตานี้เองทำให้ประพุดติเกื้อกูลต่อกัน แต่ถ้าตรงกันข้าม มารดาบิดาก็ขาดเมตตา บุคคลอื่น ๆ ดังที่กล่าวมานั้นถ้าขาดเมตตาดังนี้แล้ว จะได้รับความเกื้อกูลมาจากไหน และไม่ใช้แต่จะไม่เกื้อกูลเท่านั้น เมื่อขาดเมตตาต่อกันก็จะมีแต่โทษะวิหิงสา เป็นเหตุให้ทำร้ายเบียดเบียนกันอีกด้วย ก็จะพากันย่อยยับเข้าสู่สมัยมิลลัตัญญี

พึงอบรมเมตตาให้เป็นบารมีและพรหมวิหารธรรม

ความเป็นอยู่ของบุคคลที่อยู่เป็นสุขนี้ ก็ย่อมมีความไว้วางใจว่า ไม่มีผู้มุ่งร้าย ไม่มีอันตราย และได้รับความเกื้อกูลด้วยเมตตาจิตจากบุคคลที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ เพราะฉะนั้น เมตตาจึงเป็นธรรมสำคัญ การอบรมเมตตาให้บังเกิดขึ้นในจิตใจ จึงเป็นความสมควรที่จะพึงกระทำ และก็สามารถที่จะกระทำได้ด้วยการทำให้มีเมตตา คือปรารถนาความสุขไปในบุคคลอื่น โดยเจาะจงบ้าง โดยไม่เจาะจงบ้าง ดังที่ได้กล่าวจำแนกแจกแจงมาแล้ว เมื่อหัดทำเมตตาจิตอยู่บ่อย ๆ และอาศัยสังจิกิริยา คือการตั้งเมตตาไว้ให้มั่นคงตั้งนี้แล้ว เมตตาก็จะสั่งสมตัวเองเป็นบารมี เป็นพรหมวิหารธรรมขึ้นในใจ คือเป็นธรรมที่เป็นเครื่องอยู่ของพรหม

เมตตาบารมี ๓ ชั้น

เมตตาบารมีท่านแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ หนึ่ง **เมตตาบารมี** คือเมตตาของผู้บำเพ็ญเพื่อประโยชน์แห่งพระโพธิญาณ รักษาปฏิบัติในเมตตายิ่งกว่ารักษาคนที่รัก และทรัพย์สิน สอง **เมตตาอุปปารมี** คือ เมตตาของผู้บำเพ็ญเพื่อพระโพธิญาณ รักษาปฏิบัติในเมตตายิ่งกว่ารักษาอวัยวะของตนเอง สาม **เมตตาปรมัตถบารมี** คือเมตตาของผู้บำเพ็ญเพื่อพระโพธิญาณ รักษาปฏิบัติในเมตตายิ่งกว่าชีวิต

อานิสงส์ของเมตตา

เมตตาทุกชั้นที่อบรมนับตั้งแต่ในเบื้องต้น ย่อมจะทำให้จิตใจของผู้มีเมตตาเอง นั้นแหละมีความสุข มีความเย็น และเมื่อแผ่ใจเช่นนี้ออกไป ก็ย่อมจะแผ่ความเย็น ออกไป กระแสของความเย็นที่แผ่ออกไปนี้ ก็ย่อมจะเข้าถึงจิตใจของบุคคลอื่น สัตว์อื่นได้ และหากว่าเมตตาเป็นธรรมที่มีอำนาจ มีกำลังใหญ่ขึ้นในจิตใจ กระแสของเมตตาก็ย่อมจะแผ่กำลังออกไปได้มาก จนถึงกับจะทำให้จิตใจของบุคคลอื่นสัตว์อื่น แม้ที่เป็นศัตรูรู้สึกบังเกิดความเป็นมิตรขึ้น เมตตาจึงเป็นธรรมที่จะสร้างความสุข ให้แก่ทั้งตนเอง ทั้งแก่บุคคลอื่น เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสแสดงอานิสงส์แห่งเมตตาไว้ว่า “หลับเป็นสุข ตื่นเป็นสุข ไม่ฝันเห็นความฝันที่ไม่ดี เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย เป็นที่รักของอมมนุษย์ทั้งหลาย เทวดาย่อมรักษา ไฟ ยาพิษ หรือว่าคัสตรา ย่อมไม่กล้ากราย จิตของบุคคลผู้มีเมตตาย่อมตั้งมั่นเป็นสมาธิเร็ว ผิวหน้าย่อมผ่องใส ไม่หลงทำกาลกิริยา และเมื่อไม่ตรัสรู้ธรรมที่ยิ่งขึ้น ก็ย่อมจะเข้าถึงพรหมโลก” พระพุทธดำรัสที่ตรัสเล่าถึงอดีตจรียาครั้งเป็นสุวรรณสามดาบสก็มีว่า “เราอยู่กับราชสีห์และเสือโคร่งในป่าใหญ่ได้ด้วยเมตตา ต่างน้อมเมตตาเข้าหากัน บรรดาสัตว์ใด ๆ คือราชสีห์ เสือโคร่ง เสือเหลือง หมู กระบือ กวางดาว และหมู อยู่ในป่า มิได้สะดุ้งกลัวเรา แม้เราก็มิได้สะดุ้งหวาดกลัวสัตว์เหล่านั้น เพราะในกาลนั้น เรามีกำลังเมตตาจำจน จึงยินดีอยู่ในป่า” พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงได้สอนไว้ใน เมตตสูตร ว่า “เมตตญจ สพฺพโลกสุมี มานสมฺภาวเย อปริมาณํ บุคคลพึงอบรมใจให้มีเมตตา ไม่มีประมาณในโลกทั้งสิ้น”

ใน อัปปมัญญา ๔ พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนให้แผ่ไปด้วยใจ ประกอบด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ตลอดตทศที่ ๑ ทศที่ ๒ ทศที่ ๓ ทศที่ ๔ แผ่ไปอย่างนี้ ในเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง ตลอดโลกมีทั้งหมด โดยมีใจแอบแนบทั้งหมด หรือโดยความเป็นตน (รักเหมือนตน) ทั้งหมดในที่ทั้งปวง ในพระพุทธพจน์นี้ เบื้องขวาง ท่านอธิบายว่า ในทศน้อยทั้ง ๔

๒๗ กันยายน ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๓๕ ชั้นติ

ชั้นติ ความอดทน

จะแสดง ทศพิชราชธรรม ข้อที่ ๙ ชั้นติ

กิริยาที่อดทนต่อโลภะ ความอยากได้บ้าง ต่อโทสะ ความโกรธเคืองจนถึง พยาบาทมุ่งร้ายบ้าง ต่อโมหะ ความหลงมกมายบ้าง เพราะได้ประสบอารมณ์ที่ยั่วให้เกิด เมื่อมีอารมณ์มาประสบยั่วให้เกิดอยากได้ อยากล้างผลาญ อยากเบียดเบียน กัดอดทนไว้ ไม่แสดงวิกลวิการอันชั่วร้ายทางกายวาจาออกไป ตามอำนาจแห่งโลภะ โทสะ โมหะ และอดทนต่อทุกขเวทนา มีเย็น ร้อนเป็นต้น อันทำให้ลำบาก อดทน ตรากตรำประกอบกรณงานต่าง ๆ อดทนต่อถ้อยคำที่มีผู้กล่าวชู้ ไม่เป็นที่ชอบใจ ชื่อว่าชั้นติ

เรื่องชั้นตินี้ ได้แสดงมาแล้วใน ทศบารมี ข้อ ๖ ซึ่งคู่กับ ราชธรรม ข้อ ๖ คือตบะ และในทศพิชราชธรรมเองก็มีชั้นติเป็นข้อ ๙ คู่กับบารมีข้อ ๙ คือ เมตตา ความของชั้นติในทศพิชราชธรรมข้อนี้คือข้อ ๙ กับในบารมีข้อ ๖ ก็มีอธิบายในทาง ปฏิบัติเช่นเดียวกัน ต่างแต่ในทศบารมีนั้น มีความหมายว่า พระโพธิสัตว์บำเพ็ญ ชั้นติบารมีเพื่อพระโพธิญาณ ส่วนในทศพิชราชธรรม พระมหากษัตริย์ทรงบำเพ็ญ ชั้นติราชธรรมเพื่อประชาชนในการปกครองบ้านเมือง และกล่าวโดยเฉพาะข้อที่ พระมหากษัตริย์ราชาเจ้ามีพระราชหฤทัยกล้าหาญอดทนต่อโลภะ โทสะ โมหะที่ เกิดขึ้น เพราะได้ประสบอารมณ์ที่ยั่วให้เกิด ทรงอดทนต่อเวทนา มีเย็นร้อนเป็นต้น ทรงตรากตรำอดทนปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ทรงอดทนต่อถ้อยคำที่มีผู้กล่าว ชู้ รักษาพระราชหฤทัยและพระอาการ พระกาย พระวาจา ให้สงบเรียบร้อย ดังนี้จัดเป็นชั้นติ

ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจเปี่ยมด้วยชั้นติธรรม

เมื่อพิจารณาดูพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรง ปฏิบัติ ก็จะมีเห็นได้ว่า ได้ทรงเต็มเปี่ยมด้วยชั้นติธรรมในข้อนี้ ดังเรื่องวิจัยของ

นักศึกษาผู้หนึ่งที่รวมไว้ ดังจะได้นำมาแสดงในบางตอน ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงตระหนักดีถึงปัญหาความยากจนและปัญหาความมั่นคง ได้ทรงมีพระราชดำริไว้ในช่วงต้นแผนพัฒนาฉบับที่ ๓ คือฉบับ พ.ศ. ๒๕๑๕-๒๕๑๙ หลังจากที่ให้มีแผนพัฒนามาแล้ว ๒ ฉบับว่า อันชุมชนของไทยทั่วทั้งประเทศนั้น แท้จริงยังมีสภาพที่แตกต่างเหลื่อมล้ำกันอยู่มาก เนื่องจากมีเหตุปัจจัยปรุงแต่งไม่เหมือนกัน ชุมชนที่ตั้งอยู่ในแหล่งที่ดีที่อุดมสมบูรณ์ย่อมมีความเจริญ แต่ที่อยู่ในที่ชอนแร้นและแร้นแค้น จะตกอยู่ในสภาพที่ล้าหลัง แนวทางการแก้ไขปัญหาหรือการต่อสู้กับปัญหาความยากจนของพระองค์ พิจารณาจากโครงการพระราชดำริทั้งหลายจะเห็นว่า ทรงสนพระราชหฤทัยในชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไร่ชาวนาที่ยากจนในท้องถิ่นทุรกันดาร ที่ชอนแร้นและแร้นแค้น ที่ซึ่งไม่มีทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ตะวันตกสำนักใดให้ความสำคัญ เนื่องจากเป็นพื้นที่ ๆ ไม่มีแววการพัฒนา สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงยืนยันถึงพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า ในท้องที่ห่างไกลการคมนาคมนั้น มักทรงเน้นให้ประชาชนสามารถยืนตัวอยู่เอง โดยพึ่งปัจจัยภายนอกน้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องข้าว ทุก ๆ คนต้องกินข้าว เราต้องพยายามทำทุกวิถีทางให้เกษตรกรมีข้าวพอกิน และมีงานอาชีพในการผลิตสิ่งต่าง ๆ ที่แน่ใจว่าจะขายได้ ไปส่งเสริมแล้วต้องมีตลาดเพื่อให้ได้เงินมาซื้อของที่เราผลิตเองไม่ได้ เหตุผลที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสนพระราชหฤทัยในเรื่องการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของประชาชนที่ยากจนในชนบท ในขณะที่นักวางแผนเศรษฐกิจโดยมากสนใจแต่ความเจริญเติบโตของภาคเมืองนั้น มีที่มาจากแนวพระราชดำริที่ชัดเจนของพระองค์เกี่ยวกับการพัฒนาประเทศดังนี้คือ การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐานคือความพอมีพอกินพอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและใช้อุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป หากมุ่งแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจขึ้นให้รวดเร็วแต่ประการเดียว โดยไม่ให้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์กับสภาวะของประเทศและประชาชนโดยสอดคล้องกัน จะเกิดความไม่สมดุลในเรื่องต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งอาจกลายเป็นความยุ่งยากล้มเหลวได้ในที่สุด ดังเห็นได้ที่ประเทศหลายประเทศกำลังประสบ

ปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรงอยู่ในเวลานี้ การช่วยเหลือสนับสนุนประชาชนในการประกอบอาชีพและตั้งตัว ให้มีความพอกินพอใช้ก่อนอื่นเป็นพื้นฐานนั้น เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งยวด เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าระดับที่สูงขึ้นต่อไปได้โดยแน่นอน ส่วนการยึดถือหลักที่จะส่งเสริมความเจริญนั้น ให้ค่อยเป็นไปโดยลำดับด้วยความรอบคอบระมัดระวัง และประหยัดนั้น ก็เพื่อป้องกันความผิดพลาดล้มเหลว และเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จได้แน่นอนสมบูรณ์

เพราะเหตุที่ได้ทรงตั้งพระราชหฤทัยมุ่งมั่นในการแก้ปัญหาความยากจน และเพื่อความมั่นคงของประเทศชาติดังกล่าว จึงได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมเยียนประชาชนในที่นั้น ๆ และในโอกาสที่เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรโครงการ สภากงมิอนุประเทศไทย แหล่งน้ำอยู่นั้น สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ มักจะทรงแยกขบวนเพื่อเยี่ยมราษฎร ทรงซักถามถึงสภาพความเป็นอยู่ทั้งในเรื่องการอาชีพ การสาธารณสุข การศึกษาเล่าเรียนของเด็ก ตลอดจนทรงรับราษฎรที่สมัครใจเข้าเป็นสมาชิกศิลปอาชีพพิเศษ โดยอาจจะผลิตผลงานตามที่ตนถนัด แล้วส่งผลผลิตไปยังสวนจิตรลดา ซึ่งทางมูลนิธิจะรับเป็นผู้จัดการจำหน่ายให้ หรือมิฉะนั้นก็จะเดินทางไปฝึกงานศิลปอาชีพ ณ พระราชนิเวศน์ในภาคนั้น ๆ คือในที่ประทับแต่ละแห่ง ซึ่งจะมีศูนย์ฝึกอาชีพของมูลนิธิศิลปอาชีพทุกแห่ง โดยจะได้รับคำตอบแทนในการฝึกงานด้วย รวมทั้งค่าอาหารและที่พัก เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเสร็จพระราชภารกิจด้านการพัฒนาวางโครงการแล้ว ก็จะเสด็จพระราชดำเนินมาสมทบกับขบวนสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ณ ที่จัดเยี่ยมราษฎร จนเสร็จสิ้นพระราชภารกิจ จึงเสด็จกลับพร้อมกัน การจะเสด็จกลับถึงพระตำหนักเป็นเวลาไม่แน่นอน สุดแต่พระราชภารกิจและสภาพเส้นทางคมนาคม ที่บางแห่งทุรกันดารมาก บางที่เสด็จกลับถึง ๒ ยามดึกที่ทราบกันอยู่แล้ว บางทีกว่าจะเสวยพระกระยาหารกลางวันได้ก็ประมาณบ่าย ๔ โมงเป็นต้น แสดงว่าทรงมีพระขันติธรรมเป็นอย่างมาก บางครั้งการเสด็จต้องเข้าไปบุกป่าซึ่งมีมากในทางภาคใต้ ซึ่งทำให้เป็นที่วิตกกังวลกันอยู่ไม่ใช่น้อย

พระขันติธรรมในการพระราชทานพระมหากรุณาในด้านการศึกษา

และนอกจากนี้ยังมีพระขันติธรรมในการที่ได้พระราชทานพระมหากรุณาในด้านการศึกษามากประการ นับตั้งแต่ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ได้มีการจัดสร้างสถานศึกษา ทั้งระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา อาชีวศึกษาขึ้นมาเป็นจำนวนมาก กระจายอยู่ทั่วทุกภาค เฉพาะระดับอุดมศึกษานั้น ได้มีการตั้งขึ้นมาในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นจำนวนกว่า ๑๐ แห่ง สามารถผลิตบัณฑิตตามสาขาวิชาการต่าง ๆ ได้รวมกันแล้วถึงปีละเป็นจำนวนหมื่นคน แม้กระนั้นก็ตาม การจัดบริการเพื่อการศึกษาแก่ประชาชน ก็ยังหาทั่วถึง เท่าเทียมและเป็นธรรมตามอุดมการณ์ของการจัดการศึกษาไม่ กล่าวคือยังมีเด็กและเยาวชนอีกเป็นจำนวนมาก ที่พลาดโอกาสที่จะได้รับการศึกษาตามควรแก่อัตภาพ เพื่อให้เห็นได้ชัดเจน จะขอยกตัวอย่างพระราชนิธิยกิจในส่วนที่เกี่ยวกับการศึกษาดังต่อไปนี้

หนึ่ง โครงการโรงเรียนร่มเกล้า ตั้งขึ้นโดยพระราชประสงค์ที่จะให้ข้าราชการทหาร ที่เข้าไปตั้งฐานปฏิบัติการอยู่ในท้องถิ่นชนบทห่างไกล ได้ร่วมมือกับราษฎรในท้องถิ่นก่อสร้างโรงเรียนขึ้น เพื่อให้บุตรหลานของราษฎรได้มีสถานศึกษาเล่าเรียนอย่างเพียงพอ ไม่ต้องเดินทางไปยังโรงเรียนอื่นที่อยู่ห่างไกลออกไปมาก ๆ โดยทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานเฉพาะวัสดุก่อสร้างตามความจำเป็น นอกนั้นทั้งแรงงาน ตลอดจนช่างฝีมือในการก่อสร้าง ให้ฝ่ายทหารและราษฎรร่วมกันเสียสละ

สอง โครงการโรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจน ด้วยทรงพระราชดำริว่า ในชั้นเดิมนั้นการศึกษาของไทยเราเริ่มต้นขึ้นที่ศาลาวัด โดยมีพระภิกษุผู้ทรงความรู้เป็นผู้อบรม สั่งสอนทั้งวิชาการและศีลธรรมจรรยา เยาวชนในสมัยนั้นจึงได้รับการศึกษา ทั้งพุทธศึกษาและจริยศึกษาไปพร้อมกัน เมื่อเติบโตขึ้นก็ได้เป็นพลเมืองดี เพราะมีทั้งความรู้และคุณธรรม ในสภาพปัจจุบันแม้บ้านเมืองจะได้รับการพัฒนาขึ้นมากแล้วในทุก ๆ ด้าน แต่ก็ยังปรากฏว่า ในบางท้องที่ยังขาดแคลนสถานศึกษาสำหรับเยาวชนอยู่ จึงพระราชทานพระราชดำริให้จัดการเรียนการสอนขึ้นในบริเวณวัด โดยอาราธนาพระภิกษุที่มีความรู้มาสอนในวิชาสามัญที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย หากขาดแคลนพระภิกษุผู้สอนในวิชาใด ก็โปรดพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นค่าตอบแทนครูที่เป็นฆราวาสมาช่วยสอน กับทั้งได้พระราชทานเงินเริ่มต้น เพื่อให้จัดตั้งเป็นกองทุนมูลนิธิขึ้น สำหรับนำดอกผลมาใช้ สนับสนุนกิจการ

ให้ดำเนินไปได้โดยต่อเนื่อง และหากที่ใดสามารถดำเนินการได้กลมกลืนกับระบบ
ที่รัฐจัดทำอยู่แล้ว ก็โปรดให้โอนไปเป็นโรงเรียนในสังกัดของทางราชการต่อไป
ปัจจุบันยังมีโรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนในพระบรมราชูปถัมภ์ ดำเนินการอยู่ใน
จังหวัดน่าน จังหวัดนครพนม จังหวัดราชบุรี และจังหวัดสมุทรปราการ

สาม โครงการพระดาบส ในเรื่องนี้ขออัญเชิญพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระ
เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่ได้ทรงกล่าวเล่าถึงโครงการดังกล่าว
ไว้ว่า เนื่องด้วยมีบุคคลเป็นจำนวนมากที่มีความรักวิชาการ อยากหาความรู้ใส่ตน
แต่ก็ไม่สามารถหาที่เรียนได้โดยขาดแคลนทุนทรัพย์ บางคนก็ไม่มีคุณสมบัติที่จะเข้า
ศึกษาตามโรงเรียนทั่ว ๆ ไปได้ บางครั้งโรงเรียนในระบบก็มีข้อขัดข้องบางประการ
ทำให้ครูไม่สามารถให้ความรู้แก่นักเรียนได้เต็มที่ จึงมีพระราชดำริที่จะจัดการศึกษา
นอกระบบขึ้น มีลักษณะเช่นเดียวกับการศึกษาในโบราณกาล เช่นเดียวกับที่มีใน
หนังสือเก่า ๆ เช่นนิทานชาดกเป็นต้น ผู้ที่ต้องการหาวิชาความรู้มักจะดั้นด้นไปหา
พระอาจารย์ ซึ่งมักจะเป็นพระดาบส ตั้งสำนักอยู่ในป่า แล้วฝากตัวเป็นศิษย์ เมื่อ
พระอาจารย์เห็นว่าบุคคลนั้นมีความตั้งใจจริงก็รับเอาไว้ และถ่ายทอดวิชาให้โดย
ไม่ปิดบัง พร้อมกันนั้นก็อบรมสั่งสอนศีลธรรมจรยาด้วย ลูกศิษย์ก็จะตอบแทน
คุณพระอาจารย์โดยการปรนนิบัติรับใช้ เช่นหาผลไม้ ตักน้ำ ทำความสะอาดอาศรม
กุฏิ จนกระทั่งเมื่อมีความรู้พอ ก็จะลาพระอาจารย์กลับบ้านเมือง พระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวพระราชทานสถานที่เป็นอาศรมของพระดาบส อาหารและเครื่องยังชีพ
ของพระดาบสและศิษย์ในสมัยโบราณนั้นย่อมได้จากป่า มีผลไม้ หน่อไม้เป็นต้น
ในกรณีนี้จะต้องมีป่าสงเคราะห์ กล่าวคือเงินทุนพระราชทานเป็นค่ากินอยู่และค่า
ใช้สอย ในการดำเนินการซึ่งมีหลักคือการดำเนินการของโรงเรียนพระดาบสนี้
จะต้องเป็นการดำเนินการเพื่อสาธารณประโยชน์ และจะไม่จัดเป็นรูปงานธุรกิจ
โดยเด็ดขาด วิชาชีพที่พระดาบสสมัยใหม่เปิดสอนในระยะทดลอง เป็นวิชาช่างไฟฟ้า
วิทยุ ใช้สถานที่ของสำนักพระราชวัง ณ บ้านเลขที่ ๓๘๔-๓๘๖ ถนนสามเสน
ผู้ที่เข้าเรียนไม่จำกัดเพศ วัย และวุฒิความรู้หรือฐานะ หลายคนมาจากครอบครัว
ที่ยากจนและมีปัญหาชีวิตประจำวัน บ้างเป็นทหาร ตำรวจ พลเรือน ผ่านศึกษาพลภาพ
ส่วนครูเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ ที่อาสาสมัครสอนโดยมีศรัทธาที่จะเสียสละ ให้ความรู้ศิษย์
เป็นวิทยาทานโดยมิได้หวังค่าตอบแทน ผู้ดำเนินการคือองคมนตรีและผู้ทรงคุณวุฒิ

อื่น เท่าที่ได้เปิดสอนตั้งแต่เดือนสิงหาคม ๒๕๑๙ โดยมีนักเรียนรุ่นแรก ๖ คน นับว่า
ได้ผลดีมาก กล่าวคือเดิมกำหนดไว้ว่า นักเรียนจะมีความรู้ในการสร้าง ซ่อมแซม
เครื่องรับวิทยุได้ในเวลา ๑ ปี เมื่อปฏิบัติจริง ๆ แล้วใช้เวลาเพียง ๙ เดือน และทาง
โรงเรียนจึงได้เปิดรับงานซ่อมเครื่องไฟฟ้าและวิทยุ ติดตั้งไฟในอาคาร เป็นการ
หารายได้ให้แก่นักเรียนในรูปสหกรณ์ด้วย เมื่อจบหลักสูตรข้างต้น ได้ขยายเปิด
สอนความรู้ที่สูงขึ้น รวมทั้งเปิดรับนักเรียนใหม่ในชั้นต้น และเปิดวิชาอื่น คือช่าง
เครื่องยนต์และช่างประปา

เท่าที่กล่าวมานั้น นักเรียนทุกคนเคารพรักเชื่อฟังอาจารย์ มีน้ำใจในการ
ปรนนิบัติรับใช้ และมีศีลธรรมเป็นพลเมืองดีของชาติ สำหรับค่าใช้จ่ายในโครงการนี้
นอกจากที่โปรดเกล้าฯ พระราชทานแล้ว บริษัทห้างร้านและเอกชนได้บริจาคสิ่งของ
เครื่องมือเครื่องใช้และแรงงานโดยเสด็จพระราชกุศล ตามพระราชดำริอันมีมาแต่
แรกนั้น ดาบสจะไม่สอนเฉพาะวิชาช่างวิทยุ ช่างเครื่องเท่านั้น ต่อไปเมื่อมีโอกาส
จะมีดาบสที่ชำนาญในวิชาแขนงอื่น ๆ เช่นวิชาศิลปะ วิชาภาษาต่างประเทศ วิชา
ประวัติศาสตร์ ซึ่งจะเปิดสอนตามความเหมาะสม ถ้าโครงการโรงเรียนพระดาบส
นี้เจริญรุดหน้าไปด้วยดี ในอนาคตไทยเราอาจจะมีระบบการศึกษาที่เป็นเอกลักษณ์
เฉพาะตัวก็ได้

๔. โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน ได้ทรงพระราชปรารภว่า การ
เรียนรู้ในเรื่องราวและวิชาการสาขาต่าง ๆ โดยกว้างขวาง เป็นเหตุให้เกิดความรู้
ความคิด ความฉลาด ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดสำหรับชีวิต ช่วยให้บุคคลสามารถ
สร้างประโยชน์สุข สร้างความเจริญมั่นคงให้แก่ตนเอง ทั้งแก่สังคมและบ้านเมือง
อันเป็นที่พึงอาศัยได้ ทุกคนจึงควรมีโอกาสที่จะศึกษาหาความรู้ได้ตามความประสงค์
และกำลังความสามารถโดยทั่วกัน ทรงพระราชดำริว่า หนังสือประเภทสารานุกรม
นั้นบรรจุสรรพวิชาการอันเป็นสาระไว้ครบทุกแขนง เมื่อมีความต้องการหรือพอใจ
จะเรียนรู้เมื่อใด ก็สามารถค้นหาอ่านทราบได้โดยสะดวก นับว่าเป็นหนังสือที่มี
ประโยชน์เกื้อกูลการศึกษา เพิ่มพูนปัญญาด้วยตนเองของประชาชนเป็นอย่างสำคัญ
โดยเฉพาะในยามที่มีปัญหาขาดแคลนครู และที่เล่าเรียนกันในขณะนี้ หนังสือสารา-
นุกรมจะช่วยคลี่คลายให้บรรเทาเบาบางได้เป็นอย่างดี จึงมีพระราชดำริให้ตั้งโครง-
การสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน ซึ่งดำเนินการสร้างหนังสือสารานุกรมฉบับ

ใหม่ขึ้นอีกชุดหนึ่ง มีความมุ่งหมายที่จะนำวิชาการแขนงต่าง ๆ ที่ควรศึกษา ออกไปเผยแพร่แก่เยาวชนให้แพร่หลายทั่วถึง เพื่อเยาวชนจะได้หาความรู้ช่วยตัวเองได้จากการอ่านหนังสือ และเพื่อให้ได้ประโยชน์อันกว้างขวางยิ่งขึ้น ทรงกำหนดหลักการทำคำอธิบายเรื่องต่าง ๆ แต่ละเรื่องเป็น ๓ ตอนหรือ ๓ ระดับ สำหรับให้เด็กกลุ่มเล็กอ่านเข้าใจได้ระดับหนึ่ง สำหรับเด็กกลุ่มกลางอ่านเข้าใจได้ระดับหนึ่ง และสำหรับเด็กกลุ่มใหญ่รวมถึงผู้ใหญ่อ่านได้อีกระดับหนึ่ง เพื่ออำนวยความสะดวกให้บิดามารดาสามารถใช้หนังสือนี้เป็นเครื่องมือแนะนำวิชาแก่บุตรธิดา และให้พี่แนะนำวิชาแก่น้องเป็นอันดับกันลงไป นอกจากนี้ เมื่อเรื่องหนึ่งเรื่องใดมีความเกี่ยวพันต่อเนื่องกันถึงเรื่องอื่น ๆ ก็ให้อ้างอิงถึงเรื่องนั้น ๆ ด้วยทุกครั้งไป ด้วยประสงค์จะให้ผู้ศึกษาทราบตระหนักว่า วิชาการแต่ละสาขามีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน พึงจะศึกษาให้ครบถ้วนทั่วถึง นับถึงปัจจุบันได้จัดทำสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนขึ้นแล้วมีจำนวนมากฉบับ ตัวเลขที่ให้ไว้ในการทำบันทึกเรื่องนี้ซึ่งเป็นเวลาหลายปีมาแล้วว่าเป็นจำนวนถึง ๘ เล่ม ในบัดนี้ก็คงจะได้เพิ่มขึ้นอีกมาก

๕. พระมหากษัตริย์คุณที่พระราชทานแก่นักเรียน นิสิต และนักศึกษา ที่ครอบครัวยุโรปประสบสาธารณภัย เมื่อปลายเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ ได้เกิดมหาวาตภัยร้ายแรงขึ้นแก่พี่น้องชาวแหลมตลุมพุก จังหวัดนครศรีธรรมราช อันเป็นผลมาจากการที่พายุโซนร้อนได้พัดผ่านเข้ามาทางตอนใต้ของประเทศไทย ภัยพิบัติครั้งนั้นทำให้ประชาชนทั้งประเทศอกสั่นขวัญหายและเศร้าสลดใจ ด้วยไม่เคยพบเห็นภัยธรรมชาติที่ร้ายแรงเช่นนี้มาก่อน และแม้ทางราชการจะได้ออกประกาศเตือนภัยล่วงหน้าอยู่ตลอดเวลา แต่ด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของพี่น้องประชาชน ที่คาดไม่ถึงว่าอันตรายจะใหญ่หลวงเช่นนี้ ทำให้ชีวิตและทรัพย์สินต้องสูญเสียไปเหลือที่จะคณนานับ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงนิ่งนอนพระราชหฤทัย ดังปรากฏว่าในทันทีที่มีความสูญเสียเกิดขึ้นนั้น ได้ทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้ออกอากาศทางวิทยุสถานีวิทยุ อส. จากพระราชวังดุสิต ทรงแจ้งข่าวร้าย พร้อมทั้งทรงเชิญชวนพี่น้องประชาชนชาวไทยทั่วประเทศ ร่วมกันบริจาคเงินและสิ่งของช่วยเหลือสงเคราะห์ผู้ประสบภัยครั้งนั้นเป็นการเร่งด่วน ซึ่งนอกจากจะได้รับบริจาคเสื้อผ้า สิ่งอุปโภคบริโภคเป็นจำนวนมากแล้ว เฉพาะที่เป็นเงินสด ได้มียอดเงินบริจาคโดยเสด็จพระราชกุศลเป็นจำนวนถึง ๑๑ ล้านบาท ในการนี้ทรงพระราชดำริว่า ภัยธรรมชาติ

เป็นอันตรายที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ และอาจประสบกับพี่น้องประชาชนในโอกาสใด โอกาสหนึ่งโดยไม่คาดคิด เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ย่อมก่อความเดือดร้อนขึ้นอย่างกว้างขวาง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์จำนวน ๓ ล้านบาท เป็นทุนก่อตั้งมูลนิธิราชประชานุเคราะห์ขึ้น โดยมีพระราชประสงค์ให้ มูลนิธินี้ใช้ดอกผลช่วยเหลือบรรเทาความเดือดร้อน อันเนื่องมาจากสาธารณภัยที่เกิดขึ้นทั่วประเทศในทันทีที่เกิดสาธารณภัยขึ้น และทรงรับมูลนิธิไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งการได้ดำเนินไปตามพระราชประสงค์ทุกประการ มหาเวทภัยดังกล่าวก่อให้เกิดเด็กกำพร้าอนาถาเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อคำนึงถึงว่าเด็กและเยาวชนเหล่านั้นกำลังอยู่ในวัยศึกษา จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งฝ่ายการศึกษาสงเคราะห์ขึ้นในมูลนิธิราชประชานุเคราะห์ นำดอกผลส่วนหนึ่งของมูลนิธิไปให้เป็นทุนการศึกษาแก่เด็กกำพร้าอนาถาเหล่านั้น ให้มีโอกาสดูแลเรียนต่อไปเท่าที่ความสามารถของแต่ละคนจะอำนวยให้ตั้งแต่ระดับประถมศึกษา เป็นต้นไป

๖. **ทุนการศึกษาพระราชทาน** ด้วยทรงพระราชดำริว่า ยังมีนิสิตนักศึกษาที่เรียนดีแต่ขาดแคลนทุนทรัพย์ ทำให้ไม่มีโอกาสจะได้รับการศึกษาในระดับสูงได้ จึงทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ จัดตั้งเป็นกองทุนมูลนิธิภูมิพลขึ้น เพื่อพระราชทานทุนการศึกษาให้แก่บัณฑิตที่ได้คะแนนยอดเยี่ยมในสาขาวิชาต่าง ๆ ไปศึกษาต่อในต่างประเทศในชั้นที่สูงขึ้นไป โดยไม่มีข้อผูกมัดแต่ประการใด ซึ่งก็ปรากฏว่า นักศึกษาผู้ได้รับพระราชทานทุนดังกล่าว ทุกคนพากันกลับประเทศไทย เพื่อช่วยกันพัฒนาประเทศหลังจากสำเร็จการศึกษาชั้นสูงแล้วทั้งสิ้น

นอกจากทุนภูมิพลแล้ว ยังมีมูลนิธิอานันทมหิดล และมูลนิธินวฤกษ์ ซึ่งมีวัตถุประสงค์คล้ายคลึงกันนี้ด้วย และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ผู้มีจิตศรัทธา มีโอกาสโดยเสด็จพระราชกุศลในมูลนิธิเหล่านี้ด้วย

ทรงใช้พระวิริยะอุตสาหะและขันติธรรม ในกิจทั้งปวง

นอกจากพระราชกรณียกิจที่ได้กล่าวมาแล้ว ยังทรงมีพระมหากรุณาแก่การศึกษาอีกเป็นอเนกประการ เช่นการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธี

พระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้จบการศึกษาระดับอุดมศึกษา ซึ่งนับเป็นพระราชกรณียกิจอันบุคคลอื่นจะพึงปฏิบัติได้โดยยากยิ่ง ด้วยต้องใช้วิริยะอุตสาหะและขันติธรรมเป็นอย่างสูง ทั้งในโอกาสดังกล่าวยังได้พระราชทานพระบรมราโชวาท เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตแก่บัณฑิตทุกครั้งด้วย ถึงแม้ว่าจะเคยมีผู้หวังดีกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอพระราชทานให้ทรงงดพระราชกรณียกิจในข้อนี้ ด้วยเห็นว่าต้องทรงตรากตรำมาก ก็มีได้ทรงยินยอม ด้วยได้ทรงมีพระราชดำริว่า การดังกล่าวนอกจากจะเป็นมิ้งขวัญและสิริมงคลแก่ผู้สำเร็จการศึกษาแล้ว ยังเป็นโอกาสที่จะได้ทรงพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับบรรดาคณาจารย์ในวงการศึกษา เป็นโอกาสได้ให้พระราชทานแนวทางพระราชดำริเกี่ยวกับการจัดการศึกษาต่อไปด้วย เช่นการพระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ประจำปีการศึกษา ๒๕๒๖ ได้พระราชทานพระราชดำริเกี่ยวกับการส่งเสริมการปลูกปาล์มน้ำมัน ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจที่เหมาะสมกับภูมิประเทศทางภาคใต้เป็นอย่างมากด้วย ยิ่งกว่านั้น ในทุก ๆ ปีจะทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระบรมราชวโรกาสให้คณะครูอาวุโสเข้าเฝ้า ให้นักเรียนที่เรียนดีจากทั่วประเทศเข้าเฝ้า รับพระราชทานรางวัล ซึ่งพระมหากษัตริย์คุณเหล่านี้ล้วนติดตามตาดูใจทั้งผู้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ตลอดจนผู้เกี่ยวข้องให้สำนึกในพระมหากษัตริย์คุณไปจนชั่วชีวิต

บุคคลผู้รวมอยู่เป็นหมู่ก็พึงตั้งอยู่ในขันติ

กิจทั้งปวงนี้แสดงว่า ต้องทรงใช้พระขันติธรรมเป็นอย่างสูง อันธัมมะข้อนี้แม้บุคคลผู้รวมกันอยู่เป็นหมู่ทั่วไป ก็พึงปฏิบัติ เพราะว่าคนผู้อยู่รวมกันเป็นหมู่นั้นต้องประสบอารมณ์ต่าง ๆ มาก ถ้าไม่ตั้งอยู่ในขันติ ยอมให้โลภะโทสะโมหะฉุดชกไปก็จะเกิดวิวาทแก่งแย่งและวุ่นวายอย่างอื่นอีกมาก ไม่อยู่ด้วยกันด้วยความสงบเรียบร้อยเป็นสุข ถ้าตั้งอยู่ในขันติก็ได้ผลตรงกันข้าม คืออยู่ด้วยกันด้วยความสงบเป็นสุข ผู้มีขันติจึงงามเพราะมีอาการสงบ เมื่อรวมกันเข้าเป็นหมู่ ก็เป็นหมู่ที่งามเพราะมีความสงบสุข

อนึ่ง พระมหากษัตริย์ราชาเจ้ากิติ รัฐบาลกิติ ซึ่งเป็นผู้ปกครองนั้น ย่อมต้องประกอบด้วยขันติธรรม ดังเช่นที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงปฏิบัติมา และแม้ผู้อยู่ในปกครองเช่นราษฎรทั้งปวงก็พึงมีขันติธรรมต่อผู้อยู่ในปกครอง หรือ

เมื่อมีพระราชบัญญัติกฎหมายอันใดออกไปให้ปฏิบัติ ก็ต้องมีขันติในการที่จะฟังปฏิบัติ และเมื่อมีกิจจะพึงทำเพื่อประโยชน์แก่ประเทศชาติบ้านเมือง อันจะต้องอาศัยความพากเพียรพยายาม ความรวมพลังของคนเป็นหมู่มากร ประชาชนทั้งปวงก็พึงมีขันติธรรมในการที่จะปฏิบัติเพื่อผู้ปกครอง เพื่อบ้านเมือง และเมื่อทุกฝ่ายต่างมีขันติต่อกันดังนี้ ก็จะอยู่ด้วยกันด้วยความสงบสุข

เมตตาและขันติย่อมต้องเนื่องกันและอาศัยกัน

หนึ่ง มีข้อที่พึงอธิบายแถมท้ายในข้อที่ ๙ คือบารมีข้อ ๙ อันได้แก่เมตตา กับ ทศพิธราชธรรมข้อ ๙ คือขันติ ธรรมะทั้ง ๒ ข้อนี้แม้จะมีชื่อธรรมะต่างกัน แต่การปฏิบัตินั้นก็ย่อมต้องเนื่องกันและอาศัยกัน คือเมตตานั้นจะต้องมีขันติช่วยอยู่ จึงจะปฏิบัติไปในเมตตาได้ และได้สมมาเสมอ แม้ในข้อขันตินั้นแล้ว จะเป็นขันติได้ ก็ต้องมีเมตตาสนับสนุนอยู่ ในข้อว่าเป็นเมตตาต้องมีขันติสนับสนุนนั้น ก็คือว่าความมุ่งดีปรารถนาดีหรือความรักใคร่ปรารถนาให้เป็นสุข อันเป็นความหมายของเมตตานั้น ตรงกันข้ามกับโทสะพยาบาท เพราะฉะนั้น หากว่าเกิดโทสะพยาบาทขึ้น ก็ต้องมีขันติคืออดทนดับโทสะพยาบาทลงไป และมีขันติอดทนต่ออารมณ์ อันเป็นที่ตั้งของโทสะพยาบาท หนึ่ง ในการอบรมเมตตานั้น นอกจากต้องไม่ให้จิตใจประกอบด้วยโทสะพยาบาทแล้ว ยังต้องไม่ให้เมตตานั้นนำไปเกิดราคะสีเนหาอันเป็นกิเลส เพราะฉะนั้น จะต้องมีขันติ อดทนต่อราคะสีเนหาอันเป็นตัวกิเลสหากเกิดขึ้น อดทนต่ออารมณ์อันเป็นที่ตั้งของราคะสีเนหาด้วย เมื่อเป็นดังนี้ การอบรมเมตตาจึงจะเป็นไปได้ ส่วนข้อที่ว่าขันตินั้นต้องมีเมตตาอุปถัมภ์ด้วย ก็โดยที่ว่าขันติคือความอดทนนั้น ถ้าหากว่าอดทนอย่างเดียวโดยไม่มีจิตใจที่แช่มชื่นด้วยธรรมะคือเมตตาเข้ามาช่วยด้วยแล้ว ก็ยากที่จะปฏิบัติขันตินั้นได้นานได้สำเร็จ ดังเช่นเมื่อกิเลสกองโลกกิติ กองโกรธกิติ กองหลงกิติเกิดขึ้น หรือเมื่อพบกับอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของกิเลสเหล่านี้ ตั้งใจว่าจะมีขันติคืออดทน เพราะฉะนั้น ในการอดทนนั้น จำเป็นที่จะต้องอดทนใจคืออดทนกิเลส แต่หากว่าถ้ากำลังของขันตินั้นน้อย ขันติก็จะพ่ายแพ้ กิเลสก็จะชนะ แต่ถ้ากำลังของขันติมีกำลังแรง จึงจะสามารถอดทนได้

และในการที่จะทำให้ขันติมีกำลังขึ้นนั้น ก็จะต้องหาทางปราบกิเลสกองโลก โกรธหลงในใจลงด้วย หาทางปราบอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของกิเลสเหล่านั้นลงด้วย

โดยที่ต้องอาศัยเมตตา คือตั้งใจปรารถนาให้เป็นสุขนี้ แผลเจ็ดตั้งนี้ออกไป เหมือนอย่างเอาน้ำพรมลงไปที่ใจ อันกำลังร้อนอยู่ด้วยอำนาจของกิเลสและอารมณ์ของกิเลสเหล่านี้ กิเลสเหล่านี้เป็นเหมือนไฟที่ลุกขึ้นเผาใจอยู่ เมื่อถูกน้ำคือเมตตาพรมลงไปแล้ว ก็จะทำให้ไฟคือกิเลส อารมณ์คือกิเลสนี้ดับลงไป หรือว่าลดความร้อนลงไป ลดกำลังลงไป ทำให้ขันติสามารถอดทนได้ดียิ่งขึ้น และเมื่อมีเมตตาเต็มทีขึ้นแล้ว ก็ดับกิเลส ดับอารมณ์ของกิเลสลงได้

ชั้นของขันติ

ขันติคือความอดทนนี้ ก็เป็นอันว่าเลื่อนชั้นขึ้นด้วย เป็นขันติที่เป็นความทนทานเหมือนอย่างต้นไม้เมื่อมีลมมาพัดต้อง หากว่าลมแรงเกินไป ก็พัดต้นไม้ให้หักโค่นได้ คือกำลังแข็งแรงของต้นไม้ไม่พอ กิเลส อารมณ์ของกิเลสก็เหมือนกัน เมื่อพัดแรงมากไปก็ทำให้บุคคลล้มลงด้วยอำนาจของกิเลส อารมณ์ของกิเลสได้ คือเสียขันติไม่สามารถจะอดทนได้ จะอดทนได้เท่าที่กำลังของขันติจะแรงพอเท่านั้น เหมือนอย่างลมที่พัดมาต้องต้นไม้ ต้นไม้ทนไหวก็โดยที่ กำลังของต้นไม้มีกำลังแรง สามารถที่จะต้านทานลมได้ แต่ว่าในขณะที่ต้านทานนั้น ใบและกิ่งก็ย่อมจะหวั่นไหว หรือว่าใบร่วงลงไปบ้าง กิ่งหักลงไปบ้าง ลำต้นอาจจะคงอยู่ การอดทนที่เป็นขันติก็เหมือนกัน เมื่อต้องอารมณ์แรงกิเลสแรง ก็อาจจะทำให้เสียความเรียบร้อยทางกายทางวาจาไปบ้าง ทางใจก็เดือดร้อนวุ่นวาย แต่ขันติก็ยังเอาไว้ได้ ไม่ถึงกับทำให้หักโค่น แต่ถ้ามหาความแข็งแรงอย่างยิ่งเช่นภูเขาหินล้วน ต้องลมพัดมาทั้ง ๔ ทิศ ก็ไม่สามารถจะทำภูเขาให้กระเทือนได้ บุคคลก็เหมือนกัน เมื่อมีขันติที่มีพลังเต็มที จึงจะสามารถต้านทานได้ แต่ขันติที่จะมีกำลังเต็มที่ดังนี้ได้ ก็ต้องมีใจที่สงบลงได้จากกิเลสเหล่านั้น อันเป็นผลของขันติหรือเมตตา มาช่วยอยู่ด้วย เมตตาเหมือนดังเป็นน้ำที่พรมลงมาดังที่กล่าวมานั้น ถ้าเปรียบกิเลสเหมือนไฟก็ทำให้ไฟอ่อนกำลังลงไป เมื่อเป็นดังนี้แล้วจึงจะทำให้ดำรงเป็นขันติอยู่ได้ และเปรียบเหมือนภูเขาหินที่ไม่หวั่นไหวด้วยลมที่พัดมาทั้ง ๔ ทิศ ขันติที่มีลักษณะอย่างนี้เป็นขันติชั้นสูงที่เรียกว่า **ตติยขาขันติ** ขันติคือความทนทาน ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสไว้ในโอวาทปาติโมกข์ว่า “**ขันติคือความทนทาน เป็นตบะคือธรรมเป็นที่แผดเผากิเลสอย่างยิ่งทำให้บรรลุนิพพาน อันเป็นบรมธรรม**” เมตตาจึงเป็นธัมมะที่สำคัญ เป็นเหมือนอย่างน้ำที่

พรมกิเลสอันเหมือนอย่างกองไฟที่ลุกนั้นให้สงบลงไป เมื่อเป็นดังนี้ ก็ทำให้จิตใจ
ชุ่มชื้นแจ่มใส มีอาการที่เรียกว่าโสรัจจะ คือความที่มีใจดี คือใจที่ชุ่มชื้นแจ่มใส
ทำให้บังเกิดความสงบกาย สงบวาจา สงบใจ ท่านจึงแปลโสรัจจะว่าความเสงี่ยม
ก็คือความสงบนั่นเอง สงบกาย สงบวาจา สงบใจ ชั้นดีที่มีโสรัจจะอยู่ ดังนี้จึงจะเป็น
ชั้นดีที่เป็นพลัง สามารถที่จะทนทานได้ดังที่กล่าวมา จึงต้องอาศัยเมตตาช่วยค้ำจุน
อยู่ เพราะฉะนั้น บารมีคือเมตตาและราชมรรคคือขันติ แม้จะมีชื่อต่างกัน แต่การ
ปฏิบัตินั้นก็ต้องอาศัยกันเป็นไป จึงจะเป็นไปได้

๒๘ กันยายน ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๓๖ อุเบกขาบารมี

ธรรมชาติภายในจิตใจของบุคคล

จะแสดง อุเบกขาบารมี อันเป็นบารมีข้อที่ครบ ๑๐

ก่อนที่จะได้แสดงอุเบกขาโดยตรง จะกล่าวถึงธรรมชาติภายในจิตใจก่อน อันธรรมชาติภายในจิตใจของบุคคลทุกคนนั้น ที่เป็นไปอยู่โดยธรรมชาติธรรมดา กล่าวได้ว่าเป็นธรรมคือความจริง คือเป็นความจริงที่มีอยู่ เป็นไปอยู่ โดยธรรมชาติธรรมดา ดังนั้นก็เรียกว่าเป็นธรรมคือความจริงอย่างหนึ่งได้ และอันธรรมคือความจริงดังกล่าวนี้ อาจอบรมปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ขึ้นได้ ให้เกิดความสุขขึ้นได้ในปัจจุบันทันตาเห็น พระพุทธเจ้าทรงสอนธรรมที่เป็นความจริงดังกล่าว จึงเป็นการสอนที่อยู่ในวิสัยของธรรมดา ที่พึงรู้พึงปฏิบัติให้เกิดผลได้ทันทีที่ปฏิบัติ หาใช่สอนผิดธรรมดาและสอนเป็นการทำลายประโยชน์สุขไม่ อันประโยชน์สุขที่ตรงกันข้ามกับโทษทุกข์ เป็นสิ่งที่ทุก ๆ คนต้องการ ดังที่พูดกันว่าต้องการความสุข ไม่ต้องการความทุกข์ ใคร ๆ จึงไม่อาจปฏิเสธว่าไม่ต้องการและแสวงหาความสุข จะยกตัวอย่างในเรื่องทั่ว ๆ ไป การไปเที่ยวดูการละเล่น การไปเที่ยวพักผ่อนต่าง ๆ ที่ให้เกิดความยินดีรื่นเริงสนุกสนานเบิกบาน เป็นความสุขหรือให้เกิดสุขต่าง ๆ แต่คนเราจะสนุกสนานรื่นเริงอยู่นานเกินไปหาได้ไม่ ต้องเลิกจากการรื่นเริงบันเทิงทั้งปวง มาหาที่พักอันสงบปราศจากเสียงและสิ่งรบกวนทั้งหลาย ณ ที่พักอันสงบนั้น ได้การพักผ่อนทั้งทางกายและทางใจ ตรวจดูเพียงเท่านั้นจะได้ความคิดว่า ที่พักผ่อนจริงนั้นคือที่สงบ ความพักผ่อนจริงนั้นคือความสงบ ถ้ายังสงสัยในความคิดนี้ ก็ควรคิดย้อนถามตัวเองว่า เสียงที่ว่าไพเราะนั้นก่อดังที่หูตลอดเวลา ไม่มีเงียบ จะเป็นอย่างไร จะทนได้หรือไม่ ดังนี้ ก็จะต้องรับรองในความคิดนั้นทันที

อุเบกขา คือ ความวางเฉย

ต่อแต่นี้ก็ควรตรวจดูว่า ในความสงบนั้นมีอะไรอยู่ ดูความสงบใจของตนเอง ที่ได้หลังจากไปสนุกสนานรื่นเริงมา อีกทางหนึ่งดูความสงบใจหลังจากที่ได้ไปโกรธ

ใครมา จะได้พบภาวะของจิตอย่างหนึ่งในขณะนั้นคือความวางเฉย มีลักษณะปล่อย
และหยุด เรียกว่าศัพท์ธรรมว่า **อุเบกขา** กล่าวได้ว่าความสงบต้องมีอุเบกขา คือ
อุเบกขาต้องมีในความสงบ เป็นภาวะธรรมชาติธรรมดาอย่างหนึ่งของจิต เพราะว่า
จิตใจนี้เมื่อรับอารมณ์ที่น่ายินดีชอบใจก็ตาม ที่ไม่น่ายินดีชอบใจก็ตาม ย่อมมีความ
กระเทือนหวั่นไหวปั่นป่วนไปด้วยอารมณ์เหล่านั้น ความกระเทือนใจนี้เรียกตาม
ประเภทว่าความยินดีบ้าง ความยินร้ายบ้าง ความหลงใหลบ้าง ถ้ามีตามสมควร
ก็ให้เกิดสุขทุกข์ตามสมควร ถ้ามีมากไปก็ให้เกิดโทษได้คล้ายกัน เช่นเมื่อรับอารมณ์
ที่น่ายินดีมาก เกิดความยินดีท่วมท้น ก็เป็นความกระเทือนใจอย่างแรงถึงอาจเป็น
อันตรายแก่ชีวิตได้ทันที เมื่อได้รับอารมณ์ที่น่ายินร้ายมากอย่างฉับพลันก็เช่นเดียวกัน
คนเจ็บป่วยยังต้องระมัดระวังมิให้จิตใจได้รับความกระเทือนทุกอย่าง แม้คนปกติ
ก็หาใช้ว่าจะทนต่อความกระเทือนของจิตใจไปได้นานนัก ต้องมีเวลาพักใจ คือปล่อย
อารมณ์ที่จะทำให้ใจกระเทือนออกไป และหยุดใจที่จะกังวลถึง ทุก ๆ คนต้องมีเวลา
พักอย่างนี้ทุกวัน จะยินดีรื่นเริงหรือยินร้ายไปตลอดเวลา เป็นสิ่งที่ชีวิตร่างกายนี้
ทนไม่ได้ ร่างกายจิตใจย่อมมีเหน็ดเหนื่อย ต้องการวางให้ว่าง ต้องการอยู่เฉย ๆ
บางครั้งวางใจวางได้ก่อน ร่างกายก็ได้พัก บางคราวจิตใจไม่ยอมวาง จนถึงร่างกาย
ทนไม่ไหวหมดกำลังไปก่อนก็มี แม้คนจะหลับลงได้ จิตใจก็ต้องวางอารมณ์ ถ้า
ยังยึดอารมณ์เป็นกังวลอยู่ ก็หลับลงไม่ได้

อุเบกขาธรรมชาติไม่ประกอบด้วยความรู้

ภาวะพักของใจ ของจิตใจดังกล่าวนี้คืออุเบกขา ความวางเฉย ที่มีอยู่เป็น
ธรรมชาติธรรมดา จะเรียกว่ามีเป็นพื้นของจิตใจที่เดียวก็ได้ คือโดยปกติย่อมมีอุเบกขา
เป็นพื้นอยู่ ต่อเมื่อมีอารมณ์ที่น่ายินดีเข้ามากระทบ ก็เปลี่ยนไปเป็นความยินดี ครั้น
ความยินดีสงบลงแล้ว ก็กลับเป็นอุเบกขา หรือเมื่อมีอารมณ์ที่น่ายินร้ายมากระทบ
ก็เปลี่ยนไปเป็นความยินร้าย ครั้นผ่านไปแล้ว ก็เป็นอุเบกขาอีก แต่อุเบกขาดังกล่าว
นี้เป็น **อัญญาณอุเบกขา** แปลว่า อุเบกขาที่ประกอบด้วยความรู้ เป็นความวางเฉย
โดยธรรมชาติธรรมดา คล้ายกับความหลับ ความหลับเป็นความพักของร่างกาย
อุเบกขาธรรมชาตินี้เป็นความพักของจิตใจ

ญาณอุเบกขา อุเบกขาที่เป็นธรรมปฏิบัติ

ทางพระพุทธศาสนาสอนธรรมไว้ข้อหนึ่ง เรียกว่า อุเบกขา ธรรมข้อนี้ไม่ใช่ อุเบกขาธรรมชาติซึ่งไม่ประกอบด้วยความรู้ แต่เป็น ญาณอุเบกขา คืออุเบกขาที่ประกอบด้วยความรู้ อาศัยอุเบกขาที่มีอยู่เป็นธรรมชาตินี้เองอบรมให้เป็นธรรมปฏิบัติขึ้น ท่านได้รวบรวมอุเบกขาไว้มีลักษณะต่าง ๆ เป็นต้นว่า

อุเบกขาประกอบด้วยองค์ ๖ อธิบายตามพระสูตรว่า รับอารมณ์ทางอายตนะ ทั้ง ๖ แล้วเกิดชอบใจหรือไม่ชอบใจหรือทั้ง ๒ อย่าง ก็รู้ว่าความชอบใจไม่ชอบใจเกิดขึ้นแล้ว เป็นของปรุงแต่ง เป็นของหยาบ ส่วนธรรมชาตินี้สงบประณีตคืออุเบกขา เมื่อรู้ดังนี้ ความชอบใจไม่ชอบใจก็จะดับ อุเบกขาก็จะตั้งขึ้นโดยเร็ว

อุเบกขาในพรหมวิหาร คือความมีใจมัธยัสถ์เป็นกลางในสัตว์ทั้งหลาย ไม่ตกไปในราคะ คือความยินดีติด หรือปฏิฆะ ความยินร้าย พรหมวิหาร มี ๔ ข้อ ได้แก่ เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาให้เป็นสุข กรุณา ความสงสารคิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ มุทิตา ความพลอยยินดีในเมื่อผู้อื่นมีความสุขความเจริญ และ อุเบกขา ข้อนี้ที่พึงใช้ในเวลาที่สมควรจะใช้ข้อข้างต้น วิธีอบรมคือพิจารณาไปในบุคคลนั้นหรือทั้งหมดว่ามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทคือรับผลแห่งกรรมของตนเอง เมื่อวางใจลงไป ในกรรมได้ ใจก็จะเกิดเป็นกลาง คือเป็นอุเบกขาขึ้นได้ อุเบกขาในพรหมวิหารดังนี้ พึงอบรมให้มีขึ้นในจิต วิธีอบรมคือระวังใจมิให้ขึ้นลงด้วยความยินดียินร้าย ทั้งในคราวประสบสมบัติ ทั้งในคราวประสบวิบัติ เมื่อภาวะของจิตเช่นนั้นเกิดขึ้น ก็พยายามระงับใจ หัดคิดถึงกรรมและผลของกรรม หัดคิดวางลงไปให้แก่กรรม เหมือนอย่างให้กรรมรับผิดชอบเอาไปเสีย เมื่อทำจิตให้เป็นอุเบกขาได้ ก็หัดแผ่จิตเช่นนั้นออกไป แก่คนอื่นสัตว์อื่น โดยเจาะจงหรือไม่เจาะจงทั่วไป ด้วยคิดว่าทุกสัตว์บุคคลมีกรรมเป็นของ ๆ ตน เป็นทายาทรับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่อาศัย ทำกรรมอันใดไว้ ดีหรือชั่ว ก็ต้องรับผลของกรรมนั้น อันที่จริงภาวะของจิตเป็นอุเบกขานี้ ย่อมมีอยู่เป็นธรรมชาติธรรมดาในเวลาปกติ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ยังไม่มีอะไรมาทำให้เกิดความยินดีความยินร้าย ก็เป็นอุเบกขาที่เป็นธรรมชาติธรรมดานี้ แต่ยังเจือด้วยความไม่รู้ที่เรียกว่า อัญญาณะ และจะเปลี่ยนไปเป็นความยินดียินร้ายขึ้นได้โดยง่าย พระบรมครูทรงสั่งสอนให้ปรับปรุงภาวะที่มีอยู่แล้วนี้แหละให้เป็นธรรมปฏิบัติขึ้น คือให้เป็นคุณอันบริสุทธิ์ ที่เกื้อกูลกว้างขวาง

ออกไป ไม่ใช่ในเวลาที่ไม่มีเรื่องอะไรมากระทบจิตเท่านั้น แม้มีเรื่องมากระทบจิต ให้ยินดียินร้าย ก็ระงับได้ ทำใจให้สงบเป็นอุเบกขาได้ด้วยความรู้ที่เรียกว่า ญาณะ หรือ ญาณ เพราะว่าความยินดีที่เรียกว่าราคะ ความยินร้ายที่เรียกว่าปฏิฆะ เป็นศัตรูที่ห่างของอุเบกขา ส่วนอุเบกขาด้วยความไม่รู้ อันตัวความไม่รู้อันเรียกว่า อัญญาณะนี้เป็นศัตรูที่อยู่ใกล้ของอุเบกขา ฉะนั้น ในการปฏิบัติเพื่ออบรม อุเบกขา พรหมวิหาร ก็พึงยกตนขึ้นเป็นพยานหรือเป็นอุปมา ดังเช่นว่า ตนไม่ชอบให้ใครอื่น มาเพ่งเล็งชอบใจอยากได้อะไรของตน และไม่ชอบให้ใครอื่นมาหมายมั่นปองร้าย ฉันทใด ตนก็ไม่ควรจะไปคิดยินดียินร้ายดังนั้นแก่คนอื่น ควรจะมีใจมธยัสถ์คือเป็น กลางฉันทนั้น และให้ยกบุคคลที่เป็นกลาง ๆ ขึ้นเป็นอุปมา ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัส สอนไว้ว่า “พึงแผ่จิตถึงสัตว์ทั้งปวงด้วยอุเบกขา เหมือนอย่างเห็นบุคคลผู้มีไข้เป็นที่ ชอบใจ มีไข้เป็นที่ไม่ชอบใจ ก็มีอุเบกขาจะนั้น”

อุเบกขาที่เป็นโพชฌงค์ คือองค์แห่งความรู้ โพชฌงค์มี ๗ ข้อ ตั้งต้นด้วยสติ ลงท้ายด้วยอุเบกขา คือ พงศ์จิตที่เป็นสมาธิอย่างสงบเฉยอยู่

อุเบกขาในสมาธิ จิตที่จะเป็นสมาธิอย่างสูง ต้องมีอุเบกขาที่บริสุทธิ์ แม้ในสมาธิชั้นต่ำลงมาก็ต้องมีอุเบกขามาโดยลำดับ

อุเบกขาในปัญญา คือ ปัญญาส่วนเหตุ อันได้แก่ปัญญาที่ใช้พิจารณา ย่อมมี อากาโรวิจยคือค้นหา เลือกเฟ้น และมีอาการยึดสิ่งที่ค้นนั้นไว้ จึงยังไม่เป็นอุเบกขา ส่วน ปัญญาส่วนผล ได้แก่ปัญญาที่ค้นพบแล้ว ย่อมมีอาการวางและหยุด เพราะไม่ต้องค้นไม่ต้องยึดอีก จึงเป็นอุเบกขา อุเบกขาในโพชฌงค์มีลักษณะดังนี้ แต่ในที่นี้มุ่งถึง อุเบกขาในวิปัสสนา ดังที่กล่าวเป็นหัวข้อว่าอุเบกขาในปัญญา และในสังขาร มีอุปมาเหมือนอย่างว่า คนคนหนึ่งค้นหาที่เลี้ยวเข้าไปในบ้าน เห็นงูนอนขด อยู่ในที่แห่งหนึ่ง มองดูว่างูหรือมีไข่ ครั้นได้เห็นลายแถบบนศีรษะก็สิ้นสงสัย ไม่ต้องค้นต่อไปว่างูหรือไม่ใช่งู เรียกว่ามีอุเบกขา ซึ่งมีอาการมธยัสถ์เป็นกลางขึ้นในการค้น หมายความว่าเลิกค้นได้ ฉันทใด การทำวิปัสสนาก็ฉันทนั้น เมื่อได้พิจารณาเห็นไตรลักษณ์ แล้ว ก็หยุดค้นให้เห็นไตรลักษณ์ต่อไปได้ เรียกว่ามีอุเบกขาในวิปัสสนา มีอาการอย่างเดียวกัน อนึ่ง เมื่อได้เห็นงูแล้ว จึงใช้ไม้มีง่ามจับไว้มั่น คือว่าจะนำไปปล่อยอย่างไร งูจึงจะไม่มีอันตรายและตนเองก็ปลอดภัย ครั้นปล่อยงูไปเสียแล้ว ก็เกิดอุเบกขาในการจับ คือเรื่องการจับงูผ่านพ้นไปแล้ว วางใจลงได้ฉันทใด

วิปัสสนาต่อไปก็ฉันนั้น เมื่อได้อุเบกขาในวิปัสสนาปัญญาแล้ว ก็จะได้อุเบกขาที่มี
อาการมรยัสต์เป็นกลางในสังขาร คือปล่อย ไม่ยึดไว้

อุเบกขาในสติปัฏฐาน คือเมื่ออบรมปฏิบัติในสติปัฏฐานไปโดยลำดับ จนถึง
ข้อที่ ๔ แล้ว ท่านแสดงว่า “เห็นการละความยินดียินร้ายนั้นด้วยปัญญา เฟ่งเป็น
อุเบกขาอยู่ด้วยดี”

นอกจากนี้ยังมี **อุเบกขาในความเพียร** หมายถึงระคองความเพียรไว้ให้
สม่ำเสมอ ไม่หย่อนไม่ตึง **อุเบกขาในเวทนา** คือเสวยเวทนาที่เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์
ไม่สุข **อุเบกขาในเจตสิกธรรม** ที่มีอาการของจิตที่มีมรยัสต์เป็นกลางในอารมณ์นั้น ๆ
อุเบกขา ๒ อย่างหลังนี้เป็นเรื่องของธรรมชาติธรรมดา

พุทธศาสนาสอนให้อบรมอุเบกขาที่เป็นธรรมปฏิบัติ

เรื่องอุเบกขาตามที่ยกมามากมายหลายลักษณะ ก็เพื่อแสดงว่า อุเบกขานี้
เป็นภาวะของจิตที่เป็นธรรมชาติธรรมดาซึ่งทุก ๆ คนมีอยู่ ทั้งต้องอาศัยอยู่เป็นระยะ ๆ
ตามทางพระพุทธศาสนาสอนให้อบรมธรรมชาติธรรมดาที่มีอยู่ของนี่เองให้ดีขึ้น
ให้สำเร็จประโยชน์ยิ่งขึ้น คือให้เป็นอุเบกขาที่เป็นธรรมปฏิบัติ ดังที่ยกมาในธรรม
หลายข้อ ทั้งแสดงว่าอุเบกขาจำต้องใช้ในธรรมปฏิบัติมากข้อมากประการ และ
เมื่อสังเกตดูแล้วจะเห็นได้ว่า ในการปฏิบัติธรรมทั้งปวงนั้น โดยตรงเพื่ออบรมจิต
และปัญญาโดยมีศีลเป็นภาคพื้น ต้องอาศัยความเพียรปฏิบัติขึ้นไปโดยลำดับ เปรียบ
เหมือนขึ้นบันไดทีละขั้น เมื่อทำความเพียรได้ระดับ ก็คอยระคองไว้ให้เป็นไป
สม่ำเสมอ อุเบกขาในความเพียรจึงต้องใช้อยู่เสมอ และโดยเฉพาะในเวลาประสบ
อารมณ์ทั้งปวง ถ้าปล่อยใจให้ยินดียินร้ายไปตามใจแล้ว ก็ไม่อาจจะอบรมทางจิต
และปัญญาได้ ต่อเมื่อคอยมีสติกำหนดให้รู้อยู่ในอาการของใจที่เป็นไป และกำหนด
ให้รู้ว่าอาการเหล่านั้นไม่สงบไม่ดี จนความยินดียินร้ายสงบหายไป ได้อุเบกขาขึ้น
จึงจะได้ความก้าวหน้าในการอบรมจิตและปัญญา อุเบกขาที่ได้ด้วยความรู้ดังนี้
เป็นธรรมปฏิบัติที่ต้องการให้อบรมในพระพุทธศาสนา

ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม

ธรรมปฏิบัติที่ท่านสอนให้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม เช่นจะปฏิบัติในธรรม
ข้อใด ก็ให้มีเหตุสมควรที่จะใช้ธรรมข้อนั้น เช่นอุเบกขาจะพึงใช้ในเมื่อมีเหตุเช่นไร

จะกล่าวเป็นตัวอย่าง ในความเพียรทุกอย่าง จะใช้อุเบกขาเสียทีเดียวหาได้ไม่ ต้องเริ่มความเพียรขึ้นก่อน เมื่อมีความเพียรเต็มที่แล้ว จึงประคองความเพียรให้ดำเนินไป โดยสม่ำเสมอ ต้องใช้อุเบกขามีหน้าที่ประคองความเพียร ท่านเปรียบเหมือนหลอมทอง ต้องสูบบ้าให้ไฟแรง เทียบกับเวลาที่ต้องเพียร ครั้นไฟแรงไปต้องพรมน้ำ เมื่อไฟพอดีก็หยุดสูบ หยุดพรมน้ำ คอยดูอยู่เฉย ๆ เทียบกับเวลาที่ต้องใช้อุเบกขาตามตัวอย่างนี้จะเห็นได้ว่า ธรรมถ้าใช้ผิดที่ผิดทางเสียแล้ว ในเวลาที่ต้องเพียร ไปใช้อุเบกขาก็เสีย ในเวลาที่ต้องใช้อุเบกขา ไปใช้เพียรก็เสีย ใน พรหมวิหาร เช่น มารดาบิดารักบุตรธิดา เมื่อบุตรธิดาไปวิวาทกับใครหรือไปทำอะไรมา มีผู้มาฟ้อง ถ้ามารดาบิดาใช้เมตตาการุณาในทางเข้าข้าง เรียกว่ามือคดในบุตรธิดา ก็จะต้องว่าบุตรธิดาของตนเป็นฝ่ายถูกเสมอ การใช้เมตตาการุณาในทางอคติตั้งนี้เป็นการใช้ผิด ควรจะต้องใช้อุเบกขา คือแยกตนออกมาเป็นกลาง ที่เรียกในที่นี้ว่ามีอาการมัชฌิยสัท เป็นกลาง พิจารณาถึงกรรมเป็นหลัก หมายถึงว่าพิจารณาหาความจริงว่าใครผิดใครถูกอย่างไร ดังนี้แหละคือการพิจารณากรรมตามที่สอนไว้ในข้ออุเบกขา เมื่อมีอุเบกขาตั้งนี้ จึงจะตัดสินชี้ผิดถูกได้โดยถูกต้อง แต่ในเวลาอื่นก็ควรใช้เมตตาการุณา จะใช้คิดอุเบกขากันเรื่อยไปก็หาถูกต้องไม่ เช่นถ้าบิดามารดาจะคิดว่า บุตรธิดาที่เกิดมามีกรรมเป็นของเขาเองสร้างให้เกิด มีกรรมเล็งอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องมีเมตตาการุณารักใคร่เล็งดู ทำอุเบกขาเสียดีกว่า จะคิดใช้อุเบกขาพรวดไป ดังนี้ก็ผิด ในระหว่างบุคคลทั่วไปก็เหมือนกัน ถ้าในคราวที่ควรช่วยกันกลับเฉยเสีย หรือหลีกเลี่ยงเสีย หาใช้อุเบกขาไม่ เป็นลักษณะใจจิตใจแคบ หรือบางที่ควรจะเฉยแต่กลับยุ่งวุ่นวาย ก็กลายเป็นเสีย

ทำใจให้เป็นอุเบกขาเมื่อประสบโลกธรรม

ในเวลารับอารมณ์ทั้งหลาย เมื่อว่าถึงทางโลกก็ย่อมมียินดียินร้าย แต่ถ้ารู้จักใช้อุเบกขาบ้าง ก็จะควบคุมใจให้ไม่ตื่นเต้น พุบแพบเกินไป จะทำใจให้มั่นคงไม่สะดุ้งสะเทือนมากนัก ผู้ที่ทำงานในหน้าที่สำคัญที่ต้องมีใจมั่นคง ไม่กระเทือนง่าย ยิ่งต้องใช้อุเบกขามาก บางทีก็ถูกยั่วให้โลภ บางทีก็ถูกยั่วให้โกรธ บางทีก็ถูกยั่วให้หลง ถ้าเสียอุเบกขาไปแล้ว ก็เรียกว่าเสียที่มั่นทางใจ เริ่มเป็นผู้แพ้เสียแล้ว และทุก ๆ คนจำเป็นต้องประสบ **โลกธรรม** คือธรรมสำหรับโลกอยู่ด้วยกันทั้งนั้น ได้แก่ ลาภ ความ

เสื่อมลาภ ยศ ความเสื่อมยศ นินทา สรรเสริญ สุข ทุกข์ เป็นสิ่งที่ปรารถนาชอบใจ ก็มี ไม่ปรารถนาชอบใจก็มี ถ้าเป็นสิ่งที่ชอบก็ชวนให้โลภ เช่น ลาภ ยศ ถ้าเป็นสิ่งที่ไม่ชอบก็ชวนให้โกรธ ส่วนที่ชวนให้หลงนั้นมีในทุก ๆ อย่าง เป็นเครื่องมีนเมา เครื่องล่อใจทั้งปวง ฉะนั้น ถ้าปล่อยใจให้เพริดไป ก็จะไปสู่ความเสื่อมเสีย จึงควรจะต้องมีเครื่องเหนี่ยวรั้งใจ คือทำอุเบกขาให้ได้ในสิ่งที่จะนำไปให้เกิดความเสียหาย อาศัยสติระลึกรู้ ปัญญาพิจารณาให้รู้ให้เห็นว่าชอบไม่ชอบ ส่วนความวางใจเฉยเสียเป็นความดี จึงจะรักษาตนให้มีความสุข ความเจริญอยู่ในโลกโดยยั่งยืนได้ บุคคลผู้ฉลาด ทำใจให้เป็นอุเบกขาไม่หวั่นไหวได้ดังนี้เรียกว่าบัณฑิตดังพระพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า “เสโล ยถา เอกฆโณ” เป็นอาทิ แปลความว่า “ภูเขาคือแห่งที่ข่มไม่หวั่นไหวด้วยลมฉันใด บัณฑิตทั้งหลายไม่หวั่นไหวเพราะนินทาสรรเสริญฉันนั้น” ดังนี้

อุเบกขา ๓ ชั้น

แม้อุเบกขาบารมี ท่านก็แบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ

๑. **อุเบกขาบารมี** คืออุเบกขาของผู้บำเพ็ญเพื่อประโยชน์แห่งพระโพธิญาณ รักษาปฏิบัติในอุเบกขายิ่งกว่ารักษาคนที่รักและทรัพย์สิน
๒. **อุเบกขาอุปปารมี** คืออุเบกขาของผู้บำเพ็ญเพื่อพระโพธิญาณ รักษาปฏิบัติในอุเบกขายิ่งกว่ารักษาอวัยวะของตนเอง
๓. **อุเบกขาปรมัตถบารมี** คืออุเบกขาของผู้บำเพ็ญเพื่อพระโพธิญาณ รักษาปฏิบัติในอุเบกขายิ่งกว่ารักษาชีวิตของตนเอง

อุเบกขาบารมีในจริยาปฏิภาณ

พระพุทธดำรัสที่ตรัสเล่าเรื่องอดีตจริยาครั้งเป็น มหาโลมห่งสวัณชาติ มีอยู่ว่า “พวกใดให้ทุกข์แก่เรา และพวกใดให้สุขแก่เรา เรามีจิตเสมอในเขาเหล่านั้นทั้งหมด เราไม่มีความเอ็นดู ไม่มีความโกรธ เราวางเฉยในสุขและทุกข์ ในยศและเสื่อมยศ เป็นผู้มึจิตใจเสมอในสิ่งทั้งปวง นี่คือนุเบกขาบารมีของเรา” ดังนี้

ในจริยาปฏิภาณได้เล่าเรื่องของพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการ มี ทานบารมี เป็นต้น มี อุเบกขาบารมี เป็นที่สุด เฉพาะอุเบกขาบารมีได้มีแสดงใน มหาโลมห่งสจริยา เป็นประวัติตรัสเล่าไว้ว่า “เราสำเร็จการนอนหนุนกระดูกศพในป่าช้า พวกคนจากละแวกบ้านพากันมาแสดงท่าทางต่าง ๆ บางพวกมีใจสลดเลื่อมใส นำ

สิ่งของหอมและระเบียบดอกไม้และโภชนาต่าง ๆ มาให้ เรามีใจเสมอแก่ทุกคน ทั้งที่
ก่อนทุกข์ ทั้งที่ให้สุขแก่เรา ไม่มียินดียินร้าย เราเที่ยงตรงดั่งขี้ในสุขและทุกข์ ในยศ
และมิใช่ยศ เรามีใจเสมอในอารมณ์ทุกอย่าง นี่เป็นอุเบกขาบารมีของเรา” ดังนี้ และ
ในทศชาติชาดก เฉพาะ นารทชาดก ท่านแสดงถึงบารมีข้อนี้ คือข้ออุเบกขาบารมี
เรื่องย่อมีว่า พระเจ้าอังคตราชแห่งแคว้นวิเทหะ ทรงฟังคำสอนของคุณาชีวกแล้ว
ทรงเห็นผิดไปตามว่าบุญบาปไม่มีเป็นต้น พระรู่จาราชชิตาถวาญคติธรรมที่ขอบ
ก็ไม่ทรงละมิจฉาภิกขุฉินั้น พระพรหมนารทะได้ทราบอธิษฐานขอให้ช่วยของพระ-
ราชาชิตา จึงได้ลงมาแสดงธรรม จนพระเจ้าอังคตราชถอนความเห็นผิด เรื่องนี้
แสดงว่า พระพรหมนารทะได้บำเพ็ญสมาธิจนได้ ฌานสมาบัติ มาแล้ว องค์สำคัญ
ของฌานชั้นสูงก็คืออุเบกขาอันบริสุทธิ์ จึงถือชาดกนี้ว่าแสดงอุเบกขาบารมี

และนอกจากนี้ยังแสดงว่า ท่านผู้ได้อุเบกขาแล้วก็มีใช้ว่าจะเฉยเมย เมื่อถึง
คราวจะช่วยทำอะไรก็ช่วย และช่วยทำได้ดีมากกว่าผู้ที่ไม่ได้อุเบกขา เพราะช่วย
โดยปราศจากอคติ มุ่งธรรมเป็นที่ตั้ง ดังที่กล่าวไว้ข้างต้นว่า “แยกตนออกมาเป็น
คนกลาง ที่เรียกว่ามีอาการมัธยมย์สถ์เป็นกลาง พิจารณาถึงกรรมเป็นหลัก หมายถึง
พิจารณาหาความจริงว่าอะไรผิดอะไรถูก ใครผิดใครถูกอย่างไร” ดังที่เรียกว่าโดย
ยุติธรรม ฉะนั้น ธรรมคืออุเบกขานี้จึงเป็นธรรมอันสำคัญ

มีใจเป็นอุเบกขา

และก็ควรมีความเข้าใจว่า อุเบกขานั้นไม่ใช่หมายความว่า ความวางเฉยไม่ทำ
อะไร ดังที่คนโดยมากมักจะมีใจเข้ากัน แต่หมายความว่ามีความวางเฉยทางใจ
คือวางจากความยึดถือด้วยอำนาจของอคติ คือ **นันทาคติ** ลำเอียงเพราะความรัก
โทสาคติ ลำเอียงเพราะความชัง **โมหาคติ** ลำเอียงเพราะความหลง **ภยาคติ** ลำเอียง
เพราะความกลัว แต่มีใจมัธยมย์สถ์เป็นกลาง ไม่ถือว่าเป็นพวกเรา นี่เป็นพวกเขา
คือถือเราถือเขาดังนี้ และไม่ได้ถือว่ามีผู้เป็นญาติของเรา ผู้ที่ไม่ใช่ญาติของเรา ผู้ที่
เป็นศัตรูของเรา ผู้ที่ไม่เป็นศัตรูของเรา แต่ถือความถูกต้องอันปราศจากอคติ ดังนี้
เป็นกลาง วาง ก็คือวางอคติ และ **เฉย** ก็คือหมายความว่าไม่เข้าไปยุ่งวายในเรื่อง
ที่เป็นไปตามปกติเหล่านี้ โดยที่ไม่ไปยึดถือดังกล่าวนั้น และเมื่อเป็นดังนี้แล้ว จึงกระทำ
งานออกไปทางกายทางวาจาทางใจโดยสุจริตยุติธรรม ดังนี้แหละคือเรียกว่ามีใจเป็น

อุเบกขา ไม่ใช่หมายความว่าไม่ทำอะไร แต่หมายความว่ามัวใจที่วางเป็นอุเบกขาได้อีกประการหนึ่งที่พึงเข้าใจก็คือว่าต้องวางลงไปตั้งนี้ ด้วยอำนาจของปัญญา คือด้วยความรู้ ได้แก่ความรู้ถูกต้องตามความเป็นจริง ว่านี่เป็นสิ่งที่ไม่สมควร นี่เป็นสิ่งที่สมควร ตั้งนี้ จึงปฏิบัติไปได้โดยถูกต้อง และก็วางใจได้โดยถูกต้องตั้งนี้ ไม่เข้าไปวุ่นวายให้เสียความเป็นธรรม เสียความยุติธรรม ตั้งนี้แหละเป็นอุเบกขาที่ถูกต้องตั้งในเรื่องชาดกที่ยกเอาท่านพระพรหมนารถมาแสดงนี้ เมื่อถึงคราวท่านก็ลงมาช่วยแสดงธรรม สั่งสอนพระเจ้าอังคิตราชถอนความเห็นผิดได้ แสดงว่าท่านเป็นผู้ที่วางใจเฉย อันถูกต้องด้วยปัญญา และก็นำเอาความที่ถูกต้องนั้นมาแสดงสั่งสอน เป็นการที่ได้กระทำงานที่คนอื่นทำไม่ได้ ให้บังเกิดความสำเร็จขึ้นได้ เพราะฉะนั้นอุเบกขานี้ จึงต้องเข้าใจให้ดี และเมื่อเข้าใจให้ดีแล้ว ปฏิบัติให้ถูกต้องแล้วก็เป็นประโยชน์มาก

เข้าใจและปฏิบัติในพรหมวิหารธรรมทั้ง ๔ ข้อ

อนึ่ง ควรจะเข้าใจในธัมมะใน พรหมวิหารธรรม ทั้ง ๔ ข้อ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ดังที่ได้แสดงมาทั้ง ๔ ข้อแล้ว ทั้งในข้ออุเบกขาในวันนี้ วิธีปฏิบัติ นั้นท่านสอนให้ผู้ปฏิบัติ ๑ ตั้งนี้ คือที่แรกให้ปฏิบัติด้วยจิตคิดเกื้อกูลแผ่ออกไปในสัตว์บุคคลทั้งหลาย นี่คือเมตตาที่มีอาการเป็นความคิดเกื้อกูล ต่อจากนั้นเมื่อได้เห็นหรือได้ยินหรือได้คิดว่าเขามีทุกข์ร้อน ก็ปฏิบัติช่วยบำบัดทุกข์ให้ นี่คือกรุณา ซึ่งมีอาการช่วยบำบัดทุกข์ จากนั้นครั้นได้เห็นเขามีสุข ไม่มีทุกข์ ก็พลอยยินดี บันเทิงใจ นี่คือมุทิตา ซึ่งมีอาการพลอยยินดี และเพราะไม่มีกิจที่ควรจะทำต่อไปจากนั้น ก็อุเบกขา คือดูอยู่เฉย ๆ ด้วยความรู้ นี่คืออุเบกขา ซึ่งมีอาการมัธยัสถ์เป็นกลาง มีอุปมาเหมือนอย่างมารดาที่มีบุตร ๔ คน คนหนึ่งที่ยังเป็นเด็กเล็ก มารดาก็มุ่งความเจริญ คือให้เติบโตยิ่งขึ้น เทียบกับเมตตา คนหนึ่งเป็นไข้ มารดาก็พยาบาลให้หายไข้ เทียบกับกรุณา คนหนึ่งกำลังเจริญวัย มารดาก็ชื่นชมยินดี เทียบกับมุทิตา อีกคนหนึ่งทำงานตั้งตนได้แล้ว มารดาก็ไม่ต้องชวนช่วยอะไรอีก เทียบกับอุเบกขา แม้ในเรื่องที่ช่วยไม่ได้แล้ว ก็พึงใช้อุเบกขาเช่นเดียวกัน แต่เมื่อยังช่วยได้ก็ต้องใช้กรุณา ฉะนั้นธัมมะทั้ง ๔ ข้อนี้ เมื่อใช้ให้ถูกต้องด้วยกาลและกิจ ย่อมอำนวยประโยชน์โดยส่วนเดียว ส่วนความหัดคิดแผ่ใจไปใน ๔ ข้อนี้ พึงทำเสมอ

ครั้งที่ ๓๗ ทศพิธราชธรรม ข้อวิโรธนะ

ขอใจนวกภิกษุทั้งหลายที่ได้มามอบสักการะและวัตถุสักการะมงคลในโอกาสนี้ เนื่องด้วยในพรพชกาลนี้ ท่านทั้งหลายได้มาอุปสมบทบวชเรียน พระอุปัชฌาย์ อาจารย์ทั้งหลายก็ได้ให้การอบรม เพื่อให้ท่านทั้งหลายได้รับประโยชน์จากการเข้ามาบวชนี้อย่างเต็มที่ และท่านทั้งหลายก็ได้ปฏิบัติกิจวัตรทั้งหลายมาโดยลำดับด้วยดี และในโอกาสนี้ก็ได้มาแสดงความปรารถนาดีเป็นพิเศษ จึงขออำนาจการปฏิบัติดีของท่านทั้งหลาย และความที่มามอบแสดงเจตนาดี ในโอกาสที่ชีวิตนี้ก็ล่วงไปได้ปีหนึ่ง แต่อันที่จริงนั้นก็ล่วงไปทุก ๆ วัน และเมื่อมีชีวิตที่ยืนยาวต่อไปก็อาจที่จะบำเพ็ญประโยชน์ได้มาก เพราะฉะนั้น จึงขอให้ท่านทั้งหลายได้รับเจตนาดีที่ท่านทั้งหลายมอบให้ เป็นพรเป็นมงคลแก่ท่านทั้งหลาย ให้เจริญอายุ วรรณะ สุขะ พละ ประสบความสำเร็จในกิจที่พึงทำ ในผลที่พึงได้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปทุกท่านเทอญ

วิโรธนะ ความไม่ผิด

จะแสดง ทศพิธราชธรรม ข้อที่ครบ ๑๐ คือ วิโรธนะ ที่แปลว่า ความไม่ผิด สำหรับธัมมะชั้นนี้ควรหมายความว่า รู้ว่าผิดแล้วไม่ตื้อขืนทำ คือไม่ยอมทำผิดทั้งรู้ ๆ ผิดในที่นี้หมายถึงผิดจากข้อที่ถูกที่ควรทุกอย่าง เช่นผิดจากความยุติธรรมด้วยอำนาจอคติ ผิดจากปกติ คือเมื่อประสบความเจริญหรือความเสื่อม ก็รักษาอาการกายวาจาไว้ให้คงที่ ไม่ให้ขึ้นลงเพราะยินดียินร้าย คนสามัญทั่วไปในชั้นต้นยังทำผิดอยู่ เพราะไม่รู้ว่าผิด ถ้ายอมปล่อยไปเช่นนั้น ไม่ศึกษา ก็จักเป็นผู้ไม่รู้จักชอบ ไม่รู้จักผิด ไม่อาจปฏิบัติถูกต้องได้ ผู้ปกครองผู้เป็นหัวหน้า เมื่อทำผิดด้วยอำนาจชอบบ้าง อำนาจชังบ้าง อำนาจหลงบ้าง อำนาจกลัวบ้าง ผู้อยู่ในปกครองก็เดือดร้อนอยู่เป็นทุกข์ ผู้อยู่ในปกครองเมื่อทำผิดเช่นนั้น ผู้อยู่ในปกครองด้วยกันตลอดถึงผู้ปกครองเอง ก็เดือดร้อนอยู่เป็นทุกข์ แต่ถ้าผู้ปกครองผู้เป็นหัวหนามีใจกอบปรด้วยธรรม มุ่งความถูกพยายามศึกษาพิจารณาให้รู้จักผิดและชอบแล้ว พยายามทำการงานให้ถูกต้องตามคลองธรรมไม่ให้ผิด และแนะนำพรา้สอนผู้อยู่ในปกครองให้ประพฤติเช่นนั้นด้วย

ผู้อยู่ในปกครองก็พยายามทำให้ถูกต้องตามคลองธรรม ไม่ให้ผิด ต่างฝ่ายก็จักอยู่ด้วยกันด้วยความสงบสุข

กล่าวโดยเฉพาะ ข้อที่พระมหากษัตริยาราชเจ้าทรงตั้งอยู่ในขัตติยราช-
ประเพณี ไม่ทรงประพฤติผิดจากราชธรรมจรรยาอนุวัตรนิติศาสตร์ราชศาสตร์
ไม่ทรงประพฤติให้คลาดจากความยุติธรรม ทรงอุปถัมภ์ยกย่องคนผู้มีคุณความชอบ
ควรอุปถัมภ์ยกย่อง ทรงบำราบคนมีความผิดควรบำราบในทางที่เป็นธรรม ไม่ทรง
อุปถัมภ์ยกย่องและบำราบคนนั้น ๆ ด้วยอำนาจคติ ๔ ประการ มีฉันทาคติเป็นต้น
ก็ดี เมื่อมีลาภยศสรรเสริญสุข ซึ่งเป็นที่พอพระราชหฤทัยมาถึงพระองค์ ก็ไม่ทรง
แสดงความยินดี ซึ่งเป็นเหตุให้ผู้อื่นดูหมิ่นได้ว่า ทรงมัวเมาอยู่ในสิ่งนั้น เมื่อมีความ
เสื่อมลาภเสื่อมยศต้องนึกหาได้ความทุกข์ร้อน ซึ่งไม่เป็นที่พอพระราชหฤทัยมาถึง
ก็ไม่แสดงความยินร้ายเสียพระราชหฤทัยให้ปรากฏ ซึ่งเป็นเหตุให้ผู้อื่นดูหมิ่นได้ว่า
ทรงหาขันติคุณมิได้ หรือเป็นเหตุให้ผู้น้อยซึ่งอยู่ในพระบรมเดชานุกาภาพลอยตกใจ
แตกตื่นอลหม่าน ทรงรักษาพระอาการคงที่อยู่ ไม่แสดงให้ผิดจากปกติเดิมก็ดี ดังนี้
จัดเป็นอวิโรธนะ ที่แปลว่าความไม่ผิด อันเป็นบทที่ครบ ๑๐

ทรงปฏิบัติในทางที่ไม่ผิด

การเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมภูมิภาคประเทศตามชนบทต่าง ๆ เพื่อทอดพระ-
เนตรสภาพที่แท้จริงของพื้นที่ ทรงใช้เวลาพิจารณาข้อมูลเบื้องต้นอย่างละเอียดถี่ถ้วน
ข้อมูลดังกล่าวได้มาจากการที่พระองค์มีพระราชปฏิสันถารกับราษฎรในท้องถิ่น
การที่ได้ทรงมีโอกาสทอดพระเนตรพื้นที่ ๆ ประสบปัญหาตามสภาพความเป็นจริง
สถิติข้อมูลกับรายงานทางเจ้าหน้าที่ฝ่ายพัฒนา และรายงานของเจ้าหน้าที่ที่ตาม
เสด็จพระราชดำเนิน ตลอดจนสนใจความทุกข์ที่ราษฎรทูลเกล้าฯ ถวายในบาง
โอกาส โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเข้าเฝ้าละอองธุลีพระบาท
กราบบังคมทูลรายงานและขอพระราชทานพระราชดำริเพิ่มเติมเพื่อนำไปปฏิบัติ
และส่งรายงานมาทูลเกล้าฯ ถวายเป็นระยะ ๆ ตามปกติ เสด็จพระราชดำเนินไปทรง
ติดตามผลงาน โดยทอดพระเนตรผลงานความก้าวหน้า หรือทรงแก้ไขอุปสรรคให้
ลุล่วงไปด้วยดีในพื้นที่เดิม จนกระทั่งโครงการเริ่มเป็นรูปเป็นร่างขึ้น ทรงชำนาญ
ในการวางแผนจากแผนที่ ประกอบกับภาพถ่ายทางอากาศเป็นพิเศษ เนื่องจากทรง

ศึกษาประโยชน์จากแผนที่ โดยทรงตรวจสอบความถูกต้องกับพื้นที่จริงตลอดเวลา การที่ได้ทรงใกล้ชิดกับราษฎร ก็สามารถที่จะทรงทราบข้อมูลหรือข้อเท็จจริงที่ถูกต้อง และเมื่อเป็นดังนี้แล้ว ก็ทำให้ทรงทราบข้อที่จะพึงทำ และพระราชทานพระราชดำริโดยถูกต้อง ไม่ผิด จึงทำให้โครงการต่าง ๆ ได้เป็นไปโดยถูกต้อง และให้เกิดประโยชน์ตามเป้าหมายที่ประสงค์ และนอกจากนี้ แนวพระราชดำริที่ให้ตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริขึ้น ๖ แห่งด้วยกัน กระจายอยู่ในทุกภูมิภาคของประเทศ ตามที่ได้แสดงมาแล้วในครั้งก่อน ก็เป็นเรื่อง แสดงว่า เป็นการที่โปรดให้ทรงปฏิบัติในทางที่ไม่ผิดให้ถูกต้อง เมื่อเป็นดังนี้ ก็จะทำให้บังเกิดผลตามเป้าหมาย

โครงการพระราชดำริฝนหลวง

อันข้อที่นำจะยกมาเป็นนิทสนะอย่างดีอีกเรื่องหนึ่ง ก็คือการทำฝนหลวง ซึ่งได้โปรดให้มีการค้นคว้าทดลองในการทำฝนหลวงนี้มาโดยลำดับ จนถึงสามารถทำฝนให้ตกได้ และยังได้มีโครงการจรวดวิทยาศาสตร์ฝนเทียม ซึ่งกำลังทดลองค้นคว้ากันอยู่ในบัดนี้ เพื่อเสริมโครงการพระราชดำริฝนหลวงให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ก็ล้วนเป็นการปฏิบัติในทางที่ไม่ผิดทั้งนั้น อันจะทำให้บังเกิดผลดังเป้าหมาย ประธานโครงการจรวดวิทยาศาสตร์ฝนเทียม สภาวิจัยแห่งชาติ ได้เขียนแจ้งถึงการปฏิบัติกระทำเกี่ยวแก่ฝนหลวง และเกี่ยวแก่จรวดวิทยาศาสตร์ฝนเทียม ซึ่งกำลังทดลองปฏิบัติกันอยู่ อันเป็นข้อที่น่าฟัง จึงจะขอนำมาอ่านเป็นการสาธกถึงพระราชปฏิบัติที่อาจเรียกได้ว่าเป็นการปฏิบัติที่ไม่ผิด เพราะว่าเกิดจากความที่โปรดให้ค้นคว้าทดลองจนประสบผลดังกล่าว คำชี้แจงเรื่องนี้ของประธานโครงการจรวดวิทยาศาสตร์ฝนเทียม สภาวิจัยแห่งชาติ มีดังต่อไปนี้

๑. ประวัติความเป็นมาของการทำฝนหลวงในประเทศไทย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงห่วงใยพสกนิกรในท้องถื่นซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรมักจะประสบกับความแห้งแล้ง ขาดแคลนน้ำบริโภคและเพาะปลูกอยู่เป็นประจำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฤดูเพาะปลูก ชาวไร่ชาวนาจะประสบกับความทุกข์ยากเนื่องจากปัญหาฝนทิ้งช่วงเป็นเวลานาน ทำให้พืชผลเสียหายเสมอมา จึงทรงมีพระ-

ราชดำรินี้จะนำเอาวิธีการทำฝนหลวงมาแก้ไขความเดือดร้อนของเกษตรกรดังกล่าว โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ ม.ร.ว. เทพฤทธิ์ เทวกุล ผู้เชี่ยวชาญด้านวิศวกรรม การเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ทำการค้นคว้าพัฒนาการทำฝนหลวง ให้ได้ผล และในปี พ.ศ. ๒๕๑๒ กระทรวงเกษตรฯ ได้ตั้งคณะปฏิบัติการซึ่งมี ม.ร.ว. เทพฤทธิ์ เทวกุล เป็นหัวหน้าคณะ ได้ทำการทดลองทำฝนหลวงเป็นครั้งแรกได้ผล เป็นที่น่าพอใจ จึงได้ทำการทดลองวิจัยต่อมา เพื่อให้ช่วยเหลือเกษตรกรได้ จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๑๘ จึงได้มีพระราชกฤษฎีกาก่อตั้งสำนักงานปฏิบัติการฝนหลวงขึ้น สังกัด สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และได้ปฏิบัติงานช่วยเหลือ ราษฎรที่ประสบภาวะแห้งแล้งอย่างได้ผลเสมอมาจนถึงปัจจุบัน

๒. ขั้นตอนการทำฝนหลวง

กรรมวิธีการในการทำฝนหลวงในปัจจุบัน มี ๓ ขั้นตอนตามลำดับดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ ขั้นก่อกวน หมายถึงการปฏิบัติที่เร่งหรือเสริมธรรมชาติ ให้มวลอากาศเกิดการยกตัวขึ้นเนื่องจากความร้อน ซึ่งเป็นขบวนการเริ่มต้นของการเกิดเมฆฝนในเขตร้อน และเป็นการเสริมสร้างแกนธรรมชาติ ให้มีปริมาณและประสิทธิภาพที่เหมาะสมกับปริมาณความชื้นที่มีอยู่ในแต่ละวัน เพื่อเร่งอัตราและปริมาณการก่อตัวของเมฆ

ถ้าหากจะอธิบายเป็นภาษาธรรมดาที่บุคคลทั่ว ๆ ไปเข้าใจก็คือ เป็นขั้นตอนของการก่อกวนสภาพของอากาศให้เกิดเมฆขึ้นมา หรือถ้าหากมีเมฆอยู่แล้วตามธรรมชาติก็จะทำให้เกิดมากขึ้น การจะกระทำในขั้นก่อกวนนี้ตรงที่ใดหรือบริเวณใด สิ่งสำคัญที่สุดคืออุณหภูมิของอากาศ ทิศทางและความเร็วของลม และความชื้นของอากาศ ขั้นตอนนี้จะใช้เครื่องบินโปรยสารเคมีเป็นบริเวณที่กว้างขวางมาก นับเป็นสิบล้าน ตารางกิโลเมตรหรือมากกว่า

ขั้นตอนที่ ๒ ขั้นเลี้ยงให้อ้วน หมายถึงการปฏิบัติที่เร่งหรือเสริมให้เมฆก้อนเล็ก ๆ ที่เกิดขึ้นหลังจากขั้นตอนที่ ๑ ซึ่งเป็นขั้นก่อกวน ให้เกิดการรวมตัวกัน และก่อยอดสูงขึ้น หรือเป็นการเพิ่มขนาดและความหนาแน่นของไอน้ำในก้อนเมฆให้มากขึ้น พร้อมทั้งจะตกเป็นฝน

หรือจะพูดให้เข้าใจง่าย ๆ ก็คือ เป็นขั้นตอนที่รวบรวมเมฆที่เกิดขึ้นในขั้นที่ ๑ ให้มีขนาดใหญ่โตขึ้น มีปริมาณน้ำฝนมาก ถ้าหากมองเมฆในขั้นนี้จะเห็นว่า เมฆ

ก่อตัวในทางตั้ง มองดูเหมือนภูเขาที่มีฐานเป็นสี่เหลี่ยมหรือด้ามค้ำ พร้อมทั้งจะตกลงมาเป็นฝน

ในขั้นตอนนี้ก็ใช้เครื่องบินโปรยสารเคมีเช่นเดียวกัน

ขั้นตอนที่ ๓ ขั้นโจมตี เป็นขั้นตอนสุดท้าย เป็นการโจมตีหรือบังคับหรือกระตุ้นกลุ่มเมฆที่เจริญเติบโตจากการปฏิบัติในขั้นตอนที่ ๒ ขึ้นเลี้ยงให้อ้วน ซึ่งกำลังเคลื่อนตัวเข้าปกคลุมพื้นที่เป้าหมายให้ตกเป็นฝน ทั้งนี้รวมทั้งการเสริมกลุ่มฝนที่กำลังตกอยู่ให้หนาแน่นขึ้น และตกเป็นเวลานานขึ้น กลุ่มเมฆที่จะทำการโจมตีนั้นจะต้องมีขนาดใหญ่พอ ซึ่งจะพิจารณาได้จากยอดเมฆที่สูงเกินกว่า ๘,๐๐๐ ฟุตขึ้นไป หรือมีความหนาจากฐานเมฆถึงยอดเมฆไม่ต่ำกว่า ๕,๐๐๐ ฟุต และฐานเมฆจะมีสี่เหลี่ยมเป็นสี่เหลี่ยมดำ และเรียบเกือบเป็นเส้นตรง แต่สภาพภายในเมฆฝนชนิดนี้จะมีสภาพแปรปรวนที่รุนแรง จะมีกระแสลมหมุนเวียนที่รุนแรงมาก หรือจะพุดให้เข้าใจง่าย ๆ ก็คือ การโจมตีเมฆฝนให้ตกลงมาเป็นฝน ตามที่ที่ต้องการจะให้ฝนตก

ในขั้นตอนนี้ก็ใช้เครื่องบินโปรยสารเคมีเหมือนกัน

๓. การใช้จรวดในการทำฝนเทียม

ความเป็นมา

ในปี พ.ศ. ๒๕๒๔ คณะกรรมการบริหารสภาวิจัยแห่งชาติได้แต่งตั้งอนุกรรมการวิจัยและพัฒนาจรวดเพื่อการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ขึ้น โดยมีปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์ เป็นประธานอนุกรรมการฯ ประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิทยาศาสตร์จากพลเรือน ทหาร เข้าร่วมเป็นอนุกรรมการฯ คณะอนุกรรมการชุดนี้ได้ทำโครงการวิจัยจรวดทางทหารมาได้ระยะหนึ่ง ผลงานเป็นที่น่าพอใจ จึงได้พิจารณาเห็นว่าน่าจะนำเอาความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับเหล่านี้มาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศในทางสันติ มิใช่ทางทหารแต่เพียงอย่างเดียว จึงได้หยิบยกเอาโครงการตามพระราชดำริการทำฝนหลวง เพื่อแก้ปัญหาฝนแล้งให้แก่เกษตรกรของประเทศมาพิจารณา เพราะตามข้อเท็จจริงแล้ว การทำฝนหลวงของสำนักงานปฏิบัติการฝนหลวง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในปัจจุบันนี้ ถึงแม้ว่าจะได้ผลดียิ่งและเต็มขีดความสามารถแล้วก็ตาม ก็ยังไม่เพียงพอแก่ความต้องการของเกษตรกร เนื่องจากยังมีอุปสรรค ข้อขัดข้องในเรื่องของการขาดแคลนงบประมาณ กำลังคน เครื่องมือเครื่องใช้ อุปกรณ์อื่น ๆ อีกมาก จึงได้มีแนวความคิดที่จะนำเอาการวิจัย

พัฒนาจรวดเพื่อการวิจัยทางวิทยาศาสตร์มาใช้ในกิจกรรมฝนเทียม เป็นการเสริม การปฏิบัติการของสำนักงานปฏิบัติการฝนหลวง ให้สามารถตอบสนองความต้องการ ของเกษตรกรได้อย่างทั่วถึงและทันต่อเหตุการณ์ยิ่งขึ้น ตลอดจนเป็นการประหยัด งบประมาณ และมีความปลอดภัยในการปฏิบัติงานอีกด้วย

ดังนั้น ในวันที่ ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๒๕ คณะอนุกรรมการฯ ดังกล่าว จึงได้มีมติ เป็นเอกฉันท์แต่งตั้งประธานโครงการจรวดวิทยาศาสตร์ฝนเทียม สภาวิจัยแห่งชาติ^๑ ขึ้นเพื่อวิจัยโครงการจรวดวิทยาศาสตร์ฝนเทียม และให้เลือกคณะกรรมการทำงาน ขึ้นเอง โดยสภาวิจัยแห่งชาติได้อนุมัติงบประมาณให้ดำเนินการได้

เป้าหมายของโครงการจรวดวิทยาศาสตร์ฝนเทียม

๑. จรวดฝนเทียมจะต้องสามารถใช้ร่วมกัน หรือทดแทนการทำงานของ เครื่องบินในการทำฝนหลวง ซึ่งจะต้องให้ผลในทางประหยัดและคุ้มค่า
๒. ลูกจรวดเมื่อยิงขึ้นไปแล้ว จะต้องไม่มีชิ้นส่วนใดตกลงมาเป็นอันตรายต่อบุคคล ทรัพย์สินหรือยานพาหนะที่สัญจรไปมา รวมทั้งพืชไร่และสัตว์เลี้ยง
๓. สารเคมีที่ใช้ในการทำฝนเทียม จะต้องไม่เป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ มนุษย์ สัตว์เลี้ยง โดยเฉพาะอย่างยิ่งแหล่งน้ำ น้ำดื่ม น้ำใช้ ฯลฯ
๔. จรวดจะต้องมีลักษณะง่ายต่อการใช้ สะดวกในการนำไปมาทุกสภาพ อากาศและภูมิประเทศ
๕. นำทรัพยากรที่มีอยู่ภายในประเทศมาใช้ให้มากที่สุด จะทำการซื้อจาก ต่างประเทศเท่าที่จำเป็นจริง ๆ เท่านั้น

ขั้นตอนของการใช้จรวดวิทยาศาสตร์ฝนเทียม

ทางคณะกรรมการโครงการจรวดวิทยาศาสตร์ฝนเทียม ได้ร่วมประชุมปรึกษาหารือกับเจ้าหน้าที่ของสำนักงานปฏิบัติการฝนหลวง กระทรวงเกษตรฯ พิจารณา แล้วเห็นว่า

— การใช้จรวดฝนเทียมในขั้นก่อนและขั้นเลี้ยงให้อ้วนนั้นไม่เหมาะสม เพราะการใช้สารเคมีจะต้องโปรยในพื้นที่ ๆ กว้างขวาง สารเคมีจะต้องกระจาย ทั่วถึง มีความหนาแน่นสม่ำเสมอ จึงจำเป็นจะต้องใช้เครื่องบินดำเนินการ

^๑พล.ท. สุพิทย์ วรรณภัย เลขานุการกองบัญชาการทหารสูงสุด

– สำหรับชั้นโจมตีซึ่งใช้เครื่องบินนั้น ตามปกติธรรมดาจะบินได้เมฆ เหนือเมฆ ซึ่งก็ไม่เหมาะ จำกัดด้วยขีดความสามารถของเครื่องบินที่ไม่มีสมรรถนะเพียงพอในการโปรยสารเคมีให้เข้าไปในก้อนเมฆ ในปัจจุบันส่วนใหญ่จะใช้เครื่องบินบินรอบ ๆ ฐานเมฆ โดยโปรยในทิศทางต้นลม เพื่อให้สารเคมีที่โปรยนั้นถูกพัดเข้าไปในก้อนเมฆ จะเห็นว่าการทำในลักษณะนี้ สารเคมีที่ใช้ในส่วนหนึ่งสูญหายไป ไม่เข้าไปในเมฆ ๑๐๐%

– การที่เครื่องบินไม่สามารถบินฝ่าเข้าไปในก้อนเมฆฝนได้นั้น เพราะสภาพของเมฆฝนที่อยู่ในชั้นที่ ๓ หรือชั้นโจมตีนั้น ที่เห็นเป็นภูเขาสูง สภาพภายในจะเป็นลักษณะอากาศแปรปรวน มีกระแสลมรุนแรง ฯลฯ อย่างไรก็ตามแต่เครื่องบินโดยสารพลเรือน แม้แต่เครื่องบินทหารที่มีสมรรถนะสูง ๆ ก็ไม่กล้าเสี่ยงที่จะบินฝ่าเข้าไปในก้อนเมฆ จะใช้บินอ้อมหรือข้ามไป ทั้งนี้เพราะถ้าฝ่าเข้าไปในเมฆแล้ว จะเกิดการเสี่ยงอันตรายต่อนักบินและตัวเครื่องบิน

ดังนั้น การใช้จรวดแทนเครื่องบินในชั้นโจมตี คือชั้นที่ ๓ นี้ จะให้ผลคุ้มค่าและเหมาะสมอย่างยิ่ง

คุณลักษณะโดยทั่วไปของจรวดวิทยาศาสตร์ฝันทิเยม

๑. ลำตัวจรวดทำด้วยเหล็กไม่มีสนิม มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๕๗ มม. ยาวประมาณ ๗๕ ซม.

๒. คันขับจรวดชนิดเชื้อเพลิงแข็ง ฐานคู่

๓. ชนวน เป็นชนวนแบบไฟฟ้า

๔. มีร่มที่จะพยุ่งส่วนของจรวดที่เป็นโลหะให้ลอย ตกลงมาอย่างช้า ๆ เพื่อลดอันตราย หรือมิให้เกิดอันตราย

๕. บรรจุสารเคมีประมาณ ๑ กิโลกรัม

๖. น้ำหนักของลูกจรวด (รวมสารเคมี) ประมาณ ๗ กิโลกรัม

ประโยชน์ที่จะได้รับเมื่อโครงการจรวดวิทยาศาสตร์ฝันทิเยมสำเร็จ

๑. ใช้กับเมฆที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติอยู่ก่อนแล้ว ที่มีสภาพที่เหมาะสม ให้ตกลงยังเป้าหมายที่ต้องการ ทันเวลา เช่นบริเวณอ่างเก็บน้ำ เหนือเขื่อน

๒. การใช้จรวดฝันทิเยม จะลดอันตรายหรือลดอัตราการเสี่ยงของนักบิน

๓. เป็นการทดแทนหรือเสริมขีดความสามารถในการทำฝนหลวงในปัจจุบัน

ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น และเพียงพอกับความต้องการของเกษตรกร

๔. จรวดสามารถนำไปใช้ได้ในทุกสภาพภูมิประเทศ และสภาพภูมิอากาศ (ถ้าใช้เครื่องบินยังมีขีดจำกัดทั้งสนามบินและสภาพอากาศสำหรับการบิน)

๕. ต้นทุนการผลิตถูกกว่า เป็นการประหยัดงบประมาณอย่างมากเมื่อเปรียบเทียบกับการใช้เครื่องบิน

๖. ทำให้ประเทศไทยได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่สามารถคิดค้นต้นแบบจรวดวิทยาศาสตร์ฝนเทียมสำเร็จ

๗. เป็นการเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ และเทคโนโลยีของประเทศ

สรุป การทำฝนหลวงในประเทศไทย นอกจากจะสามารถแก้ไขภาวะแห้งแล้งของการเพาะปลูกหรือการเกษตรแล้ว ยังสามารถแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคมอื่น ๆ อีกด้วย เช่น

– การเพิ่มปริมาณน้ำเก็บกักในระบบชลประทาน อ่างเก็บน้ำเหนือเขื่อนต่าง ๆ เพื่อการเกษตรและการผลิตกระแสไฟฟ้าพลังน้ำ

– บรรเทาภาวะน้ำเน่าในแม่น้ำ เช่น แม่น้ำ ลำคลอง

– เป็นการผลักดันน้ำเค็มบริเวณปากน้ำเจ้าพระยา

– บรรเทาการขาดแคลนน้ำบริโภคในถิ่นทุรกันดาร

– การนำเอาเทคนิคการทำฝนหลวงไปประยุกต์ทดลองทำลายหมอกที่ปกคลุมบริเวณภาคเหนือในฤดูหนาว เพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร และแก้ไขปัญหาการคมนาคมอีกด้วย

ขั้นตอนการวิจัยจรวดวิทยาศาสตร์ฝนเทียม

ขั้นที่ ๑ ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับจรวด และการออกแบบตัวอย่างจาก

– ศึกษาความเป็นไปได้ในเบื้องต้น

– ออกแบบตัวอย่างจรวดและส่วนประกอบ

– ออกแบบฐานยิง

ขั้นที่ ๒ ทดสอบการทำงานของจรวด

– ให้สามารถยิงจากพื้นสู่อากาศได้

– ควบคุมการทำงานของจรวด ทำงาน ณ จุดที่ต้องการ

– การทำงานของร่ม

– การทำงานของฐานยิง

ขั้นที่ ๓ ทดสอบการใช้สารเคมีกับจรวด

– ศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับสารเคมีที่ใช้

– การกระจายของสารเคมีหลังจากการระเบิดของจรวดในอากาศ

– ปริมาณของสารเคมีและส่วนประกอบของสารเคมีที่เหมาะสม

– การจัดทำตารางยิง

ขั้นที่ ๔ ทดสอบการปฏิบัติการ

– ทดลองการใช้จรวดวิทยาศาสตร์ผนึกเทียมกับเมฆจริง

– ทดลองปฏิบัติการร่วมกับสำนักงานปฏิบัติการฝนหลวง โดยใช้จรวดแทนเครื่องบินในพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศ

การดำเนินการทดลองตามขั้นตอน

จากการทดลองตามขั้นตอนงานวิจัยที่วางไว้ ตั้งแต่ปี ๒๕๒๕ จนถึงปัจจุบัน เป็นการทดลองอยู่ในขั้นที่ ๔ คือการทดสอบขั้นสุดท้ายที่ใช้จรวดทำการยิงกับเมฆจริง ซึ่งในขั้นนี้จะทำการทดสอบว่า เมื่อยิงจรวดเข้าไปในเมฆที่อยู่ในขั้นที่ ๓ คือขั้นโจมตีแล้ว ฝนจะตกหรือไม่

– จากการทดลองยิงครั้งแรกที่ยิงกับเมฆจริง ซึ่งสำนักงานปฏิบัติการฝนหลวง ได้ปฏิบัติการตามขั้นตอนของการทำฝนหลวง คือขั้นที่ ๑ ก่อทวน ขั้นที่ ๒ เลี้ยงให้อ้วนแล้ว ให้คณะทำงานโครงการฯ ทำการยิงจรวดในขั้นที่ ๓ คือขั้นโจมตี ในระหว่างการทดลองในวันที่ ๑๘-๒๒ กันยายน ๒๕๓๐ ที่เขื่อนศรีนครินทร์ จังหวัดกาญจนบุรี ปรากฏว่าฝนตกลงในเขื่อนหลังจากทำการยิงตามแผนที่ได้วางไว้ และขณะนี้กำลังวิเคราะห์ตามทางวิชาการ อยู่ว่า ฝนที่ตกนั้นเกิดจากการยิงหรือไม่ แต่อย่างไรก็ตาม คณะทำงาน มีความมั่นใจในเบื้องต้นว่าการวิจัยได้ ประสบผลสำเร็จ แล้ว เพียงแต่ว่าจะทำการทดลองซ้ำในครั้งต่อไปเพื่อให้เกิดความมั่นใจ

– จำนวนจรวดที่ใช้ทำการยิงตั้งแต่เริ่มโครงการจนถึงปัจจุบันประมาณ ๒๐๐ นัด ทั้งนี้ไม่รวมถึงการทดสอบทาง Static (ที่พื้นดินและโรงงาน) ซึ่งมีจำนวนมาก

– การทดลองในภาคสนามนั้น ใช้พื้นที่ในจังหวัดลพบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จังหวัดตาก จังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดชลบุรี โดยทำการทดลอง

ยิงในสนามยิงปืนของกองทัพบก เรือ อากาศ และบริเวณเหนือเขื่อนภูมิพล จังหวัดตาก และเขื่อนศรีนครินทร์ จังหวัดกาญจนบุรี ออกทำการทดลอง ประมาณ ๓๐ ครั้ง

การดำเนินงานของคณะทำงานโครงการจรวดวิทยาศาสตร์ฝึมหายกในปัจจุบันสรุปได้ว่าได้ผลประมาณ ๘๐% ของแผนการวิจัยที่ได้วางไว้ อีก ๑๐% ที่เหลือ คือ การทดลองยิงซ้ำกับเมฆจริง เพื่อหาว่าจะใช้จรวดวิทยาศาสตร์ฝึมหายกจำนวนเท่าใด ต่อปริมาณเมฆเท่าใดจึงจะเหมาะสม และทำการหาตารางยิงเป็นการเพิ่มเติม ปรับปรุงตัวอย่างจรวดที่ใช้ยิงให้สมบูรณ์ ทำเป็น ตัวต้นแบบ โครงการนี้ก็จะสามารถปิดโครงการได้ในปี ๒๕๓๐ หลังจากนั้นถ้าหากมีงบประมาณ ก็จะออกปฏิบัติการร่วมกับสำนักงานปฏิบัติการฝนหลวงเพื่อหาประสบการณ์ต่อไป

๔. บทสรุป

๑. คณะทำงานจะพยายามให้โครงการนี้สำเร็จภายในธันวาคม ๒๕๓๐ เพื่อให้ทันฉลองในวันมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องจากโครงการจรวดวิทยาศาสตร์ฝึมหายกนี้เป็นโครงการที่เสริมโครงการตามพระราชดำริการทำฝนหลวง

๒. การที่คณะทำงานตั้งชื่อหรือเรียกว่าจรวดฝึมหายกนั้น มีผู้สนใจซักถามว่า ทำไมไม่เรียกว่าจรวดฝนหลวง เป็นการถวายพระเกียรติ สำหรับข้อสงสัยในปัญหานี้ ทางคณะทำงานมีความตั้งใจและมีจุดยืนที่แน่วแน่ ที่ไม่เห็นด้วยกับการอ้างอิงสถาบันฯ ในงานปัจจุบันที่ยังเป็นงานวิจัยหรือยังไม่ประสบความสำเร็จ คณะทำงานเห็นว่า โครงการตามพระราชดำรินั้นจะต้องเป็นโครงการที่ทำสำเร็จแล้ว และทำคุณประโยชน์แล้วตามพระราชประสงค์ เช่น โครงการตามพระราชดำริการทำฝนหลวง ซึ่งสำเร็จดำเนินการแล้วเป็นประโยชน์ต่อพสกนิกร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรส่วนใหญ่ของประเทศ จึงได้เรียกว่าการทำฝนหลวง

สำหรับโครงการจรวดวิทยาศาสตร์ฝึมหายกนั้น ถ้าประสบผลสำเร็จ ก็จะเป็นคุณประโยชน์อย่างยิ่ง และเป็นการเสริมการทำฝนหลวงตามพระราชดำริ เมื่อถึงตรงจุดนั้น ทางคณะทำงานมีแนวความคิดที่จะขอพระราชทานเรียกชื่อจรวดว่า “จรวดฝึมหายก” เพื่อเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปีอันเป็นมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ ในปี ๒๕๓๐ นี้ และเป็นสิริมงคลแก่

คณะทำงานโครงการนี้สืบต่อไป ดังนั้นจะเห็นว่า ตลอดระยะเวลาในระหว่างทำการวิจัย จะใช้ว่าจรวดวิทยาศาสตร์ฝนเทียม และเรียกชื่อตัวอย่างจรวดที่ทำการทดลองว่า “พิกุล” และเมื่อได้ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขอพระราชทานชื่อเรียกว่า จรวดฝนหลวง และได้รับพระบรมราชานุญาตแล้ว ก็จะได้เรียกชื่อว่าจรวดฝนหลวงต่อไป เป็นการเกิดพระเกียรติในโอกาสอันเป็นมหามงคลนี้

เรื่องนี้เป็นตัวอย่างเรื่องหนึ่ง ของการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติพระราชกิจในทางที่เรียกว่าไม่ผิด ตามทศพิธราชธรรมข้อที่ ๑๐ นี้ และในทศพิธราชธรรมข้อที่ ๑๐ คือ อวิโรธนะ ไม่ผิดนี้ เมื่อพิจารณาดูแล้วก็จะเห็นว่าเป็นข้อรวมของทุก ๆ ข้อได้ด้วย เพราะธัมมะทุก ๆ ข้อที่เป็นราชธรรมนั้น ล้วนเป็นข้อปฏิบัติที่ไม่ผิดทั้งนั้น คือเป็นข้อปฏิบัติที่ถูกต้องสมควร ถ้าไม่ปฏิบัติข้อใดข้อหนึ่ง ก็เรียกว่าเป็นการปฏิบัติผิดในข้อนั้น แต่ถ้าปฏิบัติในข้อนั้นและทุก ๆ ข้อได้แล้ว ก็ได้ชื่อว่าเป็นการปฏิบัติได้ถูกต้องไม่ผิด เพราะฉะนั้น ข้อสรุปคือข้อที่ว่าไม่ผิดนี้จึงเป็นข้อที่สำคัญในทศพิธราชธรรมทั้ง ๑๐ ข้อนั้น

อนึ่ง ทศบารมีข้อครบ ๑๐ คือ อุเบกขา ทศพิธราชธรรมข้อครบ ๑๐ คือ อวิโรธนะ ไม่ผิด ชื่อของธัมมะต่างกัน แต่เมื่อพิจารณาโดยความแล้วก็จะเห็นได้ว่า ทั้ง ๒ ข้อนี้ต้องปฏิบัติสัมพันธ์กัน ปฏิบัติด้วยกัน คือในการปฏิบัติทำอุเบกขานั้น ก็ต้องปฏิบัติให้ได้ไม่ผิดด้วย จึงจะเป็นอุเบกขาที่ถูกต้อง เช่นเป็นอุเบกขาพรหมวิหารเป็นต้น และในการปฏิบัติไม่ผิดซึ่งเป็นทศพิธราชธรรมนั้น ก็จะต้องปฏิบัติให้ประกอบด้วยอุเบกขา ซึ่งมีความหมายแม้ในข้อที่ว่ามัธยัสถ์เป็นกลางไม่ลำเอียงไปด้วยอคติทั้ง ๔ คือ ไม่ลำเอียงไปเพราะชอบ ชัง หลง กลัว หากว่าขาดอุเบกขา คือมีความลำเอียงไปเพราะข้อใดข้อหนึ่งเสียแล้ว การปฏิบัตินั้น ๆ ก็เป็นการปฏิบัติผิดขึ้นทันที เพราะฉะนั้น บารมีข้อที่ ๑๐ คือ อุเบกขา และทศพิธราชธรรมข้อที่ ๑๐ คือ อวิโรธนะ ความไม่ผิด จึงมีความสัมพันธ์กัน ต้องปฏิบัติด้วยกัน

๒ ตุลาคม ๒๕๓๐

ครั้งที่ ๓๘ สรูปบารมีและราชธรรม

ในพระราชกาล พ.ศ. ๒๕๓๐ นี้ ได้แสดงนำด้วย ไตรสิกขา แล้วก็แสดง บารมี ๑๐ ข้อ และ ทศพิธราชธรรม ๑๐ ข้อ เป็นคู่กันไปโดยลำดับ เมื่อรวมเข้าแล้วก็ เป็น ๒๐ ข้อ แสดงข้อละวันจนจบครบ ๒๐ ข้อ วันนี้จะได้กล่าวสรุปและเพิ่มเติมในข้อที่ ควรเพิ่มเติม อันรวมอยู่ในบทสรุปนี้

ชั้นของบารมีแบ่งตามสิ่งที่สละ

บารมี ๑๐ นี้ท่านแบ่งออกเป็น บารมี อุปบารมี ปรมัตถบารมี ซึ่งมีความหมาย ว่า บารมีที่เป็นปกติสามัญ และบารมีที่ยิ่งไปกว่าปกติสามัญ และบารมีที่ย่างยิ่ง หรือว่าสูงสุด อย่างละ ๑๐ ข้อ จึงเป็นบารมี ๓๐ และหลักในการแบ่งนั้น ตามที่ พระอาจารย์ได้แสดงแบ่งกันมา ก็มักแสดงแบ่งโดยถือเอาสิ่งที่สละเพื่อพระโพธิญาณ เป็นหลักในการแบ่ง คือสามารถสละทรัพย์และคนที่รัก สิ่งที่รัก เพื่อพระโพธิญาณได้ ก็เรียกว่าบารมีสามัญ ปกติสามัญ สามารถสละอวัยวะร่างกายเพื่อพระโพธิญาณได้ ก็เป็นอุปบารมี สามารถสละชีวิตได้เพื่อพระโพธิญาณก็เป็นปรมัตถบารมี ตามหลัก ทัวไปที่ท่านแสดงนี้ก็เป็นหลักอันหนึ่ง ซึ่งกำหนดเอาสิ่งที่สละนี้เป็นหลัก เพราะฉะนั้น แม้เป็นชาติกเรื่องสัตว์ดิรัจฉาน เมื่อสละชีวิตเพื่อพระโพธิญาณได้ ก็ชื่อว่าบำเพ็ญ ปรมัตถบารมีได้ในชาตินั้น แต่ทว่ามิได้สละถึงชีวิตแล้ว ก็ไม่ชื่อว่าเป็นปรมัตถบารมี แม้ในชาติกเรื่องพระเวสสันดร ซึ่งมุ่งแสดงทาน แต่ทว่าพระเวสสันดรนั้นไม่ได้สละ ชีวิตเพื่อพระโพธิญาณ จึงไม่จัดว่าพระเวสสันดรได้บำเพ็ญ ทานปรมัตถบารมี แต่ทว่า ในชาติกที่เกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน ที่สละชีวิตได้ดังที่ได้แสดงเล่ามาแล้ว ก็ชื่อว่าเป็น การบำเพ็ญทานปรมัตถบารมี

มหาปริจาคะ ๕

และก็นำวิจารณ์ในสิ่งที่สละดังที่กล่าวมานั้น ใน ปัญจมหปริจาคะ คือการ บริจาคใหญ่ของพระพุทธเจ้าเมื่อเป็นพระโพธิสัตว์นั้น ท่านแสดงไว้ว่ามี ๕ คือ

หนึ่ง ธนปริจจาคะ สละทรัพย์
สอง อังคปริจจาคะ สละอวัยวะ
สาม ชีวิตปริจจาคะ สละชีวิต
สี่ ปุคตปริจจาคะ สละบุตร
ห้า ทารปริจจาคะ สละภริยา

ในปริจจาคะทั้ง ๕ นี้ จะเรียงตามลำดับอะไร ถ้าเรียงตามลำดับข้อที่สละง่ายไปหายาก การสละชีวิตก็มาเป็นที่ ๓ การสละบุตรมาเป็นที่ ๔ การสละภรรยา มาเป็นที่ ๕ ดูคล้ายกับว่าสละบุตรยากกว่าสละชีวิต และสละภริยากยิ่งยากไปกว่าสละบุตร ในข้อสละภริยาซึ่งเป็นข้อยากนี้ ได้มีธรรมเนียมที่ถือกันมาตั้งแต่เก่าก่อน พุทธกาลหรือในครั้งพุทธกาล ว่าภரியานั้นเป็นภคินะที่ไม่พึงแจก ไม่พึงแบ่งให้ใคร ก็รวมถึงว่าไม่พึงสละด้วย เพราะฉะนั้น ก็มักจะขออะไร ๆ กันซึ่งเป็นอย่างอื่น แต่ว่าไม่มีการขอภริยาของใคร เช่นดังที่มีเรื่องเล่าว่า มีพราหมณ์ผู้หนึ่งซึ่งเป็นผู้รู้ลักษณะของสิริ คือมิ่งขวัญ จึงเรียกว่า สิริลักษณพราหมณ์ อันสิรินั้นอาจารย์ไทยเรามักแปลกันว่ามิ่งขวัญ แต่ว่าอาจารย์อรรถกถาท่านอธิบายว่า อิศริยะ คือความเป็นใหญ่ เป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตน แต่เป็นสิ่งที่มียอยู่ มีความหมายเหมือนอย่างคำว่าที่เราพูดกันว่า โชคดี ความมีโชค ดังได้มีพระพุทธานุญาตที่ตรัสไว้ว่า “สิริโกคานมาสโย สิริเป็นที่มานอน คือเป็นที่บังเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของโภคทรัพย์ทั้งหลาย” ทางพุทธศาสนา แสดงว่าสิริดังกล่าวนี้ เป็นวิบาก คือเป็นผลของบุญ หรือของบารมีที่บุคคลได้ทำแล้ว บุญหรือบุญบารมีนี้เป็นเหตุให้ผู้ทำบุญ ผู้บำเพ็ญบารมี มีสิริ หรือศรี ที่เราแปลว่า มิ่งขวัญหรือความเป็นใหญ่ประจำตน และทางพุทธศาสนาก็แสดงว่า เป็นสิ่งที่โจรก็ลักไม่ได้ น้ำไฟเป็นต้นก็ทำอันตรายไม่ได้ เพราะฉะนั้น จึงได้มีพระสูตรหนึ่งเรียกว่า บุญนิธิ หรือ ปุญญนิธิ แปลว่า ขุมทรัพย์คือบุญ อันหมายถึงวิบากคือผลของบุญ ที่จะอำนวยสมบัติต่าง ๆ ให้ตามควรแก่ประเภทของบุญที่บุคคลได้ทำไว้แล้ว เช่นคนที่ทำทานไว้แล้ว ทานที่ทำนี้ย่อมเป็นบุญ เป็นบุญบารมีที่จะให้เกิดผล เป็นการได้สมบัติต่าง ๆ การได้สิ่งต่าง ๆ เมื่อสิ่งที่ให้นั้นเป็นโภคทรัพย์ เช่นให้อาหาร ให้เสื้อผ้า ให้ที่อยู่อาศัย ให้ยาแก้ไข้ และสิ่งอื่น ๆ ที่เป็นประโยชน์แก่ผู้รับ ตามที่ผู้รับต้องการ ก็เป็นบุญที่ให้เกิดผล เป็นความที่เป็นผู้ไม่ขัดข้อง ขาดแคลน หรือว่าเทียบพร้อมด้วยโภคทรัพย์ มีอาหาร ผ้านุ่งห่มเป็นต้น ดังที่ได้ให้เขาไว้แล้วนั้น ซึ่งผลของบุญอันนี้ย่อม

จะบังเกิดขึ้นแก่ผู้ทำบุญไว้แล้วในโอกาสนั้น ๆ ผลดีดังที่กล่าวมานี้แหละ เรียกว่า สิริ หรือศรี มิ่งขวัญ หรือความเป็นใหญ่ อันทำให้ผู้ที่มีอยู่ย่อมนำทรัพย์ต่าง ๆ มา และเมื่อได้มาแล้ว ก็ยอมดำรงอยู่ ไม่วิตเสียวหายไปได้โดยง่าย หรือแม้ว่าวิตเสียวหาย ไปแล้ว ก็ยอมจะได้มาอีก บุคคลเช่นนี้แหละเรียกว่าเป็นผู้ที่มีสิริหรือมีศรี ดังที่เรา เรียกว่ามีโชคหรือมีโชคคิดนั้น

พราหมณ์ที่เรียกชื่อว่าสิริลักษณพราหมณ์นั้น ได้คิดถึงเศรษฐีผู้บำรุงพุทธ- ศาสนาในครั้งพุทธกาลที่ชื่อว่าอนาถบิณฑิกเศรษฐี ท่านเศรษฐีผู้นี้ได้สร้างพระเชดวัน ถวายพระพุทธรูปเจ้า ในกรุงสาวัตถีแห่งแคว้นโกศล และได้บำรุงภิกษุสงฆ์ด้วยอาหาร เป็นต้นต่าง ๆ ได้บำรุงพระพุทธรูปเจ้าเป็นอย่างดี และท่านเศรษฐีผู้นี้เกรงใจพระ- พุทธรูปเจ้าว่า ถ้าตนไปถามปัญหาธรรมหรือขอให้พระพุทธรูปเจ้าแสดงธรรมโปรด พระ- พุทธรูปเจ้าจะทรงลำบาก ก็ไม่ยอมให้พระพุทธรูปเจ้าทรงลำบากเหน็ดเหนื่อย ท่านก็ ไม่ถามอะไร แต่พระพุทธรูปเจ้าก็ทรงทราบความดำริของท่าน ก็โปรดแสดงธรรมแก่ ท่านเศรษฐีในคราวที่สมควรแสดงทุกคราว ท่านเศรษฐีนี้ได้บำเพ็ญทานจนทรัพย์ หมดไปคราวหนึ่ง และท่านก็พยายามบำเพ็ญต่อไปด้วยสิ่งที่มีอยู่ อันเป็นของที่ไม่ ประณีต เช่นที่เรียกกันว่าข้าวปลายเกเรียน ถวายพระพุทธรูปเจ้าและพระสงฆ์ ก็ กราบทูลพระพุทธรูปเจ้าว่า บัดนี้ทรัพย์หมด ไม่สามารถจะถวายของดี ๆ ได้ ก็ถวาย ได้แต่ของที่ไม่ดี เท่าที่จะสามารถถวายได้ พระพุทธรูปเจ้าก็ตรัสว่า “เมื่อเจตนาประณีต สิ่งที่บริจาคนั้นก็ประณีต ถ้าเจตนาไม่ประณีต สิ่งที่บริจาคนั้นก็แม้จะดีอย่างไรก็ไม่ ประณีต เพราะฉะนั้น เมื่อท่านเศรษฐีมีเจตนาประณีต สิ่งที่ถวายนั่นแม้จะเป็นของ เลวไม่ดีก็ประณีตตามเจตนา” และต่อมาก็บังเอิญทำให้ท่านได้ทรัพย์จากแผ่นดิน ที่เกิดพังทลายขึ้นในที่ของท่าน มีทรัพย์ได้ดินอยู่เป็นอันมาก ทำให้ท่านได้ทรัพย์ นั้นมา กลับเป็นเศรษฐีขึ้นอีก แล้วก็ทำบุญต่อไปอีก สิริลักษณพราหมณ์นั้นได้คิดถึง ประวัตินี้ของท่านเศรษฐีดังนี้ จึงคิดว่าท่านเศรษฐีนี้จะต้องมีสิริอยู่ในบ้าน เราควรจะไปหาท่านเศรษฐี คิดหาทางขโมยสิริของท่านเศรษฐีมา เราจะได้มีบ้าง เป็น เศรษฐีบ้าง จึงได้ไปหาท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ท่านเศรษฐีก็ต้อนรับเป็นอย่างดี แล้วก็ถามถึงความประสงค์ที่ท่านพราหมณ์ผู้นั้นมา ท่านพราหมณ์ก็ตอบว่า ที่บ้าน ท่านพราหมณ์นั้นมีโกอยู่ตัวหนึ่ง ชันไม่เป็นเวลา ทำให้ท่านพราหมณ์และพวกศิษย์ ลำบาก จึงใคร่ที่จะขโมยโกของท่านเศรษฐี โดยที่เมื่อพราหมณ์เข้าไปในบ้านของ

ท่านเศรษฐีนั้นแล้ว ก็ได้นั่งพิจารณาว่าสิริของท่านเศรษฐีนั้นอยู่ที่ไหน ก็เห็นว่าอยู่ที่หงอนของไก่ของท่านเศรษฐี ที่มีสีขาวปลอดเหมือนอย่างสังข์ขัด จับอยู่ที่สุวรรณบัณเฑียร เป็นหน้าต่างทองของท่านเศรษฐี ท่านเศรษฐีเมื่อได้ถูกขอไก่ ท่านก็บอกว่าท่านให้ เมื่อท่านหลุดปากออกไปว่าให้ ศรีก็ออกจากหงอนไก่ไปอยู่ที่แก้วมณี ซึ่งตั้งอยู่บนที่สูงเหนือศิระะ พราหมณ์นั้นก็ทราบว่าศรีออกจากหงอนไก่ไปอยู่ที่แก้วมณีนั่นแล้ว ก็ออกปากขอแก้วมณี ท่านเศรษฐีก็บอกว่าให้ ครั้นท่านเศรษฐีออกปากว่าให้อีก ศรีก็ออกจากแก้วมณีนั่นไปอยู่ที่ไม้เท้าอาร์ักษ์ ซึ่งตั้งอยู่บนที่สูง ท่านพราหมณ์ก็ทราบก็ออกปากขอไม้เท้าอาร์ักษ์ซึ่งตั้งอยู่บนที่สูงนั้น ท่านเศรษฐีก็ออกปากยกให้ เมื่อท่านเศรษฐีออกปากว่าให้ ศรีก็ออกจากไม้เท้าอาร์ักษ์นั้นไปอยู่บนศิระะของนางปญฺฉลักขณาเทวีซึ่งเป็นภริยาของท่านเศรษฐี พราหมณ์นั้นก็สำนึกขึ้นมาว่า อันภรรยา นั้นเป็นภักษะที่ไม่พึงแจก ไม่พึงสละยกให้ใคร ๆ ก็เป็นอันว่าหยุดขอ แล้วก็บอกความจริงแก่ท่านเศรษฐีนั้น แล้วก็ลากลับไป คือท่านแสดงเรื่องนั้นขึ้นมาเป็นเครื่องสาธกว่า อันสิริหรือศรีนั้นเป็นสิ่งที่ยกให้ใครไม่ได้ ใครก็ขโมยไม่ได้ อยากที่จะยกให้ใครก็ยกไม่ได้ ใครจะมาต้องการขโมยไปก็ขโมยไม่ได้ ไม่เป็นอันตรายหรืออะไร ๆ ทั้งหมด และก็ให้คติปฏิบัติอันหนึ่งว่า ภรียานั้นถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่พึงแบ่งสละให้ใคร เป็นที่นับถือกันตั้งแต่ในครั้งก่อนพุทธกาลมาจนถึงในครั้งพุทธกาลนั้น แม้สักขอทั้งหลาย ของสิ่งอื่น แต่ว่าเมื่อถึงภริยาแล้วก็ไม่ขอ เพราะถือเป็นธรรมเนียมกันมา พราหมณ์ก็ถือธรรมเนียมนี้

ในเรื่องพระเวสสันดรนั้น ก็มีเล่าถึงพราหมณ์มาขอ จนถึงชูชกขอพระโอรสธิดาของพระเวสสันดร คือพระชาติ พระกัณหาชินา แต่ว่าก็ไม่ปรากฏว่ามีใครมาขอพระนางมัทรี แต่ก็มีแสดงว่าพระอินทร์ได้แปลงเป็นพราหมณ์มาขอพระนางมัทรี พระเวสสันดรก็ประทานถวายพระอินทร์ พระอินทร์ก็ถวายคืนและก็สั่งว่าอย่าไปให้ใครต่อไป ในเรื่องนี้พระอินทร์มาขอพระนางมัทรีเพื่อป้องกันไม่ให้ใครมาขอต่อไป ดังเรื่องที่เล่าไว้นั้นก็ได้อีก หรือว่าอาจจะตีความอีกอย่างหนึ่งว่า ถ้ายังมีได้บริจาคภริยาก็นับเป็นอันว่ายังไม่ได้บำเพ็ญมหาบริจาคครบทั้ง ๕ บริจาคทรัพย์ก็แล้ว อวัยวะก็แล้ว ชีวิตก็แล้ว บุตรก็แล้ว แต่ภรียายังไม่เคยบริจาค เป็นอันว่าไม่ครบ ๕ และถ้าพระอินทร์ไม่มาขอ ก็อาจจะไม่มีพราหมณ์คนไหนมาขอเพราะว่าพราหมณ์เขาถือคติอันนี้เหมือนกัน เพราะเป็นภริยาแล้วเป็นสิ่งที่ไม่พึงบริจาคสละให้แก่ใคร พราหมณ์ก็ถือ

กันแบบนี้ ดังเรื่องที่เราเล่าเมื่อกี้นี้ ศรีออกจากอะไรต่ออะไรมาอยู่บนศีรษะของภริยาของท่านเศรษฐี แล้วก็พราหมณ์นั้นก็เลยหยุดขอ เพราะถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่พึงสละบริจาคแก่ใคร ไม่ควรจะขอ เพราะอาจจะถือคตินี้ และถ้าไม่มีใครมาขอ พระโพธิสัตว์ก็ยังบำเพ็ญมหาบริจาคไม่ครบ ๕ พระอินทร์จึงได้มาขอพระนางมัทรี เพื่อให้พระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญมหาบริจาคได้ครบทั้ง ๕ ดังที่กล่าวมานั้น เพราะฉะนั้น การเรียงลำดับของมหาบริจาคจะทั้ง ๕ นั้น ทรัพย์ อวัยวะ ชีวิต บุตร ภริยา น่าจะเห็นว่าท่านเรียงมาตามลำดับที่บริจาคง่ายขึ้นไปหายากโดยลำดับ เพราะว่าทรัพย์ก็เป็นของตัวเอง อวัยวะก็ของตัวเอง ชีวิตก็ของตัวเอง เมื่อปลงใจได้แล้วก็ยอมจะสละได้ แต่ว่าบุตรนั้นเป็นอีกคนหนึ่ง ภரியานั้นเป็นอีกคนหนึ่งข้างนอก และก็เป็นที่รักอย่างยิ่งด้วยกัน เพราะฉะนั้น บริจาคบุตรจึงน่าจะยากกว่า และบริจาคภรรยา นั้นนอกจากมีธรรมเนียมว่าห้ามไม่ให้บริจาคสละให้ใครแล้ว ก็ยังเป็นที่รัก แล้วก็บริจาคยากอีกเหมือนกัน จึงได้เรียงไว้เป็นที่สุด ฉะนั้น หากว่าตามนัยมหาบริจาคทั้ง ๕ นี้ ก็น่าจะเป็นการจัดบารมี อุปบารมี ปรมัตถบารมีได้อีกอย่างหนึ่ง คือ ปรมัตถบารมี นั้นน่าจะเป็นชั้นบริจาคบุตร บริจาคภรรยา ถ้าหากว่าถือเอาสิ่งที่สละเป็นเกณฑ์ แต่นี่ก็เป็นข้อที่วิจารณ์ไป

ชั้นของบารมีแบ่งตามภูมิธรรม

แต่ว่าการจัดแบ่งชั้นบารมีตามที่กล่าวมานี้ ถ้าพิจารณาดูแล้ว ก็น่าจะมีหลักที่แบ่งได้อีกอย่างหนึ่ง คือแบ่งตามภูมิธรรม บารมีปกติสามัญนั้น คือบารมีที่บำเพ็ญอย่างปกติสามัญ เป็น ปกติบารมี บารมีที่บำเพ็ญได้อย่างยิ่งขึ้นไป เป็น วิเศษบารมี หรือ อุปบารมี บารมีที่บำเพ็ญอย่างยอดเยี่ยมที่สุดเป็น ปรมัตถบารมี หรือ อติวิเศษบารมี คือว่านอกจากคำว่าบารมี อุปบารมี ปรมัตถบารมีแล้ว ยังอาจใช้ได้อีกว่า ปกติบารมี วิเศษบารมี อติวิเศษบารมี ดังที่แบ่งคุณนามออกเป็น ๓ ปกติ วิเศษ อติวิเศษ เช่นว่าดี นี่เป็นปกติ ดีกว่าเป็นวิเศษ ดีที่สุดอติวิเศษ เพราะฉะนั้น บารมีที่พระโพธิสัตว์ได้ทรงบำเพ็ญมานั้น ที่บำเพ็ญมาในชาติที่ห่างไกล ทรงเวียนว่ายตายเกิดเป็นมนุษย์บ้าง เป็นสัตว์ดิรัจฉานบ้าง แม้เกิดเป็นมนุษย์ก็เกิดในวรรณต่าง ๆ เป็นวรรณต่ำก็มี เป็นวรรณสูงหรือเป็นชาติดิเรกก็มี เป็นพราหมณ์ก็มี และบำเพ็ญมาต่าง ๆ ซึ่งวิธีที่บำเพ็ญนั้นก็ยังมีบ้างมีหย่อนบ้าง อย่างที่คนปกติทั่วไปทำความดี มีเหมาะบ้าง

ไม่เหมาะบ้าง เพราะที่ชื่อว่าดีนั้น จะต้องเป็นอย่างสมบูรณ์ที่ว่าดีแล้วก็ตรง และก็เป็นธรรม และก็ชอบยิ่ง แต่ว่าการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในขั้นต้นนั้น ก็ยังไม่ครบลักษณะเหล่านี้ทั้งหมด ก็เป็น ปกติบารมี และเมื่อทรงบำเพ็ญดียิ่งขึ้น ๆ เป็นบารมีที่สมบูรณ์มากขึ้น ปรากฏเป็นพระนิสัย อธิยาศัย สันดาน ที่ดีมากขึ้น ๆ ๆ ไปโดยลำดับจนใกล้จะเต็มที ก็เป็น อุปบารมี และเมื่อเต็มที่ได้ตรัสรู้ นั้นเป็น **ปรมัตถบารมี** ดังจะพึงเห็นได้ในพระชาติสุดท้ายเมื่อทรงเป็นพระสิทธัตถราชกุมาร โอรสพระเจ้าสุทโธทนะนั้น ก็เรียกได้ว่าทรงเริ่มจับบำเพ็ญบารมี ในเมื่อทรงเห็นเทวทูตทำให้มุ่งพระโพธิญาณ แต่ว่าความดีที่ทรงบำเพ็ญมาตั้งแต่ประสูตินั้น ก็จัดว่าเป็นบารมีได้ แต่ที่ชัดว่าเพื่อพระโพธิญาณนั้นก็ตอนที่ทรงเห็นเทวทูต แล้วก็ทรงมุ่งพระโพธิญาณแสวงหา **โมกขธรรม** ก็คือมุ่งพระโพธิญาณ ออกทรงผนวช แล้วก็ทรงแสวงหาทาง ทรงศึกษาในสำนักท่านดาบสทั้งสอง ทรงออกไปบำเพ็ญทุกรกิริยา ก็ยังควรนับว่าเป็นบารมีปกติเรื่อยไป จนถึงเมื่อทรงเห็นว่าทางทั้งหมดที่ทรงทำมานั้น ทรงดำเนินมานั้นไม่ถูก แล้วก็ทรงหวนระลึกถึงสมาธิจิตที่ทรงได้ คือสมาธิจิตที่ทรงได้เมื่อเป็นพระราชกุมาร ก็ทรงเริ่มจับบำเพ็ญสมาธิจิตอันบริสุทธิ์นั้น ก็ทรงได้สมาธิที่เป็น **เอกัคคตา** มาถึงขั้นนี้ควรจะเป็นบารมีเรื่อยมาก่อน จนมาถึงขั้นสมาธิที่เป็นเอกัคคตา จึงเริ่มเข้าอุปบารมี ไปจนทรงชนะมาร ทรงได้พระญาณที่ ๑ คือ **ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ** พระญาณที่ระลึกถึงขั้นเป็นที่ยาศัยอยู่ในปางก่อนได้ ที่เรียกว่าระลึกชาติได้ ทรงได้ **จตุปปตญาณ** ความระลึกถึงความจุดคือเคลื่อน อุปบัติคือเข้าถึงชาตินั้น ๆ ของสัตว์ทั้งหลายว่าเป็นไปตามกรรม ดังนี้ก็เป็นที่สุดของภูมิบารมี ทรงได้ **อัสวักขยญาณ** ความรู้เป็นเหตุสิ้นอาสวะทั้งหลาย ได้ตรัสรู้ นี้เป็นปรมัตถบารมี และเมื่อทรงได้ปรมัตถบารมี คือทรงได้อัสวักขยญาณ จึงได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ถ้าแบ่งดังนี้ก็เป็นอันว่าได้แบ่งตามหลักภูมิธรรมที่หย่อนและยิ่งขึ้นไปโดยลำดับ

มรรค ๘ เป็นข้อสรุปของบารมี ๑๐ ประการ

และในพระชาติสุดท้ายนั้น การแสดงถึงทางปฏิบัติที่ทรงปฏิบัติมา ไม่ใช่คำว่าบารมี และเมื่อทรงพบทางตั้งแต่ทรงเริ่มจับสมาธิจิตอันถูกต้อง และก็ได้ทรงมีสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ อยู่แล้ว ทรงได้ สัมมาวายามะ สัมมาสติ

สัมมาสมาธิ อันเป็นส่วนที่เพิ่มขึ้น จึงได้ทรงได้ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ เป็นตัวปัญญา ก็เป็นอันว่าทรงได้ มรรคมืองค์ ๘ ที่ตรัสแสดงไว้ในปฐมเทศนา เพราะฉะนั้น จึงมีแสดงแต่ มรรคมืองค์ ๘ ที่เป็น มัชฌิมาปฏิปทา นี้ ไม่ใช่คำว่าบารมี แต่ว่า ผู้ปฏิบัติผู้ศึกษาธรรมก็พึงต้องเข้าใจเอาว่า บารมีนั้นเองมาเป็นมรรคมืองค์ ๘ มรรคมืองค์ ๘ นั้น ก็มาจากบารมีต่าง ๆ ที่ทรงบำเพ็ญมานั่นเอง มาประกอบกันเข้าเป็นมรรคมืองค์ ๘ ฉะนั้น เมื่อมาเป็นมรรคมืองค์ ๘ แล้ว ทรงปฏิบัติในมรรคมืองค์ ๘ นี้บริบูรณ์ จึงได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า นี่เป็นอันว่ามรรคมืองค์ ๘ นั้นเอง เป็นข้อสรุปของบารมีทั้ง ๑๐ นั้น มาเป็นมรรคมืองค์ ๘ เพราะฉะนั้น เมื่อจัดตามภูมิธรรมที่ปฏิบัติ พึงเห็นได้ดังเช่นที่แสดงมานี้ ข้อสรุปนี้ก็จะเป็นไปตามการวิจารณ์ธรรม

ราชธรรม ๓ ชั้น

และในส่วนราชธรรมนั้น ก็อาจจะแบ่งการปฏิบัติได้เป็นชั้น ปกติราชธรรม ชั้น วิสสราชธรรม ชั้น อติวิเสสราชธรรม เช่นเดียวกับบารมีที่แบ่งออกเป็น ๓ ชั้นนั้น ได้เหมือนกัน เมื่อปฏิบัติราชธรรมไปโดยปกติสามัญก็เป็นปกติราชธรรม ปฏิบัติไปได้อย่างดียิ่งขึ้นก็เป็นวิเสสราชธรรม เมื่อปฏิบัติได้อย่างดีที่สุดก็เป็นอติวิเสสราชธรรม และได้กล่าวเทียบบารมีกับราชธรรมเป็นคู่ ๆ ไปแล้วว่า ย่อมเนื่องกัน เพราะฉะนั้น พระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นผู้ทรงบำเพ็ญบารมี ก็ชื่อว่าปฏิบัติในราชธรรมนั้นด้วย และพระราชาผู้ทรงปฏิบัติในราชธรรม ก็ชื่อว่าได้ทรงบำเพ็ญบารมีด้วย เพราะว่าล้วนเป็นข้อธรรมที่ถึงจิตใจทั้งนั้น ทำจิตใจให้สูงด้วยคุณธรรมด้วยกัน ปลุกสันดาน นิสัย อหยาศัยที่ดีที่บริสุทธิ์ด้วยกัน เพราะฉะนั้น คติของชาวไทยเรามาแต่โบราณ จึงได้มีความนับถือในพระมหากษัตริย์ เหมือนอย่างเป็นพระโพธิสัตว์องค์หนึ่งด้วยเหมือนกัน และท่านผู้ทรงเป็นพระมหากษัตริย์เอง ก็ย่อมจะทรงทราบถึงคตินิยมหรือคติพิเศษอันนี้ และมีมากพระองค์ที่ทรงยอมรับในคติปฏิบัติอันนี้ จึงได้มีปรากฏจารึกอยู่ในประวัติศาสตร์ว่า ทรงบำเพ็ญบารมีเพื่อพระโพธิญาณไปด้วยพร้อมกันกับทรงปฏิบัติราชธรรม ดังที่เล่ามาแล้วในข้างต้น ก็เรียกว่าเป็นคตินับถือของคนไทยเรามาตั้งแต่โบราณกาล และเมื่อพิจารณาดูตามเค้าของธรรมทั้ง ๒ หมวดนี้ก็จะเห็นว่า เมื่อปฏิบัติในฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแล้ว ก็เป็นอันว่าได้ปฏิบัติในอีกฝ่ายหนึ่งด้วย เช่นปฏิบัติในราชธรรมก็เป็นอันว่าได้ปฏิบัติในบารมีด้วย ปฏิบัติใน

บารมีก็ย่อมปฏิบัติในราชธรรมด้วย และโดยที่เป็นหลักธรรมซึ่งอันที่จริงนั้นเป็นกลาง ๆ ปฏิบัติได้ทุกคน เพราะฉะนั้น จึงเป็นหลักธรรมที่บุคคลที่ต้องการทำความดีพึงปฏิบัติตามหลักธรรมเหล่านี้ได้ จะปฏิบัติตามหลักธรรมในทศบารมี หรือปฏิบัติตามหลักธรรมในทศพิชราชธรรมก็ได้ เพราะว่าย่อมสัมพันธ์กัน ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน

ธรรมในบารมีและราชธรรมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

และก็กล่าวโดยสรุปอย่างยั้งได้ว่า ทุกข้อทั้ง ๑๐ ข้อนั้นต้องสัมพันธ์กันทั้งหมด ทั้งบารมีและทั้งราชธรรม จะขาดข้อใดข้อหนึ่งแล้วก็เป็นอันว่าไม่สมบูรณ์ด้วยกันทุกข้อ เมื่อปฏิบัติในข้อหนึ่ง ก็มีข้ออื่น ๆ ประกอบเข้าด้วย ข้อที่ปฏิบัตินั้นจึงจะสมบูรณ์ เช่นปฏิบัติในข้อทานก็ต้องมีอีก ๙ ข้อประกอบเข้าด้วย ข้อทานจึงจะสมบูรณ์ และข้ออื่นก็เช่นเดียวกัน เป็นอันว่าความเป็นปรมัตถบารมีนั้น จะต้องเป็นความสมังคีของธรรมทั้งหมดนี้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เหมือนอย่างที่เราบริโภคอาหารที่มีอาหารนานาชนิด ก็นำเข้าไปในปาก แล้วก็ต้องเคี้ยว อาหารทุกอย่างนั้นก็รวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จากการเคี้ยวของฟันจนละเอียด รวมกันเข้าแล้วก็กลืนลงไป แล้วก็ย่อยออกไปเลี้ยงร่างกาย ตอนที่ย่อยออกไปเลี้ยงร่างกายนั้นแบ่งไม่ถูกแล้วว่าอันไหนเป็นผัก อันไหนเป็นน้ำพริก อันไหนเป็นแกงส้ม แกงเผ็ดอะไรเป็นต้นเหล่านี้รวมกันหมด เมื่อรวมกันหมดได้ดังนี้แหละจึงจะเป็นปรมัตถบารมี เมื่อเป็นพระโพธิสัตว์ก็ทำให้เป็นพระพุทธเจ้าได้ เมื่อเป็นพระราชาก็ทำให้เป็นพระราชานุประเสริฐสุดได้ เพราะฉะนั้น เมื่อสรุปเข้ามาจริง ๆ แล้ว ทุกข้อนั้นต้องประมวลเข้ามาทั้งหมดคือต้องปฏิบัติทุกข้อ ให้ทุกข้อมีอยู่ทั้งหมด เมื่อยกข้อใดข้อหนึ่งขึ้นว่า อีกข้ออื่นทุกข้อต้องรวมเข้ามา ต้องมีรวมอยู่ด้วยทั้งนั้น และเมื่อรวมประมวลกันได้เป็นอย่างดีที่สุดแล้ว อันนี้แหละที่เป็นสามัญบารมี แล้วก็ปฐกบารมี เป็นปรมัตถบารมี หรือเป็นปกติ เป็นวิเสส อติวิเสส ดังที่กล่าวมานั้น

ทุกคนพึงปฏิบัติในบารมีและราชธรรมตามควรแก่ฐานะ

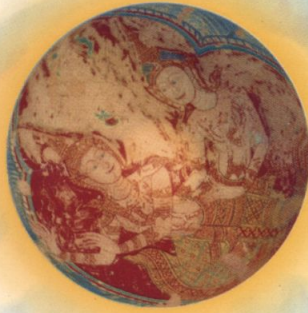
และบารมีและทศพิชราชธรรมนี้ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า เป็นหลักธรรมที่ทุก ๆ คนควรปฏิบัติด้วยกันทั้งนั้น ซึ่งจะเป็นได้ทั้งบารมี และเป็นได้ทั้งทางทศพิช-

ราชธรรม และสำหรับที่ยกเอาพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ที่จะต้องทรงบำเพ็ญบารมี เพื่อเป็นพระพุทธเจ้า ยกเอาพระราชซึ่งทรงปฏิบัติในราชธรรมเหล่านี้ ก็เพื่อแสดง ถึงธรรมของพระโพธิสัตว์และของพระราชา จึงต้องใช้ว่าโพธิสัตว์บารมีหรือราช- ธรรม แต่เมื่อทุกคนนำมาปฏิบัติ ก็ถือว่าเป็นธรรมของผู้ปฏิบัติ นั้น ๆ ได้ตามภาวะ ฐานะของตน ดังเมื่อได้ประมวลชนออกเป็นฝ่ายผู้ปกครองและฝ่ายผู้อยู่ในปกครอง ฝ่ายปกครองก็ปฏิบัติตามหลักทศพิธราชธรรมเหล่านี้ในการปกครองประชาชน ประชาชนผู้อยู่ในปกครองก็ปฏิบัติสนองตามหลักธรรมในทศพิธราชธรรมนี้ ฝ่าย ปกครองปฏิบัติในทานคือเป็นผู้ให้ ทางฝ่ายผู้อยู่ในปกครองก็ต้องให้ตอบ ดังเช่นที่ ฝ่ายปกครองเป็นผู้ให้การอุปการะต่าง ๆ แก่ประชาราษฎร ในด้านความปลอดภัย ในด้านอาชีพ เป็นต้น ฝ่ายที่อยู่ในปกครองก็ต้องเสียภาษีอากรให้แก่ฝ่ายปกครอง แปลว่าต้องมีการให้และการให้ตอบแก่กันและกันดังนี้ ดังที่ได้เคยแสดงมาแล้ว แปลว่า ทุก ๆ คนต้องปฏิบัติด้วยกันทั้งนั้นจึงจะอยู่ด้วยกันเป็นสุข และเมื่อเป็นผู้นับถือพุทธ- ศาสนา แม้ไม่ตั้งความปรารถนาจะเป็นพระโพธิสัตว์ ไม่ปรารถนาพระโพธิญาณ ก็พึงปฏิบัติตามหลักบารมีเหล่านี้ ก็จะเป็นบุญบารมี เป็นบุญนิธิ ชุมทรัพย์คือบุญ ซึ่งทุกคนปฏิบัติเท่าไรก็ได้เท่านั้น และชื่อว่าเป็นผู้ที่ปฏิบัติพระพุทธศาสนา เข้าถึง พระพุทธศาสนาด้วย เพราะฉะนั้น เมื่อว่าตามหลักธรรมแล้วจึงเป็นของกลางทั่วไป ซึ่งทุกคนควรปฏิบัติตามควรแก่ฐานะของตน

และเนื่องด้วยในปี ๒๕๓๐ นี้ เป็นปีที่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า เจริญพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ ทางรัฐบาลและทางคณะสงฆ์จึงได้กำหนดงาน ปฏิบัติต่าง ๆ เป็นการเฉลิมฉลอง และการต่าง ๆ ที่กำหนดปฏิบัติ นั้น ก็เป็นไปเพื่อ ที่ให้บังเกิดประโยชน์ในทุก ๆ ส่วน แล้วก็พร้อมกันที่น้อมใจถวายเป็นพระราช ลักการะเทิดพระเกียรติ เป็นพระราชกุศล เพื่อให้สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภาร เจ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมทั้งสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พระราชโอรสธิดา พระราชวงศ์ พร้อมด้วยประเทศชาติศาสนาประชาชนทั้งปวง ได้มีความสมบูรณ์พูนสุข มีความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน รักษาเทิดทูนไว้ ซึ่งสถาบันชาติศาสนาพระมหากษัตริย์ เพื่อให้ประเทศไทยนี้ได้สถิตสถาพร อยู่ด้วยสถาบันทั้ง ๓ นี้ตลอดไป เพราะฉะนั้น ในพรรษกาลนี้จึงได้แสดงหลักของ รัชมะอันเกี่ยวข้อกับวโรกาสอันเป็นมหามงคลนี้ คือ ทศบารมีและทศพิธราชธรรม

จึงขอให้ท่านทั้งหลายได้กำหนดหลักธรรมเหล่านี้ แล้วนำไปปฏิบัติแล้วเผยแพร่เพื่อให้บังเกิดผล เป็นความดี เป็นความสุข เป็นความเจริญ แม้ออกไปตั้งแต่ตนเอง แม้ออกไปถึงผู้อื่น ตามที่สามารถจะทำได้ และเมื่อสามารถทำได้กว้างขวางออกไปเท่าใดก็จะทำให้เกิดความดี เป็นความสุขมากขึ้นเท่านั้น และก็พร้อมกันนั้นย่อมถวาย เป็นพระราชกุศล เป็นพระพรชัยมงคล

๔ ตุลาคม ๒๕๓๐

รัตนตุดยานุภาเวน

กตปฺญสฺส เตชสา

ด้วยอำนาจแห่งพระรัตนตรัย ด้วยเดชแห่งพระราชกุศลบุญบารมีที่ได้ทรง
กระทำแล้ว

ภูมิพล มหาราช

ชยต์ ชยมงฺคเล

อดีตราชเทเวหิ

สพฺพรฎฺเฑหิ รกฺขิตไ

ขอสมเด็จพระภูมิพลมหาราช จงทรงชนะในชัยมงคล อันสมเด็จพระอดีต
มหาราชและเทพทั้งหลายรักษา พร้อมทั้งประชารัฐทั้งปวง

ที่มายดาทิสมฺปนโน

จาทู รชฺเช ชยฺ จิรํ

ราชินีวสิปฺโล

ธมฺมิโก สพฺพปฺชิตไ

จงทรงถึงพร้อมด้วยพระสรรพพรชัยมงคล มีความเจริญพระชนมพรรษา
ยืนยาวเป็นต้น เสด็จสถิตดำรงอยู่ในสิริราชสมบัติ ทรงชัยอยู่ตลอดกาลนาน

ทรงไพบูลย์พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และพระ-
ราชวงศ์ ทรงตั้งอยู่ในธรรม อันปวงชนบูชาเทิดทูน

หยฺยรฎฺจสฺส กาทฺเต

รชฺชํ ธมฺเมน สพฺพทา

นาโถ สาทฺเต สพฺพเพสํ

ภิกฺโข อตฺถหิตํ สุขํ

ขอสมเด็จพระบรมนาถบพิตร ทรงครองราชย์แห่งไทยรัฐให้บริหาร
ประเทศชาติโดยธรรมทุกเมื่อ ทรงประสาธน์ให้สำเร็จประโยชน์हितสุขแก่ปวงชนทุก
หมู่เหล่า ยิ่ง ๆ ขึ้นเทอญ

2 030010 048677

ราคา 180.00 บาท